ETT HUNDRA ÅR

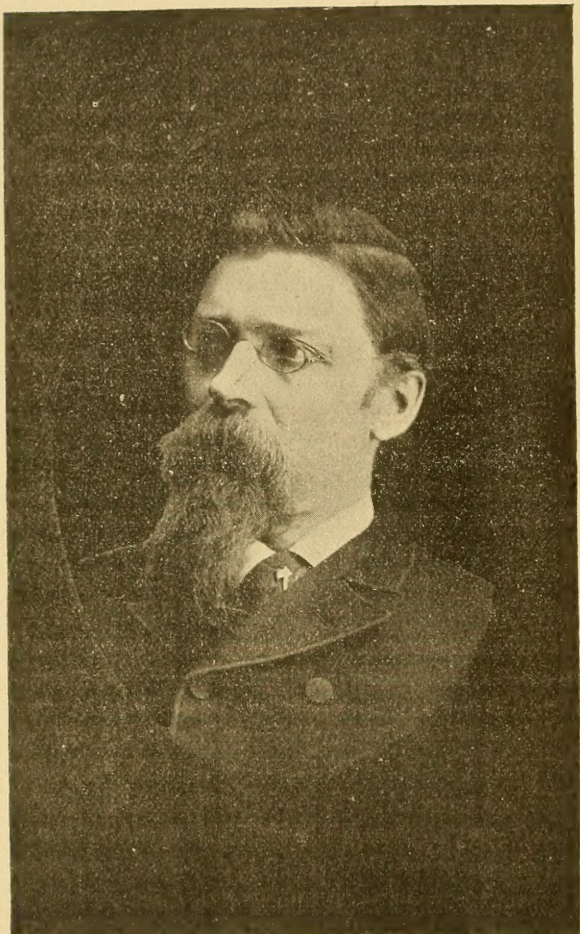
WATT

NAPOLEON

MORSE

C. F. PETERSON.

ETT HUNDRA ÅR.

EN ÅTERBLICK PÅ

DET NITTONDE SEKLET

AF

C. F. PETERSON.

CHICAGO,
THE ENGBERG-HOLMBERG PUBLISHING CO.,
1892.

FÖRORD.

Det är alltid vanligt att likna en bok vid en person, och det är äfven en gammal sed att börja en bok med ett långt förord, ehuru man mycket sällan håller något långt tal, när man presenterar en person. Om denne, eho han må vara, tänker man så här: han får tala för sig sjelf. Hvarför icke tänka det samma, när man framlägger ett nytt pennalster? Visserligen veta vi väl, att etiketten fordrar att man skall anföra någon sorts *ursäkt* för den bok, hvarmed man framträder, men hvad tjenar det i alla fall till i en tid, som oombedt öfverser med snart sagdt hvilken förseelse som helst. För öfrigt har det väl ännu aldrig händt att någon, vid presenterandet af en person, ansett sig böra bedja om ursäkt för dennes tillvaro här i verlden. Förstå oss rätt: vi mena blott att man bör göra den der liknelsen emellan boken och personen så fullständig som möjligt.

Men vi känna redan i luften att någon, kanske mången, skall göra den fullt befogade invändningen att de hundra åren, som vi här velat skildra, omfatta ofantligt mycket mer än de händelser, vi berört, och att derför boken såsom seklets historia är mycket ofullständig.

Här tarfvas således en förklaring. Kort och godt lyder den sålunda: det har icke varit vår mening att skrifva en sådan historia. Vi vilja till och med vara uppriktiga nog att bekänna det vi icke skulle kunnat det, äfven om vi velat. Det nittonde seklet är alldeles för stort för *oss*. Dessutom stå vi alla detsamma alldeles för nära för att kunna se det i hela sitt omfång och bedöma det i enlighet med dess fulla värde. Om ett hundra år kommer, hoppas vi, någon som ställer de två tusen seklerna i vederbörlig rangordning, då naturligtvis den tid vi kalla vår kommer att torna som ett

Matterhorn öfver alla andra, förutsatt att vi i försöket att uppnå denna utomordentliga förträfflighet så uttömt krafterna, att ett sämre slägte kommer att följa oss i spåren. Någon *sådan* triumf för vårt redan öfver höfvan stolta tidehvarf skola vi dock icke hoppas på, utan i stället tro, att nummer nitton och dess idéer få tillfälle att fortplanta sig ned igenom tusen nya sekel, om det ingångna fördraget emellan solen och jorden består så länge.

Jo, hvad vi skulle säga var, att vår afsigt med detta anspråkslösa verk endast varit att lemna en lättöfverskådlig framställning af de förnämsta historiska händelser, som egt rum på de senaste hundra åren. Sant att seklet ännu har åtta år att andas, hvarför vårt företag kan synas litet för tidigt. Dock var det, rätt sedt, för jemnt 100 år sedan som det nya historiska tidehvarfvet ingick, och är det också från samma epok (vi mena den franska revolutionen) som vår öfversigt utgår, hvarför det ju icke finnes någonting bristfälligt eller tvifvelaktigt i titeln åtminstone.

Hvad innehållet vidkommer, så grunda sig alla deri förekommande sakuppgifter på de bästa författares skrifter. Omkring 100 olika verk hafva anlitats för detsamma. Af de författare, som sålunda fått skatta åt företaget, vilja vi nämna: Carlyle, Buckle, John Stuart Mill, Bancroft, Lossing, James G. Blaine, Lamartine, Ferdinand La Salle, Robert Mackinzie, George Howell, Karl Marx, Faraday, Huxley, Tyndall, Dalton Macaulay, Guizot, Humboldt, Kolbe, o. s. v.

För uppställningen, stilen, reflektionerna och den ande, som kännetecknar arbetet, ikläda vi oss fullt ansvar, liksom också för detta förord, hvilket på grund af sin längd kräfver särskildt öfverseende för

FÖRFATTAREN.

ILLUSTRATIONS-FÖRTECKNING.

FÖRSTA AFDELNINGEN.

DEN FRANSKA REVOLUTIONEN.

I. TILLSTÅNDET FÖRE REVOLUTIONEN. II. REVOLUTIONEN UTBRYTER. III. SEPTEMBERMORDEN. IV. CHARLOTTE CORDAY. V. ROBESPIERRE OCH 'GUDAFESTEN". VI. REVOLUTIONENS PATOS.

FÖRSTA KAPITLET.

Tillståndet i Europa. — Hela verldsdelen inbegripen i blodiga krig. — Frankrike hemmet och härden för oroligheterna. — Det monarkiska förtrycket i detta land. — Louis XV:s despotiska regering. — Voltaire och Rosseau. — Encyclopedisterna. — Amerikas inflytande på det franska folket. — En förfärlig finansiell kris. — Väldiga men fredliga folkrörelser.

Man kan med rätta säga, att det nittonde seklets sol uppgick i blod. Hela Europa var inbegripet i krig. Dess skilda folk utgjorde tillsammans omkring 180 millioner individer, och af dessa stodo minst fyra millioner, genom egen fri vilja i vissa fall och i andra genom ohjelpligt tvång, vapenklädda och sysselsatta med att — mörda hvarandra. De hade således, fritt eller tvunget, bortgått från de fredliga värfven för att tillfoga hvarandra all möjlig skada. All vacker idrott, all konst, all vetenskap hemföll under en lång vanvård, medan frukten af hela årtiondens fredlig flit och möda kastades som brännoffer på de mellanfolkliga stridernas altare. Från den yttersta norden ner till Medelhafvets stränder, från Asiens ängder till Atlantens ostkust pågick en hemsk lek, hvarunder man bara brände städer, sköflade fält och dödade menniskor. När i det ena landet hördes ett vildt segerskall, hördes i det andra nederlagets veklagan, men allestädes hördes nödens röst, ty fattigdom och elände följer kriget i spåren för såväl segraren som den besegrade.

Ridån för detta fruktansvärda drama hade icke gått upp i och med det nya tidehvarfvets dag, ty spelet hade börjat ett årtionde tidigare; men fasorna tilltogo år efter år och upphörde icke förr än femton år efter inträdandet af det sekel, hvaraf nu återstår blott några få solhvarf. Millioner lif hade

(8) BASTILJENS ERÖFRARE.

(SCEN UR FRANSKA REVOLUTIONEN.) (9)

då förspilts — och hvem kan i ord eller siffror tälja sorgen och eländet, som blef de öfverlefvandes?

Hvad var det då, som, så att säga, försonade de senare med deras mörka öde? Tron och hoppet att förr eller senare kunna utkräfva "en ljuf hämd." Den ena nationen led gerna och försakade allt, om den blott egde den "sköna trösten" att få se den dag randas, då en tillfogad skada, sak samma om den var sjelfförvållad eller ej, kunde betalas med samma mynt och högsta möjliga ränta. På detta sätt vardt då — som för resten händelsen alltid är — hvarje vunnen blodig seger i verkligheten ett nederlag, ty den en gång väckta hämden vakade och rufvade på tusen dolda sätt, till dess att den omsider kunde uttaga sin förmenta rätt. Hvart krig är och har alltid varit utsädet till ett annat. Så var det nu. Den ena hemska slagtningen vardt den andras orsak. Europa, hvars hela historia för en tidslängd af två årtusenden knappast talar om annat än krig, hade dock aldrig varit så krigiskt sinnadt som under de år, hvarmed detta tidehvarf började sitt glänsande lopp. Sinnena sysselsatte sig icke med något annat, folken visste knappast någonting annat. Att slåss hade blifvit deras andra natur, och kämpa fingo de till sin hjertans lust, ty fejderna blefvo så långa, att man, som en författare säger, sågo såsom deltagare deri personer, hvilka hade födts under loppet af desamma.

Sjelfva vaggan och härden för dessa mordiska strider var det alltid oroliga Frankrike. Dess rörliga och frihetsälskande folk var nämligen det första, som gjorde ett jetteförsök att afkasta sig det monarkiska förtryckets ok, som dock ingalunda kändes tyngre der än i andra europeiska länder. Den lilla gnista af folkfrihet, som funnits, hade så godt som helt och hållet slocknat litet hvarstädes. Detta var åtminstone fallet hos de större folken, deribland det franska, hvars monark hade tillvällat sig makten och rätten att opåtaldt förfara med sina undersåtars lif och egendom efter eget behag. Han var den ende lagstiftaren. Hans vilja var folkets enda lag. Skatterna pålades af honom, alla andra oåtsporda. Om han hade fattat misstycke för någon annan monark eller önskade för egen del åtkomma ett landområde, som tillhörde en annan

nation, så förklarade han helt enkelt krig emot grannen, i och hvarmed det blef hans undersåtars skyldighet att tillsläppa sina lif och sin egendom för "hans majestät." Men det hände också, att detta majestätiska misstycke kunde drabba någon af hans eget folk, och då var ingenting vanligare eller säkrare, än att föremålet för den konungsliga onåden inspärrades i ett fängelse och hölls der till dess att döden kom som befriare. Midt i den glada, lysande och praktfulla hufvudstaden stod Bastiljen, en mörk, hemsk fängelsebyggnad, som man kunde anse såsom den förkroppsligade formen af den monarkiska ande, som hade fört ett tusenårigt välde öfver detta folk. Inom detta fängelses murar — i dess för sol och himmel dolda celler — försmäktade tusentals personer, de der aldrig ens fingo veta hvarför de underkastades detta öde. Kungen ville det, och det var nog. Men understundom hade någon af hans hofmän eller annan gunstling också en verklig eller endast inbillad fiende att straffa på samma sätt. Af blott nåd eller för penningar erhöll då denne kunglig tillåtelse att till Bastiljen förpassa det utsedda offret och der hålla det utan dom och ransakning.

I sextio års tid låg hela Frankrike sålunda hjelplöst vid Louis XV:s fötter. Denne konung — en af de sämsta menniskor, som suttit på en tron eller trampat Guds jord — ansåg att hans 25 millioner undersåtar icke voro till för något annat ändamål än att skatta åt hans sinnliga lustar. Märkvärdigt nog tycks det heller icke hafva funnits någon ibland dessa millioner, som vågat bestrida denna uppfattning af den konungsliga värdigheten. Han fick följaktligen fara fram som han ville, invaggad i den sälla tron, att hvarenda menniska inom hans rikes landamären hade lika liten rätt som makt att lägga så mycket som ett strå till hinder i vägen för honom och dem, hvilka utgjorde hans utomordentliga privilegiers palladium.

Dessa bestodo af landets adel — i antal omkring 150,000 personer. Alla förtroendeposter och politiska embeten af vigt och värde innehades af dem. De högre prestembetena förestodos till och med af adelsmän, så ock de juridiska och naturligtvis de militära. Alla dessa voro fritagna från de skatter, som vägde så tungt på underklassens skuldror. De voro

också beklädda med utomordentlig makt och myndighet öfver de lägre. De tillbringade sina lif i lättja och fåfänga. Ingenting var derför naturligare än att de voro både kroppsligt och andligt försloade. En då lefvande engelsk författare, som besökte Frankrike, säger, att "deras blotta utseende gjorde en menniska trött och ledsen."

Såsom exempel på huru vanlig folkrätt då för tiden aktades i Frankrike må anföras, att den sportlystna adeln hade stora hjordar af villebråd, såsom hjortar och vildsvin, ströfvande löst öfver jordbrukarnes egor, der de nedtrampade och på annat sätt förstörde den växande grödan utan att någon vågade fördrifva dem, emedan detta innebar dryga böter och fängelsestraff. Vidare var det dessa små jordbrukare vid strängt straff förbjudet att mala sin säd vid någon annan än grefvens eller baronens qvarn, eller att pressa sina drufvor vid någon annan vinpress än hans. När "hennes nåd" var sjuk ålåg det traktens bondgummor att stå vakt utanför hennes slott och hålla grodorna i de närbelägna träsken tysta, så att de icke oroade den sängliggande. Hurudant i det hela den franska landtmannens tillstånd var för blott ett hundra år sedan, d. v. s. vid tiden för den stora revolutionens utbrott, framgår klarast af den beskrifning, som lemnas af författaren Smollet, hvilken säger: "Utan boskap att förse jorden med gödsel, utan hästar att förrätta arbetet med, utan annat än usla små kyffen att bo uti och eländiga paltor att kläda sig med, var den franske bondens läge ytterst beklagligt och stod i intet afseende öfver det tionde århundradets."

Annorlunda såg det ut omkring adelsmännens slott och i närheten af storstäderna. Huru fint, huru praktfullt! utropade främlingen, som färdades fram å de jemna och vårdade landsvägarne och bevittnade de om rikedom talande byggnadsverken. Hvilket våld, hvilken skam, hvilken förnedring! utropar man nu, då man vet, att denna försköning för öfverklassens räkning hade verkställts af landtbefolkningen genom tvångsarbete, som ofta var så strängt, att många sjönko derunder och dogo såsom utpinade djur.

En djerf person vid namn Damiens hade en gång vid betraktandet af detta elände fattat beslutet att taga lifvet af

konungen. Men han misslyckades. Sättet hvarpå han då bestraffades utgör kanske ett det mest talande bevis på den råhet, som herskade hos Frankrikes öfverklass vid denna tid. Man slet med rödheta tänger köttet från Damiens ben, hvarpå man göt flytande bly i hans sår. Andra mindre brottslingar undergingo lindrigare straff för sina förseelser: de bräcktes och sträcktes å tortyrhjul och andra för ändamålet inrättade "helvetesmaskiner."

Så der hade det gått det ena seklet efter det andra och så der gick det till upp emot slutet af det 18:de århundradet. Och vi mena nu icke allenast i Frankrike, utan nästan i hela Europa, ty detta gräsliga folkförtryck gjorde sig gällande nästan allestädes, der det fanns en tron och ett adelsstånd, en i synd och öfverträdelse död kyrka och ett i mörker och okunnighet vandrande folk.

Natten är dock aldrig så lång, att ej dagen omsider stundar, vintern aldrig så bister, att ej vårens sol smälter dess is. Och såsom naturens krafter endast ligga domnade i vinterdvalan för att i sinom tid börja sitt sköna återställningsverk under sommarens välde, så ligger under historiens mörka och kalla skeden en folk-ande, som till slut vaknar upp ur sin slummer och sätter en ny prägel på nationen. Så var det nu i Frankrike. Det långa förtrycket hade icke förmått att utplåna de gudomliga rättsbegreppen eller släcka den lika gudomliga frihetslågan, huru matt den än flämtade för despotismens vindar. Tvänne författare (Voltaire och Rosseau) hade med sina skrifter börjat väcka det yngre slägtet till ett lifligare medvetande om det skamlösa och förnedrande förtryck, som adeln och det katolska presterskapet tillsammans utöfvade öfver folkmassorna. Jemte dessa folkfrihetens store banbrytare uppstodo de så kallade encyclopedisterna, hvilka voro begåfvade litteratörer, som genom utgifvandet af ett stort verk afhandlande nästan hvarje ämne inom det menskliga vetandets verld, spredo ny klar dager öfver förhållandena. Detta var den första, matta morgonstrålen, som bebådade en ljusare tid. Sålunda fick det franska folket det ordets ljus, som visade sinnena vägen till politisk befrielse. Medan denna nya inre kraft som bäst beredde andarne för det oundvikliga slag,

hvarmed nationen skulle bryta sina fjettrar, inträffade på ett annat håll en händelse, som med ens blef signalen till handling. Det var nyheten om de amerikanska koloniernas resning som nu med ens häfde alla betänkligheter. Den hänförelse, som denna nyhet åstadkom, var utomordentlig, säger en författare. Amerikanernas försök att afkasta sig det engelska absolutismens ok och upprätta en fri folkstyrelse väckte

MARQUIS DE LAFAYETTE.

det djupaste deltagande hos de franska massorna och äfven hos den yngre adeln, som varit de första att beröras af encyclopedisternas idéer. Till de senare hörde bland andra den unge Lafayette, som kom till Amerika och deltog som frivillig i patrioternas kamp för fri- och sjelfständighet. Till Frankrike hade åter amerikanerna såsom deputerade skickat Benjamin Franklin och några andra för att andraga kolonisternas sak och utverka bistånd för densamma. Härigenom vardt den der-

städes nyväckta frihetskänslan starkare och eldigare. Men de under tidehvarfvens lopp ingrodda franska missförhållandena fortforo och förvärrades till dess att en förfärlig finansiel kris öfverhängde landet. Utgifterna hade under den hänsynslösa och slösaktiga styrelsen för åratal vida öfverstigit inkomsterna till dess att statsskulden omsider uppgick till närmare *fyratusen millioner* svenska kronor eller ett tusen millioner dollars. Intresset på denna skuld jemte de löpande utgifterna utgjorde fem hundra millioner kronor ($135,000,000), medan årsintägterna icke belöpte sig till mer än trehundra sextio millioner kronor ($100,000,000). Detta var år 1783. I denna svåra dilemma vände sig konungen till en herre vid namn de Colonne, hvilken ansågs som en ovanligt skicklig financier. Genom vigilans lyckades också denne att för ögonblicket afvända den hotande faran, nämligen statsbankrutten. Kungen fick godt om penningar för en tid. Han betalade prinsarnes skulder, köpte nya vackra slott åt drottningen, tillställde lysande fester för hofpersonalen och visade sig frikostig på många andra dylika sätt. Hvad hade då den "skicklige" Colonne gjort, hvari låg hans underbara finansgeni? Han hade öfvertalat landets penningemän, bankirerna, att lemna regeringen stora lån — deri låg hela hemligheten. Han hade således icke räddat staten med att förminska den väldiga skulden, utan fört den närmare förderfvets brant genom att förstora samma skuld. När Colonne icke kunde anskaffa mera penningar på detta sätt föreslog han att sammankalla landets alla store män (adelsmännen och presterna) och då anhålla af dem att de såsom goda patrioter skulle anse sig lika skattskyldige som andra menniskor och dermed rädda staten. Så skedde, d. v. s. sammankomsten hölls (1787) och förslaget framlades. Men i stället för att väcka fosterländsk genklang i vederbörandes bröst, väckte det en bitter harm, som gaf sig luft i en fördömelsedom öfver den finansminister, som hade haft panna att komma fram dermed. Colonne vardt derpå afsatt, hvarpå församlingen upplöstes och for hem, medan faran kom staten allt närmare in på lifvet.

Under tiden pågick den lifligaste politiska rörelse ibland folket, isynnerhet inom Paris. Hvarje café och restaurant

utgjorde samlingsplatsen för bekymrade menniskor. Hvarje stol i dessa rum vardt en talarestol, och hvarje ord som yttrades ett eldskott åt "den gamla goda ordningen." Ströskrifter och flygblad, mer eller mindre revolutionära, trycktes och utkastades i massor bland folket. Ingen trodde längre på regeringens förmåga att rädda staten. Folket sjelft måste göra det. Kungen till och med började inse detta, hvarför han endast allt för gerna samtyckte till att ett allmänt folkråd sammankallades för fri öfverläggning om de kritiska förhållandena.

ANDRA KAPITLET.

Folkförsamlingen sammanträder i Versailles. — Kif och strid emellan klasserna. — Adelns och presternas förmätenhet. — Amerikanen Thomas Jeffersons inflytande på förhandlingarne. — Regeringen utkallar trupper. — Folket reser sig. — Revolutionen börjar. — Bastiljen stormas. — Folkförsamlingens arbete. — Grundliga reformer. — Obeskrifliga fasor. — En tysk arme infaller i Frankrike. — Fransmännen möta den i närheten af Paris. — Louis XVI afrättas. — Blod och gräsligheter öfverallt.

I Maj 1789 sammanträdde i Versailles 1200 folkvalda ombud för att rådslå om bästa sättet att föra fäderneslandet ur den fara, hvari kungen och adeln hade bragt det. När denna delegation tågade till katedralen för att öfvervara en högtidlig gudstjenst, innan de började sina förhandlingar, kom den de åskådande folkhoparne att genombäfvas af sköna förhoppningar om en ny, ljusare era, säger en häfdatecknare. Först i tåget gingo presterna, präktigt utstyrda i purpurfärgade slöjor. Derefter kommo adelsmännen, svartklädda och med guldgalonerade västar och hvita plymer i hattarne. Sist sågos bönderna i sina enkla och tarfliga svarta drägter. Intet guld, ingen glans hos dem. Men de voro många, lika många som de andra tillsammans.

När församlingen öppnades, hade de tre stånden intagit plats i hvar sin sal. Det var nämligen presternas och adelsmännens önskan och afsigt att kasta sina röster särskildt i ändamål att sålunda kunna tygla bönderna. Men dessa hade på förhand insett hvari faran låg och yrkade på, att omröstningen skulle ske samfäldt och i ett enda rum Häremot opponerade sig de andra båda stånden med all kraft och så envist, att åtta veckor förgingo utan att någonting vardt uträttadt. Med anledning häraf började ett doft gny höras hos folket, som stod väntande på ett resultat af något slag. Hvad

hände då? Det första steget till den verldsomhvälfvande revolution, som kort derpå följde, togs af de franske landtmännen, hvilka löste den gordiska knuten med att förklara sig fria och oberoende af de andra båda stånden. Bönderna sleto sig helt enkelt ifrån presterna och adelsmännen, i och hvarmed de förkunnade, att de och inga andra nu vore den nationella församlingen. Om sant eller ej, det kan nu icke bestämdt afgöras, men det påstås emellertid, att denna den franska underklassens epokgörande handling vidtogs på tillstyrkan af amerikanaren Thomas Jefferson, som då i egenskap af kolonisternas ombud uppehöll sig i Paris. Nog af, ett oöfverstigligt svalg mellan det *franska folket* och dess förtryckare var härmed bildadt. Louis XVI, som nu satt på tronen, förnam ett politiskt jordskalf i samma ögonblick. Förskräckt af hvad som händt, befalde han först de tre stånden att hålla gemensamma sammankomster och sedan att möta särskildt, men då ingendera af dessa befallningar åtlyddes, gjorde han en dygd af nödvändigheten och beordrade de två högsta stånden att draga sig tillbaka och lemna fältet fritt åt folkrepresentanterna. Nu jublade Paris. Folket hade vunnit en stor seger. En revolution hade genomförts utan blod, sade man. Men kungen och hans vänner (de i sina förhoppningar gäckade "öfverklasserna") tänkte annorlunda, och hvad de tänkte, visade sig snart, då i Juli månad samma år (1789) 30,000 soldater med 100 artilleristycken slogo läger emellan Paris och Versailles. Församlingen anhöll hos kungen, att han skulle bortkommendera militären. Han svarade med att låta trupperna marschera genom Paris. Hans mening var naturligtvis att med denna demonstration *lugna* sinnena och komma de upproriske på andra tankar. Men han hade missräknat sig, ity att effekten gjorde sig förnimbar på ett alldeles motsatt sätt. Folket blef ursinnigt och beslöt genast att bjuda våldsamt motstånd. Det första beslutet gällde bildandet af en försvarsarmé. Beslut och handling, alltid ett hos qvinnan, äro också ett hos mannen i den stora farans stund. Fyrtio tusen frivilliga anmälde sig på en enda dag. Men ehuru det var godt om patrioter, var det likväl ondt om vapen. Sådana gjordes nu af nästan hvilket tillhygge som helst: knifvar och

QVINNORNA MARSCHERA TILL VERSAILLES. (19)
(Scen ur Franska Revolutionen.)

liar fästade på stänger, pikar, krokar, hvassa jern, gamla svärdsblad m. m. Det första revolutionisterna sedan gjorde var att intaga *Hotel des Invalides*, der ett mindre vapenförråd fanns. Och sedan? Bastiljen! Denna fasansfulla inrättning hade länge stått som en hotande förbannelse öfver folket. Nu skulle den jemnas med marken. Men hvilket företag! En oorganiserad, odisciplinerad och illa beväpnad pöbelhop anfalla ett med tungt artilleri befästadt och af vindbryggor omgifvet starkt citadell, byggdt att trotsa en ordentlig belägringshärs angrepp! Garnisonen gaf vika för den lössläppta stormen hos folket och på en jemförelsevis kort tid var detta ohyggliga pinorum, detta lilla jordiska helvete ett minne blott om den franska monarkiens välmaktsdagar.

Medan dessa händelser timade i Paris satt Louis XVI i Versailles (blott elfva mil från Paris) och drömde om den dag, då han med härens tillhjelp skulle lyckas återställa ordningen. Men den dagen kom aldrig. Vedergällningens timme hade i stället slagit för monarken och för dem, som utgjorde makten bakom tronen. Revolutionshären växte som en lavin med hvarje minut och var helt enkelt oemotståndlig i sin framfart. I den kränkta rättvisans namn begingos nu också de rysligaste dåd. En vanlig skallgång anställdes öfver hela landet — ty öfver allt reste sig folket. De rasande insurgenterna lifvades i början af blott en enda känsla — hämdens. Och ryslig var den hämd de utkräfde. Den stolte grefven och baronen, som förut suttit i sitt slott och bara njutit och fråssat, då kall och hård som stenen för det folk, hvars mödor och lidanden möjliggjorde det lif han förde, han var den, som först blef föremål för vredens viggar. Hans hem sköflades och han sjelf mördades, ofta på det allra grymmaste sätt. All räddning låg i flykten för desse adelsmän, och tusenden skyndade sig att uppsöka en fristad i Tyskland.

Under tiden satt folkrepresentanterna i Paris och lade hand vid den legislativa reformen. Inga långa och sirliga tal och förslag hörde nu till ordningen för dagen, utan allting expedierades med fermitet. På en enda afton upphäfdes och afskaffades alla feodalrättigheter. Skatterna, som hittills hvilat öfver de fattiga och arbetande, skulle nu hvila lika öfver alla

klasser. Nöjet att jaga hade, som vi förut sagt, varit adelns enskilda förmån, det skulle hädanefter blifva allas. Offentliga embeten hade varit en marknadsvara, de skulle nu blifva förtroendeposter. Presternas tionde försvann på samma gång. Adelsmännens monopol på domarekallen likaledes Ingen tjenstskyldighet för de fattige längre! Frankrike skulle blifva fritt och alla embeten, så inom staten som kyrkan, öppna och tillgängliga för *alla* fransmän.

Ännu hade dock ingenting gjorts att afvända den fara, som hade sammankallat de tre stånden och sedermera ledt till bildandet af *konventet*, som folkrepresentanternas församling kallades. Denna fara — statsbankrutten — hade i stället med hvarje dag antagit en allt farligare form. Men en utväg fanns nu, som icke funnits förr. Kyrkegendomen, i värde uppgående till omkring 1,600,000,000 svenska kronor eller $400,000,-000, motsvarande värdet af en tredjedel af den franska jorden, togs i beslag.

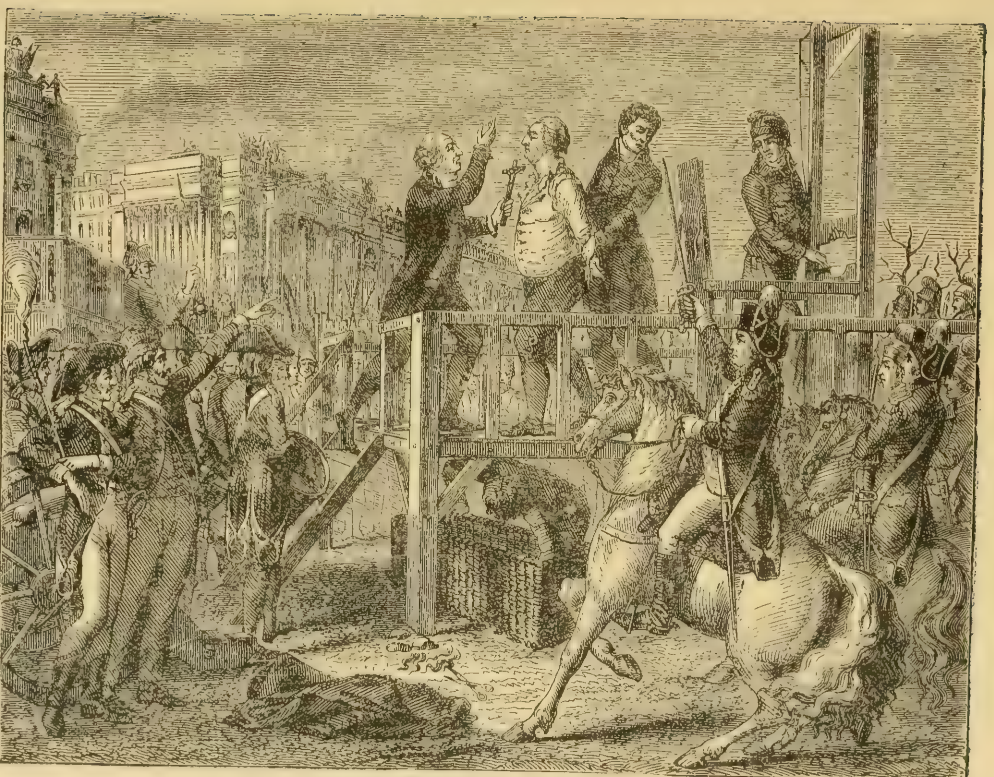
De andra europeiska rikenas monarker kunde icke likgiltigt åse denna våldsamma republikanska rörelse i Frankrike. Den derstädes störtade tronen kunde lätt draga andra med, den i Frankrike tända revolutionslågan sprida sig till de andra folken. Särskildt intresserad i saken kände sig den österrikiske kejsaren (den franske monarkens svåger) samt konungen af Preussen. De franska insurgenterna gjorde emellertid ingenting för att afvända den möjliga faran af en europeisk intervention. De trotsade den. De förklarade sig fiender till hvarje land och folk, som föredrog tronen och adeln, och de lofvade hjelp och understöd åt alla, som i likhet med dem sjelfva, reste sig för att slå sig fria.

Sommaren 1792 sågs hertigen af Brunswick i spetsen för 140,000 preussare och österrikare på väg till Paris för att återställa den gamla ordningen, och i denna armés spår tågade tusentals förr till Tyskland flyktade franske adelsmän, som nu ville taga tillfället i akt och återförskaffa sig sina forna gods och privilegier. Det ena fästet efter det andra föll för den framtågande tyska hären, och snart föll det sista — Verdun, icke långt från Paris. Under denna hertigens anmarsch mot den franska hufvudstaden hade insurgenterna der

icke på något allvarsammare sätt tagit saken till hjertat eller deri sett någon hotande fara. De hade bara jublat på äkta franskt vis öfver de första segrarne och voro dessutom på sina lediga stunder sysselsatta med att plantera frihetsträd och predika jemlikhetens evangelium. Men när de började inse nödvändigheten af att möta den intågande fienden, tog det dem icke många dagar att organisera en försvarshär. En sådan om 30,000 man stod färdig den trettionde Augusti, 1792. Dess första handling var icke att tåga tyskarne till mötes, utan att med tungt artilleri anfalla Tuillerierna, der den kungliga familjen bodde. Denna tog då sin tillflykt till nationalförsamlingen (folkrepresentanterna), hvarest den arresterades och affördes till fängelset.

Kort derpå stod den "hämnande hären" på tröskeln till Paris, så att säga. Då började raseriet hos fransmännen att stiga till sin högsta spets. De beskyllde konungen och hans vänner för att vara orsaken till denna nya olycka. Hämd öfver dem! Dock torde ingen blodig sådan hafva utkräfts vid detta tillfälle, om det icke varit för den proklamation hertigen af Brunswick utfärdade under vägen till Frankrikes hufvudstad. Han förklarade nämligen med mycken bestämdhet, att han kom för att värna och skydda konungen i hans goda rättigheter och att utmäta strängt straff åt en hvar, som vågade skymfa och förorätta honom. Denna proklamation vardt i stället Louis XVI dödsdom. De af vrede kokande fransmännen hade ej förr inhemtat den anryckande fiendens verkliga afsigt, förr än de (den tjuguförsta Januari, 1793) läto konungens hufvud falla under bödelsyxan. Det var den i historien så hemskt namnkunnige Danton, som nu var revolutionens förnämste ledare. "Konungarne vilja förskräcka oss," sade han, "men se, vi slunga en konungs hufvud såsom krigsförklaring åt dem."

Dessförinnan hade Dumouriez med den franska försvarshären mött och slagit hertigen af Brunswick vid Valmy (den tjuguåttonde September, 1792) och detta så grundligt, att fienden fann för godt att göra höger om på detta ställe för att ej vidare oroa fransmännen.

LOUIS XVI:S AFRÄTTNING.

De segerdruckne, för att icke säga de *blodberusade* insurgenterna blefvo nu, för en längre tid framåt, sina värsta fiender sjelfva. Ty på tronens och konungaväldets fall följde ett det gräsligaste skräckvälde, som någonsin bevittnats på jorden. Blodtörsten och mordlusten steg till en fast otrolig höjd. Det finnes i menniskoslägtets historia intet kapitel så mörkt som det, hvilket beskrifver de franska händelserna under åren 1793—95. Orsakerna till detta tillstånd voro många. Nöden och hungern bidrogo ej litet till att fostra den förtviflan, som i sin ordning förvildade. Sedan kom tanken på det sekelgamla monarkiska förtrycket och inledde den oundvikliga andliga reaktionen i själarne. En viss osäkerhet om den slutliga utgången af det revolutionära företaget gjorde äfven, att man endast genom en blick eller ett ord kom att betraktas som förrädare till denna sak. Ledarne för den våldsamma omhvälfningen kände sig jemt som om de suttit på en vulkan af sammansvärjningar. Arresteringar gjordes derför tusentals i veckan. Fängelserna proppades fulla med menniskor, som aldrig hade yttrat ett ondt ord eller tänkt en ond tanke om revolutionen. Och att bli arresterad då för tiden var det samma som att bli dömd till döden, ty ifrån fängelset gick det till schavotten, dit de arma menniskorna fördes lassvis hvarje eftermiddag. Till att börja med voro afrättningarne icke flera än åtta till tio om dagen, men antalet steg i den mån som skräckväldet hann utveckla sig, då 80 till 100 hufvuden föllo dagligen mot slutet af Robespierres regim, som icke slöt förr än han sjelf jemte Danton och Marat hade böjt sig under guillotinen — en inrättning, som konventet hade gått i författning om i ändamål att underlätta revolutionen. En dödens "skördemaskin," skulle man kunna säga — en "arbetsbesparande maskin!"

Dessa scener voro icke inskränkta till Paris allenast, utan uppfördes öfver hela landet. Revolutionsfanan och guillotinen gingo hand i hand genom provinserna. När den ena planterades i en by eller stad planterades också den andra. Revolutionen lefde på blod. Öfver en million menniskor — män, qvinnor och stundom barn — hemföllo åt den ursinniga mordmanin, innan reaktionen kom. Det ena partiet förde ett bokstafligt utrotnings-

krig mot det andra. I dag var det jakobinerna, som spelade jägare, medan girondisterna voro villebråd, i morgon tvärt om. När Robespierre, som under två års tid ledt Frankrikes öden, sjelf jemte sina rådgifvare och samarbetare aflifvades (den tjugusjunde Juli, 1794), inträdde en ny och menskligare sakernas ordning Man hade tröttnat på massmorden. Två månader efter Robespierres död voro fängelserna tomma och då upphörde guillotinens hemska verk. Skräckväldets tid var öfver. Folket, som trodde att det var klokt, då det afsade sig tron på Gud och i stället såsom "förnuftets gudinna" bar en tvifvelaktig qvinna i triumftåg genom de parisiska gatorna, började nu åter få en smula af sitt naturliga förstånd. Det hade afkastat sig det monarkiska oket och utslungat en glödande förkastelsedom öfver dem, som hade fört nationen till denna olycka. Deri hade det gjort rätt. Men för de rysliga öfverdrifter, hvartill de makthafvande gjorde sig skyldige, finnes väl ingen ursäkt, blott en förklaringsgrund, den, att menniskan icke vet hvad hon gör, när hon beherskas af de låga lidelserna.

TREDJE KAPITLET.

Marat, Danton och Robespierre. — Massmorden i September. — Revolutionens hemskaste drag. — Paris en dödens och mordens stad. — Ohyggliga scener. — I fängelserna. — Robespierre och Saint-Just. — Prinsessan Lamballes öde. — Otroliga skändligheter. — Namnlösa grymheter. — Guillotinernas verksamhet. — Pöbelns råhet. — Hatets och hämdens offer.

Den franska revolutionen hade tre stora bödlar: Marat, Danton och Robespierre. Den första fann ett nöje uti att mörda för handlingens egen skull, emedan han hade ett vilddjurs natur; den andra drefs kanhända mer af rent politiska skäl till sina blodsdåd, som derför icke blefvo ursäktligare, utan fast hellre tadelvärdare, och den tredje, en af naturen ädelsinnad man med höga och sublima tänkesätt, vardt på tvänne sätt omständigheternas offer — först mördare och sedan mördad. Marat och Danton skulle kunna varit hvad de voro under hvilka förhållanden som helst, icke Robespierre.

De så kallade September-morden visa bäst hvad de två första i själ och hjerta voro. Dessa massmord, de hemskaste verldshistorien vet att omtala, utgjorde väl också denna revolutions mörkaste timme. Förhållandet dervid var i korthet detta.

Revolutionsjuntan hade i sina rådslag kommit till beslutet att ett fullkomligt utrotningskrig måste anställas emot monarkisterna. På en viss tid under natten skulle hvartenda hus i Paris visiteras och alla personer då häktas, som på minsta sätt kunde anses vara monarkiskt sinnade eller hysa ringaste sympati med monarkien eller motvilja till revolutionen. Hvarken ålder eller kön skulle skonas. På grafvens rand stapplande gubbar och unga flickor kastas tillsammans i de till fängelser förvandlade klostren eller kyrkorna.

När Danton lemnade den hemliga komité, som på några minuter och utan dom och ransakning hade fällt dödsdomen öfver flera tusen personer, började, säger Lamartine, trummorna dåna och trumpeterna smattra. Detta var signalen till allmän tystnad. Hela Paris stannade som en död stad, hvars alla invånare blifvit skingrade genom en katastrof. Ehuru den klara sommarsolen belyste topparna af träden i Tuilerierträdgården, på Champs-Elysées och boulevarderna, voro dock dessa promenader, torgen och gatorna öde och tomma. Man hörde blott ljudet af portar och fönster, som invånarne brådskande tillstängde, liksom om en främmande fiende hade genom ett infall öfverrumplat staden. Skaror af beväpnade män med pikar, patruller och trupper genomtågade långsamt alla stadsdelar. All gemenskap mellan landet och Paris var afskuren. Sjelfva Seine-flodens vatten låg i bojor. Flottiljer och båtar, bemannade med beväpnade män, rodde fram och tillbaka på floden och afskuro all kommunikation emellan de båda stränderna. Så snart den rätta stunden hade slagit, var hvartenda steg i staden ett brott. Inne i husen rådde oro och ängslan. Ingen visste, om han vore skyldig eller oskyldig i de visiterandes ögon. Vid kommissionärernas hammarslag på husporten vågade man knappast andas. Desse gingo uppför trapporna med afmätta steg och dragna sablar, åtföljda af arbetare försedda med verktyg, som kunde öppna gömslen i murar och möbler, der man möjligtvis undanstuckit något tecken som tillkännagaf hvad man i politiskt hänseende var.

Femtusen misstänkta bortfördes från sina hem på en enda natt. Man hade icke lemnat något hus obesökt. Till och med lasaretterna hemsöktes af Dantons och Marats legohjon.

Tidigt påföljande morgon skulle en sorts ransakning börjas med de under natten häktade och inspärrade. Sedan man frigifvit ett visst antal, fördelades de öfriga på ett halft dussin fängelser.

Hvad skulle nu hända? frågade sig Paris med en suck.

Svaret kom den andra September. Detta var en söndag. Klockan tre på eftermiddagen gafs signalen.

Fem vagnar med sex prester i hvardera skredo långsamt genom en gata. En soldateskort gick tätt efter. Vagnsfön-

siren voro nedsläppta, på det att pöbeln skulle kunna se hvilka de åkande voro. Hopar af barn, qvinnor och karlar trängdes omkring cortegen och kastade skymford emot presterna. Plötsligt stannade vagnarna, spärrade af trängseln. En karl springer då fram och klifver upp på fotsteget till den första vagnen, stöter tvänne gånger sin sabel i kroppen på en af presterna, drager ut den rykande klingan och visar den för folket. Folket förskräcktes och uppgaf ett anskri af fasa.

"Jaså, detta skrämmer er, I fega stackare," utropade mördaren med ett föraktligt leende, "då får man väl lof att göra er förtrogna med döden."

Med dessa ord stötte han återigen sin sabel in i vagnen och fortsatte med att hugga omkring sig, dödande, sårande och lemlästande de hjelplösa offren, vid hvilkas jemmerskri kuskarne och pöbeln skrattade och skämtade.

När vagnarna framkommo till det fängelse, som var målet för färden, drogos åtta lik ut ur dem. De prester, som undgått huggen, skyndade sig in i fängelset, men fyra af dessa mördades på fängelsets tröskel.

Inom detta fängelse hade samlats några hundra af de tillämnade offren. Det rum, som vette inåt gården, hade förvandlats till domsal. Omkring ett stort rundt bord, fullt af skrifdon, flaskor, pistoler, sablar och värjor satt en grupp grofva, råa män med muskulösa armar, gula ansigten och mordiska blickar. De voro domarne: män ur pöbelhoparne. En af dem, iklädd grå rock, med sabel vid sidan och penna i handen samt med ansigtsdrag så stela och kalla som det stengolf, hvaröfver snart en flod af blod bröt fram, förde ordet. Denne var Maillard, folkets gunstling i förstaden Saint Marceau.

Fånglistan upplästes och fångarne framfördes. "Får gå fri," yttrade ibland Maillard. Men i de allra flesta fall lydde domen: "till la Force!"

När detta ord yttrades, öppnades den åt gården ledande dörren, dit fången släpades, och i samma ögonblick som han steg öfver tröskeln föll han för ett sabelhugg, utdeladt af de utanför posterade bödlarne.

Massmordet började med de schweizare, som utgjort det kungliga gardet. Af dessa funnos här 150. Den ene efter den andre tvangs att passera tröskeln och ut på stenläggningen, der de i ordning föllo som slagtkreatur för sabelhuggen, som haglade öfver dem. Liken staplades upp i högar på gården och affördes sedan i kärror till stadens utkanter.

På aftonen, när det började mörkna, upplystes gården af facklor, medan bödlarne, sittande med fötterna i blod, intogo förfriskningar för att kunna fortsätta arbetet hela natten.

När ingen mer fanns att mörda i detta fängelse, begåfvo de sig till ett annat och derpå till ett tredje och så vidare, tills dess att nio särskilda fängelser hade hemsökts och nio insjöar af blod bildats.

En af dessa Septemberaftnar gick Robespierre i sällskap med sin vän Saint-Just hem till dennes rum. När den senare kom in, kastade han kläderna på en stol och beredde sig att gå till sängs.

"Hvad betyder detta, hvad ämnar du göra?" sporde Robespierre förvånad.

"Gå och lägga mig, naturligtvis," var svaret.

"Hvad, sofva på en sådan natt som denna? Hör du icke stormklockan? Vet du icke, att denna natt är den sista för tusentals af våra likar, nu lefvande menniskor, men lik, då du vaknar?"

"Ack," svarade Saint-Just, "jag vet att man möjligtvis kommer att utgjuta blod i natt. Jag beklagar det. Jag önskar jag vore mäktig nog att lugna krampryckningarna i ett samhälle, som kämpar emellan frihet och död. Men hvem är jag? Emellertid äro ju de, som i natt skola uppoffras icke vänner till våra idéer. God natt!" . . . och derpå sof Saint-Just den rättfärdiges sömn. Sådan var han: "kall som ett system och grym som en abstrakt tanke," för att begagna Lamartines ord.

Morgonen derpå, när han steg upp, fann han Robespierre oroligt vandrande fram och tillbaka på golfvet och lyssnande till bullret på gatorna.

"Hvad står på, hvarför är du här igen så tidigt?" utropade Saint-Just.

"Tillbaka?" sade Robespierre. "Du tror väl inte, att jag varit härifrån?"

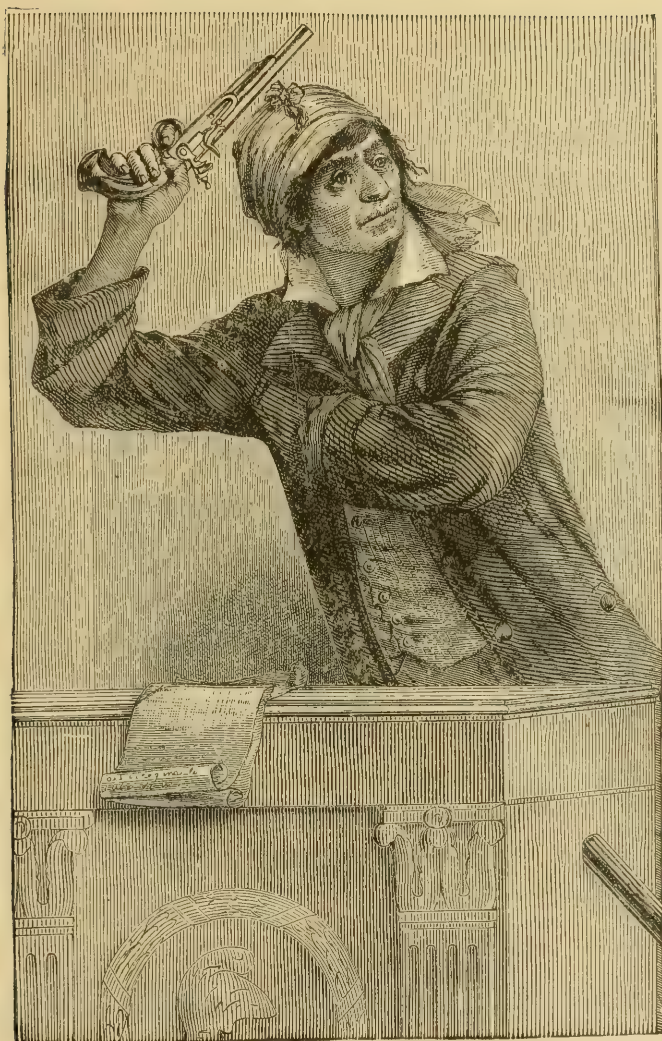
"Hvad, har du icke sofvit i natt?"

"Sofvit! Sofvit, medan hundratals mördare nedgjort tusentals offer och medan rent och orent blod runnit som vatten i rännstenarne! Ack nej, jag har icke sofvit, ty jag har vakat som brottet och samvetsagget, jag har varit svag nog att icke sofva; *men Danton, han, han har sofvit.*"

Förmodligen sof äfven Marat lika djupt och lugnt som Danton, ty man vill hålla dessa båda våldets apostlar ansvariga för denna scen i revolutionsdramat.

I förening med denna revolution nämnes ofta prinsessan Lamballe, enkan efter sonen till hertigen af Penthieure. Hennes utomordentliga skönhet, så till kropp som själ, hade tillvunnit henne drottningens (Marie Antoinettes) passionerade tillgifvenhet. Ren i sitt hjerta, hade denna unga qvinna dragits allt närmare och närmare drottningen i den mån som sorgens och förtviflans moln samlade sig öfver dennas hjessa. Det var hennes vällust att få dela andras olycka. Hon hade följt drottningen till Tempeltornet, men vardt af revolutionens ledare sliten derifrån och förd till fängelset la Force. Der sparades hon till den allra sista minuten. Man ville, att folket skulle bli rikligt mättadt med blod, innan detta offer framfördes, ty man ville rädda henne. I fyratio timmars tid hade hon, innesluten i ett rum, hört folkets tumult, mördarnes sabelhugg, de dömdes ångestrop och suckar. Klockan fyra inträdde två nationalgardister i hennes rum och befalde henne att stiga upp och följa dem till ett annat fängelse. Hon bönföll att få dö der hon var. En af gardisterna sade att hon måste lyda och att hennes lifs räddning berodde derpå. Efter en liten stund, då hon hunnit kläda sig, fördes hon inför sina domare. När hon fick se dessas brutala ansigten och hörde offren i gården falla för sabelhuggen, förlorade hon sansen och afsvimmade. Återbragt till medvetande, tillspordes hon, om hon ville svära kärlek till jemlikheten och friheten och hat till alla konungar och drottningar.

"Jag vill gerna aflägga den första eden," svarade hon,

PAUL JEAN MARAT. (31)

"men hvad den andra beträffar, så kan jag det icke, emedan jag icke hyser något hat i mitt hjerta."

En af domarne hviskade då i hennes öra orden:

"Svär allt, ty annars måste ni dö."

Hon teg.

"Välan, gå," sade domaren, "men när ni kommer ut på gården, så ropa: lefve nationen!"

Stödd af ett par karlar utträdde hon nu, men när hon fick se fasorna derute, studsade hon tillbaka och utropade i stället: Min Gud, så förskräckligt!"

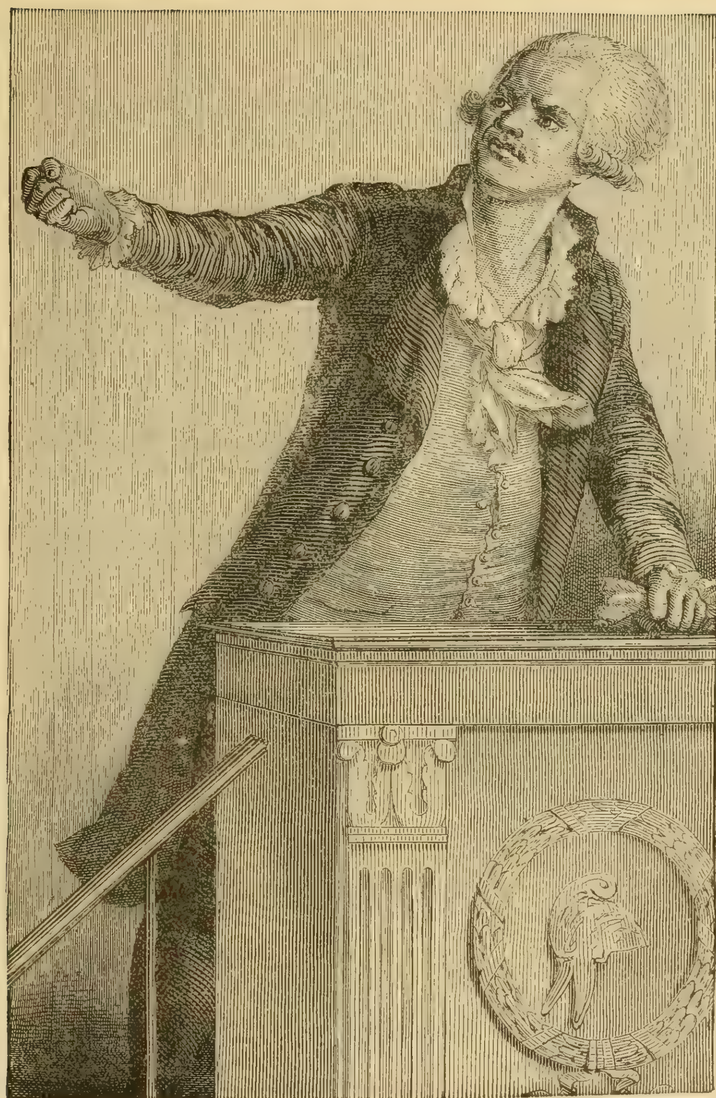
En af karlarna hjelpte henne att stiga öfver de döda kropparna, och bödlarne stodo stilla liksom slagne med förvåning öfver den änglalika uppenbarelsen. Hon hade lyckats passera halfva vägen ut till gatan, då en ung vild sälle, berusad af blod och vin, sprang fram och med sin hvassa pik petade mössan från hennes hufvud. Piken, illa styrd af hans darrande hand, rispade prinsessans panna, så att blodet sprutade fram och öfverhöljde hennes ansigte.

Vid åsynen af blodet trodde bödlarne, att hon vore ett af de utsedda offren och kastade sig öfver henne. En af bofvarne sträckte henne till marken med en påk, hvarpå andra kommo med sablar och pikar. En usling fattade hennes hår och afhögg hufvudet, medan andra bortsleto kläderna och stympade kroppen. Hufvudet bars sedan in på en krog i grannskapet, nedlades på disken bland glasen och betraktades en stund, hvarpå alla närvarande tvungos att dricka en skål för döden. Näst i ordningen fördes hufvudet i triumf till Tempeltornet för att visas konungen och drottningen, hvilka befalldes att gå till ett fönster för att se troféen.

Sedan pöbelhopen tågat fram genom flera gator med Lamballes hufvud, vardt det af en okänd person inköpt och hemskickadt till familjen i slottet Bizy.

Hundratals andra liknande exempel på det afgrundslika raseri, som kännetecknade revolutionisterna, skulle kunna anföras.

Fem hundra sjuttiofem lik bortfördes på en natt från två fängelser. Det antages, att tillsammans omkring 5,000 offer föllo i denna de sataniska lidelsernas jubelfest, som varade i

GEORGES DANTON. (33)

flera dagar. Festvinet blandades bokstafligen med blod och med — krut.

Sådana voro Septemberdagarna i Paris 1792.

Om dem, som utförde blodsdåden, är ingenting annat att säga än att de voro samhällets drägg. De tre stora franska orden *frihet, jemlikhet och brödraskap* hade ingen moralisk betydelse för dem. De vältrade sig i blod såsom svin vältra sig i smuts, emedan det var naturligt för dem. Men på samma gång, som vi uttala denna sanning, måste vi i tankarna lemna rum för en annan, den, att denna folkklass, som visst icke inskränkte sig till den franska hufvudstaden, utan förekom i hela Frankrike, var icke republikanismens vare sig brodd eller frukt, utan de monarkiska missförhållandenas sjelfva blomma. Den hade sprungit upp i förtryckets jordmån, seklers systematiska orättvisa hade danat sådana sinnen. Alltså: må ingen på grund af dessa dåd bryta stafven öfver den franska republikanismen, utan fast hellre deri se huru hemsk den samhällsordning är, som i sig icke inrymmer annat än privilegier åt några få och ingenting annat än pligter och skyldigheter åt massan.

Men revolutionens ledare, de borde hafva kunnat handla med mera hänsyn till moral och menskllighet. Deras misstag, om det icke var ett brott, bestod deri, att de skilde sedlighetsbegreppet från förnuftet, känslan från tanken. Den statskonst, som höjer sig öfver samvetet, dömer sig sjelf till — ett afgrundsdjup. Ingenting är stort, ingenting rätt, ingenting nyttigt, som ej på samma gång är sedligt. Och ingenting är naturligtvis sedligt, som ej är förnuftigt, d. v. s. förenligt med den hos alla förnimbara gudomliga ingifvelse, som, om den får råda, styr tanke och hjerta i äfven de mest kritiska ögonblick.

FJERDE KAPITLET.

Charlotte Cordays hem. — Hennes personlighet. — Hennes förtviflade beslut. — Hon begifver sig till Paris och uppsöker Marat. — Hon dödar honom. — Hennes häktning och ransakning. — Hon dömes till döden. — Skalden Chenier. — Adam Lux. — Skalden Klopstock vid hennes graf.

Vid en gata i den lilla staden Caen i Normandie stod år 1793 ett gammalmodigt hus med grå murar, dem regnet afsköljt och tiden genomfårat med djupa sprickor. Detta hus kallades le Grande Manoir. Upp till öfre våningen ledde en spiraltrappa Tvänne fönster, hvars åttakantiga rutor voro infattade i blyramar, kastade en svag dager öfver trappan och de stora tomma salarna. En melankolisk och hemlighetsfull prägel hvilade öfver gård och hus.

I detta hus lefde en qvinlig afkomling af den store franske tragikern Pierre Corneille. Skalderna, säger en stor fransk författare, äro af samma börd som hjeltarne, emedan emellan dem finnes ingen annan skilnad än tanken och handlingen. Anden är densamma. Vidare: qvinnan är slägt med skalden — entusiastisk som han. Hon är således äfven befryndad med hjelten och hon eger hans mod och handlingskraft. Hos qvinnan äro alltså förenade poesi, hjeltemod och kärlek.

Nå, sådan var åtminstone Charlotte Corday, nu 24 år gammal. Hon var skön som den unga våren och skär som den första snön. I anletsdragen lyste allvaret och i hjertat brann kärlek till allt hvad lifvet egde upphöjdt. Grannarne hyste en nästan vidskeplig vördnad för henne. Bländade af hennes renhet och måhända påverkade af hennes stora själ, trodde eller kände de, att hon var någonting mer än de.

En sådan qvinna kunde ej annat än hysa den djupaste afsky för våldet, som hon nu såg personifieradt i Marat.

Honom beslöt hon att undanrödja — icke af hat eller hämd, utan i den tanken, att dermed stäfja den blodström, som detta menskliga odjur lät svalla öfver de parisiska gatorna.

På morgonen den femte Juli tog hon ett ömt afsked af sin gamla tant, hos hvilken hon hade bott, begaf sig till Paris och anlände dit den elfte. Hon tog in på ett värdshus, sof

CHARLOTTE CORDAY.

godt hela natten, vaknade med det fattade beslutet orubbadt i sitt sinne och började bereda sig för dess utförande.

Marat bebodde ett ruckligt litet hus på rue de Cordeliers. Hans boning bestod af en yttre sal och ett arbetsrum, innanför hvilket, åt gården, stod ett badkar, hvari han, "folkets vän," som han lät kalla sig, nu befann sig. Och der mottog han besökerskan. Hon låtsade vara hans vän, och på hans fråga hvilka de af hans ovänner vore, som hade tagit sin tillflykt till Caen, uppgaf hon namnen på desse.

"Godt," utropade då folkets vän, "inom åtta dagar skola de vara på schavotten."

Dermed hade han sjelf gifvit signalen till utförandet af det beslut, som fört flickan till honom. Hon ryckte knifven ur sin barm och stötte den ända till handtaget i Marats hjerta. Han uppgaf ett smärtans anskri och dog.

Vi förbigå hvad som följde omedelbart derpå. Nog af, Charlotte Corday häktades och ställdes inför domstolen, der hennes enda försvar var detta: "Jag har dödat en man för att rädda tusen andras lif. Jag var republikanskt sinnad långt före revolutionen."

Hon dömdes till döden. Nyss före afrättningen infann sig en prest för att erbjuda henne religionens tröst. "Framför min tacksägelse till dem, som varit så goda att sända er till mig," sade hon, "men jag behöfver nu icke er tjenst, ty det blod, som jag utgjutit, och mitt eget blod, som nu skall utgjutas, äro de enda offer jag kan erbjuda den Evige."

Hennes hjeltedåd besjöngs af skalden André Chénier, som snart sjelf skulle dö samma död för alla höga själars gemensamma fädernesland, för den rena friheten. En ung tysk frihetsvän, som vistades i Paris, utgaf några dagar derefter en försvarsskrift för Charlotte Corday och fick derför, som han innerligt önskat, dö som hon. Hans namn var Adam Lux. Öfver henne har tyske skalden Klopstock skrifvit följande rader:

Hvems är denna graf?
"Vandrare, Rouchefoucaulds."
Och denna, mer nyskottad än?
"Charlotte Cordays."

Jag går för att samla blommor,
dem fritt på de grafvar jag strör
ty I dogen för ert fosterland.
"Samla ej!"

Jag går, och tårepilen jag sätter
att fläkta utöfver er graf;
ty I dogen för ert fosterland.
"Sätt den ej!"

Men, så snart du gråta förmår
(vi se det uppå din blick,
gode vandrare,
att du ännu ej gråta förmår),

Vänd då till våra grafvar åter
och gråt,
men blodiga tårar,
ty vi dogo förgäfves för vårt fosterland.

FEMTE KAPITLET.

Robespierres humanitet före revolutionen. — Hans gudsbegrepp under densamma. — En offentlig gudafest. — Robespierres tal. — Revolutionens återvändande till Gud. — Sjelfva festen. — Festtalet. — Publiken applåderar. — Sångerna. — Han blir föremål för misstankar. — Missnöje uppstår. — Man ber honom *våga*. — Vågar taga steget fullt ut och förklarar sig diktator. — Han faller och bestiger schavotten.

Man påstår, att ett vilddjurs grymhet och blodtörst mer än fördubblas så snart det fått se blod rinna från ett offer. Har menniskan samma natur? Krigen tyckas svara ja på frågan, ty ett folk, en gång vandt vid denna styggelse, finner ju — om historiens vittnesbörd får gälla — ett visst nöje deri, svårt att försaka. Och på samma grund torde kunna förklaras det gränslösa förakt för andras lif, som utmärkte ledarne i den franska revolutionen. Maximilian Marie Isidor Robespierre var några få år före revolutionens utbrott så human, så blid, så sensitiv, att han i egenskap af jurist i departementet Arras afsade sig sin befattning för att slippa uttala dödsdomen öfver en brottsling, som enligt lagen hade förverkat lifvet. Hör sedan huru denne skräckregeringens chef stod i blod, som räckte honom upp till halsen, och talade om Gud och dygden*.

"Idéen om det högsta väsendet och själens odödlighet är ett fortsatt vädjande till rättvisan (bifall). Jag vet icke, att någon ibland oss någonsin försökt att göra ateismen (gudsförnekeriet) till statsreligion. Jag vet, att till och med den visaste ibland dem tillåtit sig att med sanningen blanda en del dikt, dels för att göra intryck på det okunniga folkets inbillning och dels för att fästa dem så mycket säkrare vid sina

*) Vi anföra talet ur Girondisternas historia.

institutioner. Lykurgus och Solon sökte en bundsförvandt i oraklernas anseende, och Sokrates sjelf trodde sig, då han för sina medborgare ville bevisa en sanning, nödsakad att intala dem, det hon blifvit honom ingifven af hans demon eller skyddsande.

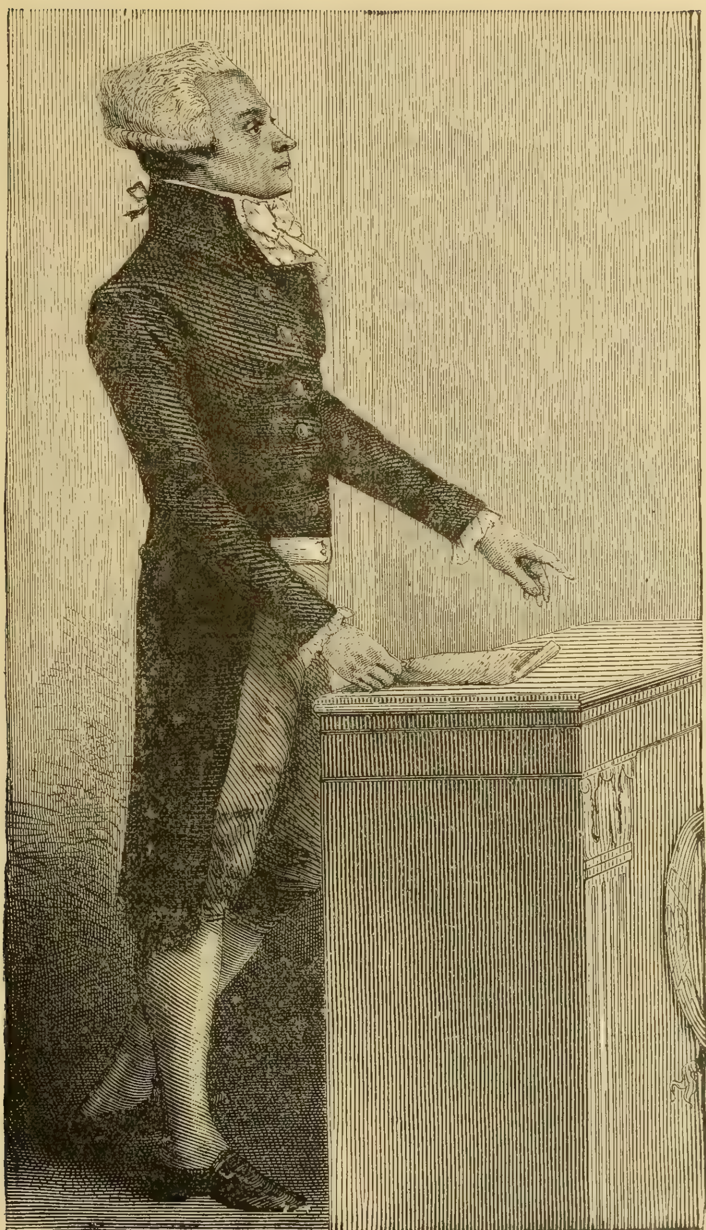
I skolen häraf naturligtvis icke draga den slutsatsen, att man måste föra menniskorna bakom ljuset för att undervisa dem, utan endast den, att man är lycklig, när man lefver i en tid och ett land, der upplysningen icke lemnar oss något annat val, än att återkalla menniskan till naturen och till sanningen.

I skolen noga taga er till vara för att slita det heliga band, som förenar er med er upphofsman — — — — — — — — Alla förderfvade menniskor äro republikens fiender. En patriot är ingenting annat än den redlige och högsinnade mannen uti dessa ords mest omfattande betydelse. Det är en ringa sak att störta konungarne; vigtigare och svårare är vår pligt att göra det franska namnet högaktadt hos alla folk. Förgäfves skulle vi föra våra vapens ära till verldens ända, om vi på samma gång tilläte lidelserna att ostraffadt sönderslita fäderneslandet. Vi måste hysa misstro till framgången och akta oss för dess berusning. Vi måste vara fruktansvärda i motgången och blygsamma i segerns stund samt genom vishet och sedlighet göra lyckan bofast ibland oss. Sådant är det verkliga syftemålet med vårt verk, sådan vår mest heroiska och svåra uppgift. Vi tro oss bidraga till detta syftemål, då vi nu föreslå följande dekret:

Art. I. Franska folket erkänner tillvaron af ett Högsta väsen och själens odödlighet. Art. II. Det bekänner, att den värdigaste gudstjenst menniskan kan egna detta väsen består deri, att hon fullgör sina skyldigheter."

Detta var revolutionens första återvändande till Gud. Tio dagar derefter firades en folkfest, som på samma gång var en gudstjenst. Man skulle offentligt och högtidligt gifva uttryck åt den af Robespierre i konventet uttalade gudsidéen.

Mot Tuilerierpalatset stödde sig en ofantlig amfiteater med gradvis öfver hvarandra sig höjande bänkar likt en väldig cirkus, som sänkte sig trappvis ända ned till marken.

MAXIMILIAN ROBESPIERRE. (41)

Konventets medlemmar inträdde genom glasdörrarna i den mellersta paviljongen alldeles såsom fordom Cæsarerna i sina Colisséer. Midt på amfiteatern stod en talarestol upphöjd öfver bänkarne och nästan liknande en tron samt bestämd för Robespierre. Midt emot befann sig en kolossal grupp af allegoriska bilder föreställande ateismen, egoismen, nihilismen, brotten och lasterna. Dessa figurer voro förfärdigade af brännbara ämnen och bestämda att läggas som offer på det nya altaret. Gudsbegreppet skulle förtära dem, förvandla dem till aska. Alla deputerade (konventet) togo långsamt och högtidligt plats på bänkraderna. De voro alla klädda lika, i blå rockar med röda uppslag och buro i handen en blomsterbukett. Fram trädde nu Robespierre med en ännu större blomsterbukett i handen samt en fjäderbuske. Den stora i tillställningens ändamål blott halft invigda massan trodde, att han nu skulle förklara sig diktator och inleda en blodlös regime. Ty revolutionsdomstolen var ju för tillfället suspenderad och, underbart att säga, schavotterna stodo stilla en hel dag. Robespierre talade.

"Fransmän, republikaner, han är då ändtligen inne, den för evigt lycksaliga dag, som det franska folket inviger åt det Högsta väsendet. Aldrig har verlden, hvilken detta Väsende skapat, erbjudit sin upphofsman ett skådespel så värdigt Hans blickar som detta. Han har sett tyranniet, brottet och lögnen herska på jorden. Han ser i detta ögonblick en hel nation i kamp mot alla menniskoslägtets förtryckare, afbryta sitt hjeltemodiga arbete för att upplyfta sina tankar och hjertan till det Högsta väsende, som åt denna nation uppdrog det stora värfvet och gaf den kraft att genomföra det . . . .

Han har icke skapat konungarne för att sönderslita menniskoslägtet; Han har icke skapat presterna för att fjettra oss likt lastdjur vid konungarnes char och gifva verlden exempel af låghet, högmod, trolöshet, girighet, utsväfningar och lögn, utan Han har skapat verlden för att förkunna sin makt, Han har skapat menniskorna för att hjelpa hvarandra, för att älska hvarandra och för att komma till sällheten på dygdens väg. Det är Han, som i förtryckarens bröst nedlägger samvetsqvalen, men lugnet och den ädla stoltheten uti den oskyldigt för-

trycktes; det är Han, som tvingar den rättfärdiga menniskan att hata den elaka och högakta den rättfärdige; det är Han, som med blygsamheten smyckar skönhetens panna för att ytterligare försköna henne; det är Han, som låter modershjertat klappa af ömhet och glädje; det är Han, som med ljufva tårar badar sonens ögon, då han tryckes till modersskötet; det är Han, som förmår de starkaste och ömmaste lidelserna att tystna inför den sublima kärleken till fosterlandet; det är Han, som klädt naturen i skönhet, i rikedom och prakt. Allt som är godt är hans verk; det onda tillhör den förderfvade menniskan, som förtrycker sina likar eller låter dem förtryckas.

Naturens upphofsman har sammanbundit alla dödliga med en omätlig kedja af kärlek och lycksalighet. Ve tyrannen, som djerfs krossa densamma!

Du alla varelsers Varelse, vi hafva inga obilliga böner att ställa till dig; du känner de väsen, som utgått ur dina händer; deras behof undfalla dina blickar lika litet som deras hemligaste tankar. Hatet till tyranniet och hyckleriet brinner i våra hjertan i förening med kärleken till rättvisan och fäderneslandet. Vårt blod utgjutes för menskligheten sak. Sådan är vår bön, sådana våra offer, sådan den dyrkan vi hembära dig!"

På detta tal följde starka handklappningar. Nästa nummer på programmet var en sång, författad af revolutionens skald Chénier. I utförandet af densamma deltogo ett stort antal körer, ackompagnerade af tusentals instrument.

Sången ljöd ungefär så här:

De ålderstigne och ynglingarne.

Allsmäktige, du är den, som försvarar
det folk, som litar på din starka hand.
Med sina strålar segerns sol förklarar
vårt ärekrönta fosterland.
I södern konungarnes härar
ej längre stå vårt svärd emot.
I norden faller för vår fot
den fiende, vårt mod förfärar.
Ej förr vårt segersvärd skall uti skidan falla
förr'n kungar och tyranner stupat alla.

Qvinnorna.

Hör jungfrurnas, hör ock de moders böner,
du, som åt allting lif och krafter ger,
styrk männens mod, styrk fosterlandets söner,
som kämpa under frihetens baner!
Sitt blod åt friheten de viga,
och, stupa de i stridens larm
att hämnas dem med tapper arm,
i deras ställe söner stiga.

Kör:

Ej förr vårt segersvärd skall uti skidan falla,
förr'n kungar och tyranner stupat alla.

Männen och qvinnorna.

Till offer bringen, jungfrur, blomstrens håfvor,
till offer bringen, krigare, ert mod.
Och fäder, mödrar, edra skönsta gåfvor
bli edra söner, blir ert eget blod!
Välsignen svärden, som de svinga
på denna ärans vigda dag!
Sen segerns skrift i djupa drag
står ristad in på hvarje klinga!

Kör:

Ej förr vårt segersvärd skall uti skidan falla,
förr'n kungar och tyranner stupat alla.

När Robespierre steg ned från amfiteatern, satte han eld på ateismens grupp. Lågorna och röken hvirflade emot skyn under hopens bifallsrop. Medlemmarne af konventet följde sin president på ett betydligt afstånd och satte sig i spetsen för tvänne kolonner midt igenom de svallande folkböljorna, i rörelse mot Marsfältet. Mellan konventets båda kolonner fördes landtliga vagnar, plogar, dragna af tjurar samt andra symboler af åkerbruket, handtverken och konsterna. En dubbelrad af unga hvitklädda flickor, omslingrade af trefärgade band, utgjorde konventets enda vakt. Robespierre gick ensam

framför tåget. Litet emellanåt vände han sig om för att mäta afståndet mellan sig sjelf och sina embetsbröder, liksom för att vänja folket vid att skilja honom från dem genom vördnaden såsom han sjelf skilde sig från dem genom afståndet. Allas blickar sökte honom. På hans panna hvilade stoltheten, på hans läppar spelade ett leende, han var medveten om sin allmakt.

Midt på Marsfältet reste sig ett symboliskt berg på den plats, der fäderneslandets altare fordom stått. Uppgången dertill var smal och brant. Robespierre och tre andra voro de enda, som intogo rum på dess spets, och derifrån proklamerade nu Robespierre under dånande artillerisalvor det franska folkets trosbekännelse. Talarens majestätiska hållning, folkets gränslösa hänförelse, den underordnade plats som han (Robespierre) hade anvisat sina embetsbröder under sig på berget, detta och mycket annat gaf anledning till en hel mängd nya betraktelser hos folket, hvilka betraktelser gåfvo sig luft först i doft framhviskade men sedan högljuddare knotande anmärkningar. På vägen derifrån fick den store folkrepresentanten höra många ord, väl egnade att fylla honom med en viss oro. "Ser du mannen der," säger en, "han tror sig redan vara gud och vill vänja republiken att tillbedja någon, för att sedan låta tillbedja sig sjelf." — "Han har uppfunnit gud, emedan denne är den högste tyrannen," tillägger en annan — "Han vill vara Guds offerprest, men kan lätt blifva sjelfva offret," säger en tredje. — Ja, ifrån kapitolium till schavotten är det blott ett steg," hväser argt en fjerde

Robespierre hörde, som sagdt, dessa harmens uttryck, och hans rivaler hörde dem. Den der gudsfesten hade varit en dubbel fest för honom. en triumfens fest och en nederlagets. Han hade höjt sig ofantligt inför den stora folkhopen, som nu stod färdig att utropa honom till diktator, men han hade fallit, ohjelpligt fallit, hvad de inflytelserika ledarne vidkom. Robespierre hade, säger Lamartine förlorat sin nimbus och qvarlemnat sin popularitet på sjelfva det altare, der han uppsatt det högsta väsendet. Och han kände det sjelf. När han återkom till sitt hem, var han tankfull. Der belägrades han

(46) STRID MELLAN MILISEN OCH PÖBELN.
(Scen ur franska revolutionen.)

hela dagen af anonyma lyckönskningar. Man såg rättvisans återställare uti honom, som återställt sanningen, återställt Gud i massans mening. Flere af de biljetter han nu mottog innehöllo det enda ordet "Våga!"

Våga att taga steget fullt ut, menade man, våga att förklara skräckregeringens slut och folkregeringens begynnelse, våga att låta afrättningarne upphöra och förnuftet återtaga sin rätt.

Men han vågade icke. Hans vän Saint-Just var ej nöjd dermed. I hemlighet företog sig denne att bearbeta konventet till förmån för honom och diktaturen, men förgäfves. "Det onda hade nu nått sin höjdpunkt," sade denne unge deputerade, "anarkien söndersliter oss. De lagar, med hvilka vi öfversvämma Frankrike, äro blott vapen, som vi slipa åt alla partier. Hvarje folkrepresentant vid arméerna eller i departementen är en kung i sin provins; de regera, och vi äro här blott såsom tomma bilder af enheten. Blodet öfversköljer oss, guldet gömmer sig, våra gränser äro utan skydd, kriget föres utan plan, och sjelfva våra segrar äro intet annat än lika många lyckträff, som skänka oss heder utan att gagna eller rädda oss. Inom landet mörda vi hvarandra. Partierna sönderslita sig sjelfva och fäderneslandet . . . Det finnes blott en räddning: maktens koncentrering i en mans hand. Hvilken man? skolen I fråga. Jag svarar: den man, som eger tidens genius i sitt hufvud, republikens dygder i sitt hjerta, principernas renhet i sin lefnad, våra grundsatsers obesticklighet i sin själ. Han måste vara född till det offentliga lifvet samtidigt med revolutionen; han måste steg för steg hafva följt alla dennes utvecklingsgrader och derunder ständigt tillväxt i dygd och fosterlandskärlek. Ingen af er tvekar att i Robespierre se en sådan man. Han ensam förenar genom sitt snille, genom omständigheternas makt och genom sina dygder de vilkor, som kunna rättfärdiga ett så oinskränkt förtroende. Låtom oss erkänna vår räddning, der den finnes! Det är icke vi, som skola göra honom till diktator, det är republikens försyn."

Så der lydde Saint-Justs till konventet ställda tal.

Vid ordet diktator lägrade sig ett mörkt moln öfver allas ansigten. Ingen ville ifrågasätta Robespierres stora förmåga och meriter, men ingen ville heller lyssna till något diktatorsförslag. "Robespierre är stor och vis," sade man, "men republiken är större och visare. Diktaturen skulle bli feghetens tron. Ingen menniska skall bestiga densamma, så länge som republikanismen andas.

Saint-Just framhärdade vältaligt för sin vän, och konventutskottets svar kan sammanfattas i orden: "Man begär icke högsta makten, man tager den. Låt Robespierre taga den, om han vågar."

Och från den dagen tyckes det hafva varit slut på förtroendet till den store chefen. Han fick icke högsta makten, han förlorade *all* makt. Han besteg ingen tron i form af diktatur eller presidentur, utan schavotten, som var den republikanska jemlikhetens symbol då för tiden.

SJETTE KAPITLET.

Passionernas poesi. — Marseljäsen och dess historia. — Dess författares öde. — Den nya krigssångens verkan. — En amerikansk flottilj ankommer. — Ett antal franska fartyg i fejd med engelska örlogsmän. — Fransmännens mod och hänförelse. — Le Vengeur. — Hafvets marseljäs. — Afmarschens sång. — Skalden Cheniers öde. — Hans svanesång i fängelset.

Det fanns verkligen poesi midt i denna de menskliga lidelsernas lössläppta storm. Det var liksom en skaldisk zefyr hade krusat ett haf af blod. Ibland skallar oss en odödlig krigssång till mötes, en annan gång ljuder ur fängelset en poetisk svanesång. Himmel och afgrund möttes vid schavotten. Ett franskt skaldestycke, som skall öfverlefva alla andra, frambragtes under dånet och elden och blodströmmarne. Det är Marseljäsen, som sedan har blifvit hela verldens, emedan den blifvit frihetens. Se här i korta drag dess historia.

Det var vintern 1792. Brist på lifsmedel herskade i Strassburg. Der vistades hos en fattig familj en ung officer vid namn Rouget de l'Isle. En dag, då det på bordet icke fanns något annat än komissbröd och några skifvor skinka, betraktade värden (hans namn var Dietrich) l'Isle med en på samma gång glad och sorgsen blick samt yttrade till honom:

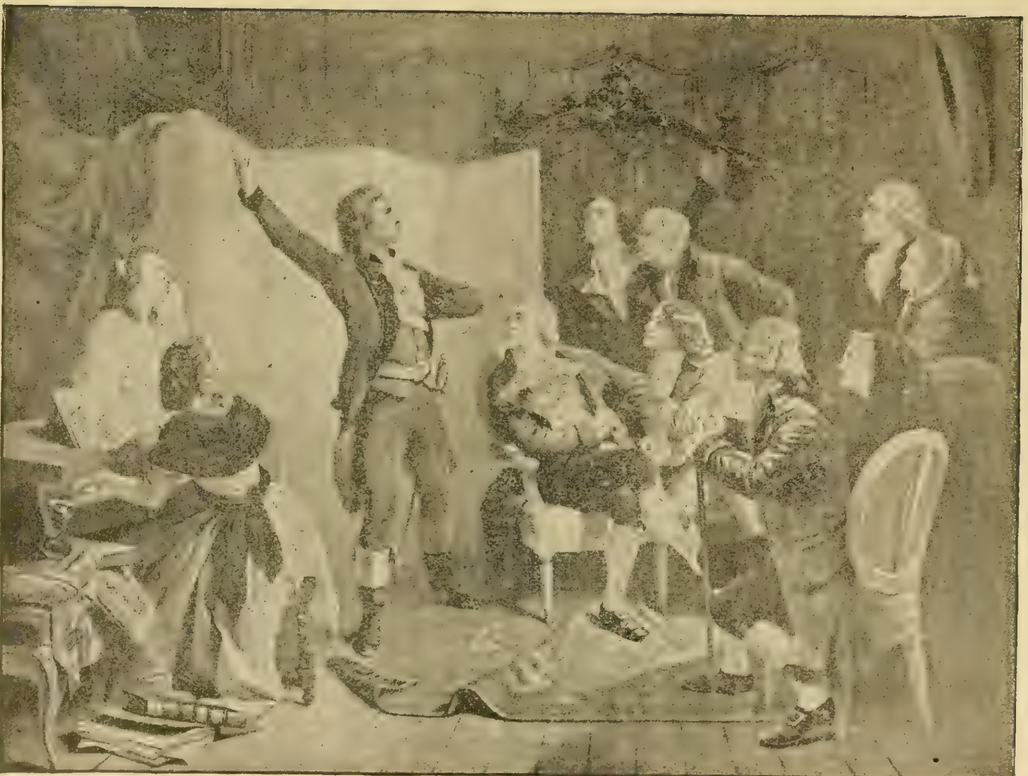
"Öfverflödet saknas vid våra sällskaper, men hvad betyder det, blott icke hänförelsen saknas vid våra borgerliga fester och modet i våra krigares bröst. Ännu har jag en butelj vin qvar i min källare. Tag upp den" — fortfor han till en af döttrarna — "så skola vi dricka en skål för friheten och fosterlandet. Strassburg skall snart hafva en patriotisk högtid, och de l'Isle måste af dessa sista droppar inspireras till en af de hymner, som i folkets själ väcka den entusiasm, hvarur de sjelfva sprungit." Flickorna yttrade sitt bifall till förslaget, togo upp vinet och fyllde sin gamle fars glas och officerens.

Det var midnatt och luften var kall. l'Isle försjönk i drömmar. Han kände sig frusen på hemvägen och trädde kulen in i sin kammare, der han långsamt sökte inspirationen, än i sin medborgaresjäls känslor, än i klaverets toner, ibland komponerande musiken före orden, ibland orden före musiken, sammansmältande dem i tanken till den grad, att han sedan icke visste, antingen tonen eller versen blifvit diktad först. Öfverväldigad af sin inspiration, slumrade han in med hufvudet på sitt instrument och vaknade först vid full dager. Nattens sånger återuppträdde blott med svårighet för hans minne såsom intrycken af en dröm. Han skref dem, satte noter till dem och skyndade till Dietrichs hus med dem. Den gamle patriotens hustru och döttrar voro ännu icke uppstigna. De väcktes. Dietrich efterskickade några af sina musikaliska grannar. De kommo. l'Isle sjöng sitt opus och husets äldsta dotter ackompagnerade. Vid första strofen bleknade ansigtena, vid den andra runno tårarna, vid de sista utbrast en glödande entusiasm. Gubben, frun, döttrarna, l'Isle och grannarna kastade sig gråtande i hvarandras armar. Fäderneslandets hymn var funnen, en odödlig seger vunnen. Några månader senare gick Dietrich under denna sångs toner till schavotten — ja, till schavotten vid ljudet af den sång, som framsprungit vid hans egen härd, ur hans väns hjerta och genom hans dotters röst.

Den nya sången, som några dagar derefter utfördes i Strassburg, flög från stad till stad och spelades af alla orkestrar. I Marseille antogs den till nationalsång. När marseillarne senare, hörsammande konventets begäran om 20,000 man, nalkades med sin kontingent till Paris, kommo de med söderns eld i blicken, med den revolutionära lågan i bröstet och l'Isles sång på läpparne.

Öfversatt af skalden C. V. A. Strandberg lyder den så här:

Framåt, I barn af samma fäder,
vår äras dag sin gryning har;
emot oss tyranniet träder
och reser upp sitt blodstandar.
På edra slätter kriget larmar,

ROUGET DE L'ISLE SJUNGANDE MARSELJÄSEN. (51)

och råa knektar ropa på
att edra qvinnor slagta få
och edra barn i edra armar.
Till vapen, fria män, med sabel och med lod!
Framåt! Hvar vi gå fram, skall jorden dricka blod.

Hvad vill då denna legoskara?
Hvad är den krönta ligans mål?
Åt hvem skall detta halsjern vara
Och dessa länge hvässta stål?
Det gäller oss, fransoser, åter;
ha, det skall egga våra män,
dem man åt kedjorna igen
och piskan skändligt öfverlåter!
Till vapen, fria män, med sabel och med lod!
Framåt! Hvar vi gå fram, skall jorden dricka blod.

Ha, skall åt främmande pultroner
vårt ädla folk som drängar gå!
Ha, skola lejda legioner
till marken våra tappre slå!
Du gode Gud, man skulle bringa
vår nacke under okets tvång,
och krönta skurkar än en gång
sin fuktel öfver oss få svinga!
Till vapen, fria män, med sabel och med lod!
Framåt! Hvar vi gå fram, skall jorden dricka blod!

Tyranner, darren! — Pligtförgätne,
dem ingen ärlig man känns vid,
förräderiets lön, förmätne,
skall gäldas er i sinom tid!
Allt tar till svärd att er bekriga,
och stupar än vår hjeltestam,
ur jorden växa härar fram
till kamp emot de skändeliga.
Till vapen, fria män, med sabel och med lod!
Framåt! Hvar vi gå fram, skall jorden dricka blod!

Fransoser, ädla krigarskara,
hvarhelst än edra hugg slå ner,
misskund åt dessa offer bara,
som tvingas väpna sig mot er;
men denna kung, den samvetslösa,

men dessa fränder till Bouille,
det tigeryngel, som vi se
sin egen moder sönderklösa . . .
Till vapen, fria män, med sabel och med lod!
Framåt! Hvar vi gå fram, skall jorden dricka blod!

Du hemlandskärlek, kom och härda
vår tappra hämnarskara nu!
O frihet, du tillbedjansvärda,
var med och kämpa äfven du,
på det du segerns Gud må båda
att under våra fanor gå
och så belackarena må
i döden din triumf få skåda!
Till vapen, frie män, med sabel och med lod!
Framåt! Hvar vi gå fram, skall jorden dricka blod!

Men utom dessa sex verser fanns i början en sjunde, afsedd för barnen. Den har samma refräng och lyder fritt öfversatt så här:

Vi skola följa deras bana,
när våra fäder hädangått,
vi skola höja deras fana
och minnas deras dygder blott.
Vi öfverlefva dem — må vara!
Men hämnas dem dock mera är,
och främst det blir vår själs begär
att minnet utaf dem bevara.

Vi hafva redan nämnt det öde, som drabbade Dietrich, fosterlandsvännen, under hvars tak denna glödande sång för första gången uppstämdes. Och de l'Isle, huru gick det med honom? Jo så, att han, då revolutionen ej längre igenkände sina egna vänner och sin egen morgonsång, fann sig tvungen att fly ur landet. På vägen öfver Alperna hörde han sin sång i hvars mans mun. "Hvad kallar man denna sång?" sporde han. "Marseljäsen," svarade man. Han ryste vid underrättelsen om namnet på sitt eget verk. Sedan skrifver hans rojalistiska moder till honom och frågar, hvarföre man förknippat deras namn med en vild sång, som sjunges af en genom landet tå-

gande röfvarskara. Så lönas skalden, så går det för den upphöjda fosterlandskärleken.

Men det finnes utom denna en annan marseljäs, som fått namnet "hafvets," emedan den tillkom med anledning af en sjöbragd under samma revolution. Förloppet var detta.

Två hundra nordamerikanska fartyg närmade sig den franska kusten, medförande spanmål till undsättning åt det hungrande Paris. Tjuguåtta franska linieskepp blefvo då utkommenderade för att skydda amerikanarne emot en på kusten kryssande engelsk flotta. Emellan denna och den franska uppstod en hetsig strid, som kunnat förekommas, om det icke varit för fransmännens omåttliga begär att utmärka sig på hafvet, liksom de gjort till lands. Men ehuru den franska flottan kämpade förtvifladt, kunde den ändå icke hålla stånd emot den öfverlägsna engelska.

Skeppet Le Vengeur (hämnaren) var omringadt af tre fiendtliga, men kämpade ännu, ehuru dess befälhafvare låg genomskjuten, dess officerare voro lemlästade och dess besättning decimerad. De engelska skeppen drogo sig undan från detsamma liksom från en döende, hvars sista ryckningar äro hemska att åse. Den af blod och krutrök berusade besättningen, inseende det fåfänga i försvaret af sin flagga, begick sjelfmord i massa. Masterna hade fallit. Vid den qvarstående stumpen af den ena spikade de fast flaggan, vägrande att ingå i några underhandlingar, endast väntande på, att vattnet, som inströmmade i kölrummet, skulle fylla hela skeppet och draga det ned i afgrunden, medan det ännu fortfor med sin eld. Allt som skeppet sjönk däck efter däck lossade det oförskräckta manskapet hela laget från det batteri, som hafvet i nästa ögonblick skulle sluka. När detta batteri sjönk, stego matroserna upp till det nästa i ordningen och lossade dess kanoner mot fienden. När böljorna redan skummade öfver det öfversta däcket, brakade ändtligen det sista laget ända invid hafsytan och skeppet sjönk med hela sin besättning under ropet: *Lefve republiken!*

Den återstående delen af flottan återvände till Brest som en sårad segervinnare. Konventet beslöt, att hon hade gjort sig väl förtjent om fäderneslandet. Det befallde, att en modell

af *Le Vengeur*, en *Columna rostrata* öfver det förolyckade skeppet, skulle upphängas under Pantheons hvalf. Skalderna Joseph Chénier och Lebrun odödliggjorde bedriften genom sina sånger. En af dessa kallas "hafvets marseljäs." Den så kallade Afmarschens sång har af okänd person återgifvits så här:

Med fröjdfull sång oss segern framåt bjuder,
Och frihhet leder sjelf vårt tåg.
Från nord till söder krigstrumpeten ljuder,
Den eldar upp till kamp vår håg.
Frankrikes ovän, darra! Bäfva,
Du kungars blodbestänkta här!
Omkring dig hämdens fanor sväfva,
Det fria folket sjelft dem bär.
Oss kallar republiken, bröder,
Till seger eller död vi gå.
Den modern tappra söner föder,
Som lefva och som dö förstå.

Kör:

Oss kallar republiken, bröder,
till seger eller död vi gå.
Den modern tappra söner föder,
som lefva och som dö förstå.

En moder:

Ej tårar skola utur modersögat rinna,
ej smärtan fälla skall vårt mod.
Blott segerns fröjd får våra hjertan hinna,
men kungarne de gråta blod.
Från oss ert lif! Men, stridsmän, bandet
emellan oss nu slitas får;
ert lif nu tillhör fosterlandet,
dess rätt till er går öfver vår.

Kör:

Oss kallar republiken, bröder,
till seger eller död vi gå.
Den modern tappra söner föder,
som lefva och som dö förstå.

Chénier sjelf vardt ett af revolutionens offer i de förnuftslösa fejderna emellan jakobiner och girondister. Misstänkt för att vara en af de senare, vardt han inkastad i fängelse för att derifrån föras till afrättsplatsen. Under sin korta fångenskap sammanträffade han med en mademoiselle de Coigny, inspärrad i samma fängelse som han. Till henne skref han då ett melodiskt sorgeqväde, ej öfver sitt eget utan hennes öde, ty han visste, att de båda skulle återse dagen endast för att möta döden. I dikten är det hon, som talar. Den har följande lydelse:

Än axet mognar, skonadt från att falla,
Utöfver rankan, se, de nederfalla,
Välsignelserna ofvanfrån.
Och jag som de så skön, så ung som dessa,
fast bödlarne omkring mig bilan hvässa,
vill ännu njuta lifvets lån.

Djerft går den vise fram med öppen panna
till dödens möte; jag vill ödmjuk stanna
och hoppas än i qvalets stund.
Väl lifvet smärta har, men också fröjd det skänker;
på himlens hvalf ej städse solen blänker,
Och äfven natten har sin rund.

Än hoppet dväljes innerst i mitt sinne,
och fängslets murar, o hur' qvaft derinne!
Ännu dess vingars flygt ej stäckt.
Så näktergalen fri ur nätet svingar
i luften blå och hennes stämma klingar
i samklang skön med vestans flägt.

Skall jag väl dö? Jag slumrar lugnt och stilla,
jag vaknar glad, och ingen brottets villa
ännu mitt hjerta nalkas får.
Välkommen helsas jag af hvarje öga,
en blixt af fröjd, af ljus på himlen höga
tycks vänligt le i mina spår.

Än har jag långt till målet på min bana,
allt skönt den lofvat knappt jag hunnit ana,
knappt vandrat några steg deraf,

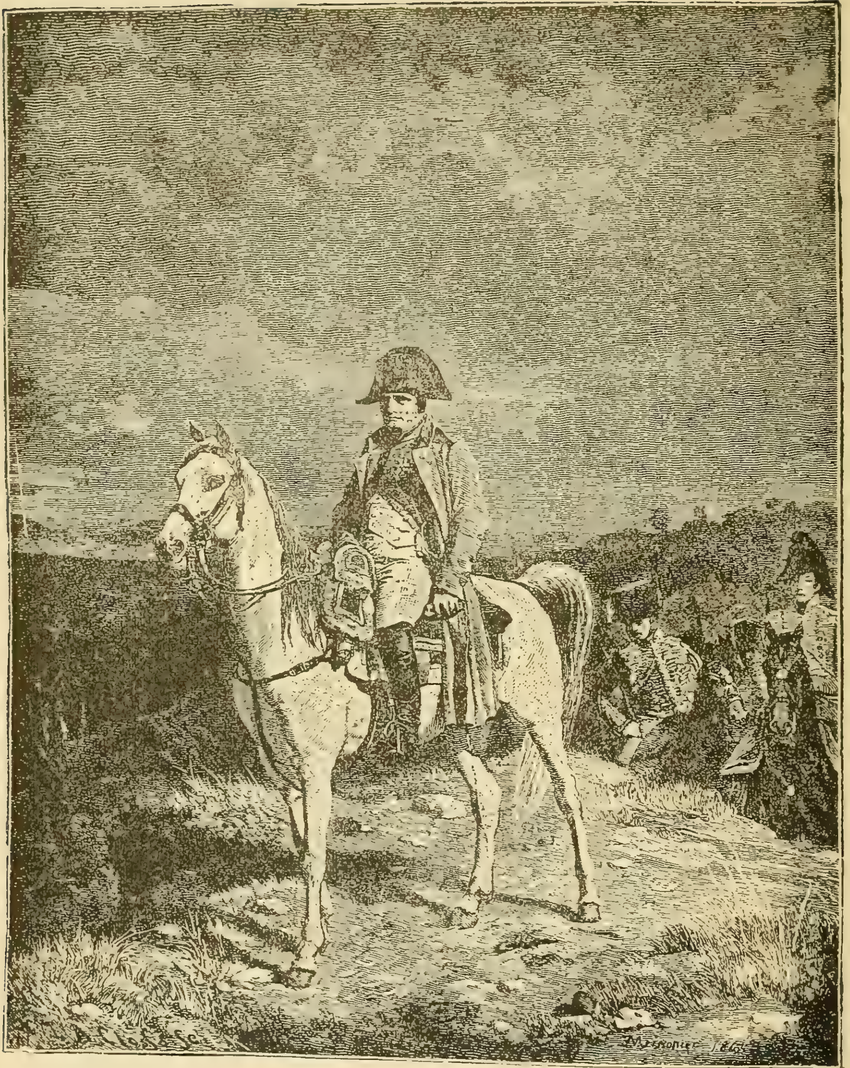
Knappt ens ett ögonblick jag lifvets lycka,
dess fröjd, dess sällhet fått till famnen trycka,
och redan bäddar man min graf.

Än blomstrar blott min vår; och jag vill njuta
af skördens fröjd. Skall ej mitt år jag sluta
som jordens kretslopp slutar sitt?
En rosenknopp, nyss vaknad upp till dagen,
jag riktigt skåda vill de sköna dragen
af detta lif, som jag fått kalla mitt.

Vik bort, o död, vik bort! Kan du ej bida?
Gå, trösta dem, som klaga, dem, som lida,
Sök offer i förtviflans hem!
För mig än eger Flora blomstrens kransar,
och Amor kyssar, Terpsichore dansar,
jag vill ännu ej lemna dem.

Så hördes ofta i mitt fängsels dvala
den fångna jungfrun i sin smärta tala
och önska solens ljus igen.
Och glömsk en stund utaf min smärta
i sångens toner göt jag ut mitt hjerta
och flög till himmelen med dem.

(58) KEJSAR NAPOLEON TILL HÄST.

ANDRA AFDELNINGEN.

NAPOLEON I:S TIDEHVARF.

I. DE NAPOLEONSKA KRIGEN. II. DEN GAMLA ORDNINGEN ÅTERSTÄLLES. III. ÅTERBLICK PÅ NAPOLEONS VERKSAMHET.

FÖRSTA KAPITLET.

Napoleons härkomst. — Hans första bragd. — Hans framgång i striden med Sardinien och Österrike. — Påfven mötes och besegras. — Italiens småriken sammanslås till ett republikanskt förbund. — Det egyptiska fälttåget. — Orientaliska planer. — Kommer hem och blir förste konsul. — Han trotsar hela Europa. — Konsuln omgifver sig med monarkisk glans. — Hans omsorg om sitt folks väl. — Krigen fortsättas, segrar vinnas och den franska äran stiger. — Konsuln blir kejsare. — Kejsarmötet i Niemen. — Det ryska fälttåget. — Fångenskapen på Elba. — Slutet på St. Helena.

Efter det inhemska skräckväldet kom Napoleon såsom en annan Nemesis.

Han var, som man vet, korsikanare. Hans lilla i Medelhafvet belägna hemö hade en gång varit fri- och sjelfständig. Men de freds- och frihetsälskande öborna lemnades icke i ro af Frankrike, som slutligen med vapenmakt underlade sig Korsika och införlifvade ön med sig sjelft.

Napoleon Bonaparte, som var son till en fattig korsikansk advokat, var då (1769) endast ett litet barn. Vid elfva års ålder ingick han i en militärskola. Några år senare, då den stora revolutionen utbröt, återfanns han helt naturligt på folkets sida. Sin första stora seger vann han vid belägringen af Toulon, der han lade sitt glänsande militära snille tydligt i dagen. Kort derefter uppdrogs åt honom af konventet (folkförsamlingen) att undertrycka ett hos nationalgardet utbrutet uppror, hvilket han gjorde med lysande framgång. Nu låg vägen öppen och klar för honom till ryktets tempel. Han ställdes i spetsen för en armé, hvars uppgift var att tillbakaslå och tillintetgöra den sardiniska och österrikiska styrka, som hade börjat trakassera Frankrike. På kortare tid än två år hade han i aderton raskt på hvarandra följande bataljer

slagit och förödmjukat denne fiende samt underlagt sig det italienska området.

Då reste sig påfven med en väldig armé för att göra motstånd, men med så dålig framgång, att han höll på att blifva helt och hållet ruinerad på företaget, som, ehuru det illa misslyckades, likväl nästan kostade honom hans sista styfver. De små dussinfurstarne, som herskade i norra Italien, sågo sina troner bortsopade på en enda dag och sina besittningar sammanslagna till ett republikanskt förbund, som ställdes under Frankrikes beskydd. När Napoleon hade verkställt allt detta, återvände han till Paris, då endast 29 år gammal, men det oaktadt Europas främste man i militäriskt afseende.

De män, som då ledde den franska republikens ärenden, voro dock endast allt för glada att hafva en så farlig rival (ty en sådan hade han nu blifvit) sysselsatt på andra ställen än der, hvarest han omgafs af folkmassor, hvilka redan hade börjat afguda honom. Man skickade honom med en expedition till Egypten för att, som det hette, befria detta land från engelskt förtryck, ehuru det egentliga målet lär hafva varit att *via* Egypten infalla i Indien och der tillfoga England ett dråpslag. Välan, han kom och slog den egyptiska arméen i närheten af pyramiderna, från hvilkas spetsar, som han uttryckte sig, fyrtio sekler skådade ned på de franska skarorna och deras bedrifter.

Uppmuntrad af sin framgång och fast besluten att till det yttersta fullfölja sitt mål, seglade Napoleon österut med sin segerrika här. Men en farlig fiende var honom hela tiden i hälarne, nämligen den engelska amiralen Nelson, som slutligen med sin flotta fann de franska skeppen förankrade i Aboukir-viken, der han anföll dem den första Augusti 1798 och med det resultat, att de alla totalt förstördes, i och hvarmed den uppstigande verldsherskaren erhöll ett svårt slag.

Men han öfvergaf derför icke sina orientaliska planer. Han tågade in i Syrien, stormade Jaffa och lät der helt kallblodigt mörda fyra hundra krigsfångar, emedan han icke visste hvad han skulle göra med dem, då han icke hade något fängelse för dem. Derpå framskred han till Acre och började belägra denna stad, men möttes der af två engelska linieskepp,

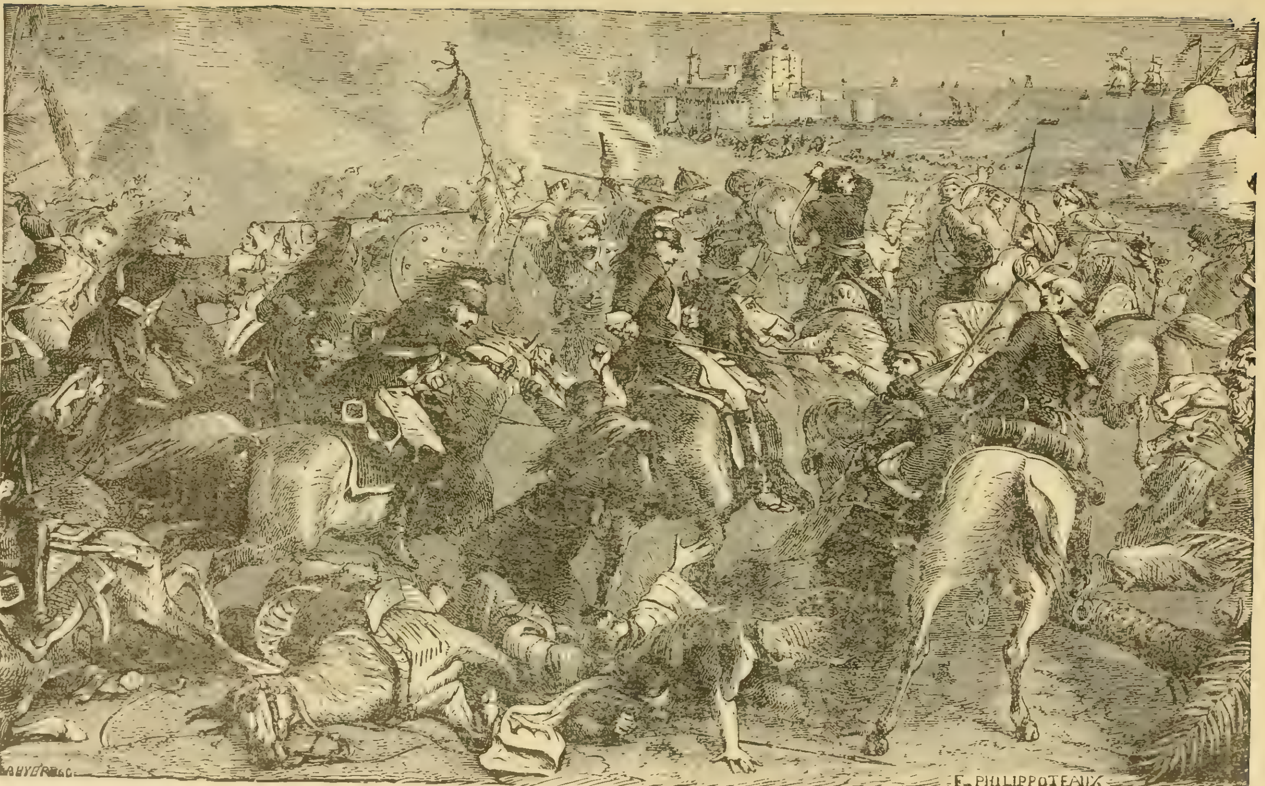
SLAGET VID PYRAMIDERNA.

som tillintetgjorde företaget och tvungo honom att återvända från de sönderskjutna vallarne. Han återvände då till Frankrike, dit han lyckligt anlände den tjuguandra Augusti, 1799.

Under hans frånvaro på det egyptiska härnadståget hade det gått illa för den unga republiken. Italien hade slitit sig löst ur dess tag, dess härar hade slagits litet hvarstädes. Ryssland, Österrike och England hade förbundit sig att göra slut på den franska friheten och återställa "monarkisk ordning." Stora härar stodo väntande på order att infalla, medan rojalisterna inom landet redan hade börjat resa sig. De styrande, under hvilkas ledning dessa olyckor hade inträffat, betroddes ej längre. En annan måste intaga deras ställe, och hvem, om icke Italiens och Egyptens besegrare? Napoleon var mannen. Hans soldater bortdrefvo nationalförsamlingens medlemmar och införde honom, som under titel förste konsul nu erhöll en makt, den han snart sjelf gjorde så despotisk som trots någon Frankrike tillförne hade underkastats. Och på detta sätt vardt Korsika hämnadt på ett lika besynnerligt som oförmodadt sätt.

Napoleons första handling var att inleda fredsunderhandlingar med England, som icke ville lyssna dertill, utan föredrog att fortsätta som det hade börjat. Frankrike hade, sade man, en gång förklarat sig emot alla monarkiska makter, och dess seger innebure ingenting mindre än öfverändakastandet af all samhällsordning samt upphäfvandet af all personlig frihet. På blott ett vilkor kunde fred slutas: Frankrike måste öfvergifva de grundsatser, hvarpå republiken hade upprättats, samt till makt och myndighet återuppsätta de fördrifna bourbonerna.

Kanske ingenting var Napoleon kärare än just ett sådant afslag, emedan han dermed fick händerna fullkomligt fria. Till att börja med öfvertalade han den ryska czaren (Paul) att utgå ur den fientliga alliansen. Österrike och England återstodo. Men den senare makten höll sig ännu på ett vederbörligt afstånd, så att Österrike vardt i början ensamt. Den fjortonde Juni år 1800 möttes österrikarne af fransmännen under Napoleons befäl vid Marengo i Lombardiet. Klockan fyra på eftermiddagen var dagen vunnen — för österrikar-

SLAGET VID ABOUKIR.

ne. "Men vi hafva tid att utkämpa en batalj till före solnedgången," anmärkte general Desaix, då Napoleon sporde honom om hvad som var bäst att göra. Sagdt och gjordt. Elden öppnades ånyo, och före qvällens inbrott hade Napoleon genom en afgörande seger återvunnit, hvad han under sin egyptiska expedition hade förlorat i Italien.

Några månader senare (den tredje December 1800) vann general Moreau en annan lysande seger öfver österrikarne vid Hohenlinden, i och hvarmed vägen öppnades till Wien, dit Napoleon också skulle tågat, om ej fienden genast ingått på en den mest förödmjukande fred. Nu, då Österrike, Italien, Spanien och Holland voro maktlösa emot Frankrike och då Ryssland intog fullkomligt neutral hållning, hvarjemte Sverige och Danmark samt Ryssland hade ingått förbund att ej erkänna Englands s. k. rätt att ransaka främmande fartyg, så började det se mörkt ut för den senare makten. I sin förtviflade hänsynslöshet begick då England ett oförsvarligt nidingsdåd, dermed att det under amiral Nelsons befäl skickade några väldiga krigsskepp upp till Köpenhamn och bombarderade denna stad samt förstörde den danska flottan. Händelsen, som egde rum den andra April 1801, utgör en af de mörkaste fläckar i den engelska historien. Meningen var att tvinga Danmark att utträda ur den nordiska alliansen, som det också gjorde. Kort derpå stryptes den ryska czaren, hvars son och efterträdare, Alexander, nu skyndade sig att träda i vänskaplig förbindelse med England. Derigenom uppstod allmän fred för en liten tid, och för första gången i sitt lif hade Napoleon ingenting att göra.

Men den ljufva freden var i verkligheten ingenting annat än några månaders vapenhvila. Napoleon, ehuru till namnet endast konsul, egde icke desto mindre absolut makt, hvarför han ock mycket riktigt började omgifva sig med monarkisk glans. Han var ännu icke mer än 33 år gammal, men höll dock redan Europas öde i sina händer såsom ingen annan före eller efter honom. Han var också det franska folkets idol — och deri låg hans utomordentliga makt. Likväl var det icke blott som segersäll härförare och representant af den franska "äran och härligheten" i detta afseen-

de som han så högt hyllades. Han förstod äfven att regera med klokhet och rättvisa. Han hade egnat mycken omsorg åt återupprättandet af de under revolutionen förstörda samhällsinrättningarne. Den katolska kyrkan kom åter på goda fötter, uppfostringsväsendet omhuldades, ett bättre beskattningsväsen

NAPOLEON, FÖRSTE KONSUL.

infördes, stora allmänna arbeten påbörjades och ett nytt lagväsen, kändt som den napoleonska kodexen, infördes.

Huru krigen kunna förvandla förhållandena sågs aldrig tydligare än nu, ty emellan den franska republikens första ut-

ländska krig och freden i Amiens, som slöts i Oktober 1801, låg ett knappt årtionde, hvarunder dock England hade fördubblat sin sjömakt, som nu bestod af 800 fartyg, som buro 120,000 matroser, medan dess landstyrka hade vuxit från 80,000 till 500,000. Frankrikes arméer, endast 270,000 strax efter revolutionens utbrott, bestod 1801 af en million man. För att reda sig under dessa ofantliga krigsbördor hade England fördubblat sin skuld och Frankrike — förnekat sin. England hade dock storligen vidgat sin handel och dermed skapat nya inkomstkällor, hvaremot Frankrikes sjöhandel var helt och hållet förstörd, emedan dess flagga allestädes förföljdes af engelska kryssare.

I Maj 1803 började styggelsen på nytt och varade i tolf hela år. Det största hindret i vägen för Napoleons eftersträfvade verldsvälde var England, som han derför ville förkrossa eller förödmjuka. Han sammandrog en här om 160,000 man och 2,000 fartyg på den engelska kanalens östra sida, men den fruktansvärda engelska flottan låg midt emot med sina hotande skottgluggar vända åt öster. Sextio franska och spanska linieskepp vågade ingenting företaga i betraktande af detta elaka förhållande. Då föll Napoleon på den tanken att skicka sina egna örlogsmän ut till hafs, men med befallning att endast göra en större rund och derpå genast återvända. Amiral Nelson lät fånga sig i snaran, i det han genast eftersatte den franska flottiljen ut på Atlanten. Men han lär snart hafva insett Napoleons stratagem och skickade då sitt snabbaste skepp hem med underrättelse om faran, som i tid möttes af amiral Calder, hvilken efter en mindre träffning skrämde den franska flottan in till Ferroll. Tre månader senare inträffade det stora sjöslaget vid Trafalgar den tjuguförsta Oktober, 1805, då de förenade franska och spanska flottorna nästan helt och hållet förstördes, hvilken seger England dock fick betala med Nelsons lif.

Napoleon, som genom en senat-akt år 1805 hade låtit förklara sig för kejsare, insåg nu, att han ingenting kunde göra med England, hvarför han genast beslöt att vända sig åt ett annat håll, der de mest lysande framgångar väntade honom. Han beslöt i ett ögonblick att vända den vid Engelska kana-

len lägrade arméen österut till Rhenflodens stränder, der omkring 80,000 fientliga österrikare lågo väntande på ett passande ögonblick att infalla på fransk mark. Men redan innan de hunno ana den minsta fara, sågo de sig omringade af den, som de trodde, vid engelska kanalen posterade franska hären. För dem var nu ingenting annat att göra än att kapitulera, som de också gjorde. Dermed såg Napoleon ännu en gång vägen öppen till Wien, dit han också genast tågade. Men den

AMIRAL NELSON.

nya situationen var icke utan fara, ty en rysk armé var i antågande i afsigt att bjuda den franska eröfraren spetsen, medan Preussen i all tysthet höll på att utrusta en annan hämnande här.

Napoleon fattade då posto vid Austerlitz och ingaf genom sin hållning fienden den falska tron att han ämnade retirera. Sålunda missledd, befallde den ryske kejsaren sina trupper att marschera tvärsöfver den franska härens front i ändamål att

vända dess högra flank. Napoleon åsåg denna rörelse med det största lugn och lät ryssarna insnärja sig i en oundviklig fara. Men då fienden hade framskridit långt nog att icke kunna med hast draga sig ur det kritiska läget, lät han sina trupper anfalla med en häftighet och kraft, som gjorde allt motstånd fåfängt Slaget, som stod den andra December 1805, var förkrossande för de båda allierade (Ryssland och Österrike), som genast skyndade att förskaffa sig vapenhvila.

Preussen skulle nu försöka sin krigslycka emot den oundertrycklige störaren af Europas fred. Dagen för fiendtligheternas öppnande var utsatt till den femtonde Maj. Men när det preussiska sändebudet kom till Wien för att låta Napoleon förstå, hvad som var i görningen, fick han vid underrättelsen om Austerlitz-affären helt andra tankar och bad om ett fredsfördrag i stället för att utkasta en krigsförklaring. Och dermed stod Napoleon genast till tjenst, emedan han behöfde tid att ordna sina affärer Han visste också, att Preussen icke önskade någonting annat. Men han visste äfven att han höll Preussens dom i sina händer, den han kunde utföra, när han så ville. Faktiskt är, att fördraget helighölls blott några månader, under hvilken tid Napoleon omsorgsfullt vinnlade sig om att reta Preussen på sig. Utan allierade och illa utrustadt dertill kastade sig det då jemförelsevis svaga riket emot den franska jättemakten. Resultatet var på förhand gifvet. De tyska trupperna, som voro illa anförda, öfverrumplades af de franska vid Jena den fjortonde Oktober 1806; de slogos och drefvos på flykten, förföljda af fienden, som tog 80,000 fångar och hvartenda preussiskt fäste. Efter blott en månads förlopp intågade fransmännen i Berlin såsom de förut hade intågat i Wien. Men i den preussiska hufvudstaden visade han bjertare färger än i den österrikiska. Han började styra det intagna riket med jernhand. De drygaste skatter utkräfdes och alla publika byggnader sköflades på konstalster och andra skatter. Icke ens Fredrik den stores graf var nu fridlyst, emedan den franska vandalen derifrån lät bortföra de gärder af aktning och kärlek, som ett tacksamt folk lagt derpå. Hvarje preussisk embetsman tvangs att svära Napoleon tro- och huldhetsed. I korthet, Preussen skulle så-

som sjelfständig stat utplånas från den europeiska kartan och införlifvas med Frankrike.

Ryssland och England voro nu de enda stormakter, som ej lågo förödmjukade vid den franske segrarens fot. England hade dock ännu aldrig utmärkt sig till lands, väldig som dess landstyrka icke desto mindre var. Det var på grund häraf

ALEXANDER I. KEJSARE AF RYSSLAND 1801—1825.

Ryssland ensamt förbehållet att försöka stäcka verldseröfrarens framfart. Den åttonde Februari 1807, en kall och bister vinterdag, sammandrabbade de franska och ryska härarne vid Eylau i Preussen och utkämpade der på den snöbetäckta marken en flere timmars lång strid, som kom mycket nära att sluta med ett svårt nederlag för Napoleon. Men krigslyckan var honom ännu bevågan, ehuru ingenting afgörande vanns

med en batalj, som dock hade kräft 50,000 offer i döda och sårade.

Den fjortonde Juni samma år möttes samma härar åter vid Friedland, der Napoleon ännu en gång vann dagen och med ett bättre resultat, ity att czar Alexander skyndade sig att ingå fred med Frankrike. England, troget sig sjelft, hade förrådt sina grannar, och Ryssland ansåg sig icke behöfva löpa någon vidare risk i en strid, som gällde de andra makternas trygghet mer än dess egen. De båda kejsarne (Alexander och Napoleon) mötte hvarandra på en för tillfället hopsatt flotte i floden Niemen, der de båda envåldsherskarne lära hafva lagt de mest djupgående och vidtutseende eröfringsplaner, de der likväl gäckades af oförutsedda händelser. Emellertid hade Napoleon genom denna seger smidt, så att säga, den sista starka länken i den kedja, hvarmed, som det för ögonblicket syntes, han skulle kunna göra hela Europa till sin slaf. För blott tolf år sedan hade han icke varit annat än en lägre artilleri-officer utan sysselsättning, utan vänner och inflytande. Hvad var han nu? En som till- och afsatte konungar efter behag, en som afgjorde folkens öden i enlighet med sina egna personliga intressens diktamen, en för hvars vilja nästan hela den civiliserade verlden böjde sig. Österrike låg styckadt af hans hand, Preussen krossadt, Ryssland förödmjukadt, Italien eröfradt; Spanien, Portugal, Holland och Danmark stodo under hans tumme, medan Sverige på grund af sitt geografiska läge och sin neutrala hållning ännu åtnjöt en viss artig aktning. England var den enda makt af större betydelse, som hade, mer genom sin försigtiga och beräknande politik än genom militärisk makt och skicklighet, förmått hålla stånd emot den napoleonska inkräktningslusten.

Och nu tedde sig någonting i sitt slag lika sällsamt som den unge korsikanarens meteorlika uppstigande. Låtom oss först ihågkomma, att Napoleon började sin bana såsom de republikanska idéernas väldige försvarare. Det var såsom sådan han inträdde i sitt adoptivlands tjenst (ty han var icke född fransman, ehuru han, för att blifva fransk kejsare, edligen försäkrade, att han föddes *efter* Korsikas införlifvande med Frankrike). Detta hans adoptivlands mål var att befria ej

blott sig sjelft, utan hela Europa från konungar och adel. Såsom ett kraftigt medel för upphinnandet af detta demokratiska önskningsmål hade det upptagit Napoleon och gjort honom till *konsul* — intet mer till att börja med. Men sedan blef han kejsare, icke med *Guds* nåde, utan med de franska republikanernas, som nyss förut i folkfrihetens och jemlikhetens namn hade såsom sjelfständighetsförklaring slungat sin egen konungs hufvud emot de andras och dermed utmanat dem till en strid på lif och död. Dernäst se vi nu denne republikanske kejsare (eller hvad skall han kallas?) i färd med att realisera den franska republikanismens idé genom att rekonstruera det af honom sönderstyckade Europa på så sätt, att han upprättade nya troner och beklädde dem med sina slägtingar. Han började med Neapel, på hvars tron han satte sin svåger, en person vid namn Murat, son till en värdshusvärd. Demokratiskt nog, skulle man kunna utropa. Hans bror Louis hugnades med rang och titel af holländsk konung. En annan broder, Josef, fick Spanien att regera öfver. Jerome erhöll Westphalen. Lucien höll alldeles för strängt på de republikanska principerna för att få en tron och en krona vid den der kommunist-rojalistiska "utdelningen." Napoleon var till och med ridderlig nog att icke förglömma sina systrar, hvilka också gjordes till tronarfvingar. Eliza tilläts regera öfver furstendömet Lucca; Pauline fick slå sig ned på en liten tron i Guastalla. Hans adoptivson Eugene bortgiftes med en dotter till konungen af Bajern. En annan qvinlig slägting upphöjdes till prinsessa af Baden. En af hans marskalkar, som i likhet med honom sjelf var en advokats son, tilläts att hörsamma Sveriges bön om en kung och intaga den afsatte Gustaf IV Adolfs plats o. s. v. Men öfver dem alla satte han sig sjelf, i det han förklarade som sin lag och vilja, att de skulle lyda honom i första rummet och i det andra — Frankrike. En af hans slägtingar, nämligen hans goda mor, var dock klok nog att inse, det dessa nya dynastier icke hade något långt lif för sig, hvarföre hon, försigtigtvis, i stället för att bada sig i de napoleonska tronernas bländande glans, samlade så många lysande louisdorer som möjligt. "Ty slägten kommer nog

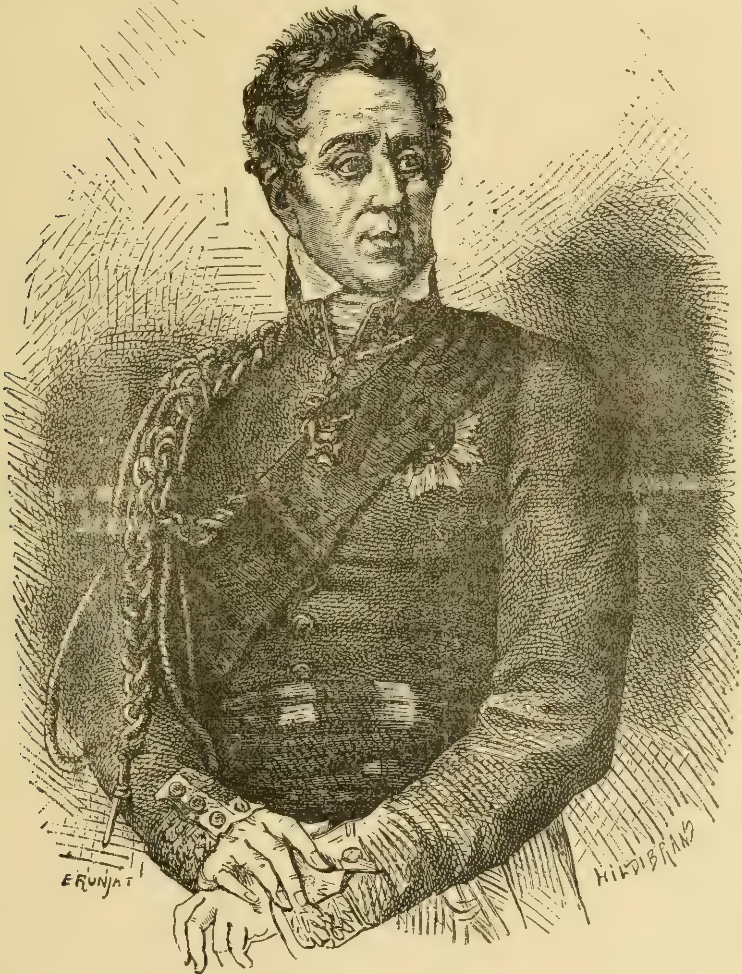
att behöfva dem en vacker dag," sade hon. Och deri hade hon mycket rätt, som de närmaste händelserna bevisade.

I alla fall fanns det ännu en verld, som icke hade fallit för Napoleon — den engelska. Men enär han icke fann det rådligt att förnya det förut gjorda försöket att intaga det, beslöt han i stället att tillfoga dess handel ett dråpslag, i det han förklarade de engelska öarne i blokadtillstånd. De riken, öfver hvilka hans spira nu sträckte sig, förbjödos att underhålla några kommersiella förbindelser med Storbrittanien. Detta rikes svar bestod i en liknande förklaring med hänsyn till Napoleons vasallstater, hvilkas skepp komme att göras till "god pris," hvarhelst de på hafven anträffades af engelska örlogsmän Under dessa förhållanden antog smugglingsväsendet ett vidt omfång på kontinenten, och hvarhelst någon beträddes med slikt brott emot den napoleonska lagen straffades han summariskt I Hamburg, till exempel, aflifvades en person derför, att man fann ett litet sockerförråd i hans hus. Icke desto mindre sålde Napoleon rättighet att smuggla — en ny hjelpkälla, hvarigenom han på en mycket kort tid inhöstade 16 millioner pund sterling ($80,000,000).

Den första Januari 1809 befann sig Napoleon med 300,-000 man på spansk mark för att derifrån fördrifva en engelsk här, som hade kommit för att göra honom rätten till detta land stridig. Samtidigt hade Österrike beslutat att uppgöra räkningen med sin forne besegrare och drog i fält emot honom. Men nu liksom vid föregående tillfälle åtgick det icke mer än några få månader för Napoleon att med en utmärkt armé möta fienden, och endast fyra veckor efter detta möte stod han för andra gången som triumfator i Wien, der han tvang Österrike att afstå en femtedel af sitt område och sin befolkning åt Frankrike Nu som förut i Berlin for besegraren fram som en vandal och lät bland annat förstöra de gamla vallar, som omgåfvo den österrikiska hufvudstaden.

Men så väl gick det icke i Spanien, der Wellington i spetsen för de engelska och spanska trupperna dref de napoleonska legionerna långsamt men säkert tillbaka till fransk mark. I detta fall liksom i alla andra var det den engelska flottan som förklarade Englands framgång; det var nämligen den, som

skyddade kusten och tillförde trupperna nödiga förråder, medan den öfverlägsna franska styrkan måste lika mycket af brist på proviant som af andra skäl retirera.

LORD WELLINGTON.

Den franska fanan hade nu svajat segrande i nästan alla större europeiska hufvudstäder och Napoleon der dikterat fredsvilkor för sina slagne och hjelplösa fiender. Dock hade

han ännu icke varit vare sig i London eller Moskva. Att komma till den förra staden hade han väl försökt, men tanken på czarernas hem kom ej förr än på våren 1812, då han beslöt att infalla i Ryssland och underlägga sig detta rike. Företaget kunde synas vågadt äfven för den, hvilken lagt hela den öfriga europeiska kontinenten vid sina fötter. Men den unge mannen (han hade ännu icke sett sitt 45:te år) hade till sitt förfogande en armé om 1,225,000 man, och såsom ett bevis på huru vidt hans välde nu sträckte sig, må anföras, att ej mer än hälften af denna här bestod af fransmän; de andra voro österrikare, italienare, tyskar, polackar och schweizare.

Den tjugufjerde Juni 1812 öfvergick han floden Niemen med hälften af denna här och beträdde dermed ryskt område. Det var ett stolt ögonblick i den store härförarens lif, då han såg dessa sina segerrika skaror i den fullkomligaste ordning öfvergå floden och sedan fortsätta ett tåg, som, menskligt sedt, icke kunde bli annat än ett härligt triumftåg och aflöpa med en krönande seger. Sjelf trodde han väl icke annat. Åtminstone är det säkert, att han icke anade, det samma skarors återtåg skulle i bokstaflig mening blifva ett fasansfullt liktåg, innan han via samma flod igen hade återbeträdt egen mark.

Ryssarnes taktik var att blott falla undan för den framskridande franska hären och dermed locka den allt djupare och djupare in uti ödemarkerna. Napoleons första mörka rön var då, att den medförda provianten på intet vis motsvarade munnarnes antal i dessa delvis tunnt befolkade och delvis obefolkade ryska trakter. Halfrationer hörde derför till ordningen för dagen så godt som ifrån sjelfva början. Följaktligen, genom dåligt vatten och en plågande hetta vardt helsotillståndet inom hären allt annat än det bästa. Detta började snart visa sig i en dödlighet, som reducerade härens manskap till blott hälften, innan hären fick Moskva i sigte, marschens mål. Den framtågande härmassan lemnade hopar af ojordade lik längs hela vägen, medan tusentals andra omkommo under sina utflykter inåt landet för att proviantera.

Vid Borodino, icke långt från Moskva, konfronterades invasionshären af ryssarne den sjunde September 1812. Batal-

jen lemnade icke något annat resultat än 100,000 öfver slagfältet strödda döda och lemlästade ryssar och fransmän. Dagen derpå retirerade ryssarna, hvarmed de lemnade vägen öppen till Moskva. Utmattade af striden och de föregående strapatserna intågade fransmännen under jubel i den ryska hufvudstaden, glade att hafva nått sitt mål, der de skulle få mera ro och större rationer. Men invånarne hade gått i författning om någonting annat för sina objudna gäster: de hade öfvergifvit staden och stuckit den i brand. Napoleons tillämnade vinterqvarter hade på några timmar förvandlats till aska och ruiner. Bland dessa ruiner dröjde han nu i sex veckors tid liksom för att i det sista rökmolnet, som uppsteg ur de förkolnade lemningarne, se sitt eget hopp om det drömda verldsväldet försvinna, ty ifrån den stunden vill det synas som Napoleons hittills så strålande lyckliga stjerna började försvinna i sitt nedan.

HERTIGEN AF ENGHEIN ARKEBUSERAS.

Den nittonde Oktober anträddes återtåget med 100,000 man — den enda qvarlefvan af de 600.000, som öfvergingo Niemen på midsommaraftonen samma år. Men då Napoleon

återkom till samma flod den trettonde December, hade han icke mera än 80,000 med sig. Tjugutusen hade omkommit af hunger och köld. Vid öfvergången af floden Berezina hade fransmännen anfallits af ryskt artilleri med en sådan förskräcklig effekt, att ryssarna vid det derpå inträffade tövädret funno liken efter 12,000 fransmän, som omkommit i floden.

Underrättelsen om denna utgång af Napoleons ryska härnadståg ingaf de nyss slagne europeiska makterna nytt hopp om förlossning från det franska förtrycket. Preussen, Österrike, Ryssland och Sverige ingingo förbund med hvarandra emot Napoleon. Märkvärdigt nog stod det lilla Danmark på hans sida.

Men det franska folket öfvergaf icke sin afgudade kejsare. Han for till Paris och förelade dem saken som den var och bad dem skaffa honom en ny här. Så skedde. Men det var nu omöjligt att kunna utskrifva mönstergilla karlar, ty blomman af den franska manliga befolkningen hade redan tagits och gjorts till offer på nationalfåfängans altare. Sjutton års gamla gossar måste derför inträda i arméen, och en sådan om 200,000 man stod i April vid floden Elbe, der de förenade ryska och preussiska härarna voro honom till mötes. Segerns örnar följde nu åter de franska fanorna, som stolta svajade efter slaget vid Lützen och Bautzen; men kort derpå var nederlaget Napoleon till mötes vid Leipsig, hvarifrån han nödgades retirera till Rhen, hvarmed Tyskland såg sig befriadt från den hittills oundertrycklige despoten.

En annan dag grydde nu för Frankrike och Napoleon. Den franska jorden skulle äfven den omsider göras till skådeplats för de hemska akter, som denne nye Alexander hade uppfört på andras områden. I sydvest stod engelsmannen Wellington med 100,000 veteraner, färdig att infalla på fransk mark, medan de allierade makternas styrka, uppgående till en million man, intog en lika hotande ställning i nordost. Motstånd emot denna öfverväldigande styrka tjenade till intet. Den storm, som Napoleon sjelf hade gjort allt i sin makt att framkalla bröt nu lös öfver honom. De allierade intågade i Paris, der de möttes af den jublande befolkningen. Napoleon tvangs att afsäga sig tronen, men fick behålla kejsartiteln

ÅTERTÅGET FRÅN MOSKVA.

(hvilken förfinad grymhet!). Vidare fick han ett årligt anslag af en half million dollars att föra stat med samt ön Elba strax utanför kusten att bo på och regera öfver, jemte en lifvakt af 400 veteraner att roa sig med.

På detta lilla örike tillbringade den fallna storheten ett knappt år, under hvilken tid han försonade sig med sitt öde som en man. Han gjorde en mängd förbättringar: byggde palatser och anlade vägar, skaffade vattenledningar och förskönade mången hittills vanvårdad fläck. Hans gamla eröfringslusta måste äfven här göra sig gällande på något sätt. Han intog nämligen en liten närbelägen ö och började beskatta folket. Under alla dessa för honom små förhandlingar talade han om sin politiska bana såsom afslutad och om Europas affärer som om han saknade allt intresse för dem.

Louis XVIII hade bestigit den franska tronen, och i Wien hade samlats en internationell kongress för att åt de illa medfarne makterna återställa de privilegier och besittningar, som Napoleons hänsynslösa hand hade beröfvat dem. Men detta vördnadsvärda råd kom en vacker dag på ett mycket plötsligt sätt till ett alldeles oväntadt slut på öfverläggningarne. Härmed förhöll det sig sålunda:

Napoleon hade i all sköns tysthet underhandlat med sina vänner i Paris om återfående af den honom fråntagna makten. En afton tillställde han en lysande bal i sitt slott på Elba. Medan då gästerna som bäst höllo på med att roa sig, sysselsatte sig den kejserlige fången och hans lilla armé med att gå ombord på sju i hamnen liggande skepp, som genast hissade segel och styrde kurs mot den franska kusten. I Paris mottogs han med glädje af sina gamla, trogna vapenkamrater och andra inflytelserika män. Han vann genast arméen. Den återställda bourbonska dynastien försvann som en skugga för Napoleons gestalt. De andra makternas hemförlofvade trupper blefvo i ögonblicket återkallade med ordres att marschera emot den franska gränsen. De engelska trupperna under Wellington och de preussiska under Blücher voro de enda, som genast kunde användas. Två hundra tusen till antalet mötte de 130,000 fransmän under Napoleon vid Waterloo, en liten preussisk by, den sextonde Juni 1815. Här fick Na-

GENERAL BLUCHER VID WATERLOO.

poleon sin oåterkalleliga dom. Efter en åtta timmars hetsig kamp, under hvilken de båda sidorna utvecklade hela måttet af sin kraft och skicklighet, retirerade fransmännen, fullkomligt demoraliserade, och Napoleon sjelf red i sporrstreck hela natten för att undgå tillfångatagande. Hemanländ anhöll han om ytterligare 300,000 man och penningar derefter för att fortsätta kriget. Men nu var det slut med det franska tålamodet. Man ville ej längre lyssna till hans föreställningar, man hade ej flera lif att nära hans fåfänga med. Han tvangs att afsäga sig tronen och kejsartiteln och öfverlemna sig som fånge åt

NAPOLEONS GRAF PÅ ÖN ST. HELENA.

en engelsk örlogsman, som förde honom till den i Atlantens södra del belägna ön St. Helena, hvarest han slutade sina dagar den femte Maj 1821.

Napoleons graf.

Rör ej hans stoft! Hvar helst det hvilar
står segerpelaren derpå.
Det är hans ära blott som ilar
till jordens gräns; låt stoftet stå!

Det var hans storhet, att han ville
förena, hvad som söndras skall,
det gamlas och det nyas snille;
det var hans storhet och hans fall.

De begge böjas ej tillsamman
de sprungo sönder i hans hand,
och snart igen upplågar flamman
af deras strid kring haf och land.

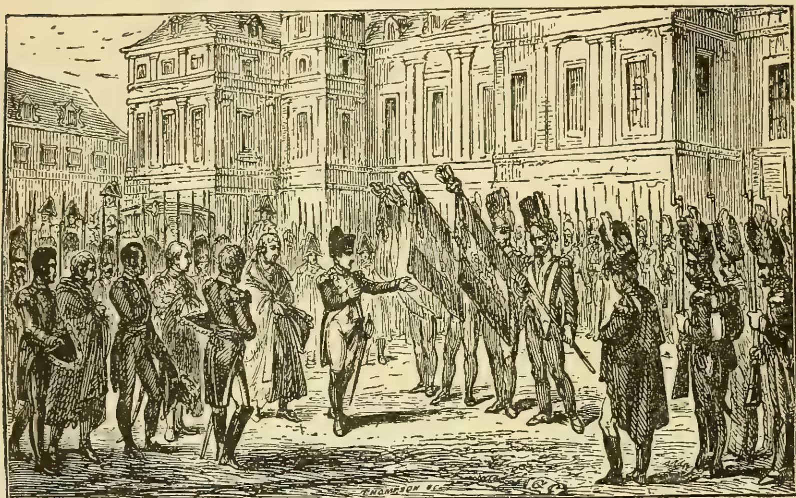
Den nya verlden med den gamla
på djupet mötts, der solen vändts
och forn- och framtidsandar famla
på minnenas och hoppets gräns.

Bland slocknade vulkaners härdar,
en vågbalk med två tider på.
en gränssten mellan tvänne verldar,
hans urna står, — der må hon stå!

Der kan han öfver begge blicka
och peka med sin herskarstaf,
hur begge sina vågor skicka
att brottas kring hans jättegraf.

Det inflytande Napoleons lif och verk utöfvade öfver de europeiska förhållandena under de 20 år, som utgjorde längden af hans sagolika karrier, är alldeles exempellöst i vårt slägtes historia. Denne man utgör i alla afseenden ett enastående exempel i verldshäfden. Hans låga härkomst, — hans ungdom, då han framträdde på verldshändelsernas arena, — den glänsande framgång, han ifrån sjelfva början mötte, och det obegränsade förtroende han vann,—den djerfhet, hvarmed han uppgjorde och den blixtsnabbhet, hvarmed han utförde sina planer,—den oerhörda och förundransvärda tur, som alltid var hans, och vidden samt betydelsen af den roll, han spelade — allt detta m. m. gör att verlden står förbluffad inför honom, rådlös i fråga om lösandet af det problem, han utgör. Ralph Waldo Emerson, en af vår tids största filosofer, vet

ingen annan förklaringsgrund för denna företeelse än Emanuel Svedenborgs lära om de olika organens sammansättning. Lungan består af ett oräkneligt antal små lungor, hjertat af lika oräkneliga små hjertan, lefvern af otaliga lefrar, säger denne svensk, som i hvarje afseende såg det lilla i det stora och tvertom. På grund häraf få vi antaga, säger Emerson, att Napoleon var ett helt litet Frankrike, hvilket är detsamma

NAPOLEON TAGER AFSKED AF SINA OFFICERARE.

som att säga, att det franska folket bestod af Napoleon-partiklar, som blefvo ett helt organ i korsikanaren, då han åtog sig Frankrikes sak.

Från en annan sida betraktad kan man säga, att han var en besynnerlig sammansättning af ondt och godt. Hvad han egentligen förde i skölden — om man får förutsätta att han egde någon verklig plan för det hela — lär ingen kunna säga. Hans egna handlingar talade mer än ett språk—ultrademokratiskt ibland och ibland monarkiskt. Emellertid har det nittonde seklets senaste del visat, att Napoleons demokratiska utsäde, som vattnades af alla nationers blod, burit rika skör-

dar, ty hvad som händt på de senaste 75 åren å de politiska reformernas område kan förvisso i väsentlig mån tillskrifvas *hans* initiativ. Var han de europeiska furstarnes plågande nattmara, så var det dock han som hos dessa furstars folk väckte den sköna drömmen om den nationella enhet och politiska pånyttfödelse, som vi sett förverkligad på de senaste årtiondena. Det var Napoleon, som förde Italien på tanken att sammanslå sina dussinstater till blott en och derifrån förvisa påfven såsom högsta myndighet. Napoleon var det också som lärde Tyskland inse galenskapen af att ega en liten tron på snart sagdt hvarje qvadratmils yta. Det var hans mening, vill man veta, att förklara England fritt och sjelfständigt, om han lyckats landstiga der. Han vardt under loppet af sin bana en af de värsta despoter, verlden sett, men äfven såsom sådan tjenade han demokratiens sak, i det han visade folken hur farlig envåldsmakten är och hur nödvändigt det är att genom nationell enhet och samfäld kraft motarbeta den. Konstitutionernas och folkrepresentationens tid kom med Napoleon, sak samma hvad han för öfrigt var i sig sjelf, frihetsvän eller tyrann, ty både såsom det ena och det andra kunde Försynen använda honom som ett verktyg för sin sak.

ANDRA KAPITLET.

Europa före och efter Napoleons uppträdande. — Wien-kongressen. — Den återställer den gamla ordningen. — Furstarne återfå sina kronor och spiror. — Folken åläggas att bara tiga och lyda. — Men furstarne missräkna sig. — Nya ideer hade utsåtts. — De bära frukt i reformer. — Föreningsväsendets medverkan. — Kristendomens inflytande.

För att så mycket lättare fatta vidden och betydelsen af Napoleons politiska verksamhet får man kasta en flyktig blick tillbaka på Europa som det var före hans uppträdande och derpå jemföra det med sig sjelft som det blef genom honom.

Vid tiden för den franska revolutionens utbrott fanns det endast några få verkligt stora och starka stater, men dussintals småriken, de der hade hvar sin lilla tron med en prins på, en liten armé och ett af monarken sjelf — ingen annan — uppsatt och utfärdadt lagväsen, som ibland annat utmärkte sig för den strid, hvari det stod till de omgifvande grannarnes lagar och förordningar. Det säges — ej på skämt, utan i enlighet med verkligheten — att när en tysk dussinfurste skulle profskjuta med en ny kanon, måste han bedja sin granne om tillåtelse dertill, emedan kulan icke kunde komma att stanna inom hans egna gränser. Äfven en fredlig kula kom således oundvikligen på ett visst sätt i konflikt med någon prinslig broders intressen. Detsamma gällde med afseende å lagarne, ty hvad som skulle anses såsom rätt här var raka motsatsen några steg längre bort, der en annan tron stod och en annan Justitia med en annan vågskål.

Ett af de sålunda styckade länderna var Italien. Det hade varit enigt och mäktigt under det gamla Roms välde, men sönderföll i en hel mängd enskilda smärre stater, när detta verldsvälde omsider bragtes på fall. Hvarje äfventyrare

NAPOLEON BONAPARTE, KEJSARE AF FRANKRIKE.

och lycksökare tog då tillfället i akt att bygga sig en tron och skaffa sig en krona. Åtskilliga försök hade under århundradenas lopp gjorts att återförena de lösa delarne till ett stort helt, men försöken strandade emot de många furstarne och deras troner, hvilka utgjorde lika många undervattensklippor för ett större statsskepp. Så sent som vid slutet af det adertonde seklet var detta Italiens läge icke förändradt. Piedmont och Neapel voro sjelfständiga konungadömen. Venedig, en gång en blomstrande liten republik, höll sig ännu i sitt förfallna tillstånd uppe såsom fristat. Lombardiet styrdes af Österrike. Genua beherskades af en aristokrati. Påfven regerade oinskränkt öfver kyrkostatens två millioner menniskor. Tjogtals andra "suveräna välden" existerade dessutom utan några andra gemensamma intressen än dem, som uppstodo, när det blef af nöden att skydda sig emot någon yttre fiende.

Tyskland bestod samtidigt af närmare trehundra s. k. sjelfständiga makter. Der funnos konungar, hertigar, elektorer, fristäder, civila furstar och kyrkofurstar, och öfver alla stod den österrikiska kejsaren med sin spira, den han ansågs ha fått i arf efter de romerska Cæsarerne, som fordom gjorde sin makt känd och gällande öfver Rhen- och Donau-dalarne. Dessutom låg Flandern, Lombardiet, Ungern och Tyrolen under Österrike, som också besatt en del af Polen, hvars öfriga delar hade tagits i beslag af Ryssland och Preussen. Det senare riket, nu kanske Europas mäktigaste, innehade då knappast andra rangen, med endast åtta millioner invånare. Schweitz två millioner menniskor utgjorde 22 serskilda republiker förenade i en federation. Holland var republikanskt och hade upphört att spela någon vidare roll i Europas politik, och Belgien, då en del af det österrikiska väldet, gjorde lika litet väsen af sig då som nu.

Så der såg den europeiska kartan ut, när den franska revolutionens verkningar började göra sig gällande igenom Napoleon. Hans första steg var, som vi sett, att upprätta en republik af de norditalienska provinserna, samtidigt förklarande sin afsigt vara att grundlägga en italiensk storrepublik, som till och med skulle omfatta det påfliga området, hvilket

mycket riktigt snart indrogs i den nya staten, som i Napoleon sjelf fick sin första president.

Medan de tyska furstarne kifvades om makten och rätten att pungslå sina undersåter, ryckte Napoleon ifrån dem flera af deras bästa provinser, dem han sedan slog ihop till ett förbund, hvars högsta chef han blef. Preussen förlorade hälften af sitt område, det han sedan delade emellan sig sjelf och sina allierade. På samma sätt förfors med Österrike. Holland fick en kung istället för sin president, men då denne kung, Napoleons broder, tröttnade på att vara en tyranns redskap och kastade kronan ifrån sig, anslöts hans land till Frankrike. Napoleon hade vid början af sina härnadståg funnit trehundra olika styrelser i Tyskland, hvilket antal han på några års tid reducerade till trettio.

Det var följaktligen godt om lediga troner, hufvudlösa kronor och rostande spiror i dessa den monarkiska förödelsens dagar. När Napoleon slutligen föll, vardt det de ännu regerande monarkernas första höga värf att samlas för att rådgöra om sättet hvarpå hans verk skulle omintetgöras. Hade de varit vise så hade de naturligtvis gillat och stadfäst åtminstone en del af den verkställda omdaningen, men tyvärr voro de nu icke angelägna om att möta folkens kraf och önskningar, utan de afsatta och sysslolösa furstarnes. Dessas "rättigheter" skulle i främsta rummet återställas. Och något annat bekymrade man sig icke om. De ofantliga förändringar, som de napoleonska krigen hade åstadkommit, togos icke i betraktande. Icke heller fästes minsta afseende vid de nya känslor och tänkesätt, hvaraf folken hade intagits under loppet af dessa händelserika årtionden. Från hvarje liten i någon skräpvrå undankastad tron bortsopades dammet, från hvarje gammal krona bortskurades den samlade rosten. Hade nu någon af det rojalistiska småfolk, som Napoleon fördref, under tiden dött, så fanns det alltid en eller flera "tronarfvingar" som nu höllo sig framme för att utfå sin "rätt." Det gamla skicket skulle så noggrannt som möjligt återinföras. Den enda förändring som gjordes bestod deri, att de närmast Frankrike belägna staterna betydligt stärktes i ändamål att så mycket bättre kunna motstå ett möjligt anfall från detta land. I

korthet: Europa, som var på god väg att bli man, så att säga, återgick i tiden och blef — barn på nytt.

Wiener-kongressen, som sålunda återförde tingen till deras gamla esse, bestod af de ryska, österrikiska och preussiska monarkerna samt engelska ombud, de der alla tillsammans egde och begagnade sig af makten, hvarjemte Frankrike, Spanien, Portugal, Sverige och påfven också voro med, ehuru de icke hade mycket att säga, och omkring kongressen svärmade sedan en hop små f. d. furstar med sina tronanspråk.

Kongressens första handling var att utan tvekan frândöma Frankrike ett landområde som omfattade sexton millioner invånare — just hvad Napoleon hade underlagt sig under sitt långa och lysande lopp som eröfrare. Italien, som hade börjat drömma om nationell enhet och kraft, väcktes ur sin vackra villa dermed att Lombardiet lösslets och tillställdes Österrike, som fick Venedig på köpet. Påfven återvann sin verldsliga makt och dermed rätten att förtrycka sina medmenniskor. Neapel hemföll åter åt den bourbonska ätten. Dussinprinsarne erhöllo tillåtelse att återtaga sina förlorade troner. Tyskland vederfors samma tvifvelaktiga "välsignelse," blott med den skillnad att dess småstater gjordes till ett förbund, med Preussen och Österrike till högsta auktoriteter. Holland och Belgien sammanslogos till ett konungarike — naturligtvis! Sverige, som under Bernadotte, senare Karl XIV Johan, hjelpt till att förlama den franska jätten, vardt på ett mycket tvifvelaktigt sätt belönadt för den lilla roll, det hade spelat i detta drama. Det fick Norge, men förlorade Finland, d. v. s. det fick ett land, som ännu icke tillskyndat det annat än otrefliga gräl och tvister, men förlorade ett annat, vid hvilket det var med ömsesidig kärlek och gemensamma strider innerligen fästadt.

Polens förut skedda delning stadfästades och bekräftades, i det femton millioner polacker med några penndrag öfverfördes till Ryssland, Österrike och Preussen. Kungen af Saxen, som hade varit Napoleon trogen, behandlades oblidt. Preussen ville hafva hela hans rike, men nöjde sig slutligen med hälften—och det var vackert så. Man frågade England hvad det ville hafva för sitt lilla besvär. "Nothing," var svaret —

Kejsar Frans II. Kejsar Alexander. Fredr. Wilhelm III. Konungen af Bajern. Wellington. Metternich. Talleyrand. W. v. Humboldt.
Eugene Beauharnais.

BALSOCIETET UNDER WIENKONGRESSEN

besynnerligt nog. Ty det var ju detta rike, hvars armé slog Napoleon vid Waterloo, sedan det med sin flotta i Aboukirviken stäckt den franska örnens flygt i indisk riktning, i och hvarmed det, enligt Napoleons egna, på St. Helena yttrade ord, omintetgjorde hela hans stora verldseröfringsplan.

När saken var uppgjord gnuggade monarkerna händerna i förnöjelse, glade att hafva ännu en gång kommit på säkra fötter med ljusa framtidsutsigter. Men de hade emellertid uppgjort den europeiska räkningen utan värden. Folket hade i intet enda fall blifvit tillfrågadt, och folket är dock, furstarne må säga hvad de behaga, en ganska vigtig faktor. Det började åtminstone att blifva så då, om det icke varit så förut. Den monarkiska ordningen var nu återställd, men icke det folkliga lugnet. Andra tider skulle komma med andra anordningar än den af Wiener-kongressen vidtagna. Den europeiska kartan är nu en helt annan än den som ritades 1815, och förmodligen kommer den snart att än ytterligare förändras.

TREDJE KAPITLET.

Den napoleonska kodexen. — De napoleonska ideerna bära frukt i revolutioner och reformer. — 1830 års liberala rörelser. — Revolutionerna 1848. — Liberalismens sak krossas af bajonetten. — Men den reser sig igen.

Den napoleonska kodexen höll strängt på jemlikheten inför lagen—deri låg en af dess stora förtjenster, ett drag, må man säga, som i betydlig mån bidrog till att skapa ett större sjelfmedvetande hos folkmassorna, som genom vanans makt och öfverklassernas kommit att betrakta sig såsom rätts- och viljelösa verktyg i några få högt uppsattes händer. En annan napoleonsk handling, som bar frukt på ett liknande sätt var hans kullstörtande af de många tronerna, emedan man derigenom förlorade en stor del af den vidskepliga vördnad, man tillförne hyst för dessa inrättningar. Och hvem kan förneka att det var han, som härigenom gaf det stora tyska folket sin första lexa i enhetspolitiken och sjelfstyrelseläraus grundsatser. Hans framfart var djerf och våldsam i yttersta grad, men så var det dock äfven just på detta sätt som de gamla förtryckande feodalinrättningarne kunde skakas för att med tiden bringas på fall. Ett vet man: det, att en allmän önskan om fri- och sjelfständighet hade intagit de europeiska folken, när omsider Napoleon afgick från scenen. Man fordrade ännu ingen demokrati, man tolererade ännu de monarkiska formerna; men rösterna höjde sig för konstitutioner och menskliga rättigheter der envåldet och förtrycket rådde.

För allt detta hade Wiener-kongressen varit blind och döf. Den hade betraktat den franska revolutionen med de europeiska händelser, som följde i dess spår, såsom ett oblan-

dadt ondt, som nu var öfver. Förut i nödens stund gifna löften om lossade band och friare inrättningar brötos obesväradt. Hela Europa låg nu åter under några få kungliga familjers oinskränkta och absoluta välde. Det enda land, som hade en konstitution att skryta af, var England, men de konstitutionella rättigheterna voro dock der inskränkta till ett fåtal af invånarne.

Men af den tända lilla frihetsgnistan vardt med tiden en stor låga. Redan 1820 hade de spanska besittningarne i Sydamerika rest sig emot det despotiska moderlandet och afkastat sig dess ok. Detta ingaf spanjorerna sjelfva nytt hopp och mod, i det de reste sig, äfven de, och tvungo konungen att återskänka dem en redan 1812 beviljad, men senare återtagen konstitution. Derifrån spred sig den revolutionära rörelsen till Portugal å ena sidan samt Neapel och Piedmont å den andra, i båda fallen med den påföljd, att folken fingo hvad de begärde, nämligen en författning. Något senare se vi Grekland i vapen emot sin turkiska förtryckare, den det med europeiskt bistånd öfvervann, i och hvarmed det erhöll sin frihet. Ej långt derefter skickade den på Frankrikes tron sittande bourbonen en här till Spanien och beröfvade dess folk det kort förut vunna priset, konstitutionen. En liknande tjenst visade Österrike sina själsfränder i Italien. Derpå mördades folkrörelsernas ledare, och sålunda återställdes det grafllika lugnet.

Med året 1830 började frihetens geni mana andarne till nya försök att spränga folkens bojor. I Juli detta år utbröt i Frankrike en ny revolutionslåga ur de ännu heta ruinerna af 1792—94 års förskräckliga resning. Denna nya franska frihetsrörelse spred sig lik en stormjagad låga öfver hela vestra Europa, der den allestädes fann förträfflig näring. Det lilla Schweitz tog det gyllene tillfället i akt och fullbordade sin frihets tempel med att afskudda sig en viss aristokrati i städerna på samma gång som det vann utsträckta rättigheter för landtdistrikterna.

Nu ville också det olyckliga Polen slita sina fjettrar, men misslyckades. Italienarne ville detsamma, men med samma beklagliga resultat, emedan Österrike kom påfven till hjelp.

I England började folket agitera med all kraft för mera konstitutionelt andrum. I Tyskland stod en allmän revolution för dörren. Ungrarne och slaverna fattades af en stark längtan efter befrielse från sitt odrägliga tvång. Till och med

LOUIS KOSSUTH.

Syrien och Egypten berördes af den europeiska hänförelsen och vågade en dust med Sultanen, ehuru gifvetvis förgäfves.

År 1848 ljödo den franska revolutionens alarmklockor för tredje gången och förkunnade att frihetskärleken icke var en

blott fager och flyktig dröm, utan en på ren andlig nödvändighet grundad verklighet, en kraft, ett faktum. Det hade nu gått så långt, att frihetsvännerna litet hvarstädes kände sig mäktige att på slagfälten mäta sina krafter med monarkerna. Ungrarne med sådana män som Louis Kossuth i spetsen förde ett ordentligt krig mot Österrike, och skulle nu sett sin sak segerkrönt, om det icke varit för Rysslands mellanträdande. I Italien började då grunden läggas för den konsoliderade storstat, vi i dag bevittna. Sardinien hade fått en konstitution. Man gjorde ett väldigt försök att ifrån italiensk grund fördrifva de österrikiska trupperna. I Österrikes egen hufvudstad, Wien, togo borgrarne hand om styrelsen och höllo för en längre tid stånd emot de kunglige trupperna. Preussens och de mindre tyska staternas folk tvungo med våldsåtgärder furstarne att för tillfället hålla sina förut gifna och brutna löften. Frankrike fördref sin kung och införde på nytt republikanismen.

Några omedelbara goda resultat följde visserligen icke på alla dessa folkens förtviflade ansträngningar att slå sig fria från monarkernas våld och välde. En rysk armé slog ungrarne i sina gamla österrikiska bojor, och en österrikisk armé gjorde det samma med italienarne. Frankrike återföll i sitt gamla monarkiska tvång, och i England var massan af folket så nöjd med de små parlamentariska reformer, som från tid till tid vidtogos, att det icke skulle lönat sig mödan för de mera radikale framstegsmännen att höja den politiska protestantismens fana.

Liberalismens sak låg åter krossad under bajonetterna, men dess ande lefde än och var starkare och okufligare än någonsin. Frihetsvännerna hade icke heller helt och hållet förfelat sitt mål, ty furstarne funno sig nödgade att göra vissa eftergifter genom att bevilja mera fria former. Österrike fick nu (1860) ett parlament. Sardinien drog den ena italienska staten efter den andra till sig, till dess hela Italien genom Mazzinis, Garibaldis och Cavours förenade ansträngningar slutligen (1870) såg sig förvandladt till en välorganiserad konstitutionell monarki. Nyss förut hade spanjorerna afsatt sin regerande drottning och antagit en på allmän rösträtt grun-

dad styrelse, medan England samtidigt betydligt vidgade sitt valsystem, hvarigenom arbetsklassen nu erhöll nya röster och rättigheter. Frankrike, hvarifrån alla dessa omhvälfvande folkrörelser hade uppstått och der den revolutionära lågan hade tändts och troget underhållits, syntes blifva utan sin del af den frukt och välsignelse, som nu började tillfalla de andra nationerna. Men en alldeles oförutsedd händelse inträffade, som gjorde, att detta land blef (1870) ännu en gång republik. Louis Napoleon hade kastat sig i strid med Tyskland, hvars segerrika härar efter några veckors förlopp intågade i Paris, då folket tog makten och kronan ifrån honom och införde det regeringssystem, som, besynnerligt nog, bestått allt sedan dess.

Napoleon hade en gång under sin makts dagar yttrat, att Europa skulle på femtio år till blifva antingen republikanskt eller ett kosackvälde. Mången anser, att denna politiska profetia förfelat att gå i fullbordan. Men om vi jemföra 1815 års Europa med det Europa, som nu finnes eller rättare fanns redan 1870, kunna vi kanske medgifva, att han ändå icke var någon falsk profet, denne verldens störste härförare. Hvad var Europa, när han, en 28-årig okänd underofficer, uppträdde på de stora händelsernas teater? Ingenting mer eller mindre än ett antal så despotiskt styrda makter, att invånarnes lif och egendom lågo i några få furstars händer. Hvad är Europa i dag? Konstitutionella riken med snart sagdt oinskränkt rösträtt och folkrepresentation samt på god väg att — låtom oss så hoppas — kröna det vackra vunna verket med att i kör uppstämma en härlig republikansk frihetssång, innan seklets sol gått ned. Ett hundra åttio millioner européer hafva på denna jemförelsevis korta tid höjt sig ur sitt förnedrade och förtryckta tillstånd af politiska trälar och blifvit fria menniskor, åtminstone *så* fria, att det nu är blott en kort tidsfråga, när hvarenda tron skall ramla och hvarenda krönt despot förvandlas till tiggare — eller ett nyttigt arbetsbi i den menskliga kupan, ifall han föredrager att arbeta. En af hemligheterna till denna förundransvärda framgång ligger förvisso i det nit, man visat för uppfostringsväsendet, hvari också ligger den enda borgen för, att verket skall utan afbrott fortgå till dess att fri-

hetens sak blifvit till fullo utagerad och domen fallit öfver dess vedersakare. Folkskolorna hafva bevisat sig vara Europas bästa politiska institutioner, liksom skoltvånget är en af dess bästa lagar. Hvarje liten byskola har i detta afseende utgjort en revolutionshärd. Ur alfabetet och multiplikationstabellen såsom frön i små piltars sinnen hafva utvecklat sig de fria statsförfattningarna. Af elementarskolan har med tiden blifvit ett fritt parlament. Ryssland är det enda land, som icke följt med på detta folkens allmänna segertåg. Men äfven dess dag skall gry, gryr kanske redan. Hvem vet, hvilka de krafter äro, som verka der i tysthet. Nu och då hör man en kreverande dynamitbomb. Med blott sådana lära icke den tusenåriga depostismens borgar kunna sprängas. Men man torde af dessa företeelser kunna sluta till, att någonting annat försiggår på djupet. Det var i hemlighet, som Preussen genom sitt "Tugenbund" eller Dygdförening beredde väg för den större frihet, dess folk i dag eger. Föreningen "Carbonari" och sedermera "Unga Italien" utgjorde den friska kärna, hvarur sedan kom en pånyttfödd stat. Liknande föreningar hafva med mycken framgång verkat sina verk i Österrike, Ungern, Grekland, Polen och andra länder, och hela verlden vet, att Rysslands nihilister på samma sätt sträfva för precis samma mål. De vilja kanske bruka våldsammare medel, hvilket faller sig naturligt nog, då man vet, att de ega ett större våld att nedbryta. Emellertid kan en rysk konstitution vid detta lag icke vara något fjerran önskningsmål, utan hörande till de saker, som möjligtvis komma att inregistreras i vårt sekels historia.

Af hvad detta sekel företett på alla gebit äro vi kanske berättigade att säga, det menskligheten aldrig skrider tillbaka i något hänseende, ehuru det ibland ser ut som om den hade stannat i växten och börjat sjunka på den andliga skalan. Men vår dom härutinnan beror alltid på den tidsrymd, öfver hvilken blicken återkastas. Några årtionden, ja, ett helt århundrade vore ett alldeles för kort skede som grund för ett riktigt bedömande af huruvida vårt slägte stiger och sjunker som qvicksilfret i termometern eller stadigt höjer sig till ett allt fullkomligare tillstånd. Ty det halkar verkligen tillbaka ibland—

men då endast för att hemta nya krafter och dermed taga starkare ansats i riktning mot sitt sökta mål. Vi ledas på vår väg framåt af oförstådda och förborgade lagar, de der äro himlens egna. Sedan civilisationens grumliga flod i sig upptog kristendomens renande tillflöde, hafva underverk bevittnats. Hvad vi kalla frihetskärlek, hvarmed vi förstå den lidelse, som utgör den sjelfviska despotismens motsats, måste härstamma ifrån höjden och utgöra en himmelsk hviskning i menniskosjälen om det tillstånd som vi kunna föreställa oss råda, der lifvet existerar i fullkomligare former än på jorden. Begreppen och aningarna om ett sådant lif har väl menniskan alltid haft, men dock aldrig så starka och klara som hon fått och alltjemt får genom kristendomens läror, der dessa framhållas såsom verlden mottog dem ur den galileiske mästarens hand. Förneke dem huru man vill, de göra sig likväl gällande. Den blinde ser ej solen, men värmes ändå af dess strålar. Dessa läror hafva en gång fått fäste här på jorden och kunna aldrig utrotas. Men de skola utrota våldet, hvilket de göra i den mån, som de förskingra mörkret och låta menniskornas hjertan känna att vi alla äro bröder, med jorden till gemensamt timligt hem och evigheten till mål för vår vandring.

Men det har tagit kristendomen nittonhundra år att göra det lilla, som gjorts, ifall det uträttade är dess verk, invändes det. Ja, tiden kan synas lång och verket ringa. Men de molnmassor, genom hvilka den nya solen måst bryta sig, hafva också varit tjocka och mörka, atmosferen vinterkall. När isen en gång lossnat, spira fältens blommor upp på några dagar, löfven spricka ut lika fort, och ur sådden, som en hel vinter låg dold och död under drifvan, varder mognad skörd på några månader. Månne icke det tjugonde seklet skall blifva en sådan sommar?

PRINS JOSEF PONIATOWSKI, MARSKALK AF FRANKRIKE, RIDER TILL SIN DÖD.

TREDJE AFDELNINGEN.

STATERNAS INRE STRIDER.

I FRANKRIKE. II. LOUIS NAPOLEON OCH STATSKUPPEN. III. DET FRANSKTYSKA KRIGET OCH NAPOLEONS FALL. IV. PREUSSEN OCH TÄNDNÅLSGEVÄRET. V. ÖSTERRIKE OCH DESS FRIHETSSTRIDER VI. DET NYA ITALIEN. VII. PÅFVEVÄLDETS UNDERGÅNG. VIII. BETLEHEMS STJERNA OCH KRIMKRIGET. IX. DEN ORIENTALISKA FRÅGAN OCH 1877 ÅRS RYSK-TURKISKA KRIG. X. TURKIET I VÅRT ÅRHUNDRADE. XI. DET MOSKOVITISKA RIKET. XII. ENGELSMÄNNEN I INDIEN. XIII. DET BRITTISKA RIKET.

FÖRSTA KAPITLET.

Frankrikes öde efter Napoleons fall. — Monarkerna försöka att återföra landet till tillståndet före revolutionen. — Den bourbonska ättens dom. — Louis Phillip och hans tid. — Louis Napoleon framhåller förgäfves sina valspråk. — Louis Phillip flyr ur landet. — En folklig interimstyrelse.

Sedan vi i föregående kapitel i korta drag tecknat det allmänna europeiska tillståndet under tidehvarfvets första skede, återstår nu att till särskild behandling upptaga de olika kulturländerna för att redogöra för deras inre förhållanden jemte de fredliga reformer, som från tid till tid sedan revolutionsperioden omdanat samhällena och förbättrat folkens lägen.

Vi börja återigen med Frankrike. Nästan hvarenda europeisk nation hade haft en hand med i spelet vid Napoleons besegrande, och derför se vi hans land efter Waterloo-affären hemsökt af elfvahundratusen utländska soldater: preussare, österrikare, spanjorer, britter, belgare, italienare, bäjrare, ungrare, svenskar, saxare, hannoveraner. Alla dessa skulle födas på det besegrade och våldgästade landets bekostnad, hvarjemte en krigsskadeersättning af trehundra millioner dollars skoningslöst utkräfdes af det hjelplösa folket. Återstoden af Napoleons armé upplöstes, medan en utländsk truppstyrka om 150,000 man under Wellingtons befäl qvarblef i fem års tid för att värna den franska dynastien emot annars möjliga nya anfall.

Louis XVIII var i sitt sextionde år, då han besteg den tron, som Napoleon måste utbyta emot fångenskapen på St. Helena. Hans styrelse blef af ren nödvändighet bister och bitter. De sysslolösa soldater som hade kämpat under Napoleon kunde naturligtvis på inga vilkor försona sig med den

nya situationen: de längtade efter nya äfventyr. Och bakom dem stodo nu de af de makthafvande förbisedda bonapartisterna, som icke funno någonting kärare än att gjuta olja på missnöjets låga. Det dröjde derför icke länge, innan Paris fick bevittna blodiga gatu-upplopp och hotande uppträden i lagförsamlingen. En fanatisk bonapartist gick så långt att han med en dolk ihjelstack tronarfvingen, hertigen af Berry. När Louis åtta år senare dog, efterträddes han af sin yngre broder Carl, då 66 år gammal. Denne var eller låtsades vara mycket from, hvarför den katolska kyrkan i honom fick en varm vän och beskyddare. Emellertid började hans regering förhoppningsfullt nog för landet. Goda skördar, idoghet och flit, lugn och ro, m. m. hade förvandlat landet till en scen för trefnad och glädje ännu en gång, och märkvärdigt nog samtyckte nu mängden af det franska folket till att med tvåhundra millioner dollars ersätta den skada, som adeln hade lidit då folket under den första revolutionen åt sig sjelft konfiskerade de stora feodalgodsen. En annan af Karl X:s handlingar mötte icke samma gillande som denna. I sin vidskepliga fromhet hade han låtit kyrkan öfvertala sig att, med ministérens tillhjelp, genomdrifva lagförslag, i kraft hvaraf det vardt vid lifsstraff förbjudet att smäda heliga ting eller ting, som af presterna förklarades heliga. Den, hvilken hade tillåtit sig att tala med förakt om oblaten (nattvardsbrödet) fick till och med undergå tortyr, innan han tilläts dö under bilan. Under denna religiösa väckelses tid såg man på gatorna i Paris stora s. k. "heliga tåg," hvari deltogo den kungliga familjens medlemmar, höga ledamoter af statsrådet och lagförsamlingen och äfven gamla krigare o. s. v. Folket hånlog åt hela tillställningen, men fann sig ännu icke befogadt att inlägga någon gensaga emot det högtidliga skrymteriet. Men när han anföll tryckfriheten genom att beslaglägga åtskilliga upplagor af "Monitören" samt slutligen förbjuda utgifvandet af den och andra tidningar, då ansåg man det vara tid igen att inskrida och då var det som hans ministrar under den allmänna opinionens påtryck förmådde honom att till en del frigöra sig från det jesuitiska inflytande, hvarunder han hela tiden stått. Denna ministér måste dock kort derpå gifva vika.

I spetsen för den nya kom prinsen de Polignac. Han var mycket lik konungen sjelf och såg i tidningspressen en för staten hotande fara. Konungen måste för en tid sätta sig öfver konstitutionen och spela diktatorns roll, sade han. Och kungen följde rådet, i det han förklarade deputerade kammaren upplöst och tryckfriheten upphäfd. Detta var den tjugufemte Juli 1830. Den akt, Karl X då underskref, bevisade sig vara domen öfver en dynasti, som räknade sextio konungar. En revolution utbröt, af hvars stormil han jagades ur landet för att sex år senare dö som en öfvergifven ensling i Böhmen.

Efter honom satte parisarne Louis Phillip, som älskade att kallas "fransmännens konung," på tronen. Han skulle således blifva en folkets man. Såsom förstlingen af ett nytt hus (det orleanska) hade han å ena sidan bourbonernas anhängare och, å den andra, Napoleons beundrare emot sig. Så länge dessa stormar rasade omkring tronen der han satt var han också folklig nog, i det han både i ord och handling lät påskina att han ämnade gå hvarje billigt kraf hos folket till mötes med sin gunst. Men när efter några år lugnet och dermed välståndet återinträdde, började han visa sin rätta natur. Han var ofantligt rik, ansågs som den rikaste man i Europa. Det oaktadt begärde han fem millioner dollars om året i anslag för hofvets utgifter. På grund häraf utsattes han för de nu halffria tidningarnes skämt och satir. Vår bergfriske kung, sade de, kostar oss i medicin och läkarevård mycket mer än den svage och giktbrutne Louis XVIII. Det kungliga kapellet vardt också det franska folket tio gånger dyrare än det var under den jesuitiskt fromme Karl X:s dagar. Det kungliga stallet bestod af 300 hästar och hvarje häst kostade landet lika mycket som en statsminister. Bränslet i det kungliga köket medtog 200,000 dollars om året. Samtidigt hade folket genom krigstjenst, hårda mödor, fattigdom och brist på lifvets nödvändigheter så försämrats i fysiskt hänseende, att nio tiondelar af fabriksdistriktens invånare och fyra femtedelar af landtbefolkningen bestodo af nedbrutna och vanställda personer.

Det allmänna missnöjet gaf sig snart på omisstagligaste sätt tillkänna. En riktig störtsjö af politisk litteratur — mest i form af små tidningar och broschyrer — kom som den uppbragta pariserbefolkningens protest emot ofoget. Ungefär vid samma lag uppsprang ett starkt och välorganiseradt politiskt förbund för främjandet af de menskliga rättigheterna. Denna förening, som hade djupa försänkningar öfverallt i landet, arbetade bland annat för obegränsad rösträtt, fri skolundervisning, en rättvisare fördelning af egendomen, handelsfrihet och — ett europeiskt statsförbund efter Amerikas mönster. Tjugusju af föreningens ledande medlemmar blefvo af regeringen tilltalade för förräderi, men hvarenda en frikändes af juryn. Så känslig var man nu i fråga om sin värdighet, att den deputerade kammaren råkade i uppståndelse, då en af medlemmarne i ett obevakadt ögonblick talade om folket såsom "konungens undersåtar."... "De, hvilka göra konungar, äro inga undersåtar," sade man, förnuftigt nog.

Kungen började nu vidtaga åtgärder för undertryckandet af den djerfva republikanska rörelsen. Han ville bryta frihetens på nytt ur mullen spirande blomma i dess späda knopp. Folket åter fortsatte som det hade börjat. Lafayette lefde ännu för att bevittna sitt fosterlands återfall i det monarkiska förtrycket. I femtio års tid hade han, hemma och borta, arbetat på tronernas fall. Under hans tak höllo nu ledarne för den påtänkta revolutionen sina öfverläggningar. Men tiden var ännu icke mogen för en ny resning. De tyranniska banden blefvo i stället för en tid hårdare åtdragna. Pressens frihet vardt åter kringskuren, så att man måste för rättigheten att utgifva en tidning och som borgen för sin lojalitet deponera en större penningesumma än de fleste förfogade öfver. Intet annat än godt fick yttras om kungen. Ingen fick hjelpa en utgifvare att betala honom ådömda böter. Censuren var sträng och omfattade äfven taflor. Att bara kalla sig republikan var ett svårt brott, straffbart med böter och fängelse.

Den franska republikanismens entusiasm var under dessa omständigheter snart uttömd och det falska lugnet dermed återställdt. Dertill bidrog också Frankrikes förnyade försök

att underkufva Algeriet. Detta var kanske en dubbel nödvändighet. För det första vet man, att—och detta särskildt hvad Frankrike vidkommer — ett med sina hemförhållanden rättvist missnöjdt folk varder för tillfället nöjdt, då det får trakassera ett annat, och för det andra voro Algeriets halfbarbarer ingalunda sinnade att lemna fransmännen i den ro de önskade.

A. DE LAMARTINE.

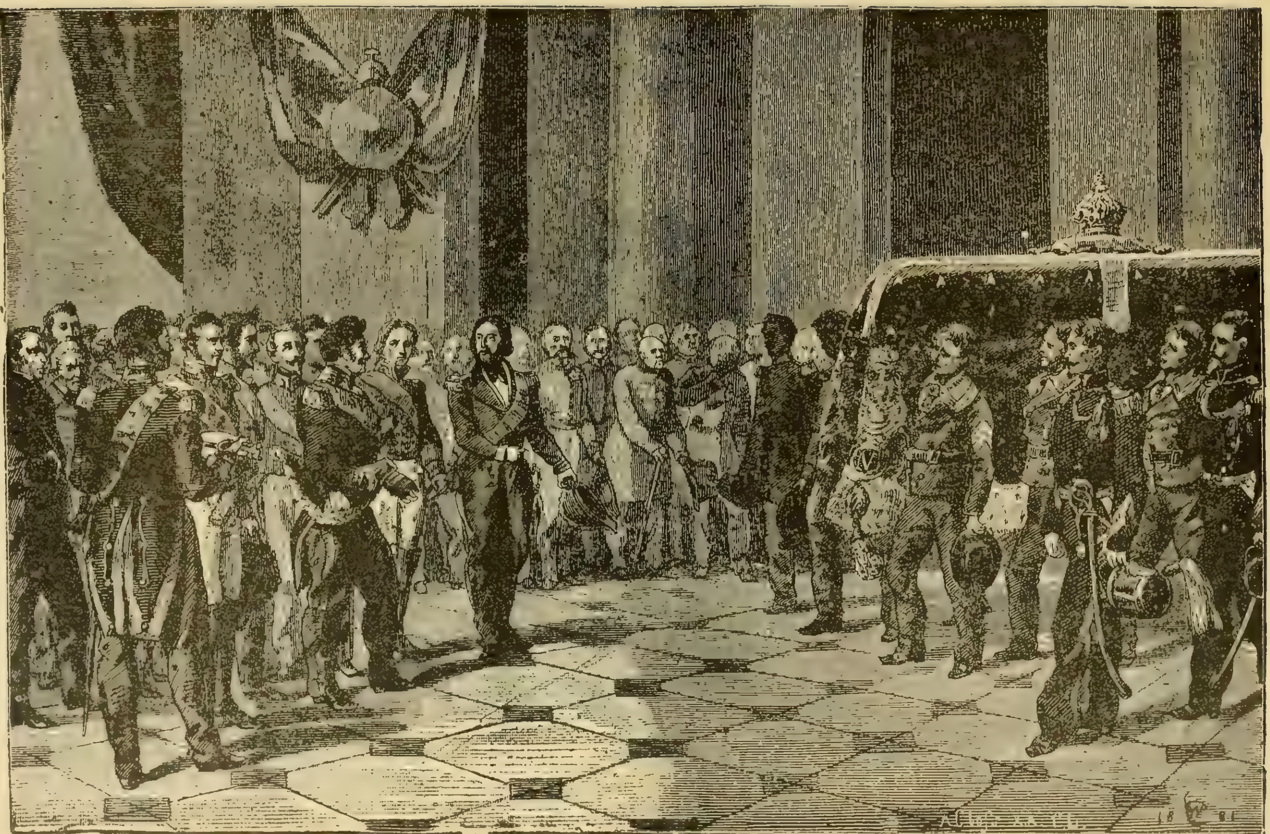
Emot slutet af Louis Phillips regering hade det franska folket fått ganska goda tider i fråga om materielt välbefinnande. Under inflytandet häraf och förmodligen äfven genom den lifliga hågkomsten af Napoleon Bonapartes ärorika dagar började nationens hjerta slå tacksamma slag för den-

ne hjeltes minne. Här och der uti "*la belle France*" började vackra Napoleon-monument resa sig, medan tanken på att till makt och ära återställa den napoleonska dynastien intog mången själ. Det första bonapartisterna nu begärde var de i St. Helenas jord hvilande benen efter den döde hjelten. England beviljade bönen. En fransk örlogsman afsändes till den sydatlantiska ön, der den af tårpilar hägnade ensliga grafven öppnades. Och se, der möttes nu blicken af de till allt utseende ännu lefvande dragen af den man, som hade på en gång varit Frankrikes stolta ära och det öfriga Europas skräck. Nitton år i mullen hade, tack vare den skickligt utförda balsameringen, icke förändrat dessa drag, hvari nu lästes historien om dagar och dåd, vid tanken hvarpå fransmännen beslöto att sätta en ny Bonaparte i spetsen för nationen. Liktåget kom omsider till Paris, genom hvars gator det högtidligt framskred, följdt af en oräknelig menniskoskara, som i stormande utrop gåfvo tillkänna sin förtjusning öfver att hafva återfått honom, som tjugufem år förut hade kommit en hel verld att skälfva af förskräckelse för de franska vapnen.

Napoleons återkomst.

Det går ett rykte kring verlden än
så sällsamt klinga de orden:
Århundradets man har stått upp igen,
hans namn flyger åter kring jorden;
han kom ur den hårda klippans famn,
han kom öfver hafvet till älskad hamn
till bragdernas valplats i norden.

O, när han for från sin äras land.
och böljorna gingo så höga,
då brast hans hjerta på enslig strand
och Frankrike sökte hans öga.
Der satt han stum på sin lyckas graf
och såg mot det vida, det vilda haf;
hans sorg visste verlden föga.

NAPOLEON BONAPARTES LIKBEGÄNGELSE I PARIS.

Och solen sjönk uti hafvet ned,
och böljorna glänste så röda,
som ville de säga: "den glans du spred
skall tyst uti natten förblöda."
Och natten kom efter dagens qvalm,
och vindarne bröto den höga palm;
den store sof hos de döda.

Nu går ett rop öfver dal och fjäll:
Gif Frankrike hjelten åter!
Och Albion lyfter klippans häll,
sin graf den store förlåter;
han ilar igen till sin äras land,
och Frankrike väntar på Seinens strand
och jublar af stolthet och gråter.

Fast stum, han talar så mäktigt än
med minnets dånande tunga;
och Austerlitz' åskor dundra igen,
Marengoblixtarne ljunga.
De grånande kämpar med ärrigt bröst,
de höra som förr hans manande röst
och känna sig plötsligt unga.

Väl var hans ära, som blod så röd,
en storm, han gick öfver verlden;
väl var han rik på tårar och död
der han gick den segrande färden;
en graf är qvar af hans ryktes glans,
men Frankrike vet ej ett namn som hans,
och ej hans like bland svärden.

Louis Napoleon, som var Napoleon Bonapartes brorson och tronarfvinge, som blifvit förvisad från Frankrike och uppehöll sig i England, ansåg nu rätta ögonblicket vara inne att göra sina anspråk gällande. Han landsteg i Boulogne och utfärdade der en proklamation, hvari det hette att den store Napoleons stoft icke borde mottagas af ett annat än politiskt pånyttfödt Frankrike och att han nu kommit för att verkställa förnyelsen. Men det var icke det rätta ögonblicket; det var en *olycklig* stund, ty arméen ville icke lyssna till hans

löften och föreställningar. Han flydde, men upphanns och häktades, hvarpå han dömdes till fångenskap för lifvet.

Louis Phillip fortfor att regera och misshushålla, så att bristen i statskassan snart var större än den, som påskyndade

L. A. THIERS.

den första revolutionen. Af landets 34 millioner invånare voro icke fler än 200,000 röstberättigade, emedan endast detta antal var så ekonomiskt försigkommet, att det skattade fyrtio

dollars pr. man. Desse lyckligt lottade jemte de 130,000 regeringstjenstemännen beherskade den politiska situationen. Emot dem stod den stora folkmassan, hvars talan fördes af sådana män som Louis Blanc, Thiers och Lamartine, hvilken senare vid ett tillfälle yttrade att "regeringen lyckats förvandla det stolta franska folket till ett afskyvärdt tiggarfölje," hvarmed han åsyftade embetssökeriet och korruptionen, som hade antagit ett vidlyftigt omfång under denna styrelse.

Den 23 Februari 1848 utbröt den länge anade stormen. Paris befann sig i belägringstillstånd. Nationalgardets sympatier lågo på folkets sida. Guizot, kungens förnämste rådgifvare, resignerade. Thiers och andra liberale blefvo istället medlemmar af kabinettet. Men dessa eftergifter tjenade till intet i ett ögonblick som detta, då parisarne hade gripit till vapen. Ur en utanför en offentlig byggnad samlad folkhop kom ett skott, som träffade en soldat. Detta besvarades med en salva, som dödade 50 personer. Då lades desse på kärror, som drogos genom gatorna för att uppväcka vreden hos de ännu konservative. Effekten uteblef icke, ity att regeringen dagen derpå fann det rådligast att nedlägga allt motstånd, under det att insurgenterna tågade till Tuillerierna. Kungen fattade nu pennan för att nedteckna namnen på ett antal mera radikale män för en ny ministér, men Emile de Girardin, en tidningsman, lät honom tydligt förstå, att ingenting mindre än afsägelse af kronan kunde möta den högvigtiga stundens kraf. Detta behöfde icke sägas Louis Phillip mer än en gång, ty en liten stund senare var han och hans maka under namn af herr och fru Smith på väg till kusten för att söka fristad i England. Så gick det omsider med "fransmännens konung."

En provisorisk regering med Lamartine i spetsen organiserades. Det oaktadt lugnade sig icke pariser-pöbeln, som nu gjorde sig några glada dagar i Tuillerierna, hvilka plundrades på allt ät- och användbart. Man hungrade och törstade för revolution och blod a la 1792. "Vi" (den provisoriska styrelsens medlemmar) "blefvo," säger Lamartine, "burna på bajonetter till ett litet bord i ett af rummen i hotel de Ville, der regeringen organiserades." Och tjugu gånger på ett par da-

gars tid blef Lamartine släpad och buren till fönsterna för att lugna det upprörda folket.

Man frågar hvad Lamartine och hans kolleger nu kunde göra som ej Louis Phillip velat åstadkomma, om *han* haft makt dertill. Historiens svar är detta:

De gingo om ett par dagars tid i författning om afskaffandet af alla adliga titlar, gjorde anordningar för sysselsättning och bröd åt tusentals hungrande arbetare, skaffade nya proviantförråder, förändrade färgerna i nationalflaggan och planterade frihetsträd i parkerna, läto inrista orden: "Frihet, jemlikhet och brödraskap" på väggarne, afskaffade dödsstraffet för politiska brott och beslöto att bygga verkstäder, i hvilka 20,000 arbetssökare skulle kunna förtjena en tarflig utkomst.

Derpå fortskreds med att utsträcka rösträtten till landets alla manliga och till myndig ålder komna medlemmar. Vidare tillsattes en komité med uppdrag att uppsätta ett utkast till en konstitution. Förslaget antogs så godt som enhälligt och så hjertligt, att, säger Lamartine, vi i glädjen kastade oss i hvarandras armar. Frankrike var en republik igen med en president, som skulle väljas hvart fjerde år.

Man skulle hafva trott, att dessa både visa och radikala anordningar bort tillfredsställa ett folk, som rest sig för att varda qvitt ett odrägligt monarkiskt ok. Men den yrande parisermobben tyckte, att det icke gick fort nog med förhandlingarne, hvarför den i Juni 1848 (konstitutionen antogs i November) förvandlade hela Paris och dess förstäder till ett blodigt bataljfält med ej mindre än 4,000 barrikader. General Cavaignac lyckades visserligen efter tre dagars häftig kamp återställa ordningen, men dock icke förr än han med riktiga belägringskanoner hade anställt en förskräcklig slagtning.

ANDRA KAPITLET.

Louis Napoleon blir den franska republikens president. — Hans karakter. — Han vill bli kejsare och förbereder en statshvälfning. — Verket genomföres och han låter kröna sig. — Hans äregirighet och hemliga planer. — Han upprättar ett kejsardöme i Mexiko. — Denna dumma affärs olyckliga utgång. — Hans fiendtliga hållning emot Förenta Staterna under inbördeskriget härstädes.

Den nya franska republikens första president vardt Louis Napoleon, hvilken skyndade sig tillbaka till fäderneslandet, så snart han fick höra, att Louis Phillips tron hade gifvit vika för en folktribun. Han uppträdde icke denna gång på fransk mark i en tronkräfvares skepnad, utan som en folkets man, hvars högsta önskan vore freden. "De misstaga sig, som säga, att jag umgås med äregiriga planer," sade han, "ty de känna ej mitt hjerta," tillade han, der han stod i deputerade kammaren, dit han invalts af ett Paris-distrikt.

På detta patriotiska sätt undanröjde han större delen af alla misstankar mot sig och öppnade dermed vägen till president-embetet, som han erhöll med 5,500,000 röster, medan hans fem medtäflare fingo nöja sig med 500,000 tillsammans. Det napoleonska namnet hade klang i Frankrike den tiden. Den förste Napoleons stoft hvilade i fransk jord; hans ande skulle på nytt framträda i en annan Bonaparte. Republikanismens idé skulle verkliggöras genom honom. Ty han var så folklig, så välsinnad!

Och historien har icke kunnat förneka, att Louis Bonapartes tredje son hade något slägttycke med sin onkel. Han liknade honom åtminstone i det lilla, om ej i det stora. Egde han icke den förste Napoleons snille, så besatt han ogensägligen ett drygt mått af dennes samvetslöshet. I likhet med

förste konsuln hade han också en viss allmänanda parad med de djerfvaste planer för sin personliga upphöjelse. Såsom president visade han en i sanning sällan spord omsorg för folket, hvars ekonomiska och andra intressen han främjade med

LOUIS NAPOLEON.

många visa och goda åtgärder. Han tog skatterna från lifsförnödenheterna och lade dem på lyxartiklarne, han igångsatte en mängd stora arbetsgifvande företag, byggde kanaler, jernvägar och telegrafer, höjde de förut illa betalda soldaternas löner, tillsatte prester, hvilkas skyldighet det var att kostnads-

fritt med andliga råd och embetstjenster tillmötesgå de fattige o. s. v. Allt detta utgjorde en i ögonen fallande kontrast till lagförsamlingens förslag, hvaraf ett utgick på att klafbinda pressen och ett annat att beröfva tre millioner borgare den förut erhållna rösträtten. Emellan honom och denna församling uppstod häraf en ödesdiger oenighet, som endast påskyndade det steg, presidenten förmodligen från början hade bestämt sig för. Ty med denna disharmoni till skäl för sin handling förklarade han sig en vacker dag (den första December 1851) för Frankrikes kejsare. Sedan han med ett par andra mäns värderika bistånd lyckats få arméen så sinnad, att han hvilket ögonblick som helst kunde, vid gifven signal, lita på dess understöd, tillställde han i *Palace Elysee* (liksom fordom hans farbror på Elba) ett lysande gästabud, en "hoffest" med andra ord, under hvilken han visade sig som den lugna värdigheten i förening med utsökt artighet och takt. När gästerna vid midnattstiden aftroppade, skred värden till verket med en sak, som vardt en verldsskandal. Lagförsamlingens medlemmar blefvo midt i natten väckta ur sin ljufva slummer med underrättelse om, att de voro presidentens fångar. Derpå förfogade sig hans handtlangare till ett antal andra inflytelserika personer, hvilkas motstånd befarades. De fingo göra de förra sällskap och vid morgonens inbrott fingo parisarne genom på väggarne anslagna plakat den öfverraskande underrättelsen, att lagförsamlingen var upplöst, att de inflytelserikaste medlemmarne sutto inom lås och bom, att staden var i belägringstillstånd och att Napoleon med en half million soldater till sitt förfogande hade tagit hand om högsta makten.

Den franska nyckfullheten hade nu fogat det så, att den största delen af landets befolkning samtyckte till våldet och var nöjd med Napoleons handling, som innebar, att presidenten skulle väljas för tio år, att kabinettet skulle tillsättas af honom och att lagförsamlingen skulle bestå af två kamrar. Den lilla minoritet, som reste sig häremot, nedsköts och nedsablades utan pardon på hufvudstadens gator, medan hopar af misstänkte arresterades och afsändes till Cayenne i Sydamerika, der de dogo som flugor af det osunda klimatets verk-

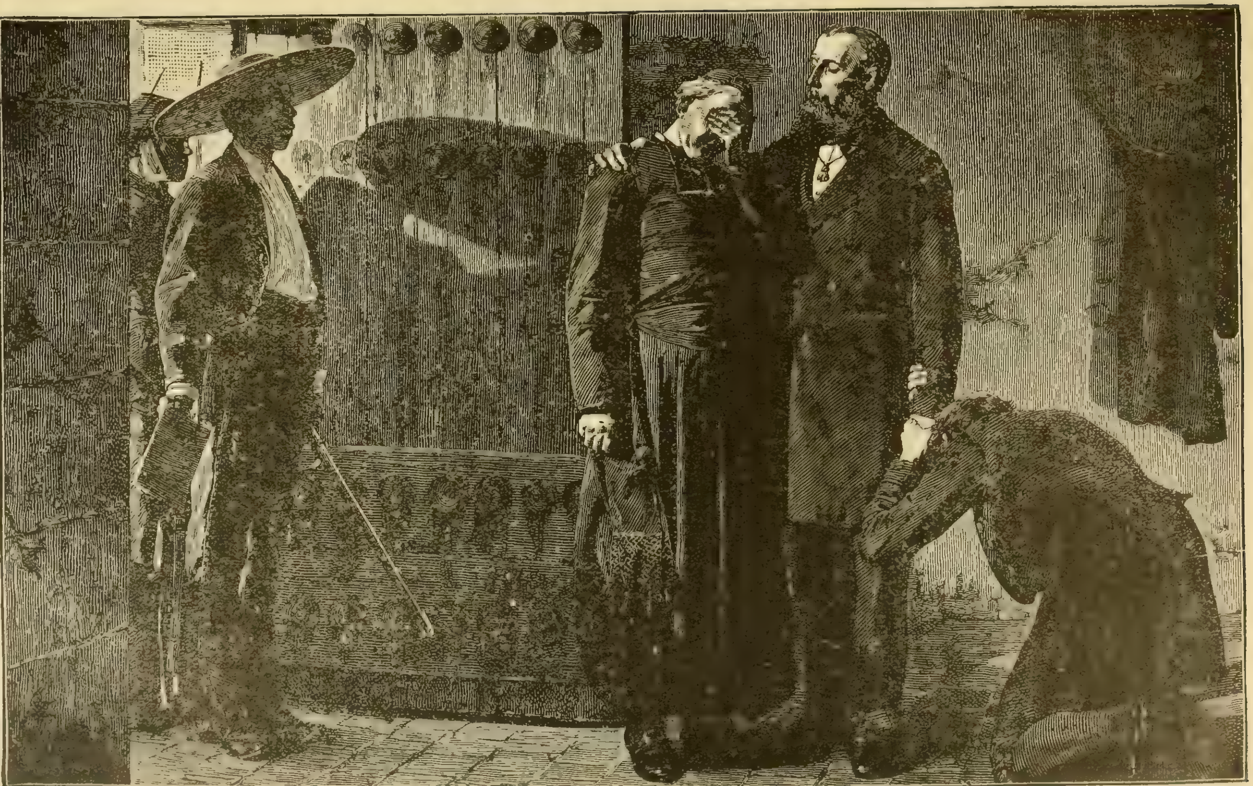
ningar. Det var helt enkelt ett hemskt politiskt massmord han gjorde sig skyldig till, ett från alla sidor sett oursäktligt gigantiskt brott och såsom sådant ett passande förespel till den krönande akten, som kom ett år senare (den andre December 1852), då senaten förklarade att kejsardömet vore återställdt och kejsartiteln ärftlig i rak nedstigande linie från prins Louis Napoleon. Denne hade nu ökat sitt syndaregister med mened, alldenstund han tidigare svurit att försvara och helighålla den antagna konstitutionen.

Såsom kejsare började han nu se sig om efter en gemål bland Europas prinsessor, men då ingen tycktes vilja dela den på ett nattsvart brott hvilande och derför vacklande tronen, beslöt han att åsidosätta alla "dynastiska fördomar och äregiriga planer för att, ledd af Försynens vink, tillfredsställa den husliga lyckans kraf och förmäla sig med en, som var hans hjertas val." Den sålunda "lyckliggjorda" var mademoiselle Eugenie Montijo, hvilken, ehuru hon förfelade att beherska det franska folkets hjertan, likväl blef den högsta auktoriteten i modernas verld, emedan hela Europa knäföll för henne i detta afseende. En korsikansk borgareson hade ju förut såsom hjelte och diktator utkräft europeisk hyllning, hvarföre skulle då icke en spansk grefvinna nu kunna göra det samma?

Hvad amerikanaren kallar "the sober second thought" eller den nyktra eftertanken hade väl icke uteblifvit hos det franska folket, om det lemnats åt sig sjelft för att reflektera öfver den napoleonska statskuppen, och illa hade det då gått för det andra kejsardömet, mode-drottningen och den demokratiske despoten. Men det fick icke tid att rikta tanken inåt för att *inse* hvad det hade gjort. Napoleon förstod att fängsla nationens uppmärksamhet vid *utländska* ärenden. Först uppstod gräl med Ryssland, icke precist om påfvens skägg, men någonting hardt när lika vigtigt, nemligen om nycklarne till den heliga grafven i Jerusalem, hvartill vi återkomma senare. Sedan följde kriget mot Österrike till Italiens försvar. Detta härnadståg var kort, endast några veckor, men Napoleon hemkom derifrån såsom segrare i striderna vid Magenta och Solferino (år 1859), och dermed hade han, i be-

tydlig mån, i det hjeltedyrkande franska folkets åsigt, försonat mycket. Strax derefter hjelpte honom engelsmännen på ett högst egendomligt sätt: de blefvo rädda för honom En fix idé intog detta prosaiska öfolk, i det de trodde bestämdt att Napoleon ämnade infalla i England och underlägga sig detsamma, i och hvarför det för en tid blef ett riktigt raseri med att inöfva sig i vapnens bruk och ställa sig under fanorna, färdiga att med lif och blod försvara fosterlandet. Denna brittiska bäfvan för de franska vapnen kunde ej annat än höja Napoleon i hans landsmäns aktning, isynnerhet som alla hans försäkringar om vänliga afsigter gentemot grannen midtemot icke förmådde lugna sinnena. Man hade ju sett Napoleon den store demonstrera på kanalens östsida, och sedan hade man ju också sett Napoleon den lille (så kallades han af Viktor Hugo) göra sin onkel till sitt föredöme i mycket. Hvarför då icke äfven i fråga om Englands eröfrande, sporde man.

Huruvida han umgicks med tanken att Cæsar-likt eröfra England hade emellertid icke verlden fått veta, men år 1861 fick den veta, att han hade ett mycket godt öga till Mexiko. Denna centralamerikanska stat hade, i likhet med sina sydamerikanska systrar, fått ett mycket revolutionärt sinnelag, och vid tiden i fråga hade den politiska villervallan derstädes antagit ett mer än vanligt vådligt omfång. Derför — och naturligtvis mer för att få tillfälle att utmärka sig på den utländska politikens område — beslöt nu Napoleon att träda emellan för att utreda den intrasslade mexikanska härfvan Besynnerligt nog, hvad Englands del angår, och naturligt nog i fråga om Spanien, lyckades han öfvertala dessa båda makter att blifva sina allierade i det tvifvelaktiga företaget, i det de utsände hvar sin truppstyrka till det revolutionära landet i vester. Han inbjöd äfven Förenta Staterna att taga några aktier i affären, men dess regering, som hade fått en martialisk hemaffär af samma slag att sköta, betackade sig, så mycket hellre som det alltid ingått i den nordamerikanska politiken att ej tolerera europeisk inblandning i den vestra hemisferens saker. Efter en liten tid drogo sig äfven både England och Spanien ur det futtiga spelet och lemnade Frankrike ensamt om äran att skapa ordning af ett mexikanskt

KEJSAR MAXIMILIANS SISTA STUNDER.

kaos. "Min afsigt är," yttrade då Napoleon, "att betrygga Frankrikes öfvermakt öfver de latinska raserna och att höja dessa rasers inflytande i Amerika."

Nåväl, i sinom tid se vi de franska soldaterna intåga i Mexikos hufvudstad, hvarifrån republikens president flyr i all hast. Den mexikanska lagförsamlingen tvangs då att samtycka till upprättandet af en monarki. En liten tron byggdes och derå sattes en broder till kejsaren af Österrike (hans namn var Maximilian) och på hans hufvud sattes en krona samt i hans hand en spira. Men de republikanska myndigheter som ansågo sig hafva större rätt till makten än Maximilian, uppehöllo en så bitter fejd med Napoleons trupper, att desse blefvo hemkallade (1866) och året derpå se vi hans oskyddade skyddsling på Mexikos tron ledas från sitt lilla hof för att skjutas af mexikanska soldater. Så slöt denna napoleonska affär.

Det tyckes nu som om detta rön bort hafva tillfredsställt den kejserlige konspiratören hvad politiska företag på vår kontinent vidkommer. Men så visade sig icke händelsen vara, ity att han intrigerade med England i ändamål att få denna makt med sig emot nordamerikanarne i deras kamp med sydstatsrebellerna, dem han önskade erkänna såsom sjelfständige och krigförande. Härtill hade England varit villigt, men klokheten var stor nog att hålla det tillbaka från öppen intervention, ehuru det för öfrigt gjorde mycket för att trakassera unionens försvarare.

TREDJE KAPITLET.

Napoleon varder opopulär. — Hans olyckliga utrikespolitik. — Krimkriget. — Den spanska tronföljdsfrågan. — Han förklarar Tyskland krig. — Hans arme i dåligt skick. — Tyska härar infalla i Frankrike. — Metz och Bazaine. — Sedan-affären öppnar vägen för tyskarne till Paris. — Kommunisterna i den franska hufvudstaden. — Napoleon afsättes. — Konung Vilhelm låter kröna sig till det förenade Tysklands kejsare å fransk mark. — Hur det franska folket bär sin motgång. — Frankrikes närvarande inre tillstånd.

År 1866 yttrade Napoleon att vissa oroliga sinnen inom hans rike önskade forcera mera frisinnade reformer. Han bad dem afstå derifrån och ej tänka på några konstitutionella åtgärder, utan åtnöja sig med att dryfta och behandla sociala och moraliska spörsmål, hvilkas lösning vore egnad att befrämja allmänhetens väl. Men dessa sinnen—landets andliga kärna — togo icke denna fina vink ad notam, utan fortsatte sina fria rörelser till dess Napoleons femtonåriga despotism började antaga en mildare form. Men det hade nu gått så långt att inga små eftergifter i denna elfte stund hjelpte. Folket hade tröttnat och ledsnat på honom. Visserligen hade han låtit införa åtskilliga ekonomiska förbättringar, men hans egenmäktiga framfart i andra afseenden hade börjat undergräfva hans popularitet. Dertill kom, att hans regering nu kostade folket mer än någon annan gjort. Hans utrikespolitik hade dessutom varit olycklig; hans intriganta väsen hade trädt i dagen, hans små komplotter uppenbarats. Det oaktadt tolererades han ännu. Men han måste göra något att försona sina fel, tyckte man. Han hade hjelpt till att göra Italien till en storstat. Nu såg man Tyskland slå omkring sig och intaga den ena provinsen efter den andra. Det hade ryckt Schlesvig-Holstein från Danmark och från Österrike. Snart

skulle det kanske anfalla Frankrike och rikta sig på dess bekostnad. Bättre att förekomma än förekommas, tyckte det franska folket. Lagförsamlingens båda kamrar voro eniga om att öppna eld emot preussarne, pariserbefolkningen brann af lust att "gifva fyr," och landtdistrikten höllo bara med. Napoleon hade nu knappast annat val, och på denna grund ursäktade han sig sedan, när det gick illa. Det måste emellertid förefalla den på afstånd stående opartiske läsaren litet besynnerligt att denne furste ansåg folkviljan som lag, när det gällde ett utländskt krig, men icke, när det var fråga om inre reformer. Anspråket på sådana och protesterna emot statskuppens våld hade han tystat med bajonetter och artillerisalvor, men ropet på ett krig med Tyskland ansåg han sig böra hörsamma.

Det är nu alltid mycket lättare att finna en krigsförklaring, än en giltig krigsorsak. En sådan fick Napoleon sjelf upptänka. Han, som förut med nyckeln till Kristi graf öppnat de vredens slussar, i hvilkas flöden så många tusen menniskor dränktes (se Krimkriget), han borde väl utan svårighet finna en praktisk pretext för ett anfall på en makt, hvars gränser stötte till hans eget lands. Mycket riktigt. Det hände sig så, att Spanien hade blifvit utan kung och höll nu på att se sig omkring efter en sådan. På sin fosterländska forskningsfärd kom det då att få ögat på en tysk prins, Leopold af Hohenzollern. Ville inte han förbarma sig öfver dem och bli deras herskare? Jo. Men Napoleon ville inte tillåta någon hohenzollare att sitta på Spaniens tron, hvarom nu konung Vilhelm af Preussen underrättades. Hvad angår mig Spaniens affärer, sade då han. Leopold får göra hvad han vill... Men, sade Napoleon, ni måste också lofva att aldrig, nej aldrig, tillåta en hohenzollare att bära spansk krona... Alltför gerna, svarade Vilhelm. Och till yttermera visso förklarade Leopold sjelf att han ingen krona ville ha. Nu började det se dunkelt ut för Napoleon. Dock, det var kriget som var hufvudsaken—icke krigsorsaken—och en sådan fanns nu i den ton och hållning, den preussiske ministern iakttog, då han mötte den franska gesandten. Samtalet hade egt rum den 11 Juli 1870, och den 19 kom krigsförklaringen, som i

SLAGET VID SAARBRUCK.

verkligheten utgjorde en förklaring af det franska folket att det tyska icke skulle tillåtas gripa omkring sig vidare utan tillfogas ett välbehöfligt förlamande slag.

Vid Metz skulle Napoleon i egen hög person träda i spetsen för sin här och med densamma öfvergå Rhen och fortsätta till Berlin. Han hade väntat att vid detta ställe (Metz) finna 400,000 välrustade soldater, men hans första sorgliga rön var, att hela styrkan icke bestod af mer än något öfver 200,000. Reserven, som utgjorde den andra hälften, hade ännu icke kommit i ordning. När den slutligen anlände, visade den sig oöfvad i bruket af det nya kammarladdningsgeväret, hvarför den nu, midt i farans ögonblick, måste undergå den förberedande exercisen. Dessutom saknades ammunition, proviant och penningar. Transportvagnarna lågo på ett ställe, hjulen på ett annat. Artilleriet hade inga hästar, utan måste låna kavalleriets. Till råga på allt funnos nu inga kartor att följa än de tyska. Att öfvergå Rhen och beträda tyskt område i detta skick ansåg han oklokt, hvarför han började sammandraga sina trupper vid Saarbruck, der han mötte och slog en mindre tysk truppafdelning, som motsatte sig hans försök att öfvergå floden. Emellertid var han ännu icke färdig för detta företag, utan började draga sig tillbaka till Metz. Under tiden sågos de väl ordnade och disciplinerade tyska skarorna ila till gränsen för att möta fienden, och på kortare tid än två veckor stodo 450,000 förträffligt beväpnade och stridslystna germaner emot de i alla afseenden illa beredda 200,000 fransmännen. Under den preussiska kronprinsens befäl inföll nu en del af denna försvarshär i Frankrike och slog fransmännen vid Waissenburg den fjerde augusti 1870. Blott två dagar senare möttes härarne vid Wörth, der en ny seger krönte de tyska legionerna, och på samma sätt fördrefs en annan fransk kår från de som ointagliga ansedda höjderna vid Speichern. Napoleon uppbjöd alla möjliga krafter på att koncentrera sin styrka vid Metz, men alltid förgäfves, emedan tyskarne voro honom allestädes i vägen. Den trettonde Augusti öfverlemnade han försvaret af Metz (en stark fästning i staden med samma namn) åt marskalk Bazaine. Parisarne skreko bara: "fram till Berlin!" Under tiden togo tyskarne

SLAGET VID SEDAN.

jättesteg i riktning mot Paris. Bazaine försökte att slå sig ut från sin äfventyrliga ställning, men vardt i båda fallen slagen, först vid Rezonville och sedan vid Gravelotte, då han tvangs att draga sig tillbaka med hela sin styrka under fästets kanoner, der en belägringshär om 160,000 man höll honom instängd till dess hungern tvang honom att kapitulera, medan två andra tyska arméer förföljde franske marskalken McMahons trupper, hvilka omringades vid staden Sedan den förste September 1870. På de kringliggande höjderna, som kommenderade staden och fransmännens position, sprutade eld och död ur 500 tyska artilleristycken. Slagtningen pågick förbittradt på båda sidor i flera timmars tid. McMahon hade vid början träffats af en bombskärfva och omöjliggjorts för allt vidare deltagande. Napoleon, lika nöjd om han fick lefva eller dö, qvarblef midt i tumultet till dess att den sista gnistan af hopp hade försvunnit, då han lät hissa den hvita fredsflaggan, hvarpå han skickade general Wimpfen att uppgöra kapitulationsvilkoren. Dessa voro nu här desamma som de vid Appomattox, då Lee kapitulerade åt Grant: ovilkorlig kapitulation. Åttiotre tusen fransmän måste nedlägga vapen såsom den öfriga delen af arméen måst göra vid Metz.

Nu låg vägen öppen till Paris, dit segertåget genast vändes. Men parisarne hade ej förr inhemtat nyheten om Napoleons fall och fångenskap än de formligen afsatte honom och förklarade Frankrike för republik. Den nya styrelsens första beslut var att bjuda den anryckande fienden allt möjligt motstånd. Några dagar senare stod den tyska arméen med segerglänsande vapen vid den franska hufvudstadens portar. I medvetandet om sin öfverlägsna styrka bombarderade den icke Paris, utan beslöt att låta den oundvikliga hungerns pilar göra, hvad bomberna annars skulle gjort. Parisarne höllo ut i fyra månaders tid, i det de uppehöllo lifvet med att slagta och äta sina djur — sak samma af hvad slag de voro. Den trettionde Januari 1871 kom dagen då det gällde att dö af hunger eller kapitulera. Man beslöt sig för det senare och intågade nu genom Arc de Triomphe de germaniska härarne och togo staden i besittning. Men vistelsen der vardt icke lång, emedan fredsuppgörelse snart gjorde slut på occupatio-

NAPOLEON III OCH BISMARCK PÅ VÄG FRÅN SEDAN.

nen. Ett annat mycket hemskare öde väntade likväl Paris. Drifne till förtviflan af hungern och intagna af förakt för de vanmäktiga myndigheterna, beslöto kommunisterna att upprätta en regering i enlighet med sina egna grundsatser. De togo hand om staden och tillkännagåfvo, att de ämnade trotsa den republikanska styrelsen. Denna hade då intet annat att göra än att bombardera staden. När det slutligen (den tjuguförsta Maj 1871) lyckades för belägringshären att öppna väg in till Paris, anställde de i sina förhoppningar gäckade kommunisterna ett fasansfullt skådespel, i det de med petroleumfacklor och på andra sätt antände ett antal offentliga byggnader, medan de hänsynslöst mördade flera inflytelserika personer, hvilka hade motarbetat deras planer. De flesta af deras egna stupade i gatustriderna eller tillfångatogos.

Medan den tyska belägringshären låg utanför Paris, bodde kejsar Vilhelm på slottet i Versailles, der nu alla tyska stater förenades till ett mäktigt kejsardöme med honom till kejsare. Med andra ord: Preussens konung lät kröna sig till tysk kejsare på fransk mark.

I det konsoliderade tyska riket ingingo nu de af fransmännen tvåhundra år förut från Tyskland tagna provinserna Elsass och Lothringen. Derjemte ålades Frankrike att betala krigsomkostnaderna med *ett tusen millioner dollars* och att på sin egen mark underhålla en tysk occupationshär till dess att summan hunnit betalas. Detta slag syntes förkrossande för Frankrike, men till sin stora förvåning fann verlden, att den ofantliga summan var till fullo erlagd inom den bestämda tiden.

Hvad mer, Frankrike vardt på intet sätt utarmadt af den förfärliga ansträngning denna skatt nödvändiggjorde. Det bar motgången med större kraft och mod, än det någonsin hade burit lyckan. Det reste sig som en Phœnix ur askan och är förmodligen i dag, blott tjugu år efter händelsen, större och starkare än det varit under något annat skede i sin på växlingar och omhvälfningar så rika historia. Det har också under hela denna tid bibehållit den styrelseform, det efter Napoleons fall erhöll. Och detta oaktadt de många hvarandra bekämpande rojalisterna, hvilka aldrig uraktlåtit att kifvas om till-

fället att besätta den tomma tronen med någon af dem, som göra anspråk på rätten att regera "la belle France."

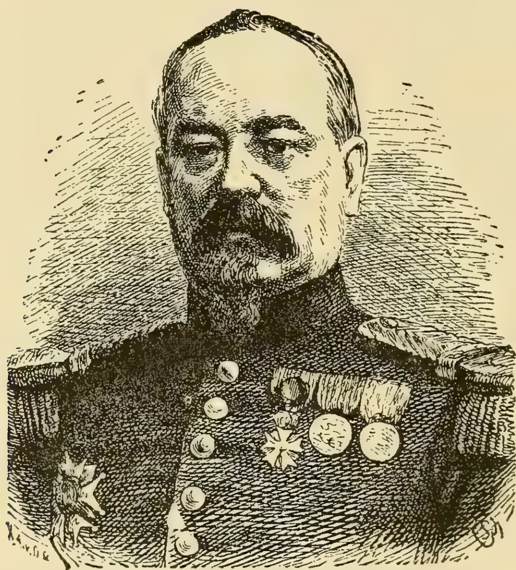
Frankrikes nuvarande konstitution är, säger en god auktoritet, tillräckligt demokratiskt att hafva kunnat tillfredsställa 1789 års revolutionister. Hvarje manlig medborgare, som upphunnit tjuguett års ålder, innehar rösträtt. En hvar, som fyllt tjugufem år, är valbar till deputerad, medan åldern för val till senaten är fyrtio. Presidenten väljes af de båda kamrarne för en tidrymd af sju år.

Nittioåtta procent af befolkningen voro för tio år sedan och äro väl än katoliker. Men alla religionsbekännare äro lika inför lagen. Staten beviljar kyrkan ett visst årligt underhåll, fördeladt, i proportion till bekännarnes antal, emellan katolikerna, protestanterna och judarne. Emellertid ligger ännu undervisningsväsendet till största delen i katolikernas vård, hvarför omkring trettio procent af befolkningen öfver sex års ålder sakna kunskap i läsning och skrifning.

Olyckligtvis har menskligheten i Europa ännu icke hunnit lära sig inse det onda och dåraktiga i vidmakthållandet af stora till tänderna beväpnade soldathopar, hvarföre vi se Frankrike, i likhet med de andra nationerna, föröda en väldig del af fredens och flitens frukter på ett härväsen, som gör, att landet när som helst kan ställa i aktiv fälttjenst 2,500,000 öfvade män. Hvarje borgare, som är arbets- och vapenför, eger att tjena fem år i arméen och i femton år qvarstå i rullorna för att kunna utskrifvas, när så fordras. Den reguliera hären är i fredstid omkring 800,000 man stark och kostar landet 100 millioner dollars om året. Flottan, bestående af bortåt 450 krigsfartyg, kostar i årligt underhåll 40 millioner.

En i Frankrike befintlig lag föreskrifver, att all jordegendom i ett sterbhus skall lika utskiftas emellan den aflidnes barn, i följd hvaraf man finner eganderätten till landets odlingsbara jord vidt fördelad. Närmare två tredjedelar af Frankrikes familjefäder äro jordegare, då i England endast hvart fjerde hushåll sitter på egen torfva. De franska egendomarna måste på grund häraf vara mycket små och blifva smärre till dess ett visst minimum-areal utgör hemmanet. För närvarande finnes i landet endast 50,000 personer, som besitta

egor i vidd öfverstigande 600 acres, medan en half million hemman bestå af hvar sina 60 acres i medeltal och fem millioner utgöra lika många fem- till sexacreslappar. Ofvannämda visa anordning — vi åsyfta den der arfslagen — torde mer än något annat förklara hemligheten till den fart och kraft, hvarmed folket gång på gång rest sig efter de ödeläggande krig och sköflingar det genomgått. Hälften af den franska befolkningen sysselsätter sig med jordbruk; tre fjerdedelar bo på landet och i mindre städer och köpingar. På grund häraf och

MARSKALK BAZAINE.

till följd af de senaste reformerna är den franske bonden en mycket vigtig politisk faktor. Upplyst lär han icke vara, men icke destomindre klok och försigtig i allt hvad han företager sig. Den lättretlige, uppbrusande och på ombyten af alla slag begifne fransman hvarom verlden talar, är icke han, denne landsorternas invånare, utan storstädernas, i synnerhet hufvudstadens. Den franske odalmannen är flitig och lefver enkelt, nöjd med små förtjenster och äfven små politiska framsteg, bara han får vara någorlunda fri. Han lär också vara

belåten med förhållandena, som de nu äro, icke emedan de äro republikanska, utan emedan han känner sig tämligen säker i sin rätt. Han försummar icke gerna att rösta och lär då icke låta leda sig blindt af vare sig den katolske presten eller den "praktiske politikern." Fransmannens "la gloire," d. v. s. krigareära, är åtminstone icke den franske bondens, ty han älskar freden så högt som någon och slåss icke, förr än han blir tvungen dertill. Stadsbefolkningen har en helt annan natur: ytlig, rörlig, lidelsefull.

Det antages nu på goda grunder, att de forna franska dynastierna, hvilkas lemningar ännu ligga strödda på stränderna af det haf, der den politiska revolutionens stormar gått fram, äro döda, om ock icke jordade. Intet monarkiskt försök att utbyta presidentstolen mot en tron bör kunna lyckas hädanefter. Det nu rådande folkväldet är just vid detta lag myndigt (21 år gammalt) och kan förväntas att med omsorg vårda den frihetsskatt det eger.

FJERDE KAPITLET.

Bismarck, Moltke och Dreyse. — Tändnålsgevärets historia. — Dess roll i kriget mot Danmark 1864. — Danmark plundras. — Englands trolöshet. — Preussen och Österrike komma i gräl om bytet. — Österrike vill ha en del deraf, men mister allt och förlorar dessutom en annan provins. — Tändnålsgevärets seger återigen. — Preussens nya seger väcker Napoleons afund. — Missförstånd uppstår. — Tysklands närvarande inre tillstånd.

Wiener-kongressen tog kanske ett förberedande steg till Preussens nutida storhet, då den sammanslog trettiosju särskilda tyska småstater och ställde dem såsom ett förbund under Österrikes öfverhöghet. Den blifvande politiska fördelen häraf skulle väl hafva varit den senare maktens, men den förstod icke att använda det gyllene tillfället, hvadan frukten med tiden vardt den afundade rivalens.

För detta resultat, hvartill naturligtvis många faktorer bidragit, torde dock Preussen hafva tre särskilda män att tacka, nämligen Bismarck, Moltke och Dreyse. Den förstnämde är verldsberyktad — han är prins och statsman. Den andres namn har en lika god klang genom hela civilisationen — han var härförare. Den tredje känner verlden mindre till, hvilket icke är så underligt, emedan han började sin bana som en vandrande gesäll, ehuru han slöt den såsom adelsman.

År 1806 såg man en preussisk yngling vandra fram öfver slagfältet vid Jena, ännu varmt och blodigt efter den nyss utkämpade striden emellan hans landsmän och Napoleons trupper. I det ynglingen — han var endast nitton år gammal — sakta framskred emellan de stupades lik, stannade han här och der för att upptaga och undersöka de bredvid krigarne liggande gevären. Vid anställd jemförelse fann han då, att

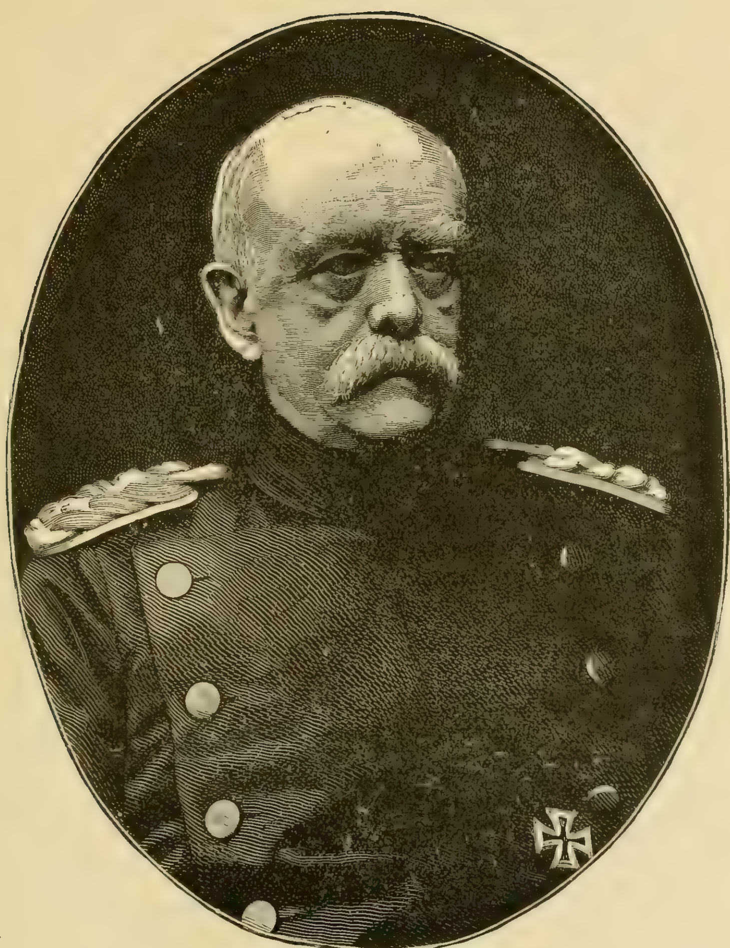
KEJSAR WILHELM I. (133)

Preussens gevär voro de sämsta eldvapen i verlden och just deri låg en af orsakerna till nederlaget på detta slagfält. Hans första tanke var att konstruera ett bättre gevär — han var nämligen låssmed — och i den tanken låg, kan man säga, gryningen till den framtida preussiska stormakten.

Dreyse kom i sinom tid till Paris, som var målet för hans vandring, der han fick anställning hos en gevärsfabrikant vid namn Pauli, hvilken stod i en viss gunst hos Napoleon. En dag omtalade Pauli, att han af kejsaren fått i uppdrag att konstruera ett kammarladdningsgevär, d. v. s. ett eldvapen liknande det, som nu bär detta namn. Detta var en glad nyhet för den unge låssmeden, som genast började fundera på utförandet af sitt vid Jena fattade beslut. Han hade ännu icke fått någon idé om saken, och Napoleons framkastade tanke om möjligheten att ladda geväret i "kammaren" kom derför som en uppenbarelse till honom. Pauli sjelf lyckades visserligen att konstruera ett sådant gevär, men icke praktiskt nog att kunna med fördel användas, ehuru han icke destomindre lär hafva erhållit hederslegionens stora kors för besväret.

Hvilken ödets ironi! Ett despotiskt snille hade födt tanken på en uppfinning, som, om den genast kunnat förverkligas, skulle hafva lagt hela verlden vid hans fötter, och nu stod framför honom den, som med tiden vardt uppfinnaren, ehuru icke förrän Napoleon sjelf hade sjunkit i sin djupa sömn under tårpilarne på St. Helena. Frankrike skulle gerna hafva gifvit millioner för uppfinningen, men under en outransaklig Försynens skickelse var det fienden Preussen, som fick den och som derigenom vardt stort och segerrikt.

"Dreyse? Hvem var han?
Tändnålsgevärets store upphofsman,
ej ensam uti rang bland bödelsknektar,
ty mången fuskar i hans yrke än,
men dock den främste mannadråparen
i mekanikens tidehvarf, som jägtar
att öfverträffa sjelfva djefvulen
och brädda hans pokal med mordets nektar!"

OTTO VON BISMARCK. (135)

Dreyse lyckades icke framkomma med något tillfredsställande resultat af sina försök förr än år 1835. Han var då hemma i sitt fädernesland, hvars regering genast försåg honom med medel för upprättandet af ett gevärsfaktori. Men icke förr än år 1864 fick Preussen tillfälle att pröfva dödsverktyget på allvar, nämligen i detta års krig mot danskarne, då det visade sig så högligen ändamålsenligt, d. v. s. *dödande*, att monarken i sin förtjusning adlade uppfinnaren.

En liten återblick på detta för det lilla Danmark så olycksdigra år är här på sin plats.

Preussen och Österrike hade aldrig varit riktigt goda vänner, ehuru de i språkligt hänseende alltid varit ett. Österrike hade i århundraden dominerat det mindre Preussen. Men det andra landet hade i årtionden haft en stor fördel öfver sin despotiske granne, ty medan Österrike måste använda ett drygt mått af sin kraft med att hålla de gjorda eröfringarne under sin spira, kunde Preussen egna oaflåtlig uppmärksamhet åt det tacksammare värfvet att stärka och förkofra sig genom sund inre utveckling. Dess höga mål blef med tiden att upprätta ett stort mäktigt rike med en stark centralregering. I denna stora plan ingick beslutet att med den preussiska införlifva alla provinser, som voro tyska, sak samma om de för tillfället tillhörde det tyska förbundet eller utgjorde delar af andra riken, ty i det senare fallet ginge det ju an att eröfra dem.

Men man ingår icke gerna i ett sådant företag — vi mena ett eröfringskrig — med mindre man först ställt sig på god fot med andra grannar, hvilka kunna hafva ett lika godt öga till de eftertraktade landbitarne. Den preussiska diplomatien, ledd af en så skicklig mästare som Bismarck, åstadkom nu ett sorts preussiskt-österrikiskt kompaniskap med uppgift att från det lilla Danmark med våld tillegna sig hertigdömena Schlesvig och Holstein. Österrike spelade handtlangarens roll, Preussen, mästarens. Båda skulle naturligtvis efter den verkställda jagten dela rofvet. Kom så det bestämda ögonblicket. Danmark förlitade sig på England och Sverige-Norge i fråga om hjelp i nödens stund och drog så lik en David ut emot en Goliath i hopp om att kunna värna sin skatt. Men Eng-

STRID MELLAN DANSKAR OCH ETT ÖSTERRIKISKT HUSAR-REGEMENTE. (137)

land, ehuru genom fördrag skyldigt att skydda Danmark, iakttog sin vanliga mästerliga neutralitet, alldenstund intet af dess krämareintressen låg i endera vågskålen, och ehuru Sveriges folk brann af längtan att få skynda till danskarnes hjelp, beslöt regeringen att, om ej likgiltigt, dock overksamt åse den olika striden emellan två jättar och en dverg. Resultatet var då redan gifvet: Danmark förlorade.

Nästa akt i detta ruskiga *spel* emellan ett par röfvare bestod i grälet om bytet. Det hade aldrig varit Preussens mening att dela rofvet med Österrike. Detta lands styrelse insisterade då på att Schlesvig-Holstein skulle förvandlas till en sjelfständig stat med prins Fredrik af Augustenburg till regent. Dertill lyssnade icke Preussen. Nästa förslag utgick på att Preussen skulle taga Holstein och Österrike Schlesvig. Men dermed var ingendera parten nöjd, allraminst Preussen, som ville hafva båda provinserna. En lång och bitter diplomatisk strid uppstod nu emellan de båda tjufvarne och kom den danske bonden på tanken att han skulle få igen sin ko. Men han missräknade sig, hvilket äfven Österrike gjorde, då det den sjuttonde Juni 1866 helt hastigt förklarade sig vara det stora tyska rikets ridderlige försvarare, som med andra ord ville säga, att det med svärdet skulle värna hvad det ansåg vara sin del af det från Danmark tagna bytet.

Ty nu kom den tredje akten i dramat — ett preussiskt-österrikiskt krig med den för Österrike sorgliga, men för den "yttre verlden" löjliga utgången, att nyssnämda land, istället för att få sin "rättmätiga del" af den förut gjorda fångsten, i hast förlorade allt och dertill provinsen Venetien, som det måste afstå åt Italien, medan Preussen tog det sköna tillfället i akt och med sitt nya rike införlifvade Hanover, Nassau, Hessen och Frankfurt, på samma gång som det tvang Österrike att samtycka till allt annat som Preussen *komme* att göra för fullbordandet af sitt nationaliseringsverk.

I detta, liksom i det tysk-danska kriget, hade Bismarck, Moltke och Dreyse på Preussens sida spelat de vigtigaste rollerna, hvilket de också gjorde i den senare inträffande fransk-tyska fejden. Bismarcks diplomati och Moltkes strategi behöfva vi icke uppehålla oss med, ty verlden känner båda de-

HELLMUTH VON MOLTKE. (139)

larne. Men Dreyses tändnålsgevär vet man mindre om. Det vann sin första seger för Preussen på de fält, der danskarne öfvermannades, och det var då som den preussiske monarken i sin stora segerglädje upphöjde uppfinnaren i adligt stånd. Det var också då, som han, med tanken på förestående "faror," gick i författning om att förse alla preussiska soldater med samma vapen, och i österrikisk-preussiska kriget var det som tändnålsgeväret fick sitt andra tillfälle att visa sina egenskaper.

Tre preussiska härar inföllo samtidigt på österrikisk mark, ehuru från olika håll, samt med instruktion att sammanstöta vid Sadova. Österrikarne stredo tappert i hvarje träffning, men måste likväl hvarje gång gifva vika för de oemotståndliga preussiska skarorna, hvilkas tändnålsgevär på några minuter nedmejade hela regementen. Vid Sadova, der den afgörande striden egde rum den tredje Juli år 1866, gjorde österrikarne ett förtvifladt och, som det i början tycktes, framgångsfullt motstånd, men Dreyses uppfinning i handen på de väl inöfvade preussarne vann åter dagen, som bevisas bäst deraf, att endast 9000 af dem föllo, (döda eller sårade) hvaremot fiendens förlust var 32,000. Nu var det icke värdt för Österrike att längre fortsätta striden, utan måste det ingå på de fredsvilkor, som af Preussen dikterades. En vecka senare, då den preussiska riksdagen öppnades, tackade konungen "Gud som i sin godhet skänkt hans vapen en så lysande seger och dermed nådigt jemnat vägen till Tysklands stora nationella mål." Emellan krigsförklaringen och fredsuppgörelsen lågo endast sju veckor.

Detta för Preussen så vigtiga resultat väckte både harm och alarm i Frankrike, hvars folk och kejsare trodde sig i grannens växande makt se en hotande fara för den öfverhöghet detta land (Frankrike) länge egt och önskade fortfarande ega. Napoleon lät Preussen kort derefter förstå att han önskade erhålla vissa tyska gränsstäder till tack för den "vänliga hållning" han intagit medan Danmark och Österrike plundrades. Till svar härpå förklarade Bismarck att icke en enda fot tysk jord komme att afträdas samt att "allvarsamma förvecklingar skulle uppstå i fall Frankrike vidhölle denna

begäran.” Ifrån den dagen var det slut med all fransktysk vänskap, och från samma stund daterar sig det hat och den afund som kulminerade i 1870 års krig, hvarför vi redogjort i ett föregående kapitel.

Sålunda har Tyskland, som vid Napoleon Bonapartes framträdande bestod af flera hundra små och osammanhängande stater, på det senaste halfva seklet förvandlats till Europas största och starkaste makt, tack vare den bismarckska politik, som icke skydt något offer för realiserandet af den der enhetsidéen, på hvars altare folket tvungits att lägga ofantliga skatter: personlig frihet, mödors frukt och understundom vanlig folkrätt. Skall det månne för all framtid behålla hvad det sålunda med vapenmakt underlagt sig? Skall ingen annan makt störa dess frid? Är nu dess rätt såsom ett folk i öfverensstämmelse med den sedliga lagen så noga afvägd, att det icke behöfver oroa sig med tanken på en möjlig hämd?

Kanhända så, ehuru det är svårt att lära sig inse, hvarför detta skulle vara händelsen, då det icke finnes någon sedlig lag, som bestämmer en nations geografiska gränser. Elsass-Lothringen greps på den grunden, att det fordom (200 år tillbaka i tiden) tillhört Tyskland. Men var då icke denna tidrymd tillräcklig att häfda området såsom fransk mark, då dertill dess egna invånare afskydde att blifva återförenade med Tyskland.

Allt våld varder hämnadt i sinom tid. Genom allianser och fördrag med andra makter torde Tyskland för evärdeliga tider kunna stå brandfritt, så att säga, emot den franska elden. Men hvari ligger det monarkiska maktmissbrukets borgen för, att det också skall bestå det prof, hvarpå de inre social-ekonomiska rörelserna sätta det? Tyskland kan ännu trotsa Frankrike. Med Österrike och Italien på sin sida och med England på afstånd såsom hjelpen i farans stund kan det äfven trotsa Ryssland. Men den kejserliga politik, som förvandlat landet till en soldatkasern, har sin farligaste fiende i social-demokratin, som går fram med stormsteg inom det af militärdespotismens hand konsoliderade riket, i hvars riksdag den nya lärans representanter höja sina djerfva röster.

Det tyska kejsardömets invånare äro nu omkring fyrtiofem millioner. Dess riksdag består af två kamrar. Den högsta af dessa är nästan helt och hållet regentens egen skapelse, d. v. s. han utnämner dess flesta medlemmar, hvaremot folket väljer den andra. Det gifves tre klassers valmän, indelade efter måttet af den egendom personerna skatta för, på grund hvaraf den rikes röst väger mycket mer än den fattiges. Vidare märkes, att valet till medlemmar af riksdagens andra kammare är indirekt, liksom presidentvalet i Förenta Staterna, som vill säga, att det sker genom elektorer, hvilka först väljas af folket. I motsats till Frankrike, som är så godt som helt och hållet katolskt, äro två tredjedelar af Tysklands befolkning protestanter. Regeringen tillsätter den protestantiska kyrkans konsitorier och har förbehållit sig rätten att utöfva kontroll öfver val af katolske prestmän. Tvångskolgång råder och i följd häraf är upplysningen mycket allmän. Hvart fjerde i skolåldern varande barn får, säges det, elementarundervisning.

Sedan år 1814 har i Preussen rådt ett nu öfver hela kejsardömet utbredt militärsystem, enligt hvilket hvarje 20 år gammal manlig undersåte underkastas tre års tjenst i arméen, hvarefter han qvarstår nio år i reserven, under hvilken tid det är hans skyldighet att, om så fordras, deltaga i anfallskrig, hvarpå han ytterligare i aderton års tid tillhör landtvärnet med åliggande att i händelse af fiendtligt infall i landet tjenstgöra inom detsamma till dess försvar. I fredstid utgöres krigsstyrkan af omkring 350,000 man, hvilket antal lätt kan stegras till en million, när krig utbryter, och så fullkomligt är härväsendet ordnadt, att detta antal trupper kan mobiliseras och ställas i fält på två veckor, hvilket bevisades 1870, då hela arméen utkallades och transporterades till den franska gränsen på nämda korta tid.

Omkring hälften af Preussens jernvägslängd, som är 12,000 eng. mil, eges och skötes af staten, hvars sträfvan är att få hand om det hela. Dess statsskuld är jemförelsevis liten; den var för några år sedan föga mer än 150 millioner dollars, hvilket belopp i det närmaste betecknar den årliga statsuppbörden.

FEMTE KAPITLET.

Österrike under kejsar Frans envälde. — Hans efterträdare Ferdinand. — Folket fordrar större frihet. — Ungerns förtryck. — 1848 års revolution. — Regeringen lofvar reformer, men sviker sina löften. — Frans Joseph intager tronen. — Nya resningar. Louis Kossuth. — Ryssland inskrider till förmån för tronen. — Allmänna politiska framsteg. — Österrikes inre tillstånd.

Den, som önskar frihet och folkrätt, måste ovilkorligen stundom känna djup smärta vid anblicken af den despotism, det ryska riket företer. När och huru — så frågar man sig — skall detta råa czarvälde upphöra och folket få det politiska andrum, som andra folk fått? Frågan lemnas obesvarad, ty man ser inga verkliga tecken af någon rysk emancipationsakt i detta afseende — och just derföre lider man hvarje gång czarismen sätter sin jernskodda häl på nationens nacke.

Men hvarför förtvifla? Hvad Ryssland är nu, voro andra mera "civiliserade" länder för blott ett halft århundrade sedan. Österrike, till exempel, som vill vara ett kulturland, hvad var det så sent som anno 1848? Ingenting annat än ett rike med en regering efter den oinskränkta despotismens hjerta och sinne. På Österrikes tron satt i 42 års tid (1793—1835) Frans den andre och utöfvade en makt lika allsvåldig och förtryckande som den någon rysk czar innehaft. Han tillät ingen tal- och tankefrihet inom sitt lands gränser. Den strängaste press-censur utöfvades. Hvarenda bok, hvartenda blad, som kom utifrån, vardt noga undersökt, på det att ingenting skulle insmugglas, som komme att rubba den ljufva friden för honom, som satt på tronen. För samma ändamål vidmakthölls äfven ett öfver hela landet förgrenadt hemligt polisväsen, på det att minsta försök till en resning i tid skulle kunna upptäckas och med ens i blod förqväfvas. I ett tal till

professorerna vid ett universitet yttrade han en gång de betecknande orden: "Jag vill hafva lydige undersåtar, icke lärda män." Den i historien så väl kände Metternich var denne monarks rådgifvare och högra hand. I dessa två tyranners makt låg det att göra hvad de behagade med 85 millioner menniskors lif och egendom — precis som i Ryssland.

Slutligen dog Frans (1835). Hans efterträdare, Ferdinand, som var mera folkligt sinnad, tvangs just derför att gifva vika för Frans Joseph, hvilken, då mycket ung, stod under inflytande af personer tillhörande den gamla despotiska skolan. Men denna förändring halp ej mycket, emedan folkets rop på sjelfstyrelserätt vardt allt högre och högre. Storstäderna gingo, som vanligt är, i spetsen för den liberala rörelsen och yrkade på tidsenliga reformer. Härpå svarade regeringen med ett absolut förbud mot att *begära* reformer (Metternich utgjorde nämligen ännu makten bakom tronen). Detta var det strå, som bröt kamelens rygg, ty missnöjet med kejsaren och ministeren vardt nu djupt och allmänt. Ungerns folk hade aldrig upphört att längta efter frihet och tog nu tillfället i akt att yrka på en egen styrelse, skild från Österrikes, om ock underordnad densamma.

Sådan var den österrikiska ställningen, när i Maj 1848 underrättelsen ingick, att Frankrike hade drifvit Louis Phillip på flykten och förklarat sig för republik. Wiens borgare reste sig och togo besittning af staden, anföllo prins Metternichs palats med påföljd, att denne samvetslöse skälm måste fly, och hotade sedan att gå i författning om en allmän omhvälfning. I sin bestörtning lofvade då regeringen alla möjliga eftergifter: fullkomlig tryckfrihet, frigifvandet af alla politiska fångar, allmän rösträtt m. m. Men folket lät icke lugna sig af allt detta, utan dref den revolutionära rörelsen med blott desto större kraft, så att kejsaren ansåg bäst vara att lemna både tronen och landet. Kort derpå sammanträdde ett stort råd, bestående af inflytelserika män från rikets alla delar för att öfverlägga om, hvad som vore bäst att göra. Man bad då kejsaren återkomma, hvilket han gjorde, i och hvarmed ett ögonblicks lugn inträdde, men endast för att i Augusti efterföljas af en större resning. Venetien och Lom-

FRANS JOSEPH, KEJSARE AF ÖSTERRIKE. (145)

bardiet hade gripit till vapen. Detsamma hade slav-provinserna gjort. Ungern afkastade sig oket och förklarade sig sjelfständigt. Wien var åter i belägringstillstånd. Dit kom då en här om 70,000 man för att återställa ordningen och försvara tronen. Belägring följde, staden bombarderades, borgarne nedhöggos och Frans Joseph, den nuvarande regenten, då en adertonårig yngling, efterträdde Ferdinand, som afsade sig den kejserliga värdigheten.

Men Ungern var ännu icke underkufvadt. Detta folk räknade då elfva millioner individer. Under den österrikiska styrelsen ledo desse de största oförrätter. Alla skatter hvilade öfver de fattige, emedan den talrika adeln, som innehade de stora egendomarne, var skattfri. Bönderna hade sig ålagt att utan ersättning bruka herrarnes jord, och om en herre var skyldig en bonde en summa penningar, så kunde han väl betala den, om han så fann för godt, men behöfde det icke, emedan ingen lag ålade honom det. Under sådana förhållanden var det ju ursäktligt på Magyarernes sida då de, inspirerade af den franska frihetssångens eko, beslöto att till det yttersta vidblifva sin intagna ställning och tillkämpa sig en smula frihet. I spetsen för sin styrelse hade ungrarne ställt den ädle Louis Kossuth, och i spetsen för patriotarméen, 120,000 man stark, stod Georgey. Österrike fann sig hjelplöst mot denna fiende och anropade sin ryske granne om hjelp. Och icke förgäfves, ty i Maj 1849 intågade en moskovitisk undsättningshär, som i förening med de österrikiska trupperna på några veckors tid öfvermannade Ungrarne, de der måste gifva sig på nåd och onåd. De ledare, som då föllo i fiendens hand, aflifvades utan pardon. Kossuth flydde till Turkiet, der han häktades och låg i fängelse en tid, till dess Förenta Staterna anhöllo om hans frigifvande och skickade en fregatt för att hemta och öfverföra honom till England, hvarifrån han kom till Amerika i ändamål att med sin ovanliga vältalighet väcka befolkningen till beslutet att åtaga sig hans fosterlands sak. Men det ingår icke i republikens politik att blanda sig i några europeiska affärer, och derför vardt resultatet af den ungerske frihetshjeltens härstädes hållna 500 tal intet annat än ett visst sentimentalt deltagande

för ungrarne, uttryckt i bankett-orationer och tidningsuppsatser.

Det med ryska vapen räddade österrikiska kejsardömet ansåg sig likväl nu tvunget att lossa på de despotiska banden rätt betydligt. Regeringen utfärdade i December 1848 en proklamation, hvari nämdes något om förträffligheten af fria institutioner och hvari förkunnades att kejsardömet nu ställde sig på folkfrihetens och de jemlika rättigheternas grund. Fullkomlig samvetsfrihet skulle beviljas; pressen skulle gifvas fria händer; undervisningsväsendet skulle egnas ny och noggsam omsorg, m. m. Dessa löften gåfvos i Mars 1849, och de der välsignelserna kommo också mycket riktigt, men blefvo icke långvariga, ty när nyårsdagen 1851 randades vardt konstitutionen slopad och de andra eftergifterna återtagna. Det var i den stora nödens stund som regeringen vardt frisint och reformvänlig. Nu, efter två års förlopp, ansåg den sig med trygghet kunna återgå från sin "dödsbäddsomvändelse" för att fortsätta sitt forna lif. I hvarje storm varder dock någonting räddadt. Så ock i denna, i det att de gjorda anordningarna för folkupplysningen fingo qvarstå och gälla. Detta bevisade sig vara den ark, hvarur med tiden framsprungo de nya idéer, som börjat skapa en ny stat. Ty mot ett stigande upplysningsvälde kan ingen despotism hålla stånd i längden. Redan 1860 se vi den österrikiska kejsaren börja erkänna — denna gång utan allt skrymteri — folkfrihetens rättmätighet. Han lät den ena konstitutionella reformen efterträda den andra inom det egentliga österrikiska området, medan Ungern ändtligen erhöll en egen lagförsamling, vald genom nästan allmän rösträtt af dess eget folk, hvilket, eget nog, skedde året efter Österrikes stora nederlag vid Sadova eller 1867. Sedan dess har allting gått jemnt och stilla framåt inom detta rike, som nu räknar omkring 40 millioner invånare.

Hvad Österrike är i industriellt afseende kan man måhända bilda sig ett ungefärligt begrepp om, när man vet, att det på de senaste 20 åren mycket mer än fördubblat sin export, hvilken vid detta lag uppgår till trehundra millioner dollars om året. Denna export består af spanmål, gruf- och skogsprodukter, ull, vin och olivolja. Biskötseln har antagit

ett stort omfång; kupornas antal var 1880 femton millioner och produkten åtta millioner skålpund. Dessutom är silkesodlingen rätt betydlig, och ölbryggeriets omfång inses bäst, när man vet, att de tretusen bryggerierna årligen tillverka 200 millioner gallon.

Rikets skuld är en af de största i Europa eller någonstädes. För ett hundra år sedan var den endast 175 millioner dollars, men har sedan dess stadigt stegrats till 1,750 millioner samma mynt. Det ofantliga intresse, denna jätteskuld kräfver, har man för långliga tider anskaffat på två hvarandra mycket olika sätt. Omkring 10 millioner dollars förskaffar sig skattkammaren genom ett statslotteri och en lika stor summa genom en — saltskatt. Jemlikhet! kan man här utropa, ty vinningslystnaden får ju skatta lika mycket som behofvet af matsalt. Att dessa tjugu millioner och mer dertill åtgår för flottan och arméen säger sig sjelft eftersom Österrike följt sina grannars exempel och gjort en betydlig del af sin mark till ett militärläger midt i freden. Den stående arméen är i fredstid öfver 300,000 man och kan i örlog hastigt förökas till 900,000, kanske en million, emedan *alla* manliga invånare äro skyldige att i tre års tid undergå vapenöfningar för att, om så fordras, med effekt kunna deltaga i krig.

SJETTE KAPITLET.

Italien i forna tider. — Hur det nittonde seklet fann detta rike. — Ett hemligt föreningssystem med politiska syften. — Österrike skyddar våldet i Italien. — 1848 års stora rörelser. — Garibaldi och Mazzini. — Cavours statskonst. — Kampen mot påfven. — Sardinien och Krim-kriget. — Hur Louis Napoleon svek Italien vid Solferino. — Italien förenas. — Viktor Emanuel blir dess konung. — Påfvens trångmål. — Den inre utvecklingen i Italien.

För intet annat land på hela den europeiska kartan har det nittonde seklet gjort så mycket som för den italienska halfön, hvilken — och det långt efter det tidehvarfvets sol hade nått sin middagshöjd — uppstått som ur en tusenårig graf för att andas frihetens luft.

När det gamla romerska riket föll, såg verlden Italien ett rof för röfvarehorder. Göterna, lombarderna, frankerna, germanerna och andra täflade med hvarandra om att åtkomma det vackra landets skatter. Och hvad de icke kunde taga och föra med sig, förstörde de. De sköflade fälten och grusade städerna, bemäktigade sig allt hvad de kunde lägga händerna på och lade i ruiner det oflyttbara. De stackars försvarslösa invånarne hade intet annat val än att, när de voro mäktige dertill, köpa sig fria från vandalernas härjningar, hvilket de långt ifrån alltid kunde, och blef det då deras oundvikliga öde att ödmjukt underkasta sig de hjertlösa fiendernas våldgästning.

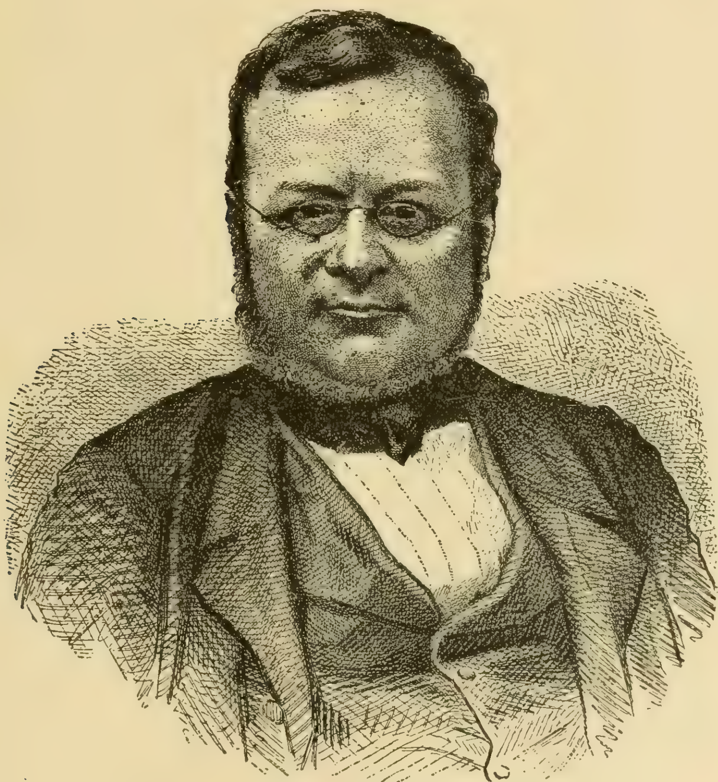
Det var icke förrän emot slutet af tionde århundradet som bättre tider syntes gry för folket. De italienska städerna började då omgifva sig med väldiga vallar och djupa löpgrafvar, att bygga fästen och att tillverka vapen. Så blefvo dessa samhällen återigen trygga och starka. Landtfolket, som inga värn hade emot de ströfvande barbarerna, strömmade i stora

skaror in till de förskansade städerna. Derigenom blefvo dessa så mycket större och starkare och derigenom tvangs också adeln att bjuda bönderna bättre vilkor och sålunda kom det i lägervall fallna åkerbruket åter att blomstra. För tre hela århundraden blomstrade nu det förut ödelagda Italien. Stora och snabba framsteg gjordes på alla områden. Silkesodlingen tog då sin början. Konsten att tillverka fint skrifpapper af lumpor daterar sig från samma tid, som också såg spegelglastillverkningen såsom en ny industriens seger. Med Asien öppnades en liflig och lönande handel. När korstågens skede omsider inföll, fingo Venedig och andra städer en vacker inkomst genom att frakta skaror af pilgrimer mot deras mål. Venedig, Pisa och Genua hade då flera handelsskepp än hela den öfriga kristenheten tillsammans. När städer sådana som London och Paris voro endast små oansenliga byar, hade Italien städer, hvilkas byggnader ännu i dag väcka främlingens förvåning och beundran. Andra sköna arkitektoniska verk funnos i mängd — kyrkor, slott, bryggor o. s. v. Alla sköna konster stego under dessa lyckliga århundraden till hög fullkomlighet. Bättre än allt var att folkets seder bibehöllo sig rena och enkla, medan anden var fri och modig.

Men Italiens sol var bestämd att ännu en gång försvinna bakom mörka moln. De större städerna började inkräkta på de smärre och göra sig till säten för små despotiska republiker. Stad reste sig emot stad, provins emot provins. Slutligen såg man påfven och kejsaren i fejd om rätten att tillsätta biskopar. Som städerna saknade kavalleri, gingo de i förbund med utländska grannmakter, som införde beridna legoknektar. Derigenom bereddes väg för främmande fiendtliga infall, och för tre andra sekel vardt det ur sin första förnedring återuppståndna Italien ett nytt rof för turkar, spanjorer, fransmän och tyskar, som kifvades och sletos om de fagra ängderna.

I detta tillstånd fann vårt århundrade Italien. I detta tillstånd fann således också Napoleon det, då han efter öfvergången af Alperna företog sig att lägga grundvalen för *det* Italien, som verlden ser i dag. Österrike sträckte då sin spira öfver Lombardiet, en spansk bourbon satt på Neapels tron,

påfven regerade som prest och kung i en person öfver ett annat område och den öfriga delen var söndrad i fem republiker och ett antal hertigdömen. Italien, sade Napoleon, är ett i seder, språk och bildning och just derför berättigadt till en gemensam styrelse. Åtminstone påstås det att han ofta

CAMILLO CAVOUR, ITALIENSK STATSMAN.

resonerat så under fångenskapen på St. Helena. Och förmodligen lifvades han af precis samma tänkesätt då han vid infallet i Italien gjorde hvarje tron tom och förenade sex millioner italienare till en sjelfständig republik, fördref österrikarne från Lombardiet, gaf sju millioner neapolitaner en fri-

are styrelse, än de någonsin hade haft, och gaf alla ett på rättvisa grundadt system af borgerliga lagar, medan han lofvade att med tiden bilda en politisk union, som skulle omfatta hela den italienska rasen.

Men denna vackra föresats omintetgjordes genom Napoleons plötsliga fall, ty när Wienerkongressen företog sig att utplåna hans verk och återföra förhållandena till deras gamla esse, vardt Italien förvandladt till precis hvad det var, då Napoleon kom, såg och segrade.

Despoter kunna lägga band på det fria ordet, men aldrig på den fria tanken. De kunna också beröfva ett folk friheten, men icke frihetskärleken. Italien kunde af de i Wien församlade potentaterna dömas att återgå till söndring och förnedring på det att några en gång krönta hufvuden skulle återfå sina små kronor med allt annat dithörande, men det var dem omöjligt att ur italienarnes hjertan förjaga den en gång tända frihetsgnistan, hvilken fortfor att brinna som den vulkaniska lågan under lavabädden. Idéen om ett enigt Italien och åtrån efter detta mål tog för tillfället form i ett öfver hela landet utbredt hemligt föreningssystem, till hvilket en hel million af landets intelligente män hörde. År 1820 gjorde de sitt första försök att bryta de monarkiska fjettrarne, men möttes af österrikiska bajonetter och förfelade sitt mål. Österrikes örn höll sina klor i Lombardiet ännu 25 år. På Neapels tron satt kung Ferdinand och förfor med sina undersåtar precis som det föll honom in — torterade dem ibland för bristande lojalitet och röfvade dem ibland på deras egendom för att kunna föra lysande kunglig stat.

Kom så 1848 års franska revolution med nytt hopp och mod till italienarne såsom det hade kommit till ungrarne och andra folk. Hela Italien stod vapenrustadt på några veckor, färdigt att slå ett väldigt slag för sin frihet. De från landet förvisade hjeltarne och patrioterna möttes åter på italiensk mark. Den ädle Mazzini kom från sin engelska tillflyktsort, och Garibaldi skyndade sig hem från Sydamerika. Andra fosterlandsvänner, grånade af ålder och bekymmer, kommo från andra håll, för att skuldra vid skuldra med unga studen-

ter och medelålders borgare, våga lif och blod för friheten och fosterlandet.

Desse insurgenters plan — man är ju alltid insurgent, när man vill bekämpa hvad man ogillar — var att fördrifva österrikarne ur landet och förena de italienska provinserna till blott *ett* konungadöme med någon af de befintliga furstarne

GUISEPPE GARIBALDI.

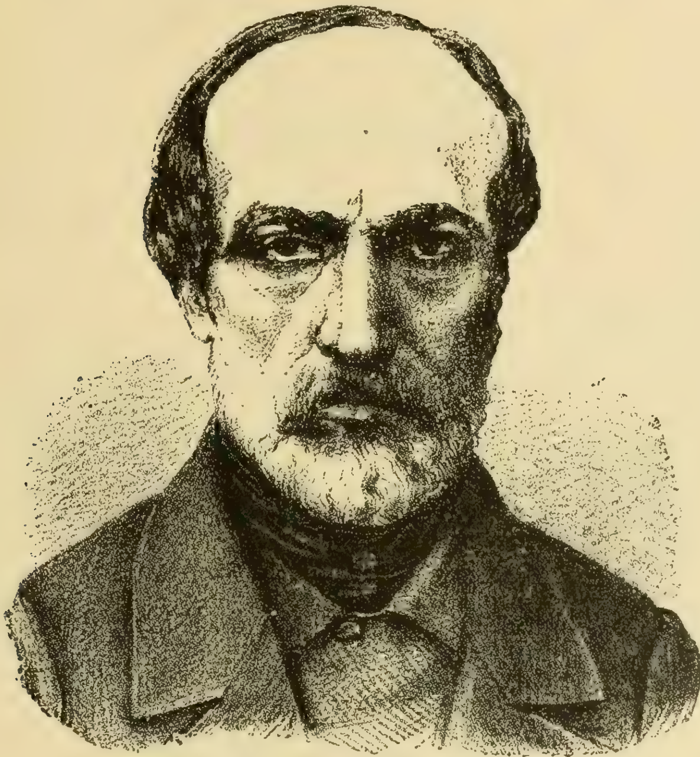
till regent. Först trodde de sig i påfven Pio Nono hafva funnit en sådan man, emedan han hade på ett visst sätt gynnat det påtänkta företaget. Men ångern, hvilken i detta fall liksom i ett annat var värre än brottet, kom snart och fick uttryck i en bulla, hvari patrioterna hotades med salighetens förlust, om de göte en enda droppe blod. När det således

icke fanns någon hjelp i Vatikanen, vände man sig till kungen af Sardinien som antog tillbudet och försökte att med sin egen här drifva österrikarne ur Lombardiet. Deri misslyckades han. Under tiden hade kyrkostatens undersåtar bortjagat påfven och gjort hans verldsliga område till en republik. Men den glädjen varade icke länge i de italienska patrioternas bröst, enär den betryckte påfven snart erhöll hjelp från ett mycket oväntadt håll. Louis Napoleon, nyss vald till den franska republikens president, aktade icke för rof att skicka en 45,000 man stark här till Rom i ändamål att qväfva den der nyfödda republiken i sin linda. De romerska republikanerna under Garibaldis ledning försvarade i två månaders tid staden Rom emot den franska belägringshären, men kapitulerade den andra Juli 1849. Dermed och sedan man hade tagit lifvet af somliga ledare och kastat andra i fängelse var det graflika lugnet på nytt återställdt. Italienarne hade försökt rädda Italien, men de, som så kunde, fingo nu försöka rädda sig sjelfva. Garibaldi var en af dem, som räddade sig med att åter fly till Amerika.

Det började nu se hopplöst ut för de italienska patrioterna. Men i detta mörker var dock dagen nära, en stor och härlig triumf stod väntande på frihetsvännerna. Fosterlandskärlekens låga hade länge brunnit hög och klar i dessa italienares bröst, mod och handlingskraft hade de äfven lagt i dagen, men de hade ännu icke haft någon som med gedigen statskonst och klok diplomati kunnat lägga hand vid det stora verket. Söndrade stater kunna ej samlas och lödas ihop som brustna svärd. En annan eld än stridens fordras då, nämligen snillets, tankens, talangens. Utan en Bismarck intet enigt Tyskland; utan en Cavour intet pånyttfödt Italien.

När Garibaldi öfverlemnade Rom åt de franska trupperna 1849 var grefve Camillo di Cavour en trettio års man och medlem af Sardiniens lagstiftande församling. Han hade rest mycket och tänkt mycket och derunder kommit till den fasta slutsatsen att Italiens politiska tillstånd utgjorde en kamp på lif och död emellan friheten och förtrycket samt att friheten omöjligen kunde vinna dagen utan främmande hjelp.

Så förflöto några år, under hvilka Sardinien — den italienska frihetens hopp och ankargrund — raskt utvecklade sina krafter och tillvann sig europeisk aktning. Kom så Krimkriget, och ingen trodde då, att Sardinien skulle spela någon roll deri. Emellertid ansåg Cavour, att detta var ett tillfälle

GUISEPPE MAZZINI, ITALIENSK STATSMAN.

för Italien att taga ett steg mot sitt stora önskningsmål. Han bjöd de allierade (Rysslands fiender) 25,000 man med den beräkningen, att derigenom för Sardinien vinna medlemskap i den kongress, som han visste skulle blifva följden af detta krig. Anbudet mottogs med tacksamhet af England, som ville till och med betäcka en del af Sardiniens utgifter för den utru-

stade arméen, hvilket dock Cavour vägrade lyssna till. Sardinierna kämpade tappert och erkändes vara en vigtig hjelp. Så kom Sardinien på god fot med både England och Frankrike. England lofvade nu Cavour sitt *moraliska* understöd, men ingen beväpnad hjelp. Frankrike deremot drog icke i betänkande att ingå fördrag med Sardinien, hvarmed det förband sig att jaga österrikarne ur Lombardiet, hvilken provins jemte Venetien sedan skulle sammanslås med Sardinien, för hvilken handräckning Italien skulle afträda Savoyen åt Frankrike.

I April 1859 hade spänningen emellan Sardinien och Österrike blifvit så stark, att den senare makten lät en armé inskrida på den förres mark i ändamål att "bevaka sina intressen" Omedelbart derpå kom en fransk här dit, hvarpå följde striderna vid Magenta och Solferino (den fjerde och tjugufemte Juni), i hvilka Österrike förlorade 30,000 man i döda och sårade. Sardiniens fiende var illa slagen och en skön seger för Cavours sak tycktes vinka i fjerran. Blott ett slag till, och Österrike skulle hafva ingått på hvilken fred som helst. Men i stället för att fullfölja striden, blef nu den franska arméen kommenderad att ligga overksam i två hela veckor, hvarpå ingicks en öfverenskommelse, enligt hvilken Österrike afträdde Lombardiet till Sardinien, hvaremot invånarne i Parma, Modena och andra provinser, hvilka fördrifvit sina prinsar, ålades att återtaga dem och vara lojala. Härpå ingingo icke desse, och då ingen ville tvinga dem dertill, fingo de sjelfva afgöra sitt öde. De kommo då alla öfverens om att ansluta sig till Sardinien, som sålunda på tre månaders tid fick nio millioner flere invånare.

Den italienska förbittringen emot Napoleon förblef dock stor, emedan på grund af hans vankelmod i ett högvigtigt ögonblick Sardinien gick miste om Venetien, som Österrike fick behålla, samt Toscana och Nizza, hvilka Frankrike tog för sitt besvär — en anordning, som i högsta grad förtröt Garibaldi, emedan han, en Nizzas son, derigenom vardt främling i sitt eget land.

Ännu satt Ferdinand II qvar på sin tron i Neapel; ännu lågo 20,000 fångar försmäktande i smuts och ohyra i de nea-

politanska fängelserna; ännu svärmade detta söderns sköna land af tiggande lazzaroner och munkar; ännu låg hela Sicilien (hvaraf Neapel är en del) i elände och förtryck under en samvetslös furste (Ferdinand).

VIKTOR EMANUEL.

Att befria detta land och göra det ett med Sardinien vardt Garibaldis nästa stora uppgift. I spetsen för 2,000 patrioter — gamla veteraner och unga studenter — intog han ön, hvarpå han for öfver till fastlandet och anföll Ferdinands trupper i Neapel. Viktor Emanuel, i hvars och Italiens namn den eldige hjelten hade börjat sitt romantiska härnadståg,

protesterade (af försigtighetsskäl förstås, enär han icke visste huru de andra europeiska makterna skulle betrakta företaget) och fann sig slutligen föranlåten att sända några regementen mot honom Men när desse senare mötte garibaldisterna, drogo de sig patriotiskt tillbaka. Garibaldi tog Neapel och Sicilien och lade dem båda vid Viktor Emanuels fot. Derpå drog han sig blygsamt tillbaka och slog sig ned på ön Caprera, der han lefde i stillhet och fattigdom till sin död.

Venetien, en gammal romersk stat, låg ännu under Österrikes spira. Det blef Cavours nästa uppgift att återbörda provinsen åt Italien. Ett tillfälle härtill yppade sig 1866, då Preussen, innan det anföll Österrike, genom traktat med Italien förband sig att icke uppgöra fred med fienden, innan denne afträdt Venetien åt Viktor Emanuel, som i sin ordning lofvade att utrusta 80,000 man till lands samt hela flottan emot Österrike. Huru det gick hafva vi sett. Venetien vardt Italiens. Och nu hade detta rike blott en fiende qvar att öfvervinna, nämligen påfven, hvilken satt i Rom och regerade, utom de katolska samvetena, äfven en betydlig del af det italienska området. Rom måste blifva det nya Italiens hufvudstad, sade Cavour några månader före sin död. Men Napoleon, som kallade sig den påfliga kyrkans äldste son, lät Italien förstå, att det var hans sonliga skyldighet att försvara "den helige fadern" i hans gudomliga rättigheter. Men händelsernas logik bevisade sig starkare än Napoleons "kyrkostatspolitik." Garibaldi samlade omkring sig en skara veteraner och anföll Rom, besatt af franska trupper. Detta var år 1867. Samma år uttryckte Englands drottning till parlamentet sin förhoppning derom, att kejsar Napoleon snarast möjligt skulle från Rom återkalla sina der förlagda trupper. Detta tycks hafva medfört önskad verkan, alldenstund drottningens förhoppning förverkligades ett par veckor senare. Dermed fick det bero för en tid af tre år. Men när Napoleon (1870) satt som krigsfånge på tysk mark, medan tyskarne gingo i segertåg till Paris, då var det italienarne som anträdde ett likadant tåg till Rom, genom hvars portar de triumferande inryckte den tjugonde September. "Hellre preussarne i Paris än italienarne i Rom!" skulle kejsarinnan af Frank-

rike då hafva utropat, medan hela den katolska kristenheten såg i handlingen ett oerhördt helgerån och en verldsskandal. Men påfvens politiska undersåtar togo saken mycket gladt och upphäfde en lättnadens suck, när de tillätos träda i politisk förbindelse med sina bröder i de förut befriade italienska provinserna. Italien var nu ej längre "blott ett geografiskt uttryck," som prins Metternich en gång hade nämt det, utan en europeisk storstat, tack vare Cavours statskonst och Garibaldis goda svärd. Cavour fick dock icke lefva länge nog för att bevittna påfvens fall såsom verldslig herskare. Han dog den sjette Juni 1861. Victor Emanuel hade besökt honom dagen förut och lofvat att återkomma "i morgon." "Då är jag icke här," hade Cavour svarat. Och det slog in.

Hvad frihet och endrägt kan göra för verlden har detta folk och dess senaste historia visat. Medan det låg sönderstyckadt och i händerna på en skara småfurstar gick allting baklänges för Italien, och icke minst upplysningens sak. Så sent som år 1864 kunde icke mera än hvar femte italienare läsa och skrifva. Blott sex år senare, då det stora befrielseverket hade börjat skrida framåt, hade hvar tredje person fått dessa kunskaper, och sedan dess har lika raska framsteg gjorts, så att Italiens folk vid detta lag är ett af jordens mest upplysta. År 1866 funnos inom riket 2,400 kloster. Dessa inrättningar blefvo då upplösta och dess 30,000 munkar och nunnor tvungna att söka en annan sysselsättning än att bara sitta och vänta på sin salighet.

Åt sin industriella utveckling egnar staten all möjlig vård och skulle snart blifva ett af Europas rikaste, om det icke vore för de enorma utgifter härväsendet och flottan kräfva. Italien umgås ej nu med eröfringsplaner och har "inga utländska oförrätter" att hämnas. Det vill freden och finner sig lyckligast under dess ljufva spira. Men det måste följa det allmänna exemplet och vidmakthålla en väldig jättearmé, i fredstid 200,000 man, hvarjemte landet eger en af Europas starkaste och dyrbaraste flottor. År 1880 hade det på ett sätt öfverträffat sjelfva England härvidlag, i det dess största kanon då vägde 81 ton, medan Italien hade ett "stycke" om 100 ton. Men en gång skall väl äfven militärväsendet såsom den sista

barbariska qvarlefvan försvinna såväl från detta som andra land, och då — låtom oss hoppas, att den tiden ligger oss mycket nära — skall det unga Italien varda ännu yngre och skönare. För intet annat land har vårt sekel gjort så mycket som för det soliga Italia. Tidehvarfvets morgon såg det i en trasig tiggarmunks skepnad; nu på dess afton företer det bilden af en ungdomlig tärna med lif och kraft sjudande i hvarje åder. Frihetens och upplysningens samfällda verk!

SJUNDE KAPITLET.

Vatikanen en medeltidsqvarlefva. — Napoleons anfall på den "heliga" inrättningen. — De italienska frihetsvännernas fejd med densamma. — Pio Nonos tid. — Grundsatsen om den obefläckade jungfrun. — Påfven slungar en bannstråle emot århundradets civilisation. — Det 20:de ekumeniska mötet sammankallas. 1870. — Dess sessioner. — Påfven låter förklara sig för ofelbar. — Hur den nyheten mottogs. — Tysklands falcklagar. — Katolicismen i Tyskland.

Man kommer som främling till någon af Europas äldre storstäder. Vandrande fram genom dess af trängsel och tumult fulla gator, får man ibland se en grönskande sidoväg, som lockar och leder en bort till någon afsides liggande plats, hvarest resa sig stora byggnader i antik stil, medan ett visst välkommet lugn hvilar öfver hela scenen. Man känner sig besynnerlig af den plötsligt inträffade förändringen. Har man genom någon trollmakt blifvit försatt till en annan tid eller ett annat land? Så frågar man sig.

Samma känslor infinna sig hos den, hvilken studerar det nittonde seklets historia och då så der i hast förflyttas från dess storartade rörelser i alla riktningar till den gräs- eller mossbetäckta *antika* fläck, som kallas påfvedömet. Eller det är som att från den yttre verlden, der himlens vindar spela fritt omkring ens hjessa, nedstiga uti ett mörkt och qvalmigt källarhvalf, hvarest man får trefva sig fram så godt man kan och draga efter andan för att kunna lefva. Att vistas i påfvedömets sfer är att vistas fyra hundra år tillbaka i tiden. Man känner sig omsusad af medeltidens andar, känner trycket af dess institutioner, ser dess dunkla gestalter omkring sig, hör dess läten — allt annat än ljufva. Ty hvad *är* påfvedömet? Ingenting annat än en organiserad och af vidskeplig tradition häfdad fiendskap till allt hvad framsteg heter. Den

civilisation, som är tidehvarfvets ära, är för påfveinrättningen ett brott emot himlens egen lag. Icke underligt således att den står ensam i vår tid — icke såsom en oas i öknen, utan som en af ängar och blomstergårdar omgifven kal och hård klippa, på hvilken hvarje fallet frö försvinner. Låtom oss i några korta drag teckna konturerna af påfvemaktens historia sedan Napoleon kom som den ängel Gabriel, hvilken förkunnade dess snara fall.

Det var 1796, som den unge lille fransmannen marscherade rakt på Rom och slog påfven Pius VI med en helt annan än helig bäfvan. Han tvangs då att underhandla med den "korsikanske korporalen," som i brandskatt utkräfde fem millioner dollars samt 100 af Vatikanens bästa taflor. Men innan gubben (Pius var då 82 år gammal) hann erlägga tributen, trodde han sig kunna erhålla österrikisk hjelp, hvarför han lät sina trupper bjuda de napoleonska legionerna spetsen, men med den ledsamma utgången, att fransmännen intogo "den eviga staden" och plundrade den. Påfven sjelf skickades som fånge till Frankrike, der han kort efter ankomsten dog, medan hans kyrkostat förvandlades till ett profant folkvälde.

Ett årtionde senare bad Napoleon den då regerande påfven Pius VII att med sin närvaro förhöja högtidligheten af den stund, då han (Napoleon) lät kröna sig till kejsare. Pius kom, kanske icke så mycket för att glansbegjuta och välsigna kröningsakten, som ej mer för att vinna den mäktige krigarens bevågenhet och af honom återfå en del af det område, som hade utgjort det påfliga väldet. Det svar, Napoleon gaf på en derom formligt gjord anhållan, var både karakteristiskt och bra. "En påfves egentliga rätt är att vara ödmjuk och att förlita sig på bönens makt," sade han. I full öfverensstämmelse med denna förklaring stod hans senare handling, då (1809) hela kyrkostaten anslöts till Frankrike. Påfven svarade med en bulla, som förklarade Napoleon i bann. Den senare tyckes hafva tagit detta till hjertat på något sätt, emedan han genast lät sina soldater intränga i det påfliga slottet och derifrån bortföra Pius till Frankrike — icke för att taga lifvet af honom, som han sjelf fruktade, utan för att återin-

PIUS IX. (163)

sätta honom i sin makt och sålunda göra Paris till påfligt säte dädanefter. Härmed vardt dock intet vidare beställdt, utan se vi Pius efter fem års fångenskap i den franska hufvudstaden förflyttad till Fontainebleau, der han lefde fullkomligt afskild från alla vänner och rådgifvare, sysselsättande sig med nålarbeten i stället för utfärdandet af bannlysningsbullor m. m. Efter Napoleons återkomst från Moskva vardt han frigifven och tillåten att anträda resan hem till Rom, der han senare af Wiener-kongressen återfick sitt både kyrkliga och verldsliga välde. Sedan gick det i ett par årtionden upp och ned på lifvets stig för påfven, hvars makt skalf i vågskålen under de ständiga oroligheter, som den väckta frihetskänslan förorsakade, och 1831 förklarade till och med de romerska insurgenterna, att det vore slut med påfvestolen såsom politisk institution. Men en österrikisk här förklarade annorlunda — nu som förut. Samtidigt hade Gregorius XVI uppstigit på påfvestolen. Hurudant tillståndet ibland hans undersåtar då var, kan bäst fattas deraf, att *Ryssland* och *Österrike*, Europas två sämst styrda och mest despotiska makter, föreställde den nye påfven nödvändigheten af skyndsamma sociala och ekonomiska förbättringar inom hans område. Men Gregorius var icke den, som lät sådana små och *verldsliga* saker som till exempel allmän nöd och allmän smuts (staden Rom lär då hafva företett en smärtsam anblick med sina hopar af tiggande lazzaroner och trasiga tiggarmunkar) störa sin sinnesro. Han fortsatte i eländet. Han ville, sade han, på inga vilkor gå de "frisinnade rabulisterna" till mötes. Och han var så god som sitt ord, emedan han i femton långa år (måttet af hans styrelsetid) troget bemödade sig om att utsläcka den tända frihetsflamman. Det folk, hvaröfver hans spira sträckte sig, låg sänkt i ytterlig fattigdom. Sysselsättning och arbetsförtjenst var svårt att få. Blott en tredjedel af jorden odlades. Skaror af stråtröfvare plågade invånarne och trotsade myndigheterna. Tidningarne hade icke ett ord att säga om några missförhållanden, emedan de icke hade *rätt* dertill. Blott en person på hvart tusen kunde läsa. Vaccinationen var förbjuden såsom ett satans påhitt. Ingen företagsamhet rådde, och när slutligen några kapitalister ville upprätta en

ångbåtslinie mellan Rom och kuststäderna trädde påfven emellan och förhindrade det. Att det var ett prestvälde, hvarunder Rom den tiden låg, kan icke betviflas, då man vet, att det fanns en "andans man" af detta slag för hvart tionde hushåll.

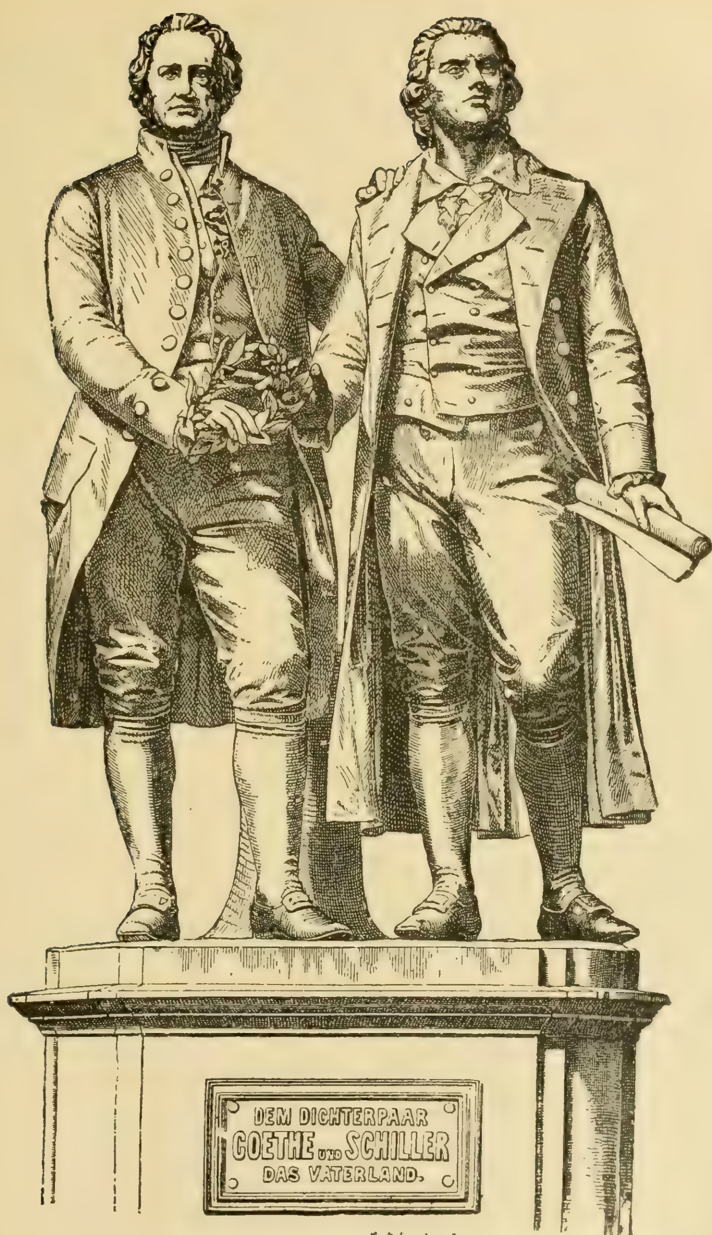
Efter Gregorius kom (1846) Pio Nono—(Pius IX), hvilken var något medgörligare än sin företrädare. Men ingen påfve kan stå i jembredd med sin tid, hvilket äfven denne bevisade, ty när hela Italien med Rom till medelpunkt vaggade af och an i de politiska stormarna, satt han lugn i Vatikanen och funderade på det förhållande, hvari kyrkan står till Guds moder (jungfru Maria). De troende katolikerna hade nämligen länge tvistat om nämda jungfrus syndfrihet, somliga hållande före att hon var "en fattig syndig menniska," hon som alla andra, medan några ansågo henne fullkomligt syndfri. På deras sida ställde sig Pius, hvilken nu gjorde slut på den vigtiga frågan med att förklara det Maria var t. o. m. fri från all arfsynd i det ögonblick hon vardt Jesu moder. Den, som inte ville tro detta, fick löpa risken att underkastas det straff, kyrkan stadgat för kättare — sade denne påfve.

I samklang med detta heliga aktstycke stod ett något senare promulgeradt, deri han på ett klart och otvetydigt sätt lät verlden begripa den katolska kyrkans hållning gentemot det nittonde seklet. Bland mycket annat (dokumentet uppräknar ej mindre än 80 olika kätterska läror hos vår tid) nämner han såsom afskyvärd den meningen att "påfven kan och bör försona sig med tanken på framåtskridande, frisinthet och modern civilisation." De anatemata, som bullan utslungade, drabbade också de, hvilka sysselsatte sig med bibelspridningen. Sådana, sade han, äro icke medlemmar af den sanna kyrkan och hafva ingen salighet att förvänta i detta eller ett tillkommande lif.

Läsaren har här tillfälle att anställa sådana betraktelser som han känner sig manad till. Den katolska kyrkan hade i ett af tiden födt kritiskt ögonblick funnit sig tvungen att förklara sig med afseende på århundradets omdanande sociala, ekonomiska, vetenskapliga och politiska rörelser. Och när hon då tog bladet från munnen kom en förbannelse öfver de

verk, i kraft af hvilka detta århundrade står så högt öfver de föregående som dess egen elektriska flamma står öfver de fornas talgdankar.

Man spörjer kanske huru de katolska sinnena i allmänhet mottogo detta för de närmast påfvestolen stående nya glada bådskap. Naturligtvis fanns det då, så väl som nu, mera frisinte katoliker, hvilka högeligen ogillade akten, men i sin helhet ställde sig det stora samfundet på "den helige faderns" sida, och för att liksom häfva alla tvifvel om sanningen af hans uttalade ord sade man att en gudomligt ledd och ingifven man, som han måste vara, icke kunde hafva orätt i någonting. Och dermed var det lugnt igen inom kyrkan, men icke inom staten. Italiens stora föreningsverk pågick rastlöst och hotade nu (1868) att låta kröna sig med att göra Rom fritt. Då vardt påfven förtviflad. Förtvifladt var åtminstone det steg han då tog. "Den italienska halfföns onda genius," som Garibaldi kallades, hade slagit hans trupper och med krut sprängt deras romerska barracker i luften. I Österrike, som är starkt katolskt, hade myndigheterna tagit skolvården från kyrkan, hvilken handling påfven kallade "vederstygglig." De franska trupper, som i Rom stått vakt omkring påfvestolen, hade, på Englands vink derom, hemkallats. "En förskräcklig storm hotar religionen och samfundet," klagade Pius. Någonting måste göras för att rädda verlden. Hvad? Ett nytt ekumeniskt möte, det tjugonde i ordningen, blef utlyst. De trogna skulle samlas i Rom för att rådgöra om bästa sättet att afvända den öfverhängande faran och häfda den påfliga institutionen. Omkring 800 prester hörsammade kallelsen. De fleste voro biskopar och erkebiskopar. Och de kommo från jordens alla delar, öfver asiatiska öknar och atlantiska vågor. Den aflägsna österns män, som i andligt afseende representerade för längesedan hänsvunna tider, mötte i Rom bland andra vesterns söner äfven biskopen i Chicago, som med rätta anses såsom den glödande härden för århundradets *amerikanska* idéer. Alla länder, alla tider, alla klasser talade genom desse kyrkans söner. Ej mindre än trettio skilda nationer hade sändt representanter till mötet. Att ur ett sådant kaos såsom resultat erhålla en redig mening var naturligtvis myc-

GÖTHE-SCHILLERMONUMENTET I WEIMAR. (167)

ket svårt, hvilket visade sig i sjelfva början, då en af den grekiska kyrkans patriarker frimodigt uttalade den åsigten att hela tillställningen var fåfäng och ändamålslös, hvarpå han, förnuftigt nog, utgick ur församlingen.

Emellertid måtte det hafva varit ett i yttre afseende högst imposant möte. Påfven satt i hvit skrud på sin tron med en gyllene mitra på hjessan. Hvitklädda voro äfven biskoparne då de i högtidligt tåg skredo fram och, en i sender, knäföllo för den helige fadern, kyssande hans utsträckta fot. Derpå välsignade han dem för att sedan öppna förhandlingarne med att uppräkna de sorger och bedröfvelser, som hade föranledt den utomordentliga sammankomsten.

Hvad var då dess egentliga ändåmål? Ah, verlden vet ju att det var vid detta tillfälle som den skröplige dödlige, hvilken kort förut hade slungat bannstrålen emot all frihet och upplysning, nu skulle förklaras *ofelbar*, d. v. s. ur stånd att kunna göra eller säga något som ej tillfullo öfverensstämde med himlens lag och vilja. Andra mindre ärenden skulle handläggas förut. Innan man förklarade påfven ofelbar och gaf honom oinskränkt makt öfver verlden, måste man bestämma biskoparnes makt öfver presterna och presternas öfver lekmännen. När slutligen allt detta var undanstökadt, hvartill åtgick fem månader, upptogs hufvudfrågan den trettonde Maj 1870, då biskop Pontiers inledde debatten med ett längre tal, hvari han framhöll aposteln Petri öfverlägsenhet öfver aposteln Paulus. Gud tillät den senare blifva halshuggen, sade han, hvaremot Petrus förskonades ifrån ett sådant öde. Detta skulle nämligen nu tala för påfven (St. Petri efterträdare) och hans sak. Omkring en fjerdedel af mötets medlemmar satte sig genast emot det tokroliga förslaget. Till denna minoritet hörde en amerikansk biskop, som förklarade att hans demokratiska hemland komme att förlöjliga saken om den ginge igenom och ett hinder för katolicismen dermed uppställas. Alla ville tala. En dag anmälde sig ända till 108 debattörer. Den tredje Juni brast majoritetens tålamod, i det den då förklarade debatten slut och församlingen färdig för omröstning. Detta förtröt många, som då packade upp och foro hem, så att minoriteten krympte ihop till 150. Emeller-

tid fordrades ett så godt som enhälligt votum för förslaget att blifva lag. Då ej andra skäl förmådde vinna minoriteten öfver till ofelbarhetsdogmen, föreslog en fransk biskop ett alldeles nytt medel att få "den tredskande minoriteten" ur vägen. Han antydde att påfven helt enkelt skulle förklara dem i bann och mota ut dem ur församlingen. Men det ansågs alldeles för opolitiskt, om icke oparlamentariskt. Juli månad kom, men ingen omröstning. Qvicksilfret steg till 115 grader Fahrenheit i skuggan. Under denna hetta dignade och sjuknade många, medan somliga dogo. Då ville man upplösa mötet och fara hem med oförrättadt ärende. Men påfven lyssnade icke på det örat, utan afslog alla böner derom. Då gaf minoriteten med sig, men beslöt att icke taga någon vidare del i ärendet, att icke rösta, ja att ej ens infinna sig vid sammankomsten. Den adertonde Juli försiggick röstningen, som utföll med 533 ja och 2 nej. En italienare och en amerikan hade nämligen infunnit sig och inlagt hvar sin gensaga emot detta brott mot det sunda förnuftets lag. Ett svart åskmoln urladdade sig öfver Rom, när resultatet tillkännagafs. "Se Guds ogillande," sade då minoriteten. "Minnens Sinai och åskan der, då de tio budorden gåfvos," svarade den segrande majoriteten.

Någonting alldeles oerhördt hade härmed inträffat. Ett inskränkt antal felbara äldre herrar hade, som en författare riktigt anmärker, förklarat en annan äldre och på ett i ögonfallande sätt felbar herre för ofelbar. Men deri låg nu icke det oerhörda, ty en sådan komedi kan ju hvilken teaterscen som helst framställa. Akten fick nämligen icke sin fulla betydelse förrän den sanktionerades af 200 millioner katoliker, hvilka förklarade sig vara förnufts- och viljelösa varelser då de blindt och slafviskt tillskrefvo en dödlig like egenskaper, som endast kunna tillhöra Gud.

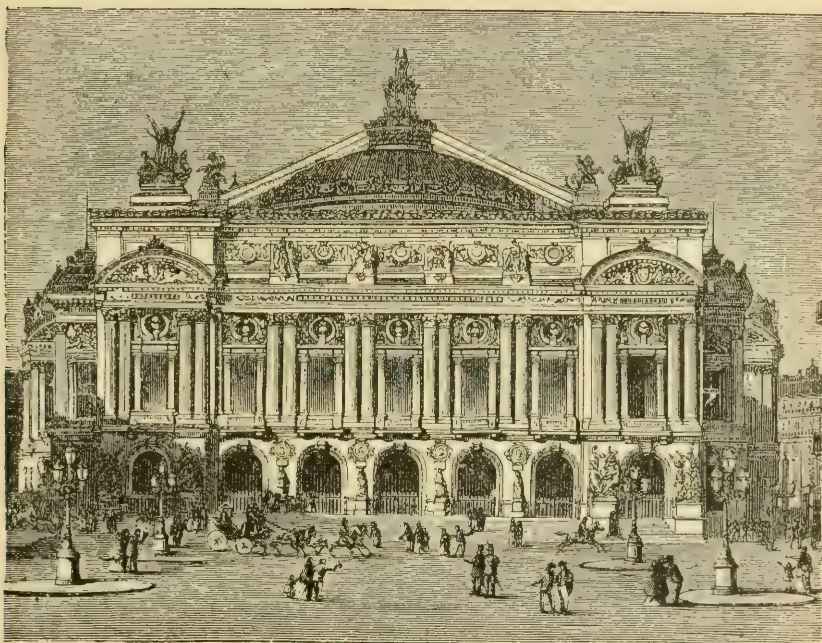
Men något ondt har väl icke förnummits såsom följd af detta påfliga monopol på inbillad visdom? Verlden har gått sin gilla gång sedan det tjugonde ekumeniska mötet såsom den gick förut. Hvarken Pio Nono eller Leo har mäktat hämma nationernas framsteg och höjning. Den romerska kyrkans makt har af vårt sekels moraliska triumfer inskränkts

till att blott i rundskrifvelser rundligt förbanna den andliga utvecklingen och dess frukter. Hindra och försena denna utveckling kan väl denna kyrka, men icke hämma eller häfva den. Genom ofelbarhetsakten har hon afkastat masken och visat hvem hon är; det andliga skumraskets barn och de menskliga intressenas oförbätterlige fiende.

Samma år och månad som Pius IX steg till denna sublima andliga höjd, inträffade en händelse, som kort derpå tvang honom att stiga ned till ett mycket förödmjukande verldsligt läge. När Frankrike förklarade krig emot Preussen, förklarade italienarne krig emot påfven, hvars lilla välde då utgjorde en despotismens ö i den lagbundna frihetens ocean. De togo all verldslig makt ifrån honom, men läto honom behålla alla andliga prerogativer. Dessutom fick han qvarblifva i Vatikanen — en byggnad som har elfva tusen rum — och der regera oinskränkt, hvarjemte han beviljades ett årligt anslag af närmare en million dollars. På nyårsaftonen år 1870 intågade Viktor Emanuel i Rom, som då vardt det pånyttfödda Italiens hufvudstad.

Sin sålunda kringskurna makt försökte kyrkan upphjelpa genom att inleda politiska rörelser till sin fördel här och der i de öfvervägande katolska länderna. Men påfvens sak for icke bättre nu än förut. Särdeles illa gick det i Tyskland, der presterna kommo i konflikt med de Bismarckska planerna. I Preussen, der hela undervisningsväsendet hade legat i den katolska kyrkans händer, lades det nu i statens. När jesuiterna, missnöjda med denna anordning, började agitera, blefvo de utvisade. En af de så kallade Falck-lagarna är att ingen får blifva prest som ej studerat i tre år vid ett tyskt statsuniversitet och blifvit försvarligt hemmastadd i naturvetenskaperna. Vidare tillåtas nu civila äktenskap och mycket annat, hvaröfver kyrkan varit van att hafva oinskränkt kontroll. Påfven protesterade emot dessa i hans tycke "sataniska lagar," men det halp icke. I åtta års tid förde han ett bittert ehuru oblodigt krig mot Preussen. Under denna tid fick han ifrån Vatikanens fönster åse hur det engelska bibelsällskapet utdelade exemplar af den heliga skrift och andra andliga skrifter å hans forna område, hvaröfver nu sväfvade den förhatade

italienska flaggan. Han lär aldrig hafva lemnat Vatikanen, der han älskade att betrakta sig som fånge, beröfvad all jordisk rätt och nöjd att dö, hvilket han äfven fick år 1878.

NYA OPERAN I PARIS.

ÅTTONDE KAPITLET.

Louis Napoleon vill hafva ett krig. — En löjlig krigsorsak. — Käbblet emellan de romerska och grekiska katolikerna upptages af Napoleon. — Han vill hedra Kristus med en fransk stjerna vid krubban i Betlehem. — Och vill hafva nycklar till den heliga grafvens kyrka i Jerusalem. — Följden är Krimkriget. — De allierade. — Sebastopol intages och förstöres. — Rysslands flotta förvisas ur Svarta hafvet. — Öfverblick öfver kriget. — Ridten vid Balaklava.

Från det fallna påfvedömet måste vi nu återgå till den genom blod och brott mäktig vordne Napoleon för att se, hur händelserna ingrepo i andra nationers öden.

Sedan denne skugga af Napoleon den store kastat den republikanska konstitutionen åsido, mördat några hundra män och qvinnor (offer för soldatanfallen i de parisiska gatorna) samt satt en kejsarkrona på sin hjessa, beslöt han att inslå på en "kraftig utrikespolitik" i ändamål att hålla sina kejserliga aktier *al pari* under de stormar och vexlingar, för hvilka tronerna tycktes vara utsatta då för tiden.

En kraftig utrikespolitik kunde icke mena något annat än krig för en sådan person som den, hvars *kraftiga inrikespolitik* hade visat sig i ett våldsamt och förrädiskt öfverändakastande af en konstitution, den han edligt förbundit sig att hålla.

Men hvem af de stora makterna skulle nu anfallas? Ingen! Han ville, försäkrade han, icke störa den europeiska freden. En så fyndig hjerna som hans, kunde väl finna någon annan att trakassera. Turkiet, det sjuka och tynande Turkiet, vardt nu målet för hans berserkaraseri. Och krigsorsaken var lika löjlig i detta fall som senare, då Tyskland råkade ut för hans vrede. Berättelsen härom låter som en gammal österländsk fabel, men utgör icke desto mindre en del af vårt århundrades europeiska historia.

LORD S. RAGLAN, BEFÄLHAFVARE FÖR ENGELSKA ARMEEN PÅ KRIM.

Det var så här:

Ett religiöst käbbel hade uppstått emellan de romerska katolikerna och de grekiska om nycklarne till den stora porten i Betlehemskyrkan i Betlehem och den heliga grafvens kyrka i Jerusalem. Frågan hade varit före redan i seklets gryning, då Francis I af Österrike och sultanen bytte ord om saken, ehuru utan att komma till någon lösning af densamma. Nu bestod Napoleons formella begäran uti, att de romerska munkarne skulle förses med nycklar till nämda tempels dörrar och nycklar till alla de dörrar, som leda in till den grotta, hvari Kristi födelse anses hafva egt rum, samt vidare att det skulle tillåtas dem att å detta helga ställe uppsätta en silfverstjerna med Frankrikes vapen på. Efter ett års underhandlingar med Turkiet vardt anspråket beviljadt af denna makt, som var den egentliga vårdhafvaren af platsen i fråga. Munkarne fingo nycklarne, och den der franska silfverstjernan (en äreförgäten och maktlysten monarks emblem) gick upp, så att säga, öfver Betlehem, som 1,853 år tidigare belystes af den stjerna i skyn hvilken hade förkunnat verldsförlossarens ankomst.

Detta ansågs på vissa håll som en seger för den romerska kyrkan öfver den grekiska, hvars hufvud czar Nikolaus af af Ryssland var. Han vardt derför mycket ond och lät genast 150,000 man marschera ned till den turkiska gränsen. Något krig ville han icke inleda af ett så trivialt skäl som detta, visst inte — han ville endast hos Turkiet eftertryckligt anhålla om rätten att rådfrågas i alla ärenden, som rörde sultanens kristna undersåtar. Den åt Frankrike gjorda eftergiften ville czaren icke godkänna innan den blifvit befästad genom ett fördrag med honom sjelf. I denna sultanens dilemma kom England honom till hjelp med det goda rådet att höfligt afslå anspråket, hvilket han gjorde och vann dermed Frankrikes, Österrikes och Preussens förenade bifall. Den i sina förhoppningar gäckade czaren vardt nu vredare än förut och lät sina trupper öfvergå Pruth-floden och besätta några af Donau-provinserna. Detta såg åtminstone krigiskt ut, men czaren bara förklarade att han umgicks med de fredligaste afsigter, hans enda önskan var att skydda den grekiska

ENGELSKA, FRANSKA OCH TURKISKA FLOTTORNA FRAMFÖR SEBASTOPOL.

kyrkans medlemmar i Turkiet. De medlande makterna, som England, Frankrike, Preussen och Österrike kallades, sammanträdde nu genom sändebud i Wien, hvarifrån de skickade czaren en not, som försäkrade honom att de grekiska katolikerna i Turkiet komme att försvaras i alla sina rättigheter, men att han icke kunde tillåtas att utkräfva någon vidare garanti härför. Detta ultimatum tillfredsställde Ryssland, men icke Turkiet, som insisterade på att vissa uttryck i noten skulle förändras. Derpå ville ingen ingå, och minst Ryssland, som alltid hyst ett djupt förakt för sin muhamedanske granne. Den tjugutredje Oktober 1853 kastade Turkiet handsken åt Ryssland, och dermed började det så kallade Krimkriget.

Små orsaker, stora verkningar, kan man här utropa. Europas stormakter kasta sig i en vild och blodig strid med hvarandra om — hvad? Svaret beror på huru vi betrakta saken. På ett sätt kan man säga, att Napoleon upplät dörren till den hemska arenan med nyckeln till den heliga grafven. Från en annan sida sedt blir det kanske ett par tre ord eller uttryck i Wiener-kongressens not som medförde det ohyggliga resultatet. Man har också rätt att säga, det sultanens idiotiska envishet att låta dessa i verkligheten harmlösa ord så såra sig, att endast ett europeiskt krig kunde läka blessyren, och vidare får man, om man utgår från rysk synpunkt, antaga att det var czarens goda öga till Konstantinopel och Svarta hafvet som gjorde att han, i religionens namn och för att skydda Turkiets kristne, kastade sina härmassor in på sultanens mark, hvilket åter tände den engelska harm, som i sin ordning tände kriget.

England hade kunnat afvända detta rysligt blodiga och ändå hardt när fruktlösa krig, om det velat. Blott ett ord från dess regering hade varit nog att hämma Turkiets svärd, då det höjdes emot Ryssland. Men en i Medelhafvet liggande mäktig engelsk flotta samt de gång på gång gifna råden att trotsa czarens makt kom den osjelfständige sultanen att förkasta alla andra råd. För denna Englands hållning gafs två skäl. För det första har det alltid oblidt åsett Rysslands försök att utbreda sin makt söderut emot Ostindien, och

GENERAL F. C. CANROBERT, ÖFVERBEFÄLHAFVARE FÖR FRANSKA TRUPPERNA PÅ KRIM. (177)

för det andra gjorde sig nu hos hela engelska folket en viss på en gång hjertlös och narraktig tanke gällande. Engelsmännen hade fått rykte om sig att icke duga mycket till såsom landtsoldater. Detta grämde dem. De hade börjat längta efter ett gyllene tillfälle att visa sina martialiska egenskaper, och nu ansågs ett sådant tillfälle hafva kommit.

Hvad Frankrike vidkommer, så var nu dess lille kejsare allt för glad att få göra gemensam sak med England och Turkiet. Det första Ryssland af England och Frankrike fick veta var att intet ryskt skepp skulle tillåtas visa sig i Svarta hafvet, och till yttermera visso läto dessa båda allierade sina flottor segla upp till nämda farvatten för att hålla utkik. Detta hände i slutet af November 1853, och i Mars 1854 se vi Ryssland ensamt i kamp mot Turkiet och dess båda goda vänner.

Den ryska maktens säte var Sebastopol, en då starkt befästad stad vid ändan af en lång smal vik af Svarta hafvet. I September nyssnämda år landsteg en allierad här om 50,000 man på halfön Krim, belägen 25 eng. mil norr om Sebastopol. Något söder derifrån vid floden Alma stod en rysk truppmassa. I den strid, som följde, blefvo ryssarne slagna. Meningen var nu att smida medan jernet var varmt och genast anfalla Sebastopol, som påstås hafva varit lätt intagligt vid detta lag. Detta omöjliggjordes genom dåvarande franske öfvergeneralens, St. Arnauds, död. Derigenom fingo ryssarne tid att ännu starkare befästa staden. Denna blef derför underkastad belägring. Från sjösidan anfölls den af de allierades flottor, medan ett antal batterier underhöllo elden från en söder om staden belägen höjd. Men Sebastopol uthärdade anfallet alldeles förträffligt, ehuru bombarderingen lär hafva varit den starkaste som någon stad utstått. Under tiden hade ryssarne börjat göra förberedelser till ett öppet angrepp på sina fiender i dessas egen position. En vecka efter den effektlösa bombarderingen kommo 30,000 moskoviter emot de allierades redutter, hvarifrån turkarne fördrefvos. Ryssarne fortsatte i riktning mot Balaklava, och der var det då som de skotska högländarne, 600 till antalet, genom ett misstag kommo att anfalla hela den ryska styrkan. Nämda brittiska kaval-

leri, som kallades den lätta brigaden, hade fått ordres att "avancera närmare fienden," men trodde befallningen innebära detsamma som att *anfalla* ryssarne, der de lågo på höjden midtemot, 30,000 till antalet och försedda med tungt artilleri. Att lyda är soldatens pligt, äfven då det som nu gällde att kasta sig midt i dödens armar, att rida i sporrstreck ned uti en öppen graf. När de kommo genom den lilla dalen, råkade ryssarne i förvåning, men hade intet annat att göra, än att mottaga dem på krigiskt sätt — med eld och svärd. Artilleriets kulor plöjde breda fåror i deras lilla linie innan de hunno fram. Men detta hejdade dem icke. "Forward!" lydde lösen. Och framåt gick det tills de hunno höjden, der de under ridten nedsablade artilleristerna vid kanonerna och sprängde hela regementen. Derpå återvände de med ett ryskt kul- och granatregn öfver och efter sig. De voro, som sagdt, 600, då de lemnade lägret, men endast 198, då de dit återkommo. Fyrahundra hade fallit på slätten och ibland de fiendtliga skarorna på den ryska höjden. Det har sagts att detta var en betydelsefull seger för de allierade och isynnerhet England. En moralisk seger nämligen, emedan högländarnes djerfhet och sublima dödsförakt kom fienden att inse sin egen underlägsenhet. Den skotska dödsridten demoraliserade ryssarne. Desse försvarade likväl Sebastopol i flera månaders tid, så att man började anse platsen såsom ointaglig. Men den föll slutligen (i September 1855). Czar Nikolaus hade dött under tiden och efterträdts af Alexander, hvilken hade fortsatt striden under de mest ogynsamma omständigheter. Det i ruiner lagda Sebastopol togs nu ur hans händer. Sina bästa krigsskepp hade han måst sänka för att slippa se dem som fiendens byte. Hans välde i Svarta hafvet var för tillfället slut. Icke heller tilläts han att på detta hafs stränder vidmakthålla några sådana fästen som det nu förstörda.

Ryssland hade sålunda fått dyrt plikta för sin obetänksamhet att, emot de andra makternas vilja, infalla i Turkiet och der försöka tilltvinga sig gehör i en fråga som egentligen icke angick det. Lika dryga voro kanske de offer, som detta krig kostade de andra parterna, men framförallt England, som spelade den defensiva hufvudrollen. Icke att särdeles många

britter föllo för de ryska svärden, ty något större öppet fältslag kom ju icke till stånd. Men sjukdomar, brist på proviant och vanvård i lazaretterna bidrogo så mycket mer till att göra Krimkriget fasansfullt. Öfver 20,000 engelsmän omkommo på detta sätt, innan myndigheterna kommo sig för med att anlägga en ordentlig väg emellan skeppen och lägret. Den ofarbara marken hade nämligen gjort att soldaterna dogo som flugor af hunger och vanvård, medan dussintals skepp lågo några mil derifrån fullastade med kläder, proviant, medicin och allt annat, som behöfdes. Ett engelskt fruntimmer, miss Nightingale, vann i detta *krig* de skönaste lagrar, ty det var hon, som kom och med sin ömma vård räddade tusentals af stridens och vanvårdens offer.

NIONDE KAPITLET.

Hvad är den orientaliska frågan? — Ryssland och det fransktyska kriget. — Ryssland och Turkiet. — Krig dem emellan. — Turkiska skändligheter mot de kristna. — Krigets fortgång. — Fästningen Plevna. — Turkiet besegras och styckas. — Bulgarien blir halft sjelfständigt. — Östra Rumelien en ny stat. — Rumänien och Serbien få större frihet. — Maktjemvigtsfrågan.

Den orientaliska frågan, som hela detta århundrade stått, mer eller mindre framskjuten, på dagordningen i den Europeiska politiken, underlåg till en betydlig del makternas sammandrabbning 1854 och har alltsedan dess fortfarit som en sorts halfhemlig orsak till den osäkerhet, hvarmed den så kallade europeiska freden sutit och än sitter på sin tron.

Med denna fråga förstå vi den, som angår Rysslands ständiga och oaflåtliga sträfvan att utbreda sitt välde i sydlig riktning, d. v. s. till orienten, östern, Indien, dit vägen går öfver Turkiet, hvars hufvudstad, Konstantinopel, moskoviten önskar göra till sin andra hufvudstad och Svarta hafvet till en rysk insjö. Denna omständighet, vi mena denna den ryska politikens tendens, förklarar hvarför Europas vestmakter, som hata den turkiska halfcivilisationen lika mycket som Ryssland gör det, likväl alltid ställa sig på Turkiets sida gent emot Ryssland, då detta rike gör min af att vilja taga ett nytt steg (det har tagit många) i "orientalisk" riktning. En hemlig eller underförstådd öfverenskommelse tyckes råda emellan dessa makter, nämligen den, att Ryssland icke ensamt skall tillåtas att afgöra Turkiets slutliga öde utan att de sjelfva hafva lika mycket att göra med saken. Förr eller senare kommer detta rike (Turkiet) att störta in som en byggnad, hvars väggar anfrätts af torröta, och då hafva vi litet hvar rätt till ruinerna, resonera de. Det motstånd de bjödo Ryss-

land 1854, då de raserade Sebastopol och fördrefvo den ryska flaggan från Svarta hafvet, basen för de ryska vapnens operationer i detta afseende och sjelfva nyckeln till situationen, geografiskt taladt, utgjorde derför ett svårt bakslag för dess traditionella politik. Czaren måste likväl nöja sig dermed så länge som han kände sin egen svaghet och rivalernas styrka. Men när femton år hade förflutit, höjde han sin röst och fordrade, att Svarta hafvet skulle upphöra att vara neutralt vatten. Detta anspråk gjordes vid ett för vestmakterna mycket ofördelaktigt tillfälle, i ett ögonblick, då de knappast hade något annat val än att samtycka. Det var, med andra ord, midt under 1870 års fransk-tyska krig, som Ryssland ansåg stunden för detta diplomatiska schackdrag vara inne. Ty hvad kunde England göra, när Tyskland och Frankrike voro sysselsatta på Rhenflodens stränder? Ryssland fick hvad det begärde och återtog dermed sin forna *hotande* ställning i den orientaliska frågan. England och Frankrike hade kanske haft tillfälle att lösa denna gordiska knut på alexandriskt sätt efter Krim-krigets slut, då Ryssland låg slaget vid deras fötter, men de nöjde sig med att rädda det ottomanska väldet, hvars kristna invånare fortfarande underkastades fullkomlig barbarisk behandling af muhamedanerna. Detta, som bokstafligen stred mot 1855 års fredsfördrag, enligt hvilket Turkiet förband sig att införa fullkomlig religionsfrihet, rörde på ett sätt Ryssland mer än någon af dess grannar, emedan det var den grekisk-katolska kyrkan, som också är den ryska, hvilken led mest af de muhamedanska förföljelserna. Omkring 1875 hade denna turkiska kalk blifvit allt för bitter för invånarne i provinserna Bosnien och Herzegovina, hvilka då reste sig och funno i Serbien en kraftig allierad. Året derpå följde Bulgarien exemplet. Denna provins vardt då Turkiets valda fält för gräsligheter enastående i vårt tidehvarfs häfder. Kristna byar sköflades och brändes, medan deras invånare dödades utan pardon. Qvinnor, barn och gamla gubbar torterades till döds och kastades sedan tillsammans i hopar, der de länge lågo ojordade, medan hundar sleto köttet från benen.

Under den starka storm af harm och vrede, som med anledning häraf utbröt öfver hela Europa, förklarade czar Alex-

ander, att han ensam ämnade åtaga sig att hämma det turkiska våldet, om ej de andra makterna ville göra gemensam sak med honom. Desse gjorde då genom en kongress ett frukt-

RYSKA GENERALEN IGNATIEV.

löst försök att föra sultanen till besinning. Han fortsatte som han hade börjat. "De medlande makterna" upphörde då med alla fredsåtgärder och gåfvo i stället fria händer åt Ryssland, som förklarade Turkiet krig den tjugufjerde April 1877.

Emellan Turkiet och Ryssland sträcka sig tvänne stora försvarslinier — Donau-floden och Balkankedjan. Märkvärdigt nog fingo de ryska härarne nästan utan allt motstånd öfvergå både floden och bergen. Vid Donau-stranden lossades icke ett enda skott och i Shipka-passet funno ryssarne inga spartaner emot sig. Den turkiska general, som genom denna oväntade slapphet hade satt de ryska härarne i stånd att utan ett enda slag förlägga kriget långt in uti sultanens rike, vardt nu afsatt och efterträdd af en annan kraftigare vilja. Ryssarne under general Gourko drefvos tillbaka till Balkanbergen, medan Osman pascha sammandrog en större truppmassa vid Plevna, en bulgarisk stad belägen i en dal, kommenderad af en kullkedja, hvarpå han i hast uppförde förskansningar och redutter. Denna plats vardt nu detta krigs brännpunkt. Väldiga ryska truppmassor ditkommenderades och allt samband med den yttre verlden afskars. Gång på gång kastade sig ryssarne emot fiendens vallar, men endast för att stupa i tusental för de turkiske musketörernas kulor. I fem månaders tid pågick belägringen utan resultat. Osman försvarade sin position till dess att Plevna var fullt af sårade män och ojordade lik. Slutligen försökte han att slå sig igenom fiendens linier, men var redan så utmattad, att han efter några timmars hetsig strid tvangs att sträcka vapen och gifva sig. Detta var i December 1877; i Januari 1878 gingo tre ryska arméer öfver Balkan för att undsätta en i Shipka-passet instängd rysk här. Tjugu tusen turkar tvungos här att nedlägga vapen, och derpå förfogade sig de segerrika trupperna till Adrianopel, der turkarne uppgåfvo hela leken och anhöllo om fred.

Huru litet sultanens välde berörts af vår tids annars så förmildrande inflytelser, framgår väl icke klarare än af sättet, hvarpå turkarne behandlade sina fiender i detta krig. De gjorde ingen ryss till fånge. Hvarje sådan, som föll i deras händer, dödades, ganska ofta efter tortyr så hemsk, att man icke kan beskrifva den. När ett bataljfält någon gång vardt deras, skonade de ej de sårade fienderna, utan dödade äfven dem. Deremot säges det, att ryssarne behandlade sina sårade fångar lika ömt som sina egna landsmän.

STORMNINGEN AF PLEVNA. (185)

Nästa uppgift blef nu att stycka Turkiet så, att det verkligen förlorade förmågan att resa sig. Att denna halfeuropeiska och halfciviliserade nation en gång skulle gå under, hade långt före detta krig ansetts som endast en tidsfråga, men efter denna bardalek har dess slutliga upplösning kommit att betraktas som en mycket *kort* sådan. De fredsvilkor sultanen nu tvangs att ingå på, betinga hela rikets eventuella fall. Norr om Balkankedjan upprättades Bulgarien till en nästan sjelfständig stat, fri från turkisk öfverhöghet, ehuru lindrigt skattskyldig till sultanen. Söder om samma kedja bildades en ny stat af östra Rumilien, i nominelt hänseende ännu lydande under Turkiet men i verkligheten lika fri som Bulgarien, emedan den förbehöll sig en kristen guvernör och en konstitution. Det lilla Montenegros bergsfolk hade i 400 år med vapen vidmakthållit sig som ett sjelfständigt område, och nu vardt denna rätt omsider erkänd. Likaledes erkända blefvo också Rumänien och Serbien. Bosnien och Herzegovina öfverlätos till Österrike. Ryssland återtog Bessarabien, som det hade förlorat efter Krim-kriget samt tillerkändes dessutom Kars, Batum och Ardahan i Asien. England fick ön Cypern till lön för sina vänliga tillmötesgåenden. Vid krigets början herskade sultanen öfver tretton millioner européer. Den största delen af dessa blefvo nu befriade från det tartariska oket.

Hade det icke åter varit för "den europeiska maktjemvigten", så hade väl ett par eller tre af de större furstarne nu gjort rent hus hos sultanen och sopat honom sjelf ur Europa åtminstone, der han aldrig haft något annat än skandaler att bjuda på, men afunden och skuggrädslan stod nu som förut i vägen för reformen. Maktjemvigten måste bevaras, d. v. s. ingen makt kunde tillåtas att få otillbörlig öfvervigt som fallet ansågs skulle blifva, om Turkiet helt och hållet intoges, då — så befarades det — Ryssland oundvikligen komme att rikta sig mer än någon annan af de vederbörande. På senare tiden hafva, vill det synas, Europas ledande statsmän börjat intagas af andra tankar om denna sak. Den gamla maktjemvigtsfrågan har gradvis upphört att spela sin gamla roll i den internationella politiken. England, som hållit strängast

derpå, tyckes nu fästa sig mindre dervid, hvarför man mycket sällan hör ordet "the balance of power" nämnas i de diplomatiska förhandlingar, hvaraf publiken får del. Förmodligen söker man nu maktjemvigten på ett annat sätt. Den raska och i vissa fall sagolika utvecklingen af förr okända inre källor till makt och välde har förändrat nationernas lägen gent emot hvarandra och kommit dem att eftersträfva *maktöfvervigt* genom väldigare och dugligare flottor och härar i stället för vidare gränser och större folknumerär. Man har

OSMAN PASCHA, PLEVNAS HJELTEMODIGE FÖRSVARARE.

lärt sig inse, att (den råa) maktens öfvervigt ligger i öfverlägsna pansarskepp och kulsprutor, tändnålsgevär och kruppkanoner. När det ena riket ökar sin stående armé till 400,000 man, anser den, som har endast 300,000, att maktjemvigten störes, hvarför han återställer den med att öka sin här till samma siffra. Och så der kommer det väl att gå till dess att man antingen vaknar och inser sin galenskap eller drabbar samman och uttömmer all sin makt och kraft i ett verldskrig.

TIONDE KAPITLET.

För 2,000 år sedan. — Hunnernas utseende. — Araberna och Muhamed. — Hunnerna undergå stora förvandlingar. — De intaga Konstantinopel. — Europa hotas. — Turkarne få en fiende i Ryssland. — Turkarnes lättja. — Ingen civilisation. — Allting förfaller inom sultanens rike. — De kristna förföljas. — Den turkiska flottan i Navarinoviken 1830.

För omkring 2,000 år sedan vistades på det område, som nu kallas Tartariet, de vilda hunnerna, hvilka beskrifvas såsom ovanligt vederstyggliga. En forntida historieskrifvare har liknat dem vid djur sittande på bakbenen. Deras ögon voro små och insjunkna, näsorna flata, hufvudena nästan hårlösa. Många som de voro samt ströfvande och krigslystne, utgjorde de alla grannars fasa och förskräckelse. Den kinesiska muren, som är 1,300 eng. mil lång, påstås hafva blifvit byggd till skydd emot dessa på eröfringståg ständigt stadda tartarer. De voro skicklige och djerfva ryttare och gjorde långa utflykter till häst. En sådan beriden expedition kom en gång till Bokhara, en ort som af arabiska historieskrifvare omtalas såsom "den skönaste fläck på hela jorden." Dessa hunner slogo sig ned der och ökades snart till antalet af andra stamförvandter, så att med tiden uppstod en större hunnisk koloni. Några århundraden senare kommo araberna med Muhamed i spetsen till Bokhara för att med svärdet utbreda sin nya religion. För deras eldiga fanatism, tänd af ledarens lära, måste äfven de hittills ounderkuflige hunnerna, som nu fått namnet turkar, gifva vika. Men de hvarken fördrefvos eller utrotades; de tillätos qvarblifva, ehuru endast för att blifva trälar åt landets nya eröfrare. Så förflöto åter några århundraden, under hvilka de vederstygglige tartarerna eller hunnerna antogo ett ofantligt bättre utseende och blefvo mildare i lif och seder. Sålunda hade af tiden och den arabiska

tukten danats ett bättre folk af Bokharas ursprungliga bebyggare och sålunda uppstod början till den nation, som sedermera framträdde såsom den turkiska.

Men om nu hunnerna hade förlorat sitt djurlika yttre utseende jemte en del af sin forna råhet, så voro de dock ännu lika krigiska och eröfringslystna, hvilket de ådaga-

SULTAN MAHMUD II.

lade genom fortsatta fiendtliga tåg till och infall i andra länder, dem de underlade sig. Så kom deras välde att sträcka sig djupt in i Asien samt ända upp till Konstantinopel, det byzantinska rikets hufvudstad, som nu sväfvade i fara, ehuru tiden för dess fall ännu icke hade kommit. Men Jerusalem hade icke undgått dem, och för att stäcka deras hedniska välde der se vi i två hela århundraden de alarmerade européerna i

fejd med hunnernas ättlingar, hvilkas horder för en tid kastades tillbaka. I medlet af det femtonde seklet var det Konstantinopels öde att intagas af dessa turkar. Med denna nya position till bas för sina operationer eröfrades den ena staten efter den andra. Grekland, Serbien, Bosnien, Albanien och en större del af Ungern lades under turkiskt välde. En turkisk här belägrade till och med Wien. Öfver alla eröfringar regerade sultanen både såsom verldslig och andlig furste. Allt motstånd mot hans vapen tycktes vara alldeles fruktlöst.

Men med året 1571 kom vändpunkten i denna stams hittills endast af segrar utmärkta historia. Venedigs, Genuas och Spaniens förenade flottor mötte och slogo den turkiska vid Lepanten. Från den händelsen daterar sig det ottomanska rikets gradvisa förfall. Ungern räddades ur dess våld, andra kristna stater började återtaga sina provinser. Polackarne slogo det gång på gång, och slutligen fick det i Ryssland den oförsonlige fiende, som icke gifver sig någon ro, innan det drifvit hunnerna tillbaka till deras asiatiska hem och utplånat Turkiet från den europeiska kartan.

Turkarne, hvarmed vi nu förstå hunnerna, kommo, som vi sett, såsom eröfrare till de herrliga och rika europeiska nejder, de i dag besitta. I detta afseende äro de således lika de flesta andra nationer, ty nästan alla hafva, liksom muhamedanerna, med eld och svärd utbredt, om ej sin tro, så åtminstone sitt välde. Men det egendomliga med turkarne är, att de i ett halft årtusende *qvarblifvit* såsom eröfrare. Andra folk som underlägga sig grannstater eller hela raser, pläga med tiden blanda sig med dessa såsom till exempel England, der nu ingen social eller politisk skillnad finnes emellan saxare, romare, skandinaver och normander, hvilka tillsammans bildat den engelska nationen. I Turkiet deremot har den hunniska eller tartariska rasen hela tiden varit den dominerande och såsom "hundar" betraktat de andra, i synnerhet de kristna. De medförde en hatets religion, som derför genast kom i konflikt med den kristna, som är kärlekens. Muhameds lära gynnar icke folkupplysningen. I de få turkiska skolor, som finnas, ses inga skolböcker. Koran (Muhameds bibel) innehåller allt, som de anses böra veta. Lättja är ett af turkens mest

framstående drag, såvida icke den sinnliga njutningslustan är större. I verkligheten lär det också vara de kristna, som utföra nästan allt arbete inom riket, emedan den äkta turken afskyr att befatta sig med något sådant, om han kan slippa.

TURKISKE GENERALEN IBRAHIM PASCHA.

De turkiska bankerna äro judarnes, grekerna hafva hand om sjöfarten, andra sköta de nödvändiga näringarne och turken sjelf bara njuter. De lagar, som stiftades i det sjunde århundradet af de arabiska nomadstammarne, underligga ännu i dag

det turkiska rikets rättsväsen. Inga sköna konster idkas, anatomiens studium är förbjudet och läkekonsten eländig. Huru för öfrigt en sannskyldig turk betraktar lifvet och verlden, framgår på ett betecknande sätt af det bref, som en af landets embetsmän för några år sedan skref till svar på en engelsmans anhållan om några statistiska uppgifter rörande handels- och befolkningsförhållandena i hans stad. Embetsmannens ord lydde:

"Edra frågor äro onödiga och äfven svåra att besvara. Ehuru jag bott här i alla mina dagar, har jag hvarken räknat husen eller invånarne. Icke heller har jag brydt mig om att se efter, hvad den ene lastar sin åsna med eller den andre stufvar in i sitt fartyg, ty det rör mig icke. Hvad stadens forna historia angår, så vet endast Allah, hvilken smuts och nöd här rådde ibland de otrogne, innan Islam kom med sitt renande svärd. O främling, sök ej ting, som ej angå dig. Du kom till oss och vi välkomnade dig. Gå din väg i frid."

Sultanens despotism är fullkomligt absolut. Allas lif och egendom håller han i sin hand, hvilket bevisas bäst deraf, att hvarje kristen invånare i Turkiet är tvungen att skatta för rätten att lefva, och faller det sultanen in att konfiskera hans egendom, så kan ingen förhindra det. Emellertid säges det, att det icke är han, som är de kristnes värste fiende, utan de af hans "trogne" undersåtar, hvilka af honom tillhandla sig rättigheten att beskatta de "otrogne." Ty sedan en sådan skattspekulant erlagt en viss summa för förmånen att utsuga ett visst antal kristne, har han äfven fått rättighet att tillgripa hvilka medel som helst för att utfå den skattsumma, han behagat utskrifva. Med andra ord: han får, bokstafligt taladt, *pina* sista skärfven ur dem, hvilket han också gör. Domare och regeringstjenstemän lära mycket allmänt anlita denna inkomstkälla. Det påstås, att sjelfva embetet köpes och att hvarje sådan embetsman dermed fått tyrannisk rätt öfver folket inom distriktet. Om en köpman eller annan blifvit utsatt för misstanken att vara rik, så sväfvar han i stor fara, ty man kan taga lifvet af honom när som helst i ändamål att komma åt hans egodelar. Det är isynnerhet de kristnas lif som äro på detta sätt prisgifna åt den muhamedanska sniken-

heten. Ty hvilken turkisk buse som helst kan strafflöst anfalla och mörda en "otrogen hund," d. v. s. en, som icke tror på Muhamed såsom Guds ende profet. Också lär det vara en sorts samvetssak för den gode muhamedanen att, när tillfälle dertill yppar sig (och anledningen är naturligtvis aldrig osökt) dräpa en kristen. Med full lag och rätt kan islamiten också frånröfva en kristen hans barn för att uppfostra dem

MEHEMED ALI, VICEKONUNG AF EGYPTEN.

till muhamedaner. I korthet: den kristne har ingen rättighet som muhamedanen är skyldig att respektera. Det enda säkerhetsvärnet för en kristen är att låtsas vara ytterst fattig. Emellertid behöfver han mycket sällan *låtsa* fattigdom i sultanens rike, ty förhållandena der draga full försorg om, att något kristet skrymteri i detta afseende icke behöfver tillgripas.

"Det systematiska röfveri, som sultanen begår i den muhamedanska lärans namn, har," säger en författare, "förvandlat dessa en gång sköna och bördiga länder till öknar på många ställen." Häri ligger nu visst ingen öfverdrift, enär det är bevisligt att dussintals städer och hundratals turkiska byar försvunnit, d. v. s. förfallit och öfvergifvits sedan man började skrifva 1800. Lemnadt helt och hållet åt sig sjelft, skulle det ottomanska riket tyna bort liksom af en obotlig tvinsot. Hela trakter, fordom folkrika, äro nu utan invånare. Emellan Angora och Konstantinopel hafva, sedan detta sekel ingick, omkring femtio byar fallit i ruiner, och i trakten af Smyrna hafva på 100 års tid 200 byar tillåtits att ruttna bort. När man närmar sig Konstantinopel från norr måste man färdas å igengrodda vägar, der gräset når upp till hästens buk. Nio tiondelar af hela Mesopotamien ligga i lägervall, hvilket äfven är händelsen med provinserna Wallachiet och Moldavien. Se der några följder af muselmansk lättja och dåsighet alstrad af — Gud vet hvad.

Det enda som kan komma en turk att röra på sig är krig, ty han vill gerna slåss, och tillfällen dertill ha icke saknats, emedan han har sin eviga arffiende i moskoviten, som anföll honom ej mindre än nio särskilda gånger under det adertonde århundradets lopp. Då ej Ryssland sjelft kunnat eller velat föra krig med denna sin förhatade granne, har det lockat andra att göra det. Sålunda påstås det ha varit genom ryska intriger som Grekland reste sig 1821 i ändamål att slå sig fritt från sina turkiska bojor. Detta grekiska befrielsekrig pågick i sju hela år, under hvilken tid de öfriga europeiska makterna på afstånd overksamt åsågo hur det lilla Hellas kämpade en förtviflans kamp emot en hednisk öfvermakt Icke förrän 1827 förmådde sig England, Ryssland och Frankrike att mellanträda och som sin mening förklara att Grekland borde blifva fritt, hvilket dock Sultanen var för blind att medgifva förrän nämda makters flottor hade inseglat i Navarino-viken och der på några timmar skjutit i sank 57 turkiska skepp, som utgjorde sultanens hela flotta. Då återuppgick frihetens sol för de betryckta grekerna. Ryssland, som icke hade lyft ett svärd eller yttrat ett ord till Greklands förmån

under det sjuåriga krig, hvilket kostade det hälften af sin befolkning, underlät nu icke att kasta en här om 150,000 man in på turkiskt område och låta den ställa sig hotande framför sjelfva Konstantinopel. Det går en tanke eller profetia i arf från den ena ryska czaren till den andra, från generation till generation, från århundrade till århundrade, den, att Stambul (Konstantinopel) en gång skall falla för ryska vapen och blifva moskovitiskt. Nikolaus den förste var så säker härpå att han vid ett visst tillfälle yttrade det man lika gerna kunde hämma vattenfallets lopp som att hämma den ryska svallvågens gång öfver Turkiets hufvudstad. Nå, Turkiet låg nu (1829) som ett hjelplöst lam under den ryska björnens ram som skulle lätt hafva kunnat förverkliga den der gamla förutsägelsen, om det icke varit för de afundsjuka vestmakterna, som i elfte stunden inskredo med förklaringen att "den europeiska maktjemvigten" icke tillät Ryssland att gå längre. I den derpå följande fredsuppgörelsen fick sultanen afträda ett större område och betala en kontant penningesumma som för tillfället gjorde hans skattkammare tom. Tio år senare hade Ryssland på hemliga sätt lyckats att uppegga syrierna till revolution emot Turkiet. I denna resning deltog hela Egypten, hvilken turkiska vasallstat nu vardt så godt som sjelfständig. Hur det sedan — och isynnerhet år 1877 — gick med "den sjuke mannen" ses i föregående kapitel.

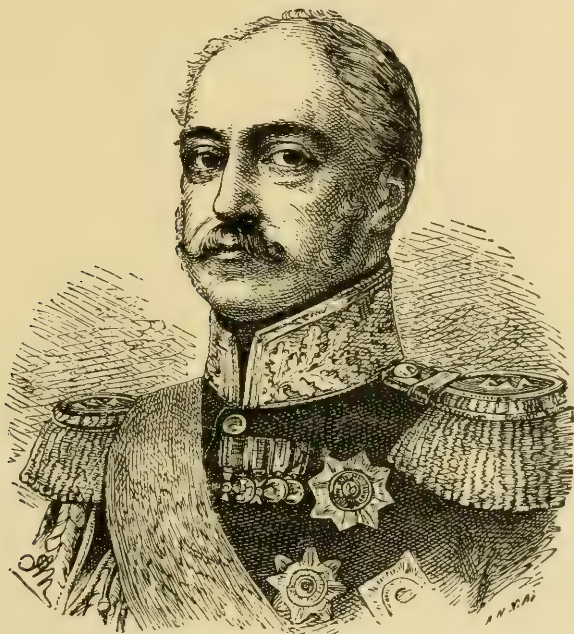

ELFTE KAPITLET.

Rysslands geografiska tillväxt. — Peter den store och hans verksamhet. — Rysslands senare förakt för vesterns ideer. — Det ryska tvånget. — Alexander II:s tid och mildare styrelse. — Serfernas befrielse. — Andra goda reformer. — Revolutionen i Polen. — Nihilismens syften. — Den ryska okunnigheten. — Kossackerna. — Rysslands finanser. — Rikets framsteg.

Rysslands storhet — om med storhet vi skola förstå stora besittningar, stora härar och flottor och på grund deraf stor rå makt — började gry så sent som 1689, då Peter, hvilken fick tillnamnet den store, uppsteg på tronen. Denne envåldsherskare var då endast sjutton år gammal, vild och obändig samt alldeles utan uppfostran, tack vare en äldre styfsysters gjorda anordningar för främjandet af sina egna intressen. Men han var full af energi och mycket ärelysten, genom hvilka egenskaper han med tiden öfvervann åtminstone sina gröfsta laster jemte en del af okunnigheten. Det första som dagades för honom på den czarväldets höjd, han nu hade bestigit, var att han sjelf *visste* ingenting och att hans rike *var* ingenting. Hans första beslut blef derföre att sjelf få en smula bildning och kunskap och det andra att med rå makt tvinga så mycket som möjligt af vesteuropas civilisation på sina trogna undersåtar. Och dertill gjorde han nu också sitt bästa, som dock icke förvandlade honom sjelf eller hans rike till någonting stort i andligt afseende, ity att vi många år derefter finna vår för civilisation ifrande czar med egen hög hand hugga hufvudena af ett antal insurgenter, medan han stundom med en kunglig käpp bearbetade sina prester och hofmän. Att hans folk då stod temligen lågt både i krigskonst och andra konster, det säger sig sjelft sedan historien sagt oss att åtta tusen svenskar slogo (med förskräckelse)

åttiotusen ryssar vid Narva. Peter hade emellertid gjort en ganska god början såväl med sig sjelf som alla sina underlydande, ty han blef nykter och måttlig, lärde sig läsa och lärde sig inse nödvändigheten af en smula civilisation för sina ryssar, som ganska snart blefvo så goda krigare, att de vid Pultava betalade svenskarne för lånet vid Narva. Någon rysk flotta fanns icke den tiden, — det fanns ej ens ett ord i språket för någonting sådant. Peter for derför till Holland och

NIKOLAUS, KEJSARE AF RYSSLAND 1825-1855.

lärde sig skeppsbyggareyrket, for derefter hem i sällskap med ett antal holländska fackmän och lät på några få år skapa en flotta som gjorde honom till herre öfver Östersjön, på hvars strand han anlade rikets nya hufvudstad St. Petersburg, då en svensk betesmark, nu en plats på hvilken kungar böja knä,—för att se situationen med Tegnérs poetiska öga. Sedan lät han anlägga vägar och kanaler, upprättade post- och polisverk, lät hyfsa upp sina tjenstemän och lärde dem räkna "de

fyra enkla talen," ty man hade dittills fört embetsverkens räkenskaper med på strängar trädda trissor, och lade dessutom hand vid mycket annat, som var alldeles nytt för Ryssland.

Sedan han omdanat sitt rikes industrier, dess militärväsen, embetsverken o. s. v. företog han sig äfven att reformera kyrkan. Hans första handling i kyrkoreformatoriskt hänseende ställde honom ett par hundra år före sina europeiska grannmakter, ty han förklarade att Ryssland icke behöfde någon påfve. Derpå följde afskaffandet af munkar och nunnor under femtio års ålder, ty yngre personer kunde använda sin tid på bättre sätt för riket, sade han. Det gamla ryska bruket för föräldrar att anordna äktenskap mellan personer som knappast sett hvarandra upphäfde han med befallningen att ingen förlofning fick ega rum förrän de blifvande kontrahenterna haft sex veckors personlig bekantskap. Äfven till sjelfva sättet att kläda sig sträckte han sin i sanning allherskande hand. Det långa håret och den långa lösa kappan måste bort i denna genomgripande reform. Männen fingo icke ens behålla sina skägg, ehuru att bära sådant var för många en helig religiös skyldighet.

På detta enkla sätt lades grunden till den Rysslands storhet vi se i dag. Peters område utgjorde fem millioner eng. qvadratmil. Det finnes intet exempel i verldshistorien på en annan sådan växande makt som den ryska företett dessa tvänne sekler. Åt dess omättliga eröfringslust fick Sverige tidigt skatta genom förlusten af sina östersjöprovinser Liffland och Estland m. fl. samt senare Finland. Genom öfverenskommelse med Österrike och Preussen blef i sinom tid en tredjedel af Polen ryskt rof. Den moskovitiska utsträckningen i söder hade börjat redan i Peter den stores dagar. Azov togs från turkarne 1711. Kherson, Kertch och Krim följde, samt Bessarabien och vissa delar af Svarta-hafskusten. I norr gick eröfringståget öfver Kirghis och stepperna. Ej förrän långt in i vårt århundrade hvälfde sig den ryska eröfringens våg österut. Det var 1847 som ryssarne började intränga i mellersta Asien, der de underlade sig stora landsträckor. Krimkriget kom och gjorde några års uppehåll i denna nya affär, men 1864 se vi åter ryska horder intränga i Asien, der de

ALEXANDER II, KEJSARE AF RYSSLAND 1855-1881. (199)

gjorde den stora sköna Jaxastes-dalen till ett lätt rof. Läsaren erhåller ett bättre begrepp om vidden af dessa ryska eröfringar genom upplysningen att czarens välde har trängt sig 800 eng. mil i vestlig riktning, d. v. s. in uti Europa, 450 mil närmare Medelhafvet och 300 mil i riktning mot Sverige. I Asien har det framskjutit sina förposter till Afghanistan, d. v. s. 1,000 mil närmare Indien och på blott 300 mils afstånd från det område, hvaröfver den brittiska flaggan svajar.

Under denna tingens ordning började i Europa den meningen komma till heders att Ryssland var oemotståndligt och att det icke skulle gifva sig någon ro förrän det lagt hvarenda vestmakt under sin spira och dermed för sig sjelft förverkligat den dröm, som var Napoleons. Och på ett sådant slutresultat af de ryska vapnens segerrika marsch framåt i alla väderstreck trodde ryssarne sjelfva starkare än några andra, hvilket förklarar hvarför de trotsade både England och Frankrike, då de började det för dem olyckliga Krimkriget. Den då regerande czaren Nikolaus hade, i motsats till Peter den store, lärt sig förakta alla vesterns ideér och institutioner. Trogna och lydiga undersåtar var hvad han önskade, sak samma hur de för öfrigt hade det. All odling och förfining var motbjudande för denne äkta ryss, som i ändamål att så mycket säkrare kunna hålla främmande inflytande ute från sitt halfbarbariska rike förbjöd fortsättandet af det påbörjade jernvägsbyggandet. Han föraktade *alla* fredliga idrotter och ansåg sitt lands stora gudagifna sändning vara att förhöja de ryska vapnens glans.

Hur det gick för czar Nikolaus och hans vapenglans på Krim hafva vi redan sett och behöfva nu endast tillägga att hans aggressiva politik dermed för en tid öfvergafs, hvilket vardt för Ryssland så mycket lättare, som den gamle despoten dog, medan kriget pågick, och efterträddes af den mera upplyste och humane Alexander. Nikolaus hade munkaflat pressen och så godt som helt och hållet undertryckt tidningslitteraturen. Under Alexanders mildare regim återuppstod den, och det med en sådan fart, att ej mindre än sjuttio nya tidningar sågo dagen på ett års tid endast inom städerna Moskva och St. Petersburg. Den frigifne pressen vardt häf-

stången för många andra nya tidsenliga reformer, hvaribland främst må nämnas emanciperandet af 48 millioner trälar.

Denna befrielseakt hade i långliga tider varit ett stående förslag. Katarina II hade haft det i tankarne, och äfven Alexander I hade *ämnat* förklara serferna fria, ehuru det alltid kom någonting emellan och förhindrade stegets uttagande — ibland ett krig och ibland ett missväxtår, hvad nu detta kunde vara för skäl att qvarhålla Rysslands bönder i träldom. Med Alexander II kom emellertid befrielsen, som dock ingalunda är så fullständig som verlden i allmänhet tror. Det var emot slutet af det sextonde århundradet som detta ryska slafveri infördes med det enkla ändamålet att förmå de på vandringar och äfventyr begifne bönderna att qvarstanna hemma i sina födelsebygder för att egna sin uppmärksamhet åt jordbruket, som höll på att förfalla, och nu är att märka det de ännu i dag måste hos byns höfding utverka tillåtelse att bortflytta, när de så önska, för hvilken tillåtelse de måste betala ganska vackra summor.

ALEXANDER III, KEJSARE AF RYSSLAND.

Under Alexander II:s tid inträffade också Rysslands tusenårsfest, d. v. s. dagen då riket hade existerat jemt 1,000 år. Folket gjorde sig då (1862) i förväg stora och lysande förhoppningar om kejserliga eftergifter. Somliga smickrade sig med hoppet om att czaren skulle skänka sitt folk en grundlag, andra att han skulle bevilja tryck- och samvetsfrihet. Men man bedrog sig i båda fallen, enär, enligt envåldsherskarens åsigt, ryssarne ännu icke voro värdige dessa välsignelser. Han lät dock icke allt hopp komma på skam, enär han vidtog ganska genomgående reformer i det då verkligt skandalösa rättsväsendet. Alla domstolsförhandlingar höllos då i hemlighet och regeringens tjenstemän hade i sin makt att efter behag upphäfva och förändra de lagar, som funnos. Domarne voro dessutom ytterst okunniga och fala, så att någon tillstymmelse till rättvisa gafs icke för den fattige. Reformen i fråga bestod uti att tillsätta bättre domare och förklara alla rättegångsförhandlingar öppna och offentliga. Derjemte infördes juryväsendet och inskränktes den förut nästan obegränsade appellrätten, hvarigenom de bemedlade voro i stånd att bedraga sina vedersakare. Hittills hade icke den minsta municipala sjelfstyrelse funnits, medan provinsernas guvernörer herskat oinskränkt i alla samfälda ärenden. Bonden skötte sina åkerbrukssysslor och köpmannen sina handelsintressen, men allt annat låg i regeringens händer. Nu gicks i författning om ett sorts landsting, hvartill alla klasser valde medlemmar. Men dessa församlingar fingo icke befatta sig med andra än rent lokala saker, såsom vägar, handel och andra företag. "Den högre politiken" var för dem förbjuden frukt. Förirrade sig någon in på denna fridlysta mark, så vardt han genast af vaksamma tjensteandar "tillrättavisad." Dessa lands-ting påstås icke hafva gjort mycken nytta, och det helt enkelt af det naturliga skälet att den ryske bonden icke har håg och sinne för några allmänna angelägenheter, dem han helst lemnar i regeringens händer. I arméen borttogs samtidigt det brutala prygelstraffet. Politiska "förbrytare," som råkat ut för czar Nikolaus vrede och blifvit förvisade, hemkallades och återskänktes friheten. Respass, för hvilka man förut måst betala 400 dollars, erhöllos nu för en bagatell, och många andra dyli-

ka små reformer infördes för att glädja det ryska hjertat i detta rikets stora jubelår. Men något "tusenårigt rike" kom ej på något annat sätt, enär Alexanders frisinta sträfvanden plötsligt upphörde året derpå, då den polska revolutionen utbröt. De liberale i Ryssland förenade sig då med den polska rörelsen och fordrade större folkliga rättigheter. Det konservativa ryska partiet qvarblef emellertid på regeringens sida och hjelpte till med att qväfva såväl Polens beväpnade som de liberale ryssarnes fredliga försök att få politisk frisk luft. Alexanders frisinthet förbyttes till konservatism från den dagen, en omständighet som med tiden kostade honom lifvet. Hade han fortsatt att hålla jemna steg med sin tid och låtit den ena välbehöfliga reformen fullständiga den andra, så skulle kanske det hemliga nihilistförbundet aldrig sett dagen eller åtminstone lemnat czaren oantastad. Nu vardt han dess offer, i det han under en färd i St. Petersburg träffades af en åt honom kastad dynamitbomb med påföljd att han kort derpå afled. De kraftigaste ansträngningar hafva, på den nye czarens initiativ, sedan dess gjorts att utplåna denna hemliga förening, men i likhet med Carbonari i Italien och Tysklands Tugendbund motstår den och öfverlefver alla utrotningsförsök.

Rörande nihilismen gör sig utan tvifvel den *oriktiga* meningen mycket allmänt gällande att dess mål ligger i tillintetgörandet af ej blott regeringen och alla politiska inrättningar, utan jemväl kyrkan, äktenskapet och eganderätten m. m. Sådana syften torde endast ett försvinnande fåtal af de sammansvurne hafva, ty den röda och oresonliga radikalismen kunde naturligtvis icke gå miste om representation i ett förbund likt detta och uti ett så despotiskt land som det ryska. Mängden tyckes dock icke föra någonting blodigare än czarismens och militärismens störtande i skölden, i hvilket hänseende den står på samma nivå som alla andra revolutionära föreningar. Men nihilismens uppgift härvidlag har mycket större hinder att betvinga än händelsen varit för andra sällskap i de vesteuropeiska länderna. Ty svår som den ryska despotismen är, så är likväl den ryska okunnigheten det icke mindre. Despoten kan sprängas med en bomb eller genom hotelser bevekas att göra äskade eftergifter, men det tjocka andliga mörkret

kan hvarken sprängas eller skrämmas med krut och dynamit. Med undantag af Finland, der folkupplysningen torde stå lika högt som i Sverige, vandrar hela Ryssland i en moralisk dimma, hvarur den kan höjas eller ledas endast med den ännu för flertalet af folket främmande a-b-c-boken. Kyrkan (den grekisk-katolska) är den enda inrättning, hvarigenom någon ljusstråle skulle kunna nå de i det intellektuella mörkret sittande. Hur pass stort mått den uppfostran är, som sålunda tillskyndas den ryske bonden, kan man sluta till deraf, att presterna sjelfva i de flesta fall förbjudas att läsa tidningarna emedan de annars lätt kunde beröras af nya "farliga idéer." Presterskapets enda lektyr består af teologiskt kram som förskrifver sig från den nattsvarta medeltiden.

"Ryssland är en förkroppsligad form af rå styrka," har någon sagt. I fråga om landvidd är denna makt den största i hela verlden och skulle äfven, om den icke verkligen är det, vara den mäktigaste, hade den blott en smula mera andlig lyftning. Å slagfältet mäter sig Ryssland, numeriskt taladt, med sådana grannar som Tyskland och Frankrike, emot hvilka båda det väl skulle kunna uthärda ett anfallskrig, måhända äfven om England toge del deri. Såsom anfallare kan det dock icke ostraffadt företaga sig hvad dess hjerta månde önska, ty ehuru de ryska steppernas kossackhorder äro nästan lika talrika som hafvets sand, äro de likväl spridda öfver en alldeles för omfångsrik yta för att kunna samlas och användas för ett mera vidtomfattande eröfringståg a la Napoleon.

Öfver de hundra millionerna — i närheten af denna siffra måste nu ryssarne i antal vara — råder czaren absolut. All lagstiftande, verkställande och kyrklig makt eges af honom, som icke är skyldig att svara inför någon för hvad han gör och låter. Den stora, okunniga, tanklösa massan kallar honom *fader* och tager hans ord som himlens eget. Men ytterligheterna mötas öfverallt här i verlden, och så äfven här, ty medan desse af kyrka och stat i mörker hållna hopar slafviskt böja sig för den absoluta czarviljan, utgår de mera upplysta nihilisternas första och enda sträfvan på att störta tronen och på dess spillror uppföra något annat. Ännu hafva de djerfve agitatorerna icke lyckats taga makten ifrån honom, men fri-

BEETHOVENS DEBUT I NÄRVARO AF MOZART.

heten hafva de beröfvat honom, emedan ingenting är mera kändt och erkändt än att han sitter som en allherskande fånge i sitt eget slott, rädd att vid hvarje steg som han tager få höra en knall och se sig i sin faders läge, då denne låg döende med söndersargade lemmar. Men i denna sin ställning har Alexander III mest sysselsatt sig med att befolka Sibirien med politiska fångar och hären med nya soldater. På härväsendet utgifver han årligen öfver 150 millioner dollars, för folkupplysningen endast två millioner.

Rysslands naturliga tillgångar beskrifvas af sakkännare såsom utmärkta. Riket har större kollager än England, ändlösa bördiga slätter, outtömliga mineralförråd, hundramila skogar och mycket mera; men konst och vetenskap, intelligens och företagsamhet äro ännu så ringa, att landet i finansiellt afseende är fattigt och i stor skuld. De ryska finanserna, alltid dåliga, varda alltjemt sämre och hafva aldrig varit så skrala som efter det senaste kriget med Turkiet, hvilket lär ha kostat Ryssland omkring 650 millioner dollars. Landets framåtskridande torde man bäst kunna sluta till af dess jernvägsbyggande verksamhet. Ryssland lär i dag icke ega mer än på sin höjd 15,000 mil jernväg, som likväl kostat 1,000 millioner dollars. Förenta Staterna har en mil jernväg för hvar fyrationde qvadratmils yta, Ryssland en mil för hvart etthundrafemtiosjunde. Den ryska intelligensen kan måhända bestämmas genom en annan jemförelse, denna: i medelberäkning tillför den ryska posten hvarje invånare ett bref om året, medan t. ex. den engelska kommer med trettiotre. I England kommer ett telegram på hvarje invånare, i Ryssland ett på hvar tjugonde.

TOLFTE KAPITLET.

Englands eröfringslust. — Dess företagsamhet. — Ostindiska handelsbolaget. — Englands framgång i Asien. — Dess raffinerade råhet. — Det stora indiska upproret. — Hur England undertryckte det. — Indiska skatten. — Opiumskandalen. — Saltskatt-skandalen. — Befolkning och andra förhållanden.

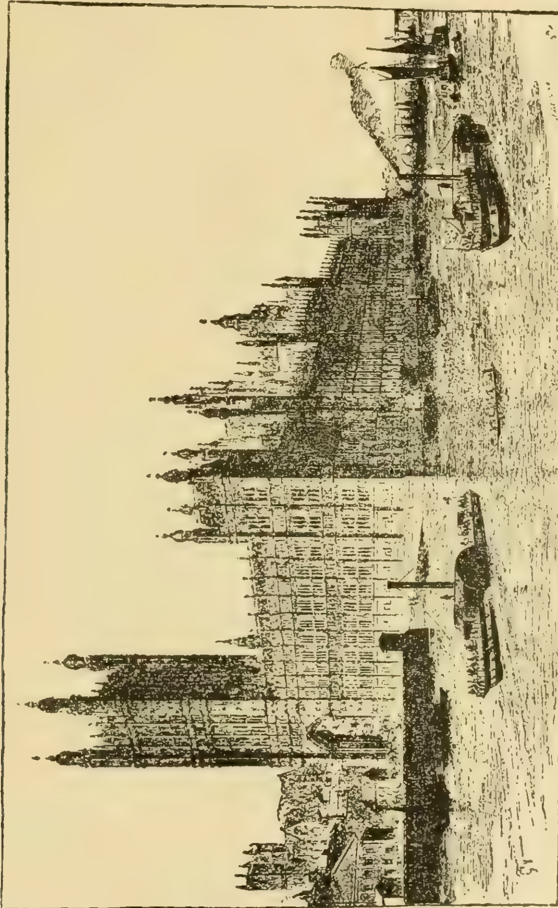
För ett hundra år sedan eller mer funno de europeiska stormakterna — isynnerhet England och Frankrike, — "stugan för trång," så att säga, derhemma, hvarför de förde den eviga fejden in uti andra verldsdelar för att der fortsätta den under gynsammare förhållanden. De europeiska slagfälten hade blifvit för små för deras ständigt tilltagande eröfringslusta. Asiens och Amerikas höjder och slätter uppsöktes och döptes i blod. En blodig kamp om välde och företräde bevittnades än i den amerikanska ohio-dalen, än på de asiatiska abrahamshöjderna, än på atlantens östkust och än på de indiska stränderna. England ville förstora sitt i geografiskt hänseende lilla örike med den större och bättre delen af den vestra jordhalfvan, och i Indien såg det ut som om Frankrike der skulle komma att återfå hvad det hade förlorat på sina närmare hemmet liggande fält. Från Madras företogo sig nu fransmännen att fördrifva engelsmännen, och i Amerika försökte de senare att utsläcka den friketskänsla, som till sist dock blef vår republiks hörnsten. Men hvad britterna gingo miste om i Columbi land, erhöllo de i hinduernas. Det ostindiska handelskompaniet, som började sin verksamhet år 1600, hade i sin tjenst en ung britt vid namn Clive, och honom har England i första rummet att tacka för de indiska skatter, hvarmed det i dag riktar sin skattkammare. Clive besatt militäriskt geni. Han samlade britterna i Madras och ledde dem emot fransmännen, dem han slog gång på gång, till dess att de ledsnade

vid leken och lemnade hela det indiska fältet fritt åt England, som med ens kom i full besittning af Bengalen med trettio millioner invånare. Detta inträffade år 1757. Innan seklets slut hade detta bolag af engelska krämare (vi mena det ostindiska kompaniet) vuxit i vidd och makt till den grad, att det hade stora härar och flottor till sitt förfogande och bestämde hela rasers öde. Den ena indiska ängden efter den andra lades till det redan intagna området, som snart nog omfattade hela Indiens förnämsta delar. Men dessa engelska köpmän förstodo sig icke på att handtera en provins så fördelaktigt som ett stycke siden eller ett parti elfenben, hvarför England "i tidens fullbordan" (1798) skickade markisen af Wellesley till Indien för att ställa de nyvunna länderna i större harmoni med Englands finansiella intressen. Med andra ord: hela det brittiska folket vardt ett ostindiskt kompani med uppgift att så mycket bättre kunna förvalta sina "pund."

Wellesley gjorde nu mycket riktigt "business" af den indiska affären. Han svängde sitt svärd med kraft, så att han snart hade förvandlat ett antal sjelfständige indiska prinsar till engelska vasaller. Och efter det engelska svärdet kom den engelska vågskålen, ty Englands årliga nettobehållning af detta företag steg med ens från sju till femton millioner pund sterling. Sjuttiofem millioner indier hade nu förvandlats till brittiska undersåtar, tack vare dessas, som det vill synas, lammlika fromhet. När slutligen de brittiska vapnen hade hunnit Himalaya-kedjan, ansågs en "naturlig och betryggande gräns" hafva uppnåtts och Englands indiska rike vara fullkomnadt. Det omfattade nu ett område lika stort som hela Europa med undantag af Ryssland och skänkte en årlig inkomst af 31 millioner pund sterling. Från sjuttiofem millioner hade invånarantalet stigit till ett hundra nittio millioner, fyra hundra mindre stater med femtio millioner invånare oberäknade. Sådana dimensioner hade det Ostindiska kompaniet antagit anno 1855.

En halfcivilisation hade härigenom mött ett halfbarbariskt samhällstillstånd, eller låt oss säga, att Englands raffinerade råhet (snikenheten) hade mött och slagit Indiens mera naturliga råhet (okunnigheten). Och nu skulle Indien civiliseras

eller angliseras, hvilket visserligen inbegrep afskaffandet af en mängd indiska religiösa vidskepligheter och grymheter, men också förutsatte inympandet af andra "seder och bruk," hvilka ingalunda kunde anses egnade att i det hela förädla

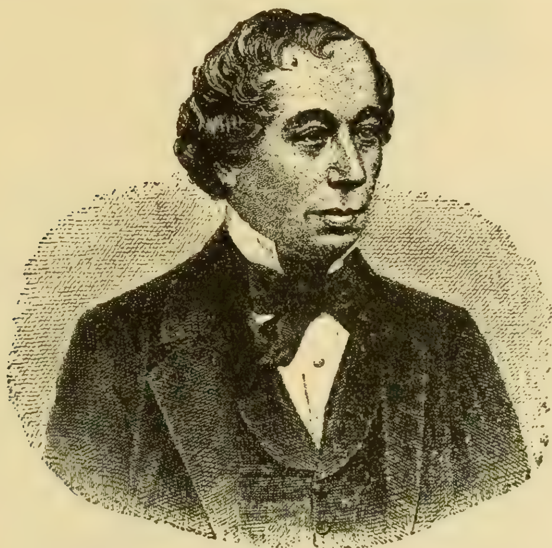

PARLAMENTSHUSET I LONDON.

det råa naturbarnet. Att förbjuda offrandet af menniskor var det minsta man kunde förvänta af den civiliserade makt, som med svärdet hade lagt så gyllene skatter i sin vågskål. Att tillåta indiska enkor omgifta sig var heller icke för mycket,

Dessa och andra dylika reformåtgärder utgjorde icke desto mindre lika många intrång på den braminska "samvetsfriheten" och tjenade icke till att skapa eller befästa något ömsesidigt förtroende emellan den segrande och besegrade rasen. Verkliga maktmissbruk uteblefvo heller icke på den brittiska sidan, ty huru skulle man utan våld kunna tvinga sin civilisation på folk? På grund häraf vardt det mycket lätt för de afsatta indiska furstarne att ingjuta hat och missnöje hos braminerna. Med tiden (1857) utbröt detta i det förskräckliga sepoy-upproret, en af vårt tidehvarfs hemskaste händelser. Englands indiska ordningsmakt, om vi så få kalla dess här derstädes, bestod till största delen af infödingar, nämligen sepoyer, hvilkas antal var 230,000 emot 45,000 engelska soldater. För en tid hade det märkts, att dessa sepoyer börjat visa sina brittiske officerare allt annat än aktning. De knotade emot vissa tjenster och vägrade ibland att utföra andra. I Maj nyssnämda år utbröt det länge anade upproret, i det att några sepoy-regementen dödade sina officerare jemte nästan alla der boende engelska personer. En liknande scen uppfördes kort derpå i Delhi, der den detroniserade monarken höjde sin gamla fana. Innan månadens slut hade tjugu andra militärposter följt det revolutionära exemplet. Vid Cawnpore begicks då ett ohyggligt brott af sepoyerna. Ett antal af desse, ledde af höfdingen Nana Sahib, började belägra Cawnpore, som försvarades af en general Wheeler och trehundra européer. Bombarderingen pågick i tjugu dygn, då Wheeler kapitulerade med vilkor, att hans folk skulle tillåtas att omolesterade utrymma platsen. Men de hade knappt hunnit till sina båtar, förrän en häftig artilleri- och musköteld öppnades mot dem från alla sidor, så att halfva antalet dödades på fläcken. Under tiden hade qvinnorna och barnen, 206 till antalet, gjorts till fångar i ett stort rum, der de höllos förvarade i aderton dygn. På den adertonde dagen inkommo fem med sablar beväpnade sepoyer, hvilka nu började att genomföra ett det hemskaste dåd, som vårt slägtes annaler veta att förtälja, i det de nedhöggo hvarenda person, qvinnor och barn utan undantag, hvarpå de utsläpade de sönderhackade varelserna och kastade dem i en djup brunn. Detta var en handling af

ett antal råa hinduer, som fyllde alla civiliserade menniskors hjertan med afsky. Två dagar senare framkommo de engelska trupperna under Havelock. I civilisationens namn skulle han då hämnas det blodiga dådet, hvilket han och hans soldater gjorde, icke allenast här, utan allestädes der de gingo fram och mötte "rebeller." Och fullkomligt lika hemska dåd som sepoyernas vid Cawnpore läggas de civiliserade britterna till last. General-guvernörens ord till hären vid Delhi voro dessa: "I kunnen icke vara nog stränga. Jag skall understödja eder

BENJAMIN DISRAELI, ENGELSK STATSMAN.

i allt hvad I gören." Som han också gjorde, äfven då rebellerna stoppades lefvande i kanonmynningarne för att skjutas i bitar och då de brittiska soldaterna med bajonetterna på det onaturligaste sätt torterade fångarne, innan de affärdades med ett skott.

Efter ett par års tid, som bevittnade lika ohyggliga scener som den franska revolutionens, hade engelsmännen eröfrat Indien för andra gången. Och nu skulle en ny dag uppgå för detta österns stora rike. Den engelska regeringen beslöt

att genast sätta sig i spetsen för alla angelägenheter, börjande med uppfostringen. Men så sent som 1885, om vi få tro en engelsk auktoritet, besöktes icke de bengaliska skolorna af mer än en gosse på hvarja hundra och ingen flicka. Men i de delar af

LORD PALMERSTON, ENGELSK STATSMAN.

landet, hvarest engelsmännen slagit sig ned och med sin verksamhet lyckats grundlägga och utveckla den europeiska odlingen, har landet börjat antaga europeiskt utseende, som vill säga större förfining så i det goda som det onda: större intellektuell

bildning och större moraliskt förderf. Det säges, att hinduen lätt låtit anglisera sig och att han nu är lika moraliskt ihålig som den krämarpolitik, hvars offer han blifvit.

Såsom en engelsk seger betraktad står emellertid Indien *högt* i vårt sekels historia. Det tog icke detta "Ostindiska kompani" mer än 50 år att skapa sig ett välde, hvarifrån det kan hemta rika *skatter*. Sådana till ett belopp af 60 millioner pund sterling eller 300 millioner dollars eller närmare ett tusen tvåhundra millionor svenska kronor uppbäras för den engelska regeringens räkning, och såsom ett särskildt talande faktum måste vi anföra, att omkring nio millioner pund deraf erhålles såsom utförseltull på opium, som England tvingar Kina att mottaga och betala, samt vidare att två millioner pund härflyta från den fattige hinduens tvång att betala en saltskatt, som är tre gånger så stor som varans värde! Två verldsskandaler, som ännu icke kommit brittiska statsmäns kinder att rodna af blygd, ehuru alla andras rodna af harm vid blotta tanken på brottet.

Indiens befolkning under Englands spira utgör 240 millioner, de der *vaktas* af 150,000 brittiska soldater och *styras* af 62,000 brittiska embetsmän.

TRETTONDE KAPITLET.

England såsom missionär. — Det engelska armodet under århundradets första skede. — Hjertlösa tullagar. — Elände och hungersnöd. — Dödsstraff för nästan alla förseelser. — Brutala lagar. — Arbetarens usla läge. — Nya förhållanden inträda. — 1832 års reformbill. — Stora framsteg. — Slafvarne emanciperas. — Den stora tariffreformen. — Gladstone och hans verksamhet.

England älskar att kallas verldens civiliserande stormakt och anser sin speciella sändning vara att, med eller utan vapen, omvända hednafolken till den andliga kult, som satt sin stämpel på den atlantiska kritöns egen befolkning. Med denna tro i sitt hjerta eller åtminstone med denna bekännelse på sina läppar har det gång på gång under det snart förflutna århundradet företagit sig att bringa "barbarerna i verldens utkanter" under inflytandet af den sanna odlingens sol, som vill säga det engelska väldet.

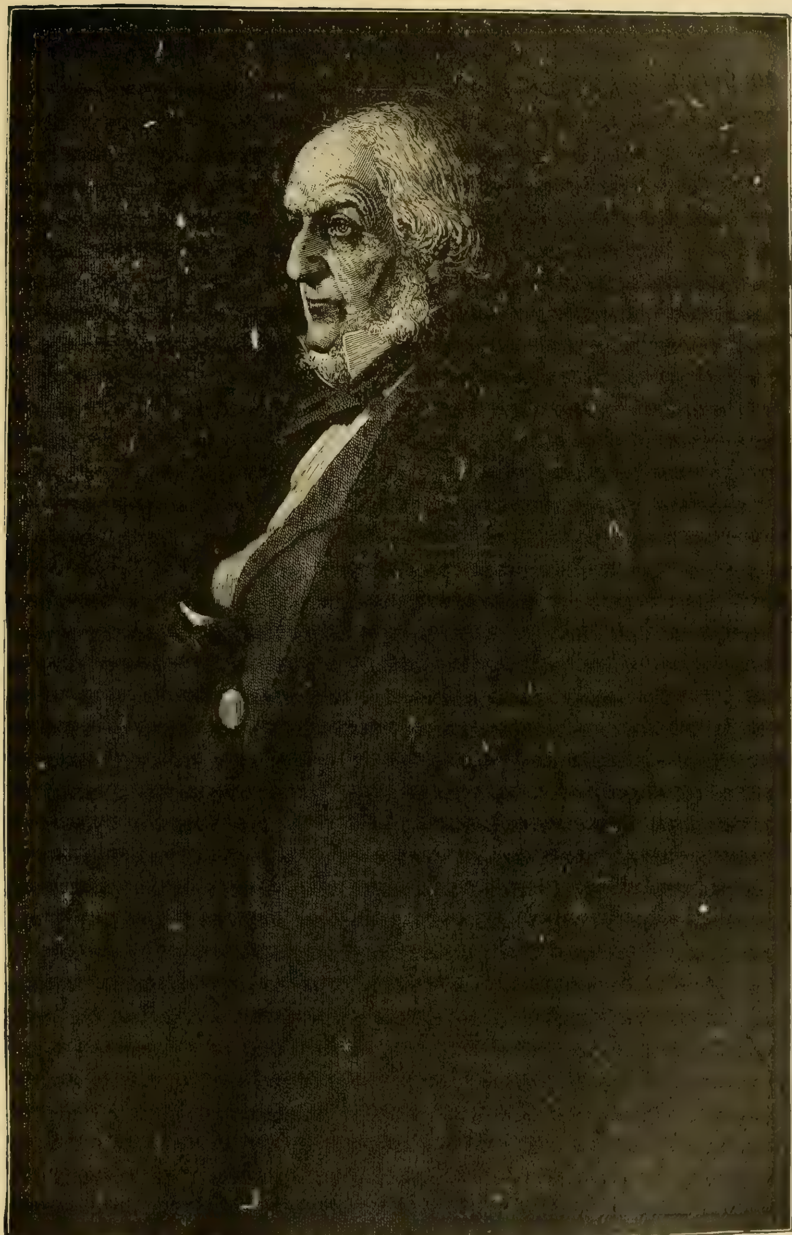
Man skulle på grund häraf vara berättigad att tro, det Storbrittaniens egna inre tillstånd vore riktigt mönstergildt, riktigt förträffligt. Men en återblick på de engelska förhållandena som de voro vid den tid, då den engelska statskonsten gjorde det aflägsna Indien till missionsfält för sin civilisatoriska verksamhet, öfvertygar oss om någonting helt annat. När till exempel detta stolta öfolk i elfte stunden och sedan Napoleons sol börjat sjunka, sprang fram för att gifva den döende hjelten dråpslaget vid Waterloo — en handling som det velat göra mycket historiskt kapital af — var det ekonomiska och moraliska elände, som tedde sig på engelsk botten i ordets sanna bemärkelse hemskt. Det nittonde århundradets sol uppgick öfver endast elände hvad detta land beträffar. Det eviga krigandet hade på blott några år dragit en million af landets kraftigaste manliga ungdom från de fredliga och

DROTTNING VIKTORIA. (215)

producerande till de mördande och förstörande värfven. Dels på grund häraf och dels emedan ett inskränkt antal engelsmän (feodalherrar) voro egare af så godt som all jord, uppstod ett armod, som förvandlade landet till ett stort fattighus och en straffanstalt i förening. Detta var i de så kallade spanmålslagarnes tid. En tullag — lordernas skapelse — förbjöd all införsel af brödföda i ändamål att desse lorder skulle kunna uppskörta det hungriga folket efter behag, hvilket de också gjorde, enär de engelska häfderna förtälja oss att hvetepriset uppdyrkades och hölls vid 90 shillings per *qvarter* (åtta bushels) under denna tullags utmärkta *skydd.* I trettio år roffades folket på detta sätt. Naturligtvis vardt både bröd och alla andra lifsmedel så dyra, att de fattiga måste svälta och ofta dö i brist derpå. När de makthafvande jordegarnes (lordernas) uppmärksamhet fästes härpå, svarade de att de icke kunde hjelpa det, emedan felet låg i öfverbefolkning, icke i öfverbeskattning. Emellertid voro skatterna enorma. Allting beskattades, från brödfödan och saltet till sjelfva dagsljuset, och till och med den allmänna upplysningen, ty man fick icke se Guds dag genom en fönsterruta eller genom en tidning inhemta dagens nyheter utan att skatta drygt derför. Fönsterskatten inbragte regeringen en årlig inkomst af sex millioner dollars. Detta skulle kallas nationens vinst. Men galenskapen medförde för de fattige (och de voro legio) förlusten af dagsljus, enär man af rent ekonomiska skäl började bygga sina kojor utan fönster. Att man äfven tvangs att hushålla med saltnyporna faller af sig sjelft, då man vet, att saltet bar en skatt som var *fyratio gånger större än varans värde.* På det att fattigt folk icke skulle hängifva sig allt för mycket åt "onödig läsning" var skatten å hvarje tidningsexemplar fyra *pence* eller två cents. Man fick äfven skatta för brandförsäkring och annonsering.

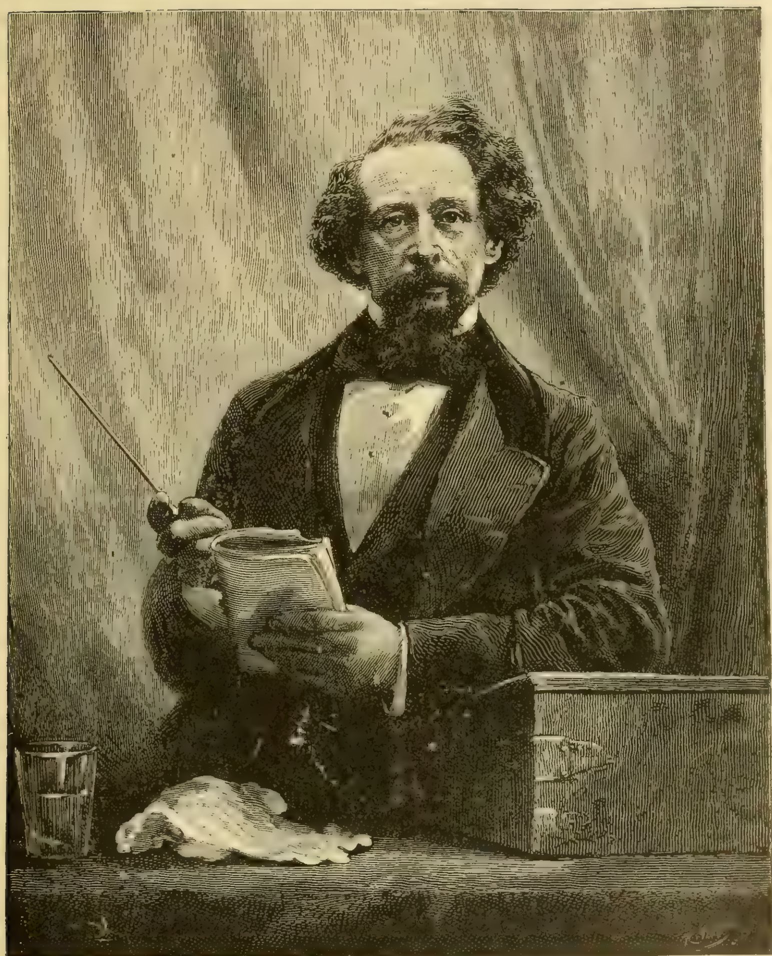
Englands kriminallagar voro mycket hjertlösare än hinduernas religiösa ceremonier. Så grym var den engelska tidsandan i vårt stolta tidehvarfs morgon, att Edward Burke en gång lär hafva yttrat det han, som sjelf var parlamentsledamot, lätt kunnat genomdrifva en akt som stadgat dödsstraff för hvilken förseelse som helst. Läsaren kan anse detta som

WILLIAM GLADSTONE. ENGELSK STATSMAN. (217)

en öfverdrift, men faktiskt är, att England då kände till 223, —säger två hundra tjugutre—brott,straffbara med döden. Och dessa i sanning diaboliska lagar förskrefva sig icke från någon s. k. mörk och aflägsen tidsperiod, utan voro dagens barn, om vi så må säga. Se här: om någon skadade Westminsterbryggan, så hängdes han. Om han träffades förklädd på en landsväg — döden. Om han nedhögg unga träd, om han sköt kaniner, om han stal saker värda fem shillings (1.25), om han tog någonting som utlagts till blekning — döden i hvarje fall. En brottsling kan icke förbättras, sade man, och derför var det både för honom och samhället bäst att han fick dö. År 1816 innehöll ett fängelse 58 till döden dömda "brottslingar" och ibland dem en tioårig gosse. De lifdömde hängdes i grupper. Prestmannen Charles Wesley skref en gång att han predikat för tjugu personer färdiga att gå till galgen och att han trodde dem alla vara botfärdige och frälste.

I full öfverensstämmelse med detta "dödsförakt," när det gällde andra, stod fångvården, som hade urartat till den värsta form af djurplågeri eller något ännu värre. Om man i dessa hungerns dagar tiggde sig fram, blef man derför spösliten för den första resan och miste man sina öron, om man gjorde om det. Längs de stora vägarne lågo de af hunger och lidanden döde, som om en på ilmarsch stadd här hade strukit fram och lemnat sina utmattade efter sig. I arméen och flottan fick soldaten och matrosen ganska ofta *femhundra* hårda spöslag för en ringa förseelse, och så rädd var man då att straffet skulle bli för mildt genom den tjenstgörandes trötthet efter en stunds arbete, att ombyte af profoss skedde tre till fyra gånger. Så omenskligt grym var den engelska tidsandan för blott 70 år sedan, att äfven lord Palmerston, som skulle vara en af landets ypperste män, med kraft motsatte sig det i parlamentet gjorda förslaget att inskränka hudflängningen till 100 slag. Vi skulle kunna skrifva många och långa kapitel om den tidens engelska industrislafvar, men då det icke ligger inom omfånget för bokens plan att ingå i enskildheter åtnöja vi oss med att nämna, det ända upp till detta sekels början voro de engelska kolgrufarbetarne verkliga trälar, som köptes och såldes med grufvorna, samt att tusentals barn, så

CHARLES DICKENS. (219)

unga som sex till åtta år, arbetade tolf till fjorton timmar om dagen i fabriker och verkstäder. Den engelska arbetarens intressen reglerades ännu 1840 af lagar, som förskrefvo sig från det tolfte århundradet och hvilkas egentliga uppgift var att hålla honom från tillfället att höja ett ord eller finger för sin naturliga rätt i fråga om arbetslön och andra förmåner.

Vi ha nu lemnat läsaren en mycket både kort och matt teckning af England, som det var, när århundradet inträdde. Låtom oss nu se en del af tidehvarfvets verk för att finna hurudant samma England är i dag.

När det engelska folket, slutligen väckt ur sin djupa dvala, började fordra reformer, såsom rösträtt och rätten att lefva som menniskor, betraktades detta utaf öfverklassen såsom ett brott värdt det strängaste straff. Detta var före 1830 års franska revolution, som på tre dagar upprättade en ny tingens ordning och dref den siste bourbonen ur landet. Ett doft mummel började då förnimmas i England. Dess länge förtryckta underklass hade berörts af de franska idéerna och ville revolution, äfven den. Men några inflytelserika män samt whigpartiet tillrådde lugn och lofvade tidsenliga förbättringar, de der också kommo, ehuru mycket långsamt, emedan öfverklassen satte sig med all kraft emot den 1832 i parlamentet frambragta s. k. *Reform Billen*, hvilken upptog till behandling de värsta oförrätter och missförhållanden, hvarunder folket suckade. Så motbjudande var detta reformförslag för hertigen af Wellington och andra parlamentsmedlemmar af samma klass, att de aflägsnade sig på ett mycket majestätiskt sätt, då åtgärden, i trots af deras motstånd, ställdes på dagordningen.

Ifrågavarande *bill* kan betraktas som det engelska folkets emancipationsakt och dess antagande såsom tidehvarfvets största engelska händelse. Dess fiender kallade den för en revolution, hvilket var sant nog, enär den afsåg att omhvälfva de gamla förhållandena i ändamål att införa ett alldeles nytt tillstånd. Den blef den brygga, hvaröfver det engelska folket fredligt gick öfver från ett afskyvärdt fåmannavälde till den moderata demokrati, som England i dag är. Före 1832 utgick all lagstiftning på *skydd*. Hvarje klass och yrke sökte

vissa särskilda privilegier under lagens skydd. Lorderna, som besutto jorden, voro skyddade af det omenskliga införselförbudet i fråga om spanmål; skeppsredarne hade en lag, som förbjöd införsel af varor i andra än engelska skepp; fabrikan-

WALTER SCOTT.

ten gladde sig åt höga tullafgifter på allt möjligt, hvarigenom han sattes i stånd att äta och fräta så mycket mer på konsumenterna. Kapitalisten, som behöfde arbetare, skyddades af en lag, som förbjöd handtverkare att utvandra, samt af en

annan lag, som förklarade det för ett brott för arbetare att bilda föreningar för skyddandet af sina intressen. Hvarenda liten klass, hvartenda litet kotteri hade något intresse att skydda med en lag. Men arbetaren fick ingen sådan skyddslag, nej, han vardt genom lag förbjuden att skydda sig sjelf.

"Ett fritt fält och inga favörer" blef den nya erans lösen. Att alla äro jemlika inför Gud och böra vara det inför samhället vardt den sanning som nu började tränga sig fram och fordra respekt. Det nya parlamentet, bildadt i samklang med den allmänna opinionen, slog slag på slag, och vid hvarje slag föll en fjetter på den ena sidan och ett klassprivilegium på den andra. För Clarksons och Wilberforce's humana sträfvanden försvann slafveriet i de engelska kolonierna. Trälarne köptes fria af regeringen, som i lösepenning erlade tjugu millioner pund sterling. Derpå upptogs en annan slafverifråga, kanske lika vigtig, nämligen den, som angick det engelska fabriksslafveriet. Qvinnorna och barnen kräfde skydd emot omenskliga kapitalister — och de fingo det. Samtidigt förkortades de förut onaturligt långa arbetstimmarne. "Manchester" (den stora fabriksstaden) "kommer nu att förvandlas till en graf," spådde då en storfabrikant. Men Manchester har blomstrat som en trädgård sedan den tiden. Åt folkupplysningen började både samhället som ett helt och enskilde att egna den lifligaste uppmärksamhet och med den vackra verkan, att de fleste britter kunna läsa nu, då icke mer än hvar elfte kunde det 1833. Tiggeriet hade under tidernas lopp urartat till ett yrke och såsom sådant antagit en så vidsträckt och hotande skepnad, att isynnerhet på landet hvarenda person lefde till hälften på allmosor, äfven då han egde sysselsättning, så att det kostade landet sju millioner pund sterling om året att föda arbetsfört folk. Detta stora onda vardt nu botadt. Sedan skulle skatten på läslusten afskaffas, och det gick äfven så småningom, ehuru "de upplyste" försökte att förhindra det med invändningen att folket behöfde fri såpa i stället för fria tidningar." Folket fick båda delarne. Skyddstullen föll från såpan och fyra-pence-skatten från tidningarna, så att den engelska nationen vardt ljusare på ett tvåfaldigt sätt genom så godt som blott ett slag åt mörkrets furste. I

sin tur kommo de drakoniska strafflagarne fram för att luftas och förmildras. Arbetet dermed gick tillfredsställande nog i parlamentets lägre afdelning, men mötte motstånd i den högre, hvars pärer ansågo att man gick för långt i "reformvurmen," när man ville borttaga dödsstraffet för fickstöld och dylikt. Men det gick ändå med tiden. Och tullskyddet gick

W. M. TACKERAY.

också, och gick med fart, enär vi 1842 funno tolfhundra olika handelsvaror tullbeskattade, hvilket antal hade sjunkit till *tolf* några år senare. Statsminister Peels ord, då de förhatliga spanmålslagarne med hans tillhjelp föllo och han på grund deraf af Tory-partiet tvangs att utgå ur embetet, äro värda att känna och minnas. De voro: "Kanhända jag ibland skall

ihågkommas af dem, hvilkas lott det är att arbeta för sitt bröd, som de då kunna erhålla skattfritt och oskyddadt af den orättvisa, som nu fördyrar och förbittrar det."

Den engelska rösträtten har tid efter tid utsträckts, så att man i dag med skäl kan säga att sjelfstyrelsens stora princip kommit till heders på brittisk botten. Under Gladstones kloka och kraftiga ledning har friheten vunnit en lång rad af vackra segrar både på det kyrkliga och politiska gebitet. En af hans tidigaste åtgärder bestod uti att skilja Irlands katolska kyrka från Englands episkopala. Dessa båda kyrkors förening under staten hade börjat att betraktas som en verldsskandal. Hans andra lika vigtiga beslut var att befria hela Irland från det omenskliga landlordsvälde, som utgör den barbariska qvarlefvan från längesedan svunna tider. Men den frågan står ännu olöst och Gladstone sjelf står icke långt ifrån sin graf, medan Parnell nedgått i sin. Men tusen andra andar stå färdiga att fortsätta agitationen till dess att äfven denna form af slafveri, som icke är mildare än någon annan, skall hafva gifvit vika för den enkla rätt som fordrar, att det folk, hvilket bebor, brukar och bebygger ett land, också skall *ega* det och vara sjelfskrifvet till de frukter det med sitt arbete frambringar ur den jord, Gud gifvit åt invånarne att lefva på och lefva af.

FJERDE AFDELNINGEN.

FÖRENTA STATERNA.

I. KOLONIALTIDEN OCH REPUBLIKENS FÖRSTA DAGAR. II. DET FÖRSTA STORA SKEDET. III. INBÖRDESKRIGET. IV. EFTER KRIGET. V. ALLMÄN ÖFVERBLICK. VI. LITTERÄRA FRAMSTEG. VII. QVINNAN OCH DEN SEDLIGA BILDNINGEN. VIII. KYRKAN.

FÖRSTA KAPITLET.

Puritanerna och "Majblomman."—Massachusetts-kolonierna.—Huru södern befolkades.—England behandlar amerikanerna styfmoderligt.—En tid af lidanden och försakelser. — Lifvet i allmänhet. — Frihetskriget. — Det djupa lugnet under seklets första skede. — Krig med England 1812. — Krig med Mexiko. Gränsen fastställes.

Den nordamerikanska republiken är nästan jemnårig med det tidehvarf, hvars större händelser vi velat berätta i denna bok. Vårt sekels Europa är, som vi sett, till en stor del en följd af den franska revolutionen, och Amerikas Förenta Stater vunno sin sjelfständighet genom den frihetskamp, som samtidigt inträffade här. Båda dessa händelser — den franska revolutionen och den amerikanska — egde rum innan vårt tidehvarf hade börjat andas, men frukterna, om vi dermed förstå större frihet och folkrätt, kommo dock i båda fallen först i vår tid. Med andra ord: de respektive hörnstenarne lades på aftonen af det ena seklet, men templen hafva byggts i det andra.

Sjelfva fröet till det frihetsträd, hvarunder sextio millioner menniskor i dag njuta politisk svalka, hade af vinden kastats öfver från Europa omkring två hundra år tidigare. Det kom såsom "Majblommans" frakt år 1620. Ett litet sällskap af s. k. "puritaner" (förföljda religiösa trossyskon) landade då på Massachusetts strand. De sökte den frihet, som de icke hade funnit i Europa. Likväl voro de goda monarkister, beslutne att qvarstå under den engelska tronens *skydd*, villige att lyda dess mandat. De voro således alls inga fiender till den politiska ordning, som rådde i deras hemland. Men de voro fromme och önskade tro på Gud och tillbedja Honom i enlighet med graden och arten af det ljus de egde, och då detta icke tilläts dem på engelsk botten, kommo de hit

för att anlägga en egen liten teokrati eller ett kyrkovälde. Det gick dock icke, som de hade anat. Någon hade uppgjort en större plan, i hvars utförande de blefvo blinda och dock villiga verktyg. Resultatet af deras stilla början vardt hvad vi i dag se och *skall* blifva någonting mycket större. Af deras lilla kyrkostat, der den *inskränkta* tanken, värmd af den fromma och ofta fanatiska känslan, förde *oinskränkt* välde, vardt en folkfrihetens storstat, styrd af den lika vackra som sanna och allmängiltiga tanken, att menniskan är född fri med en naturlig och oafytterlig rättighet att tro hvad hon vill och göra hvad hon behagar, så länge hon respekterar andras rätt att njuta samma fördelar.

Emellertid kommo dock icke dessa anglosaxer till Amerika såsom deras förfäder ett tusen år förut kommit till England. De senare kommo som romare, normander och skandinaver: med eld och svärd, med död och ödeläggelse. Men puritanerna (den anglosaxiska sådden på nya verldens mark) anlände hit "i Jesu namn" och började sitt nya lif på dessa stränder med bön och tacksägelse.

Ur den puritanska Massachusetts-kolonien sprang sedan det ena nya samhället efter det andra, så att en ganska folkrik och blomstrande stat vardt följden. Det var *nordstaten*, invigd åt den menskliga jemlikheten och det fria arbetet. Men

"hvarhelst ett tempel byggdes Herranom
dit ock den onde med sitt följe kom."

Orden besannades i detta fall på ett klart och tydligt sätt. Ty nästan samtidigt med desse ur det engelska folkets djupa leder utgångne "pilgrimer", anlände ett antal s. k. engelska *chevalierer* eller riddare (afsigkomne och moraliskt sjunkne adelsherrar) till en annan del af landet, der de med negerslafveriet till hörnsten grundlade en annan odling, som var våldets och tvångets. Sålunda hade den blifvande fria storstaten ifrån sjelfva början fått två i grund och botten fiendtliga element: det onda och det goda, frihet och slafveri, rättskänsla och orättvisa, aktning för arbetet och förakt för detsamma.

KRISTOFER COLUMBUS.

Men innan dessa två principer kommo i öppen och blodig kamp med hvarandra om rätten till väldet, skulle de båda landsändarne *tillsammans* värna sig emot och frigöra sig ifrån en yttre fiende, nämligen det engelska förtryck, undan hvilket puritanerna trodde sig lyckligt hafva flytt, då de anlände till den nu historiska Plymouth-klippan. Låt oss först med blicken öfverfara den händelsen, innan vi gå vidare med pilgrimer och chevalierer.

De amerikanska kolonierna hade under 150 års oafbruten utveckling kommit derhän, att de vid tiden för frihetskrigets utbrott bestodo af omkring tre millioner menniskor, strödda längs Atlantens kust från Massachusetts ned till South Carolina och Georgia. De hade från början ställt sig under den engelska spiran och hade i alla afseenden varit trogna engelska undersåtar. Såsom sådana voro de skattskyldiga till moderlandet, som heller icke underlät att draga all möjlig fördel af sin unga amerikanska dotter. Englands kolonialpolitik hade länge gått ut på att bara taga så mycket som tagas kunde från kolonierna. De ansågos icke ega några vidare rättigheter. De voro till såsom bikupor, hvars honung tillhörde England, som i gengäld utsträckte sitt skyddande svärd öfver kolonisterna, då de sväfvade i fara, d. v. s. då någon annan skatthungrig storstat hotade att göra Englands rätt till den utländska besittningen stridig. Men under George III:s tid började amerikanerna tycka, att deras egen fördel af England och Englands af dem icke motsvarade hvarandra. Det kostade dem för mycket att vara engelska undersåtar, och hvad det engelska skyddet beträffade, så var det dem svårt att se hvarför det skulle kallas skydd att blifva systematiskt utsugna och förtryckta. De hade icke drömt derom, då de landstego på Columbi jord den dystra November-aftonen 1620. Tvärt om föresväfvade dem då ett skönt frihetsideal, det de gåfvo uttryck i ord genom att, församlade i "Majblommans" kajuta, författa och antaga ett aktstycke, hvilket vardt det första i historien, som gaf alla ovilkorligen samma lag och rätt. Denna författningsurkund gällde på sitt sätt såsom det nya samhällets rättesnöre upp till den fjerde Juli 1776, då det fullkomnades af ett annat, vi mena den af de segerrika kolo-

nierna antagna sjelfständighetsförklaringen, hvari frihets- och jemlikhetsidéen för första gången fick klart uttryck.

Emellan dessa båda dagar (den tjuguförsta November 1620 och den fjerde Juli 1776) ligger en visserligen icke lång men likväl innehållsrik historia, "full af nöd och faror, försakelser och hjeltemodig ståndaktighet, nämligen historien om grundandet af ett nytt samhälle, hvilket, oberoende af medeltida förutsättningar, genast började med det, hvartill de europeiska folken ännu icke hunnit, ett jemlikhetens borgarvälde med religiös och politisk sjelfbestämning." Utvecklingen af detta samhälle innebar någonting öfvervägande nyktert, säger en författare. Det har allt igenom varit riktadt på praktiska mål och måste så hafva varit. Visserligen saknade icke lifvet sin idéella sida, men denna gick fullständigt upp i en religiositet, hvars puritanskt dystra skaplynne stod i skarp strid med allt, som förskönar och smyckar lifvet. Moderlandets puritanism hade i nybyggena öfvergått till en jernhård kärfhet, men man måste erkänna, att blott sådan den var kunde den bringa sitt stora verk till fullbordan. Om den gaf unionens hela äldre historia en viss dyster enformig prägel, saknade den dock icke all romantik. Det omätliga hafvet, den förtrollande ensligheten i urskog och på prärie, praktfulla insjöar, oändliga floder, en stundom sparsam, stundom yppig växtlighet — allt detta kunde icke underlåta att göra intryck på menniskosjälen. Härtill kom den farans poesi, som åtföljer nybyggarelifvet i urskogen, det friska, fria jägarlifvet i skog och mark med sina umbäranden, ansträngningar och enkla fröjder, vidare de djerfva upptäcksfärderna i den hemlighetsfulla aflägsna vestern, jagten på buffel och andra djur och striderna med de listiga och i utbrottet af sitt raseri ytterst grymma infödingarne. Krigen med indianerna, som i flera mansåldrar fortsattes och äro rika på äfventyrliga drag, tragiska och djupt rörande händelser, bilda — säger en författare — den egentliga hjelteåldern i Nordamerikas historia och hafva helt naturligt blifvit ett hufvudämne för dess unga skaldekonst.

Vi få således antaga att detta fria, friska naturlif var högeligen egnadt att i folkets bröst väcka och vårda den okuf-

liga frihetskärlek, som 1770 gaf sig luft i en revolution, hvars verkningar satt sin prägel på hela detta sekel, vare sig vi inskränka blicken till endast detta land eller sträcka den öfver hela den civiliserade verlden.

Det var ett visst engelskt förakt för amerikanerna som så småningom ledde händelserna till denna sjuåriga kamp. Englands regering betraktade kolonisterna såsom ett underlägset folk och kunde derför icke förmå sig att bemöta dem med den hänsyn och respekt, de såsom fria menniskor fordrade. Detta fördrogo de i det allra längsta under förhoppningen att andra tider skulle medföra andra tänkesätt hos de tongifvande i England, men när de ändtligen lärde sig inse, huru falskt detta hopp var, reste de sig och afkastade oket. Det engelska strå som bröt den amerikanska kamelens rygg var stämpelakten och försöken att med våld genomföra dess despotiska bestämmelser. Denna akt bjöd att intet dokument, ingen tidning, ingen broschyr eller annat dylikt fick utgifvas, om det icke var försedt med stämpel, köpt hos den engelska regeringen. Härpå vägrade kolonisterna att ingå. Då försökte engelska tjenstemän att tvinga dem dertill. Härvid mötte de motstånd. Tjenstemännens hus hemsöktes af uppretade kolonister, som väl visste, hur de skulle störa dessas lugn och ro. Detta gaf anledning till hitsändandet af engelska trupper, dem myndigheterna ville tvinga kolonisterna att inqvartera. Men desse svarade med att sjelfve bilda regementen. Men innan de grepo till vapen sammanträdde de i konvent (hållet i New York) för att aflägga högtidlig protest emot de orättvisa lagarne. Detta hjelpte icke. England hade beslutat att, kosta hvad det ville, underkufva amerikanerna och förvandla dem till lydiga och trogna undersåtar. Den frihetseld som brann i kolonisternas bröst, flammade blott högre under inverkan af denna förtryckets vind. Föreningar under namn af "Frihetens söner" hade uppsprungit litet hvarstädes, och nu uppträdde vältalige män sådana som Patrick Henry, James Otis, Samuel och John Adams m. fl. med glödande appeller till folket, som grep till vapen och i sju års tid uppehöll en kamp, hvilken slöt dermed, att de tretton kolonierna sammanslöto sig till ett republikanskt

BENJAMIN FRANKLIN. (233)

förbund, från hvilket England tvangs att taga sin despotiska hand.

Det segerrikt afslutade frihetskriget gaf en väldig lyftning åt det nordamerikanska lifvet. Odlingen började antaga vidsträckta dimensioner, inom hvilken den höjda nationalkänslan ej längre åtnöjde sig med de beundransvärda materiella framstegen, utan på fullt allvar ville tillgodose de ideella behofven. Med en i den gamla verlden okänd raskhet och kraft kastade sig det nya samhället in på handelns och slöjdens banor, gjorde vidsträckt bruk af Fultons stora uppfinning, utbredde sig ända till Klippbergens områden, tillbakaträngde den indianska rasen, odlade ofantliga sträckor, lät oräkneliga städer uppstiga ur urskogarna och lät stjernbaneret svaja på alla haf. Derjemte stiftades universitet och skolor af alla slag, tryckpressar fördes från österns städer till vesterns blockhus, och politiska möten höllos der den kringströfvande indianen nyligen jagade buffeloxen.

Så der utvecklade sig den nationella kraften hos desse republikaner. De umgingos icke med några eröfringsplaner, och alldenstund de icke befarade att blifva anfallne af några eröfringslystne grannar, förödde de icke sina tillgångar på stora härar och flottor. De valde freden, som egde ett det skönaste och tacksammaste fält på ett område, som famnas af två verldshaf. I Europa gjordes under tiden det ena försöket efter det andra att blifva qvitt troner och förtryck, men alltid förgäfves. Monarkerna bibehöllo, med bajonettens tillhjelp, sin makt der, medan här vandrade ett ungt folk, lyckligt i sin frihet och tryggt i medvetandet om sin förmåga att värna denna sin skatt.

De tolf första åren af detta århundrade tillbragte republiken i det allra djupaste lugn. För England hade den då icke återvunnit någon kärlek, men ville derför icke på något sätt molestera det. George Washingtons sista ord till det amerikanska folket var ett ur hans hjertas djup sprunget råd att aldrig inblanda sig i någon annan nations affärer, utan vårda freden såsom en himlens välsignelse. Hörsammande den faderliga rösten, lät folket de i Europa lågande krigen rasa ut utan att låta indraga sig deri.

Icke desto mindre kom ett krig för Amerika, och besynnerligt nog just med England. Engelska kaparefartyg hade börjat trakassera den amerikanska hafshandeln och hade äfven gått så långt att de inpressade amerikanske sjömän i engelsk tjenst. På grund häraf utfärdade den amerikanska regeringen den så kallade embargo-akten, som förbjöd alla amerikanska fartyg att lemna sina hamnar. Härigenom förstördes den amerikanska handelsflottan och bragte till fattigdom tusentals familjer i kuststaterna. När tålamodet brast, förklarade Amerika krig. Utan flotta och utan armé kastade den unga republiken handsken åt en fiende, som hade en million man under vapen och ett tusen krigsskepp i sjön.

Amerikanerna inföllo i Canada, men misslyckades så illa, att alla deras trupper blefvo tillfångatagna. Till sjös gick det dem bättre, emedan de vunno åtskilliga smärre segrar. Men medan ett och annat engelskt skepp tvangs stryka flagg, lades hufvudstaden Washingtons publika byggnader i ruiner af engelska trupper, som hade funnit platsen försvarslös. För detta nidingsdåd utkräfde amerikanerna en förskräcklig hämd vid New Orleans, der general Jackson, sedermera president, vann en afgörande seger öfver britterna den åttonde Januari 1815. Sextusen veteraner hade landsatts för att anfalla staden. men mötte ett så hårdnackadt och ihärdigt motstånd af de förskansade amerikanerna, att de måste retirera sedan de förlorat två tusen man emot fiendens fjorton. England bad nu om fred. Man hade krigat i två och ett halft år om en sak, som lätt kunnat uppgöras med några penndrag, och när nu vapnen nedlades och vänskapen återställdes, förglömde man att i fördraget säga ett ord om krigsorsaken. Emellertid vardt hafvet åter fritt för amerikanska fartyg, och hvad det ofullständiga fredstraktatet angår, så har det till dato hållits i helgd af engelsmännen.

Republiken åtnjöt nu en trettiotvåårig fred till 1847, då tvist om en gränsfråga uppstod med Mexico. Man hade vid Texas' anslutning till Förenta Staterna försummat att upprätta en bestämd rålinie deremellan och Mexico. I Texas ansåg man gränsen vara floden Rio Grande, men i Mexico ville man förlägga den etthundra engelska mil längre

i öster. Några vidare underhandlingar eller försök att uppgöra saken i godo synas icke hafva gjorts, utan skyndade sig vår styrelse mycket brådstörtadt att skicka 7,000 man dit ner, der den mötte en mexikansk här, som vardt slagen, hvarpå amerikanerna efter några andra för dem lyckliga träffningar intogo hufvudstaden Mexico, då fred slöts och Rio Grande vardt gränsen.

Dessa två bardalekar måste emellertid anses såsom obetydliga affärer och försvinna verkligen till ett par små episoder i nationens historia.

ANDRA KAPITLET.

Ett makalöst resultat af ett fritt folks arbete. — Republikens oerhörda tillväxt. — Slafveriets förbannelse. — Hur den angrep norden. — Abolitioniströrelsen. — John Browns anfall på slafveriet. — Inga kompromisser! — Det onda griper omkring sig. — Krisen kommer.

Femtio år af fredlig utveckling hade 1860 frambragt ett resultat som saknade all tillstymmelse till motstycke i de menskliga häfderna. När republiken detta år hade fulländat sin vanliga tioårs-census, fann den och hela verlden, att det s. k. europeiska framåtskridandet föreföll som ett absolut stillastående vid sidan om den rörelse, som i Amerika immerfort mångdubblade folknumerär och nationalskatter.

De tre millioner kolonister, som afkastat sig det engelska oket, hade nu förökats till 32 millioner. Dessa menniskor, nästan alla arbetare i ordets bokstafliga bemärkelse, biträddes i sin verksamhet af sex millioner hästar och två millioner arbetsoxar. De egde åtta millioner kor, femton millioner andra nötkreatur, tjugutvå millioner får och trettio millioner svin. Årets bomullsskörd bestod af en million ton (två tusen millioner skålpund), spanmålsskörden var ett tusen två hundra millioner bushels. Tobaksskörden hade fördubblats på tio år och belöpte sig 1860 till femhundra millioner skålpund. I landet fanns kanaler 5,000 engelska mil i längd och 30,000 mil jernväg, hvaraf 22,000 mil hade byggts sedan 1850. Den årliga tygtillverkningen var i värde 200 millioner dollars. Ung som republiken ännu var hade den likväl 113,-000 skolor och institut, der 150,000 lärare och lärarinnor sysselsattes. För dessa undervisningsverk uppburos årligen i skatter och på andra sätt $35,000,000, och der erhöllo närmare sex millioner barn sin första undervisning. I 54,000 kyrkor med sittplats för 19,000,000 åhörare meddelades religiös upp-

byggelse. Tidningspressen representerades af 4,000 tidningar, som tillsammans årligen utgingo i ett tusen millioner exemplar.

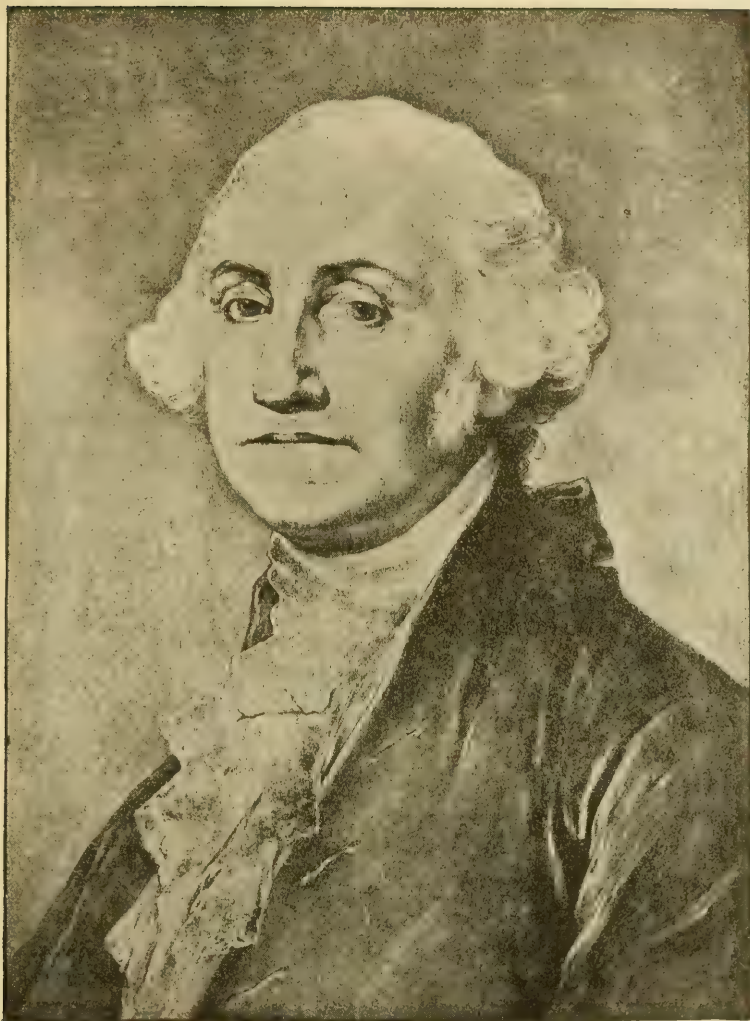
De tretton ursprungliga staterna hade stigit i antal till trettiofyra. Republikens areal hade samtidigt vidgats alldeles utomordentligt. Louisiana (som i början betecknade ett många gånger större område än våra dagars stat med samma namn) hade af Förenta Staterna köpts af Napoleon. Spanien afträdde Florida. Texas och California togos med svärd från Mexico. Gång på gång hade de ströfvande indianerna genom öfverenskommelse öfverlåtit sina vidsträckta jagtmarker åt regeringen. I korthet: det amerikanska folket besatt nämda år två tusen millioner acres land, hvaraf de hunnit lägga under plogen eller på annat sätt fruktbargöra endast en femtedel. Resten låg väntande på nybyggarens plog, en borgen för fortsatt storartad utveckling, som ett himlens löfte om framtida storhet och glans för ett folk, å hvars vapensköld lästes orden "*E multiplus unum.*"*)

Men det fanns en mörk och ful fläck på denna annars skinande sköld. I sjelfva skuggan af kapitolii-byggnaden i Washington sågs i bojor slagna slafvar, och i sydstaternas städer såldes män, qvinnor och barn såsom kreatur till den högstbjudande. Ja, på slafstaternas gränser gjorde man sig en imkomstkälla genom att afla slafvar för marknaden i de slafegande staterna. Det ofantliga bomulls- ris- och tobaksförråd, hvarom vi ofvan talat, utgjorde frukten af negrernas obetalda arbete. Ett antal slaflagar, så nedriga och omenskliga som verlden någonsin hört talas om, gällde för att hålla dessa arma menniskor i bojan och under piskan.

Denna säregna institution hade visserligen grundats af amerikaner, om vi dermed förstå de engelska rucklare och andra äfventyrare som hade nedsatt sig i South Carolina, Georgia och Virginia, men det måste också ihågkommas att dessa egde i den engelska regeringen ett kraftigt stöd. I första utkastet till sjelfständighetsförklaringen hade författaren särskildt nämnt detta förhållande såsom en anklagelse emot den engelska ko-

---

*) Af många varda vi blott en.

GEORGE WASHINGTON.

nungen. Mera tänkande och ädle män i nordstaterna ogillade den hemska inrättningen redan då. Men de röster, som höjdes då och årtionden senare, förklingade som i en vild öken, och i den mån som folkmängden tilltog i norden tilltog äfven den hemliga sympatien med styggelsen. Slafveriet var nämligen ett moraliskt gift som spred sina härjningar ej blott bland söderns hvita befolkning, utan äfven bland nordens, der många funnos, som öppet försvarade synden.

Besynnerligt som det kan synas, så är det likväl sant, att den mekaniska uppfinningens ande, som inträdde med vårt tidehvarf, kom slafveriet till hjelp på ett mycket kraftigt sätt. I det adertonde seklet och långt in i det nittonde hade bomullsodlingen icke mäktat göra några vidare framsteg på grund deraf, att det var så svårt att skilja bomullen från de vidhängande fröen. En person kunde icke rengöra mer än ett skålpund bomull per dag. Kom så ångkraften och spinnmaskinen och fordrade tio skålpund der handmaskinen hade varit nöjd med ett. En amerikan konstruerade en maskin, hvarmed bomullen kunde snabbt och utan mycken kostnad rengöras för att öfverlemnas åt spinnaren. I och dermed vardt bomullsodlingen en af de mest lönande industrierna i hela verlden. Att ega en liten plantage och några slafvar var nu en hel rikedom. England tog emot så mycken bomull som kunde odlas, och i Amerika lågo milliontals acres jord väntande på bomullsfröet och slafven. Med den ofantliga rikedom, som slafegarne sålunda samlade, gjorde de sig inflytelserika vänner i norden, från hvilket håll de instinktmessigt anade en fara. Inom slafstaternas egna gränser fördrogo slafplutokraterna ingen fri dryftning af slaffrågan. De djerfve, som vågade sig dit för att inlägga den mildaste protest emot det stora brottet, löpte en förfärlig risk, och många voro de, hvilka fingo med lifvet eller en lem plikta för sin oförsigtighet. Ju flera engelska och andra ångspinnerier kommo till stånd, desto mera inbringande blef bomullsodlingen och desto mera vinstgifvande slafveriet. Denna sataniska inrättning omgaf sig derför med hvarje möjligt palisadverk och drog ej ens i betänkande att ställa den kristna kyrkan i sin tjenst. Från predikstolarne förkunnades att den slaf, som sökte sin frihet

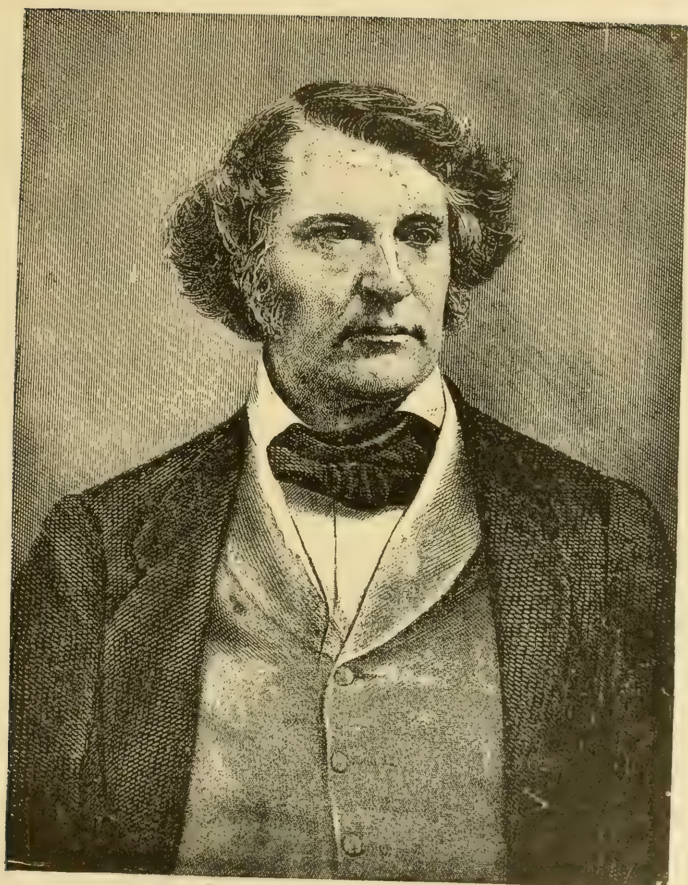

SLAGET VID BULL RUN.

i flykten, hade gjort sig skyldig till storstöld och att den, som talade emot slafveriet, uppreste sig emot himlens egen förordning.

Nu är att märka det slafveriet icke var främmande för de norra kolonierna—såsom de i Massachusetts, Connecticut och andra orter—under dessa samhällens tidigaste skeden. Till och med framstående prestmän i det puritanska Ny-England hade icke aktat för rof att bestå sig med slafvar. Det lär heller icke kunna förnekas att George Washington sjelf var slafegare, ehuru han dock frigaf sina negrer långt innan han dog. Emellertid lär det aktuella slafveriet i norden icke hafva öfverlefvat revolutionen många år. Men det var ju nog att den allmänna opinionen ännu ej blott fördrog utan äfven gillade den med så mycken större kraft i södern florerande "affären." Nordstatskapitalisten var, så till sägandes, en tyst medlem i firman. Söderns plantage-egare behöfde ofta låna penningar för att vidga sin rörelse — köpa flera slafvar och så vidare. Då stod nordstatsmannen honom till tjenst med lån på högt intresse, och i norden gjordes naturligtvis för öfrigt stora legitima affärer med söderns stora producenter, hvadan den i Ny-England först uppsprungna motviljan emot söderns begrepp om negern såsom menniska så småningom, hos öfverklassen åtminstone, öfvergick till tolerans och från tolerans till försvar.

Men under denna moraliska förkolning brann djupt ner i nordens folklager en skär sedlig flamma, som med tiden banade sig väg upp till ytan och utbröt i en rörelse, hvilken trotsade allt, som ställdes i dess väg. I spetsen för denna abolitionist-rörelse stodo männen William Lloyd Garrison, Wendell Phillips, Owen Lovejoy och andra, samt senare en lång rad af snillrike män på kyrkans och lagstiftningens områden. Garrison drog den 1 Januari 1831 i fält mot slafveriet med en i Boston utkommande tidning, och hurudan den allmänna opinionen då var i denna "bildningens hufvudstad," kan slutas deraf, att Garrison en dag släpades genom stadens gator med ett rep om halsen och sväfvade i den yttersta fara att varda mördad. Detta öde drabbade verkligen Lovejoy, som några år senare utgaf en likadan tidning i Alton, Illinois, der hans

CHARLES SUMNER. (243)

tryckeri förstördes och han sjelf ihjelsköts. Ännu senare blef senator Charles Sumner af en sydstatssenator med hugg och slag öfverfallen i senatkammaren i Washington. Sådan var den "ridderliga anda" som lifvade söderns slafpatroner och deras vänner i norden.

Men frihetsvännernas mod svek dem icke derför. Abolitionisternas rörelse, som slöt med frigifvandet af fyra millioner negrer, började med endast tolf medlemmar, men hade inom tre år nöjet räkna tvåhundra *föreningar* och fyra år senare två tusen sådana sällskap. Med ett nit, en kraft, en hänförelse som kände inga gränser, hängåfvo sig dessa män och qvinnor åt arbetet, som icke gällde annat än ovilkorlig emancipation. En af dem vid namn John Brown, en frihetens apostel och martyr, drefs af sin glödande entusiasm att med blott tjugutvå man till hjelp anfalla en institution, som var rotad i häfd, i lag, i allmän opinion samt försvarad af ett dussin kompakta staters materiella resurser. I Oktober 1859 inföll han med sin lilla skara i staten Virginia. Vid Harpers Ferry "mötte han fienden," d. v. s. det var der som han i frihetens och mensklighetens namn höjde sitt svärd och förklarade sin afsigt, som var att befria negrerna. Han *öfvermannades* naturligtvis. Derpå vardt han "lagligt" dömd och aflifvad. Men med hans martyrdöd fick abolitioniströrelsen ett heligare lif. Virginia skalf, när Brown, lugn som den personifierade samvetsfriden, besteg galgen. Men slafveriet — icke kände det en så lätt stöt, säger man. Jo, det hade så godt som fått sin dom. Händelsen väckte ett oerhördt uppseende så i södern som i norden och vardt i verkligheten det slag, som väckte hundratusentals hittills för slafveristyggelsen likgiltiga sinnen. Browns handling var en nordens krigsförklaring emot södern. Ingen fred härefter, inga kompromisser. En på frihet och jemlikhet grundad republik, i hvilken slafveriet det oaktadt florerade, var ju i sig sjelf en skriande motsägelse. Och det låg en förskräcklig fara i detta absurda tillstånd, ty ingenting var för de tänkande klarare, än att denna ordning ej i längden kunde bestå. Antingen skulle södern blifva fri som norden eller norden inkräktas af slafveriet och hemfalla under denna förbannelse.

Denna fråga hade verkligen långt dessförinnan varit före på de politiska talarestolarna och stod äfven på dagordningen i kongressen. Slafegarne hade insett att de blott med stor svårighet kunde öfverföra sin inrättning till de fria staterna. De försökte då i stället att vinna mark för densamma i territorierna. På detta sätt hoppades de kunna intaga den stora, ännu oorganiserade och tunnt befolkade vestern. Men hvarthän hydran än vände sig möttes hon af "skorpionpiskor," som en talare en gång yttrade i kongressen. Hon ville då till slut söka konstitutionell grund för att kunna dokumentera sig såsom hederlig och frejdad, och då var det som andarna drabbade samman på fullt allvar, då kom krisen och med den friheten.

TREDJE KAPITLET.

1860 års presidentval. — Slafpatronernas trångmål. — Skillnaden emellan puritanerna och "riddarne." — Kriget utbryter. — General Mc' Clellans rörelser. — General Lee. — General Grant. — General Sherman. Unionsstyrelsens bekymmer. — Slafvarne förklaras fria. — Unionisternas patriotism. — Rebellernas mod. — Belägringen af Richmond. — Jefferson Davis flyr från sin post. — John Ericssons monitor. — Farragut intager New Orleans.

Den amerikanska unionens presidenter hade, för det mesta, genom börd eller till tänkesätt varit söderns män ända upp till året 1860, då nytt presidentval inföll.

Den fråga hvaromkring den nationella valstriden då hufvudsakligast hvälfde sig var, huruvida territorierna skulle öppnas för negerslafveriet eller hållas slutna derför. Närmare hade icke den försigtiga politiken gått styggelsen in på lifvet. Slafpatronerna gjorde anspråk på rättigheten att taga sina slafvar med sig, då de flyttade från en gammal slafstat till ett nytt territorium, men norden bestred detta, och på valdagen föll utslaget så, att Abraham Lincoln, då redan känd som en af slafveriets oförsonligaste fiender, vardt republikens högste chef.

Detta var ett svårt politiskt nederlag för sydstaterna, hvars sista hopp hade varit att med en af sina vänner i spetsen för regeringen slå ett djerft parlamentariskt slag för sin sjuka sak. Att förblifva i unionen under en president, som fått embetet såsom en belöning för den afsky, han hyste för söderns förnämsta inrättning, var för det första icke förenligt med en sydstatsgentlemans uppfattning af sjelfaktning och för det andra icke heller förenligt med hans framtida ekonomiska intressen. Slafaristokratien hade blott en enda utväg ur denna sin dilemma, och denna väg ledde direkt ut ur sjelfva

unionen. De beträdde den; de beslöto att med svärdet söndra det band, som höll den enskilda staten fäst vid unionen, de inledde ett långt och blodigt inbördeskrig. Den moraliska olikhet, som nödvändigtvis förefanns emellan "Majblommans" passagerare och de engelska "riddersmän," som grundlade sydstatssamhällena, hade icke under 250 års tid utplånats på amerikansk mark, utan nedgått genom tidehvarfven i utpräglad form för att nu framträda i en öppen mordisk fejd, hvar-

JEFFERSON DAVIS.

under den ena parten höll sig till den i "Majblommans" kajuta och i hjertat skrifna grundsatsen att den ena menniskan har lika stor rätt till sin frihet som den andra, medan den andras enda *moraliska* försvar för slafveriet låg i påståendet att svart hy och underlägsen intelligens utgör ett tillräckligt bevis på att man är skapad till slaf.

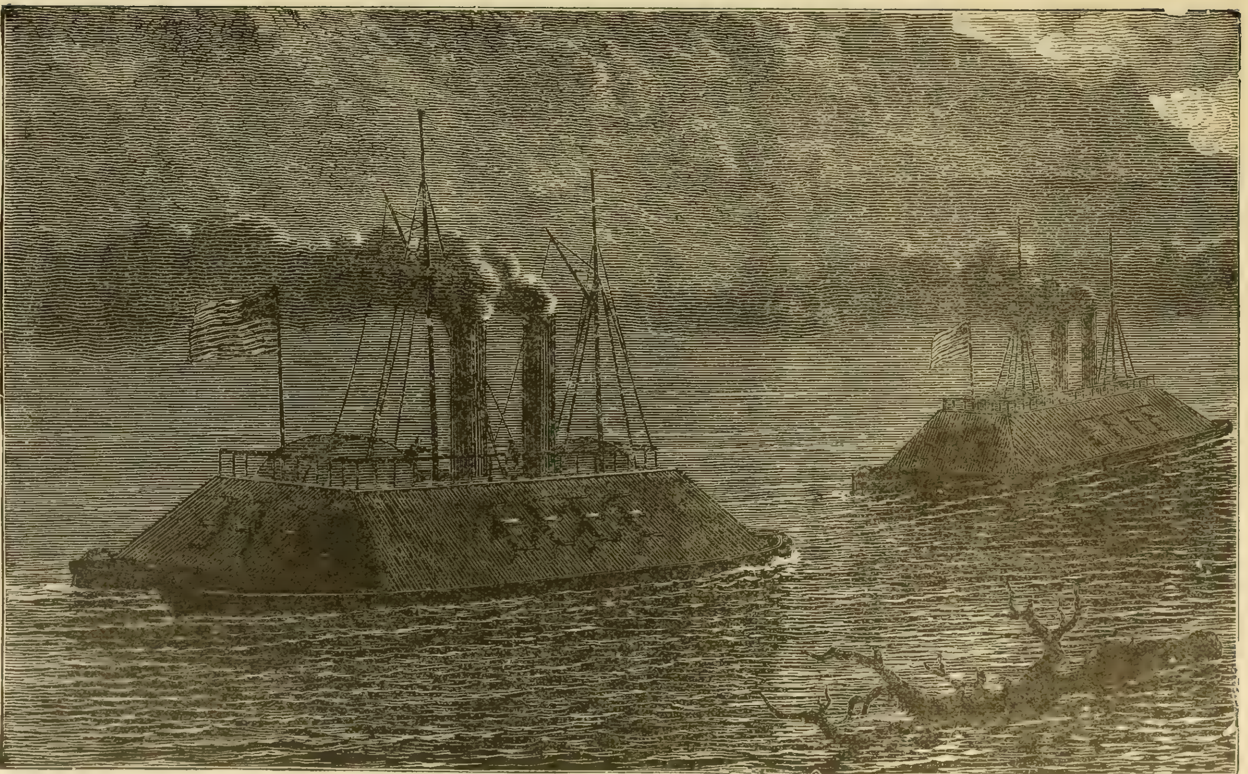
Men det var icke på denna grund, som sydstaterna nu reste sig. De ställde sig på konstitutionell mark och påstodo

att författningen tillät hvarje stat att sjelf afgöra, huruvida den skulle tillhöra unionen eller ej. Om vi, så resonerade nu dessa slafstater, slita oss lösa ifrån förbundet, så hafva ej nordstaterna längre någonting att säga om vår "institution," utan kunna vi då styra och ställa efter behag med våra enskilda affärer.

Annars hade det ifrån unionens första dagar funnits två meningar om denna statens rätt. I södern höll man på den s. k. decentralisationsprincipen, som innebär, att nationalregeringens makt bör inskränkas så mycket som möjligt, hvaremot nordens folk lutade starkare åt maktens centralisering hos denna regering.

Den förra meningen hade alltid haft sitt förnämsta fäste i South Carolina, hvilken stat redan år 1831 hade gjort ett försök att göra sig oberoende af förbundsstyrelsen. Det var samma stat, som nu, den tjugonde December 1860, först förklarade sig fri. Georgia, Alabama, Mississippi, Louisiana och Florida följde genast exemplet, och några månader senare trädde staterna Virginia, North Carolina, Tennessee, Arkansas och Texas i de andras spår. Elfva stater, omfattande en areal af en million eng. qvadratmil och bebodda af tio millioner menniskor, hade sålunda förklarat bandet med unionen upplöst och organiserat ett nytt sjelfständigt förbund. De förklarade samtidigt sin afsigt vara att med vapenmakt försvara sin nyintagna politiska ställning. Och ordet var godt, ty den trettonde April 1861 gick South Carolina åter i spetsen för den beväpnade rörelsen, i det den då anföll fästet Fort Sumter, beläget utanför staden Charleston.

Nordstaternas skyldighet var nu klar. Blott en sak var att göra, nämligen att återföra "de vilseledda systrarna" till unionen. Och detta skulle blifva en mycket lätt sak, menade man. Vid utbrottet af den verldsomhvälfvande franska resningen 1789 hade Louis XVI yttrat som sin mening, att den var ett upplopp, ehuru han snart fann, att den var något allvarsammare än så. Så ock i detta fall. Norden trodde i början, att det var en liten affär, som kunde uppgöras på två till tre veckor, men fick dock göra det ledsamma rönet, att det tog fyra förskräckliga år att leda de irrande staterna tillbaka till sin moder.

KANONBÅTAR FRAMFÖR VICKSBURG.

President Lincoln utkallade genast 75,000 man, och så villigt och entusiastiskt hörsammade landets ungdom denna kallelse, att försvarshären stod färdig på några dagar. Samtidigt antog kongressen ett beslut, högtidligt förklarande, att unionens vidmakthållande vore en helig skyldighet, som måste fullgöras till hvad pris som helst.

Men södern hade två stora fördelar, som gjorde företaget högeligen vanskligt för nordens män. För det första hade president Lincolns företrädare (Buchanan) under sin embetstid dragit försorg om, att nästan all krigsmaterial blifvit förlagd till arsenalerna i sydstaterna, och för det andra voro dessa stater i stånd att ur egna förråder hemta proviant för trupperna. Detta gjorde, att konfederationen, som rebellförbundet kallades, trodde sig gå en lysande seger till mötes, i synnerhet som krigslyckan verkligen log mot slafmakten i stridens början. Det första stora slaget, som egde rum vid Bull Run den tjuguförsta Juni 1861, utföll till deras fördel. Emellertid voro rebellerna, för framgången af sin sak, beroende af sin utrikeshandel med bomull, ris och tobak. Att blockera deras hamnar vardt derför unionisternas första stora åtgärd, som höll fienden utestängd från den yttre verlden. Ett annat för unionisterna lika vigtigt steg var att beherska floden Mississippi från dess mynning vid New Orleans hela vägen upp. Tre af rebellstaterna — Arkansas, Louisiana och Texas — ligga vester om denna flod, och att kommendera densamma var således att afskära dessa stater från all förbindelse med de andra irrande systrarna. Detta var förenadt med stor svårighet, men lyckades omsider, till dess att endast det af rebellerna befästade Vicksburg återstod som den sista länken i deras försvarskedja. Slutligen föll äfven detta citadell för de segerrika unionsvapnen, i och hvarmed rebellionen vardt styckad i två delar, de der icke kunde återknytas. Denna händelse inträffade den fjerde Juli 1863.

Under tiden hade kampen pågått förbittradt och med delad framgång. Konfederationens hufvudstad var Richmond i Virginia, blott 130 mil från Washington. Att framtränga till detta rebellionens högsäte vore att rikta ett dråpslag åt sjelfva hjertat af det på slafveriet nygrundade riket. På Potomac-flo-

SLAGET VID WILSONS CREEK.

dens strand lågo 200,000 man med detta mål framför sig, anförda af general McClellan. Men emellan dem och Richmond låg rebellgeneralen Lees här, kanske ej så stor, men fullt ut lika modig och stridsduglig. McClellan avancerade steg för steg till dess han stod blott några få mil från Richmond. Men då tyckes han hafva kommit på helt andra tankar, emedan han i stället för att framtränga, drog sig helt plötsligt tillbaka utan att leverera ett enda slag. Uppmuntrade häraf förföljde honom rebellerna, ehuru dock endast för att blifva slagna vid de dagligen gjorda anfallen. Men McClellan fortfor icke desto mindre att retirera till dess han fann skydd bakom de federala kanonbåtarne vid James-floden.

Då förändrade Lee sin kosa, i det han drog sig norr ut och marscherade rakt på Washington. På vägen dit mötte han likväl så mycket motstånd i Maryland, att han vände sig söderut, medan McClellan återtog sin vanliga overksamhet, hvarför han kort derpå fråntogs kommandot, som nu uppdrogs åt den mera energiske general Burnside.

Under krigets tidigaste skede var slafverifrågan källan till många bekymmer för unionstyrelsen, som var tvehågsen om, hvilken ställning den skulle intaga gent emot densamma. Det hade långt tillbaka funnits federala lagar, i kraft af hvilka till nordstaterna förrymda slafvar återfördes, om de ertappades. Man hade till exempel sett en Förenta Staternas kutter från Boston till södern återförpassa en sådan flykting. När kriget utbröt, flydde de arma negrerna i tusental för att söka skydd under unionsarméens vapen. Hvad skulle förbundsregeringen göra med desse? Enligt den förut så troget följda lagen var det ju dess pligt att köra dem tillbaka till sina egare. Men å andra sidan var det ju om dessa slafvar, som kriget egentligen hvälfde sig. Skulle norden, som i negrerna funno lojala menniskor, vägra dem sitt skydd, då de flytt från rebeller och förrädare? Spörsmålet var riktigt, men fordrade lösning, och en sådan kom, då president Lincoln på nyårsdagen 1863 utfärdade sin ryktbara emancipationsakt, som förklarade alla slafvar fria inom sådana stater, som då befunno sig i rebellion emot nationalregeringen. Derigenom sattes genast tre millioner negrer på fri fot. De stater, som hade förblifvit

lojala, insågo nu, att hela "institutionen" eventuelt skulle gå under, hvarföre de sjelfmant lossade sina slafvars fjettrar. I sinom tid (1865) tillkom ett amendement till konstitutionen, som gjorde all återgång till denna vederstyggliga inrättning omöjlig. Intet parti, ingen person får således säga, att det eller han befriade den svarta rasen. Det var händelserna, som under Guds oförutsedda ledning gjorde emancipationsakten till en nödvändig krigsåtgärd. Södern hade gripit till vapen för

ROBERT E. LEE.

att stadfästa och utbreda slafveriet, men fick i stället se hela "affären" kastad öfver ända. Norden hade mött södern för att värna och bevara unionen, sak samma huru det gick med slafveriet, men tvangs dock att befria negrerna, innan unionen kunde räddas.

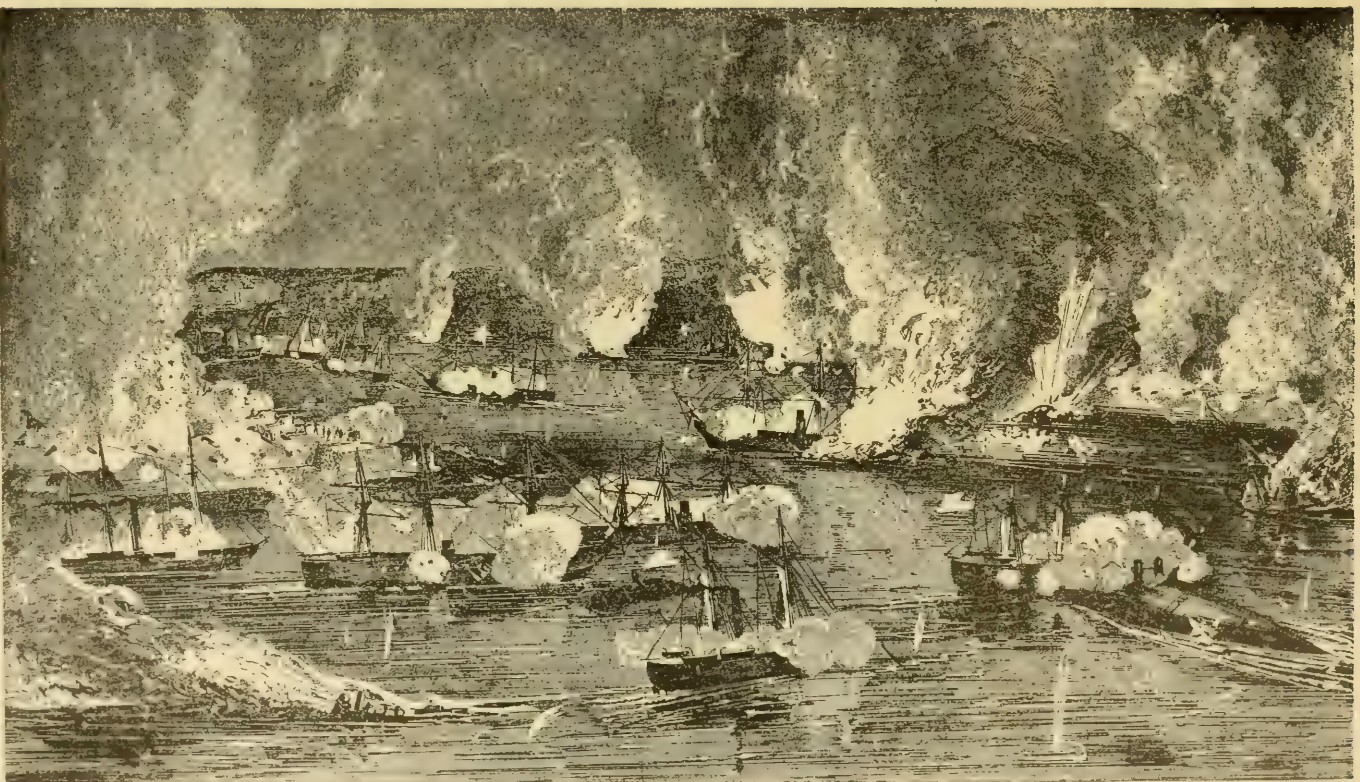
Hvilka ansträngningar norden gjorde för krossandet af denna gigantiska resning fattas bäst, då man underrättas om, att den hade en hel million man i fält och sex hundra krigsfartyg i sjön. Hundratals stora fabriker arbetade dag och

natt för att hålla härarne klädda, födda och beväpnade. Det fredliga Amerika hade på några få år förvandlats till verldens största krigsmakt. Dess soldater, nyss vid sina fredliga värf vigde medborgare, hade på ett par års tid blifvit veteraner, lika modiga och skickliga som de, med hvilka Napoleon en gång slog en verld med häpnad, medan dess generaler — en Grant, en Thomas, en Sherman, en Sheridan, m. fl. — såsom sådana lysa så klart i krigens annaler som några andra, nu- eller forntida.

Och hvad som i detta afseende gäller norden, gäller i samma grad södern, hvars både härförare och gemene lade i dagen ett alldeles oväntadt mod, paradt med kraft och talang. Men söderns resurser höllo icke stånd. Dess finanser råkade snart i förfall och dess tillgångar tröto.

Icke desto mindre lyckades Lee att ända in i krigets tredje år på ett visst sätt glansbegjuta konfederationens vapen och hålla de styrandes mod uppe. Han höll i det längsta vägen till Richmond stängd. Men han var äfven agressiv. Han öfvergick floden Potomac och inföll i Pennsylvania, fast besluten att bemäktiga sig Washington. Vid Gettysburg, en liten köping i nämda stat, drabbade härarne samman den 22 Juli 1863. Kampen varade i tre hela dagar. På den tredje dagen hade Lee sammandragit hela sin styrka, utgörande omkring 80,000 man, för att dermed anfalla unionisternas lika manstarka här under general Meade. Företaget aflopp olyckligt. Han förlorade nästan hälften af sin armé, den der retirerade för att aldrig mera beträda nordstaternas mark.

General Grant, för hvars konst och kraft Vicksburg hade fallit, var nu öfverbefälhafvare öfver unionens alla härar och fick efter slaget vid Gettysburg uppdraget att "marschera rakt på Richmond." På vägen dit mötte han Lee i "the Wilderness," en kal öken i norra delen af Virginia. Der hade konfederationens militära chef samlat 60,000 och dit kom Grant med öfver 100,000 veteraner. En åtta dagars lång batalj följde, under hvilken Grant förlorade 30,000 man och Lee ett motsvarande antal. Grant slog sig fram långsamt men säkert till dess han stod blott tjugu mil från Richmond, der Jefferson Davis (konfederationens president) satt och dirigerade rebel-

FÖRSTÖRANDET AF REBELLFLOTTAN UTANFÖR FÄSTNINGARNE "JACKSON" OCH "ST. PHILIP."

lernas rörelser. Kort derpå började en flera månaders lång belägring, som slöt dermed, att Grant stormade ett fäste i midten af Lees linie, så att dennes armé skars itu och måste retirera. Nu var vägen öppen till Richmond, hvarifrån hela rebellstyrelsen i all hast flydde. Unionisternas sak var vunnen. Stjernbaneret svajade åter segerrikt emellan två verldshaf samt från de stora insjöarna i norr till Mexikanska viken i söder.

Tvänne märkvärdiga strider till sjös egde rum under detta krig. Den ena var duellen mellan John Ericsons Monitor och rebellskeppet Merrimac i Hampton Roads, den andra inträffade vid New Orleans intagande af unionisterna.

Om Monitors bedrift lemna vi läsaren under rubriken "Monitoren och dess skapare" tillräckliga upplysningar. Nu några ord om New Orleans-affären.

General Butler hade infunnit sig med en här till lands för att intaga staden, och för att biträda honom häri kom amiral Farragut med en flotta, med hvilken han ämnade forcera sig fram till hamnen.

En ketting hindrade fartygen att inlöpa. Tvänne kanonbåtar fingo en natt uppdraget att spränga den. Vågspelet upptäcktes, och fästningens kanoner riktades genast på de oförvägne. Men lyckan står den djerfve bi: försöket lyckades och vattnet blef klart. Nu, natten till den tjugusjette April 1862, kunde hela flottan rycka fram och börja belägringsarbetet med kraft.

När kommendören gaf order om ankarens lättande, öppnade såväl fästningens kanoner som en mängd mörsarefartyg eld på unionsskeppen, och vid skenet af de lysande bomberna, hvilka likt en glänsande meteorsvärm korsade luften och vid nedfallandet anställde död och förödelse, ångade flaggskeppet fram genom mörkret. Luften skakades af skeppens fulla lag liksom vid en jordbäfning. Brännare på brännare genomskuro vattnet och hotade flottan med förintelse. Stundom öppnades eldgapen samtidigt från båda sidor. Plötsligt stod hela skyn i eld och lågor. Rebellskeppet Louïsiana slungade sina jättekulor med kraft, och på samma gång såg man vädursskeppet Manassas lik en vild best rusa emot flaggskeppet för att

stånga hål i det. Under tiden hade eld utbrutit i det illa tilltygade Fort Jackson, men lågorna släcktes snart af besättningen. Unionsskeppet Varuna hade nu råkat i ett kritiskt läge ibland ett antal fiendtliga ångare. Dess tackling fattade eld och Varuna gick till botten med svajande flagg, men dock icke förrän hon förstört sex fiendtliga fartyg.

Jemte ett mindre antal andra fartyg hade amiral Farragut, som låtit fastsurra sig vid masten af sitt flaggskepp, med detta passerat batteriernas mördande eld.

När dagen grydde, voro elfva rebellskepp förstörda, och den tjugusjunde April visade sig Farragut utanför New Orleans; dagen derpå föllo de andra fästena för Butlers belägringseld.

Det allra märkvärdigaste i hela denna affär var, att Farraguts så djerfva och framgangsrika flaggskepp var icke ett af dessa jernklädda, utan ett träskrof.

FJERDE KAPITLET.

President Lincoln. — Den allmänna lättnaden. — Lincoln lönnmördas. — Rekonstruktions-arbetet. — Republikansk misstyrelse i sydstaterna. — Negerförföljelsen. — Ett ljusare skede. — Framstående män ibland de färgade. — Sagolika fredliga framsteg. — Krigsskulden. — Underhafskablarne. — Ett slag för verldsfreden. — Alabama-affären. — 1876 års presidentval.

När Richmond föll, var president Lincoln i unionisternas läger utanför den belägrade staden. Dagen derpå gick han med sin lilla gosse vid handen på dess gator, i tankarne sysselsatt med planer för framtiden. På hans skuldror hade i fyra års tid hvilat omsorgen om en regering, som var honom kärare än hans eget lif. På tusendens hjertan hade sorgen och ängslan legat tungt, men på intet så tungt som på hans. Nu såg han den förskräckliga kampen utkämpad. Den nya dagens grå gryning började te sig för hans blickar. Hans hjerta var tacksamt och gladt; den leende freden kunde icke komma till någon med ljufvare känslor än till honom. Och glad var hela norden. Solen sken som den aldrig hade skinit förr öfver de lojala staterna den minnesvärda våren. Ett annat lif, en annan anda förnams i koja och palats, på vestslätt och i storstad. Förlossningen var vunnen. Nationen räddad, republiken häfdad, friheten segerrik. Nu skulle man hängifva sig åt det ädla värfvet att "förbinda nationens sår" och vårda dem, som under de fyra skärseldsåren burit dagens tunga på slagfält och i bivuak. Ingen hämdens känsla rörde sig inom den store mannens bröst. För den irrande landsmannen, som hade höjt sin hand emot konstitutionen och friheten, slog hans hjerta nu försonligt. Norden och södern skulle blifva ett igen och på ett verkligare och innerligare sätt än någonsin. Slafveriet, som hade utgjort ett oöfverstigligt svalg

dem emellan, var nu borta, och om någon bitterhet ännu fanns i de besegrades bröst, så skulle den försvinna för en mild, hofsam och human politik från denne store menniskoväns sida, ty friden och godheten voro hos honom på ett märkvärdigt sätt parade med ståndaktigheten och rättskänslan.

Men midt i den yra glädjen öfver Richmonds fall och rebellernas slut kom det hjertgripande sorgebudet att Abraham Lincoln var ej mer. Han hade besökt en af Washingtons teatrar på aftonen den 14 April 1865. Midt under skådespelet banade sig en aktör vid namn Wilkes Booth fram till platsen der presidenten satt och affyrade emot honom ett revolverskott, hvaraf han afled några timmar senare.

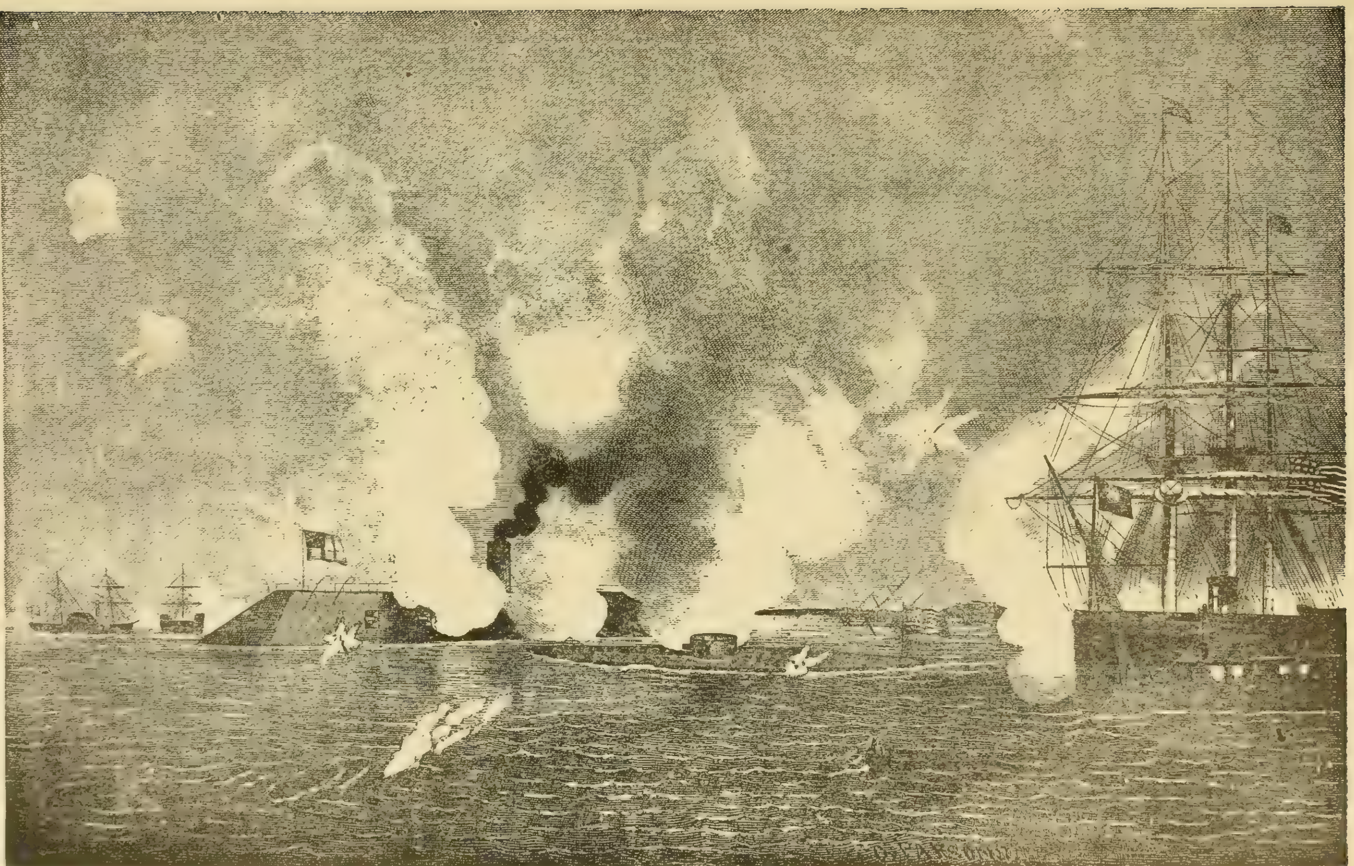
Vi skola icke försöka beskrifva ens den minsta del af sättet, hvarpå sorgen öfver denna händelse gaf sig tillkänna hos nordens folk. Låt oss blott nämna, att i det sorgtåg, som beledsagade hans qvarlefvor från Washington till Springfield i Illinois, der stoftet hvilar, deltogo millioner uppriktiga hjertan, ty under den 1,500 mil långa färden passerade icke liktåget en enda stad eller by, der icke invånarne voro den döde till mötes för att med tårar och suckar betyga huru älskad han var i lifvet och huru saknad nu då han hade gått bort.

Att återställa ordning och skick i de upproriska staterna var för statskonsten ett nästan svårare värf än det för krigskonsten hade varit att besegra fienden. Inom ingen af de elfva stater, som hade rest sig, fanns nu den minsta tillstymmelse till laglig styrelse. Och ännu värre deran var södern med afseende på sitt ekonomiska och finansiella tillstånd. Det under kriget af rebellstyrelsen utgifna sedelmyntet gällde då ej mer än att man med hundratals dollars måste betala hvad som under vanliga förhållanden var värdt endast några få dollars. Och nu, då slafaristokratiens sak var ohjelpligt förlorad, gällde detta pappersmynt rakt intet. Men denna del af det onda var jemförelsevis lättare att bota än den moraliska och politiska villervalla, som vardt den oundvikliga följden af söderns fall. Sydstaternas krigsskuld åtog sig norden att klarera på det enkla sättet att den icke erkände den såsom unionens, hvarför de hjelpsamme engelska kapitalister, som hade

understödt rebellstyrelsen med många millioner pund, ännu icke återfått en shilling deraf, liksom de också sakna den mattaste och aflägsnaste utsigt om att någonsin erhålla så mycket som en penny. Men en annan skuld uppstod efter kriget, som norden icke kan förneka — skulden att hafva öfversvämmat södern med politiska äfventyrare, under hvilkas hänsynslösa framfart de nu politiskt omyndiga staterna gjordes ansvariga för lån, som stulos och slösades bort af desse nordstatsmän, hvilka banade sig väg till guvernörsbefattningarne och andra höga embeten. Och detta voro de i stånd till af tvänne skäl: det ena bestående deri, att de befriade slafvarne, hvilka genast förklarades röstberättigade medborgare, ställde sig såsom republikaner på dessa politiska vänners sida, och det andra att söderns hvita män — alla demokrater — voro ovalbara till offentliga embeten innan deras respektive stater enligt föreskrifven ordning blifvit rekonstruerade och såsom lojala medlemmar återupptagne i unionen.

Detta rekonstruktions — eller återställningsverk mötte också oförutsedda hinder. Den första stora svårigheten möttes å ett mycket oväntadt håll, nämligen i landets egen president. När Lincoln 1864 återvaldes till detta embete, vardt en söderns man, Andrew Johnson, vald till vice-president, hvarför Lincolns mantel sedan föll öfver honom. Men Johnson kunde icke blifva ett med kabinettet och kongressen i fråga om de åtgärder, som skulle vidtagas för söderns nya införlifvande med norden. Så långt gick denna spänning, att han anklagades för högmålsbrott och undergick ransakning inför senaten, der han kom så nära *domen*, att det berodde på blott en enda röst att han fick qvarsitta i embetet.

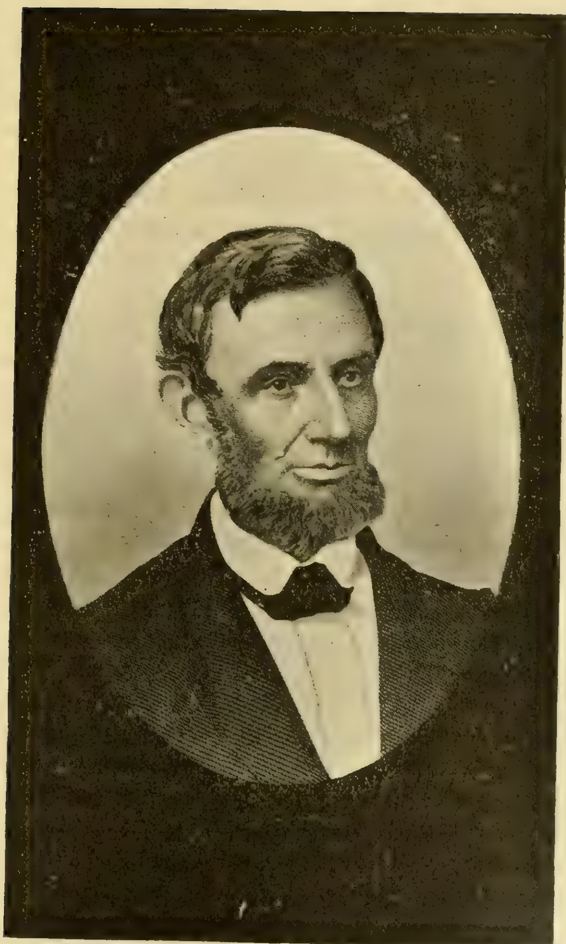
Sydstatsinvånarne sjelfve kunde heller på inga vilkor försona sig med den nya tingens ordning, som gjorde den nyss i bojor hållne, okunnige och föraktade negern till deras politiska jemlike. Det grundlagstillägg, som upphöjde honom dertill, kunde de icke omintetgöra, men de skydde icke att i högsta möjliga grad för den svarte försvåra utöfvandet af denna politiska rätt, medan de i tusentals fall med rått våld t. o. m. utestängde honom från valurnorna. Konstitutionens femtonde amendement hade kommit som en politisk mur emel-

STRIDEN MELLAN MONITOR OCH MERRIMAC.

lan söderns båda raser, den hvita och den svarta. Negern, olycklig som slaf, var nästan olyckligare som fri de första tio åren efter emancipationen. Han hade svårt att taga sig fram, dels på grund af naturlig tafatthet och dels emedan de hvite, hvarå hans ekonomiska intressen till en vidsträckt grad berodde, hade svårt att resa sig efter det slag, kriget och förlusten af slafvarne hade tillfogat dem. Jemte denna olägenhet hade den färgade medborgaren den hvite politiskt emot sig, och derför äfven socialt och på alla andra sätt. Ej förrän efter två årtionden, utmärkta af ett grymt klasskrig, kom något som kunde kallas fred emellan de båda raserna.

Nu hafva både negern och den hvite börjat höja sig ur det beklagliga tillstånd, hvari slafveriet hade sänkt dem. Den i 250 års tid så ömt omhuldade och modigt försvarade "säregna institutionen" hade varit en förbannelse för båda. Den höll den ene i träldom och okunnighet (för att icke nämna alla andra fasor) och sänkte den andra djupare; följderna af en civilisation, som förslöade både de intellektuella och moraliska egenskaperna. Rättsbegreppen gingo under för den hjertlösa vinningslystnad, som i slafven icke såg annat än ett arbetsök. Under slafveriet blomstrade visserligen en sorts s. k. fri odling, d. v. s. ur skolor och universitet utgingo begåfvade män och qvinnor med hög verldslig bildning och i dessa slafpatroners hem herskade ofta nog elegans och artighet, men under denna glittrande yta borttynade de menskliga och sedliga tänkesätten. Den amerikanske slafegaren hade ännu icke såsom den forntida romaren kastat lefvande slafvar i åldammar för att erhålla så mycket läckrare rätter för sitt bord, men det var dock blott en tidsfråga, när han skulle hinna dit, ty den der institutionen förde honom snabbt i samma riktning. Rebellionen kom som en räddande ängel för honom. Ty hade icke södern rest sig, hade norden förmodligen låtit tingen gå sin gamla gilla gång, enär våra politici icke gjorde någon samvetssak af att befria de förtryckte. I dag, trettio år efter slafveriets fall, är kanske ingen nöjdare än den hvite sydstatsbon att det gick som det gjorde. Åtminstone lär den nya generationen vara fullt belåten med den närvarande ställningen. Och hvarför skulle den icke det, då "den nya södern"

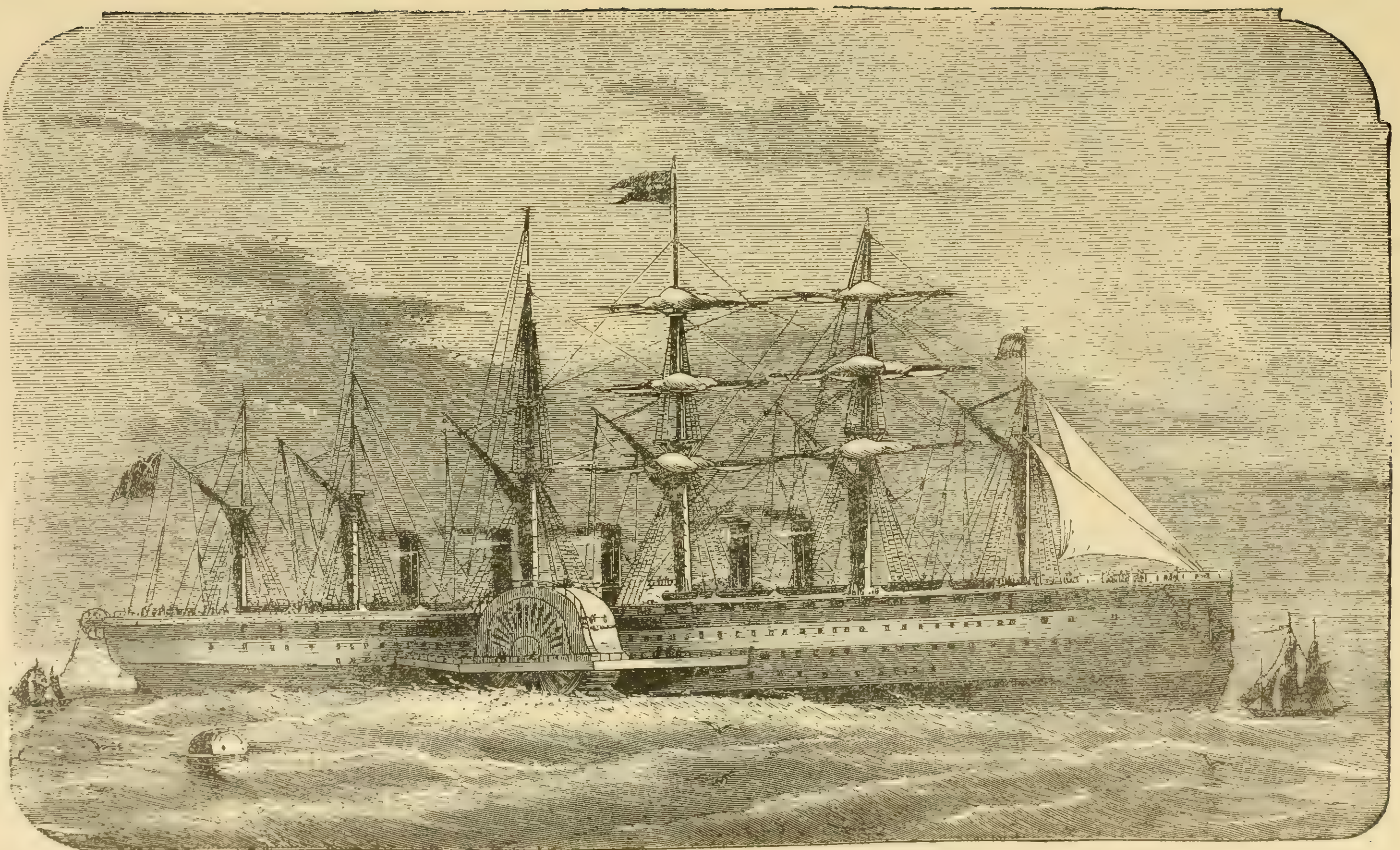

ABRAHAM LINCOLN. (263)

börjat blomstra på ett sätt, som var alldeles obekant för den gamla? Det fria arbetet gör södern fri i anda och sanning. Dess ofantliga natur-resurser utvecklas långt snabbare och dess moraliska kult får en helt annan prägel.

Medan detta verk pågår ibland söderns "öfverlägsna" ras, stiger den såsom underlägsen ansedda till en allt högre och högre andlig nivå, i och hvarmed den fullständigt bevisar ohållbarheten af den ofta anförda satsen att negern icke eger intellektuell utvecklingsförmåga. Det var blott ett par år efter inbördeskrigets slut som vi se honom i kongressen, der en Bruce, en Revells, en Rapier, en Rainey och en Lynch hafva lyst såsom talare. Frederick Douglas, en ur slafveriet flyktad neger, vann före krigets utbrott verldsrykte för sin oratoriska förmåga, då han såsom agitator anföll styggelsen, och efter kriget har han innehaft vigtiga politiska embeten. I sydstaternas lagstiftande församlingar tjenstgöra ständigt färgade män, många med mycken merit. Läroverks-professorer, andra lärare, prestmän och jurister finnas många bland denna ras. I korthet: under de nya förhållanden, som vårt tidehvarf medfört, går södern sin framtid till mötes lugnt och i medvetande om en förut okänd inre kraft.

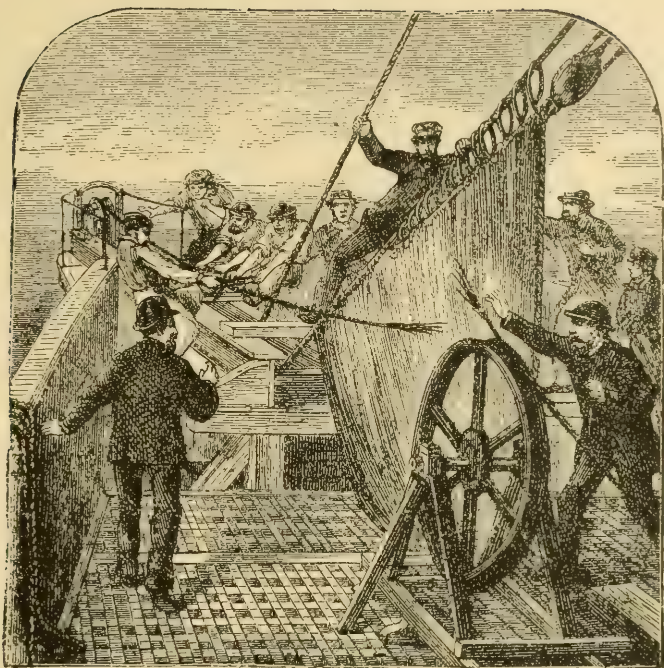
Men sannt som detta är om södern, är det dock sannare om norden, hvars framsteg under dessa fredens trettio år varit sagolika. Landets befolkning, som var trettiotvå millioner år 1860, hade stigit till trettioåtta millioner 1870, till femtio millioner 1880 och till öfver sextio millioner 1890 Med undantag af Ryssland är den nordamerikanska republiken jordens folkrikaste stat, med mindre vi taga det asiatiska Kina med i räkningen. Hela verlden skattar åt Förenta Staterna. Från det fria England och det despotiska Ryssland, från det isiga Skandinavien till det soliga Italien komma menniskor i tusen- och hundratusental till Amerikas gästvänliga stränder. Den öfvervägande delen af dessa invandrande européer hafva stannat i nordstaterna, som i denna mening omfattar hela den vida vestern ända ut till Stilla hafvet. Medan slafveriet pågick, var det ju alls icke värdt för frie arbetare att söka hem och sysselsättning i södern, och sedan förblef i många år tillståndet der sådant, att ingen främling vågade sig dit. Vestern

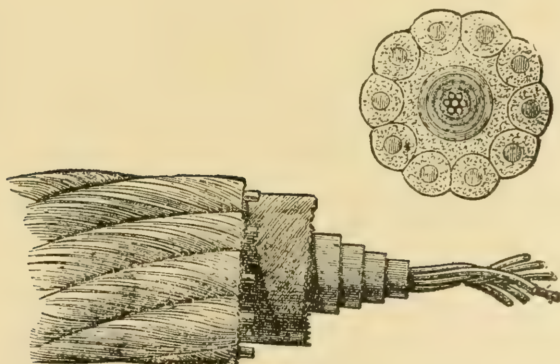
GREAT EASTERN. VERLDENS STÖRSTA FARTYG.

vardt i stället vandringens mål och bataljfältet för den här, som kom med freden i sin blick och blomstring i sitt spår. De californiska guldgrufvorna hade upptäckts redan 1849 och lågo der nu såsom en slags magnet, som drog menniskorna vesterut såsom nordpolen drar kompassen åt norr. De väldiga karavaner, som gjorde den äfventyrliga färden till guldkusten öfver slätterna, hade tidigt brutit väg för nybyggareskaror, hvilkas mål var någon stilla dal eller fridfull prärie öster om Klippbergen. Sålunda kom en koloni till stånd här, en annan der. Af den ena vardt början till en ny stat, af den andra början till en annan. På några årtionden hade civilisationens våg rullat fram från Mississippi till Klippbergen, der den för tillfället bröt sig, ehuru för att snart nog med rask fart gå vidare, till dess Stilla hafvet möttes. Stat efter stat intogs i unionen. Kansas, som icke var mycket mer än ett löst sammanhållet förbund af nybyggen nyss före krigets utbrott, blef ett par årtionden derefter en af de vackraste och mest lofvande systrarna i hela familjen. Nebraska växer med samma fart vid Kansas' sida. Iowa är snart en matrona. Minnesota går arm i arm med Iowa. Colorado bygger ett stort statstempel med sina rika silfvergrufvor till grund. Staterna Dakota, Washington och Montana hafva nyligen upptagits och komma i en snar framtid att visa förvånansvärda prof på hvad det amerikanska arbetet mäktar åstadkomma i vår tid. Oregon och California, äldre samfund, skicka sina förposter österut för att möta den vesterut tågande hären vid Klippbergskedjan, der, enligt en framstående talares ord, bröllopпet emellan de båda landsändarne skall stånda.

Kanske den bästa måttstocken på den amerikanska vesterns tillväxt ligger i den snabba fart, hvarmed dess städer utveckla sig, emedan ju dessa äro landets produkter, så att säga. St. Louis, en stad om 150,000 invånare år 1860, räknar nu öfver 500,000; Chicagos befolkning var endast några få tusen personer 1840, men bestod af öfver *en million* anno 1890; för några årtionden sedan fanns Minneapolis knappast till, men är i dag en af unionens ståtligaste städer med minst 150,000 inbyggare. Hundratals mindre städer med från 1,000 till 10,000 och fler invånare hafva under tjugu till trettio års

KABELAFBROTT OMBORD PÅ GREAT EASTERN.

ATLANTERKABELN AF ÅR 1866 AFBILDAD I NATURLIG STORLEK.

tid uppsprungit i bygder, som voro obanade slätter och tjocka urskogar, när det första huset uppfördes.

Att blott försöka meddela några enskildheter om Amerikas oerhörda tillväxt och förkofring under de senaste femtio åren skulle vara dåraktigt, enär man dermed skulle kunna fylla en tusensidig bok och ändå icke hafva mer än börjat. Och kanske några enskilda statistiska uppgifter tala bäst här vidlag.

Nordstaternas krigsskuld, som år 1865 stigit till hardt när $3,000,000,000, säger tretusen millioner dollars, hade blott en ljus sida: den, att penningarne icke voro lånade utomlands, utan till allra största delen af kapitalister inom landet. När summorna efterhand återbetalas, stanna de derför i amerikanska händer och komma republikens egna intressen till godo. General Grant valdes till president 1868. Under hans två första förvaltningsår förminskades denna skuld med 200 millioner, och sedan dess har den fortfarit att stadigt sammansmälta i ungefär samma proportion.

Den lätthet, hvarmed landet friar sig från denna skuldbörda, förklaras till en hufvudsaklig del af den ofantliga produktionen. År 1860 var Amerika i stånd att till utlandet afyttra varor värda 300 millioner dollars; 1870 uppgick beloppet till 450 millioner, nu uppgår vår årliga utförsel till 1,000 millioner. För ett hundra år sedan yttrade en engelsk lord i parlamentet att amerikanarne icke hade rättighet att tillverka så mycket som en hästsko. Nu tillverkas här allting och i allra största skala. Öfver 1,000 stora bomullsspinnerier mottaga sydstatsfältens hufvudprodukt och förvandla den till garn och tyg, och tre tusen yllefabriker taga vara på ullprodukten. Landets jernverk lemna sysselsättning åt 200,000 personer, och ur jerngrufvorna upphemtas årligen två millioner ton maln. Kolprodukten är sextio millioner ton.

En del af de alster, Förenta Staterna exporterar, fraktas på jernbanor från Stilla-hafskusten till Atlanten, en väglängd af 3,300 engelska mil, som resanden tillryggalägger i en komfortabel kupé på åtta dygn. Denna långa led öppnades för första gången 1869. Dessförinnan hade en annan lika märkvärdig vetenskaplig triumf vunnits dermed att Amerika och

Europa blifvit elektriskt förenade medelst telegraf. Redan 1856 hade en kabel lyckligt nedlagts emellan New York och St. Johns på New Foundland, ett afstånd af 1,000 mil. Året derpå började man nedlägga en annan från New Foundland till England, då den helt plötsligt brast. Icke bättre utföll det andra försöket, som gjordes 1858. Det tredje försöket (1859) lyckades, hvarpå Förenta Staternas president och drottning Viktoria af England utbytte komplimanger per telegraf. Den första September samma år hölls i New York en fest för firandet af den vunna stora segern, men just då gick tråden sönder igen, då enhvar tyckte att man kastat tre millioner dollars i sjön. Icke desto mindre grep man sig an ännu en gång, och i Juli 1865 började "The Great Eastern" nedlägga en annan kabel — som brast midt i hafvet. Ett nytt bolag med tre millioner dollars gick nu till verket och fullbordade lyckligt företaget i Juni 1866. Derpå ångade "Great Eastern" ut till det ställe i Atlanten der den andra kabeln hade brustit, fiskade upp ändarne, sammanfogade dem och gaf verlden med ens två underhafstelegrafer emellan de båda kontinenterna. I dag är deras antal tre.

Medan vi äro på detta kapitel skola vi anföra ett annat betydelsefullt framsteg, nämligen det, som verldsfredsintresset vann genom 1871 års Washington-fördrag.

Under inbördeskriget hade flera i England byggda och bemannade fartyg, och ibland dem sjövidundret "Alabama," ströfvat fram och tillbaka på Atlantens stora stråkväg, der de anföllo och plundrade amerikanska handelsskepp, sålunda anställande en ofantlig skada åt unionens hafstrafik, som helt och hållet förstördes innan unions-örlogsmannen "Kearsage" mötte "Alabama" i en fransk hamn och sköt sjöröfvaren i sank. För denna skada höll Amerika England ansvarigt, men dess regering vägrade envist att lyssna till de amerikanska ersättningsanspråken, så att det slutligen såg rätt krigiskt ut. Då var det som en internationell förlikningsdomstol för första gången sammanträdde i ändamål att förekomma blodsutgjutelse och slita tvisten på fredligt sätt. Den höga kommissionen, som den kallades, bestod af ombud från England och Amerika. Desse sammanträdde i Washington 1871 för att

diskutera denna jemte andra utestående tvister. Derpå hänsköts saken till ett opartiskt utskott, som mötte i Geneva, Schweitz, och hvars utslag föll så, att Förenta Staterna tilldömdes $15,000,000 för de lidna skadorna. Ett krig, om än aldrig så kort, skulle hafva kostat mycket mer och derjemte många lif. Dessutom få vi ihågkomma att ett slagsmål, det må ega rum emellan ett par nationer eller ett par vanliga busar icke kan afgöra någon rättsfråga. Under Washington-fördraget afgjordes en annan fråga emellan samma länder, då England tillerkändes $5,500,000 för amerikanska fiskares intrång på engelskt område vid den canadiensiska kusten.

Ett annat vackert exempel på, hur republiken kan utkämpa sina inre politiska strider utan vädjan till våld, äfven då spänningen och jäsningen tyckas hafva nått den höjd, att en resning kan förväntas, bevisade 1876 års presidentval. Det republikanska partiet och det demokratiska påstodo båda att segern tillhörde deras respektive kandidater, Hayes och Tilden. Men ehuru saken var af högsta vigt, enade man sig likväl om att låta en af femton kongressmedlemmar bestående kommission afgöra den. Demokraterna förlorade, men höllo god min i ett spel, som i ett land med mindre elastiska institutioner ovilkorligen skulle ändat med en blodig revolution. Hugnande var det äfven 1881 att se, hur lönnmordet på president Garfield på intet sätt ingrep störande i regeringsangelägenheternas vanliga gång. Landet sörjde djupt öfver att hafva förlorat en ädel höfding genom ett nidingsdåd och det beklagade de politiska förhållanden (det ursinniga embetssökeriet till exempel), som indirekt ledde till illdådet, men folket bibehöll sansen och det allmänna lugnet förblef ostördt. Så går det icke till i alla länder under slika omständigheter.

FEMTE KAPITLET.

Huru republiken vuxit i geografiskt hänseende. — En landaffär med Napoleon Bonaparte. — Forna kommunikationsmedel och nutida. — Lif och seder förr och nu. — Washingtons första budskap. — Den materiella utvecklingen. — Undervisningsväsendet.

Låt oss, innan vi lemna stjernbanerets stolta land, taga ett så kalladt fogelperspektiv af de hundra åren, sådana de nu ligga bakom oss.

År 1783, det vill säga strax efter det Amerika vardt fritt och sjelfständigt, ingicks med England ett fördrag som bestämde republikens gränser. Och gränserna voro: Atlanten i öster, den mexikanska viken i söder, Mississippi-floden i vester och de stora insjöarna i norr. Undantag från denna regel var Florida, som då tillhörde Spanien, samt den del af Louisiana, som låg öster om Mississippi. De tretton kolonierna utgjorde då blott en smal remsa längs den atlantiska kusten. Pennsylvania var en af civilisationens utkanter. Vester derom ända ut till "flodernas fader" låg en jättelik öken och vester om denna flod låg en ännu större och ödsligare vildmark.

Några få år senare organiserades det nordvestra territoriet, beläget norr om Ohio. Men med befolkandet och odlingen gick det naturligtvis mycket långsamt, emedan den europeiska invandringen ännu var okänd. Så sent som 1819 ansågs den nu folkrika och driftiga staten Michigan som en värdelös öken, den ingen menniska kunde bebo. År 1803 öfvergick genom köp det stora Louisiana-området till Förenta Staterna. Detta område, som då sträckte sig ända upp till Canada, omfattade en million qvadratmil, och det pris, Frankrike erhöll derför, var $15,000,000—icke mycket mer än man i dag skulle få betala för en half qvadratmil i staden New York eller Chicago. Af detta landstycke bildades sedan staterna

Louisiana, Missouri, Arkansas, Iowa, en del af Minnesota, Oregon, Kansas, Colorado och Nebraska, samt territorierna Wyoming, Montana, Dakota, Idaho och Washington. Spanien afträdde Florida 1820, då det äfven åt Förenta Staterna öfverlät allt s. k. spanskt område vester om Klippbergen. Mexico öfverlemnade åt oss Texas 1845 och California 1848. Förenta Staternas senaste landacqvisition var Alaska, som köptes af Ryssland 1867. Sålunda har republikens välde på fredligt sätt vidgats från 800,000 qvadratmil, som var de ursprungliga tretton staternas areal, till 4,000,000 qvadratmil, som är Förenta Staternas ytinnehåll i dag. Solen går aldrig ned i Förenta Staterna. När den sjunker i Alaska, går den upp i Maine.

I Cincinnati, Ohios stora stad, föddes det första hvita barnet 1790. Städerna St. Louis, New Orleans och Mobile tillhörde då såsom små byar ett annat land. Fyratio år senare var Chicago ännu en indianby. När seklet ingick var republikens hufvudstad "en liten by inne i tjocka skogen." Postkontorens antal i landet var då 75. Till de största anlände posten fem gånger i veckan, till de mindre kanske fem i månaden. Posten befordrades med ryttare. Emellan Boston och New York befordrades posten tre gånger i veckan om sommaren och två gånger om vintern. Från 1789 till 1816 kostade det åtta cents att få ett bref befordradt fyratio mil; när väglängden var öfver fyratio och ej mer än nittio mil, kostade det tio cents; för fem hundra mil blef kostnaden tjugufem cents. Nu är det annorlunda, ty ett bref befordras emellan de båda verldshafven för två cents, och ett bref till Sverige, som kostade fyrtiotvå cents för trettio år sedan, kostar icke mer än fem cents i dag. Postkontorens antal i Förenta Staterna är nu femtio tusen och postrutornas längd tre hundra sextio tusen mil.

Om lifvets och sedernas enkelhet i republikens början kan man göra sig en föreställning deraf att de män, som kämpade i revolutionens leder, voro alla klädda i hemväfda kläder, och att de icke egde andra än flintlåsgevär, det säger sig sjelft. Det fanns då ingen amerikansk fabriksrörelse. Utom jordbruket var skeppsbyggeriet det enda man sysselsatte sig med. I

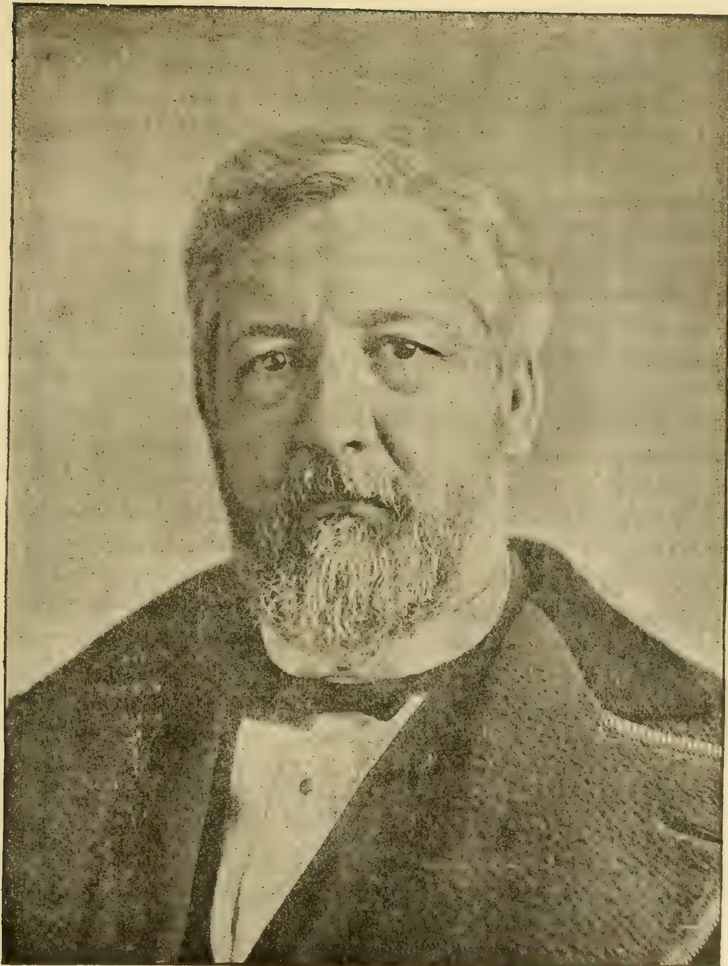
U. S. GRANT.

farmhuset tillverkades allt hvad som behöfdes af kläder, hattar, skor och selar m. m., till och med spik. I "möbelväg" märktes spinnrocken, väfstolen och dragkärran. Plogens skifva var hopsatt af jernstycken, som förr hade tjenstgjort som hästskor. Gräset skars med lien, säden med "skäran."

Efter frihetskriget förändrades allt detta. De i dvala hållna talangerna väcktes och började förvandla samhället. Från att hafva varit ett antal anspråkslösa nybyggare, som, skilda genom ett helt haf från den öfriga verlden, icke önskade annat än att få lefva i fred på dessa fjerran stränder, reste sig desse amerikaner till ett mäktigt folk, hvars företagsamhet och mekaniska snille vunnit hela civilisationens erkännande och beundran.

Hur snabbt det gick med Amerikas industriella utveckling, bevisade George Washington, när han (1790) aflemnade sitt första årsbudskap, som president, till kongressen. När sjelfständighetsförklaringen proklamerades, gingo, som sagts, alla klädda i "hemväfdt," men vid tillfället i fråga uppträdde presidenten i *kläde*, icke importeradt utan tillverkadt i Hartford, Connecticut. Nu uppgår den årliga klädestillverkningen i Amerika till omkring $200,000,000. Vid samma tillfälle antages det icke hafva funnits mer än två ångmaskiner i hela landet; de räknas nu i millioner. Det första amerikanska lokomotivet, byggdt af Peter Cooper, "ångade upp" på Baltimore—Ohio-banan 1830, under hvilket år man var ej litet stolt öfver att tjugutre mil jernväg anlagts. Men 1883 lades åtta tusen mil och landets hela jernvägslängd var då etthundratiotusen mil, med rörligt materiel och allt i värde uppgående till $7.000,000,000, säger sjutusen millioner. Det var icke förrän 1844 som den elektriska gnistan bar menniskotanken öfver telegrafträdarne i detta land. Det var endast emellan Washington och Baltimore, och sedan dess har telegrafnätet utsträckts till etthundrasextiofyratusen mil. Under rubriken "seklets fredliga segrar" kan läsaren se hvad Amerika för öfrigt gjort på ett hundra år för att häfda sitt rykte såsom de mekaniska uppfinningarnes land.

Om Amerika under denna lifliga mekaniska täflingslek icke haft tid eller lust att fördjupa sig i filosofiska spekula-

JAMES G. BLAINE. (275)

tioner eller vidga sina litterära studier, så har det dock med så mycken större håg och kraft egnat sig åt folkupplysningens nödvändigare sak. Äfven under kolonialtiden var skolan ansedd som hardt när lika vigtig som kyrkan. Revolutionskriget, som varade i sju år, satte andra vapen än a-b-c-boken och multiplikationstabellen i ungdomens händer. Men krigets sista flamma hade ej förr slocknat, innan bildningens tynande låga fick ny näring. I sitt budskap till New Yorks legislatur uppmärksamgjorde guvernör Clinton publiken på, "att vi kunna knappast tacka Gud för hans ynnest på bättre sätt än genom att återupplifva uppfostringsväsendet, enär dygd och rena seder i allmänhet kunna anses som upplysningens frukter." År 1795 var det som samme person framkom med det då såsom mycket djerft ansedda förslaget om allmänna folkskolor, som dock antogs i New York, hvarifrån det gick segrande framåt tills det hade blifvit en nationell idé och grundvalen för alla andra institutioner. Inom de olika staterna hafva etthundrafyratio millioner acres jord åsidosatts för skolornas räkning, och midt under det lågande kriget (1862) var kongressen så intresserad i denna publika skolfråga, att den tog sig tid att såsom grundfond för en åkerbruksskola inom hvarje stat af regeringens länderier anslå 30,000 acres för hvarje senator och representant som hade säte i kongressen

Följderna af denna frikostighet i fråga om den allmänna undervisningen hafva varit förvånansvärda. Före revolutionen funnos nio s. k. *colleges* af ingalunda det fullkomligaste slaget; men nu äro de till antalet öfver fyrahundrafemtio och till arten och beskaffenheten i regeln goda och i många fall förträffliga. Och vidden af det publika skolsystemet täljes bäst af statistiken, som visar att skolbarnens antal är tolf millioner och att den årliga kostnaden för skolornas vidmakthållande är 100 millioner dollars.

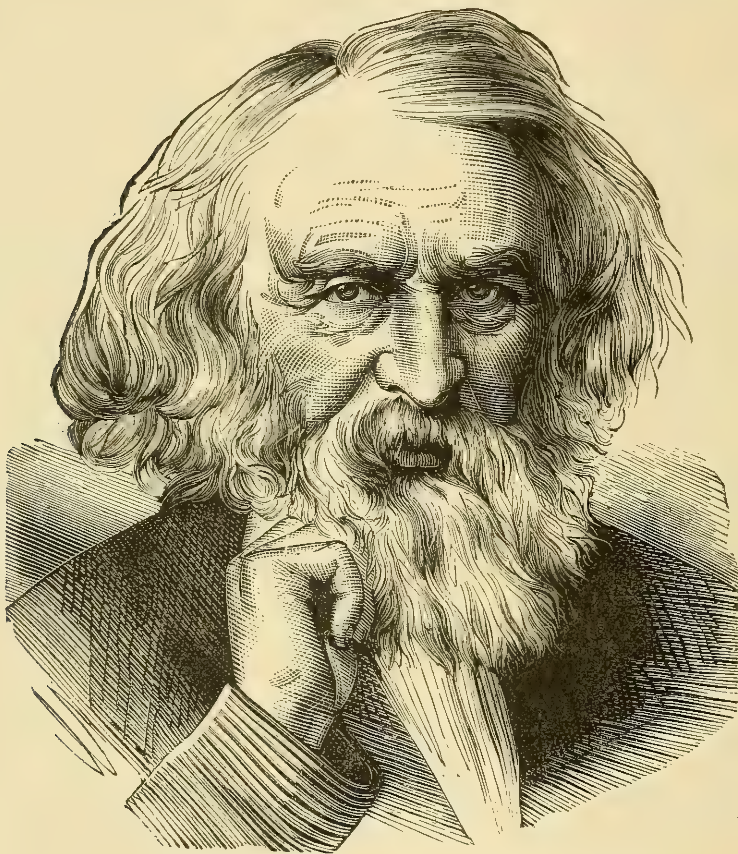

SJETTE KAPITLET.

Bildningen under kolonialtiden. — Senare framsteg. — Amerikanska skalder. — Poemet "Korpen." — Romanförfattare. — Bok- och tidningspressen.

Under Amerikas kolonialtid funnos få böcker eller andra tryckalster, och det lilla, som fanns att tillgå, bestod till största delen af teologiska strids- och uppbyggelseskrifter. När den gamle puritanen hade fulländat sitt dagsvärf, på jagten, fiskfångsten eller marken, slog han sig ned vid sin brasa (det nu allherskande och opoetiska kamin- eller "stove"-systemet fanns icke då) och försjönk i något gammalt eller nytt teologiskt arbete öfver den tidens religiösa stridsfrågor. Sjelfve hade desse bibelsprängde och hårklyfvande puritaner en mycket ansedd religiös författare ibland sig, nämligen Cotton Mather, som säges vara ansvarig för fyrahundra af dessa dels polemiska, dels väckande och uppbyggande alster. Åt någon annan genre inom litteraturen synes man icke haft lust eller förmåga att egna sig. Såvida vi icke skola anse deras skaldeverksamhet såsom något af detta slag. Emellertid var äfven den puritanska diktkonsten teologisk och andlig i ordets puritanska bemärkelse. De två första amerikanska sånger, som icke buro teologiska bojor, lära varit "Yankee Doodle" och "Hail Columbia," båda författade mot slutet af det adertonde seklet. Härmed är likväl icke sagdt att ej amerikanerna redan då hade sinne för poesi, ty med sådan lära de hafva försedt sig från moderlandet. Det var sjelfständig sådan som de saknade och som de icke fingo förrän i detta århundrade, då den egentliga grunden för den amerikanska litteraturen började läggas. En af de förste som lade hand vid detta verk var Richard Henry Dana (född 1757) och senare John

Greenleaf Whittier, hvilken låtit sin mildt och ljuft klingande lyra höras ända upp till våra dagar. Då detta skrifves lefver ännu Oliver Wendell Holmes, en af landets gladaste och qvickaste skalder, hvilken företrädesvis spelat på det geni-

HENRY WADSWORTH LONGFELLOW.

aliska skämtets och den fina ironiens strängar. Mera storslagen var William Bryant, som också fått namn att vara Amerikas första sjelfständiga skald. Han umgicks innerligt med naturen, hvarur han drog inspiration för sina värderikaste dikter, till hvilka bland andra "Thanatopsis" räknas.

Men större än Bryant var väl Longfellow, den verlden villigt gifvit främsta rummet på den amerikanska diktkonstens område. "Hans diktning," säger en kritiker, "påminner om ett fridfullt landskap, genomflutet af en lugnt framglidande flod och korsad af en bergskedja, från hvars skuggiga toppar här och der en romantisk ruin blickar ned, medan en mild

WASHINGTON IRVING.

aftonrodnad sprider sin förklaring öfver det hela." Han kände många europeiska språk, äfven svenskan, hvilket han bevisade, då han öfversatte Tegners "Nattvardsbarnen" jemte många andra svenska skaldestycken. "Evangeline"*) anses som hans förnämsta dikt.

*) Finnes i svensk öfversättning. Pris 25 cents.

Edgar Allan Poe lefde icke länge (född 1811, död 1849), men förvärfvade sig ett namn som stor poet i den romantiska genren och förnämligast genom sin fantastiskt glänsande dikt "The Raven," hvilken anses såsom oöfverträffad i sitt slag.

Vi återgifva här detta skaldestycke i öfversättning för att visa dess egendomliga art.

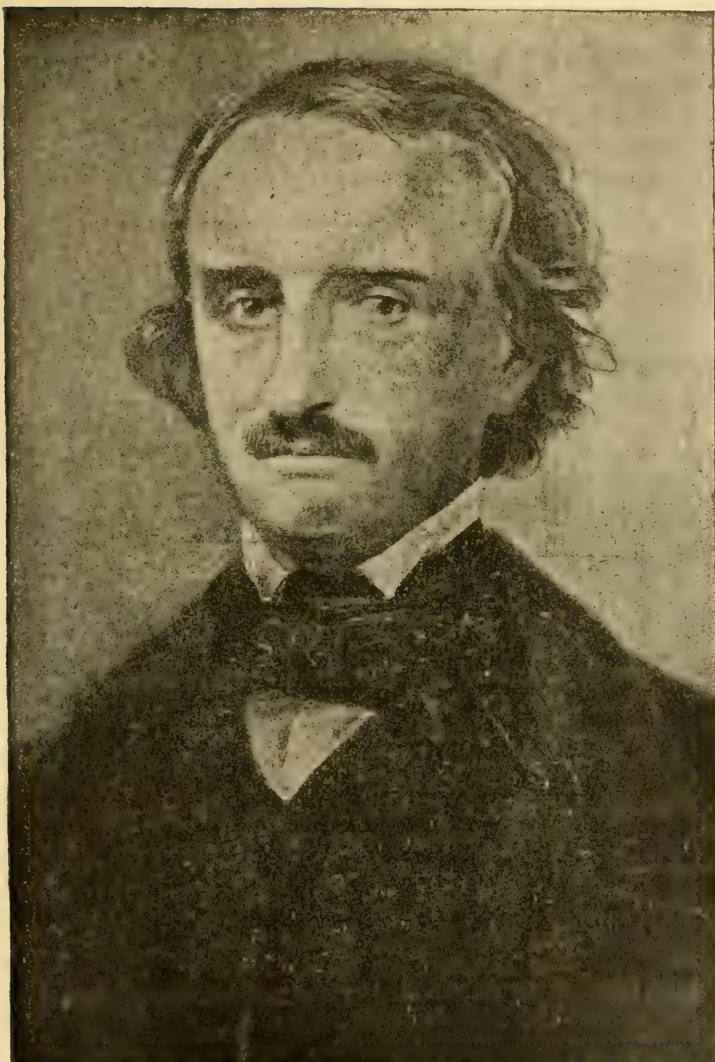
*Korpen.**)

I den dystra midnattsstunden
Satt jag, vid min möda bunden,
Bläddrande i mången gammal saga som man sällan ser,
Då jag, halft i sömnen fången
Och fullkomligt glömsk af sången,
Tyckte mig förnimma gången
Utaf någon. Och hvad mer?
Jo, en dof och sakta knackning utanför på dörren sker—
Endast det och intet mer.

Ah, rätt troget än jag minnes
Hur jag kände mig till sinnes,
När på golfvet kolens skuggor spöklikt föllo för mig ner.
Lång var ännu natten. Ringa
Var den tröst jag kunde tvinga
Af lektyren. hvilken inga
Spår af svunna själar ser.
Hon, Lenore, den undersköna, nu i himmelen sig ter,
Men på jorden aldrig mer.

Hemskt och ovisst sidenfraset
Hördes tätt vid fönsterglaset,
Och min själ af fasor fylldes, först blott en men sedan fler,
Hvadan jag nu, för att stilla
Hjertats qval och ur sin villa
Föra fantasien, illa
Jagad, sade: "Någon ber
Mig att öppna dörren, någon sent fördröjd mig endast ber
Öppna dörren — intet mer."

*) Öfversättningen verkställd af bokens författare.

EDGAR ALLAN POE. (281)

I ett ögonblick jag hade
Mig bemannat, och jag sade:
"Om förlåtelse, min kära herre eller fru, jag ber.
Jag satt nickande och tömde
Sömnens ljufva dryck och glömde
Lifvets sorger och mig drömde
Lycklig, när ni kom. Jag ber
"Om förlåtelse." . . .Så öppnas dörren. Der sig endast ter
Kolsvart mörker — intet mer.

In i mörkrets schakter skickar
Jag nu mina vilda blickar,
Drömmande om ting, som solen i sitt kretslopp aldrig ser.
Men af intet lugnet störes,
Ej det minsta stoftgrand röres,
Blott en andehviskning höres,
Blott ett ord, *Lenore*, ej fler.
Det var mitt. Och stilla susar genom hjertats rymder ner
Återljudet — intet mer.

Lågor i min själ jag kände,
När tillbaka jag mig vände,
Då igen en knackning kom på samma mystiska maner.
Ack, jag tänkte, mörk i hågen,
Månne det kan vara någon
Utanför vid fönsterbågen,
Som mig denna oro ger?
Stilla nu, mitt hjerta! Hela hemligheten re'n jag ser.
Det är vinden — intet mer.

Upp slogs luckan. Allting tiger,
Men så djerft och ståtligt stiger
In en korp och gör sin vandring genom rummet upp och ner.
Ingen helsning utaf vingen,
Ingen bugning gör han, ingen
Blick han egnar mig och tingen
I mitt rum; slår blott sig ner
På min Pallasbild vid dörren, slår sig mycket värdigt ner
Der och tiger, intet mer.

När hans allvarsamma öga
Mötte mitt, då föll till föga
Allt *mitt* allvar, ty så löjlig synes han nu, att jag ler.
"Väl du har ditt väsen ansat,"
Sad' jag, "och du för dig sansadt,
Men som korp du dock ej dansat
Upp från underjordens sfer.
Säg mig, fågel, hvad du heter uti underjordens sfer?"
Sade korpen: "Aldrig mer."

Jag vardt storligen förvånad,
När, med stämma tydligt lånad
För momangen, gästen detta dystra, dunkla svar mig ger.
Ty var det väl här i lifvet
Någonsin en men'ska gifvet
Se en korp (och ej med rifvet
öga) slå sig stilla ner
På en Pallasbild af marmor — slå sig obesväradt ner
Och sig kalla *Aldrig mer*?

Ej ett enda ord han lade
Till de två, hvari han hade
Sänkt sin hela själ lik den, som i en suck om lisa ber.
Intet annat ljud jag hörde,
Ej en fjäder korpen rörde,
Förrän sjelf jag tystna'n störde
Med ett mummel: "Många fler
Vänner ha mig svikit; han mig re'n i morgon öfverger."
Då sad' korpen: "Aldrig mer."

Ah, jag tänkte, se'n hans stämma
Tystnat, han har lärt sig hemma
Detta ord, som är hans enda; stackars korp, han vet ej fler!
Någon djupt förtviflad qvinna,
Som sitt sista hopp sett svinna,
Har till slut ej kunnat finna
Annat uttryck eller fler,
Har ej såsom hoppets svansång funnit andra eller fler
Än de orden: "Aldrig mer."

Åter åt hans later log jag
I min själ, och derpå drog jag
Fram min länstol, hvari lugnt jag slog mig filosofiskt ner.
Börjar jag så grubbla, tänka
Och vid tanke tanke länka
Och i forskningar mig sänka
Öfver korpen, som jag ser,
Öfver hvad den mörka, dystra, bistra korpen, som jag ser,
Mente med sitt: "Aldrig mer."

Der jag satt för att till rätta
Komma med mig sjelf, och detta
Medan korpens eldsblick gick en låga lik till hjertat ner;
Der mitt trötta hufvud slöt sig
Tätt till kudden, hvarå göt sig
Lampans stråle, hvilken bröt sig,
Då den föll på purpurn ner.
Sammetspurpurn, hvarå *hon*, som blickar från sin himmel ner
Skall sig luta — aldrig mer.

Tyckte jag så rummet fyllas
Utaf dofter och förgyllas
Med en härlig glans som kom, o Herrans helige, från er.
Mig eländige är gifvet
Att, som i min själ stod skrifvet,
Blicka in i andelifvet —
Det är balsam Gud mig ger,
Himmelsk dryck för själen, töm den! Tänk nu på Lenore ej mer!
Korpen sade: "Aldrig mer."

Siare du är, men om du
Ock är djefvul, säg, hur kom du —
Jagad af orkanen eller buren på en fläkt hit ner?
Ensam, ödslig, öfvergifven,
Kanske innerst sönderrifven
Och till fasans kuster drifven,
Säg du dock, mitt hjerta ber,
Finns ett, *finns* ett Gileads balsam? Säg mig det, mitt hjerta ber
Sade korpen: "Aldrig mer."

Fågel eller djefvul, hvad du
Nu än är, profetiskt qvad du!
Vid det stjernhvalf, som oss sluter, vid den Gud, som jag tillber,
Säg min själ, så tryckt af nöden
Här bland jordens mörka öden,
Om den en gång efter döden
Henne, *henne* återser,
Om en mö, Lenore hon heter, jag der ofvan återser.
Sade korpen: "Aldrig mer."

Vare detta ord ditt sista,
Fågel eller djefvul! Mista
Skall du lugnet! Ut i stormen! Bort, till Platos rike ner!
Fly ifrån mitt rum och sinne,
Lemna ej en fjäder inne
Såsom ett helvetiskt minne
Af din lögn! Stig ner, stig ner!
Ryck din klo utur mitt hjerta, stig från Pallasbilden ner!
Sade korpen: "Aldrig mer."

Och ännu den korpen gitter
Ej sig röra, der han sitter
Som en ond demon och drömmer om hvad hemskt i lifvet sker,
Lampans glans hans bild begjuter,
Men till golfvet sjelf han skjuter
Skuggan som min själ omsluter,
Korpens skugga, kastad ner;
Och utur den skuggan kastad som en dom i lifvet ner
stiger själen aldrig mer.

De nämnde jemte många andra mindre ryktbara tillhöra den poetiska pionierkåren, om vi så få uttrycka oss. Republikens förste store prosaförfattare var kanhända Thomas Jefferson, såvida vi tillåtas att hänföra sjelfständighetsförklaringen till landets litteraturprodukter. Och hvem vill förneka oss det? Välan, då följer att Alexander Hamilton och James Madison, konstitutionens författare, intaga rum i samma rad.

Men med Washington Irving började den egentliga klassiska författareverksamheten. Genom honom och James Fenimore Coopers novellistiska alster af den realistiska arten blef, säger en författare, Europa öfvertygadt om tillvaron af en amerikansk litteratur. Likväl hade Benjamin Franklin långt före dem gjort sitt namn verldsbekant, dels på statskonstens och dels på den praktiska filosofiens gebit, samt äfven såsom åskledarens uppfinnare. Efter alla desse kom Amerikas störste tänkare, Ralph Waldo Emerson, (född 1803, död 1883), hvars filosofiskt-spekulativa arbeten torde tåla jemförelse med hvilka europeiska verk som helst af samma art. Till första rangen af skalder och författare kunna vidare hänföras Nathaniel Hawthorne (född 1804), James Russell Lowell (född 1819), Bayard Taylor (född 1825) och kanske några fler, hvarjemte såsom framstående häfdatecknare märkas George Bancroft, Thomas Wenthworth Higginson, John Lothrop Motley, William Hickling Prescott och andra. I förening härmed kunna vi icke förbigå författarinnan till "Onkel Toms stuga," fru Harriet Beecher-Stowe, samt det senare skedets skalder och essayister af mera betydenhet, såsom Edward Clarence Stedman, Richard Grant White, Walt Whitman, Joaquin Miller, John G. Sax, Richard Henry Stoddard, Francis Bret Harte, Samuel Clemens (Mark Twain), Sidney Lanier och systrarna Alice och Phoebe Cary.

I Europa kan man tycka att den amerikanska litteraturen är arm både i omfång och beskaffenhet. Men den, som erinrar sig hur ungt detta folk är, skall förvisso icke klaga öfver för få litteraturalster, och den, hvilken gjort sig närmare bekant med dessa, skall icke finna anledning att anse deras halt underlägsen. Det fanns en tid, då en amerikansk bok var en sällsynthet i Europa, men den tiden är längesedan förbi, och i dag läsas der på de olika språken hundratals amerikanska arbeten i både den bundna och obundna stilen.

Om till litteraturen skola räknas alla tryckta saker, så kommer äfven tidningsväsendet under denna rubrik, och då är det som detta land framstår såsom den förnämste kämpen på det område, der ordet vinner segern. Det är såsom tidningsman amerikanen utvecklat sin största litterära kraft, såsom sådan

HARRIET BEECHER-STOWE. (287)

han med den fria tanken till vapen gjort mest för sin tid och sitt land. Men det var icke förrän efter revolutionen och sjelfständighetsförklaringen som den nu storartade tidningsmannaverksamheten tog sin början. Under kolonialtiden var det annorlunda. Hör hvad guvernören för det första nybygget skref 1671:

"Visserligen hafva vi, Gud vare lof, hvarken friskola eller tryckeri, och jag hoppas, att ännu efter hundra år ingenting sådant skall finnas, ty undervisningen har bragt till verlden kätteri, sekter och olydnad; och dessa skamligheter, hvartill ytterligare komma angrepp på regeringen, fortplantas och utbredas af pressen."

Denna fromma önskan gick dock icke i uppfyllelse, ty den tjuguförsta December 1719 utkom det första numret af *Boston Gazette*, som hade föregåtts af *Boston News Letter* 1704. Dessa voro den amerikanska pressens vägbrytare, och efter dem följde Benjamin Franklins mera värdiga försök i och med upprättandet af *Pennsylvania Gazette* år 1729. Emellertid är det under vårt århundrade som denna institution höjt sig till en andlig stormakt. Omkring 1776 funnos inalles trettiosju små tidningslappar i kolonierna; 1886 funnos tolftusen i Förenta Staterna, och nu torde antalet hafva stigit till åtminstone trettontusen, hvaraf många utgå i upplagor af från femtiotusen till åttiotusen exemplar. Tvåtusen millioner exemplar tidningar och tidskrifter utgå årligen. Bokpressen representerar ett årligt användt kapital af $65,000,-000 dollars. Landets offentliga och enskilda bibliotek tilltaga stadigt i antal och lära vid detta lag innehålla minst trettio millioner band. I betraktande af dessa förhållanden kan man med skäl säga att den unga republiken, brådtom som den har med värfvet att föröka sina materiella pund, ändå icke lemnar de andliga intressena ur sigte, utan att den med nit och ifver vårdar den intellektuella flamman.

SJUNDE KAPITLET.

Qvinnans sedliga kraft. — Den amerikanska qvinnans fria ställning. — Hennes inflytande på samhällsutvecklingen. — Hennes andliga verksamhet. — En qvinnas epokgörande bok. — Hennes sträfvan efter rösträtt. — Qvinnan såsom lärarinna. — Aktningen för qvinnan. — Reflexioner.

Qvinnan och den sedliga bildningen. Två skilda saker, torde någon invända. Visserligen. Ty naturligtvis *måste* sedlig bildning finnas äfven hos mannen. Men ingen tänkare och iakttagare har väl undgått att göra det betydelsefulla rönet att qvinnan ändå är den delen af slägtet som *mest* bestämmer den sedliga bildningens halt. Hurudan denna bildning blir, beror således på det tillstånd, hvari qvinnan såsom sådan, såsom kön, befinner sig. Hålles hon af den manliga råa kraften i ett ständigt andligt omyndighetstillstånd, så är ingenting mera gifvet, än att ej blott den sedliga utan också den intellektuella nivå, hvarå hela folket står, är låg. Vårdas deremot hennes intressen, tillgodoses hennes rätt, gifves hon sin naturliga jembördighet, så uppnår nationen så mycket fortare sin fullbordiga ålders mått. Hos de barbariska folkslagen är qvinnan mannens träl, och mannen är lidelsens och okunnighetens. I kulturstaten åter se vi att kampen för mera ljus och vett, renare seder och ädlare böjelser, varder segerrik endast i den mån som qvinnan emanciperas i ordets rätta bemärkelse, d. v. s. i den mån som hennes andliga egenskaper tillåtas att fritt utveckla sig, för att sedan lika fritt utföra sin naturliga roll i det sociala lifvets storartade skådespel.

Om nu Amerikas allmänna odling på något väsentligt sätt skiljer sig ifrån Europas, så måste orsaken sökas i det faktum, att qvinnan här ifrån sjelfva början ställts mycket

högre än uti Europa. Amerikanens artighet eller ridderlighet emot qvinnan är allmänt bekant. Men denna artighet är icke tom och meningslös som den ofta är öster om Atlanten — den grundar sig i aktning och en sannare uppfattning af hennes verkliga väsen och vigt i lifvet med dess stri-

FRANCES WILLARD.

der. Emellertid vore aktningsbetygelserna i form af bara sirlig artighet af ganska ringa värde för qvinnan i och för sig betraktad, som ock för civilisationens sak och sedlighetens, om mannen icke på samma gång gåfve praktiskt uttryck åt sin öfvertygelse om qvinnans *rätt* till den fri- och jemlikhet,

som han, *med hennes tillhjelp* gjort till sin. Men det är just, hvad han gjort — icke i politiskt afseende, men i socialt. Hennes rösträtt är ännu mycket inskränkt och huruvida hon någonsin skall blifva likställig med mannen härutinnan, är ett problem, hvars lösning väl beror på graden af det nit, hvarmed hon sjelf bearbetar saken; att döma af hennes hållning nu, ser det ut, som om hon icke vore särdeles angelägen om att fullrustad framträda på den politiska arenan, der hon

DANIEL WEBSTER.

för resten sannolikt icke komme att skära några oförvanskliga lagrar. Men hennes ord är fritt och för henne äro i detta land tusen vägar öppna, hvilka hon finner stängda i Europa. Också förstår den amerikanska qvinnan att begagna ordets makt och att bana sig fram på de vägar, hon tillåtes att beträda. Hon uppträder som talare och föreläsare inför stora folkmassor. Hon agiterar med kraft och mod för sedliga reformer. Amerikas s. k. tredje parti, nykterhetspartiet, är till en betydlig del hennes verk. Hvilken var den hemliga kraf-

ten i den väldiga reformrörelse, som löste negern ur tvåhundraåriga bojor och gjorde honom till en fri och oberoende medborgare i samhället? Qvinnan. Den som lärde nordens i sjelfbelåten känslolöshet sittande *fria* folk inse negerslafveriets fasor och som eldade dess hjerta till kamp emot styggelsen var en qvinna*). Abolitioniströrelsen, född och ammad af qvinligt inflytande, kan sägas hafva ledt till bildandet af den allmänna opinion, hvari qvinnan såsom kämpe för sin egen rätt eger sitt mäktiga stöd. Slafverifrågan förorsakade nämligen en genomgående undersökning af jemlikhetsteorin och de grundvalar, hvarpå samhället var uppfördt. Om, så resonerade man, negern eger en naturlig och derför oafvislig rätt till politisk likställighet med den hvite, om afrikanen i egenskap af menniska och på ingen annan grund bör behandlas såsom amerikanen och europeen, hvarför skall då icke qvinnan tillerkännas samma rätt? Ty den hvita qvinnan, utom att vara menniska, är intelligent. Argumentet var ogensägligt. Emot qvinnans politiska rösträtt torde finnas goda psykologiska skäl, men de politiska rörelsernas ledare tyckas vara mycket rädda för att söka filosofiska och psykologiska skäl. I rent teoretiskt afseende har man derför, hvad denna emancipationsrörelse vidkommer, icke behöft fråga, "hvar är qvinnan?" Ty det har varit fullkomligt tydligt att hon innehaft en ganska försvarbar position.

Och framgång för saken har icke uteblifvit. Ännu har det icke lyckats henne att vinna federal rösträtt, hvaraf följer, att hon heller icke får deltaga i statsval, emedan dessa inverka på de federala förhållandena. I tre territorier hafva visserligen legislaturerna medgifvit henne rösträtt, men förordningarna hafva i tvänne af dessa tre fall upphäfts genom federala lagar. Men i 14 stater utöfvar qvinnan rösträtt vid skolval och i nio andra stater är hon sjelf valbar till skolembeten. I två stater (Arkansas och Mississippi) är qvinnan berättigad att rösta när det gäller frågan om utskänkning eller ej af berusande drycker, och i sjelfva Massachusetts vardt

*) Harriet Beecher-Stowe, författarinna till boken "Onkel Toms stuga," pris 75 cents, inbunden 1.25.

1888 ett slikt förslag förkastadt med blott en rösts öfvervigt. Längst har Kansas gått för qvinnan, som der åtnjuter rösträtt i alla kommuner med minst 500 invånare. Det är emellertid ett mycket betydelsefullt förhållande att qvinnans politiska intresse så småningom aftynar efter det hon fått sig rösträtt tillerkänd. Manad af nyhetens behag, deltager hon i valet det första året, kanske äfven det andra, till och med det tredje, ehuru i gradmessigt aftagande, men förlorar sedan sin

HENRY CLAY.

hänförelse och åtnöjer sig med att verka för de moraliska ideerna och sina egna intressen.

Och dit hör då rättigheten att täfla med mannen på alla för honom tillgängliga fält, såsom till exempel: läkarekallet, lärarekallet, journalismen, advokatsyrket. I de offentliga skolorna (public schools) består lärarepersonalen nästan uteslutande af qvinnor. För hennes egen intellektuella utveckling stå en hel mängd "colleges," seminarier och universitet öpp-

na. Också finner man ett ojemförligt större antal högt bildade qvinnor i Amerika än i Europa. Den amerikanska qvinnan är för öfrigt i allmänhet mera intellektuell än sin europeiska syster. Hennes lif är rörligare och för henne ständigt in i kretsar, der hon kan göra sig förtrogen med lifvets praktiska sida. Dertill är hon också, på grund af en annan företrädesrätt, rent tvingad, vi mena rätten att i sitt eget namn besitta och fritt förfoga öfver sin egendom, en rätt, som ansetts så dyrbar, att den genom särskilda akter blifvit inkorporerad i flera staters författningar.

Den sanna aktning, hvari den amerikanska qvinnan hålles, gör det möjligt för henne att umgås mera fritt och obesväradt med det manliga könet. Härigenom uppstår en välgörande sedlig vexelverkan. Mannen varder mildare till sitt väsen, qvinnan mera oberoende. Han blir sedligare, hon mera intellektuell. Hans kantigheter bortslipas, hennes sinne skärpes. Genom detta fria umgänge, så olikt det stela och afmätta europeiska, har den andliga utvecklingen vunnit ofantligt mycket. Ty det har fördubblat, ja mer än fördubblat de andliga resurserna. När qvinnan betraktas endast som en vacker blomma, en sångfogel eller på sin höjd som ett snällt barn, det man bara smeker och smickrar, då blir hon också ett barn och såsom sådant betydelselös för det andliga framåtskridandets sak. Men om hon i stället betraktas och behandlas som mannens jemlike, varder hon honom också jemlik och kommer då i tillfälle att med sina af Gud och naturen förlänade egenskaper, som i många afseenden öfverträffa mannens, höja både sig och honom till vyer och lägen, dem han aldrig ensam når. Hvad skulle det blifvit af den amerikanske mannen, om han ej ifrån sitt demokratiska Edens sjelfva början i qvinnan haft den "hjelp, vid hvilken han sig hålla kunnat?" Det amerikanska lifvet har under alla dessa hundra år varit och är ännu i hufvudsak en yster lek på ett gränslöst fält, der man mera förhärdas än förfinas. Afskilj qvinnan derifrån, bjud henne stanna hemma och förbjud henne att blanda sig det minsta i sociala och politiska värf, och mannen skall förlora ej blott en stor del af sin kraft, men

äfven ett aktningsvärdt mått af den hyfsning och grannlagenhet, han månde besitta.

“Såg du regnet sakta falla,
såg dess millioner droppar
en och en så tyst försvinna,
sjunka ned i det fördolda,
Bilden af en qvinnas dagar,
af en qvinnas lifsverk såg du.
Hvem vill räkna regnets droppar?
Hvem en qvinnas alla småvärf?
Snabbt förgätna bort de glida,
märkas knappt, om de ej saknas.
Men, fast gömda och förglömda,
tro dock ej de helt försvinna!
Ned i jordens tysta gömma
samlar droppe sig vid droppe;
dropparne till rännil blifva,
rännilarne blifva bäckar,
bäckarne till floder samlas,
hvilka gjuta sig i hafvet.
Så må gerna ringa aktas
hvarje qvinnas ringa gerning,
men utaf hvad qvinnan verkar
blifver oförmärkt ett mäktigt
element, ett oumbärligt,
liksom vattnet uppå jorden.”

ÅTTONDE KAPITLET.

Grundlagsbestämmelsen om samvetsfriheten. — Dess välsignelse för stat och samhälle. — Politiska bestämmelser rörande gudstron och evighetsbegreppet. — Religiösa rörelser. — Den amerikanska kyrkan jemförd med kyrkan i Europa. — Olika samfunds numeriska styrka.

Vi hafva ansett att denna institution kräfver ett eget kapitel.

I en fristat lik den amerikanska är det ju blott fullkomligt naturligt att kyrkan skulle vara fri och oberoende af staten. Ty utan en sådan frihet vore fullständig samvetsfrihet omöjlig. Republikens grundläggare insågo detta klart då de i författningen inflickade följande bestämmelser:

"Senatorer och representanter, förut nämda, samt medlemmar af de enskilda staternas legislaturer, jemte alla förvaltande och juridiska embetsmän, såväl Förenta Staternas som de enskilda staternas, skola genom ed och försäkran bindas till vidmakthållandet af denna konstitution: *men intet religionsprof skall någonsin kunna fordras såsom vilkor för befordran till embete eller tjenst inom Förenta Staterna.*"

"*Kongressen skall icke stifta någon lag påbjudande införandet af religion eller förbjudande fritt utöfvande deraf;* ej heller för undertryckande af talfriheten eller pressens frihet eller friheten att fredligt församlas."

Huru väl dessa bestämmelser aktats och åtlydts alla dessa hundra år framgår deraf, att ännu intet försök gjorts att upphäfva dem. De finna i stället i den allmänna opinionen ett allt starkare värn, och ve den som skulle våga att i nationens lagstiftande församling framkomma med ett förslag som afsåge att kringskära denna frihet, hvari millioner och åter millioner finna en verklig klenod. Att tro fritt anses nämligen lika

vigtigt som att tänka fritt, att tillbedja fritt lika vigtigt som att agitera fritt.

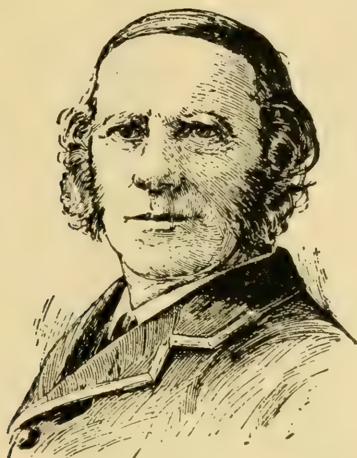
Men det är icke blott för individen såsom sådan utan ock för staten såsom en politisk organisation som denna fria kyrka är en himlens välsignelse, i det att den förebygger det kif och den strid, som alltid följer, då stat och kyrka sammanlänkats. Halfva antalet af Europas alla internationella krig och en lika stor del af de inre fejder, som förekommit sedan det femte århundradets romerska tvister intill våra da-

gars tyska kulturkamp har, anmärker en författare, egt sin rot och grund i teologiska skiljaktigheter och osämja emellan kyrka och stat. I Amerika skulle aldrig en sådan strid kunna inträffa. Kyrkan och staten äro här icke förmälda. Deras ömsesidiga förhållande är vänskapens och toleransens, icke äktenskapets och hatets. Hvarje särskild sekt eller trosbekännelse står, liksom individerna sjelfva, jemlika inför staten och dess lagar. Ett fritt fält och ingen favör kan man säga att de ega. Detta hvad republiken beträffar. I allmänhet hafva

de enskilda staterna följt exemplet i sina författningar genom att der betona vigten af denna samvetsfrihet, men ehuru ingen stat kan sägas hafva upprättat någonting deremot stridande, hafva likväl somliga i vissa fall föreskrifvit vilkor, som förtjena att bemärkas. Vermont och Delaware förklara i sina författningar att hvarje "denomination" bör vidmakthålla någon sorts gudstjenst, och särskildt nämner Vermonts grundlag att sabbaten skall helighållas. Sex af de södra staterna påbjuda att ingen, som ej tror på ett högre väsen (a supreme being) skall innehafva offentligt embete. Jemte dessa stater hafva vi Pennsylvania och Tennessee som förklara ovalbar till embete den, hvilken icke tror på Gud och ett lif efter detta, der straff och belöning utmätes. I Maryland och Arkansas få ej sådana ens uppträda som vittnen. Dessa förhållanden kunna af somliga anses såsom försök från dessa staters sida att blanda sina affärer med religionens, men naturligtvis inser läsaren allt för väl att de icke i minsta mån ingripa i kyrkornas fri- och rättigheter, skulle de också på sitt sätt såra materialistens känslor. På detta område, vi mena samvetsfrihetens, har således den amerikanska republiken icke kunnat göra några framsteg på dessa hundra år, ty statens fäder lemnade icke rum för något sådant steg, de togo sjelfva steget fullt ut. Deremot har kyrkan såsom institution inom sig sjelf haft en hel liten verld för förkofringar af allehanda slag och ej minst med hänsyn till fördragsamhet, som icke var en af hennes utmärkande dygder i begynnelsen. Det puritanska kyrkvälde, som föregick demokratien, led icke af någon för långt gången grannlagenhet vid behandlandet af "otrogna, affällingar, nonkonformister och kättare." I Ny-England var kyrkan i sina första dagar till sinnelaget sådan, att hon från medborgerliga rättigheter utestängde den, som ej förenade sig med henne, d. v. s. ingick såsom medlem i någon församling. Kongregationalism eller frikyrksystemet var förherskande och hade hvarken nåd eller rätt för katoliker, baptister, qväkare och andra, hvilka alla behandlades strängt och orättvist. Det var icke förrän 1818 som Connecticut, i sin då antagna nya konstitution, förklarade alla sekter lika inför staten, i och hvarmed allt statsunderstöd för kyrkan upphörde. I Massa-

chusetts rådde ända upp till 1811 en lag, i kraft af hvilken hvarje person, som icke egde någon kyrklig förbindelse, likväl var skyldig att skatta åt kongregationalisterna. Andra band funnos i andra stater för en längre tid, men som denna skenbara tillstymmelse till religiöst tvång i verkligheten endast utgjorde qvarlefvor från puritanismens stormaktsdagar, försvann den snabbt under inflytandet af den fria förbundsförfattningen. Nu är den allmänna meningen ibland sjelfva sekterna den, att ingenting lyckligare händt kyrkan och hen-

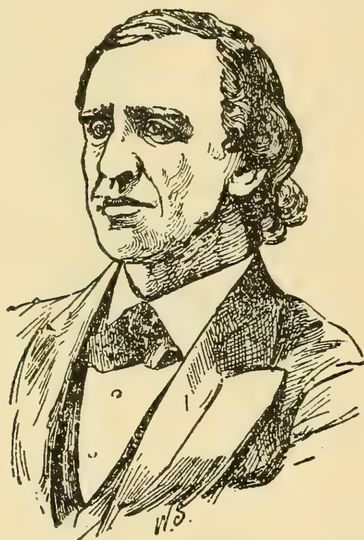

T. De Witt Talmage

nes sak, än just denna frigörelse från allt beroende af och ansvar inför staten. Kyrkan, säger man, bör icke intaga någon annan ställning än den konsten, litteraturen eller vetenskapen innehar gentemot staten.

Detta egendomliga amerikanska förhållande har på andra håll ansetts som ren likgiltighet från statens sida med afseende på folkets andliga intressen. Men den aktuella följden berättigar icke till något sådant antagande för så vidt som jemförelsen emellan Förenta Staternas allmänna moral och andra

civiliserade länders får gälla som fingervisare. Den borgerliga lagen, som innebär blott tvång, ofta af en för sanningens väsen motbjudande beskaffenhet, bör ej i något afseende sitta till doms öfver samvetets och förnuftets handlingar i den sfer der vördnaden för och kärleken till det högsta väsendet utgöra själens bevekelsegrunder. Kyrkans rike är ju icke af denna verlden, och huru skulle hon då följdriktigt kunna stå under vare sig kontroll eller skydd af en stat, för hvars flesta medlemmar hennes lif, sträfvan och ändamål äro främmande och

DAVID SWING.

likgiltiga. Denna stat, såsom ett helt, d. v. s. folket sjelft, frånsedt alla religiösa former, är dock ingalunda gudlös. Derom vittnar den omständigheten att kongressens båda afdelningar ega hvar sin kaplan som med bön inleder hvarje dags förhandlingar. Det samma hafva de enskilda staternas legislaturer. Dessutom påbjuder presidenten hvarje år en allmän bön- och tacksägelsedag. I arméen och flottan hålles gudstjenst, ledd af prestmän ur olika samfund. I många stater finnes straff stadgadt för hädelse mot Gud och svordom samt

förordningar emot arbete på söndagen. Så kallade lägermöten besökta af millioner personer, hållas om somrarna här och der i landet.

Med afseende på kyrkan i Amerika torde äfven kunna sägas att hon, och detta just på grund af sin frihet, står i intellektuellt hänseende öfver Europas statskyrkor. Och ett skäl härför ligger deri, att det blir mera fri och upplyst öfvertygelse i den fria kyrkan. Hon drager flera intelligenta män och qvinnor till sig. Tager man alla omständigheter i betraktande, såsom nationens ungdom, folkets hängifvenhet åt de materiella värfven, den blandning, hvaraf folkstocken består, m. m., så kan man tryggt påstå att det amerikanska presterskapet såsom en klass omfattar flere stora förmågor än något annat lands andliga stånd. Intelligenser af första ordningen — såsom litteratörer, skalder och statsmän — hafva till stort antal fostrats inom kyrkans sköte.

Enligt en kyrklig census som kom till stånd 1887 visa de ledande samfunden följande medlemskap.

	Prestmän.	*Medlemmar.*
Metodister	18,509	4,500,000
Baptister	25,277	3,586,520
Presbyterianer	9,216	1,117,000
Lutheraner	4,215	1,103,000
Kongregationalister	4,090	436,400
Protestant-episkopaler	3,919	432,320

Några tillförlitliga uppgifter om katolikernas styrka i detta afseende äro svåra att få, men medlemsantalet lär icke understiga sex millioner, hvaraf den allra största delen består af irländare, polacker och sydtyskar.

Väl bekant är att det finnes en hel mängd andra samfund. Alla möjliga religiösa nyanser äro representerade i detta kosmopolitismens land, från Emanuel Svedenborgs på den filosofiska korrespondensläran grundade system om sambandet mellan jorden och andeverlden ned till den blekaste negation hos agnostikern, som icke vill veta mer än att han existerar.

Åndamålet med detta kapitel har i enlighet med arbetets plan varit, icke att bedöma kyrkan och hennes verksamhet, utan att visa hennes förhållande till staten samt att, ehuru blott antydningsvis, göra läsaren uppmärksam på de framsteg, hon i detta afseende gjort under vårt tidehvarf. Icke desto mindre våga vi till slut såsom vår mening uttala att den religiösa verksamheten i Amerika ovilkorligen uträttar vida mera godt än fallet är i de statskyrkliga länderna. Hvad de kyrk-

EMANUEL SVEDENBORG.

liga samfunden i teologiskt afseende än äro och hvilken effekt på samhället i intellektuellt hänseende de än medföra, så lär det icke kunna förnekas att de tillsammans utgöra en mäktig kraft som alltid inverkar fördelaktigt på det allmänna sedetillståndet, och detta kanske just derför, att den så enkelt och vackert får göra sig gällande i hemmet och hela familjelifvet. Den husliga härden är den amerikanske kyrkomedlemmens förnämsta altare och äfven det missionsfält, hvarifrån hans ord och verk fortplantas genom slägtena.

FEMTE AFDELNINGEN.

FÄDERNESLANDET.

I. SEKLETS MORGON. II. SVERIGE I ETT FARLIGT LÄGE. III. 1809 ÅRS STATSHVÄLFNING. IV. SVEABORG. V. KARL JOHAN BEKÄMPAR NAPOLEON OCH ERÖFRAR NORGE. VI. KONSERVATISM OCH LIBERALISM I FEJD MED HVARANDRA. VII. OSCAR I:S REGERING. VIII. REFORMER UNDER KARL XV:S TID. IX. OSCAR II:S REGERING. X. HANDELNS OCH NÄRINGARNAS FRAMSTEG. XI. LITTERÄR OCH ALLMÄN ODLING. XII. ÅTERBLICK. XIII. KYRKAN OCH RELIGIONEN.

FÖRSTA KAPITLET.

Striden emellan "hattar" och "mössor. — Gustaf III:s statshvälfning. — Sveriges litterära gyllenålder. — Gustaf III:e lönnmördas. — Sverge och den franska republiken. — Gustaf IV:e Adolf. — Sverige emot Napoleon. — Konungens halsstarrighet. — Svenskarne i Tyskland. — Förbund emellan Napoleon och czar Alexander. — Napoleons intriger emot Sverige.

Man kan nästan säga att Sverige är det enda land i verlden som njutit oafbruten fred under hela detta sekel, om vi göra undantag af de få första åren. Men det hade dock nyss förut genomgått förfärliga stormar. Yttre strid och inre kif hade, under det föregående århundradet, mer än en gång fört riket till afgrundens brant. Den fara, hvari Karl XII:s galna krig försatte det, är allom bekant. Då var det utländska makter som utgjorde fienden och faran. Eller vore det icke rättare att säga det landets värsta fiende var dess egen konung? Ett är säkert, det, att icke hälften så mycket blod behöft spillas, icke hälften så mycket elände åstadkommas, om denne det svenska folkets idol haft blott hälften så stor lust som han hade att spela en Alexander den stores roll. Att Sverige öfverlefde den med svältkur förenade åderlåtning, som kännetecknade hjeltekonungens regim, måste hos hvarje tänkande anses som ett tydligt bevis derpå, att en mild Försyn höll sin skyddande hand öfver Norden och dess frihet.

Men det kom en annan tid, då vårt fosterland, ännu ej återställdt från följderna af Karl XII:s utarmande krig, såg sig slitet som ett rof emellan inhemska partistrider. Den politiska fejden emellan hattarne och mössorna, hvari utländska intriger spelade en vigtig roll, nådde sin höjdpunkt, då Gustaf III tillträdde regeringen. Adeln hade gång på gång inkräktat på de konungsliga prerogativernas område och hotade

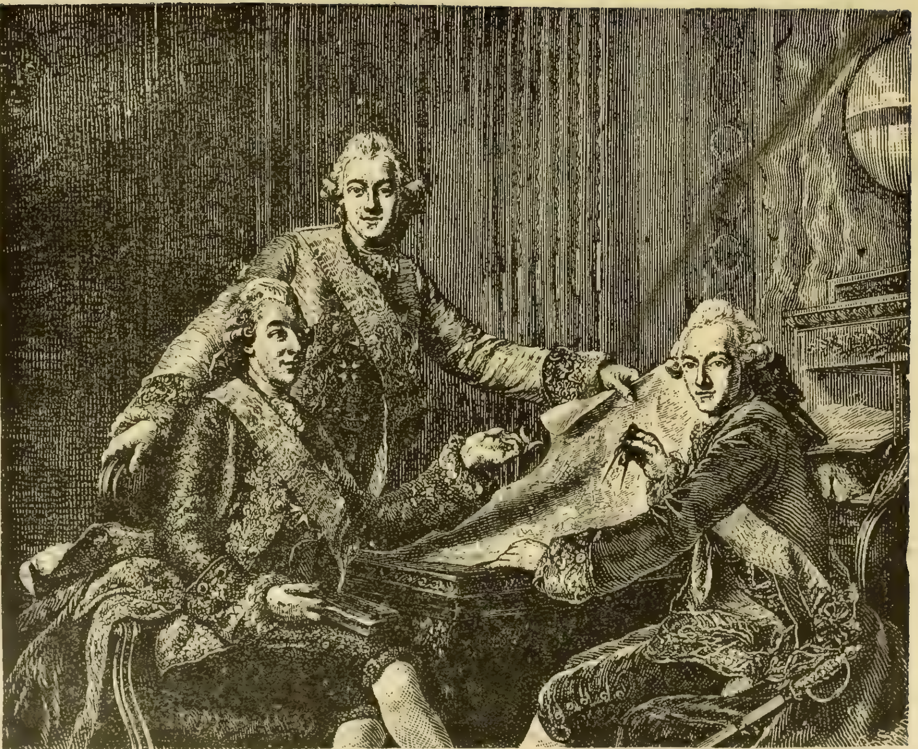
att tillskansa sig ett fullkomligt envälde, hvilket naturligtvis bådade allt annat än godt för folket, som den tiden icke hade mycket att säga rörande sina egna angelägenheter. Kanske det var lika mycket af omtanka för detta folks väl som sin egen förmenta konungsliga rätt som Gustaf då förberedde den sedan så lyckligt utförda statshvälfningen. En blodlös revolution, inledd af en monark i ändamål att skydda den allmänna folkrätten! Detta låter otroligt, men det är dock icke desto mindre sannt att 1772 års statskupp utgjorde en sådan händelse. Gustaf vann först militären med sitt älskliga väsen (militären står ju för resten alltid helst på tronens sida) och tvang derpå riksdagen att underskrifva en ny författning, som utgjorde en sorts sjelfständighetsförklaring emot adelsståndet, hvars makt derigenom blef betydligt kringskuren.

Nu var kriget emellan hattar och mössor slut, och för att så mycket säkrare förebygga ett nytt utbrott af det gamla kifvet, lät Gustaf sin konungsliga nåd falla lika öfver båda partierna. Till yttermera visso förbjöd han dem att begagna nämda *beteckningar*. Det fick ej längre finnas några hattar och mössor ens till namnet.

Sedan inträdde ett annat skede, som man skulle kunna kalla vitterhetens, ty det var snillet och smaken som nu förde spiran öfver höga norden. Det var Sveriges litterära gyllenålder som efterträdde de politiska intrigernas. Konungen sjelf var en vitter man, skaldernas höga beskyddare. Hvilket erkännande gifver icke honom Tegnér i dessa ord:

> "Det låg ett skimmer öfver Gustafs dagar,
> fantastiskt, utländskt, flärdfullt, om du vill,
> men det var sol deri, och, hur du klagar,
> hvar stode vi, om det ej varit till?"

I dessa ord syftar den store Svea-skalden på den kostbara yttre glans, hvarmed Gustaf omgaf sitt hof, det han i det närmaste ville ställa i jemnhöjd med det franska. Denna sin sympati för den bourbonska ätten lade han ännu tydligare i dagen vid utbrottet af den franska revolutionen, då han gjorde flera misslyckade försök att erhålla nödvändiga anslag för aktivt deltagande i de andra monarkernas beväpnade uppträdande emot de franska republikanerna. Detta i förening

GUSTAF III OCH HANS BRÖDER KARL OCH FREDRIK ADOLF. (307)

med hans stora lyxbegär, som blef allt för kostbart för det lilla fattiga folket, gjorde honom mindre omtyckt än tillförne. Af den adel, hvars makt och anspråk hans tjugu år förut gjorda statskupp till en ansenlig grad hade inskränkt, var han alltid hatad. Bland en del af desse på hämd rufvande herrar ingicks då en sammansvärjning, som gällde ingenting mindre än att taga lifvet af honom. Och så skedde. Den 16 mars 1792 hölls en lysande maskeradbal i operahuset. Han sjelf, alltid sedd i nöjenas krets, var der, klädd i mask som de andre. Under sin kappa bar en af de sammansvurne en stor knif, samt tvänne med dubbla kulor laddade pistoler. Under sin svarta mask bar han en mordisk blick, som talade om ett hemskt beslut. Han följdes tätt i spåren af tvänne lika rustade och lika sinnade. En grupp bildas kring konungen. En domino lägger sin hand på hans skuldra och säger: "God dag, vackra mask!" Detta var signalen. Ett skott smäller, och kungen faller dödligt sårad. "Elden är lös!" ropar en röst. Det var Jakob Johan Anckarström, han som lossat skottet och nu ville genom detta alarmrop tillställa en allmän villervalla för att kunna undkomma. Men dörrarne stängas och allmän demaskering befalles. Mördaren arresteras, och konungen bäres till slottet, der han efter 13 dygns svåra lidanden afled. I det konstens tempel, han sjelf hade byggt, mötte han döden i det ögonblick, som var invigdt åt glädjen.

Kort efter Gustafs död kom den emellan det republikanska Frankrike och det monarkiska Europa rådande fiendtligheten till öppet utbrott. Frankrikes revolutionister hade kastat Louis XVI:s hufvud såsom krigsförklaring åt alla "krönta tyranner". Men Sveriges nya regering fann emellertid för godt att intaga en sorts afvaktande hållning ända tills 1794, då den förskaffade sig 40 tunnor guld genom att — erkänna den franska republiken. Ett sådant erkännande kunde naturligtvis icke vara hjertats, hvilket också snart visade sig på ett annat sätt, då Sveriges boktryckare vid vite af sina privilegiers förlust förbjödos att i tryck meddela något om den franska republikens och Förenta Staternas samhällsförhållanden. Hvilken utomordentlig försigtighet! Men så få

MASKERAD I OPERAHUSET DEN SEXTONDE MARS 1792, DÅ GUSTAF DEN TREDJE BLEF SKJUTEN.

vi också ihågkomma att det var en förmyndareregering som nu, under Gustaf IV:e Adolfs minderårighet, ledde landets öden. Hertig Karls förmyndareskap skulle väl icke hafva gällt någon annan än den unge kronprinsen, ehuru han, påverkad af den konservative Gustaf Adolf Reuterholm, utsträckte det öfver hela folket.

Vi inkomma nu på det område, som utgör föremålet för vår lilla öfverblick, nämligen det nittonde århundradets. På den svenska tronen finna vi Gustaf III:s son, Gustaf IV:e Adolf, som kröntes den 3 April 1800. Året förut hade Napoleon lyckats svinga sig upp till förste konsul, hvilket för en man med hans förmåga var liktydigt med envåldsherskare i sådana tider som den franska revolutionens. Tre år senare tog han steget fullt ut, i det han med makten förenade titeln; han lät utropa sig till kejsare. Som han dessförinnan hade åvägabragt en tämligen allmän fred, började nu de skakade europeiska staterna känna sig lugna och förhoppningsfulla. Men lugnet, liksom skenet, bedrager stundom. I stället för ett allmänt lugn kom en allmän storm, under hvilken de europeiska statssystemen nästan fullständigt omstörtades. Troner ramlade och hela verldsdelen skalf der Napoleon for fram i sitt oemotståndliga segerlopp. Till hans många öfriga motståndare skulle nu äfven sälla sig Sverige, hvars unge monark hade fattat ett så djupt afsky för korsikanaren, att han förbjöd all införsel af fransk litteratur till Sverige. Gustaf Adolf var i Baden, då Napoleon der begick nidingsdådet att tillfångataga och afrätta en medlem af det franska konungahuset, den unge prinsen Enghien. Detta hade tändt ett outsläckligt hat hos den unge monarken, hvilken dessutom hyste den fasta öfvertygelsen, att Napoleon var den mörkrets furste, hvarom skriften talar. Han behöfde alltså icke öfvertalas att förena sig med de andra monarkerna, då desse beslöto att bjuda Frankrike spetsen. Emot sina rådgifvares varningar slöt han förbund först med England och sedan med Ryssland. Den sålunda bildade trippelalliansens uppgift skulle vara att fördrifva de napoleonska trupperna ur Hannover och Holland. Han sjelf skulle leda det i sanning maktpåliggande företaget. Men i stället för att gripa verket an med den

kraft, saken fordrade, vände han sig emot Preussen helt enkelt derför, att dess konung vägrat göra gemensam sak med de andra. Med sina 6,000 man låg han nu en längre tid overksam i Pommern, och när han slutligen bröt upp för att förena sig med den ryska här, som stod färdig till handling i Hannover, var det några veckor för sent, emedan Napoleon under tiden så godt som sprängt hela alliansen. Han hade vid Ulm tvungit 23,000 österrıkare att sträcka gevär, hvarefter

KARL MIKAEL BELLMAN.

han vid Austerlitz vann en af sina mest lysande segrar öfver de förenade österrikiska och ryska härarne.

Ingenting kunde dock förmå Gustaf Adolf att göra något. Han fattade det ena beslutet efter det andra, men utförde intet. Hans truppor brunno af stridslust, men fingo aldrig tillfälle att slå till, och slutligen sågo de sig vid Lubeck kringrände af en fransk armé under Bernadotte (sedermera Karl XIV Johan), som tvang dem att gifva sig. Napoleon, som alltid visat sig angelägen om att vinna Sverige på sin sida, trodde nu, att dess konung skulle vilja lyssna till nya

förslag, men förgäfves. Gustaf Adolf var lika olycklig i sina "rörelser" som Napoleon lycklig i sina, och nu lät den senare besätta Pommern (ännu svenskt) samt innesluta Stralsund. Den 12,000 man starka arméen sväfvade nu i den allra största fara att tillfångatagas, men märkvärdigt nog räddades den återigen af den franska välviljan, som tillät den fara i frid hem till sitt land igen, dit konungen förut begifvit sig.

Så gick det med de svenska vapnens intervention den gången

Detta Gustaf Adolfs härnadståg var, såsom fiasco betraktadt, olyckligt nog, men vardt ännu olyckligare i sina följder, emedan Sverige derigenom förlorade sina tyska provinser.

Och ändå återstod det allra allvarsammaste.

Den fjerde Juni 1807 utkämpades en hetsig kamp emellan fransmännen och ryssarne vid Friedland. Napoleon, segersäll som vanligt, behöll slagfältet, men utgången hade hängt på en tråd och varit nära deran att blifva en rysk triumf. Kanske Napoleon då för första gången började ana att det i längden skulle blifva honom omöjligt att hålla stånd emot hela Europa. Huru som helst, efter denna batalj möttes han och den ryska czaren i en uti floden Niemen förankrad flotte, hvarest de uppgjorde en ny jättelik plan, som inbegrep ingenting mindre än att stycka och dela hela Europa emellan sig. Det första de båda kejserliga röfvarne enade sig om i fråga om planens utförande, var att helt och hållet afstänga Englands handel med fastlandet. Alexander, som trodde sig kunna handtera Sverige med lätthet, åtog sig att med lock eller pock vinna denna makts samverkan. Men som detta nödvändiggjorde någon slags vänlig öfverenskommelse emellan Napoleon och Gustaf Adolf, vägrade den senare lika bestämdt som vid föregående tillfällen att ingå i förbundet. Hans hjelp skulle hafva bestått uti att, jemte Danmark, stänga Östersjön för engelska fartyg Dertill vägrade han, och när sedan England skickade amiral Nelson upp till Köpenhamn och bombarderade staden samt förstörde danska flottan, trodde Gustaf Adolf rätta stunden vara inne att försöka vidga sitt område på den olycklige grannens bekostnad. Men han bedrog sig på det grymmaste, ty nu gjorde Napoleon sig till själen i en koalition, som — så påstås det med säkerhet — föresatte sig att utplåna Sverige såsom fri och sjelfständig stat. Låt oss se, hvad som följde.

ANDRA KAPITLET.

Ryssarne infalla i Finland. — En hotande fransk här på Jutland. — England vill hjelpa Sverige, men får icke. — Fälttåget i Finland. — Förräderi. — Sveaborg. — Ryssarne intränga i norra Sverige. — Hela landet hotas. — Sveriges mörkaste ögonblick.

Innan Gustaf Adolf hann taga ett enda steg i fiendtlig riktning till höger eller venster, kom (den 21 Feb. 1808) underrättelsen att en rysk här inbrutit i Finland, och tre veckor senare hade han mottagit en formlig krigsförklaring af Danmark, medan en fransk armé om 20,000 man under Bernadottes befäl stod på halfön Jutland, färdig att infalla i Skåne, hvarifrån en engelsk flotta hindrade honom.

Krigiskt sinnad som konungen var och mäktig, som han trodde sig vara att reda sig äfven i detta trångmål, gick han dock icke klokare till väga nu, än han hade gjort förut. Emellertid var det svenska folket villigt att uppbjuda alla sina krafter att rädda landet, hvilket det bevisade med att utan knot utrusta en försvarshär om 30,000 man, som skulle tagas ur de ogifte männens leder. En stor del af detta landtvärn omkom genom svält och sjukdom. Men med dem, som kunde användas, gjordes heller ingenting. I Skåne förlades 10,000 man och på den norska gränsen 15,000, hvaremot Finland tills vidare fick stå sitt kast. England, villigt att göra sitt till att ej Napoleons plan skulle lyckas, skickade 10,000 man till Sveriges hjelp, men då denna armé icke blifvit ställd till Gustaf Adolfs absoluta förfogande, tillät han den icke landstiga, hvarför engelska befälhafvaren Moore efter två månaders väntan återvände hem med sina fartyg.

År 1809 kom och dermed den mörkaste tid, som Sverige någonsin upplefvat. "Om," säger en historieskrifvare, "Sveriges rike och folk vid någon tidpunkt stått vid undergångens rand,

så var det detta år. Pommern, den sista af stormaktstidens sunnanhafseröfringar, var förloradt, Finland, den gamla förmuren mot öster, hade fallit, moderlandets egna gränser hotades från alla håll, och öfver Ålands haf hade vintern slagit en brygga, stark nog att föra Rysslands härar in i sjelfva hjertat af Sverige."

Så långt kommo de dock icke, men det måste hafva känts obehagligt nog för Sveriges invånare att veta, det en ansenlig moskovitisk truppstyrka hade gått öfver Östersjön till Åland.

GUSTAF IV:E ADOLF.

De i Finland infallne ryssarne påstodos hafva utgjort 60,000, men lära i verkligheten icke hafva öfverstigit 20,000. Eröfringsförsöket hade nämligen företagits under förhoppningen om framgång mera med ryska rubler än med kulor och krut. Den ryske anföraren för dessa marodörer (de hade inträngt utan föregående krigsförklaring) var en Buxhövden, hvars betecknande taktik var att utfärda och låta kringströ proklamationer, hvari han ifrigt uppmanade invånarne att underkasta sig det ryska väldet. Af folk och soldater bemöttes

dessa förförelseförsök med förakt, ehuru de tyvärr lyckades i högre militära kretsar. Infallet hade egt rum öfver Kymene elf. I Savolaks mötte finnarne fienden, som emellertid tvang dem till återtåg. Detta gällde då Tavastehus, som var befästadt och hvarest den åldrige men likväl modige general K. N. af Klercker samlade 8,000 man och beredde sig för en ordentlig drabbning. Men dermed vardt ingenting utaf. Gustaf Adolf, olycklig i allt hvad han gjorde eller underlät att göra, hade till öfverbefälhafvare för de finska trupperna

CARL JOHAN ADLERCREUTZ.

utsedt Vilhelm Mauritz Klingspor, hvilken lär hafva saknat både mod och nödvändig skicklighet, hvarför han kommenderade reträtt, ehuru både officerare och soldater brunno af lust att mäta sina krafter med fienden. Återtåget gick nu först till kusten och vidare till landets norra snö- och isuppfyllda trakter. I spåren följde dem ryssarne, och små bataljer inträffade ofta. Vid Siikajoki (en by i norra Finland) stod den åttonde April 1808 en större strid. Ryssarne hade som vanligt anfallit finnarne. Men desse blefvo under stridens

lopp sjelfve de anfallande och vunno sin första seger. Den björneborgska skara, som här med sitt blod aftvådde en del af den skam, detta ständiga återtåg hade fäst vid en af de tappraste och ädlaste härar som någonsin trampat nordisk jord, anfördes af Karl Johan Adlercreutz. I sina "Fänrik Ståls Sägner" skildrar den store skalden Runeberg i glödande och gripande toner hela detta finsk-ryska fälttåg, och det är om Adlercreutz bedrift på ofvannämda fält han talar med dessa ord:

"Ett ögonblick, och se, hans eld har bredt sig ut,
så långt ditt öga hinner, skönjes branden.
Hans ilbud flyga, nya sändas hvar minut,
och skaror svänga om, som skyndat bort förut,
och Hertzens bataljon har stormat stranden.
Sprängdt är hvart hinder för dess segerlopp,
en mäktig här i hjertat genombruten,
och Åbos kämpar skynda mot den opp,
och Gripenberg för fram sin Tavasthus'ska tropp
med högt hurra, i täta leder sluten."

Se desse män! Von Essen djerf, vid svärdet van,
med Heideman och Ramsay vid sin sida,
se hur i språng de rusa fram på blodad plan!
Och Lange, Kihlström, Bremer, Bröijer, Nordensvan
och tusen än, säg, om de lärt att strida?
Nu, ändtligt lösta ur ett hopplöst tvång,
se de med tjusning ärans kransar viras:
lång var förnedringen, de burit, lång;
nu har för dem grytt upp en hedersdag en gång,
och med en bragd för sekler skall den firas.

Mod hade, som sagdt, den svensk-finska hären aldrig saknat, men först genom segern vid Siikajoki fick den hopp om framgång. Eldad deraf, tog den hvarje tillfälle i akt att visa huru öfverlägsen den var fienden. Länge dröjde det icke förrän Adlercreutz stod med 5,000 man vid Lappo, något öster om staden Vasa, der en strid uppstod som varade tretton timmar och aflopp med en ny seger för de svenska vapnen, tack

vare isynnerhet general Döbelns och björneborgarnes tapperhet. Men hvad Adlercreutz, Döbeln och de många andra, som genom detta krig och Runebergs hjeltesånger blifvit odödliggjorda, vunno, det förlorades åter genom Klingspors oförsvarliga overksamhet. Ryssarne fingo på detta sätt tillfälle att förstärka sin armé, som snart uppgick till 55,000 man. Icke desto mindre vunno de i antal mycket underlägsne finnarne under Adlercreutz en ny vacker seger vid Ruona bro. Men omedelbart derpå gaf Klingspor order att retirera igen. Återtåget gällde nu Vasa. På vägen dit lopp han fara att blifva kringränd och afskuren, men räddades från detta öde af Döbeln, som kom honom till hjelp vid Juutas, der han vann den stora seger, som Runeberg så skönt besjungit i skaldestycket *Döbeln vid Juutas.* Men hvad båtade en seger då och då, när truppernas öfverbefälhafvare icke syntes känna någon annan krigsmanöver än att draga sig tillbaka, och då konungen, sysselsatt med andra planer, tycktes hafva helt och hållet för-

GEORG CARL VON DÖBELN.

glömt i hvilken fara en af hans vackraste besittningar sväfvade. När han slutligen öfversände nya förstärkningar, var det för sent. Klingspor hade återvändt till Sverige och lemnat öfverbefälet åt Klercker, men vid Olkijoki måste denne ingå fördrag med fienden, som då aftvang Sverige allt område öster om Kemi elf. Finland var dermed förloradt. I sexhundra år hade det tillhört Sverige och varit det troget i ve och i väl. I sexhundra år hade det stått som en fullvuxen ädel dotter vid moderns sida och delat hennes öden i fred och i krig. Strömmar af finskt blod hade blandats med svenskt

"på Narvas hed, på Polens sand, på Leipsigs slätter, Lutzens kullar."

Nu var det slut på den sköna drömmen om samfäld lycka och frid. Czarväldets omkring sig gripande traditionella politik hade åter häfdats, i det den lyckats göra hela Bottniska viken till sin östra gräns. Men det var hvarken rysk öfverlägsen styrka, tapperhet eller skicklighet som tillfogade Sverige detta ödesdigra nederlag; det var i första rummet en fanatisk och halfvirrig svensk konung och en af honom tillsatt oduglig öfverbefälhafvare, som åvägabragte det sorgliga resultat, hvilket helt visst ändå uteblifvit, om det icke, för det andra, varit för det nedrigaste förräderi, som Europas häfder kunna omtala.

Redan så tidigt som 1788, då Gustaf III förde krig med Ryssland, hade en sammansvärjning af några officerare egt rum vid Anjala i Finland, hvilken sammansvärjning gick ut på att, konungen och andra myndigheter oåtsporda, uppgöra fred med Ryssland. I spetsen för detta Anjalaförbund stod G. M. Sprengtporten. De sammansvurnes *verklige* mål skulle dock hafva varit att göra Finland sjelfständigt, d. v. s. lösrycka det från Sverige. Dermed blef dock ingenting af den gången, emedan andra omständigheter mellankommo, men det är ändå ganska betecknande att den första finska generalguvernör, som Ryssland tillsatte, då systerlandet slutligen hemföll under dess välde, var just G. M. Sprengtporten.

Det fanns således redan då, vi mena 1788, förrädare i Finland, och att det fanns sådana nu, 1808, derom vittnade

tillräckligt Sveaborgs fall — nej, icke fall, utan fega och förrädiska kapitulation.

Denna fästning, den snillrike Ehrensvärds stolta skapelse, ligger på ett antal små öar vid Finlands södra kust och eger murar, som bildats genom sprängning i granitklipporna. Vid ryssarnes infall i Finland ofvannämda år var K. O. Cronstedt dess kommendant och egde till sitt förfogande 6,000 man och 2,000 kanoner. Hos honom hade Anjala-förbundets ande väckt

JOHAN AUGUST SANDELS.

andra tankar än dem som gällde frihetens och fosterlandets försvar. Han hade förlorat tron på Sveriges förmåga att behålla sin klenod hinsidan hafvet. Denna tro hade förvandlat honom från soldat till politikus, och i egenskap af sådan vardt han öppen och tillgänglig för "fria och sjelfständiga underhandlingar," i det han lät "ryskt resonemang" förmå sig att utan strid åt fienden öfverlemna en fästning, hvilken då såväl som nu ansågs helt enkelt ointaglig.

Välan, under Gustaf Adolfs styrelse hade östersjöprovinserna glidit ur Sveriges händer, Sveaborg fallit utan slag och det värderika Finland ryckts från dess sida, och ändå var icke olyckans mått fullt, ännu fanns det en annan större fara, som hotade landet. Dess hela existens såsom sjelfständigt rike vardt satt på spel. Det emellan Ryssland och Danmark ingångna förbundet emot Sverige skulle nu, våren 1809, uppenbara sig på ett annat sätt. Tre olika ryska härar skulle infalla i Sverige—en öfver Torne elf, en annan öfver Qvarken och den tredje öfver Åland. Samtidigt skulle en dansk här öfvergå Öresund, hvarifrån vintern hade fördrifvit den engelska flotta, som der stått på vakt. Aldrig hade Sverige sett så mörka moln samlas vid sin horisont, aldrig hade det känt sig så vanmäktigt, aldrig så förtvifladt. Det nya seklet hade kommit med allt annat än löften om lycka och frid till gamla Sveas folk. Hurudan skulle den dag blifva, hvars morgon kom med åskor och moln?

TREDJE KAPITLET

Pressens vanmakt. — Gustaf IV Adolfs oförmåga. — Han blir föremål för en sammansvärjning. — Han arresteras, afsättes och landsförvisas. — En blodlös revolution. — Sveriges stormaktstid förbi. — Prins August väljes till tronföljare. — Karl XIII. — Fersens mord. — En svensk löjtnant utser en ny tronföljare. — Riksdagen i Örebro.

Vi, som sitta i de konstitutionella rättigheternas och pressfrihetens tid och land, kunna undra, huru det var möjligt för en konung sådan som Gustaf IV Adolf att på eget bevåg, så att säga, föra ett helt rike och folk till yttersta randen af ett sådant bråddjup som det, hvarest Sverige nu stod.

Två då rådande förhållanden förklara saken: hans egen stora *lagliga* makt och pressens *lagliga* vanmakt. Han hade allt att säga, pressen intet. Ibland folket, hvars eget hjerta slog hörbart af sorg för den kris, hvari en besinningslös konung hade fört det, funnos många utmärkte män, som, om de blott haft tillfälle att göra sina meningar kända och gällande, kunnat förebygga den ofvan skildrade faran. Men då kungen var nästan lika suverän som han var galen och då pressens män icke hade fri- och rättighet att offentligt yttra annat än det som tronen gillade och godkände, inse vi ju lätt, hur absolut omöjligt det var att utan rent våld åvägabringa andra förhållanden i ändamål att rädda riket.

Och denna utväg tillgreps. En sammansvärjning kom till stånd, som hade till uppgift att arrestera och afsätta konungen. Denne, som hade blifvit underrättad om hvad som var i görningen, stod just i begrepp att afresa från Stockholm för att förena sig med en i Skåne liggande, honom trogen trupp, då Karl Johan Adlercreutz jemte några andra oanmälde inträdde i hans rum på slottet och förbjödo honom att resa. Under den villervalla, som då uppstod, lyckades han

halka ur händerna på sina oanmälde uppvaktare och nedkomma på borggården, men fann der sin väg spärrad. Han fördes derpå till Drottningholm samt senare till Gripsholm, hvarifrån han slutligen med sin familj ledsagades till Tyskland för att aldrig mera återse det land, han visat sig så ovärdig att regera.

Denna statshvälfning egde rum den trettonde Mars 1809. Den tjugunionde samma månad försökte den afsatte konungen att genom en formlig tronafsägelse rädda kronan åt sin son. Men den tionde Maj förklarade ständerna att både han sjelf och alla hans efterkommande skulle vara tronen förlustiga. De konfiskerade dock icke hans enskilda egendom, som lär hafva uppgått till 600,000 riksdaler, och derjemte var man högsint nog att tillerkänna såväl honom som hans gemål och barn en årlig lifstidspension på 10,000 riksdaler. I utlandet gick han under namnet öfverste Gustafson och sina sista dagar tillbragte han i Schweitz, der han dog den sjunde Februari 1837. Hans farbroder, hertig Karl, sedermera Karl XIII, vardt tillsvidare riksföreståndare.

Äfven denna revolution, ödesdiger som den var och företagen midt i en tid, då hela Europa stod i brand, kostade icke en droppe blod, och ehuru den utgjorde initiativet till en genomgripande statsreform, begick den icke något våld emot de konungsliga prerogativen. Den nya författning, som nu antogs, vardt grunden för de många vigtiga politiska och sociala omdaningar, som utmärkt Sverige alltsedan. Det nästan fullständiga envälde, som var frukten af Gustaf III:s statskupp 1772, försvann och efterträddes af en regeringsform, som åt folket inrymde många hittills förnekade rättigheter.

Men det var långt ifrån detta som utgjorde stundens höga kraf, då Gustaf Adolf fråndömdes krona och spira. Det var riket som skulle räddas, med eller utan utsträckt folkfrihet. Ryssen stod på Åland och hade till och med gjort ett litet titt-in i Grisslehamn, under det att han samtidigt hade brutit sig in bakvägen, vi mena öfver Torne elf. Att slå honom tillbaka, dertill var Sverige nu icke mäktigt. Underhandlingar om fred blefvo i stället inledda, och vid slutupp-

NATIONALMUSEUM I STOCKHOLM. TRAPPUPPGÅNGEN. (323)

görelsen, som egde rum i Fredrikshamn, tvangs Sverige att afträda en tredjedel af hela sitt område, omfattande 900,000 invånare. Sveriges så kallade stormaktstid var nu förbi. Våra dagars Sverige är ej fullt hälften så stort som det, hvaröfver Gustaf IV Adolf regerade. Detta hvad geografisk vidd beträffar. Men Sverige har två millioner fler menniskor nu än under hans tid, och hvad som förlänar detta faktum så mycket större betydelse är, att intelligensen, välståndet, friheten och jemlikheten ibland vår tids 4,700,000 svenskar är åtminstone fullt etthundra procent större än det var ibland de 2,500,000 invånare, Sverige egde den dag, då Finland förlorades.

Några dagar efter Gustaf Adolfs fängslande hade öfverstelöjtnant George Adlersparre intågat med den svenska arméen i hufvudstaden. Den vågskål, hvari Sveriges öde för momangen hvilade, hölls i hans händer. Ty ingen annan egde nu sådan makt som han. Chef för militären, var han på samma gång en af landets bästa statsmän och såsom sådan mycket inflytelserik Det hade varit hans önskan att genast, medan hären höll tummen på Stockholm, låta utropa hertig Karl till konung och samtidigt dermed till tronföljare utse den danske prinsen Kristian August af Augustenborg, då militärbefälhafvare i Norge. Detta måste emellertid uppskjutas till dess att ständerna hunnit antaga den påtänkta nya regeringsformen, hvilket skedde den femte Juni 1809, på hvilken dag äfven Karl XIII uppsteg på Sveriges tron.

Tronföljarvalet följde strax derpå, tack vare Adlersparres ifver derför. Denne hade börjat fundera på, huru Sveriges förlust af Finland skulle kunna ersättas och kom då på tanken att Norge skulle vara bra att hafva och att denna aqvisition möjligtvis skulle kunna vinnas genom utnämnandet af nyssnämda danske prins till Karl XIII:s efterträdare. Välan, ständerna samtyckte dertill. Men Augusts nya ställning varade icke länge. Han kom, såg och dog, kan man säga om honom. Han mottogs af svenskarne i Januari 1810 och i Maj var han död, följden af ett fall från hästen under en ridt på Qvidinge hed i Skåne.

Underrättelsen om denna olyckshändelse försänkte hela Sveriges rike i djup sorg. Detta kan låta otroligt, men är icke dess mindre historiskt. Historiskt är det också att tilldragelsen ledde till ett ohyggligt brott, hvars omständigheter voro följande.

Bland dem, som kallades gustavianer, d. v. s. anhängare af den gamla dynastien, befann sig Axel von Fersen, en stolt aristokrat, föga omtyckt, ehuru fullkomligt aktningsvärd

KARL XIII.

både såsom enskild person och statsman. Ett utspridt rykte att Karl August blifvit förgiftad (*naturligtvis* hade hundratals menniskor sett honom falla från den skenande hästen) ställde Fersen såsom ledaren och själen i det hemliga sällskap, som skulle hafva åvägabragt förgiftningen. När omsider tronföljarens lik infördes i Stockholm utkräfdes en blodig hämd för det inbillade brottet. Fersen, som var riksmarskalk, åkte i en af sex hvita hästar dragen galavagn. Denna ståt måste hafva haft ett retande inflytande på den stock-

holmska pöbeln, ty den började sin demonstration emot Fersen med stenkastning på den granna vagnen och slutade med att kallblodigt trampa lifvet ur den förhatade aristokraten. Och nu hade äfven den *svenska* hufvudstadens modige män sett blod rinna på gatan. Skulle Stockholm vara sämre än Paris kanske? För mordet var naturligtvis Fersens politiska fiender ansvarige Militären hade kunnat rädda hans lif, men underlät att lossa ett skott eller fälla en bajonett till hans försvar, då han sökte dess skydd. Konungen sjelf satt på slottet Haga och höll konselj i lugn och ro, låtsande tro att det icke fanns mer än ett lik i det der sorgtåget. Emellertid blefvo åtskilliga lif uppoffrade innan ordningen återställdes.

Nästa vigtiga statsfråga vardt, hvilken man nu skulle välja till tronföljare. Efter åtskilliga öfverläggningar beslöt man att än en gång göra sitt val i Danmark i ändamål att förr eller senare kunna åvägabringa den önskade föreningen emellan Sverige och Norge. Men det var icke värdt att taga något steg i den riktningen, innan man gjort sig underrättad om Napoleons nådiga vilja. I och härför afsändes ej mindre än tre kurirer till Frankrike för att förelägga dess allsmäktige kejsare saken och begära hans utlåtande. En af de sände var en ung löjtnant vid namn Karl Otto Mörner, en mycket fransksinnad herre, som icke tyckte om den af ständerna föreslagne danske kandidaten, en broder till den på Qvidinge hed aflidne. Mörner beslöt derför att, medan han var i Frankrike, der sjelf utse någon som kunde styra svenskarne. Hans val föll på prinsen af Ponte Corvo, annars marskalk Jean Baptiste Bernadotte, densamme som nyss förut stått på Jutland med 20,000 soldater, färdig att infalla i Sverige. Genom ett par franska bekantskaper förskaffade sig Mörner ett möte med Bernadotte, som i sin ordning inberättade saken till Napoleon. Den senare, som icke gynnade den danske kandidaten, lät förstå att han icke hade någonting emot Bernadottes val. Med denna underrättelse skyndade sig Mörner hem till Sverige, der man till att börja med icke ville lyssna till den förmätne unge mannens förslag. Men Mörner hade lagt sin plan med eftertanke, hvilket bevisade sig vid den i Örebro sammanträdande urtima riksdag, som skulle af-

göra valet. Der infann sig nämligen en fransman vid namn Fournier med meddelanden från Bernadotte, och huru detta ombud lirkade med riksdagsgubbarne, lyckades han så omstämma dem, att de verkligen till tronföljare upptogo den franske prinsen-marskalken, hvilken var blott allt för villig att bli kung. Det är alltså ingen grundlös politisk historia, utan ett historiskt faktum att det var en svensk löjtnant som Sverige eger att tacka för sin nuvarande dynasti.

En amerikansk talare sade en gång att La Fayettes anländande till Amerika för att kämpa i frihetsvännernas leder

AXEL VON FERSEN.

är historiens romans. Men hvad skall man då kalla den mörnerska expeditionen till Frankrike och dess resultat!

Emellertid var det något mer än den svenske löjtnantens och den franske köpmannen Fourniers djerfhet som kom Örebroriksdagen att göra detta lyckliga val. Det var drömmen om Finlands återfående som födde tanken på att träda i vänskaplig förbindelse med Napoleon. Men den drömmen for med strömmen, och hur det gick med tanken visade Sverige, då det skickade sin nye tronföljare ut med en här, hvars uppgift var att, i förening med de andra makterna, stäcka den franska örnens flygt.

FJERDE KAPITLET

General Suchtelen. — Sveaborgs besättning. — Striden under belägringen. — Belägringshärens styrka. — Falska alarmtecken. — Cronstedt. — Kapitulationen. — Johan Wadenstjerna.

Såsom generalqvartermästare vid den ryska armé, som hade inryckt i Finland, var anställd general J. P. van Suchtelen, sedermera rysk minister i Stockholm, der han spelade en betydlig diplomatisk roll. Då det nu också var han, som "intog" Sveaborg, hafva vi trott, att det skulle intressera mången att se hans bild och höra hans utsago om förloppet vid den der för Sverige så olyckliga tilldragelsen.

"Sveaborg — har han skrifvet i ett af hans son utgifvet arbete — "har kostat Sverige ofantliga summor och är ett halft århundrades arbete.

Försvaret af denna fästning var anförtrodt åt en af svenska marinens veteraner, vice amiralen Cronstedt. Garnisonen uppgick till öfver 7,000 man, dels finnar, dels svenskar. Af detta antal voro 721 matroser.

Ryssarnes numerära styrka var här omvexlande, allt efter som behofvet af trupper på andra ställen befanns mer eller mindre trängande. I början uppgick den knappt till en tredjedel af garnisonen, men den ökades sedermera efter hand. De första dagarne af Mars 1808 egde de belägrande elfva bataljoner, fyra sqvadroner, fyra fältbatterier, två kompanier skansgräfvare och ett kompani artillerister, utom stycken för att servera batterierna. Det gröfre artilleriet framskaffades med största svårighet på slädföre från fästningarne i ryska Finland.

Den sjette Mars 1808 vexlades de första skotten. Ett ryskt batteri, uppfördt på en klippa midt i hamnen, mellan fästningen och staden, riktade sin eld på några hundra arbe-

tare, som sönderségade isen framför de ställen, hvilka den svenske kommendanten ansåg för lättast tillgängliga. Fästningen svarade med liflighet, och då derifrån sköts med elevation, så blefvo husen i Helsingfors blottställda för hvarje kula. Denna stad hotades med fullkomlig förstöring. För att förekomma en sådan, afsändes en parlamentär till amiral Cronstedt med föreställningar om den skada, för hvilken han blottställde stadens invånare, af hvilka de flesta räknade vänner och anhöriga bland garnisonen. Han hotades att få se det onda vedergälldt på de svenska städer, till hvilka kriget möjligtvis komme att sträcka sig. Cronstedt svarade i början kallt, att hans försvar fordrade stadens uppoffring; men sedan han inhemtat sitt krigsråds mening ändrade han dock beslut och man kom öfverens om, att ej uppföra något verk på denna sidan, hvilken skulle anses för neutral. Sålunda kunde ryssarne nu i fullkomlig säkerhet anlägga sina förråd, sjukhus och magasiner i Helsingfors. Denna stad erbjöd tillika deras högqvarter och trupper det enda skydd, som fanns i närheten.

Ryska artilleriet besatte emellertid småningom de kringliggande höjderna, hvarifrån det, ehuru nästan blott på måfå, besköt de qvarnar, magasiner, slupskjul och träbyggnader, som ej voro betäckta af vallarne. Under de tio dygn, som denna kanonad varade, utbröt eld åtskilliga gånger i fästningen. Antalet af de kastkroppar, som ryssarne använde, steg till 1,565. Fästningen besvarade den med 2,477.

Muntliga öfverläggningar om åtskilliga ämnen hade egt rum. Vid dessa sammankomster trodde general Suchtelen sig varseblifva, att den moraliska kraften hos några af de svenske officerarne ej svarade mot fästningens materiella försvarsförmåga. Denna upptäckt tjenade honom till ledtråd för de åtgärder, genom hvilka han påskyndade fästningens uppgifvande.

Ibland de medel, som härtill bidrogo, var äfven det att genom täta larmtecken, hvilka oftast gåfvos nattetid, ständigt hålla garnisonen, sammansatt af goda men föga krigsvana trupper, under gevär. I skydd af klipporna smög sig stundom oförväget en hop trumslagare och tiraljörer, stundom ett eller tvänne batterier fältartilleri på den kringliggande isen ända

till ett drufhagelshåll nära fästningen. Vid dessa företag utmärkte sig isynnerhet artilleriöfversten Argun, som var en verklig väckare för garnisonen. Med klok beräkning ändrades oupphörligt krigslister, tider och platser för operationerna.

Detta spel medförde åsyftad verkan. Ryska generalerna varseblefvo snart, att amiral Cronstedt med ängslan betraktade några tillgängligare ställen, några luckor i sambandet af fästningsverken; att han uttröttade sitt manskap och ej lemnade det någon hvila; att han ansåg Sveaborg som ett fartyg, blottställdt för äntring. Han sjelf och åtskilliga af hans officerare öfvertygade sig lätt att vintern, som isbelagt fästningens omgifningar, beröfvade den dess hufvudsakligaste styrka, och att den nu ej en gång var tryggad för öfverrumpling.

Under sken af artighet läto ryska generalerna regelbundet tillställa amiralen dagblad och tidningar från kontinenten. De flesta innehöllo den tiden nyheter, som voro olyckliga för Sverige. Bulletiner från ryska hären, proklamationer, bref från öfvergifna familjer, allt, som kunde skaka sinnena och som ryssarne ansågo förmånligt att låta omtalas och blifva trodt i fästningen, infördes der dagligen och mottogs med denna begärliga nyfikenhet, som är naturlig hos menniskor, hvilka lefva afskilda från all yttre gemenskap.

Personliga förhållanden, som uppstått emellan ryska generalerna och åtskilliga af de högre officerarne i fästningen, satte de förre i tillfälle att allt mer och mer lära känna de senare. Stabsofficerare, hvilka sedan en lång följd af år endast varit idoge jordbrukare på sina boställen, subalterner, som aldrig bevistat något fälttåg, en slags afundsjuka mellan de infödda svenskarne och finnarne, det stora antalet qvinnor, barn och andra här onyttiga personer, det missnöje, som hos somliga var rådande, den slösaktighet, med hvilken oförfarenheten förbrukade den i en fästning alltid så dyrbara ammunitionen, den fasta tron på ryska härens öfverlägsenhet i stridskrafter — sådana voro de hufvudsakligaste element, hvilka hos amiralen och hans underbefälhafvare åstadkommo förvirring och villrådighet.

Men det stadgade ryktet om amiral Cronstedts tapperhet, skicklighet och redlighet bjöd ändock vördnad och försigtig-

GENERAL P. J. VAN SUCHTELEN. (331)

het. Det var maktpåliggande att utgrunda mannen. Tillfället att omedelbarligen öfverlägga med honom iakttogs.

Under dessa sammankomster tyckte man sig finna, att han ogillade det politiska system, som följdes af hans regering, att han ansåg Sveaborg som en osäker besittning, att han framförallt var bekymrad om skärgårdsflottan, på hvilken han för icke länge sedan, i drabbningarne vid Viborg och Svensksund, kämpat med ära och hvilken en förderflig bomb nu lätt kunde förvandla i aska. Han kunde ej heller dölja en viss farhåga med hänseende till Sveriges förbund med England, hvars uppriktighet mot hvarje annan sjömakt de nyss inträffade tilldragelserna i Köpenhamn gåfvo anledning att misstro. Som sjöman råkade han i förlägenhet, då han skulle försvara orörliga murar, och som menniska och husfader tycktes han plågas af de lidanden, hvilka ett stort antal för honom kära personer fingo vidkännas. — — — "En kommendant som öfverlägger har till hälften gifvit sig."

Så långt Suchtelen, som således icke medgifver, att Cronstedt låtit några oädlare skäl beveka sig att åt en hatad fiende öfverlemna en fästning, som han sjelf, Suchtelen nämligen, vid ett tillfälle ansåg såsom ointaglig. Vidare upplyser han i sin bok att ryssarne icke hade manskap nog att besätta fästningen, när den omsider kapitulerade, hvaremot de derifrån som fångar bortförda svenskarne och finnarne voro 7,500 man, officerare inberäknade. Icke underligt således att både Cronstedts samtid och efterverld ansett att Sveaborg sprängdes med en "gyllene bomb," såsom någon yttrat.

Det var icke heller underligt att alla fosterländskt sinnade finnar så väl som svenskar intogos af ett outsläckligt hat till förrädaren. Hur finska soldater betraktade saken låter Runeberg oss förstå i sitt poem "Bröderna." En af de högre officerarne på Sveaborg var en Wadenstjerna, hvars pligt det kanske varit att ur Cronstedts hand rycka kommandot och försvara fästningen, då den senare uraktlät det. Denne Wadenstjerna hade en broder, Johan. En mörk vinterafton åratal efter Sveaborgs fall kommer den förre till den senares gård i Finland för att begära tak öfver hufvudet och försoning. Men i den gamle patriotens bröst hade sorgen och

harmen öfver Sveaborgs öde ännu icke utplånats, och i stället för att fatta den utsträckta, om kärlek bedjande handen, möter Johan gästen med en pistol och en hotelse om död, om han icke genast aflägsnar sig. Runeberg, som skildrat scenen på sitt mästerliga sätt, afslutar sin berättelse sålunda:

"Så är den hemska sagan om de två,
mer mörk kanske, än jag förmått den skildra;
har du, som hört med fasa nu derpå,
för strängt den stränge dömt, så hör också
ett ord af frid, som må din dom förmildra.

Det sägs, se'n brodern tröstlös vandrat, att
den hårde brodern sina ögon täckte
och utan sömn och utan hvila satt
och grät om qvällen, grät den långa natt
och grät än som ett barn, när morgon bräckte."

FEMTE KAPITLET.

Bernadotte anländer. — Jubel. — Bernadotte och ryska czaren. — Sverige deltager i kriget mot Napoleon. — Norge afträdes af Danmark åt Sverige. — Norrmännen opponera sig. — Mötet i Eidsvold. — Krig emellan Sverige och Norge. — Norges författning.

Den andre November 1810 höll Bernadotte eller prinsen af Ponte Corvo, som han kallades, sitt storartade intåg i Stockholm, och den femte samma månad förklarades han för Karl XIII:s adoptivson med namnet Karl Johan.

Jublet och hänförelsen kände inga gränser. Han tog svenskarne med storm, det vill säga de tongifvande svenskarne, som förstodo något af hans språk och derigenom blefvo berörda af hans "magnetism," som vi nu för tiden nämna den "förtrollning," umgänget med vissa personligheter medför. Den franske marskalken (Napoleon hade gjort honom till prins, hvilket var hans goda lycka, emedan det annars aldrig kunnat falla svenskarne in att välja honom till tronföljare) hade ett imponerande yttre och besatt många lysande inre egenskaper. Det var derför mycket lätt för ett för intryck så mottagligt folk som vårt att bli "förtjust" i denna kämpagestalt, hvilken ju på sitt sätt erinrade något om Karl XII. Det påstås att Karl XIII med en viss oro motsåg den stund, då han skulle helsa en af den stora franska revolutionens män, en kämpande republikan, välkommen såsom sin efterträdare på en ganska konservativ tron. Men det gick bättre än kungen trodde, ty Karl Johan var en durkdrifven diplomat och förstod väl att i ord och med later skicka sig efter den tingens nya ordning, hvari han hade inträdt.

De följande politiska händelserna visade också att hans republikanism icke var af en Dantons eller Robespierres slag

Han hade, som sagts, valts i förhoppning om att Sverige genom honom skulle träda i vänskaplig förbindelse med den fruktade Napoleon. Men här missräknade man sig. Tanken på Finlands återvinnande vardt aldrig hans. Deremot omfattade han med så mycken mera ifver "den norska politiken," d. v. s. den der före hans ankomst till Sverige å bane bragta rörelsen att förena de båda nordiska rikena. I och derför ingicks nu ett hemligt förbund med Ryssland, hvars czar under vissa vilkor förband sig att medverka till den "skandinaviska idéens" realiserande. Det förnämsta af dessa vilkor var att Sverige skulle göra gemensam sak med honom emot Napoleon. När denne fick höra detta (hemligheten hade på något sätt upptäckts), skyndade han sig att göra en kontraproposition till Sverige. "Angrip Ryssland med 40,000 man, så skall jag skaffa er Finland tillbaka," utgjorde innebörden af denna proposition. Men ehuru Napoleon senare lofvade Sverige att få Pommern och Mecklenburg på köpet lyckades det Karl Johan att genomdrifva den förstnämda planen.

När Napoleon i Juni 1812 med en half million man öfvergick Niemen för att anfalla Ryssland, sammanträdde czar Alexander och Karl Johan i Åbo (Finland) för att komma till något ömsesidigt förstånd med afseende på den förut föreslagna koalitionen. Moskoviten befann sig då i ett kritiskt läge, och om Sveriges kronprins så velat, hade han — så har man resonerat — med några ord kunnat återvinna den förlorade skatten, vi mena Finland. En svensk, som vetat och känt hvad denna besittning varit för Sverige, som vetat och känt att Sveas och Suomis hjertan slagit i innerlig takt under sexhundra års tid, skulle icke hafva låtit ett så gyllene tillfälle som detta halka sig ur händerna. Men Karl Johan var aldrig svensk i ordets egentliga bemärkelse, och allraminst då efter blott två års vistelse på svensk jord. Han var nöjd med att få Norge. Detta land skulle genast eröfras med tillhjelp af ryska trupper, således *innan* svenskarne droge ut emot Napoleon. Men dennes hotande anmarsch mot czarernas egen stad, Moskva, urståndsatte Alexander att skicka några legoknektar till det öfverenskomna kriget mot Danmark för Norges intagande. Händelserna togo nu en sådan vänd-

ning, att Sverige först måste deltaga i de förenade makternas angrepp mot Napoleon. I Mars 1813 öfverfördes 30,000 svenskar på tysk botten och i Augusti samma år stodo de allierade makterna med 600,000 man emot Napoleon, hvilken, sedan han på det olyckliga härnadståget emot Ryssland förlorat största delen af sin stolta här, nu egde endast 450,000 man till sitt förfogande. Vi kunna icke här skildra de strider, som nu följde. Nog af, Napoleon kämpade lika framgångsfullt som vanligt och en af hans generaler, den tappre Ney, var på väg att bemäktiga sig Berlin och dermed tillfoga de allierade ett krossande slag, då hans forne medkämpe och vapenbroder Karl Johan framrycker med 75 ryska och svenska bataljoner och vrider segern ur Neys hand, emedan denne då retirerade för öfvermakten. Af svenskarne var det endast öfverste Karl von Cardell och hans Vendes artilleri som skördade ära, i det de vid Dennewitz gjorde ett ovanligt käckt och lyckadt angrepp på fransmännen.

I sinom tid kom slaget vid Waterloo och dermed slutet på det blodiga verldsdrama, hvari Napoleon hade spelat hufvudrollen. Men innan Karl Johan återvände hem med sina trupper gjorde han en icke alldeles välkommen påhelsning i Danmark. Han hade hela tiden haft Norge i tankarna. Jag måste smida medan jernet är varmt, tänkte han. Väntar jag till dess att stormakterna hinna göra upp hela affären, så blir nog Sverige bedraget på sin förhoppning om Olof Tryggvasons och Harald Hårfagers land. Han levererade några slag, icke särdeles blodiga, och tvang dermed Danmark genom fördraget i Kiel den fjortonde Januari 1814 att afstå Norge, som, enligt detta fördrag, skulle vara ett med Sverige förenadt konungarike. Norge skulle således icke införlifvas med Sverige, skulle icke blifva ett svenskt lydrike, skulle icke anses som en eröfring, utan "ett konungarike förenadt med Sverige." Icke underligt således att norrmännen än i dag med förakt tillbakavisa påståendet att de *tillhöra* Sverige.

Men norrmännen sjelfva hade ännu icke blifvit rådfrågade i saken, och när de fingo höra att förbindelsen med Danmark var slut, beslöto de att bygga sig en egen tron och derå sätta prins Kristian Fredrik, deras dåvarande ståthållare.

Den tionde April 1814 öppnades ett riksmöte i Eidsvold, Norge, för öfverläggning i den vigtiga saken. Mötet, som bestod af 112 folkvalda medlemmar, sönderföll då i två olika flockar, hvaraf den ena yrkade på norsk sjelfständighet, medan den andra var böjd för anslutning till Sverige. I spetsen för den förra stod G. Sverdrup och för den senare Vedel-Jarlsberg. Den Sverdrupska falangen segrade (svensk-partiet hade blott trettio representanter i mötet). En konstitution, efter mönster af 1791 års franska, var snart färdig och

KARL VON CARDELL.

antogs den sjuttonde Maj, på hvilken dag äfven Kristian-Fredrik utropades till konung. Den tjugonde upplöstes mötet, och dagen derpå, då Eidsvoldsmännen skulle skiljas, bildade de en ring, fattade hvarandras händer och svuro att stå enige och trofaste vid den gjorda sjelfständighetsförklaringen "till dess att Dovre faller."

Men norrmännen voro nu icke i stånd att försvara sin sjelfständighetsförklaring med den kraft och framgång som amerikanerna, då de aflade sin. Norge var icke beredt på en sådan

fejd. Det hade blifvit öfverrumpladt. Väl hade det Vedel-Jarlsbergska partiet länge talat om en svensk-norsk förening och äfven försökt att bereda väg för en sådan, ehuru dock icke med ifrågasättande af andra än politiska och diplomatiska medel. Om några svenska eröfringsförsök hade åtminstone icke folket drömt, hvadan det icke heller nu var rustadt för ett försvarskrig, då Karl Johan inföll i Norge för att göra Kielfördraget gällande.

Detta så kallade norska fälttåg var icke utmärkt af några vigtigare batäljer. Karl Johan, som hade varit mycket öm om sina svenskar i kriget mot Napoleon, bibehöll samma taktik nu, d. v. s. att han så mycket som möjligt försökte att vinna ändamålet utan sammandrabbning. Några skärmytslingar och mindre träffningar egde visserligen rum, men innan en af svenskarne förberedd större strid hann komma till stånd, hade norrmännen insett ändamålslösheten med sitt motstånd och ingått på den för dem förhatliga föreningen. Med sjuttiotvå röster mot fem beslöt stortinget att rätta sig efter Kielfördraget. Vilkoren voro, att Norge skulle behålla sin antagna *grundlov* med de förändringar, som föreningen nödvändiggjorde. I kraft af den sålunda förändrade författningen är Norge ett sjelfständigt rike, förenadt med Sverige under en konung. Kronan är ärftlig i Karl Johans manliga slägt i öfverensstämmelse med 1810 års tronföljdsordning. Den verkställande makten tillhör konungen och ministären, bestående af en statsminister och ej mindre än sju statsråd. Då konungen vistas i Sverige, skola statsministern och två statsråd vara närvarande vid handläggandet af norska regeringsärenden. En norsk vice konung eller ståthållare kan af konungen tillsättas; men vice konung kan endast kronprinsen eller dennes son vara. Till ståthållare kan deremot vare sig norrman eller svensk utnämnas. Krigsmakten till lands och vatten eger i konungen sitt högsta befäl, men denne eger ej rätt att utan stortingets samtycke till anfallskrig använda linietrupperna, ej heller utom Norges gränser använda landtvärnet och öfriga norska trupper. Det är honom också förbjudet att införa främmande krigsfolk i Norge, med mindre det gäller att försvara landet. Under fredstid får han icke från det ena till

det andra riket inkalla mer än 3,000 man, och det endast för kortare tid. Stortinget sammanträder hvart tredje år i Kristiania. Det består af egentligen blott en kammare, ehuru dess medlemmar efter sammanträdet dela sig i tvänne i och för vissa lagstiftningsändamål. Konungens vetomakt, hvarom strider förekommit på senare tiden, är icke absolut, utan s. k. suspensiv. Om han vetobelagt ett lagförslag och detta icke desto mindre antages af tre på hvarandra följande lagtima storting, så varder det ändå lag.

J. K. H. VEDEL-JARLSBERG.

Hvilken futtig ersättning för Finlands förlust Norge blef, inses nu lätt. Finland var ett i andligt afseende med Sverige sammanväxt land, ehuru i geografiskt hänseende skildt derifrån genom Bottnens breda böljor. Norge är i geografiskt hänseende ett med Sverige, men vill ej och kan derför aldrig blifva med detsamma andligt förenadt. Den ande, som beherskade Eidsvoldsmännen, lefver än och tyckes vilja gå som en protest ner igenom tiden till dess att Norge får sin egen kung eller president, eller annars till dess att "Dovre faller."

SJETTE KAPITLET.

Karl XIII:s död. — Karl Johan bestiger tronen. — Hans konservatism. — Olika meningsflockar. — 1830 års politiska stormar. — Lars Johan Hierta och Aftonbladet. — Pressen i allmänhet. — Folkuppfostringen. — Pressen under censur. — Anders Lindeberg dömes till döden. — Crusenstolpe på fästning. — Vidgade vyer af lifvet. — Studentrörelsen.

Karl XIII afled den femte Februari 1818 och efterträddes genast af Karl XIV Johan, förstlingen af den dynasti, som ännu herskar i gamla Sverige.

Folket väntade mycket af honom. Han var högt begåfvad, hade samlat rik erfarenhet, var djerf, egde idéer, ville vara populär och hade såsom liberal vunnit namn och rykte på den franska republikanismens slagfält. En bättre utrustad man att föra Sverige framåt på de frisinta reformernas stråt hade man näppeligen kunnat utse. Så tänkte man, när han såsom tronföljare beträdde svensk jord. Nu hade kronan satts på hans hjessa och spiran i hans hand, nu kunde han visa, hvad han dugde till och hvad han ville.

Den nye konungen valde den för honom sjelf säkraste och beqvämaste vägen, den konservativa. Framstegsmännens förhoppningar kommo på skam. Den genomgående principen i hans tjuguåtta års långa styrelse blef att bevara det bestående utan alla förändringar. Han var vid tronbestigningen femtiofem år gammal. Lärde sig derför aldrig Sveriges språk, och kunde på grund deraf icke komma i någon närmare beröring med det egentliga folket. Hans enda omgifning, de ende som han förstod och som förstodo honom voro medlemmar af öfverklassen, hvars hjerta heller ingalunda slog för några reformer, som inneburo utsträckt frihet och vidgade rättigheter. Tronen blef för honom en sorts hvilstol, och att bibehålla sig

der, vardt ett af de intressen han i främsta rummet måste vårda. Han visste nämligen, hur osäkert man sitter på en tron, då man lyfts dit af ett politiskt jordskalf och då man eger emot sig ett parti (han egde det i gustavianerne) som förfäktar en tronkräfvares intressen. Sitt yttre stöd sökte han i den ryske czaren. Utan dennes goda vilja hade han aldrig kunnat intaga Norge och utan hans vänskap kände han sig icke säker på Vasarnes gamla tron. Någon verklig fara tyckes dock aldrig hafva hotat honom i detta afseende. Det

LARS JOHAN HIERTA.

gustavianska partiet var icke revolutionärt. Alla voro tvärtom glada att få njuta den länge saknade inre freden. Och ett helt dussin år, fria från oro och bekymmer, förflöto under den nya spiran.

Men 1830 års europeiska stormar läto äfven förnimma sig i Sverige. Icke som i Frankrike och de andra länderna, icke med organiserade revolutionsförsök, uppror och blodsutgjutelse, men i en friskare ande och högre anspråk på den frihet, 1809

års statsförfattning lofvade. Det var vid denna tid som folket började vakna upp till ett lifligare deltagande i sina egna, vi mena statens angelägenheter, hittills och äfven långt derefter nästan uteslutande handhafda af adelsmännen. Hemligheten till denna stilla början af en med hvarje år växande fredlig folkrörelse var den makt, hvartill tidningspressen uppsteg. Lars Johan Hiertas Aftonblad blef den frisinta pressens stora vägbrytare. Dess föresatta mål var att visa folket, hur tomt och ändamålslöst det politiska lif var, som ändå skulle kallas konstitutionellt. Hur godtycklig var icke förvaltningen, hur rå lagstiftningen, hur hänsynslös rättskipningen! Detta företog sig Hierta att uppvisa i sin tidning, hvilken, enligt biskop Tegnérs ironiska yttrande, hade blifvit svenska folkets bibel. Hierta och hans Aftonblad upptogo och förfäktade reformer af alla möjliga slag. Folkuppfostringsväsendet var hans stora sak. För samvetsfriheten slog han kraftiga slag. Näringsfriheten, qvinnans rätt och pressens samt odlingen i allmänhet rönte hans lifliga uppmärksamhet så i den tidning, han ledde, som i riksdagen, der han talade och verkade. Uppmuntrade af detta exempel slogo snart andra pressens män in i samma riktning. Den senare genomförda representationsförändringen vardt i följd häraf för första gången föremål för grundlig dryftning. Härigenom bildades en stark allmän opinion *för* de nya idéer tiden hade tillfört landet och sålunda uppstod ett litet aktningsvärdt minoritetsparti, hvars lösen var framåtskridande.

Under dessa nya förhållanden skulle Karl Johan och hans rådgifvare sättas på prof. De frisintes bemödanden i riksdagen strandade emot den ännu allt för manstarka högern, som i tronen hade sitt Sveaborg eller Gibraltar. Men rörelsen slappades derför icke bland tidningsmännen och folket. Man hade ju icke väntat någon omedelbar seger. Så först, sedan skörda. Sådden var det fria ordet, som nu började gro och skjuta brodd i folkets hjertan och sinnen. Då vände sig regeringen emot pressen och började indraga de förhatliga tidningarne, som likväl, med ett och annat rabulistiskt undantag, voro sjelfva sansen och fogligheten, jemförda med våra dagars "liberala press." Aftonbladet till exempel beslagtogs och in-

ställdes fjorton olika gånger på tre års tid. Men detta undertryckningsförsök ifrån tronens sida var blott den vind, som blåste ett starkare lif i den tända lilla lågan, ty pressen gick nu mera anfallsvis tillväga. Då grep regeringen riktigt till hårdhandskarne och lagade så att en pressens man blef dömd till döden. Det tillämnade offret var kapten Anders Lindeberg. Denne hade flera gånger anhållit om kungligt tillstånd att etablera en teater i Stockholm, men alltid vägrats. Uppretad häröfver, lät då Lindeberg i en till justitie-ombuds-

MAGNUS JACOB CRUSENSTOLPE.

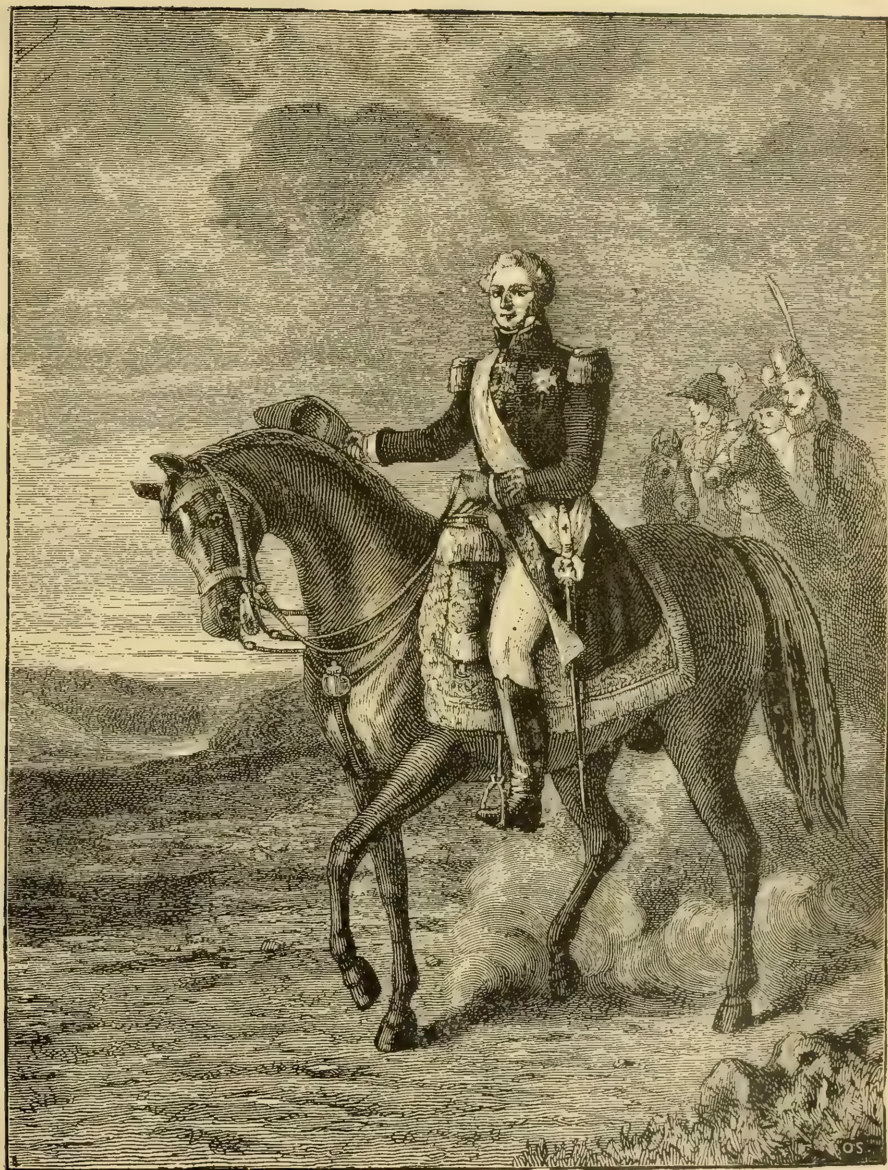
mannen aflåten skrifvelse undfalla sig de orden, att konungen hade monopol på teaterväsendet. Detta tolkades som majestätsbrott. Hofrätten dömde "den skyldige" till döden, och högsta domstolen stadfäste domen, men lät nåd gå för rätt, i det offret tilläts försona brottet med tre års fästning. Men dermed var icke Lindeberg försonad. "Bestäm dagen för min halshuggning, ty jag är färdig att dö, när som helst," sade han. Ur denna dilemma fann regeringen en beqväm utväg på den tjugufjerde årsdagen af Karl Johans landstigning i

Sverige, hvilken dag han ville fira med att benåda alla politiska fångar, tre till antalet.

En annan skriftställare, som råkade ut för tronens onåd, var Magnus Jakob Crusenstolpe. Han hade att börja med varit regeringens vän och utgifvit en mycket lojal tidning. Men helt plötsligt undandrog man honom allt stöd och all "bevågenhet." Crusenstolpe hade i sin fina, skarpa penna ett fruktansvärdt vapen att hämnas med. I ett antal ströskrifter anföll han med skärpa de maktegande. I ett sådant häfte yttrade han (naturligtvis på elakt skämt) att konseljen ökat sitt skuldregister med att begå sabbatsbrott, då den på en söndag gjort en officersutnämning. Af detta myndigheternas s. k. sabbatsbrott gjorde de något värre för Crusenstolpe, emedan de åtalade honom för majestätsbrott och dömde honom till tre års fästning på Vaxholm. Hur denna dom mottogs af folket inses bäst deraf, att fönsterna i den våning, som beboddes af justitiekansleren, inslogos samma afton och att en så stark folkrörelse uppstod i Stockholm, att konungen måste utkalla garnisonen och med tungt artilleri besätta slottet. När omsider dagen kom för Crusenstolpes afförande till Vaxholm utbröto oroligheterna ånyo, så att militären ansåg sig befogad att "hugga in med blanka vapen" och "ge fyr" på "pöbeln," med påföljd att åtskilliga menniskor dödades.

Förmodligen var detta den isbrytning, som föregick den annalkande våren och sommaren i Sveriges intelektuella verld, ty det är ifrån denna period som det offentligä ordets makt daterar sig. Många snillrike män, som förut varit konservative (i den tidens betydelse af detta ord) bröto nu med regeringspartiet och sällade sig till framstegsmännens skara. Till desse liberalismens nye rekryter hörde bland andra äfven Erik Gustaf Geijer.

Under hans och andra litterära stormäns ledning fick med tiden lifvet i norden större djup och vidd. Den politiska agitationens tid, som varit orons och söndringens, efterföljdes af den andliga verksamhetens, som alstrade lugn och ledde till ett bättre förstånd emellan olika klasser och meningsflockar. Så grydde äfven den idé, som fått namnet "skandinavismens." Betecknande är det ock att denna i sig sjelft så vackra ehuru,

CARL XIV JOHAN.

outförbara tanke genast fick i Karl Johan en kraftig motståndare. Förslaget om ett enigt norden, som då icke betydde mycket mer än ett sorts vänskapsband emellan de tre rikenas studenter, utgick ifrån Danmark och fick sin härd i Köpenhamns högskola. När sedan ett danskt veckoblad skulle utgifvas, såsom organ för den skandinaviska idéen, lät Karl Johan genom sina utländska ombud de europeiska makterna klart förstå att han icke på något sätt gynnade önskan om ett förändradt läge med afseende på de tre rikenas politiska förhållande till hvarandra. Hvarken detta eller den danske konungens obenägenhet för samma sak kunde dock förhindra Köpenhamns och Lunds studenter att göra sig närmare bekanta med hvarandra, hvilket skedde genom ömsesidiga besök, och 1843 finna vi Sveriges, Norges och Danmarks studenter tillsammans vid en "nordisk förbrödringsfest" hållen i Upsala Ett skandinaviskt naturforskaremöte hade några år förut egt rum i Göteborg. Samma år inträffade en annan stor fest på svensk mark. Karl Johan hade landstigit i Sverige den femte Februari 1818 och hade således varit tjugufem år i landet, då den femte Februari 1843 inträffade. Med anledning häraf tillställdes ett jubileum för den åttioårige konungen. Ungefär ett år derefter insjuknade han och den åttonde Mars 1844 afled han i lugn och frid

Napoleon och Karl Johan hade båda utgått ur borgerliga hem för att kämpa för en och samma sak. Genom mod och skicklighet hade de båda stigit från simple män i ledet till befälhafvare för hela arméer, och båda hade de till slut fått hvar sin tron, krona och spira. Paralella banor på ett visst sätt! Skillnaden dem emellan var sedan att Napoleon miste sin krona och dog i fångenskap på en aflägsen ö, hvaremot hans forne marskalk dog som konung på ett slott.

SJUNDE KAPITLET.

Oskar I såsom konung. — Reformer under hans tid. — Hans karakter. — Representationsförslaget framkommer. — Oroligheter i Stockholm. — Det dansk-tyska kriget 1848. — Missförstånd emellan konungen och de frisinte. — Bränvinsfrågan framträder. — En stor tullreform. — Förslag om jernvägsbyggnad. — Sverige och Krimkriget. — Sveriges neutralitet respekteras. — Ett slag för qvinnans rätt. — Större samvetsfrihet. — Konung Oskars död.

Karl Johans ende son var Oskar, som nu uppsteg på tronen. Äfven han var visserligen genom sin franska börd utländing, men blef dock fullkomligt naturaliserad i Sverige. hvars språk han tillegnade sig och med hvars lif och seder han gjorde sig lika hemmastadd som en af landets egna söner. Af honom hade följaktligen svenskarne att vänta mera än hvad de rättmätigt kunnat förvänta af fadern. Men några vidare liberala framsteg gjorde ändå icke landet under denne konungs tid. Och detta kanske icke af brist på sann frisinthet hos honom, utan fast hellre på grund af hans skaplynne. Han var ädel, fint bildad, öm om folkets intressen och mer än villig att göra hvad på honom ankom för främjandet af landets väl — derom ena sig alla. Att det likväl gick trögt med reformerna under hans tid, vill man tillskrifva icke tanklöshet. utan för mycken eftertänksamhet. Det vill säga: såsom en tankens man uraktlät han att handla i det rätta ögonblicket. Så tycks han äfven hafva blifvit uppfattad af sina samtida. enär han städse var älskad, i trots af att han kom till korta på handlingens område. Den gren af lagstiftningen, han med synnerligt intresse egnade sig åt, var den civila. i förening hvarmed han anställde genomgående undersökningar af förhållandena ibland sjelfva folket. Derunder drogs han af sitt milda väsen att kasta en granskande blick på brottmåls-

lagstiftningen och fångvården. Väsentliga, i humanistisk riktning gående reformer följde derpå. För den redan före hans tronbestigning på tal bragta representationsförändringen hade han deremot mindre sympati. Med anledning deraf vardt han 1848 något opopulär, då en ny fransk revolutionär svallvåg rullade öfver Europa och lät förnimma sig som en matt dyning äfven i norden. Det var på modet den tiden att hålla reformbanketter litet hvarstädes i de länder, der frisintheten hade kastat handsken åt ultrakonservatismen. En sådan bankett kom till stånd i Stockholm den adertonde Mars. Några hundra reformvänner hade mötts för att skåla och hålla tal. Men medan denna fredliga och anständiga demonstration pågick inom hus, började en annan mera våldsam utanför, der en pöbelhop hade samlats för att på sitt sätt gifva uttryck åt sin liberalism. Och detta skedde med att slå in fönsterna för de personer, som stodo konungen närmast i hans försigtiga politik. Militären måste ut och skingra massan.

Höga vederbörande synas hafva tagit detta som en vink om nödvändigheten af mera tidsenlig lagstiftning i fråga om folkrättigheternas utsträckning, ity att förslag till ny riksdagsordning framlades vid påföljande riksdag. Men dervid stannade det också. Det tysk-danska kriget kom och drog hela nationens håg och tankar söderut till de kämpande danska bröderna vid Fredericia och Dybböl. Schlesvig-Holstein ville slita sig från Danmark och hade i Preussen funnit en ovanligt hjelpsam vän. Under general Wrangels befäl hade de preussiska och schlesvig-holsteinska trupperna inryckt i Jylland. Flera bataljer utkämpades och ehuru danskarne slogos med mannamod, var det blott en tidsfråga när de skulle gå under. En mängd för den skandinaviska idéen lifvade unge svenskar och norrmän skyndade sig ner till Danmark och ställde sig under Dannebrogens veck, och den svenska regeringen förlade en här i Skåne, hvarifrån den senare beordrades till Schlesvig. Men till något aktivt deltagande i striden skredo icke dessa trupper. En not från Petersburg till Berlin och en dito från Stockholm till samma stad hade den verkan, att de preussiska soldaterna hemkallades, hvarefter det blef lätt för Danmark att tillsvidare behålla de två omtvistade provinserna.

Den återstående delen af Oskars regering utmärkte sig för en ganska liflig verksamhet på kommunal- och statsreformernas fält, ehuru han sjelf på grund af bruten helsa hindrades från att egna någon större del af sin tid deråt. Kanske också att ett inträffadt missförstånd emellan honom och de frisinnade, med hvilka han omgifvit sig, utgjorde en orsak till att han under sin regerings sista årtionde syntes vara, om

OSCAR I MED STAB.

han ej i verkligheten var, konservativare än i början. Emellertid var det vid 1853 års riksdag som bränvinsfrågan upptogs till föremål för lagstiftning. Dryckenskapen, alltid stor, hade börjat antaga ett fast förskräckligt omfång under husbehofsbränningens tid. Man söp nämligen ej till husbehof, utan öfver all måtta. I trots af bondeståndets ihärdiga motstånd vardt det nu stadgadt, att man ej längre skulle bränna till husbehof,

d. v. s. i smått, utan göra en storindustri af affären och beskatta den rundligt, en åtgärd som, i förening med den senare af L. O. Smith åvägabragta tiodubbla reningsprocessen, lär med många procent hafva nedsatt den siffra, som betecknar dryckenskapen och dess offer.

Det var vid samma riksdag som de då oförnuftiga tullagarne undergingo en i hög grad nödvändig omgestaltning. Många af dessa lagar voro helt enkelt prohibitiva (förbjudande), medan många andra voro oskäligt höga, blott till folkets skada.

Ett annat för den inre utvecklingen vigtigt steg togs samtidigt, då beslutet fattades att anlägga jernvägar (Sveriges nuvarande telegrafsystem hade sett sin början året förut). På förslag af grefve Adolf Eugen von Rosen hade redan 1848 ett bolag bildats för byggandet af jernbana mellan Örebro och Hult. Nu vardt det stadgadt, att alla stambanor hädanefter skulle anläggas af staten, och samtidigt anslogs en summa af 750,000 kronor till påbörjandet af tvänne linier, den ena för att sammanbinda Stockholm och Göteborg, den andra Malmö och Vettern. Och till ledare af dessa företag utsågs öfverste Nils Ericson, broder till den allbekante John Ericson.

Det var under Oskars senaste regeringstid som krimkriget utbröt. Sverige hade genast afgifvit sin neutralitetsförklaring, men dess folk intresserade sig naturligtvis på det lifligaste för händelsernas gång, och detta i all synnerhet som den engelska flottan kom upp i Östersjön för att bombardera Bomarsund och blockera de ryska hamnarne. Det var icke så fritt att den gamla tanken på Finlands återfående vid detta lag började hägra i vackra drömmar hos de mera ungdomlige. Men det blef ej heller mer, *blifver* aldrig annat. Finland är och förblifver förloradt. Den moderna statskonsten, som söker vetenskapliga gränser, skall aldrig tillåta att Östersjön ännu en gång göres till en svensk insjö. På andra sidan kunde gamla Svea sitta fullkomligt trygg under denna storm, hvars center var Krim. Kung Oskars neutralitetspolitik vardt af Frankrike och England godkänd och respekterad, så att icke en enda droppe svenskt blod behöfde gjutas i detta krig, hvilket, såsom vi på annat ställe nämt, föregafs gälla Rysslands

skyddsherreskap öfver de kristna i Palestina, men i verkligheten gällde det ryska områdets utsträckning söderut i riktning mot Konstantinopel.

Rikets materiella blomstring, hvarom vi komma att tala i ett annat kapitel, var den mest tillfredsställande under Oskars tid. Under 1856 års riksdag såg sig derför staten i stånd till att anslå tjugu millioner kr. till fortsättande af de påbörjade stambanorna, hvarjemte plan till fyra andra banor framlades. Ett lika vigtigt steg togs med afseende på tullväsendet. Ur den nya taxan uteslötos alla ut- och införselförbud, medan de flesta lifsmedelstullarne afskaffades. Från samma riksdag daterar sig qvinnans rätt att varda myndig vid tjugufem års ålder. Då var det äfven som den gamla barbariska husagan utdömdes såsom en föråldrad "inrättning" och religionsfriheten tog ett väldigt steg framåt genom afskaffandet af det samvetstvång, som hade egt laga värn sedan 1726. Året 1857 kom med en pinsam penningkris till både Europa och Amerika och gjorde sig icke minst känd i Sverige. Påföljande år hade konungens helsa blifvit så betänklig att han måste öfverlemna styrelsen åt andra och den åttonde Juli 1859 afled han, djupt sörjd och saknad af hela riket, så i koja som i slott.

ÅTTONDE KAPITLET.

Den nye konungens personlighet. — Den norska frågan kräfver uppmärksamhet. — Norrmännens oeftergiflighet. — Kommunalväsendet omdanas. — Förslaget om ny riksdagsordning återupptages. — Dess innehåll. — Förslaget antages. — Större näringsfrihet. — Svenskarne vilja hjelpa polackarne och danskarne. — Den nya riksdagsordningen träder i kraft. — Tvåkammarsystemet. — Nya partier. — Friköpnings- och legningsrätten upphäfves. — Allmän värnpligt. — Härordningsförslaget.

Karl XV var den tredje i ordningen af den nya konungaätten men den förste såsom verklig svensk, emedan han var född på Stockholms slott. Han hade således fått insupa det svenska språket "med modersmjölken," om detta uttryck är tillämpligt om en konungason, hvars hela vård i de späda åren anförtros åt andra. Sak samma, Karl var en äkta svensk i alla afseenden. Kanske ingen konung af den gamla vasaslägten varit mera hängifven sitt land, än han var. Få af dem hade varit så folkkära och allmänt omtyckta som denne regent, hvars lifliga väsen (franskt blod spelade ju i hans ådror) drog alla till sig. Han hade ärft mycket af sin faders begåfning och var som han estetiskt bildad; skref vacker vers, målade bra och musicerade. Men han var på samma gång mera öppen och hurtig än Oskar, rörde sig mera utom hofvets och aristokratiens krets, förstod på grund deraf bättre folkets kraf och önskningar och var äfven mera villig att både föreslå nya och skjuta på redan åvägabragta omdaningar.

När konung Karl för första gången mötte ständerna (i Oktober 1859), stod den norska frågan såsom den mest brännande på dagordningen. Sant frisinnad och fördomsfri, som Karl i allt var, försökte han nu på ett verkligt ridderligt sätt att draga de båda rikena närmare hvarandra i anda och sanning. Hans önskan och sträfvan var, att förena dem med de

gemensamma intressenas band i handel, samfärdsel, krigsväsende och rättsförhållanden. Hvarje sådant mått och steg strandade likväl emot det norska stortingets beslut, att icke lyssna till några unionella förslag från svensk sida. De konungsliga propositionerna återstudsade som bollar kastade emot ett norskt fjell. Hvad mer, norrmännen svarade på Sveriges fullkomligt oegennyttiga inbjudning till en broderligare förening med att i stortinget upphäfva grundlagsstadgandet om ett norskt riksståthållarskap och konungens rätt att till detta embete utnämna en svensk, om han så önskade. Detta föranledde ständerna att begära en revision af förhållandena emellan de båda rikena, och, hvad stortingets akt i fråga om ståthållar-embetets upphäfvande vidkommer, så vägrade konungen att stadfästa den.

Vi lemna här den i sanning otrefliga norska frågan tillsvidare, för att följa Sveriges inre andliga strid.

"Land skall med lag byggas" var Karl XV:s valda motto, och med lag vardt verkligen Sveriges rike på många sätt förbättradt under denne konungs regim.

Sverige, som började sin nationella existens såsom ett förbund af små sjelfstyrande stater, hade under seklernas lopp sett denna decentralisationsidé mer och mer försvinna för maktens samlande i en stark center, hvarifrån alla lagar och förordningar utgingo. Ett försök till en med den gamla ordningen mera öfverensstämmande maktfördelning hade gjorts under Karl Johans sista regeringsår, då förordningen om sockenstämmor och kyrkoråd utkom. Men detta var blott en stilla början. Folket fortsatte rörelsen för vidgad sjelfstyrelserätt under Oskars tid, och af hans son utfärdades de nya lagarne för kommunalstyrelser, skolråd, kyrkostämmor och landsting. Detta var ett riktigt jättesteg för friheten. Hvarje stad och kommun fick härmed rätt att sjelf dryfta och handlägga sina lokalangelägenheter och ingenting var mera gifvet, än att de ännu blott halfmyndiga medborgarskarorna under dessa förhållanden i hast bereddes för det politiska myndighetstillstånd, de eftersträfvade och som med tiden skulle bli deras.

Det dröjde icke heller länge innan förslag till ny riksdagsordning framlades. Ståndsindelningen stod ej längre i samklang med det nya tidehvarfvet. Den var orättvis. Den egde sitt upphof i forna tiders feodalväsen. Under denna tingens gamla ordning var adeln sjelfskrifven till säte och stämma i rikets stora lagstiftande församling och utöfvade der den egentliga makten. Nu ville man hafva folkrepresentation, och förslaget dertill inlemnades i 1862 års riksdag. Detta förslag, som lär hafva utarbetats af justitieministern Louis de Geer, afskaffade all sjelfskrifvenhet till ledamotskap, upphäfde de fyra stånden, föreskref samfälda val och årliga riksdagar samt tvåkammarsystem, liksom i andra länder. Medlemmar af första kammaren väljas af landstingen (såsom Förenta Staternas senatorer i Amerika väljas af de enskilda staternas legislaturer) samt, i städerna, af stadsfullmäktige. Vilkor för valbarhet är, att hafva uppnått 35 års ålder och att ega skattbar egendom till ett värde af 80,000 kronor. Embetstiden är bestämd till nio år. Andra kammarens medlemmar väljas för tre år; af invånarne på landet en för hvarje domsaga, om ej invånareantalet öfverstiger 40,000, i hvilket fall det blir två valdistrikt, samt i städerna en för hvarje tiotusental inbyggare. För att kunna deltaga i dessa val skall man antingen ega fast egendom till ett taxeringsvärde af 1,000 kronor eller för minst fem års tid hafva arrenderat jordegendom värd 6,000 kronor, eller annars skatta för 800 kr. årlig inkomst.

Emot dessa penningeqvalifikationer hafva de mera demokratiskt sinnade i landet höjt sina röster med väldiga protester, men, i betraktande af det stora framsteg reformen icke desto mindre utgör, mottogs den med jubel af folket, som deri såg en lysande triumf för en idé, som redan hade segerkrönts i många andra länder. Men i riksdagen föddes icke reformen utan vånda, isynnerhet från adelns och presternas sida. Genast vid föredragandet (den fjerde December 1865) antogs förslaget enhälligt af bondeståndet, hvaremot borgarne afgåfvo fem nekande röster. Men när ordningen kom till presterna fann man att desse voro med ett öfvervägande antal emot saken. Huruvida de skulle förkasta den, berodde nu på ledarne. Desse kände sig icke hugade att löpa någon risk

KARL XV.

förrän de hört sig för hos riddarhusets medlemmar, adelsmännen, af hvilka 361 röstade för förslaget och 294 emot. Förslaget vardt således af detta stånd antaget med sextiosju rösters majoritet. Presterna hade nu intet annat val än att stämma in i riksdagsqvartettens svanesång, hvars eko öfvergick till ett högstämdt jubel hos hela svenska folket.

Segern var vunnen. Bonde- och borgareståndet hade ingenting förlorat. Slaget träffade adeln allenast, icke presterna, ty desse erhöllo full ersättning för sin förlust. De fingo sitt kyrkomöte, bestående af till hälften prestmän och till hälften lekmän, och hvars ändamål är att upptaga och handlägga alla lagstiftningsfrågor rörande kyrkan. Det var under samma riksdag som förordningen om näringsfriheten antogs; den nämligen, att hvarje man och qvinna, som uppnått myndig ålder, eger rätt att drifva hvilken rörelse som helst — ett synnerligen vigtigt steg för utvecklingen af folkets ekonomiska intressen.

Ett mycket godt förstånd och kraftig samverkan hade i alla dessa och andra *inre* frågor egt rum emellan folket och Karl XV:s regering, men tyvärr gjorde sig icke samma harmoni gällande med afseende på utrikespolitiken. De stora folkrörelser, som pågingo i Europa, hade väckt den varmaste sympati hos Sveriges invånare och hos många tändt en ädel önskan att Gustaf II Adolfs och Karl XII:s land skulle med vapenmakt inskrida till förmån för polackarne, hvilka åter hade rest sig, för att afkasta det ryska oket, och när sedan Tyskland förnyade sitt anfall på Danmark för att rycka till sig Schlesvig-Holstein, kände den svenska krigslusten inga gränser. Att konungen sjelf och många af dem, som stodo honom närmast, voro vänner af såväl de kämpande polackarne och italienarne som isynnerhet de hårdt ansatta danskarne, det lider alls intet tvifvel, men att Sverige ändå icke kastade sig i striden — hvilket väckte allmän harm och förtrytelse — var väl intet annat än hvad klokhet och försigtighet bjöd; ty hvad hade väl en svensk hjelpkår förmått emot det preussisk-österrikiska förbundet? Vi, som kunna skåda detta tysk-danska krig i det sken, som de senaste årtiondenas händelser återkastat deröfver, *veta* att de tre nordiska rikenas förenade

härar icke skulle förmått att stäfja den eröfringslust, som var den preussiska enhetspolitikens naturliga och oundvikliga följd, helst som England icke visade minsta tecken af att ställa sig på de svenska önskningarnes sida. Det sunda förnuftet fordrade att Sverige såsom stat förblef neutralt, och den enda svenska hjelp danskarne fingo var några hundra frivillige. Såsom bevis på hur uppriktigt Karl XV deltog i Danmarks bekymmer må anföras, att han erbjöd Kristian IX

KRISTIAN IX.

ett defensivt nordiskt statsförbund med till och med gemensam tronföljd. Försigtigtvis innehöll förslaget, att ur förbundet skulle uteslutas de danska provinser, som möjligtvis komme att uppgå i den tyska statskroppen. Detta bevisade, att Karl XV klart insåg, att Schlesvig-Holstein omöjligen kunde räddas undan den Bismarckska politik, som redan hade bestämt det blifvande tyska kejsardömets gränser. Men Monrad, som var kung Kristians förnämste rådgifvare, insåg det icke: han yrkade på att Danmark skulle ingå helt och fullständigt

i det nordiska förbundet, som derför stannade vid blotta förslaget.

När riksdagsmännen foro hem 1866 var det slut på den gamla ordningen. Sverige skulle nu inträda i en ny period, under hvilken folket skulle lemnas tillfälle att deltaga i gestaltandet af sitt öde. Den nya riksdagen sammanträdde i Januari 1867. I den första kammaren sågos då såsom medlemmar många af de förnämste männen från föregående riksdagar. I den andra kammaren var bondeståndet mycket starkare än det någonsin hade varit i den fjerde under den gamla regimen. Men i spetsen för dem stod betecknande nog en prest. Nya partibildningar voro nu i sin ordning. I andra kammaren uppsprang landtmannapartiet, som skulle representera de nya idéerna, sprungna ur representationsreformen. Besynnerligt nog fick det i en adelsman, grefve Arvid Posse, sin främste ledare. Detta partis grundsatser äro: enklare förvaltning, jemnare och rättvisare skattfördelning och jordbrukets lättande från en del af försvarsväsendets tyngd. Emot detsamma står det så kallade intelligenspartiet, som föreger sig representera "den högre lyftningen" — bildningen och vetenskapen. Men naturligtvis räknar landtmannapartiet lika många verkliga intelligenser som det andra. Skillnaden mellan de båda partierna måste sökas i andra förhållanden af social beskaffenhet. Det vore väl riktigare att säga, att det ena utgör de folkliga idéernas parti och det andra de aristokratiska minnenas och kanhända förhoppningarnes. Någon framtid synes det senare icke ega, emedan landtmännen växa i kraft, mod och antal med hvarje riksdag.

Det sätt, hvarpå detta folkparti gång på gång förkastat det Abelinska härordningsförslaget, bevisar med hvilken intelligent följdriktighet det står vid sin öfvertygelse. Det är egentligen emot det gamla, jorden betungande indelningsverket, som landtmännen bestämdt opponerat sig, medan de samtidigt förfäktat sitt anspråk om grundskatternas aflyftande, hvilket intelligenspartiet återigen vägrat att ingå på.

År 1872 upphäfde riksdagen den så kallade friköpnings- och legningsrätten. Fosterlandets väl fordrade, menade man,

att enhvar göres skyldig att försvara det i farans stund. Den allmänna värnpligten var således medgifven. På denna såsom grund ville regeringen bygga ett nytt härordningsförslag, som framkom 1873. Men det gick lika illa då, hufvudsakligen derför, att vederbörande icke velat skilja grundskattefrågan från härordningsfrågan, oaktadt de båda utgöra två fullkomligt skilda spörsmål. Sveriges försvarsväsen står derför ännu så godt som på samma fot som förut, d. v. s. som under de senaste sjuttio åren.

NIONDE KAPITLET.

Konung Oskar II:s bildning och skaplynne. — Arbetsfrågan en af de största i hans tid. — Hur frågan gestaltar sig i Sverige. — Spänningen emellan Sverige och Norge. — Flaggfrågan. — Konsulsfrågan. — Vetofrågan.

Sveriges nuvarande konung, Oskar II, som är Karl XV:s bror, tillträdde regeringen 1872 (Karl hade aflidit den adertonde September) och helsades, han som alla hans företrädare, med jubel af befolkningen. Född 1829, hade han vid denna tidpunkt uppnått fyratiotre års ålder. Han var väl förtrogen med de höga skyldigheter han åtog sig och kände väl det folk, hvars suverän han blef. Och detta folk kände honom. Det visste, att han i många stycken var olik sin nyss bortgångne broder; allvarsammare än han, kanske ej så "folklig" i detta ords särskilda mening, mera "högdragen" och mindre nedlåtande. Men — "alla menniskor kunna ju icke vara lika" och äfven konungar äro menniskor, hvilket de väl fått lära i detta folkanspråkens och frihetssträfvandenas tidehvarf. Emellertid har nog konung Oskar fått så mycken hyllning som han önskar. Hålla icke hans undersåtar honom *så kär* som de höllo den populäre Karl, så äro de icke desto mindre på ett sätt stoltare öfver honom än brodern, och detta emedan verlden vet och erkänner att han är ett af de ljusaste af Europas krönta hufvuden. Han är både lärd och begåfvad. Han talar flytande (och skrifver naturligtvis) en hel mängd främmande språk och kan hålla vackra tal på mer än ett, skrifver bättre poesi än mången med större skalderykte än han och blickar djupare in i vetenskaperna än mången professor i den eller den ismen.

Konservativ och aristokratisk beskyller man honom för att vara. Men hvad gör det? Är det icke mycket möjligt

att en lössläppt politisk reform-maskin kan, liksom en ångmaskin, stundom gå "för fort" — och hvad är då bättre, hvad nödvändigare än en broms? Dessutom lära vi icke kunna förneka att äfven konservatism, berättigad eller oberättigad, kan främja liberalismens sak. Något litet deraf, låt vara att det må anses otidsenligt, måste dock väcka och skärpa vissa för striden nödvändiga egenskaper hos dem, som kämpa med frisinthetens vapen. Motståndet — i all synnerhet då det kommer från tronen — kan, mena vi, ej förfela att framkalla ny

OSCAR II.

kraft och egga till nya ansträngningar hos de liberale, hvilka sålunda bättre beredas för det värf, de omhändertagit. Alltså: ingen knote öfver en smula återhållsamhet hos den, som håller i tömmarne på framåtskridandets ystre fåle.

Faktiskt är det att Sveriges folk är belåtet med sin konung. När han uppsteg på tronen voro de stora, rent politiska inre frågorna, rörande regeringsformen och riksdagsordningen m. m. i det närmaste öfvervunna ståndpunkter. Men en annan fråga, dittills jemförelsevis främmande för Sverige,

började då antaga ett lif och ett omfång, som gjorde att den snart vardt dagens mest brännande. Det var den stora arbetarefrågan som nu började väcka till lif och verksamhet ett folklager, som varit mindre tillgängligt för de andra afhandlade statsfrågorna. De i England, Belgien, Frankrike och isynnerhet Tyskland pågående striderna emellan arbetet och kapitalet hade icke kunnat gå Sverige förbi utan att med en fläkt blåsa eld i det antändliga virke, som fanns i en för blotta tillvaron kämpande och lidande underklass. Och under den tvedrägt, som till följd häraf uppkom emellan de högre och lägre klasserna, var det ju gifvet att regeringen skulle utsättas för mycket klander, hvilket uteblifvit under andra förhållanden. Det ligger i den nya verldsrörelsens natur att, både direkt och indirekt, anfalla de monarkiska institutionerna. I de större länderna gör man det på det direkta sättet. Tysklands socialdemokrater till exempel hålla icke hemligt att de åsyfta fullkomligt nya stats- och samhällsformer, hvilket förutsätter tronens afskaffande. I Sverige, der rörelsen ännu befinner sig i sitt första matta skede, föras mindre höga och äfven mindre klart tolkade anspråk, men ändå tydliga nog att visa missnöje med de anordningar, som utgå ur regeringsinstitutionerna. Och huru skulle konungen under sådana förhållanden kunna gå oklandrad äfven om han, som Oskar ofta gjort, visat sig ega ett varmt hjerta för de betryckte.

Ett annat utmärkande drag i Oskars regering är den starka spänningen emellan Sverige och Norge, eller rättare, emellan Sveriges regering och Norges storting. Som vi sett, är detta unionsgräl lika gammalt som unionen, om ej äldre, emedan det kan sägas datera sig ifrån det der före unionsaktens antagande hållna Eidsvoldsmötet, då det norsk-norska partiets höfdingar svuro att vidblifva den norska sjelfständighetsförklaringen så länge som Dovrefjellet stod orubbadt. Väl för Norges talrika vensterparti ingen öppet uttalad söndringspolitik i skölden, men det kan ändå ej förnekas att det hyser ett illa doldt förakt, så att säga, för unionsanordningen, den det helst ville se upphäfd. Vare nu dermed huru som helst, historiskt är, att konung Oskar haft mer än en obehaglig tvist med "Brödrerne hinsiden fjellet." Året efter sin tronbe-

stigning stadfäste han det norska beslutet om öfverståthållarembetets afskaffande. Derefter uppkommo andra betydelselösare norsk-svenska spörsmål. Den på sin tid så mycket omskrifna flaggfrågan var en af dem. Först ville norrmännen hafva en flagga. De fingo en sådan, men med ett unionsmärke i det ena hörnet. Detta märke ville de sedan hafva bort, och derom utspann sig då ett långt och tråkigt unionsgräl. Ännu senare gjordes konungens vetorätt till föremål för stortingets agitation och opposition. När detta skrifves, är den norsk-svenska konsulsfrågan den mest brännande för dagen. Norrmännen ingå ej längre på att svenskar representera Norge vid de utländska hamnarne, hvilket stundom är och varit fallet. Icke derför att ej de svenske konsulerna i allt bevakat de norska intressena, utan på nationalitetsgrund. Norge för norrmännen tycks vara stortingets motto, som man i Sverige börjat tyda såsom en innerlig ehuru ej ännu fritt uttalad önskan att blifva qvitt unionsakten, hvilken Sveriges folk icke heller lär hålla så strängt på. Den ömsesidiga nytta, som unionen tillskyndat de båda rikena, är ringa, om ens någon, och förmodligen skulle den ömsesidiga vänskapen blifva större och fastare samt lända till mera nytta, om Norge vore Sverige helt och hållet qvitt, med en egen kung eller president. Med förbrödringen har det icke gått framåt på något lysande sätt under dessa sjuttioåtta år, trots de två jernbanor, som sammanbinda de båda landen och de skandinaviska studentmöten, som hållits för den goda sakens främjande.

TIONDE KAPITLET.

Sveriges jemna inre utveckling. — Sveriges lycka att undgå revolutioner. — Omöjligheten att återtaga Finland. — Norge ingen ersättning för Finland. — Det svenska näringsväsendets ovanliga framsteg. — Nya ideer genom den vidgade samfärdseln. — Sveriges hufvudnäring. — Ut- och införseln. — Hypoteksföreningarne. — Ångmaskinerna. — Fabriksväsendet. — Handelsflottan. — Den inre samfärdseln. — Grufdriften.

Af föregående kapitel framgår, att, ehuru Sverige icke på något märkligare sätt deltagit i de stora strider, som omdanat de europeiska staterna och gifvit tidehvarfvet namnet revolutionernas, har det dock genom sina inre fredliga fejder utvecklat sig till ett af de friaste riken öster om Atlanten. Och detta — deri ligger någonting särskildt anmärkningsvärdt — utan någon verklig omstörtning, eller statshvälfning, så vida dermed skall förstås öfverändakastandet af en gällande regeringsform. 1809 års så kallade statshvälfning var ju, rätt sedt, blott en reform, som på intet väsentligt sätt bröt emot den rådande ordningen. Detta års författning är byggd på den äldre och utgör en sorts reviderad upplaga af densamma. Den beröfvade icke konungen några privilegier, men adelsenväldet erhöll ett svårt slag och folkets rätt att deltaga i behandlingen af rikets angelägenheter vardt, till en del åtminstone, erkänd. Det låg således icke revolution, utan evolution (utveckling), i detta steg, hvilket förberedde den vigtigare åtgärd, som kom i och med 1866 års representationsform. Det enda revolutionära i 1809 års rörelse låg i konungens arresterande och afsättande, men det skedde så lugnt och bullerlöst som då en detektiv visar sin bricka för någon och tillkännagifver ändamålet med sitt besök. Det var utländska faror, som föranledde detta steg — ingen inre splittring eller resning. Och lika lyckligt som det gick att åvägabringa Va-

EMILIE FLYGARE-CARLEN.

saslägtens fall och upprätta en ny dynasti, lika lyckligt gick det att rädda landet ur den öfverhängande faran att förgås i en svallvåg af ryska kossacker. En del af det svenska väldet rycktes visserligen bort, men det måste ha legat i nationens bestämmelse att så skulle ske. När man utbreder kartan öfver norra Europa och då ser, hvilket helt naturen gjort af Ryssland och Finland, och när man sedan slår upp historien och der läser om den ryska politik som genom sekler sträfvat efter Östersjöhamnarna och när man slutligen sjelf iakttager hur de ryska horderna lägga det ena asiatiska området efter det andra under czarernas spira, hvad är det då värdt att tänka, det Finland i längden kunnat behållas. Sveaborg föll genom svenskt förräderi 1809, men det skulle ändock förr eller senare hafva fallit, ty den ryska eröfringens våg slog för starkt emot dess murar. Ju förr en nödvändig amputation sker, desto bättre. Norges förening med Sverige skulle utgöra ersättningen. Och var det icke en lycka i olyckan att svenskarne så betraktade saken medan sorgen och svedan varade? Nu hafva de för länge sedan lärt sig inse, att ersättningen var ingen. Men de hafva på samma gång kommit till den fulla öfvertygelsen att de kunna, under fredens och himlens hägn, såsom ett folk lefva lika lyckliga utan både Finland och Norge. De hafva lärt sig att vida gränser och stor folknumerär icke utgöra några nödvändiga vilkor för nationell sällhet, utan att det endast är inre ekonomiskt välstånd och andlig odling som betingar frid och lycka.

För fosterlandsvännen, han må nu bygga och bo på Sveriges egen jord eller vistas vester om hafvet, är det också fägnande att veta, att vårt tidehvarf i dessa afseenden, vi mena den materiella och andliga odlingen, varit den stadiga och oafbrutna utvecklingens. Det är ej blott ett, det är flera jättesteg som det svenska näringsväsendet tagit på dessa årtionden. Statens faderliga beskydd öfver de olika yrkena höll all verksamhet inom tvungna skrankor. När dessa skrankor föllo, började krafterna vidgas och försöka sig i fri täflan på nya fält. Det gamla skråväsendet — en lemning från äldre mörkare tider — fortlefde långt in i detta århundrade på svensk botten. Under dess välde kröpo ej ens handtver-

kerierna framåt — de stodo stilla. När det föll, hvilket icke inträffade förrän 1846, började storslöjden att blomstra. Man inlät sig på det ena företaget efter det andra; dessa växte och utvidgades mer och mer. Nya förordningar för handelns och industriens upphjelpande utkommo riksdag efter riksdag. Så försvann det förut gällande tullväsendet, som förbjöd allt varuutbyte med utlandet. Den frigjorda handeln medförde en mycket lifligare samfärdsel. Svenskarne foro ut och inhemtade nya idéer och nya metoder i de stora kultur-

BALTZAR VON PLATEN.

länderna, hvarifrån åter inkommo skicklige industriidkare och män med kapital, för att hjelpa till vid tillgodogörandet af de storartade naturresurser, Sverige eger i skog och berg.

Sveriges hufvudnäring är jordbruket. Huru det stod till med detta så sent som i mediet af det föregående seklet, framgår bäst af den enkla uppgiften, att landet då årligen införde omkring 400,000 tunnor spanmål, ehuru folkmängden icke uppgick till mer än 1,700,000 själar. Orsaken låg i den allmänna likgiltigheten om denna näring. Det fanns då äfven

en lag, som förbjöd bonden att ega mer än en viss liten jordareal, och äfven om han haft frihet att utvidga sina egor, så hade han dermed ingenting vunnit, emedan en annan förordning förbjöd honom att hålla så många tjenstehjon, han önskade. Litet som folket i numerärt afseende var, införde det likväl, detta dock i följd af missväxt, ända till 700,000 tunnor spanmål år 1780. Hvad en klokare lagstiftning gjorde för den svenske bonden, ser man i ett senare skede, det gustavianska, då spanmålsinförseln gick ner till 175,000 årligen. Med det nya århundradet riktades uppmärksamheten mera systematiskt åt jordbruket, som i sinom tid blef föremål för en särskild vetenskap, ehuru ännu i inskränkt skala. Men resultaten voro så förundransvärda, att såväl regeringen som inflytelserike män började arbeta för det nya systemet, och så kom landtbruksskolornas tid, hvarunder jordbruksvetenskapen utvecklats derhän, att 1840 och följande års *spanmålsutförsel* öfversteg införseln med 1,500,000 kubikfot, under åren 1850—1859 med 4,250,000 kubikfot, under åren 1860—1869 med 7,500,000 kubikfot och derefter med 20,000,000, samma mått Se der verkan af ett förnuftigt och på vetenskapliga principer grundadt åkerbruk. Men man får icke döma den svenska jordbrukarens ekonomiska läge efter denna spanmålsproduktion, ty på landets samtliga jordbruksegendomar hvilade för några år sedan en skuldbörda af 603 millioner kronor eller 32½ procent af deras taxeringsvärde, följden af hypoteksföreningarne, hvilkas hjelp isynnerhet bönderna på det lifligaste anlitade.

Hvilken mäktig hjelpkälla Sverige har i sina skogar, derom talar trävaruutförseln, som vissa år uppgått till närmare etthundra millioner kronor och hvilken summa ändå representerar blott en liten del af skogsafkastningen. Man vet nämligen att Sverige eger i timmer och bräder sin förnämsta exportvara. Men så eger landet också — så lyda de senaste beräkningarne — skogsmark, som i omfång utgör 1,500 sv. qvadratmil.

Stora äro de framsteg fabriksväsendet gjort sedan ångan blef den förnämsta rörelsekraften. Sveriges första ångmaskin lär hafva satts i gång så tidigt som 1728, men naturligtvis

utan något praktiskt resultat. Det var nära ett hundra år senare som engelsmannen Samuel Owen kom till Sverige med fyra efter Watts princip byggda ångmaskiner och anlade en mekanisk verkstad på Kungsholmen i Stockholm. Väl blef icke den nya rörelsekraften genast använd lika fort i Sverige som t. ex. i dess eget hemland (England) eller Amerika, men de verk, som i dag drifvas med ånga, lära vara omkring 500, hvilket ju talar väl för ett så litet land med så många vat-

FRANS MIKAEL FRANZEN.

tenfall till drifkraft. Rikets hela årliga fabrikstillverkning kan i rund summa anslås till 200 millioner kronor, hvartill bör läggas inkomsten af bränvinsbränningen, hvilken är en "statsinstitution". Den uppgår årligen till 18 @ 19 millioner kannor och skänker kronan en inkomst af 15 millioner kronor. För att fatta, med hvilken rask fart fabriksutvecklingen pågått, må anföras, att alstrens värde sjudubblats på 50 år.

Rörande sjöfarten meddelas ur en mycket tillförlitlig källa att Sveriges handelsfartyg i antal voro 721 år 1795. Deras

drägtighet var 111,000 ton. Sjuttio år senare hade antalet växt till 3108 och tonantalet till 350,700. År 1880 bedrefs den inre sjöfarten med 2,485 fartyg om 116,000 tons drägtighet. Sveriges första ångbåt gick af stapeln 1818. Men ännu 1830 hade icke landet mer än tolf ångbåtar med sammanlagdt 440 hästkrafter. Tio år senare var antalet 50 och hästkrafterna 1,954, och 1875 bestod hela ångbåtsflottan af 843 fartyg med 13,659 hästars kraft. Hur, med tillhjelp af denna ångkraft, samfärdseln med utlandet stigit, framgår af det faktum, att tulluppbörden, som år 1840 uppgick till fem millioner kronor, hade hunnit siffran 25 millioner år 1875, och detta i trots af den ständigt växande tullfriheten.

Den inre samfärdseln har man dragit försorg om genom nya lands-, vatten- och jernvägar. Hela kanallängden 1875 var 55 mil, hvaraf den af Baltzar von Platen anlagda storartade Göta kanal utgör största delen. Den femte Mars 1856 öppnades Sveriges första jernbana (Köping—Hult). Före samma års slut hade tre mil af statens banor fullbordats. Sedan hafva arbetena stadigt pågått i den mån som tillgångarne medgifvit, så att längden af statens banor år 1875 var 140 mil och de enskilda banornas 189 mil, sedan hvilken tid åtskilliga sammanbindningsbanor tillkommit.

En ganska god gradmätare på ett folks intellektuella utveckling lemnar postverksstatistiken, som visar att antalet sända bref och andra saker, hvilket var 2,870,000 år 1840, och 6,700,000 tjugu år senare, hade vuxit till 26,750,000 året 1875, siffror som tala om ett högeligen förbättradt undervisningsväsen och stegrad allmän bildning. Ännu mer har telegrafväsendet framskridit, emedan telegrammen förökats från 851 det år telegrafen infördes (1853) till betydligt öfver en million 1880. Om, som en engelsk statsman en gång lär yttrat, en statsskuld är en statsvälsignelse, så är Sverige illa lottadt i detta afseende, emedan det visserligen har en sådan skuld på omkring 133 millioner kronor, men också tillgångar som öfverstiga detta belopp med 144 millioner kronor.

Sverige har fått namnet jernets land, och på grund deraf tror man ibland, att jernproduktionen derstädes eger ett ofantligt stort omfång. Men detta lär dock vara ett misstag.

Att landet är rikt på malmer af alla slag är naturligtvis sannt, men den stora bristen på stenkol, nödvändiga för metallens smältning, har gjort att näringen icke lemnar det resultat som den under större koltillgång skulle kunna. Icke desto mindre har jerntillverkningen varit stor nog att från tid till tid leda till anläggandet af nya stora bergsbruk och jernverk.

JOHAN OLOF WALLIN.

Så visar statistiken att industrien på de senaste femtio åren tagit ett ansenligt steg framåt. År 1887 var tackjernstillverkningen 2,389,943 centner (ett centner: fem lispund), stångjernstillverkningen 1,692,120 centner och tillverkningen af jern- och stålvaror 176,700 centner. År 1877 voro siffrorna som följer:

Tackjern..................7,443,674 centner.
Stångjern.................4,222,642 "
Manufakturvaror .... 718,430 "

Koppartillverkningen, som för femtio år sedan i årligt medeltal var omkring 24,000 centner, är nu omkring 32,000, samma vigt.

Silfver eger Sverige föga. Sala grufva har för längesedan börjat utsina, och, ehuru man genom nya vetenskapliga processer börjat utdraga vissa procent silfver ur kopparmalmen, blir dock den årliga totalprodukten allt mindre. Från 3,700 skålpund år 1837 har den nu nedgått till 2,000. Det enda guld, landet nu frambringar, är den obetydliga del, som erhålles vid koppartillverkningen.

Ett icke alldeles tillfredsställande förhållande för Sverige är, att det börjat råka i handelsbalans till utlandet, hvilket helt enkelt vill säga, att det inför mera varor än det utför. Detta var åtminstone händelsen 1875, då utförseln betecknades af siffran 206,522,000 kronor, medan införseln gick upp till 268,066,000 kronor. Sverige ådrog sig dermed en utgift af 62 millioner kronor. Alldeles för mycket för ett fattigt land.

Hvaraf Sveriges utförsel i hufvudsak består, inses af följande siffror från 1875 års uppgifter: trävaror 94,750,000 kronor; metaller 44,750,000 kronor och spanmål samt ladugårdsprodukter 36,000,000 kronor.

Rörande Sveriges penningväsen må nämnas, att Sveriges riksbank är den enda som utgifver sedlar, hvilka gälla som laga mynt. Den står följaktligen under riksdagens och regeringens kontroll. Sedelstocken får aldrig med mer än 30 millioner kronor öfverstiga den metalliska kassan i banken. Riket vidmakthåller enkel myntfot, guldet. Enskilda banker finnas äfven, med begränsad sedelutgifningsrätt, kontrollerade af staten. I rikets sparbanker, till antalet omkring 300, funnos för några år sedan insatta sparmedel till ett belopp af 134 millioner kronor.

ELFTE KAPITLET.

Den gustavianska perioden — Tiden efter Gustaf den tredje. — Pressen klafbindes. — Många store män. — Fosforisterna. — Skalderna och skaldekonsten. — Romanlitteraturen. — Filosofien. — Den nyare tiden och dess män. — Vetenskapen. — Allmänna framsteg. — Nutida författare.

I århundradets svenska litteraturhistoria mötas vi af en lång rad glänsande namn, hvilket bevisar att vårt fädernesland hållit jemna steg med sin tid i den ideella såväl som i den reella verlden.

Men man kan icke säga att detta sekel ingick med några sköna löften för Sverige i detta afseende. Den s. k. gustavianska perioden hade glänst med en Kellgren, en Leopold, en Thorild, en Ehrensvärd, en Bellman, en Lidner, en Adlerbeth, Anna Maria Lenngren m. fl., för att ej äfven nämna Gustaf III, som, sjelf vitter, då var den svenska vitterhetens store beskyddare. Efter denne konungs död (1792) inträffade ett mörkare skede för skalderna och pennans män i allmänhet. Thorild, en af de störste tänkare Sverige frambragt, landsförvistes och svenska akademien upplöstes. Detta var ett hårdt slag åt "hemindustrien", om vi så må säga. På samma gång gick man i författning om införselförbud emot alla danska och franska böcker som kunde kallas populära, d. v. s. afsedda för folket. Lärda verk fingo deremot införskrifvas, ehuru endast sedan särskild tillåtelse dertill utverkats hos höga vederbörande. Detta förbud gällde äfven tidningar, som innehöllo misshagliga artiklar. Följaktligen öfvades också den strängaste censur öfver den inländska tidningspressen, som icke fick innehålla något "anstötligt eller oanständigt", hvarmed i denna gamla goda tid bland annat förstods att mildt kritisera regeringsmyndigheterna, att tala om

borgerlig frihet och att uttrycka andra religiösa och teologiska tankar än dem statskyrkan hade hallstämplat såsom rena och sanna.

Några af de gamla (ofvan nämda) andarne lefde dock än och verkade oförtrutet i förening med nya friska viljor. Såsom förkämpar i striden för det fria ordet märkas Hans Järta, Benjamin Höijer, Georg Adlersparre och andra. När de revolutionsstormar, som hade öfvergått Europa och äfven

PER DANIEL AMADEUS ATTERBOM.

sändt en vindfläkt upp till Nordens lunder, lagt sig, återkom åtminstone tankefriheten till vårt fosterland, som nu fick upplefva en ny glansperiod på skönlitteraturens område. En hel konstellation af första rangens skalder framträdde. Främst i ordningen, om ej i förmåga, kommo Frans Mikael. Franzén och Johan Olof Wallin (båda med tiden biskopar), den ene älskad och uppburen för sina af mildhet och frid genomandade sånger, den andre, af en senare poesiens stjerna (Tegnér), nämd, Davidsharpan i norden. Per Daniel Amadeus

Atterbom (professor i Upsala) var deras samtida och äfven litterära jemlike. Vilhelm Fredrik Palmblad var den senares vapenbroder, så att säga, emedan de såsom medlemmar af en ny skola (den fosforistiska), försökte leda skaldekonsten in uti en sjelfständigare riktning. Karl Johan Ludvig Almqvist (författaren till Törnrosens bok) var en novellist som i fråga om stil och inbillningskraft sent lär få sin like i norden.

K. J. L. ALMQUIST.

Hans skaplynne var dock något egendomligt. Han älskade att umgås med lifvets mörka och mystiska sidor och skulle kanske på grund deraf närmast kunna sammanställas med Förenta Staternas Nathaniel Hawthorne, "Röda bokstafvens" författare.

I Erik Gustaf Geijer möta vi en af de ädlaste gestalter, som gamla Manhem burit. Som både skald, tonsättare och

häfdatecknare tillhör han det främsta ledets män. Hans "Svenska folkets historia" har af granskningen tillerkänts lofordet att vara berättigad till hedersrummet bland arbeten af samma slag. Och hvem känner ej hans fria och friska sångmö, — hvem t. ex. har ej läst "Vikingen" eller "Kolargossen i skogen?"

Vid hans sida se vi den kanske mest älskade, emedan bäst förstådde af alla svenska skalder, "Sveas" skald, solsån-

ERIK GUSTAF GEIJER.

gens författare, Esaias Tegnér, hvilken, jemte Thorild, en nutida svensk kritiker anser vara "de två starkaste andarne i vår litteratur." Andra skalder under samma skede voro Per Henrik Ling, Karl August Nikander, Bernhard von Beskow m. fl., men större än någon anser mången Erik Gustaf Stagnelius hafva varit. Han dog vid blott trettio års ålder, men har efterlemnat ett stort antal på doft och färg lika rika som om äkta skaldisk begåfning vittnande dikter, de der äro perlor i Sveriges poetiska litteratur.

Vilhelm von Brauns qvicka, skämtsamma, uppsluppna sånger och visor känner hela den läsande allmänheten. Lika väl kändt och erkändt är Gunnar Wennerbergs författareskap. Bernhard Elis Malmströms mera klassiskt klingande lyra, "Orvar Odds" (Otto Patrick Sturzenbeckers) noveller, fru

ESAIAS TEGNER.

Emilia Carléns romaner och Fredrika Bremers tankedigra skrifter, samt Arvid August Afzelii, Karl Fredrik Ridderstads och Karl Anton Wetterbergs värdefulla prosa-alster äro vida kända, ehuru kanske icke så "populära" som Elias Sehlstedts humoristiska visor eller August Blanches noveller och berättelser.

Vi kunna icke här ens nämna alla de skalder och begåfvade prosaförfattare, som Sverige under innevarande sekel frambragt, men omöjligt vore det ju att förtiga de tre nu lefvande stora snillena å detta diktens fält, nämligen Viktor Rydberg (författare äfven till två i Amerika på engelska kända prosaverk, "Den siste atenaren" och "Romerska dagar"), Carl Snoilsky och C. D. af Wirsén. Såsom lyriska skalder af hög rang märkas för öfrigt Karl Vilhelm August Strandberg (Talis Qvalis), Karl Vilhelm Böttiger, Johan Nybom, Karl

BERNHARD ELIS MALMSTRÖM.

Herman Sätherberg, Assar Lindeblad, Herman Bjursten (författare till "Ödets lek"), Nils Fredrik Sander, Karl Rupert Nyblom samt "last but not least" Karl XV och Oscar II.

Såsom Sveriges störste filosof vill man anse Jakob Kristofer Boström. Anders Fryxells historiska berättelser hafva vunnit allmänt erkännande. Jöns Jakob Berzelius är kanske tidehvarfvets störste kemist. Genom sitt "Röda rummet" och "Giftas" har August Strindberg fått namnet Sveriges Zola. Sven Nilsson var stor skandinavisk fornforskare, liksom Elias

Fries var botaniker. Såsom språkforskare har Johan Erik Rydqvist utmärkt sig; som utförlig framställare af svenska vitterhetens historia Per Wieselgren; som statsekonomisk författare Karl Adolf Agardh och som Aftonbladets och dermed den egentliga periodiska pressens grundläggare Lars Johan Hierta.

Läsaren har förmodligen redan börjat tänka, att vi möjligtvis förbigått författaren till "Fänrik Ståls Sägner" och kanske

FREDRIKA BREMER.

äfven honom som icke förglömde Sverige med sina "Fältskärns Berättelser." Vårt svar är: de äro båda finnar, och derför hafva vi, så till sägandes, hållit på dem. Johan Ludvig Runeberg,—hvilken svensk eller svenskamerikan skulle kunna förglömma den, hvilken vår samtid är hugad att anse som den störste skald som diktat på svenskt tungomål? Zacharias Topelius, den andre ädle finnen, som ännu sitter på Suomi

strand och sjunger så att det ger eko i Amerika, alla komma vi ihåg honom här, der hans historiska romancykel lästs och lästs om igen på tvenne språk. Hur finnarne upptaga saken, veta vi icke, men vi svenskar räkna i alla fall dessa båda skaldeandar till de våra. Äfven Franzén var ju finne och finsk lärare ända till år 1841. I den finska litteraturen förekomma många andra rent svenska namn, dem vi dock icke våga göra anspråk på, såsom Elias Lönnrot, som samlat och utgifvit "Kalevala" (finska fornsånger), Adolf Ivar Arfvidson, Lars Jakob Stenbäck, Johan Jakob Nordström och många andra.

Som mycket lätt inses, har ändamålet med den här framställda korta och ofullkomliga öfverblicken varit att liksom i förbigående endast *erinra* om, hvad vårt fädernesland eger att uppvisa på andens område. Af en verklig litteraturhistorisk granskning lägges i dagen att intet annat land kan skryta af större framsteg än Sverige i fråga om fruktbringande verksamhet i den högre odlingens tjenst.

TOLFTE KAPITLET.

Svensken fordom. — Qvinnan i Birger Jarls tid. — Medeltiden i allmänhet. — Arbetarens läge då. — Adelns framfart. — Karl XII. — Hans soldater. — Bränvinstillverkningen. — Reformer. — Skiftesstadgan. — Lyxbegär. — Stora allmänna förändringar. — Lagstiftningen.

Det kan tyckas som om den, hvilken alltid står omhvärfd af faror, färdig att när som helst förgås, skulle, så att säga, ega Gud i hågen och vara god och from, men historien gifver oss dock icke något stöd för tanken att Sverige såsom stridande stat på samma gång var en stridande kyrka. Tvärtom torde vårt fädernesland just genom de många krig det i århundraden fört hafva låtit all andlig odling, hvad massan af folket vidkommer, vanvårdas, ofta helt och hållet förgätas. De eviga härnadstågen förtogo ej blott all lust och böjelse för odlandet af vett och fina seder, de beröfvade äfven folket både tid och medel för detta ändamål. Svensken sof, andligt taladt, på sitt svärd, sekler igenom. När han var ute i fejd mot grannen i öster eller grannarna i söder, låg en stor del af hemlandets magra torfvor i lägervall, och när han kom hem för att förvandla svärdet till plogbill, var det blott för en kort och mycket osäker tid, hvarunder det gällde att frambringa något, icke för anläggande af skolor och läroverk, utan för betalande af dryga krigsskatter.

I Birger Jarls tid och långt derefter var qvinnans ställning nästan trälens, d. v. s. hos allmogen. Senare omtalas det såsom ett märkligt steg framåt på hyfsningens väg, att den gifta qvinnan var berättigad till halfva sängen, i och hvarmed följde rättigheten att ostraffadt slå ihjel den qvinna, hon påträffade i mannens säng. Dock, bevisade hon sig sjelf okysk, så egde mannen rätt att förfara med henne efter

behag; han kunde beröfva henne lifvet, om det så föll honom in, men var han "ridderlig", så åtnöjde han sig med att skära öronen eller näsan af henne. Ett vidare bevis på aktning för qvinnan under denna det råa våldets gyllenålder låg i den blygsamhet, som gjorde sig gällande, då en qvinna skulle aflifvas. Af rena grannlagenhetsskäl vardt hon icke hängd och steglad, eller halshuggen och styckad, utan i stället — lefvande begrafven eller lefvande bränd.

AUGUST BLANCHE.

Längre fram i tiden blir äfven mannen, vi mena bonden, icke presten och adelsmannen, äfven hardt när lifegen. Han förlorar rätten att bära vapen, detta kanske emedan de andra stånden liksom ingått en sammansvärjning i ändamål att utarma honom. De högre klasserna, öfverklassen, som det heter i våra dagar, voro hyfsade nog att ej laglöst fråntaga honom det lilla han egde, utan gingo först till verket och stiftade lagar och förordningar för detta ändamål. Så får man veta,

att midt i de värsta landsplågor, med hungersnöd och digerdöd, tager man först af bonden så mycket han har och förnekar honom sedan nattvardens välsignelser, om han icke betalar sina skatter. Icke underligt således om det här och der fanns en storherre som var rik. Bo Jonsson Grip, till exempel, satt midt i denna allmänna medeltidsnöd med 115,000 lod silfver samt elfva slott och hela Kopparberget. Han var rikare på sin tid i Sverige, än Vanderbilt nu är i Amerika.

CHR. J. BOSTRÖM.

Långt efter sedan medeltidens molnhöljda himmel förbytts mot en något klarare sky finna vi en fast förskräcklig råhet hos massan och grymhet hos presten och andra makthafvande. Det sextonde seklets sol hade nått sin middagshöjd, då biskopar foro fram som tyranner genom sina stift och läto spöslita män, qvinnor och barn för de allra minsta förseelser.

Såsom talande bilder ur svenska häfdens gallerier anteckna vi här några lösryckta rader.

I Gustaf II Adolfs tid bestod en vanlig dränglön af fyra tunnor säd, två beklädnader, två marker ull till strumpor och två skjortor. Stackars karl!

Men man gaf icke sådana löner åt några svaga stackare. Det skulle vara starka karlar, som ansågos *värda* en sådan vedergällning för ett års styft arbete. En dräng skulle kunna dika 25 famnar nytt dike om dagen eller hugga fem lass långved o. s. v.

ANDERS FRYXELL.

Bonden, länge träl i verkligheten, ville den förmätna adeln göra till laglig sådan, ehuru det icke lyckades. Vid riksdagarna gällde icke hans ord det minsta. Han infann sig der som en sorts förbrytare för att höras, säger en författare, "och dömdes sedan af regeringens sekreterare att betala, bara betala, de skatter, som de andra stånden utskrifvit." När drottning Kristina satt på tronen, kommo bönderna och begärde hennes hjelp emot adelsförtrycket. Hon lofvade då att stadga så hårda straff för adelsvåldet, att "herrarne icke

skulle våga att plåga bonden". Men då svarade bönderna att detta icke skulle hjelpa, emedan det alltid satt en adelsman på domarestolen, när bonden kom och begärde rättvisa. Det var icke förrän Karl XI kom och "konfiskerade" adelns gods, som bonden fick en smula lindring i sitt läge.

JÖNS JAKOB BERZELIUS.

Att man icke dansade på rosor, när man var ute i krig, det säger sig sjelft, men kanske mången ändå tror, att det var drägligt nog för t. ex. Karl XII:s soldater. Denne konungslige hjelte delade ju sjelf nöden med dem, såväl som segerglädjen efter den lyckliga drabbningen! Med hvilken rörelse hafva vi icke alla såsom barn läst om denne konung och hans möglade bröd i ett visst läger!

Emellertid hafva vissa urkunder lagt i dagen att just denne enkle, simple, härdade monark mådde som en kung äfven på sina fälttåg. Till Ryssland 1708 hade han med sig: hofintendent, två kammarherrar, doktor, tre hofjunkare, biskop, två hofprester, två lifdrabanter, köksmästare, hofbokhållare, köksskrifvare, källarmästare, munskänk, bagare, slagtare, silfvertvätterska och tenntvätterska m. fl. För bordet skaffades: höns, trädgårdssaker, citroner, ägg, vildänder, hjerpar, orrar, drilldufvor, kramsfogel, harar, trastar, rådjur och rapphöns o. s. v.

Detta var för hofvet och — hundarne. Dagtraktamentet för de senare lär dessutom hafva bestått af 24 rågbröd.

Men manskapet, soldaterna, hvad fingo de? Jo, god kost nog, när det fanns, hvilket var mycket sällan. Svälta och lida var regeln i alla dessa svenska krig, ej blott Karl XII:s. I denne konungs fälttåg mot Danmark 1712—13 sleto bussarne mycket illa. Kosthållet var det sämsta: uselt och otillräckligt. De fingo taga sig fram bäst de kunde, och när maten icke räckte till, fingo de trösta sig med att de ledo för kungen och fosterlandet.

Men nog härom. Vi hafva gjort denna flyktiga återblick på de svunna tidehvarfven i ändamål att erinra om, hurudant lifvet i Sverige var under dessa besjungna dagar och för att så mycket tydligare kunna visa kontrasten emellan förr och nu, emellan krigens tid och fredens, emellan barbariets och civilisationens.

Ty det var icke förrän de blodiga fejderna upphörde som Sveriges folk började uppstå ur sin andliga dvala och visa verlden, att en gudomlig gnista låg väntande på sol och dag under denna hårda och skrofliga yta. Liksom högt upp i norden, i närheten af polcirkeln — säger en amerikansk vältalare — då Augustisolen hunnit smälta isen och snön ifrån bäckarna, blommor och gräs skyndsamt titta fram för att med sina färger och dofter mildt förebrå den grymma vintern och den mörka, långa natten, så har äfven Gud skapat menniskoslägtet på ett sätt som gör, att det låter sin moraliska storhet framlysa så snart något i vägen stående hinder häfves. Gif polartrakten blott ett tillfälle, låt solen skina, och den för-

vandlas till ett paradis. Gif ett folk samma tillfälle, låt bildningens sol skina deröfver, och af barbaren varder en anderik menniska.

Hur sannt är icke detta och hur har icke denna sanning bevisat sig i det svenska folkets lif under detta fredens sekel! Det behöfdes blott att de förvildande krigen upphörde för att den svenska bildningsgåfvan skulle slå ut i blad och blomma. Kriget var dock ingen is, som höll denna gåfva endast fängslad, det var en het lava, som förbrände och förqväfde. Men,

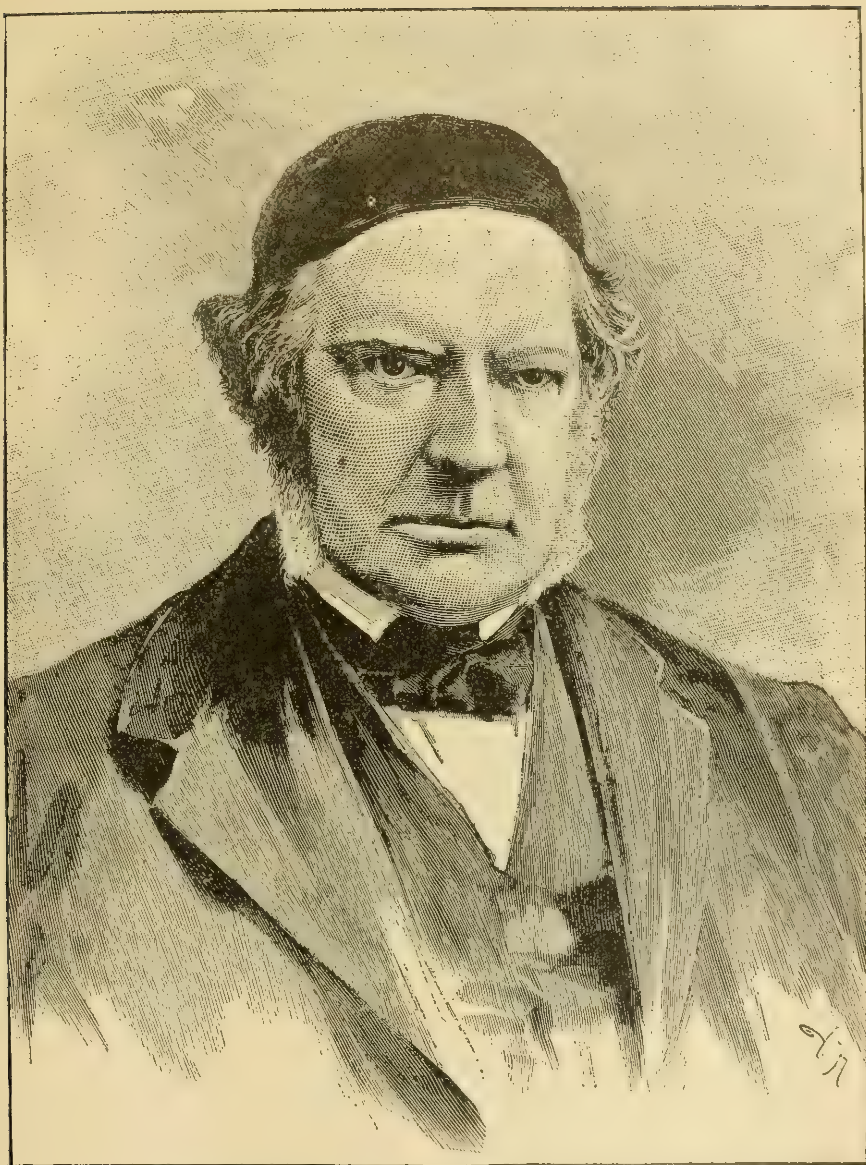

KARL ADOLF AGARDH.

när detta yttre hinder undanröjdes, började bildningens brodd spira ur sin mull, och i dag, ett hundra år efter Sveriges sista krig, se vi i detta land ett upplyst folk, som på hvarje sätt och på hvarje fält vinnlägger sig om lag, grundad på rätt, och seder, som stå i samklang med vett och förnuft. De allmänna dragen af denna andens kamp och seger hafva vi redan omnämnt i föregående kapitel. Nu blott några belysande exempel ur dagens häfder, dem läsaren kan sätta i motsats till de ur förgångna tiders krönikor anförda.

"Vårt land är fattigt, skall så bli, för den som guld begär," kan svensken liksom finnen sjunga. Intet land är dock så fattigt att det icke under ett rättvist och upplyst välde, bestämdt af folket sjelft, kan göra lifvet till en verklig välsignelse. Mycket återstår väl ännu för Sveriges folk att utföra, men ofantligt mycket har dock redan gjorts, hvarom ingenting talar tydligare än den förefintliga skillnaden emellan förr och nu. Om bränvinssuperiet, som ansetts såsom en af Sveriges nationalsynder, innehåller statistiken den lika glada som förvånande underrättelsen, att det på de senaste 35 @ 40 åren aftagit med mera än hälften. Bränvinstillverkningen, som 1854 uppgick till 50 millioner kannor, hade 1875 nedgått till ej fullt 20 millioner kannor. Detta bränvinsbrukets förminskande har åtföljts af en större konsumtion af andra mildare och mindre skadliga drycker, såsom öl, té och kaffe. Den senare varan var vid ett visst tillfälle i tidehvarfvets början förbjuden af statsekonomiska skäl, ehuru införseln då icke belöpte sig till mer än 25,000 skålpund mot lika många millioner skålpund nu. Hur lifvet och sederna för öfrigt höjts och förmildrats, kunna vi ej skildra bättre än med att ur Sveriges senaste och bästa historia återgifva följande sammanfattning af de förhålländen, hvarom vi talat.

Utfärdandet af 1842 års folkskolestadga framkallade en social hvälfning af den mest omfattande art, i det massan af svenska folket genom henne rycktes ett stort steg framåt från okunnighet och råhet till bildning och upplysning. Ångbåtarna och jernvägarna, posten och telegrafen hafva närmare förbundit rikets skilda delar med hvarandra och med utlandet och derigenom i väsentlig grad underlättat utbredandet af nutidens allt jemnande odlingsformer. De nya kommunala inrättningarna hafva hos de lägre folkklasserna framkallat ett ökadt deltagande för allmänna angelägenheter, men på samma gång äfven skärpt deras medvetande om alla svenska mäns frihet och jemlikhet i fråga om rättigheter. Så pågår sedan lång tid hos oss liksom i andra länder ett allmänt nivelleringsarbete inom det sociala lifvet, och följden deraf har naturligen blifvit, att en mängd skrankor, som förr åtskilde de olika samhällsklasserna, nu bortfallit, så att det ofta

KARL ANTON WETTERBERG. (Onkel Adam). (389)

torde vara svårt att säga, hvar herremannen slutar och handtverkaren eller bonden vidtager. Försvunna från vår landsbygd äro de gamla byarna med sina tätt sammanbyggda, fula, med tunga halmtak försedda gårdar, hvilka 1827 års skiftesstadga först begynte åtskilja; gårdarna ligga nu spridda kring fälten, och de ej sällan med små trädgårdar omgifna boningshusen äro större, prydligare och beqvämare. De gamla halmtaken utbytas mot sådana af tegel, spån eller asfalt; kaminer och kakelugnar träda i stället för de bränsleförödande spislarna, husgerådet är dyrbarare och mera nymodigt än förr, om ock till stort förfång för hemslöjden, men det hela är ändamålsenligare och beqvämare, äfven om de många tomma fönsterhålorna i öfvervåningarna här och der utvisa, att fåfängans kraf understundom varit starkare än behofvet. Försvunna äro äfven de gamla folklekar, hvari landsbygdens söner och döttrar förr sökte en vederqvickelse efter skördearbetets eller julstökets mödor. Äfven de gamla kistorna med de hemväfda, från fäderna ärfda klädesbonaderna blifva allt sällsyntare, och i de landsändar, der de gamla, ursprungligen efter forna herskap efterbildade, så kallade nationaldrägter, segast bibehållit sig, blir begäret att utbyta dem mot städernas omvexlande moder allt starkare. Ännu bibehålla sig dessa drägter i Lappland och Dalarna, vissa trakter af Vermland och Skåne. Men den tid synes ej vara långt aflägsen, då de blott skola finnas till i de etnografiska samlingarna. Och ännu mer än på landsbygden framträder i städerna en sträfvan hos de lägre klasserna att efterlikna de högre i lefnadssätt och klädsel.

På det svenska folkets sedliga halt hafva de senaste årtiondenas stora förändringar i lefnadssätt och vanor lyckligtvis ej utöfvat något skadligare inflytande. Att det sedliga tillståndet i städerna och angränsande landsorter ej är sådant det borde vara, är visst, men sakkunnige mäns uppgifter gifva vid handen, att massan af folket fortfarande utmärker sig för laglydnad, redbarhet och gudsfruktan. De andliga rörelserna i våra dagar äro, huru missriktade de än må anses, märkliga tecken till ett oafvisligt behof hos de djupa leden att vända tankarna mot högre mål än de rent materiella. De

stora skattebördor, våra menigheter åtagit sig för folkskoleväsendets ordnande, vittna om en stor offervillighet, då det gäller att befordra bildning och upplysning. Läggas nu här-

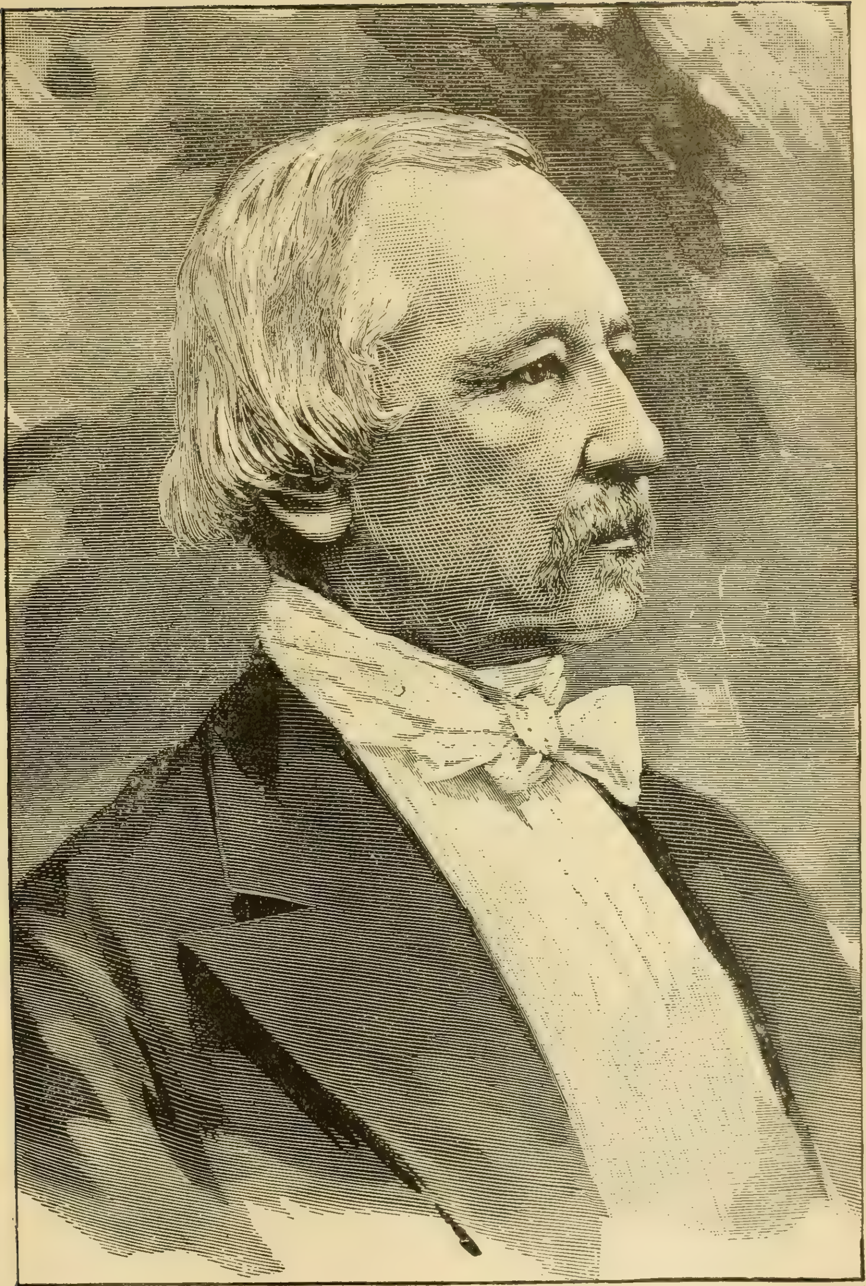

Joh. Ludv. Runeberg

till de snabba framsteg i andlig och materiell idrott, Sverige gjort under de årtionden, som förgått sedan ofredsåren, torde landets ställning i det hela te sig i en ljus dager.

Vi hafva visat hur Sveriges folk i fullt mått inbergar frukterna af sitt trägna arbete på sin inre utveckling och förkofran, huru dess åkerfält gifva allt rikare skördar, huru dess underjordiska skattkamrar i dagens ljus framlägga nya rikedomar, huru dess kölar plöja alla verldens haf, huru dess lagar ideligen förbättras i frisinnad och menniskovänlig riktning, huru det slutligen i allmän folkupplysning såväl som i vetenskapliga idrotter ställer sig i jemnbredd med hvilket land som helst. Framhållet är äfven, huru mycket som blifvit gjordt för fosterlandskänslans stärkande, huru vårt härliga språk, som är det renaste uttrycket för vårt folkliga medvetande, vårdas med kärlek och insigt, huru vår häfd- och fornforskning med oförtröttadt nit samlar nytt stoff för uppvisandet af det närvarandes samband med det förflutna, huru vår folkbildning mer och mer bygges på fosterländsk grund.

ZACHARIAS TOPELIUS.

TRETTONDE KAPITLET.

Religionsföraktet i Gustaf III:s tid. — Statskyrkans religiösa sken. — Litteraturen och religionen. — Nya rörelser hos folket. — Henrik Schartau. — Den svenska psalmboken. — Janssonisterna. — Methodismen. — Baptismen. — Mormonismen. — Waldenströmismen. — Fosterlandsstiftelsen.

I otron, materialismen, rationalismen, indifferentismen o. s. v. har kristendomen, i och för sig sjelf betraktad, skild från alla särskilda former och tolkningar, mött lika mycket motstånd i Sverige som i något annat civiliseradt land, hvarför den lära som St. Ansgarius började predika för skandinaverna i det nionde seklet, ännu i det nittonde utgör orsak till ofantligt mycken strid och tvedrägt. Ett visst i dagen bjert trädande förakt för all religion förmärktes i Sveriges fina verld under Gustaf III:s glada dagar. En fläkt af det franska lifvet genomsusade då vår gamla nord, der allting skulle vara franskt, från sjelfva språket, som höll på att alldeles förstöra den gamla goda svenskan, till sättet att tänka, som också skulle vara efter franskt-rationalistiskt mönster. Om den svenske konungen berättas det, att han en gång, rörande kristendomen, yttrat, att han icke kunde ljuga så mycket på ett år som kronprinsen på en timme, då den senare i sin fromma barnaoskuld redogjorde för sin tro. Då och långt förut uppehölls likväl statskyrkan som en alldeles omistlig inrättning, och inga voro ifrigare för upprätthållandet af den falska religiösa glansen, än just de herrar, i hvilkas händer statens ärenden lågo. Ett skäl härför var väl den gamla vanliga tanken att "massorna", "de okunniga, vidskepliga massorna", måste ega något "mystiskt" att hålla sig till, något, som på ett mera tilltalande sätt än blott den råa makten ingifver respekt för tronen och konungsligheten. Men det fanns ock en annan, kanske krafti-

gare verkande orsak, nämligen tillfället att för Guds skull. d. v. s. kyrkans, draga finansiella fördelar af denna statskyrkliga förening. De regala pastoraten, t. ex., såldes åt de högstbjudande, precis som i Frankrike. Huru liten aktningen för prestembetet för öfrigt var, derom talar den prestmedicinska examen man införde. Presten, tänkte man kanske, är såsom sådan af ingen praktisk nytta. Låt honom derför blifva läkare så får folket något gagn af honom. Och hvem vet, om icke resonemanget var rätt, ty preständet kunde ju

HENRIK SCHARTAU.

icke i andligt afseende stå särdeles högt i sådana ytliga tider.

Det är emellertid ett ofta anmärkt faktum, att den litterära glöd, som fanns i Sverige vid denna tid, låg hos kyrkans män och genom dem uppflammade i skön låga. Ett stort antal af Sveriges bästa skalder och största vetenskapliga forskare hafva varit antingen prestsöner eller prestmän. Exempelvis: Kellgren, Leopold, Svedenborg, Linné, Tegnér, Stagnelius, Wallin, Franzén, Geijer, Atterbom m. fl. Sålunda har den Svenska kyrkan äfven i den religiösa likgiltighetens skeden

utgjort en sorts räddande ark, som burit odlingens skatter ner från slägte till slägte.

Men det kom en tid, då behofvet af det eviga skulle på ett kraftigare sätt göra sig förnimbart hos sjelfva folket, den tålmodiga, anspråkslösa massan, som ingen näring hemtade ur vitterhetens gyllene kalkar. Sjelfständiga religiösa rörelser hade redan i det adertonde århundradets senare del utbrutit i Norrland och andra delar af riket. Sedermera hör man talas om en och annan prestman såsom banbrytare för en lifaktigare religion. Henrik Schartau (död 1825) var en af desse stränge andar, som med den allvarligaste ifver för ett gudligt lefverne förenade ett lika starkt nit för vissa trosformer. Mindre dogmatisk men mera snillrik var Johan Olof Wallin, hvilken 1816 såsom en af statskyrkans prelater utsände ett s. k. fejdebref mot den inom riket öfverhandtagande andliga likgiltigheten, och för ett sådant andligt gif akt lär nu tiden varit särdeles väl vald, enär menniskorna började komma till en viss besinning, efter hvad de sett under den uppskakande franska revolutionen. Man stod denna händelse ännu för nära att kunna fatta de förhållanden, som framkallade den. Man förbisåg den vigtiga sanningen, att den kom som en naturlig följd af århundradens prest- och adelsförtryck, och man såg deri endast uttrycket af tidens otro och ondska och derför var man nu redebognare än förut att lyssna till skriftens bud och blifva god.

Men den elektriska gnistan var ändå för svag att väcka lif i den domnade statskyrkan, som i det hela taget förblef hvad den var, ej blott i Sverige, men äfven i grannländerna, såsom i Danmark, der man dock hörde en *verklig* prest på predikstolen yttra att "tidens kännetecken är en tung prosa som historien aldrig förr har sett," samt att "det innersta i oss är det gudomliga, hvarigenom en hvar är förenad med allt." Dock, fick ej den svenska kyrkan något annat till lifs under detta skede, så fick hon likväl en psalmbok, som ännu utgör hennes heder, ett riktigt skaldeverk, tack vare biskop Wallin och andra poetiska prestmän. Kanske intet annat land i verlden eger ett liknande verk med samma litterära värde.

C. O. Rosenius

Det är på de senaste 50 åren som de andliga folkrörelserna kommit till stånd, om vi så må säga, och börjat sätta en alldeles ny prägel på det religiösa lifvet. En af de tidigaste af dessa var den Erik Janssonska, hvilken sprang upp i Helsingland, der den ådrog sig mycken förföljelse. Och särskildt märklig är denna rörelse derför att den just genom den förföljelse, den rönte, ledde till den svenska utvandring, som alltsedan pågått. Janssonisterna utflyttade nämligen till Amerika, som då var ett för svenskarne så godt som okändt land. Den första svenskamerikanska kolonien anlades af dem i Illinois och drog sedan tusentals svenskar till Amerika. Denna lilla resning emot det svenska samvetstvånget medförde emellertid ingen förändring derhemma, men det dröjde icke länge innan andra trosbekännare började göra Sverige till fält för sin missionsverksamhet. Redan 1840 finna vi ett metodistkapell i Stockholm, der engelsmannen Scott predikar evangelium efter John Wesleys uppfattning. Likväl stod religionsfriheten i Sverige den tiden på en så vacklande grund, att Scott förbjöds predika i landet derför att han vid ett visst tillfälle i England fällt ett mindre smickrande omdöme om svenskarne. Med tiden föllo skrankorna undan och sinnena blefvo mindre ömtåliga i fråga om andras opinionsyttringar, och snart se vi metodismen göra aktningsvärda framsteg på svensk grund, så att den i dag räknar församlingar i rikets alla delar.

Samtidigt dermed har baptismen vunnit svensk terräng, i trots af alla i vägen ställda hinder. Dess första anhängare blefvo landsförvista och kommo till Amerika. Men den statskyrkliga ofördragsamheten hade vid detta lag (1852) börjat förlora sin makt, tack vare en alltjemt pågående lagstiftning i frisinnad riktning. Nu se vi denna del af den kristna kyrkan representerad litet hvarstädes i landet.

Mindre framsteg har, dess bättre, mormonismen gjort, kanske derför att dess i Sverige vunna anhängare sällat sig till “moderkyrkan” i Utah, ehuru det icke desto mindre lär finnas omkring ett par tusen anhängare af Joseph Smiths och Brigham Youngs lära. Men större och betydelsefullare är den kolportörsrörelse, som existerat sedan 1856. Detta är

P. Waldenström

Fosterlandsstiftelsens verk. Denna stiftelse, som består af mera kristligt nitiske statskyrkoprester och lekmän, har till särskild uppgift att väcka massorna till andligt lif, i och hvarför för saken intresserade personer vandra omkring i orterna och predika på fri hand samt utdela andliga skrifter. I spetsen för denna rörelse och såsom dess förnämste upphofsman stod på sin tid C. O. Rosenius med sin tidskrift *Pietisten*.

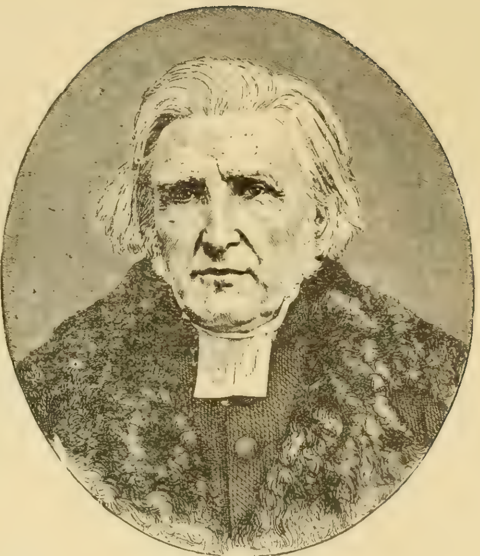
En på sitt sätt betydelsefullare rörelse blef den Waldenströmska, som började 1871. Från början identisk med "fosterlandsstiftelsen", vardt den snart, på grund af skiljaktigheter i lära, sjelfständig, ehuru icke desto mindre statskyrklig i den mening att den icke öfvergifvit moderkyrkan. Waldenströmianerna äro nu i antal 70,000 och ega 700 församlingar samt 100,000 söndagsskolbarn. Metodisternas styrka är för närvarande: medlemsantal 16,000, församlingar något öfver 100. Manstarkare äro baptisterna, som ega 300 församlingar med 30,000 medlemmar samt ett eget i Stockholm förlagdt läroverk för utbildande af predikanter.

Utom dessa på s. k. ortodox grund hvilande religiösa rörelser, de der i doktrinärt hänseende och allmän lifsåskådning stå den gamla lutherska läran nära nog, finnas andra mindre bemärkta andliga strömsättningar, hvilka likväl så småningom vinna ny mark. Dit hör den svedenborgianska, som visserligen icke ledt till bildandet af mer än ett par församlingar, men som dock under denna den andliga renässansens tid berört många sinnen inom olika läger. Ett stort hinder eller åtminstone obehag för den frikyrkliga rörelsen i Sverige är, att man såsom baptist, metodist eller hvad som helst måste skatta åt statskyrkans underhåll, precis som dess egna medlemmar.

På grund af dessa frireligiösa rörelser, hvilka utgjort lika många förklarade fiender till samvetstvånget och den andliga likgiltigheten, har staten tid efter annan funnit sig tvungen att förändra kyrkans författning. År 1862 skildes en mängd icke kyrkliga ärenden från sockenstämman och hänvisades till kyrkostämman, och året derpå erhöll kyrkan i förordningen om kyrkomöten en egen synodal-representation, genom

P. FJELLSTEDT.

P. WIESELGREN.

hvilken hon kan både tala och besluta i vissa saker, som röra hennes egna intressen.

I korthet: vårt tidehvarf har visat sig storsint emot religionens sak i gamla Sverige. De reformer på detta område, de senaste årtiondena bevittnat, äro genomgripande i många afseenden och af hög vigt för lifvet i allmänhet: sedlig odling och intellektuell höjning. Det börjar blifva mera olja i fromhetens lampa, ty den både lyser och värmer. De gamla formerna brista, nya bildas och i dessa gjutas nytt lif. Men mycket återstår att göra.

Och detta blir den nya folkskolans uppgift, liksom det ock är denna, vi ega att tacka för en stor del af hvad som redan gjorts. Den gamla folkskolan, som "lefde och verkade" upp till 1842, var icke värd sitt namn. Att skrifva och läsa skrifvet var för många af lärarne den tiden något alldeles främmande. Man antog till undervisare sådana, som icke dugde till något annat, såsom afskedade soldater, gamla kuskar, sjömän och orkeslösa betjenter. Men med 1842 års folkskolestadga kom, som sagts, en ny tid för folkbildningen. Enligt densamma skall det finnas minst en, helst två skolor i hvarje socken, förestådda af skickliga lärare, samt ett lärareseminarium i hvarje stift. Under årens lopp har detta folkskoleväsen utvecklats i flera riktningar. Å ena sidan har tillkommit småskolor, i hvilka barnen beredas för den egentliga folkskolan, samt, å den andra, högre folkskolor, hvarifrån ungdomen nu utgår med ett verkligt aktningsvärdt kunskapsmått. Sveriges folkundervisning anses som den bästa i Europa. Och något större löfte än detta för sin framtid behöfver icke vårt fosterland begära.

SJETTE AFDELNINGEN.

STRÖDDA LÄNDER.

I. HISPANIOLA. II. JAPAN. (Soluppgångens land). III. KINA. (Det himmelska riket). IV. AUSTRALIEN. V. CENTRAL-AMERIKA.

FÖRSTA KAPITLET.

Hispaniola. — Dess historia. — Mulatterna vilja varda fria. — Oges öde. — Hans hjeltemod. — Negrerna resa sig. — Den svarte Napoleon. — Fasansfulla scener. — Napoleons svartaste dåd. — San Domingos negrer möta med marseljäsen Napoleons veteraner. — Rysliga dåd. — Negrerna slå fienden tillbaka. — Napoleons hjertlöshet emot Toussaint L'Overture.

När Columbus för tredje gången satte sin fot på den jord, han i vester upptäckt, mötte honom ett så skönt landskap och en så bördig jordmån, att han, förtjust af synen, gaf upptäckten det käraste namn han visste, nämligen Hispaniola eller Lilla Spanien. Hans efterträdare i det nyfunna öriket voro mera fromma och omdöpte det till San Dominic eller San Domingo, men när den svarta rasen i början af detta århundrade fördref den hvita från öns stränder, förändrade den äfven detta namn, i det den återupptog det ursprungliga, som är Hayti, bergens land.

Men vi skola nu gå några år tillbaka i tiden, blott nog för att komma öfver detta sekels gräns och in i det nyss föregående.

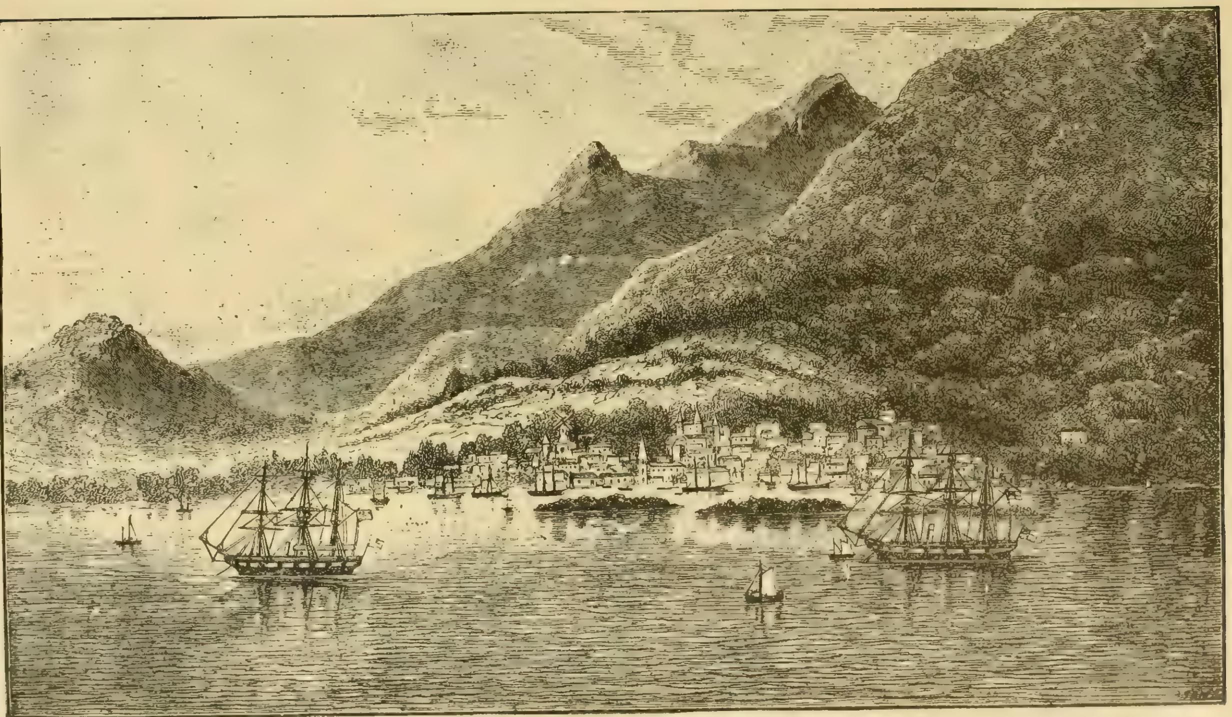
Hayti hade tidigt tagits i besittning af fransmän och spaniorer, som bildade sina respektive kolonier och kifvades om herraväldet, hvilket de förra tillkämpade sig, i och hvarmed ön ställdes under den franska flaggan. Allting gick framåt med stormsteg i Hispaniola, d. v. s. med afseende på materiell utveckling. Ty ön blef på en jemförelsevis kort tid fabulöst rik. Samtidigt uppstod en helt och hållet ny ras, mulatterna. Desse voro slafvar här som de voro i Förenta Staterna, endast med den skillnaden att den franske eller spanske slafegaren på Hayti gaf de barn, han erhöll med sina slafvinnor, all möjlig uppfostran och andra fördelar — allt utom friheten och jemlikheten. Det dröjde derför icke så

länge innan den nya rasen blef den hvita intellektuellt öfverlägsen. De hvite lefde som sybariter i prakt och lyx som täflade med det öfverdådiga konungahuset i Frankrike, medan mulatterna blefvo öns kraft och kärna. När den franska revolutionen utbröt beboddes Hayti af 30,000 hvita, lika många mulatter och 500,000 slafvar. Vid samma lag besutto mulatterna en tredjedel af öns rikedom och en större andel af dess vett och bildning, men, som sagdt, ingen social fri- och jemlikhet. Han var icke valbar till ett embete, fick icke titta in i den hvites kyrka, fick icke till häst färdas genom en stad fick ej efter döden hvila i samma jord som européen.

De första ord, som efter den franska revolutionens utbrott af vinden fördes öfver hafvet och nådde mulattens öra på denna ö, voro jakobin-klubbens "Frihet och jemlikhet." Haytis medelklass (vi mena dessa mulatter) skyndade sig genast att sammankalla ett konvent, uppsatte der en petition och skickade en deputation med den till Paris, der de erbjödo nationalkonventet sex millioner francs jemte en femtedel af deras årsinkomster med det enda vilkoret att de skulle befrias från tvånget att vara en sorts paria-klass i det land, hvars andliga kraft de i verkligheten utgjorde.

Konventet mottog tacksamt gåfvan och uppfyllde det dervid fästa vilkoret med att utfärda ett dekret, som började med orden: "Alla friborna fransmän äro jemlika inför lagen."

Den, som uppdrogs att öfverföra detta konventbeslut till Hayti, var en person vid namn Ogé, sjelf en mulatt, uppfostrad i Paris och umgängesvän med Frankrikes ledande republikaner. När Ogé kom till Hayti och lade dekretet på bordet i öns lagförsamling, tog en af medlemmarne upp det, ref sönder det och trampade det under fötterna. En mulatt, egare af en million, begärde sin rätt i kraft af dekretet. Honom hängde de genast. En hvit advokat, som hade författat petitionen till det franska konventet, hängdes vid negerns sida. Åt Ogé hade de sparat det värsta. Han blef lefvande styckad i fyra delar, sedan han först torterats på ett hjul, hvarpå de fyra delarna af hans kropp upphängdes i lika många af öns största städer.

PORT AU PRINCE. HAYTIS HUFVUDSTAD.

De hade, säger Lamartine, dömt Ogé till döden för ett brott, som i moderlandet utgjorde Mirabeaus och Lafayettes ära.

Ändamålet med tortyren var att aftvinga honom bekännelsen om, hvilka hans medbrottslingar voro. Men, höjd öfver alla plågor, yttrade han endast de betydelsefulla och sublima orden: "Afstån från hoppet att aftvinga mig ett enda namn på mina medbrottslingar, ty de finnas öfverallt der ett menniskohjerta reser sig emot menniskors förtryckare."

Från denna stund uttalade han blott tvänne ord, hvilka ljödo som samvetsagg i hans bödlars öron: "Frihet, jemlikhet."

Detta blodsdåd uppväckte en rättmätig harm i alla mulatters hjertan. De svuro att hämnas honom. Signalen gafs snart; på en enda natt satte 60,000 slafvar, försedda med facklor och arbetsverktyg, eld på sina herrars boningar rundtomkring Kap. Det var ett vildt, lidelsefullt raskrig som hade börjats. De blodiga hufvudena af de hvita, burna på spetsen af sockerrör, utgjorde de fanor, som ledde negerskarorna, icke till ordnad strid, utan till blodbad. All den orättvisa, som de hvita under århundraden begått emot de svarta, hämnades på en enda natt. De båda raserna tycktes vilja täfla med hvarandra i grymhet; negrerna efterhärmade icke allenast de bestraffningssätt, som i så lång tid blifvit använda emot dem, utan uppfunno till och med nya. Färgen var en dödsdom, fäld utan anseende till person. Striden stod mellan raser, icke emellan menniskor; den ene måste dö, för att den andre skulle kunna lefva. Precis som i Frankrike vid samma tid, der hundratusentals menniskor dödades helt enkelt derför att de antingen icke hade klart för sig om revolutionen var nyttig eller skadlig eller annars tyckte att den icke alltid styrde sin farkost rätt på det haf af blod, der den gick fram.

På några timmars tid hade åttahundra bostäder, socker- och kaffeplantager, representerande ett ofantligt kapital, blifvit i grund förstörda. Qvarnarna, magasinerna, verktygen, till och med sjelfva de växter, som påminde negrerna om deras träldom och tvångsarbete, öfverlemnades åt lågorna. Gräsliga likhögar, bildade af styckade kroppar, hufvuden och lemmar, utmärkte nu platserna, der dagen förut präktiga bonin-

gar stått. Sådan var slafveriets hämd. Tyranniets lön är förskräcklig.

De franska republikanerna hade ingen tid att inskrida i koloniens blodiga skådespel. Domingo fick utföra en fristående akt i den stora revolutionens drama. Ärendet androgs väl i konventet, men der voro sinnena delade. En medlem gick, besynnerligt nog, så långt i sin *frihetsfiendtlighet* att han fördömde Ogé och påstod att endast rättvisa vederfarits honom. "Om," sade då en annan, "Ogé var brottslig, om det var rätt att låta honom bestiga schavotten för det han försvarade frihetens och jemlikhetens sak, då vore det äfven lika rätt att taga lifvet af alla fransmän som likna oss."

När Robespierre mottog underrättelsen om händelserna på Hayti, sprang han* fram på konventets tribun och utropade: "Må hvarenda koloni förgås innan vi uppoffra ett grand af våra principer." Och derpå skickades dekretet till Hayti ännu en gång för att utföras.

Men innan budet hann fram hade stora hvälfningar egt rum på ön. Spaniorerna hade rest sig mot fransmännen. Haytis republikanskt sinnade hvite hade råkat i fejd med de monarkiskt lojale. Mulatterna hade sammandragit sin styrka ibland bergen för att afvakta utvecklingens gång.

Kom så det franska dekretet för andra gången. Då glömde de hvite sin osämja och bådo guvernören att icke offentliggöra dekretet. Han lydde. Derpå öfvergafs han både af de hvite och mulatterna. Han vände sig då till de svarte, för att erhålla hjelp emot spaniorerna och engelsmännen, hvilka senare, som vanligt, hade tagit tillfället i akt att få fotfäste på ett stycke ny jord.

Ibland öns 500,000 negrer fanns ett statsmannasnille af första skrot och korn. Hans namn var Toussaint L'Overture. Han organiserade sitt folk, fördref engelsmännen, underkufvade spaniorerna, återställde ordningen och lade makten på nytt i den nyss förut undan spaniorernas hämd flyende guvernören. Efter detta väl utförda värf gingo de upp till denna guvernör och sade: "Gif oss nu en dag af de sju för oss sjelfva, gif oss en dags arbete, så skola vi köpa en annan och sedan en tredje, till dess att vi varda fria."

Denna bön afslogs. Den ras, som med en patriotism utan like räddat ön åt sina förtryckare, blef spotskt tillsagd att nu afväpna sig, skingra sig, återgå till slafarbetet.

Toussaint L'Overture, ehuru slaf, var icke slafvisk; han vägrade att lyda. Hafva vi vunnit Hayti åt er, så kunna vi vinna den för oss sjelfva, sade han. Derpå gick han till verket och gjorde sin egen ras till den starkare. Sedan utfärdade han två proklamationer, den ene till slafpatronerna, den andra till sin svarta armé. Till de förre, som uppehöllo sig i Frankrike och New Orleans, skref han: "Kommen hem igen och tagen edra hus och plantager i besittning. Det var aldrig vår mening att taga dem ifrån er. Negern har endast bedt om den frihet Gud gifvit honom." Till sin egen ras yttrade han dessa ord: "Gån tillbaka till arbetet på de egendomar I intagit. Vi skola ej gjuta vårt eller andras blod. Ett rike kan icke grundläggas på det sättet. Det måste ega dygd och flit till underlag. Gån och lären dessa dygder. Med tiden skall vår frihet vidgas och vår lycka blomstra."

Detta var år 1800. Med en sådan scen började tidehvarfvet på en aflägsen ö i Atlanten. Toussaint var statsman. Och såsom sådan större än sina samtida i Europa. Hayti blomstrade som en ros i Saron under detta negervälde. Den konstitution Toussaint lät utarbeta var ett mönster i många afseenden.

Handelsfriheten var en af hans grundsatser, religionsfriheten en annan, jemlikheten inför lagen en tredje.

Detta var 1801. Vid samma tid slöts freden i Amiens, hvarpå Napoleon besteg Frankrikes tron. Från denna höjd blickade han ut öfver Atlanten. Ögat föll på Hispaniola, nu Hayti. Hvad skola vi göra med denna ö? sporde han sina rådgifvare. "Återgif den till oss," svarade slafegarne. Efter något betänkande följde han rådet. Hvarför? Himlen vet det. Ett för menniskor outgrundligt skäl måste hafva manat honom dertill. Mannen var ju "rysligt djupsint." Dock gissade man på två motiv. Han ville möjligtvis blifva af med en större truppstyrka för en tid, nu då det gick ett doft mummel emot kejsartiteln i arméens leder. Men det fanns ett annat möjligt skäl. Napoleon tyckte icke om Toussaint.

Denne hade i sin korrespondens en gång yttrat orden "från de svartes förste man till de hvites störste chef." Denna jemförelse var honom förhatlig. Icke heller kunde han fördraga att parisarne talade om Toussaint såsom "den svarte Napoleon." Nog af, Napoleon skickade general Leclerc med 30,000 soldater till Hayti för att återinföra slafveriet. Holland lånade företaget sextio skepp. England lofvade att vara neutralt. Nordamerika, fullt af slafvar, låtsades ogilla expeditionens ändamål, ehuru vår omtänksamme och praktiske yankee icke uraktlät att sälja Napoleon några tusen gevär till mycket höga priser.

När Toussaint fick höra att den fiendtliga flottan närmade sig Hayti, begaf han sig till öns östra strand, der en på en gång hemsk och storartad syn tedde sig. Sextio linieskepp, bärande de bästa soldater, Europa då för tiden hade, seglade majestätiskt omkring udden Samana. Toussaint räknade seglen och yttrade sedan: "Hela Frankrike kommer till Hayti för att förslafva oss." Derpå återvände han till bergen och utfärdade en proklamation, den enda, hvari han någonsin andats hämd. "Mina barn," säger han deri, "Frankrike kommer för att göra oss till trälar. Gud gaf oss friheten, ingen har rättighet att taga den från oss. Låtom oss nu uppbränna städerna, förstöra skördarna, rifva upp vägarne, förgifta brunnarna och visa den hvite det helvete han kommer för att införa."

Uppmaningen åtlyddes. Negrerna bjödo fienden spetsen.

När Leclerc tillkännagaf att han ämnade landstiga, fördes 2,000 hvita män och qvinnor upp till bergen för att skyddas. Derpå antändes ett nyligen af franska arkitekter uppfördt präktigt palats, som nu föll i aska. Sedan började striden på Kapstadens gator, hvarifrån fransmännen fördrefvos till sina båtar. De förnyade anfallet. Då möttes de af de fransktalande negrerna, som sjöngo marseljäsen så att det dånade i rymden. Fienden förlamades vid ljudet af den sång, som eggat honom till kamp emot tyrannen. Den kunde ej motstå sitt fosterlands nationalhymn. Den tog åter sin tillflykt till båtarna.

När icke modet och styrkan hjelpte, tillgrepo fransmännen listen och lögnen.

De inbjödo Toussaint till ett fredligt möte, lofvande honom allt nödigt skydd och fritt tillfälle att återvända. Han hade dock ej förr satt sin fot inom rummet, innan de franska officerarne drogo sina svärd och förklarade honom vara fånge. Kort derpå fördes han ombord på ett af skeppen och skickades till Frankrike. I Paris kastades han i ett fängelse, dit Napoleon då sände en af sina sekreterare för att fråga, om han hade begraft några stora skatter i Hayti. "Unge man," svarade Toussaint, "jag har förlorat stora skatter på Hayti, men icke sådana som din herre söker." Derefter förpassades han till ett hemskt fängelse på den schweitziska gränsen, der Napoleon tillät honom svälta ihjäl.

Ett årtionde senare, då Napoleon sjelf satt som fånge på St. Helena, tillegnade honom Byron ett ode. Månne den store skalden hade Hayti-händelsen i tankarna, när han då skref följande verser, af oss fritt återgifna:

Spanjoren, som af blod fått nog,
i ärans frusna zon,
ett radband för en krona tog,
en munkcell för en tron.
Att räkna bandets perlor väl
och tala lärdt om menskans själ,
var höjden af reson.
Dock bättre om han aldrig sett
ett kloster eller kabinett.

Men du — ifrån din snikna hand
nu viggen vridits — du
för länge tärts af maktens brand,
tänd af din svaghet. Nu,
ett ondt geni, som visst du är,
du ner till efterverlden bär
den tanken, rättvis ju,
att solen under färden sin
ej sett en skuld så stor som din.

Napoleon, som i sin fångenskap på St. Helena fick allt, hvad som för komfort och äfven elegans behöfdes, knorrade och knotade ändå ständigt öfver behandlingen. Hvari låg då

skillnaden emellan hans brott och Toussaints? Eller: på hvilken grund kunde han såsom fånge göra anspråk på bättre behandling än han sjelf gaf Hispaniolas hjelte? Eller: hvarför skulle han, störaren af den europeiska freden och tillintetgöraren af millioner lif, betrakta sig såsom hjelte, medan han betraktade Toussaint som brottsling, Toussaint, som ville freden, som var försonligheten, som icke kände hämden, som älskade friheten, ej för sig sjelf allenast, ej heller blott för sin ras, utan lika mycket för menskligheten?

Läsaren kan sjelf besvara dessa frågor.

Vi fortgå med att berätta, hvad fransmännen gjorde med de negrer, de dels på hederligt sätt, dels genom svek och list tillfångatogo.

De använde all upptänklig tortyr. Negrerna bundos tillsammans och kastades i hafvet; den, som flöt, vardt skjuten. Andra sänktes med kanonkulor bundna om fötterna. Pierre Toussaints hustru mördades på sin egen tröskel, sedan hon undergått behandling, som gjorde döden till en välsignelse. Hennes man, hvilken året förut hade räddat 1,200 hvite, kräfde nu en ryslig hämd, han offrade ett tusen hvita fångar på sin hustrus graf.

Repressalier följde. Sexton af negrernas ledare fastkedjades vid klippor, der de åtos upp eller dödades af giftiga reptiler. Man skickade till Kuba efter blodhundar. När desse anlände, såg man de hvita flickorna kyssa bestarne och pryda dem med granna band. Senare såg man damerna under handklappningar åse, hur dessa hundar söndersleto negerfångar. Men de svarte belägrade staden med sådan uthållighet, att man senare såg samma fruntimmer af hunger nödgas äta samma hundar.

Hayti-kriget var kanske det fasansfullaste som någonsin egt rum.

Napoleon skickade 30,000 till af sina veteraner. Men det halp icke; de hvilka ej slogos af de svarte dukade under för klimatet. Leclerc dog. Expeditionen återvände med oförrättadt ärende. Leclerc var gift med Napoleons syster Pauline. Hon förde liket hem. Napoleon mötte henne vid Bordeaux och yttrade då: "Min syster, jag skickade dig ut i

sällskap med en hel armé, du återkommer blott med en handfull aska."

Se der resultatet af *den* franska expeditionen. Men se ock i denna ofullständiga teckning hvad negern förmår uträtta. San Domingo har undergått många förändringar sedan dess, och mer än en revolution har skakat ön, men den ras, som motstod Napoleons outsägligt nedriga försök att slå den i nya fjettrar, sedan den sjelf slitit de första, är ännu fri. Och inför häfdens moraliska tribunal står den svarte Napoleon högt öfver den hvite.

ANDRA KAPITLET.

Japan. — Rikets läge. — Dess historia. — Hatet mot europeerna. — Missionärernas svek. — Vestmakterna protestera emot Japans exklusivitet. — Japan öppnas åter för de kristna. — Japans diplomater öfverlistas. — Dess framsteg i civilisation. — Vänligare känslor för de kristna. — Fukuzavas uttalanden. — Ett bättre förstånd emellan Japan och Europa. — Mikadon bekämpar sina egna vänner.

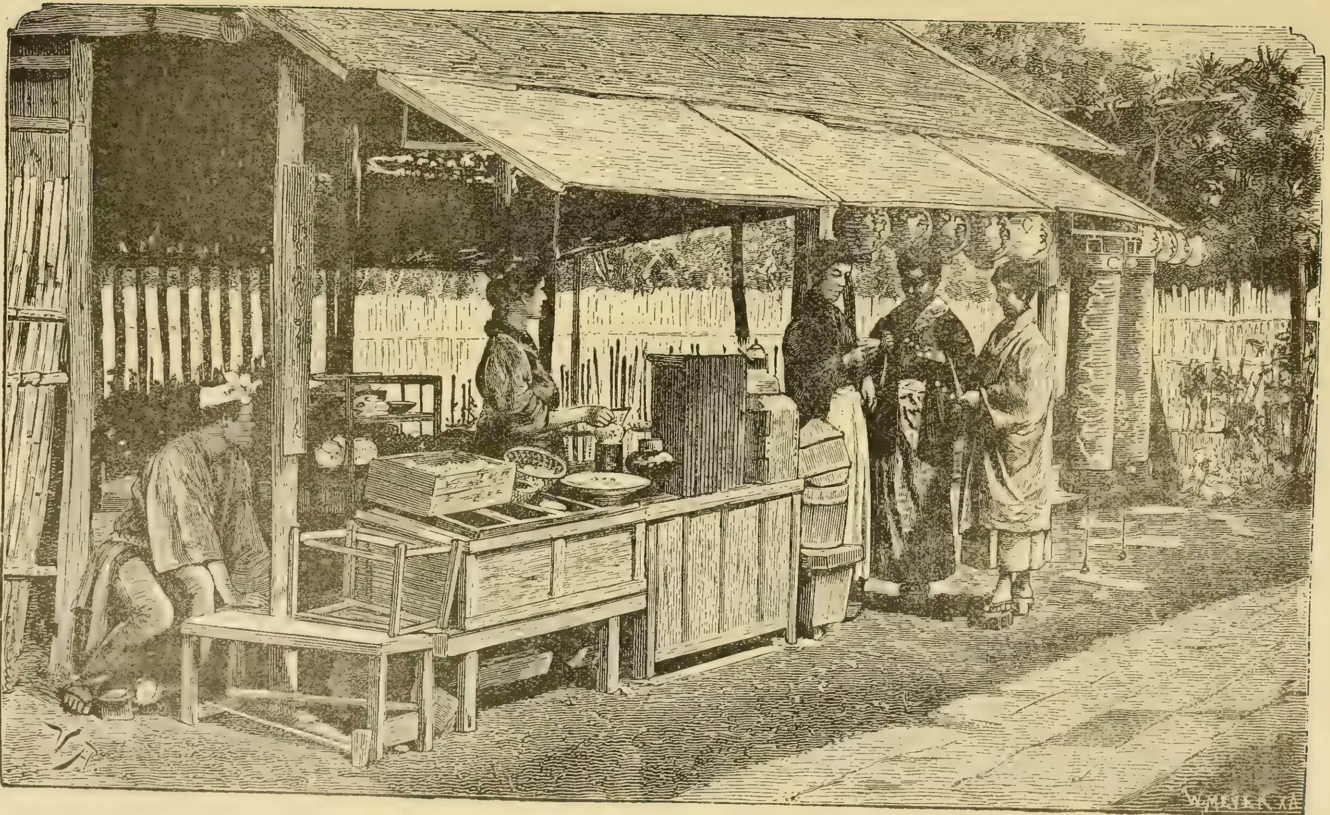
När man utbreder verldskartan och låter blicken glida öfver Europa och Asien, så möter ögat ytterst i öster, emellan den trettionde och femtionde nordliga breddgraden, en ögrupp, som man vid första påseende lätt skulle kunna antaga vara en sydlig utsträckning af det norr derom liggande vilda Kamschatka. För öfrigt skulle kanske den med östkustens historiska och civilisatoriska förhållanden obekante lätt ledas till den slutsatsen, att dessa små punkter i Stilla hafvet icke vore annat än obefolkade eller blott af några tusen vildar bebodda större holmar, alldeles likgiltiga för vesterns folk och dess odling. Men ringa som ögruppen synes och äfven är från geografisk synpunkt och i jemförelse med det väldiga asiatiska fastlandet, som ligger strax vester derom, utgör den dock ett mäktigt rike med en i många afseenden långt framskriden civilisation och just derför föremålet för både Europas och Amerikas lifligaste intresse. Trettio millioner menniskor röra sig på dessa öar, hvilka uppgå ända till 3,800 i antal, och som under tidernas lopp i politisk och social bemärkelse sammanvuxit till ett enda stort aktningsvärdt helt, af alla kändt under namnet Japan — soluppgångens land.

Detta Mikadons rike, som det också kallas, daterar sig tillbaka till omkring 700 år före Kristus och regerades upp till det tolfte seklet af en kejsare. Dennes makt vardt då delad af en *Siogoon*, som vid slutet af det sextonde århun-

dradet tog all makt till sig, i och hvarmed Mikadon vardt ungefär hvad "påfven i Rom" blef, då Viktor Emanuel utropades till det förenade Italiens konung. Mikadon skall vara den högsta andliga makten, Siogoonen den politiska. Emellertid nämnes alltid Mikadon i förening med Japan såsom stat, hvilket torde ega sin grund deri, att folket fäster sig mera vid honom, ungefär såsom katolikerna, hvilka ju aldrig vilja erkänna någon högre jordisk makt än påfvens.

Då vi nu gå att teckna några drag af Japans historia i vårt århundrade, måste vi först vidröra detta folks religion och seder. Dess statsreligion är sintaism, af Sin, som betyder gud, och hvars ståthållare på jorden är Mikadon, hvilken är hans (Sins) ättling och beklädd med alla Guds egenskaper. Således ofelbar som påfven.

I denna tro voro japanerna på sitt sätt lyckliga till dess att den katolske missionären Francis Xavier kom för att omvända dem till katolicismen. Detta var i det sextonde århundradet, då portugiserna började inleda handelsförbindelse med landet och göra sitt inflytande gällande på andra sätt. Det började då se ut, som om Mikadons dagar vore räknade, ity att jesuiternas missionsverksamhet gick framåt med stora steg och lofvade att omdana folkets religiösa lif. Men jesuitismen i Japan var icke olik jesuitismen i Europa. Den började snart ådraga sig misstankar, som ledde till upptäckten af en mängd fula intriger, och just som katolicismen höll på att slå rot, reste sig myndigheterna och fördrefvo portugiserna. Holländarne, som hade varit japanerna behjelplige i detta värf, ledda dertill af afundsjuka, erhöllo nu fritt fält för sina handelsoperationer. Likväl lära de hafva farit fram så hänsynslöst i sitt affärsumgänge med de uppriktige infödingarne, att desse snart blefvo lika trötta på europeisk handel som europeisk religion, hvarför de en vacker dag beslöto att på inga vilkor hafva någonting att göra med vesterns folk. Japan vardt en sorts hermetiskt förseglad flaska, till hvilken icke en enda atom af europeiskt inflytande inkom. Japan hade börjat frukta att de kristna missionärernas egentliga syfte var att undergräfva dess gamla fri- och sjelfständighet, i ändamål att införa ett utländskt välde, och var det hufvudsakligen derför som rege-

JAPANSK SALUBOD.

ringen år 1640 beslöt att ingen europé skulle få sätta sin fot på japansk grund. Från denna regel gjordes ett enda undantag. Holländarne tillätos att vistas på en liten konstgjord ö i Nagasaki-viken, men förbjödos strängeligen att öfva kristen gudstjenst eller hafva biblar och andra religiösa skrifter i hemmen.

Så förblefvo förhållandena ända upp till 1853. Under de mellanliggande tvåhundra åren hade några kristna prester vid olika tillfällen vågat sig in i landet för att göra omvändelseförsök, men alltid med påföljd att de grepos och antingen inspärrades för lifstiden eller aflifvades, medan de omvände korsfästes eller lefvande brändes "dem till straff och androm till varnagel." När omsider de japanska hamnarna öppnades för vesterns fartyg och folk, yttrade en af de högre embetsmännen till befälhafvaren på ett amerikanskt krigsskepp de betecknande orden att "Vi skola vara glada att få mottaga allt hvad ni önskar hitsända, med undantag af två ting — opium och kristendom."

Han visste naturligtvis hur den kristna nationen England bombarderat kinesiska städer, då hamnarna stängdes för indisk opium.

Kristna missionärer började nu åter upprätta sina anstalter här och der på öarna, ehuru för en lång tid utan att se några frukter af sin verksamhet. Regeringen, ytterst konservativ i fråga om den gamla sintaismen, som ju i Mikadon egde sin högsta representant, vardt emellertid orolig, när japanerna senare började öfvergå till den nya läran, och då (1858) återupplifvades och promulgerades ånyo den gamla akten emot missionsväsendet. Det hette deri, att "den onda sekt, som kallas "den kristna," är härmed strängeligen förbjuden att öfva någon verksamhet i landet, och misstänkta personer böra anmälas hos myndigheterna, som derför lemna belöning." Året derpå blefvo flera hundra katoliker, som i hemlighet hade vidblifvit sina fäders tro och lära, upptäckta och inkastade i fängelserna.

Denna händelse utgjorde en vigtig vändpunkt i Japans politiska och allmänna lif. De civiliserade vestmakternas representanter förenade sig i en kraftig gensaga emot detta för-

faringssätt, och den japanska regeringen underrättades att så länge hon hyste en så bitter och oresonlig fiendskap emot de civiliserade folkens religion, komme dessa folk att betrakta Japan som en barbarisk nation, hvars medlemmar icke vore ett grand bättre än Fidji-öarnas kannibaler eller bushmännen i södra Afrika.

Till att börja med bemötte japanerna denna protest med stumt förakt. Regeringen lät förstå att hon egde rätt att ordna rikets inre affärer efter eget skön och behag och att utländska makter icke hade något att säga i saken, men då de främmande ministrarne framhärdade i försöket att fredligt förmå regeringen inslå på en annan politik, kom den tjugufjerde Februari 1875 ett dekret, i kraft af hvilket det emot de kristne utfärdade ediktet upphäfdes och aflägsnades från de offentliga platser, der det varit uppslaget. Japan var nu åter fritt för "hvite Krist" och missionärerna. Särskilda fördrag ingingos nu emellan Japan och de olika makterna: såsom Amerika, Frankrike, England, Ryssland och Tyskland. Men man hade dragit fördel af den japanska okunnigheten. Eller rättare vore väl att säga, det den sluga europeiska diplomatien hade dragit fördel af den japanska godtrogenheten. I fördragen hade nämligen förbehållits rätten för i Japan boende europeer att dömas efter sina respektive nationers lagar i rättegångsmål. Japanerna medgåfvo, att de stodo maktlösa gentemot denna klausul, som beröfvade dem domsrätten i deras eget land. Att vädja till vapen emot ett halft dussin stormakter var fåfängt. De kommo då på en mera praktisk idé, den, att betaga Europa tanken att de vore ett barbariskt folk och att istället skicka sig så, att de skulle anses fullt värdiga samma internationella rätt som något annat land.

Med denna idé till utgångspunkt började nu en mäktig politisk rörelse inom Japan. Hvad skola vi göra för att vinna Europas och Amerikas fulla förtroende, spordes till höger och venster. Ha vi icke gjort allt, hvad billigheten kan fordra? Ha vi icke antagit Vesterns seder i mångt och mycket? Äro icke våra lagar omdanade efter europeernas mönster, ha vi icke infört deras konster och vetenskaper? Hvad återstår att göra.

I denna politiska dilemma kom dem en tidningsman till hjelp. Det var hr. Fukuzava, redaktör af Japans "*Dagens Nyheter*". Denne, som hade varit kristendomens bittraste motståndare, blef i hast omvänd, icke till den kristna läran, utan till den *politiska* öfvertygelsen, att det vore absolut nödvändigt att antaga den kristna religionen till statsreligion. Sommaren 1884 förekom i hans tidning en längre afhandling, som väckte allmänt uppseende inom riket. Rubriken lydde: "Antagandet af den främmande religionen nödvändigt". Som sagdt, Fukuzava hade icke omfattat nazarenens lära, icke heller någon annan, ty han var hvad man kallar "otrosman". Men han trodde sig i kristendomen se det starka band, som förenade de stora vestra nationerna till ett helt, och han ansåg att Japan, för att komma i full samklang med dessa nationer, icke hade någon säkrare väg än att låta kristianisera sig.

Fukuzavas uttalanden tycktes hafva mottagits med ett visst bifall hos den mera inflytelserika klassen, och sannolikt hade denne man mycket att göra med 1890 års akt, som förförklarade full religionsfrihet inom Japan, hvars statsmän och andra ledande andar nu påstås vara fullt hugade för införandet af kristendomen såsom statsreligion. Detta kan dock dröja länge, men under tiden förberedes fältet af de kristna missionärerna, som nu fått sina händer fullkomligt fria. Deras största svårighet är nu, säges det, icke att vinna menniskor för sin sak, utan att skilja de värdiga från de ovärdiga i de folkmassor; som önska ingå i de kristna församlingarna och bli kommunikanter. I denna rörelse lära provinsernas guvernörer, städernas styresmän och andra inflytelserika personer i statens tjenst taga ett mycket lifligt intresse, som de visa genom att presidera öfver och på annat sätt deltaga i de kristnas sammankomster, medan landets tidningar villigt upplåta spalterna för den stora frågans diskuterande.

Mera tänkande kristne se i dessa massomvändelser en fara för kristendomens sak i Asien — faran att kristendomen sålunda skall blifva en vrångbild af hvad den egentligen är. De tro, med andra ord, att det blir en ytlig formalistisk kristendom utan lif och kärna, i hvilket fall den kommer att göra mera

skada än gagn. Religionen, den kristna åtminstone, är, säga de, personens, hjertats sak, icke statens, icke politikens.

Detta är nu alldeles obestridligt rätt. Men har då Europa öfvergått till kristendomen, sådan som den är, genom den rena individuella omvändelsen efter den andra? Ingalunda. Staterna ha i de flesta fall blifvit kristna genom politiska aktstycken. Dermed ha de väl icke vunnit något nytt andligt lif, men de verkligt kristna ha dock derigenom fått frihet och tillfälle att bedrifva sin propaganda med så mycken större framgång, hvari Japans vinning måste sökas.

Hvad vi med detta korta kapitel om det stora östra öriket velat visa, är, att Japan håller på att europeiseras. Af alla asiatiska länder står det Europa närmast och eger ock utan tvifvel de ojemförligt bästa förutsättningarne för europeisk civilisation. I stark motsats till det exklusiva Kina, som icke önskar träda i någon förbindelse med den yttre verlden, har Japan, långt före kristendomens införande, öppnat sina hamnar för vesterns konst och vetenskap. I industrielt afseende intager det, hvad vissa fack beträffar, främsta rummet på våra verldsutställningar, och föröfrigt tager det steg efter steg i rask följd mot en tid, då det skall kunna jemföras med hvilken större kulturstat som helst.

Medan vi skrifva detta ingår underrättelse om en i Japan pågående politisk rörelse af säregen beskaffenhet.

Mikadon hade, manad af sina tidsenliga ideer, gått i författning om en konstitution, mycket emot adelns och presternas vilja. Derpå satte han sig sjelf i spetsen för en allmän reformrörelse i ändamål att vidtaga alla nödvändiga förändringar i förvaltningen. Och åter fick han de två stånden emot sig, hvarför verlden här för första gången i sin historia såg en monark tvungen att bekämpa ett parti, som förfäktade hans urgamla prerogativer.

Mikadon lyckades likväl att i valen besegra sina motståndare, hans vänner i detta fall. Han måste nästan med våld befria sitt land från enväldet, placeradt i hans egna händer.

Den majoritet, som sålunda erhölls, lär dock — vi tala om valet 1891 — ha sönderfallit i olika meningsflockar, hvadan det är osäkert hvad slutresultatet blifver. Men om en sak

kan man vara temligen säker, att Japan icke tager något steg tillbaka, utan framhärdar på sin valda stråt, som leder det allt närmare Europas ställning. Det är nu en konstitutionell monarki utan att ha behöft gjuta en enda droppe blod derför, utan att folket ens behöft begära det. Hvilket lands historia kan uppvisa någonting liknande?

Japan har länge haft en både vidtomfattande och värderik litteratur, hvars historia går mer än 1500 år tillbaka. Vi vesterns och nordens folk ha mycket lätt att förblanda den japanska och kinesiska rasen, troende att de ega nästan allting gemensamt, så i fråga om ursprung som andlig utveckling. Vi ha dock sett att deras respektive häfder lära oss helt annat. Verldslitteraturens historia kommer sedan och visar oss att japanernas ursprungliga språk är alldeles obemängdt af kinesiska ord och att deras skaldekonst, som icke är oansenlig, skiljer sig väsentligt från den kinesiska.

Detta öfolk har städse lagt ett mycket varmt nit i dagen för naturvetenskaperna, hvarom bland annat en i Nagasaki uppförd minnesvård öfver den derstädes för hundra år sedan aflidne svenska läkaren och naturforskaren C. P. Thunberg vittnar. Denne, som var en af Linnés lärjungar och hade skrifvit ett utförligt arbete om Japans flora, står i högt anseende bland landets lärde, af hvilka en utgifvit Thunbergs skrifter på landets språk. Nya testamentet fanns på japanska redan på sjuttonhundratalet. Buddas och Konfucii läror ha, säger Ahnfelts litteraturhistoria, framkallat vidlyftiga skrifter. Åt teaterväsendet egnas mycken omsorg. Men denna konst afviker dock i många stycken från vår, såsom t. ex. i sin stränga sedlighet. En skillnad ligger äfven deri att föreställningarne lära börja tidigt på morgonen, ett förhållande som torde ega sin förklaringsgrund deri, att spelet fortgår i tolf timmars tid. Man gör allting grundligt i soluppgångens land.

TREDJE KAPITLET.

Kina. — Rikets ofantliga vidd. —Kinesisk absolutism. — Tsin-dynastien. — Kinesens lifsåskådning. — Bortglömda konster i Kina. — Kinas arme. — Dess religion. — Den stora resningen 1850. — Englands våld. — Fiendtligheter. — Opium tvingas på Kineserna. — Kinas handel. — Inre reformer. — Kinas byråkrati. — Det patriarkaliska systemet.

"*Det himmelska riket.*" Så kallar sig sjelft det stolta och exklusiva Kina, hvarom vi nu gå att lemna de få och jemförelsevis osäkra underrättelser som angå detta tidehvarf.

Läsaren är emellertid, hoppas vi, fullt förtrogen med det faktum, att Mandarinernas land sedan urminnes dagar ställt två svåra hinder i vägen för europeisk forskning å detta "heliga" och fridlysta område: vi mena den stora muren och beslutet att icke låta någon öfver densamma insmugglad utländing tränga allt för djupt in uti de "himmelska hemligheterna." Kina, må vi minnas, är, så att säga, icke af denna verlden, tillhör ej vår tid. Det lefver för sig sjelft och ett par tusen år tillbaka i tidrymden. Igenom den öfriga delen af verlden gå homogena ideer; Europa, Nord- och Sydamerika, Australien, Japan och till och med Afrika, för så vidt som det öppnats för någon andlig odling, känna alla samma pulsslag, samma blod i sina ådror. Men Kina tillhör ännu icke jorden i denna bemärkelse. Om det, medvetet derom, just derför valt den himmelska titeln, veta vi ej, men det är ju möjligt.

Det är obestridligt stort och på sitt sätt mäktigt nog att utgöra en liten enastående skapelse. Det upptager den största delen af Centralasien och bebos af öfver 400 millioner menniskor. Dessa äro icke delade i en mängd småriken, med en furste här, en president der och en påfve på ett annat ställe, utan de lyda alla under en mäktig centralstyrelse,

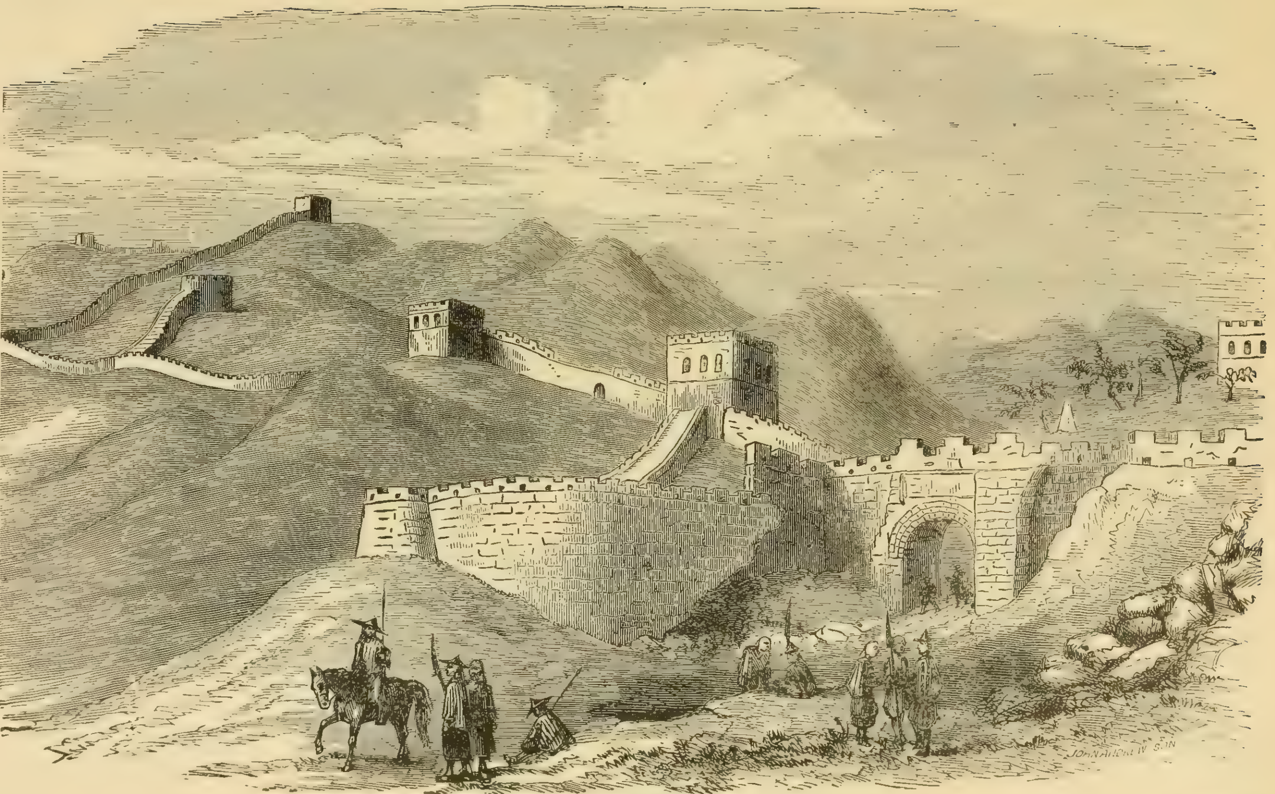
hvars högsta chef, Kejsaren, eger absolut makt öfver den hvimlande mandelögda massan. Dessa millioner tala blott ett språk och ega en gemensam kult. Deras historia går längre tillbaka i tiden än något annat folks, och deras nationella existens företer större stadga och duration än något annat rikes, vare sig vi hålla oss inom det senaste årtusendet eller inbegripa de aflägsnaste tider.

Vi ha alla läst och hört talas om den kinesiska muren. Den är ett af Kinas under. Enligt de tillförlitligaste källor skulle den datera sig från Tsin-dynastiens första kejsares dagar eller omkring 22 år före Kristus. Kina sjelft, få vi anmärka, räknar sin tillvaro såsom rike från en tidpunkt, som ligger 2000 år längre bort i detta forntida fjerran.

Men vi skola nu icke hoppa öfver muren.

Den byggdes för att utestänga de vilda tartarerna, som oupphörligt trakasserade Kinas gränser. Den utgör således ett värn å landets norra gräns, sträckande sig från 3° 15′ i öster till 15° vester om Peking och går utan afbrott öfver de brantaste höjder och djup, floder och andra naturliga hinder. Hela dess längd är ungefär 1250 engelska mil. Höjden från 20 till 25 fot. Muren, som är uppförd af jord, tegel och sten, är vid toppen tillräckligt bred att tillåta sex ryttare rida i bredd med hvarandra. Ett torn, fyratio fot högt, förekommer på hvarje hundra fot.

Huru se de ut, dessa asiater? Välan, läsaren har förmodligen någon gång under sin vistelse i Amerika sett en eller flera af dem. I så fall har han sett hela Kina, etnologiskt taladt. Ty de äro alla lika, för europeiska och amerikanska ögon åtminstone. Hurudana de äro till sitt inre kan man icke utröna genom ett tillfälligt möte på gatan med en Hang Shang eller Wong Kong. Men europeer, som bott för en längre tid i Kina, äro ense derom, att de äro realister i ordets mera moderna europeiska bemärkelse. Detta vill med andra ord säga, att de hålla sig så tätt till jorden som möjligt. De drömma icke — knappast då de taga sig ett opiumrus. De flyga aldrig på fantasiens vingar, tänka icke på döden oftare än då den visar sig, och på lifvet efter döden — aldrig. Men de visa hela lifvet igenom en viss ängslan och omtanke

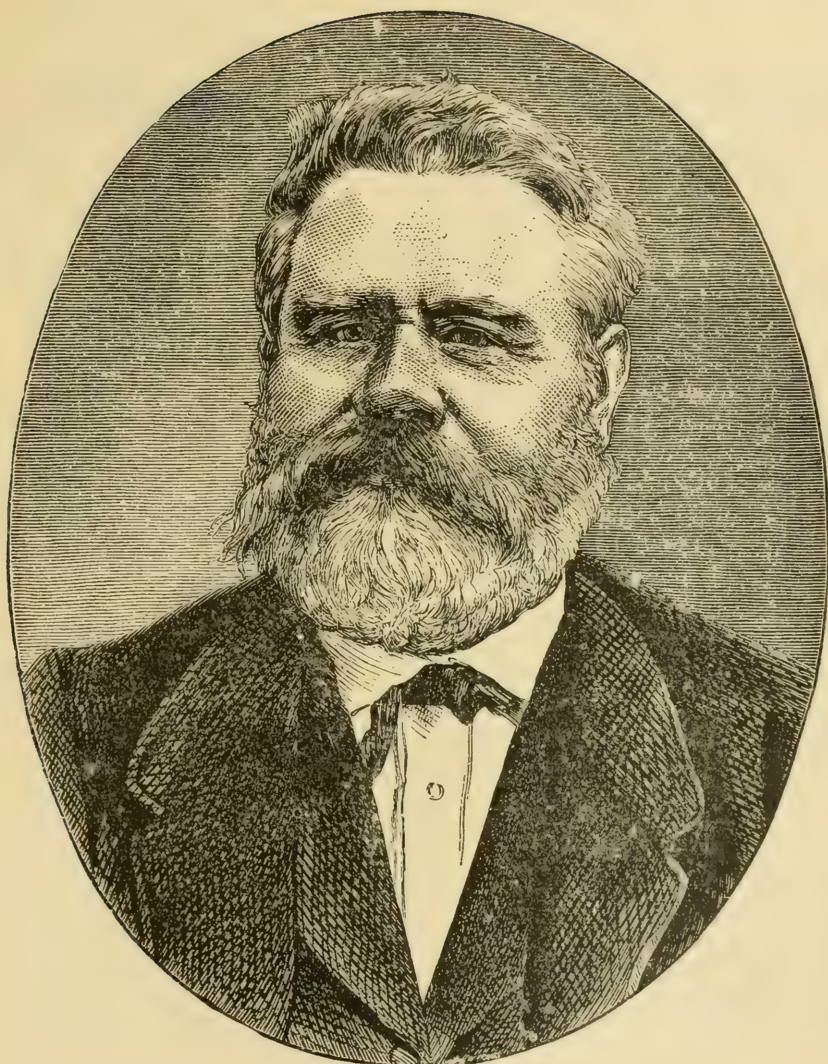
DEN KINESISKA MUREN.

beträffande den likkista, hvari de skola göra sin hädanfärd. Denna artikels beskaffenhet är en lifssak för dem. De ställa den ofta sjelfva i ordning för sig, och att få en likkista till present är i Kina en stor hjertefägnad, hvarför barn icke kunna visa sin kärlek till föräldrarne på något bättre sätt än med att gifva dem vackra likkistor. Denna likkistidé har fått ett visst kraftigt uttryck i den allmänna sägnen att man, för att kunna vara riktigt lycklig, bör ha sett dagen i Suchow, der de vackraste qvinnorna finnas, lefva i Canton, der lyxen är störst, och dö i Lianchou, som erbjuder det bästa materialiet för — likkistor.

Men ehuru största delen af detta stora rikes oräkneliga menniskoskara står på en tämligen låg andlig nivå, hvilket bevisar att den har en mycket liflig strid för blotta tillvaron, lära dock de få lyckligt lottade ega lika god hyfsning och i intellektuellt afseende stå lika högt som motsvarande klass i den kaukasiska stammen. Att Kina i dag icke eger de mekaniska uppfinningar eller tillgodogjordt sig de vetenskapliga resultat, hvilka europeer och amerikanare äro i besittning af, talar icke om någon underlägsenhet å dess sida, utan måste betraktas såsom följden af dess envisa beslut att icke låta beröra sig af den moderna civilisationen. Dock kunde kineserna för århundraden sedan skryta af mycket stort, som ej blef Europas förrän långt senare. Vår tryckkonst kom med Gutenberg för 400 år sedan; kineserna hade sin redan 400 år dessförinnan, då de tryckte en så kallad imperialupplaga af sina heliga skrifter. Att de äro skickliga i mångahanda konster och yrken, derom vittna bäst deras till alla delar af verlden utsända handelsartiklar. Det yrke, som står högst, lär emellertid vara åkerbruket, som vårdas med yttersta omsorg.

Kinas armé torde bestå af omkring en million man i fredstid, flottan af 3000 skepp, hvaraf en tredjedel är flodfartyg. Konfusii eller konfutse religion är den allmännast rådande, buddaismen dernäst, hvarjemte finnes en tredje väl spridd sekt.

Så långt om Kina och dess forntid i allmänhet. Nu några sidor om dess historia sedan vi började skrifva 1800.

FRITZ REUTER.

Mycket är det icke, men det lilla vi kunna inrymma tjenar dock till att visa, att äfven Kina, väldigt som det är i omfång, folkmängd och resurser, förr eller senare skall öppnas för den moderna civilisationens inflytande.

Den första storm som i vårt århundrade upprörde den kinesiska civilisationens annars lugna yta kom 1850. En man af anspråkslös härkomst — hans namn var Hung-sew-Tseun — vardt omvänd till kristendomen och bildade en kristen sekt, hvilken på hösten samma år kom i fejd med myndigheterna och antog politisk karakter. Hung, som vi för korthetens skull kalla honom, påstod sig ha blifvit af Gud ålagd att utrota afguderiet, fördrifva tartarerna och upprätta en ny ordning eller dynasti, nämligen Taeping, den eviga freden. Han antog derför titeln Tae-ping-wang eller Tien-wang, den himmelskt sände, medan fem af hans förnämsta ledare nämdes vesterns prins, österns prins, nordens prins, söderns prins samt den assisterande prinsen. Resningen antog ett fruktansvärdt omfång. Hung vann anhängare i tusental och marscherade segerrikt från Kwang-se till Nankin, och så uthålliga voro de, att det icke var förrän 1865 som de kejserlige härarne, ledda af amerikanska och engelska officerare, förmådde undertrycka upproret.

Anmärkas bör här att Hung icke var kristen i ordets egentliga bemärkelse. Han hade läst några missionärspamfletter och bildat sig ett halft kristet, halft hedniskt begrepp om Jesu mission, den han förmodligen fattade såsom ett försök att bilda ett verldsligt rike. Huru som helst, så blandade han upp en mängd gamla kinesiska ideer med de nyare och lyckades ställa till en omhvälfning, som måste ha burit en del vigtiga följder med sig, ity att utländingarne genast erhöllo flera fri- och rättigheter.

För några hundra år sedan var, vill det synas, Kina fullkomligt vänligt stämdt mot andra raser och nationer. Men förhållandet var här detsamma som i Japan, nämligen det, att portugiserna, hvilka lågo i förbindelser med kineserna, bedrogo de senare på alla möjliga sätt. Detta var 1520—70. Ett par hundra år senare vardt Englands handelsförbindelser med landet inskränkt blott till Canton å Kinas sida och Ostindiska

LORD BYRON.

kompaniet å den andra. Detta bolags monopol upphörde 1834, hvarefter England ville med maktspråk tvinga Kina att öppna alla sina hamnar för engelska skepp. Eftergifter gjordes af Kina, men när myndigheterna började inse, hvad den anglo-indiska införseln af opium innebar, aflades våldsamma protester, som ledde till öppna fiendtligheter, hvarunder vissa kinesiska ledare talade om att skicka en expedition emot England. Detta land, som kände sig temligen tryggt emot faran af en kinesisk invasion, lät icke skrämma sig, men tog hotelsen till pretext för ett oförsvarligt anfall å flera städer, deribland Canton. Fred uppgjordes, men nytt missnöje uppstod hos kineserna och nya engelska våldsbragder följde, så att Kina slutligen fick den dödande och demoraliserande opiumhandeln sig påtvingad af en nation, som påstår sig gå i spetsen för civilisationen.

Sedan dess har den europeiska handeln med Kina antagit vidlyftiga proportioner. Detta särskildt hvad England beträffar, hvilket land årligen dit inför varor till ett belopp af mer än 50 millioner pund och sjelf derifrån mottager té och siden jemte andra varor till motsvarande belopp. Vårt eget land, Amerika, torde nu göra kinesiska affärer som representera hälften af denna siffra.

Sedan 1861, då regeringsombyte egde rum i Kina, hafva stora förändringar vidtagits såväl med afseende på den inre förvaltningen som den yttre politiken. Genom nya fördrag med de europeiska makterna och Förenta staterna äro dessa rikens innevånare berättigade att resa och företaga sig hvad de önska inom det himmelska riket, som på samma gång lagt i dagen ett ovanligt intresse för internationella lagar och förhållanden, som angå andra delar af verlden.

Häri kunna vi ju se början till ett nytt skede för detta mongoliska folk, som så länge stått opåverkadt af de reformerande ideer, som omdanat Europa och Amerika. Hvad Kina mest behöfver torde vara tidningar. Några sådana värda att nämnas har det aldrig haft, hvilket tillräckligt förklarar den okunnighet, hvari folket sväfvar med afseende på den yttre verlden. Kinas förnämsta tidning är ett slags hoforgan, som utkommit i Peking sedan urminnes tid, öfver 1000 år,

och innehåller ingenting annat, än hvad kejsaren, som genomser texten, tillåter tryckas. Mandarinväsendet (Kinas byråkrati) är dock icke nu så mäktigt som fordom. Enligt den kinesiska åskådningen representerar kejsaren himmelen och folket jorden. Emellan denna himmel och jord har mandarinen (tjenstemannen; byråkraten) varit medlaren. Denna uppfattning, som gällt sedan 2,200 år före Kristi tid, har nu, om man iakttagit utvecklingen i Kina rätt, å folkets sida börjat gifva vika för en mera rationell mening, svag ännu, men stadd i tillväxt, hvarom ju också de senare årtiondenas inre skakningar burit vittne. När den nya tanken vuxit ur barnskorna och kinesen lärt betrakta sig som en person med vett och fri vilja, ej som en kugge blott i ett stort hjul eller ett grand i en stor massa, skall han nog göra sig fullständigt fri från det gamla patriarkaliska systemet och ställa sig i harmoni med "barbarerna," som han ännu så gerna benämner alla utländingar.

FJERDE KAPITLET.

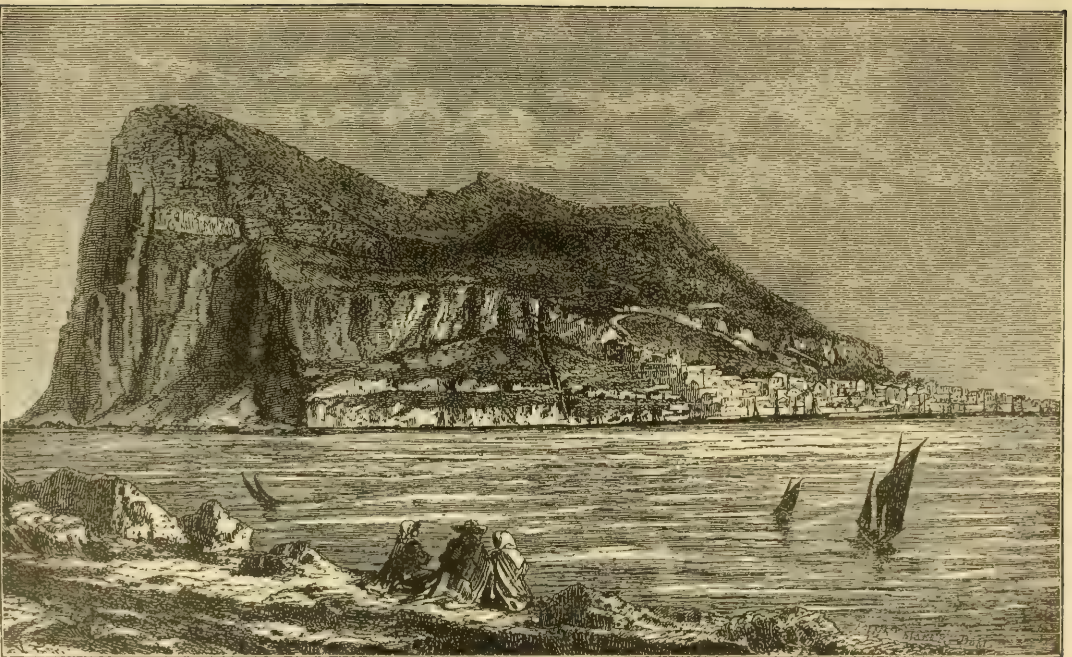
Australien. — Orsaker till engelsk utvandring. — England skickar sina brottslingar till Amerika. — En ny vändning. — New South Wales blir målet för deporteringarne. — Ett nytt rike grundlägges. — Australien befolkas. — Ett statsförbund uppstår. — Allmänna framsteg. — Englands främmande besittningar. — Gibraltar.

Nödvändigheten gör ibland en stor uppfinning, och nöden grundlägger stundom ett stort rike.

Ett exempel.

England, blott en liten ö, ej större än en af Amerikas medelstora stater, har alltid varit folkrikt och just derför "rikt på fattigdom", rikt på nöd och elände.

För något öfver ett hundra år sedan gjorde landets öfverklass allt i sin makt att förvärra istället för att förbättra massornas läge. Öfverbefolkadt som England var blef den tvungna sysslolösheten så stor och vidtomfattande, att hungern och lidandet skördade talrika offer. Detta var illa nog. Men de makthafvande gjorde det värre. Krigen hade förstört industri och åkerbruk, så att landet icke frambragte på långt när tillräcklig brödföda, hvadan äfven de, hvilka hade något att köpa för, ofta nog ledo brist, medan de fattiga svulto ihjel. Hvad gjorde parlamentet under dessa omständigheter? Man skulle ju kunna tro att det gick i författning om tullfri införsel af brödstoff och andra lifsmedel. Emellertid förbjöd det i stället all införsel af sådana varor. Landet skulle skyddas emot utländsk täflan. De förhatade grannarna skulle icke sättas i tillfälle att rikta sig på Englands nöd. De inländske lorderna voro mera berättigade till fördelen. De besutto jorden, och prohibitiva tullar på spanmål satte dem i stånd att suga den sista blodsdroppen ur folket.

GIBRALTAR.

Bortom hafven lågo gränslösa ängder af bördig jord, väntande på plog och spade, väntande på idoga händer att vända torfvan. Men derpå tänkte heller ingen. De fattiga voro för slöa och oföretagsamma, och de rike voro emot utvandring, som de till och med förbjödo. Det dugde icke att låta folket fara sin väg, sade de, ty då blir arbetet för dyrt här hemma.

Sådana der statsekonomiska tänkesätt gällde för ett hundra år sedan — icke i Kina, icke i Ryssland, utan i den stora kulturstaten England.

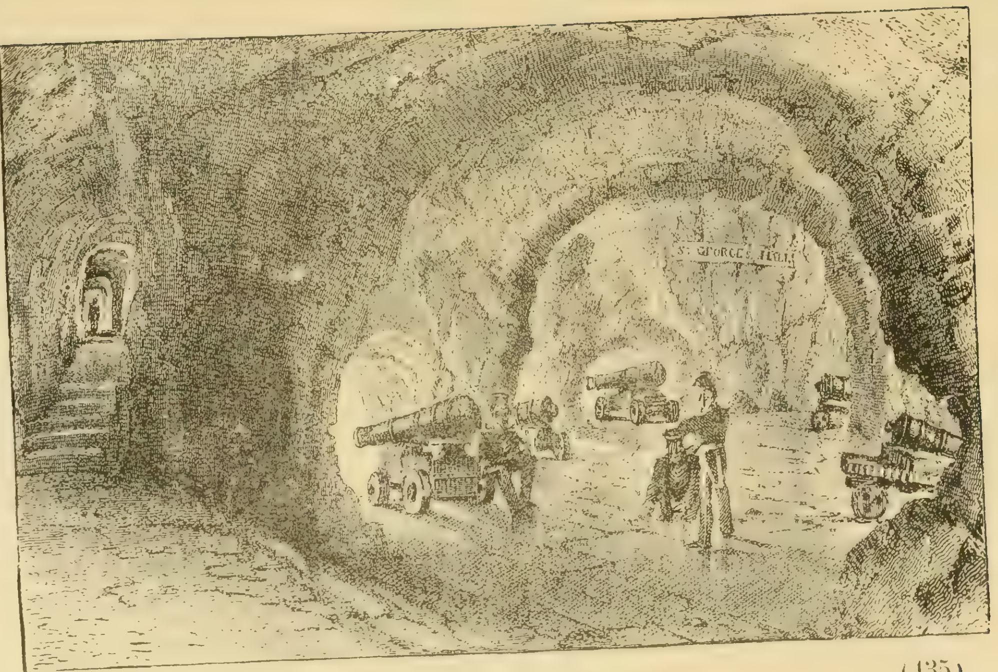
Den enda utvandring, detta rike då visste af, bestod i deportation af brottslingar till de amerikanska kolonierna. Men när sjelfständighetskriget utbröt och republiken upprättades, vardt det slut med denna engelska affär, då en annan utväg måste uttänkas att bli af med "de farliga klasserna".

Då föll tanken på den långt ner i söderhafvet liggande ön New South Wales, som England hade annekterat 1788. Dit fördes nu under ett halft århundrade skeppslast efter skeppslast af folk, som man icke ansåg sig böra hysa hemma. Dessa brottslingar voro naturligtvis till största delen frukten af de brittiska institutionerna, de samhällets olycksbarn, som, moraliskt taladt, voro den ekonomiska orättvisans och kortsynthetens foster.

Sålunda lades grunden till ett nytt rike, som en dag skall varda lika stort och mäktigt som det stolta moderlandet.

Men det kom en dag då de i Australien bosatta aktningsvärda britterna höjde en kraftig protest emot ditsändandet af flera brottslingar. Hederligt folk vägrade att dit utvandra, om de nya samhällena skulle förvandlas till straffkolonier. Den engelska regeringen insåg faran och förändrade sin politik. Utvandringen till Australien vardt åter respektabel och antog på samma gång större dimensioner. Nya kolonier sprungo upp i rask följd. Alla moderna institutioner infördes. Städer anlades, jernvägar byggdes o. s. v.

Kom så året 1891 och dermed en ny epok i dessa koloniers historia. Den 9:e April sagda år sammanträdde i staden Sidney, New South Wales, ett konvent och bildade en

KLIPP-BATTERI PÅ GIBRALTAR.

stor stat af de sex kolonierna New South Wales, South Australia, Queensland, Tasmania, och New Zealand. Statsformen är republikansk. Det nya riket omfattar 3,000,000 eng. qvadratmil och eger 3,000,000 invånare. En oafbruten jernväg af 2,600 eng. mils längd löper emellan South Australia och Queensland, byggd för en kostnad af $486,000,000.

Så mycket ha de senaste få årtiondena gjort för dessa söderhafsöar, som vid seklets början beboddes af några vilda stammar jemte några ännu vildare brittiska brottslingar.

Englands allra förnämsta lydrike är dock Canada, om ett land, som eger sin egen sjelfständiga regering och gör som det sjelft behagar i allting, kan kallas lydrike. Detta nordamerikanska område, som, ursprungligen franskt, öfvergick till England 1760, mäter sig i vidd med Förenta Staterna, men har ännu icke mer än 4,500,000 invånare.

Sjelfständigt som Canada är, räknar England det likväl som sitt, ehuru förhållandet emellan de båda landen närmast liknar det emellan Sverige och Norge. Kanske det bästa beviset på både Canadas och Australiens oafhängighet af England i hvarje hänseende ligger i det betydelsefulla faktum, att dessa båda så kallade kolonier icke draga i betänkande att tullskatta engelska varor. Också medgifva Englands statsmän att moderlandet, som det ännu kallas, ingen nytta har af sin väldiga nordamerikanska besittning med dess 5,000,000 invånare och högt uppdrifna industriväsen. England har ej mindre än 38 särskilda kolonier eller kolonigrupper, varierande i storlek från Gibraltar (2 eng. mil i omkrets) till Canada, hvars areal är 3,500,000 eng. qvadratmil. En gång, och icke så länge sedan, regerades dessa från London, der det påstods, att de endast voro till för Englands nytta och fördel.

Men den amerikanska revolutionens följder hafva bringat det stolta och egennyttiga Albion på andra tankar. Emellan England och Canada är bandet mycket löst och den dag förmodligen icke fjerran, då det kommer att alldeles upplösas. Skulle Canada i ett dylikt fall komma att välja en president till högsta chef, är det mer än troligt att denne varder vald af Canada och Förenta Staternas folk i förening.

Det kan icke intressera läsaren att höra någon längre berättelse om Englands många, mera aflägsna, främmande besittningar, såsom Malta, Ceylon, Cypern o. s. v., icke heller står förvärfvandet af dessa öar i förbindelse med någon större händelse i detta århundrade, om vi undantaga Cypern, hvarför redogöres i artikeln om det rysk-turkiska kriget, men en af de engelska medelhafsbesittningarne är dock så vigtig och betraktas med ett så allmänt intresse, att vi icke kunna utan en viss salut gå den förbi.

Som ofvan nämts, omfattar den en yta af endast två eng. mil, och likväl är det sannolikt att England hellre efterskänkte all sin s. k. rätt till Canadas 3½ millioner qvadratmil vida område, än den skatt, det tror sig ega i fästningen Gibraltar, som kommenderar sundet, hvarigenom man inkommer till Medelhafvet från Atlanten.

Gibraltar är stulet, liksom mycket annat engelskt. Dess engelska historia räknas från 1704 — så långt tillbaka, att verlden förglömt de fula åtkomsthandlingarne. Klippan — ty det är blott en sådan, ehuru befästad — togs som god pris i det spanska successionskriget nämda år. Vid spanska konungen Karl II:s död 1700, framträdde två tronkräfvare — den ene erkehertig Karl af Österrike, den andra Philip af Anjou, sonson till Louis XII af Frankrike. England tog östrrikarens parti. I det krig, som följde, intogs Gibraltar af de allierade engelska och holländska flottorna, biträdda af ett antal tyska landttrupper. Som fästningen för århundraden hade tillhört Spanien, och emedan England nu icke uppträdde för sig sjelft, utan för detta lands tronpretendent, fordrade ju all lag och rätt att Gibraltar skulle tillhöra honom, hvilket de allierade till och med lära ha förklarat den dag, då klippan föll i deras händer. Men detta förhindrade icke den engelska amiralen att kort derpå hissa sitt lands flagga öfver fästningsmurarne och förklara klippan brittisk egendom.

År 1782 gjordes det sista stora försöket att med bomber återbörda godset, men förgäfves. Gibraltar, såsom då och nu befästadt, är ointagligt. En ofantlig flotta hade nämda år sammandragits i ändamål att göra slut på det engelska väldet öfver klippan, men resultatet vardt skeppens förstöring under fästningens eld, och sedan dess har Gibraltar icke fått någon vidare påhelsning af detta slag.

FEMTE KAPITLET.

Central-Amerika. — Folk och civilisation. — Ursprungligen spanska kolonier. — Hur Central-Amerika berördes af den franska revolutionen. — De fem staterna förklara sig sjelfständiga. — En Central-Amerikansk union. — Den brister. — Justo Rufino Barrios. — Hans manifest 1884. — De fem republikernas inre tillstånd. — Framsteg och odling.

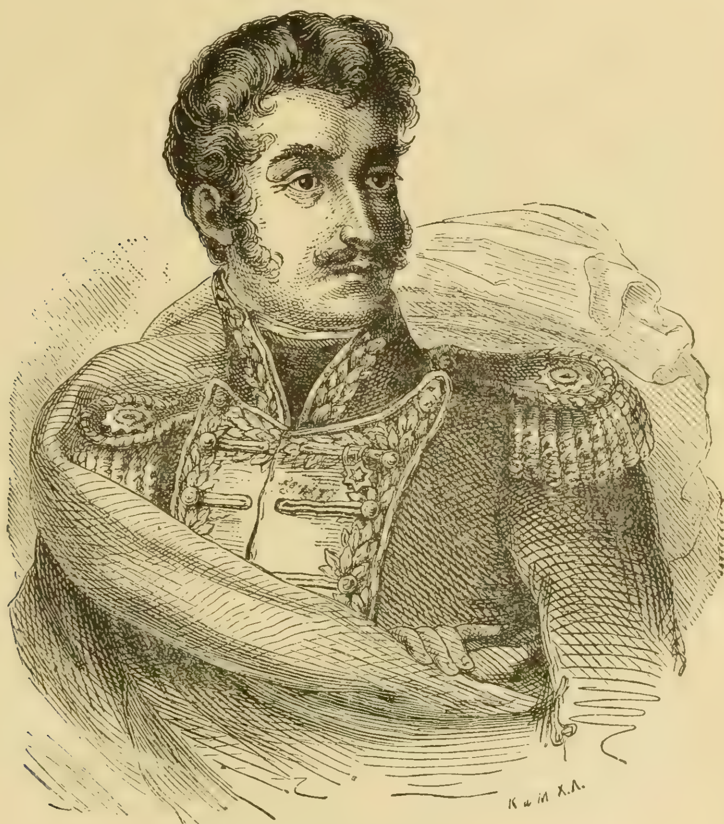
Med Central-Amerika förstå vi de fem små republikerna Guatemala, Honduras, San Salvador, Nicaragua och Costa Rica.

Namnet antyder läget, som är i midten eller centern af den vestra jordhalfvan, förenande dess norra del med dess södra. Mer behöfver icke sägas här i fråga om nämda staters geografi.

Hvad folket och civilisationen vidkommer, så vet nu litet hvar, att denna del af Nya verlden så väl som den södra i början legat under spanskt välde, hvadan språket ännu är spanskt, hvilket äfven kan sägas om folket, ehuru det under århundradenas lopp blandats med andra raser, isynnerhet den indianska, landets ursprungliga, hvadan det är ett temligen blandadt blod, detta sydamerikanska, som så ofta brusar upp i revolutioner och andra våldsamma rörelser.

Dessa fem stater, hvarom nu är fråga, tillhörde Spanien såsom kolonier ända upp till början af detta tidehvarf och fortforo såsom organiserade delar af samma rike ett par årtionden till. För den sjelfständighet, de åtnjuta i dag, ha de på visst sätt Napoleon Bonaparte att tacka. Det hade alltid funnits ett mycket välgrundadt missnöje emot Spanien i dessa dess kolonier, dem moderlandet behandlade ungefär som England behandlade sina nordamerikanska kolonier. Till följd häraf var harmonien emellan dem (de Central-Amerikanska kolonierna) och Spanien allt annat än den bästa vid tiden

för Napoleons krigiska framfart i Spanien år 1808. Denna händelse medförde för Spanien den skenbara fördelen, att de amerikanska kolonierna drogos närmare moderlandet, hvars afsatte konung de lojalt vidblefvo.

SIMON BOLIVAR.

Men detta steg å deras sida synes ha ländt dem sjelfva till större gagn än Spanien. ty då de napoleonska stormarne rasat ut och detta land kände sig lugnt igen. begärde och erhöllo kolonierna representationsrätt i den spanska riksdagen, eller *cortes*. De menade väl dermed ingenting annat än godt för moderlandet. men steget ledde emellertid till,

att de senare lössleto sig från detsamma och upprättade egna republikanska styrelser. Under den stora revolutionsperioden 1821 och följande år höjde den ena efter den andra den sjelfständiga republikanska flaggan, hvilket icke var förenadt med någon större risk eller svårighet, då Spanien såg alla sina amerikanska lydriken i begrepp att när som helst bjuda sig ett långt ehuru icke så ömt politiskt farväl.

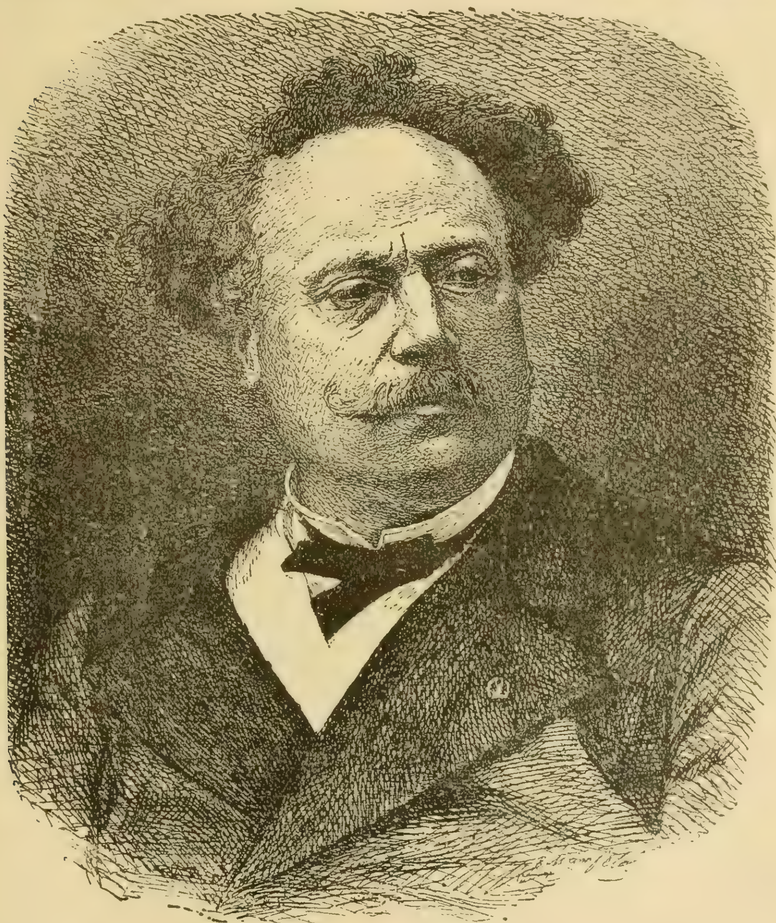
Vi meddela bilden af Simon Bolivar, ledare för de centralamerikanska staterna i deras kamp för frihet.

Var det jemförelsevis lätt att blifva Spanien qvitt, så blef det dock svårare att vidmakthålla inre fred och endrägt uti de nya politiska staterna. Det finnes, som vi veta, vissa delar af vår glob som utgöra de naturliga orkanernas valda fält, om vi så må uttrycka oss. Central-Amerika är de *politiska* stormarnes, revolutionernas, förnämsta tummelplats här i verlden. Dess profana historia företer i det stora hela egentligen ingenting annat än en lång rad af blodiga partifejder, och dess kyrkohistoria utgör i sina hufvuddrag en sorglig berättelse om, hur presterna genom sina intriger stundom tändt, stundom underblåst revolutionsflammorna. I Nord-Amerika afgöra vi de vigtigaste och kinkigaste politiska frågor endast med pennan till vapen, ty sedan vi med tidningarna eldat sinnena till strid, låta vi segern hvila å den sida, der de flesta valsedlarna falla. Central-Amerikas stater ha, såsom republiker betraktade, precist samma tillfälle, men vädja ändå så gerna till det råa våldet, revolutionen.

Förmodligen var det, å de mera sansades sida, i afsigt att gifva mera stadga och säkerhet åt samhällena som ett Central-Amerikanskt statsförbund ganska tidigt ingicks, men unionen höll icke ihop längre än till 1840, efter hvilken tid krig emellan de olika staterna och inbördes krig varit de förnämsta händelserna å detta geografiska område.

Ett nytt försök att förena de fem små republikerna till en enda stor gjordes af den på sin tid mycket omskrifna Barrios för blott några få år sedan, och som detta bildar ett af de senaste och på samma gång intressantaste blad i detta tidehvarfs Central-Amerikanska historia, skola vi dröja några minuter dervid.

Justo Rufino Barrios föddes 1834 i San Marcos, Guatemala, hvars diktator han efter många politiska vexlingar och äfventyr, slutligen blef. År 1876 uppgjorde han en på sitt

ALEXANDER DUMAS.

sätt vacker plan att sammanslå de fem republikerna till ett förbund. Genom dels vapenlycka, dels diplomatiska planer, lyckades han vinna Guatemala, Honduras och San Salvador på sin sida. Men Nicaragua och Costa Rica spjernade emot,

emedan de icke kunde inse hvari fördelen af en sådan förening skulle ligga. Emellertid samtyckte deras respektive regeringar till deltagande i en allmän kongress, hvars uppgift var att uppsätta förslag till förbundsartiklar, samt att vidtaga andra mått och steg för den påtänkta unionen. Dermed hade dock icke de båda republikerna ingått i Barrios' federation, ty när frågan underkastades lagförsamlingarnes omröstning förföll förslaget. Detta var år 1884. I Februari påföljande år lät Barrios genom ett manifest folken i de olika staterna förstå att unionen vore af Guatemala beslutad. Honduras ratificerade genast akten, men de andra, Salvador inbegripen, vägrade att erkänna sig såsom medlemmar i förbundet. Detta satte den häftige Barrios i raseri, hvilken genast förklarade att han med Guatemalas rikliga resurser ämnade tvinga dem att ansluta sig. Desse ingingo då ett offensivt och defensivt förbund emot Guatemala och Honduras samt vände sig på samma gång till Mexico och Förenta Staterna med anhållan om bistånd. Förenta Staternas regering ansåg sig icke böra vidtaga något annat steg än att skicka en örlogsman dit ner i ändamål att försvara sina intressen. Uppmuntrad af denna neutrala hållning å den närmaste stormaktens sida tågade Barrios in med en armé å Salvadors område, der han mötte de allierade och levererade batalj, men stupade på slagfältet den andra April 1885. När nyheten härom hann till Guatemala, skyndade sig lagförsamlingen att upphäfva dekretet om den centralamerikanska unionen, som derför aldrig kom till stånd.

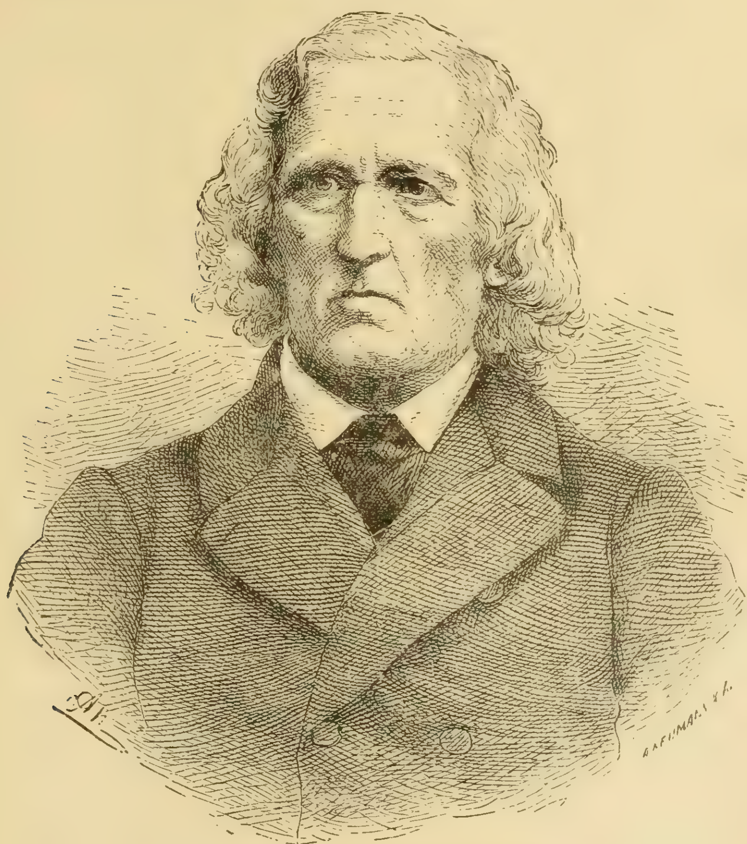
Barrios enka förflyttade sig sjelf och sin stora förmögenhet till staden New York, der hon nu bor i glans och prakt såsom senora Barrios.

De fem republikernas areal utgör tillsammans 17,500 eng. qvadratmil. Klimatet varierar betydligt, men anses i allmänhet såsom ganska godt med en medeltemperatur af 72 grader Fahrenheit om sommaren. Hvad Costa Rica särskildt vidkommer, så finnes der alla temperaturgrader, från den mest försmäktande hetta till den allra behagligaste sommarvärme.

Jordbäfningarne äro, näst de politiska revolutionerna, dessa republikers största fara, kanske dock mest i Guatemala och San Salvador. Liksom de oupphörliga politiska striderna

forvandlat mången annars blomstrande nejd till en obygd. så ha jordbäfningarna ödelagt andra vackra platser.

Centralamerikas sammanlagda befolkning var 1885 icke mer än 2,831,849, fördelad som följer:

JAKOB LUDVIG GRIMM.

Costa Rica	182,073
Nicaragua	400,000
Salvador	612.813
Honduras	360.000
Guatemala	1,276.961

Dessa stater hafva, alltsedan de blefvo sjelfständiga, försökt att ditleda emigrationen. Såsom lockelse har användts skattfrihet, frihet från militärtjenst, fritt land och många andra friheter.

Någon större folkström har dock icke kunnat ditledas. Klimatet, ehuru hvarken ovanligt varmt eller odrägligt kallt, stämmer icke öfverens med nordeuropeernas fordringar, hvadan man sett hela kolonier af sådana på kort tid bortryckas af sjukdomar. I Honduras, hvars regering börjat göra utomordentliga ansträngningar för landets uppodling och befolkning, ha på senare åren ej så få nordamerikaner slagit sig ned för den lönande banana-odlingens skull, och de synas trifvas bättre än tyskar, engelsmän och fransmän.

Infödingarne sjelfva bestå dels af indianer, som äro ganska civiliserade, dels af s. k. *ladinos*, med blandadt spanskt och indianskt blod. Af de tvänne klasserna sägas de rena indianerna vara bäst, emedan *ladinos* besitta båda klassernas laster, men icke bådas dygder i samma grad. Negrerna äro också väl representerade och äro vida intelligentare än de i Förenta staterna bosatta.

Dessa staters intellektuella ståndpunkt kan icke sägas vara hög. Uppfostringsväsendet har hela tiden legat i presternas händer — och man vet ju förut hurudant katolicismens nit för folkupplysning är, särdeles i de länder, der denna kyrka, liksom i Central-Amerika, är den enda med makt och inflytande.

I Costa Rica ha kanske de kraftigaste ansträngningar i detta afseende gjorts. Der togs hela skolväsendet om hand af regeringen 1881. Huru det vid samma lag stod till med den allmänna bildningen i landet, framgår klarast af statistiken, som visar, att endast 14 procent af befolkningen kunde läsa. Häraf följer att — och detta ej blott med hänsyn till Costa Rica, utan äfven alla dess grannar — litteraturen är så godt som ingen. Blott några få tidningar finnas och ändå färre böcker, d. v. s. i landet författade och utgifna sådana. När en person eger någonting vigtigt att säga, letar han reda på någon tidningsman och förmår honom att ge luft åt de

tankar han umgås med. Kan han skrifva sjelf och ingen tidning finnes i närheten, så utgifver han en sorts pamflett eller ströskrift. Ibland utgifves naturligtvis något större tryckt arbete, som då måste betraktas såsom en vigtig händelse.

Man torde med anledning häraf spörja, huru tidningspressen kan taga sig fram. Till svar på en sådan fråga lemnar oss en historieskrifvare den upplysningen, att regeringarne hålla de späda företagen under armarne, då de icke kunna *gå* med egen kraft. Detta till en viss grad, naturligtvis — ej obegränsadt, emedan det ju då lätt blefve stockning i marknaden på varan.

Så länge dessa stater såsom kolonier lågo under Spaniens spira tilläts ingen annan religion än den katolska, och det var under dessa sekler som folket erhöll det andliga skaplynne, det än i dag låter framskina i många stycken. Med det absoluta prestväldet vardt det slut redan för 60 år sedan, då till och med mer än en prelat utvisades och klostren stängdes. Dock endast för en kort tid. När de konservative återtogo makten erhöllo presterna sina privilegier tillbaka och dermed sin makt att ingripa i staternas lifsförhållanden. I följd häraf har katolicismen satt sin stämpel på de sociala institutionerna och folket, som derför icke eger någon andlig lyftning att tala om. Likväl tolereras alla trosbekännare för så vidt de sjelfva tolerera katolikerna.

Denna Central-Amerikanska öfverklass kan naturligtvis i fråga om rikedom icke jemföras med Nord-Amerikas eller Europas förmögna klasser, men den söker likväl att så mycket som möjligt likna dessa i klädsel och andra stycken, hvartill icke fordras så stora summor. Här i Förenta Staterna ser man den rike, som förfogar öfver ett eller ett par hundra millioner dollars, färdas fram med ett “extra” bantåg, bestående af lokomotiv, bagagevagn, en vagn att dinera uti och en praktvagn att åka och sofva i. I Guatemala, Honduras eller Salvador deremot åker väl den rike på jernväg, der sådan finnes, hvilket icke är allestädes, men rider annars på en mulåsna af ett bättre slag, en som är värd minst $150. Sadeln är då silfverbeslagen och betslet prydt med silfver-

ringar. Sederna och lefnadssättet skilja sig mer eller mindre i de olika republikerna, men äro i hufvudsak temligen lika.

Här, liksom i de "högt civiliserade" länderna, måste ett kostsamt härväsen vidmakthållas. Lilla Costa Rica med sina 182,000 invånare stoltserar likväl med en armé om 15,000 man jemte 6,000 man reserv. Nicaraguas här består i fredstid af 10,000 man. I Honduras finnes blott några få "stamtrupper," men blir det krig, så äro alla män emellan 18 och 50 års ålder skyldiga att tjenstgöra. Salvador hade för tio år sedan ett "härordningsförslag" på tapeten, som gick igenom med glans, så att dess armé nu räknar 20,000 man. I Guatemala, hvars stående armé är 16,000 man stark, kunna till krigstjenst utskrifvas alla män emellan 18 och 50 år, med undantag af prester, studenter, indianer och sådana som köpa sig fria med $50. Den fattiga lilla staten utgaf ej mindre än en million dollars för sin här 1883.

Central-Amerikas hufvudnäringar äro boskapsskötsel, tobaks- och sockerodling samt odling af indigo, kaffe, åtskilliga fruktslag, bomull o. s. v. samt grufdrift. Åkerbruket ligger ännu i sin linda, hvilket också lär vara förhållandet med fabriksväsendet. I åtskilliga af staterna, isynnerhet på kusterna, vinnlägger man sig nu mycket om jernvägar såsom ett nödvändigt steg för jordbrukets lyftning. I Honduras är tillgången på mineralier störst. Bergsbruket var ganska högt uppdrifvet för en tid sedan. För 40 år sedan underhöll staten sig på sina guld- och silfvergrufvor Men den verldsförbannelse, som vi kalla krig, kom och förstörde såväl kapitalet som konsten och företagsamheten. Dock upptages ännu guld till ett värde af några hundratusen dollars om året i Honduras, och i de fem staterna har sedan seklets början guld- och silfverproduktionen enligt ett allmänt öfverslag, uppgått till 35 millioner dollars.

SJUNDE AFDELNINGEN.

VETENSKAPER OCH UPPFINNINGAR.

I. STORA UPPFINNINGAR. II. MONITOR OCH DESS SKAPARE. III. I DET STORAS VERLD. IV. I DET LILLAS VERLD.

FÖRSTA KAPITLET.

Förvånande framsteg i allmänhet. — Läkareinstrument. — Tändstickan. — Fotografien. — Ångkraften. — Telegrafen. — Elektriciteten. — Tryckpressen. — Eldvapen. — Mikroskopets under. — Spektroskopet.

En af de största och betydelsefullaste rollerna i det drama, som vi kalla den menskliga utvecklingens, innehafves af uppfinningskonsten, hvars triumfer under detta sekel i glans och prakt öfverträffa allt annat.

Vi skryta i dag öfver den höga rang, vår tid intager i seklernas rad, och vi peka då stolt på de stordåd och "underverk," som äro den mekaniska vetenskapens, de sköna konsternas och den industriella företagsamhetens. En blick öfver detta stora område är således alldeles oundgänglig, då man vill teckna tidehvarfvets historiska grunddrag. Ja, det nittonde århundradets skönaste och väsentligaste historia ligger just häri, och

"på den ljufva fredens stig
ock lagrar gro, liksom i krig."

Ehuru med den stora skillnaden att krigets lagrar snart förblekna eller förvandlas till giftplantor, då fredens deremot grönska för evigt.

Den forskande ande, som under de senaste hundra åren manat menniskan framåt från seger till seger på denna oblodiga mark, tycks icke hafva lemnat någon vrå af tankens verld obesökt. Det var föregående seklers stora fel att såsom fullkomligt anse allting, som kom till stånd, från den teologiska satsen, som skulle bestämma min tro, till den politiska, som förestafvade mig mina politiska handlingar, och från den läkarekonst, hvarå kroppens väl berodde, till de mekaniska inrättningar, hvarmed allt arbete underlättades.

"Känn dig sjelf" var en gammal grekisk orakelsats, som hade ljudit genom årtusenden, då vårt tidehvarf grydde, men, som det vill synas, var det icke förrän just då, som menniskan började med allvar gripa sig an med sökandet efter den sjelfkännedom, som skulle visa henne hur mäktig hennes ande är och hur underbart hela hennes väsen. Hur litet visste man icke till exempel om sin egen kropp och arten af dess krämpor *då*, och hvilken framgång häri har ej vunnits sedan! På detta forsknings- och experimentalfält har den mekaniska vetenskapen kommit läkaren tillhanda som en gudasänd välgörare. Vi åsyfta nu isynnerhet de många olika slags instrument, som senare tiden skänkt läkarekonsten. Med tillhjelp af sådana underbart sinnrika inrättningar som laryngoskopet, stethoskopet och oftalmoskopet kan nu läkaren med långt större säkerhet än förut följa sjukdomens gång och utveckling hos patienten. Med mikroskopet sättes han i stånd, att med ytterlig noggrannhet undersöka de finaste och mest komplicerade organer och deras funktioner. Genom upptäckten af kloroform erhöll han ett medel att helt och hållet döfva de obeskrifliga qval, som eljes äro förenade med operationer och amputationer etc. På grund af vidgade studier och nya rön kan han nu i många fall rädda en lem, som eljes måst amputeras. Förr i tiden tillgrep doktorn knifven och sågen, för att t. ex. aftaga en arm eller ett ben, som råkat ut för någon som obotlig ansedd åkomma, hvaremot vår tids läkare i vissa fall förmår att hela lemmen, medan han i andra aflägsnar blott någon mindre del, så att ingen vanställdhet behöfver uppstå. Han kan aflägsna en knäskål, en armbåge eller ett skulderblad, utan armens eller benets förlust. Och när amputation *måste* ske, förstår man nu att ersätta den naturliga lemmen med en konstgjord sådan. *En* skön triumf för vår tid! Hundratals andra liknande skulle kunna anföras och skrifvas på de senaste femtio årens meritlista, men naturligtvis toge detta ett alldeles för stort utrymme i anspråk. Vi öfvergå till en annan provins i de moderna uppfinningarnes stora rike. Den gamla kyrkohistorien förkunnar, att ljus höllos ständigt brinnande i forntidens hednatempel, och en häfda-

tecknare tror att det möjligtvis var svårigheten att få eld den tiden, som gaf anledning till bruket. Vi veta ju alla, att man då och i årtusenden derefter icke visste något annat sätt för framtvingande af eld, än gnidning medels trästycken. Flintan efterträdde gnidningen, men ännu hade menniskorna besvär nog att till lif väcka den värmande och lysande flamman. Först med innevarande sekel föddes den lilla varelse, som vi kalla tändstickan, och hvilken välgörande verlds-

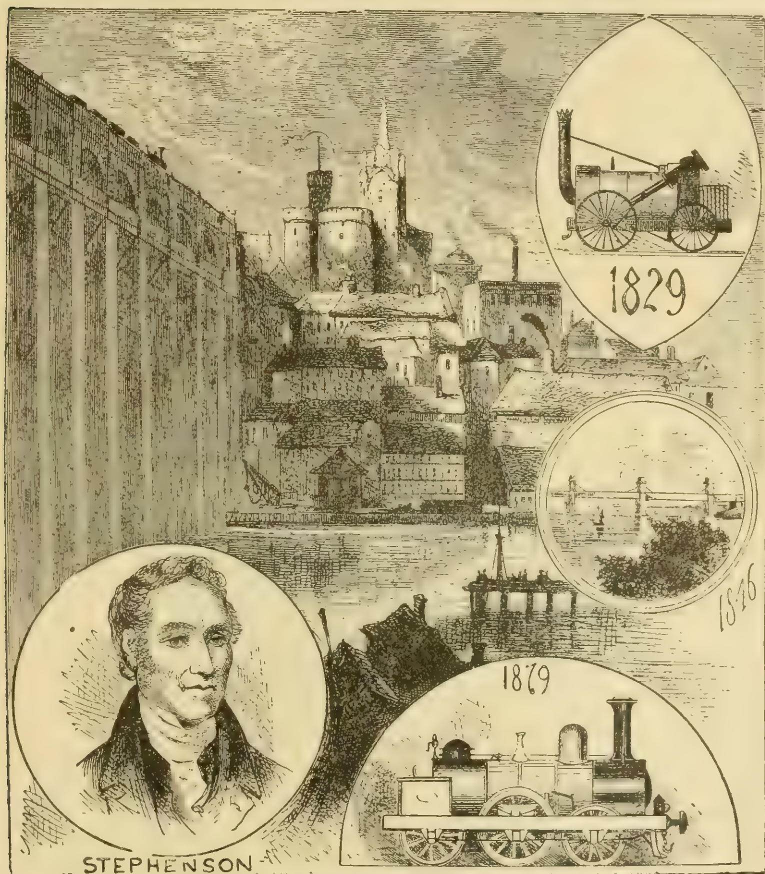
JAMES WATT.

omhvälfning åstadkom icke den! Men liten och enkel som den är utgör den likväl totalprodukten af flera olika verldsdelars bidrag. Från Sverige och Norge hemtar man merendels det furuträ, hvaraf virket består, från Sicilien hemtas svaflet, der uppkastadt under de vulkaniska utbrotten. På de sydamerikanska slätterna ligga massor af förvittrade ben efter djur, som lefvat der en gång, och ur dessa ben frambringar man fosforen. Från tändstickan (den största samhällsomdanaren

på sitt område) ledes tanken på fotografikonsten, som också är ett ljusets och det nittonde århundradets glada barn. Den daterar sig endast från 1840-talet. Det var då, som någon upptäckte att solljuset, återkastadt från ett visst föremål, kan på en för ändamålet kemiskt beredd yta på det allra noggrannaste frambringa samma föremåls bild. Så uppstod konsten att på några sekunder måla ett trognare konterfej än den skickligaste målare kunde åstadkomma på hela veckor. Men hela processen var i början mycket dyrbar och äfven bristfällig. Genom ständigt gjorda förbättringar är den likväl numera så billig och förträfflig, att äfven den fattigaste har råd att "porträttera" sig, och sålunda har det förunderliga inträffat att bilden af vårt slägte kanske kommer att fortlefva igenom tidsåldrarna, för att visa "den sista menniskan", som jorden kommer att bära, hur hennes bröder och systrar, som lefde i det underbara nittonde århundradet, sågo ut. Men denna vackra konst låter använda sig på många andra praktiska områden. Se här ett, som omtalas i det senaste fransk-tyska krigets historia. Under preussarnes belägring af Paris 1871 afskars all förbindelse emellan denna stad och den yttre verlden. I Paris bodde många engelsmän. Dessas vänner i England kunde icke sända eller erhålla några bud pr. post, telegraf eller på något annat vanligt sätt. Då kom fotografikonsten dem till hjelp. De i England boende läto först trycka sina bref i London *Times*. Derpå öfverfördes, genom mikroskopisk fotografering, tidningens hela sida på ett papper ej större än ett frimärke. Sedan skickades en brefdufva med detta bud till Paris, der innehållet återställdes till sin ursprungliga storlek för att vidare kopieras och tillställas adressaterna.

Men det var med ångans användande såsom rörelsekraft som de mekaniska konsterna togo i besittning, så att säga, den verld, der de nu eröfra den ena stora troféen efter den andra. För ett hundra år sedan, nej, ännu senare, gjordes nästan allting för hand — och gjordes långsamt, klumpigt, illa. Så kom James Watt med sin lilla ångpanna och vände upp och ned på den gamla ordningen. Dock stod den meka-

niska skickligheten äfven i England så lågt den tiden, att han lär nästan hafva förtviflat vid försöket att få en maskin gjord för åskådliggörandet af sin idé. Det fanns, med andra

GEORGE STEPHENSON.

ord, intet mekaniskt sinne som kunde gifva uttryck åt den tanke, som hade intagit Watt. Men med tiden kom konsten tanken till hjelp, i det den ena ångmaskinen efter den andra infördes på de stora industrifälten, der sedan den ena idéen

födde den andra. Men Watts uppfinning var bestämd att utföra ett högre värf; den skulle föra nationerna närmare hvarandra och blifva början till ett stort förbrödringsarbete. Lokomotivet och ångbåten skulle blifva ångans fosterbarn, så att säga. Med George Stephenson kom det ena, med Robert Fulton det andra. Stephensons första lokomotiv visade sig 1814, och ehuru det väckte ofantlig uppmärksamhet förmådde det dock icke "göra" mer än fyra engelska mil i timmen, hvaremot våra dagars ånghästar springa ända till 125 mil på samma tid. Ångbåtarne, i sanning snabba nog, då de tillryggalägga afståndet mellan Amerika och Europa på omkring fem dagar, ha emellertid icke gjort lika stora framsteg som lokomotivet. Fultons "Savannah" (den första ångare som öfverfor Atlanten) gjorde resan mellan de båda verldsdelarne på tjugutvå dygn. Detta var 1818, således för endast 75 år sedan, och nu se vi alla haf och floder hvimlande af ångfartyg, små och stora, från den lilla lustbåten, som lik en svala ilar emellan gröna stränder, till det väldiga jernskeppet, ur hvars gluggar jättekanoner hota oss med sina mordiska blickar.

Med ånga utföres nu nästan allting. I storstädernas hus gå vi upp och ned mellan våningarna medelst ångkraft. Med ånga kokas maten och värmes rummen. Med ångplogen plöjas de jemna slätterna och med ångmaskiner mejas de.

Genom alla dessa tusenfaldiga uppfinningar, hvilka gifvit åt tidehvarfvet namnet *ångans*, hafva en mängd nya industrier uppstått, som befordrat ekonomiskt välstånd i samhällena. Men af nästan större betydelse i kulturhistoriskt afseende har ångkraften varit såsom det band, hvarmed de olika folken sammanförts "i anda och sanning". Det var under seklets tidigaste skede någonting ovanligt att man företog en längre resa, än man kunde fullborda till fots. Den stora mängden af menniskor lefde och dogo på samma fläck, der de först sett dagen. Den vida verlden utanför hembygdens gränser var och förblef ett okändt land, och menniskorna der oförstådda främlingar, dem man så gerna ville betrakta som fiender. Man lärde knappt känna sina närmaste gran-

nar. Med jernvägen kommo andra tider. Den satte menniskorna i rörelse, och genom den lifligare beröringen dem emellan afnöttes fördomarne, och i stället alstrades mera humanistiska känslor. Hvarje folk för sig blef och blir alltmer *ett* i språk, seder, bruk och tänkesätt.

Medan menskligheten ännu som bäst gladde sig åt denna stora eldens och vattnets gemensamma skapelse, såg hon ljungelden falla ur skyn, för att på jorden låta tygla sig och blifva

S. F. B. MORSE.

vårt slägtes lydiga slaf. Benjamin Franklin hade redan i det 18:e seklets senare hälft lyckats "fånga" blixten och genom åskledaren göra den oskadlig, der den förr kom "som en himlens dom", för att ödelägga den menskliga boningen. Det var en annan amerikan (Samuel F. B. Morse) förbehållet, att mer än 50 år senare göra samma kraft till kommunikationsmedel för tanken, i det han år 1844 lyckades upprätta en telegraflinie emellan New York och Baltimore. Inom några

år hade hvarje civiliseradt land i verlden tusentals mil af telegraf. Ännu några år, och vi se New York och San Fransisco likaledes förenade. Och slutligen företager man sig att på samma sätt sammanlänka jordens östra och vestra jordhalfva, i det en bro för tanken lägges emellan Amerika och England.

Ej nöjd med denna seger för tanken i dess oförkroppsligade form, om uttrycket tillåtes, beslöt man att gifva blixten en mera påtaglig skepnad i den elektriska lampan, som nu börjar upplysa städerna och äfven såsom fyrbåkssken kastar sina intensiva strålar ut öfver seglarens stråt i natten. Ännu ej nöjd med dess tjenster har man ställt den i täflingsstrid med ångan såsom rörelsekraft, förväntande att den dag skall komma, då vi med elektricitet skola förrätta allt, för hvilket förstnämda kraft nu användes, samt mycket mer, emedan vi redan begagna elektriska batterier och andra instrument af samma slag för helsovården. I tidens fullbordan framträdde telefonen, ett nytt elektricitetens barn — en telegrafens syster, som lärt sig tala. Med denna inrättning emellan sig kunna redan nu ett par personer föra tydligt samtal på flera hundra engelska mils afstånd, och hvem är det som icke tror, att telefonen i en ej långt aflägsen framtid skall efterträda telegrafen såsom föreningslänk emellan den gamla verlden och den nya?

Vi kunna anno 1892 tala, så att det höres ett hundra år eller ännu längre in uti — framtiden. Ett tal, hållet på någon af Chicagos salar, behöfver ej längre nedtecknas af en närvarande stenograf, för att varda bevaradt åt efterverlden, emedan det först antecknar sig sjelft och derpå reproducerar sig sjelft så ytterst troget och fullkomligt, att den, som varit närvarande vid talets hållande i dag, skulle igenkänna talarens röst hundra år härefter, om han också kunde vara närvarande då talet repeterades af Edisons fonograf. Vi önska att man äfven kunde på något sätt kasta sin blick, liksom man sänder sin röst, in i kommande sekler för att se om t. ex. de, som lefva 1992, hunnit göra någon intressantare uppfinning än denna talande maskin.

På tal om bevarande af ord och idéer för samtid och efterverld faller tanken genast på den s. k. konserverande konsten, den konst, som har till uppgift att föreviga alla andra, nämligen tryckerikonsten. Tidningspressen utgör en mycket vigtig del af denna, och dess historia i vårt århundrade är helt enkelt storartad öfver all beskrifning. Tidningslitteraturen blef snart den andliga häfstång, som, med andra inrättningar till hvilpunkter, har, andligt taladt, hvälft verlden

ROBERT FULTON.

ur sitt förra läge. Från Gutenbergs och den första tryckpressens tid (i början af fjortonhundratalet) till i början på detta århundrade stod denna konst så godt som helt och hållet stilla. Det var icke förrän 1814 som den första ångpressen kom till stånd, och det ansågs då såsom ett fenomen, när tidningen London *Times* trycktes med 1,100 exemplar i timmen. Dermed var man också nöjd i några år; man hade utbytt en press, som tryckte från 50 till 150 exemplar mot en

som lemnade 1,100 på 60 minuter — kunde man begära mera? Men hvad har händt sedan dess? Jo, i dag känner sig hvarje större tidningsutgifvare arm och förlägen, om han icke kan förse sig med en af de märkvärdiga inrättningar, som i en process trycker, skär och viker 30,000 blad på samma tid. Med stenografens och telegrafens tillhjelp lemnar den amerikanska tidningen i dag spaltlånga redogörelser

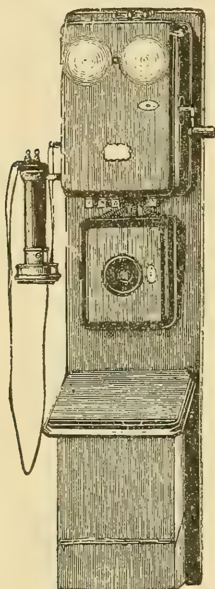

Fig. 2.

BELLS TELEFON.

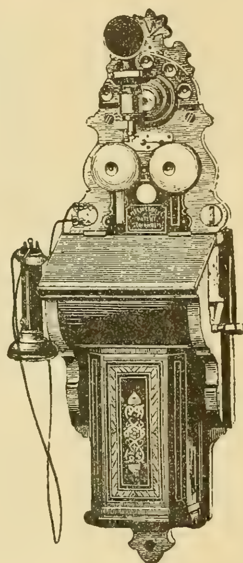
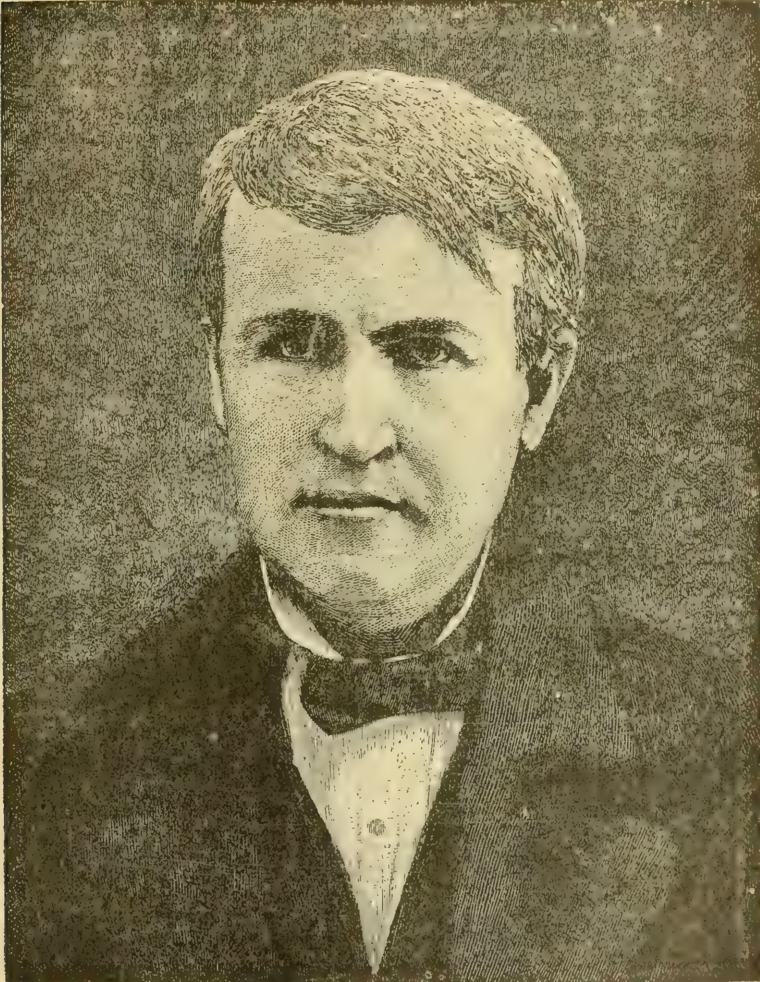

Fig. 1.

ERICSSONS TELEFON.

för samtidigt inträffande händelser i Europa. Tänk hvilken skillnad emellan “nu och då”! År 1815 åtgick det sju veckor för underrättelsen om slaget vid Waterloo att nå den engelska landsbygdens befolkning. I dag skulle invånarne i Nordamerikas aflägsnaste delar kunna erhålla en sådan underrättelse ett par timmar *före händelsens inträffande i Europa!* Hvilket solens gång från öster till vester naturligtvis förklarar.

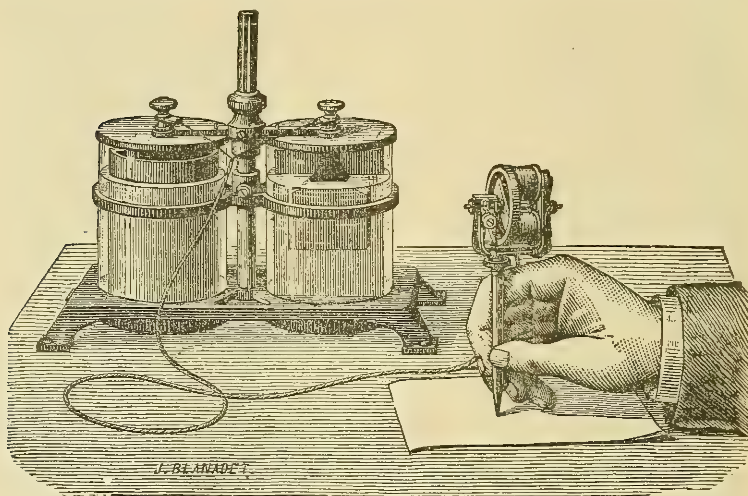
Den ofantliga mekaniska utveckling, som tidehvarfvet företer, eger dock en mörk skuggsida, emedan samtidigt med att det ena årtiondet öfverträffat och förvånat det andra med

THOMAS ALVA EDISON.

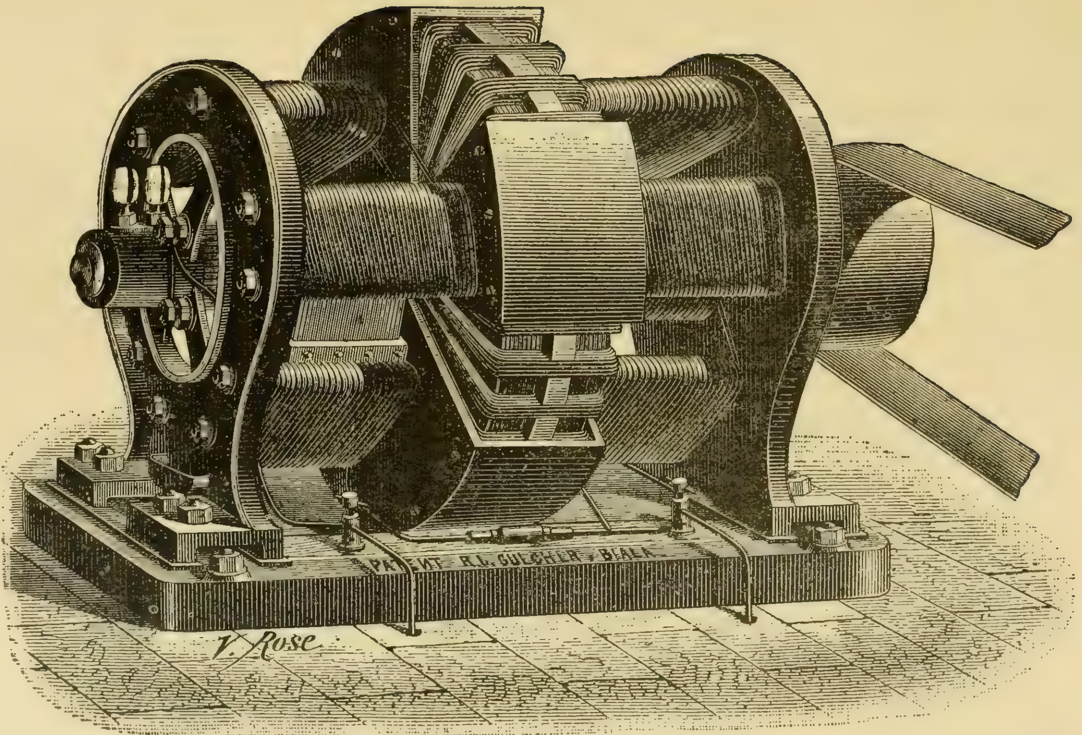
stora och välsignelsebringande uppfinningar, har det äfven sysselsatt sig med att upptänka och konstruera lika förvånansvärda döds- och förstörelseverktyg. De gevär, som använ-

des i de napoleonska krigen, voro enkla affärer. De laddades långsamt från mynningen och affyrades med tillhjelp af ett stycke stål och flinta, och som de alla voro slätborrade, visste man ej, hvilken kurs kulan skulle taga. Dess längsta lopp var 200 alnar. Det nya kammarladdningsgevärets kula går i handen på en säker skytt, rätt till målet på sju gånger så långt afstånd. Med detsamma dödas 20 fiender pr. minut. I slaget vid Waterloo dödade endast hvart 600:e afskjutet skott; i det senaste rysk-turkiska kriget (1878) föll en turk

EDISONS ELEKTRISKA SKRIFAPPARAT.

för hvart 66:e skott ur de ryska gevären. Samtidigt har det gamla, en gång så ansedda linieskeppet, hvars träskrof sönderrefs af en välriktad bredsida, ersatts af pansarskeppet, som icke såras af någon eld. John Ericsons lilla monitor var, på grund af sin konstruktion och lätthandterlighet, mäktig att tillbakaslå en jernjätte af detta slag och dermed gifva det nordamerikanska inbördeskriget en ny vändning. Våra dagars stora artilleristycken äro mäktiga att med den yttersta precision, på ett afstånd af fem engelska mil, utkasta jernmassor vägande 2,000 skålpund. Såsom mekaniska uppfinningar äro

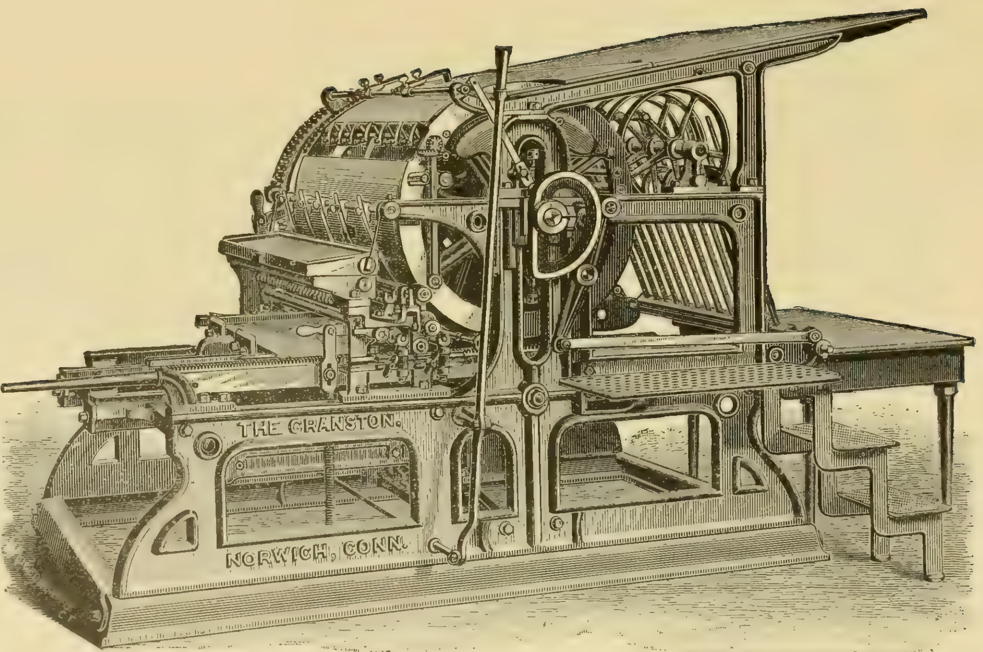

DYNAMO ELEKTRISK MASKIN.

väl alla dessa mordredskap lika beundransvärda som t. ex. den fulländade symaskinen eller sjelfbindande skördemaskinen, men hur högt tala de icke på samma gång om mordlust och hjertlöshet! Låt oss hoppas, att nästa sekel förvisar dem till glömskans och det förflutnas verld.

Framför oss ligger ett arbete, som är 800 sidor starkt och bär titeln "Discoveries and Inventions of the nineteenth Century". Och ändå innehåller det ofta ganska korta beskrifningar och upptager till behandling endast de mera framstående upptäckterna och uppfinningarne. För att erhålla en riktig föreställning om vidden af detta sekels vetenskapliga och mekaniska verksamhet, hvad blott Amerika beträffar, egde man att taga detta lands patentbyrå i närmare skärskådande, då man skulle finna, att antalet utfärdade patent på nya uppfinningar är omkring 20,000 om året. Allt detta tillhör ändå endast hvad vi kalla de praktiska vetenskapernas gebit. Men hvilka sköna vyer har icke den högre vetenskapen i detta århundrade öppnat för tankens blickar, hvilka mäktiga vingar, så att säga, har den icke förlänat den på flygt i andra rymder begifna fantasien! Stjernkunskapen till exempel, hur har icke den vidgat vår verldsåskådning, och kemien, som dock är en af de mest praktiska af alla vetenskaper, hur har icke den på samma gång med sina upptäckter under mikroskopet eröfrat hela verldar, för menniskan lika vigtiga och äfven lika intressanta som dem, astronomiens fjerrglas uppenbarar i oändlighetens blå!

Mikroskopet skulle kunna kallas för en spanande polis. Det upptäcker allt. Ingenting undgår detsamma. I fläsket kommer det trikinen på spåret, och i vattendroppen finner det ända till 300,000 lefvande varelser, som äro dolda för den obeväpnade blicken. Hvad är materien, stoftet, som vi trampa på? Kemien svarar: Ett stort evigt bataljfält för en mängd osynliga, allting danande eller omdanande krafter eller principer. Daggperlan, som håller den späda blomknoppen vid lif och som sjelf försvinner för en solstråle, sluter förmedlande i sitt sköte en massa sådana krafter, starka nog att, i fritt tillstånd, skaka de största hus på sina grundvalar.

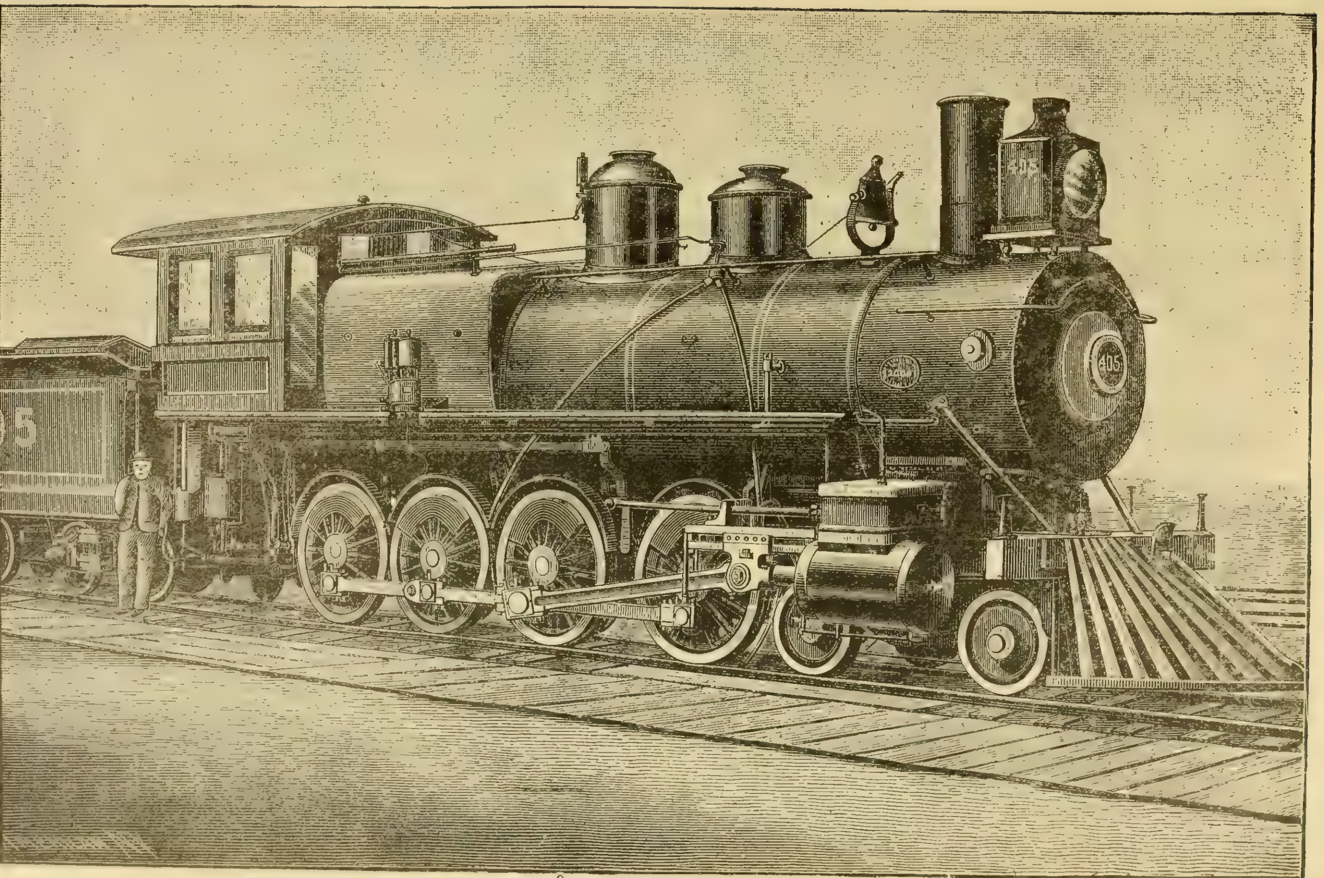

TRYCKPRESS.

Ett sädeskorn är mångsidigt nog att kunna utgöra ämne för 50 eller fler intressanta kemiska föredrag. Det säges om vissa stora stråkvägar i den amerikanska vestern, att de börja, breda som ståtliga kungsstigar, men sammandragas under sina lopp till dess att de sluta såsom ekorrspår, och vi kunna i sanning likaledes säga, att samma krafter, som stå på vakt vid universums tempelgårdar i de aflägsna rymderna, löpa ut i olika linier till dess att de mötas och träffas i sädeskornets eller menniskolifvets mysterium.

Så underbart som mikroskopet är i sitt slag är spektroskopet i sitt — och båda äro barn af vår tid, om uttrycket tillåtes — Bailly hade på aftonen af det adertonde århundradet funnit sättet, hvarpå man kan väga jorden. En menniskoandens triumf, stor nog att gifva värde åt ett helt tidehvarf. Men blott ett halft århundrade senare kom Kirchhoff med sitt spektroskop, medelst hvilket astronomen analyserar materien i den aflägsnaste stjerna, hvars ljus hunnit vår jord. Vi sitta nu i detta sekels qvällsskymning, väntande på de instrument, som skola sätta oss i stånd att kartlägga planeten Mars. Ingen vågar säga att vi vänta förgäfves.

ETT AF VÅRA DAGARS LOKOMOTIV.

ANDRA KAPITLET.

John Ericson. — Striden mellan Monitor och Merrimac. — Monitorens konstruktion. — Destroyer. — Solmaskinen. — Ericsons stoft återbördas åt fosterjorden.

När man är svensk-amerikan och såsom sådan skrifver om vetenskaper och uppfinningar, framstår helt naturligt för tanken och minnet den store svensk-amerikanen John Ericson, och om man då i sin beundran egnar denne, den störste å sitt område i vårt århundrade, ett enskildt kapitel, så har man ju icke gjort mer än hvad pligtkänslan och fosterlandskärleken tillsammans fordra.

Hans lefnadssaga är nu så väl bekant, att det kan betraktas såsom öfverflödigt att orda något derom. Hvem vet icke, att han var född i Vermland 1803, att han såsom helt ung utvecklade sina ingeniörsanlag vid byggandet af Göta kanal, att han en kort tid tjenstgjorde såsom militär, att han sedan, blott några och tjugu år gammal, reste öfver till England, hvarifrån han, då detta land icke ville göra hans talanger och skicklighet vederbörlig rättvisa, for öfver Atlanten och blef amerikan.

Här vardt hans lif ett oafbrutet arbete i vetenskapens, industriens, sjöfartens, jernvägsväsendets och krigskonstens tjenst. Den ena uppfinningen efter den andra utgick ur hans händer. Att beskrifva alla dessa ingår ej i planen för vårt arbete; vi måste inskränka oss till att nämna blott de största och mest epokgörande.

Och när vi nämna ordet epok, hur naturligt återföres man då icke till de mörka ögonblick i den amerikanska republikens lif, då sydstaternas sjövidunder *Merrimac* hotade att förvandla unionsflottans alla fartyg till spillror, för att sedan

ånga upp till New York och bombardera, kanske helt och hållet förstöra såväl denna som andra hamnstäder.

Den sjöstrid, som denna kris framkallade, utgör en af tidehvarfvets epokgörande händelser och tarfvar derför en kort skildring.

Unionsregeringen hade gjort utomordentliga ansträngningar på Mississippifloden för att intaga New Orleans, rebellernas vigtigaste fäste. Under tiden blockerade andra nordstatsfartyg söderns hamnar. Vid Fort Monroe lågo två fregatter, tre större ångare och ett antal smärre fartyg.

Utan att hafva anat någon vidare fara hör nu nordstatsflottan plötsligt ett allarmskott från vaktskeppet *Cumberland.* I detsamma ses en anryckande sydstatsflottilj, i hvars midt märkes ett egendomligt fartyg, en mörk, väldig jernmassa med en så kallad vädur eller stångare. *Cumberland* öppnar eld på vidundret, som dock tyckes vara så osårbart, att det icke så mycket som svedes af skotten. Kulorna studsa tillbaka och falla oskadliga i hafvet. Men nu skickar fienden sjelf ett skott, som sopar sex af Cumberlands besättning öfverbord. *Merrimac* — ty det är denna hafvets Goliath, som är ute för första gången — styr nu rakt på Cumberland och ger henne en fruktansvärd stöt. Åter och åter förnyas denna manöver, och hvarje gång får Cumberlands träskrof ett hål så stort som en tunna. Cumberland sjunker. Derpå vänder Merrimac sin uppmärksamhet åt fregatten *Congress,* som finner för godt att stryka flagg. Fregatten *Minnesota* vederfares samma öde, den förstöres.

Nöjd med denna dags värf drager sig Merrimac majestätiskt tillbaka, för att dagen derpå återupptaga blodsarbetet och göra slut på hela flottan.

Men under natten anländer till Hampton Roads, der striden egt rum, ett nordstatsfartyg, som bär ett ännu sällsammare utseende än Merrimac. Det ser ut som en flotte af jern, hvaröfver sitter en bredskyggig hatt. Å däcket finns ett litet torn med blott två kanoner. Det är *Monitor,* John Ericsons verk, som nu kommer, för att mäta sina krafter med Goliath.

Morgonen nalkas och med den Merrimac, för att nedskjuta det strandade Minnesota. Den lilla monitoren har obemärkt smugit sig i ryggen på jätten, och innan denne fått någon notis om den nya medspelaren i dramat, känner han sig plötsligt skakad ända ner i kölen.

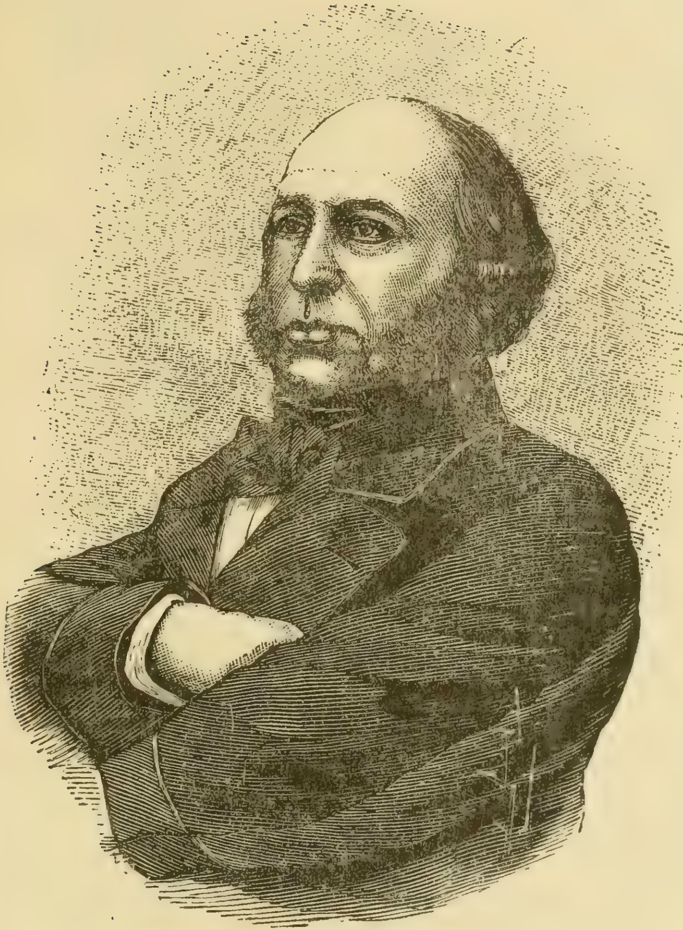
Det oaktadt gör Merrimac ett nytt försök att ränna ner Minnesota. Då kilar monitoren qvickt emellan. Han mottager väl några varma skott af fienden, men utan att göra ringaste skada glida kulorna ned utefter hans släta sidor. Under tiden bearbetar Monitor sin fiende immerfort med varma skott. Ett af dessa träffar Merrimacs skrof under vattenlinien och förorsakar så svåra skador, att fartyget efter fem timmars hetsig strid retirerar, för att aldrig mera visa sig. Unionsflottan var räddad, unionen sjelf kände sig tryggare, hela norden andades lättare.

Och detta var ändå icke en krigets triumf, utan den mekaniska vetenskapens, det inventiva snillets.

Monitor beskrifves såsom bestående af tre delar. Den understa, helt och hållet under vattnet belägna, utgör ett vanligt plattbottnadt skrof med upprättstående stäfvar och i 130 graders vinkel utåt lutande sidor. Denna botten uppbär en påbyggnad af jern med lodräta sidor och skottfritt däck, hvilket så väl på längden som bredden skjuter ut öfver undervattensdelen. Genom denna påbyggnad och sidornas lutning är det lätt byggda skrofvet, som innehåller maskinen, verksamt skyddadt mot fiendtliga skott, ty dessa kunna träffa först sedan de gått öfver 25 fot genom vattnet, och äfven då endast under en spetsig vinkel af högst tio grader, i följd hvaraf de måste återstudsa.

Öfverskeppet afspetsas i 80 graders vinkel mot båda ändarna, som bilda ofantligt starka jernkilar. Dess längd från spets till spets är 180 fot, medan sjelfva skrofvets endast är 131 fot, hvarigenom den vid ändarna utskjutande 26 fot långa öfverdelen akterut skyddar rodret och propellern och för ut de under honom hängande ankarena.

Det pansrade öfverskeppet har en höjd midskepps af fem fot, som ligger med sin öfverkant endast en och en half fot öfver vattenytan. På denna, som det synes, märkvärdigt låga

John Ericson,

grund höjer sig kanontornet, något öfver nio fot högt och 21 fot i inre diameter. Det är vridbart kring en axel af jern. Vridningen sker med tillhjelp af maskinen. Bestyckningen utgöres af två kanoner af gröfsta kaliber.

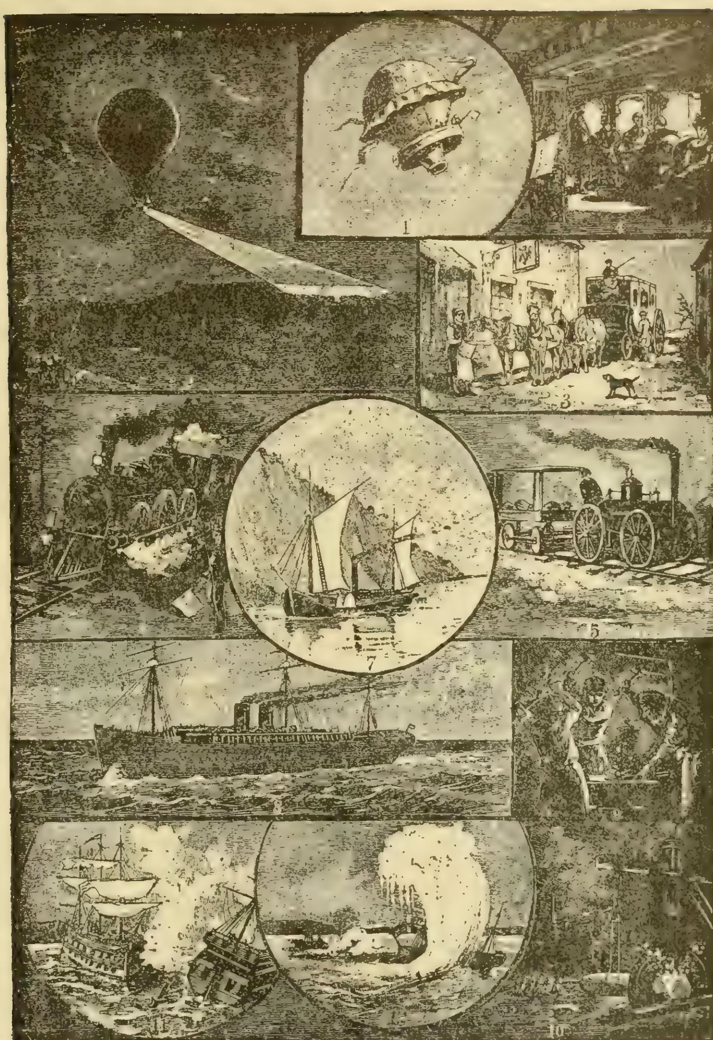
Monitoren åstadkom, som man vet, en fullkomlig revolution i krigsskeppsbyggeriet; sedan denne lille dvärg visat sig mäktig att förstöra en jätte lik Merrimac, måste ju ett helt annat slags örlogsmän byggas — skepp starka som ett Gibraltar.

Ericson hade emellertid icke uttömt sin uppfinningsförmåga på Monitor, ty sedan nationerna börjat omskapa sina flottor och förvandlat sina krigsskepp till flytande fästningar af jern och stål, osårbara för monitoren, konstruerade han sin *Destroyer*, som påstås vara i stånd att *förstöra* hvilket annat fartyg som helst.

Destroyer är en på ett alldeles nytt sätt byggd ångare af 40 meters längd (omkring 145 fot) och 3½ meters (närmare 14 fot) bredd, försedd med en maskin, som drifver den fram med ofantlig hastighet genom vattnet. När den går ut på sin hemska expedition, fylles rummet mellan dess båda öfversta däck med vatten, hvarigenom fartyget sänkes, så att vattnet sköljer öfver det öfre däcket och ingenting mera synes än en del af den med 24 centimeters (omkring 10 tum) tjock pansarplåt klädda fören samt skorstenen. Den är då i sina inre delar fullkomligt skyddad mot alla fiendens projektiler. Kommen på omkring 100 meters afstånd från det pansarskepp, den skall anfalla, afsändes från ett rör i bogen, medelst sammanpressad luft, en med dynamit laddad torpedo, som med en kanonkulas hastighet ilar fram omkring två meter under vattnet, genombryter det starkaste torpedonät och borrar sig in i pansarjättens sida under vattenlinien.

Destroyer har ännu icke haft tillfälle att bestå något praktisk prof, men fackmän antaga dock, att de stora pansarskeppen i honom fått en lika farlig fiende som träskeppen på sin tid i Monitor.

Man får ett hemskt intryck vid blotta tanken på eller åsynen af ett sådant förstörelsemedel, och man vet icke rätt, om man skall stanna inför uppfinnaren med bara beundran,

UPPFINNINGSKONSTENS FRAMSTEG.

1. En af de först konstruerade balongerna. 2. Krigsbalong försedd med elektriskt ljus. 3. Gamla sättet att färdas. 4. "Parlor car." 5. Första lokomotivet. 6. Nutida lokomotiv. 7. Fultons ångbåt. 8. Oceanångare. 9. Gammaldags smedja. 10. Modern ånghammare. 11. Gammaldags krigsfartyg. 12. Torpedobåt.

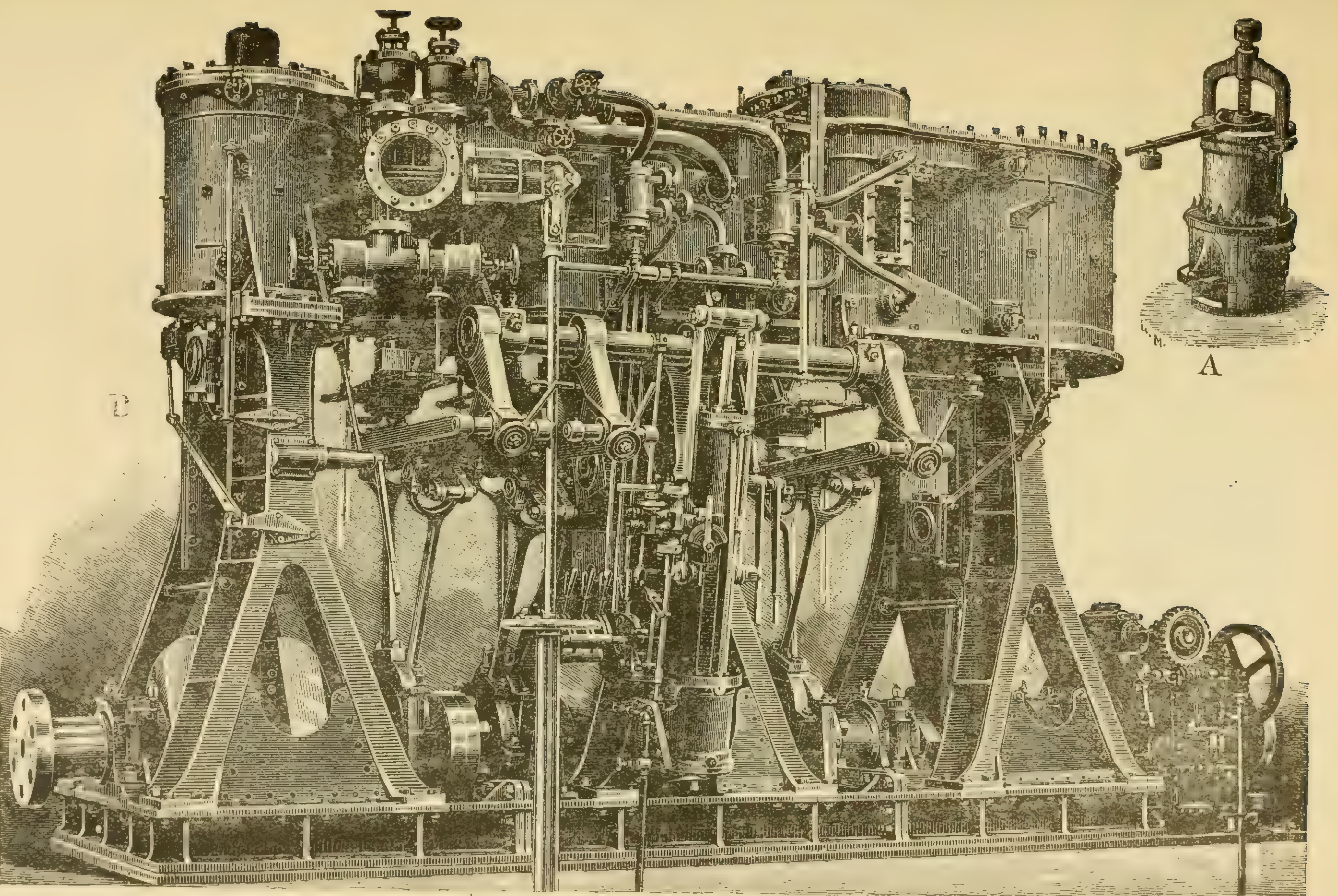
eller beundran blandad med fasa och afsky. Emellertid får man ju aldrig bedöma en handling efter någonting annat än motivet, liksom icke heller en maskin efter annat än det ändamål, för hvilket den begagnas. Destroyer skulle kunna kallas en helvetesmaskin, men endast då, när han stode i våldets och orättvisans tjenst. Kom icke den lille monitoren som en gudasänd folkfrihetens vän och försvarare, då han förlamade slafveriaristokratiens segerdruckne allshärjare? Och om Destroyer på samma sätt skulle lyckas att förstöra någon förmäten fiende, som närmade sig Columbias kust, för att hota dess fri- och sjelfständighet, skulle vi icke då i minnet, såsom förr i verkligheten, vörda uppfinnaren såsom en nationens räddare? En annan fråga: var det icke en händelse, som såg ut som en försynens skickelse, att medan den frihetsfiendtliga Södern i hemlighet hade byggt ett nytt krigsfartyg, hvarmed det sedan öfverrumplade unionens flotta, hade man lika tyst och stilla i Norden byggt ett ännu sällsammare fartyg, som i krisens högsta ögonblick sprang fram och öfverrumplade öfverrumplaren. Liksom Byron sjöng vid Napoleons fall:

"The Desolater desolate.
The Victor overthrown!
The Arbiter of others fate
A suppliant for his own!"

Dock, hur mycket mer fägnas och hugnas icke menniskovännen af de uppfinningar, som bygga upp i stället för att förstöra, skapa i stället för att förinta! Med hvilket intresse har icke också verlden fäst sig vid John Ericsons allra senaste *stora* uppfinning, solmaskinen! Praktiskt utförd är ännu icke denna djerfva idé, men klafven är gifven, tanken är född, barnet har andats fri luft.

Hvad innebär det löfte, som Ericson med denna maskin gifvit framtiden?

Att vi en dag skola kunna använda solens kraft i de mekaniska värfven, liksom vi nu draga nytta deraf genom dess verkningar i den organiska naturen. Solen är den ystra fåle, som drager vår verld och många andra med sig ut på en ändlös lustfärd i skapelsens paradisiska nejder. Solen är

ÅNGMASKINENS UTVECKLING. (173)

A. "Papins gryta." Verldens första ångpanna. B. Ångmaskin å Förenta Staternas pansarbåt Monterey.

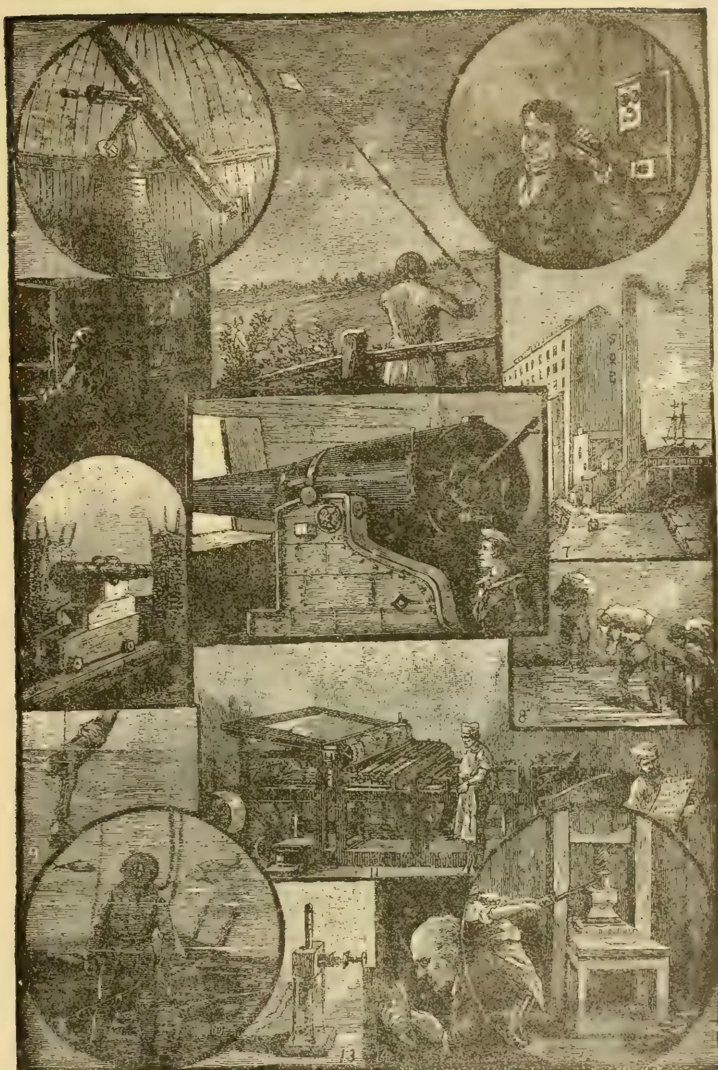
också den kemist, som, med jorden till laboratorium, för oss framställer alla de sköna skatter, hvarmed vi göra vår färd njutbar. Ericsons försök, delvis lyckadt, utgår på att inpressa äfven denne vår store välgörare i den menskliga industriens tjenst genom att förvandla dess värme till rörelsekraft. Tanken är så stor, att den liksom afskräcker andra från att omfatta densamma med den kraft, som fordras för dess realiserande, men den har framtiden för sig, som kanske en vacker dag kommer med en ny Ericson.

Han, den förste, hvilar nu fjerran från det land, der han tillbringade mer än ett halft sekel i outtröttligt arbete för menskligheten.

Hemförandet af hans lik till Sverige, som skedde med ett för ändamålet af Förenta Staterna utrustadt krigsskepp, var den högtidligaste resa något skepp gjort, färden af Napoleons stoft från St. Helena till Frankrike 1840 icke undantagen.

Vid jordfästningen i Sverige hölls en vältalig predikan af biskop Rundgren, som då bland annat yttrade följande ord, värda att minnas:

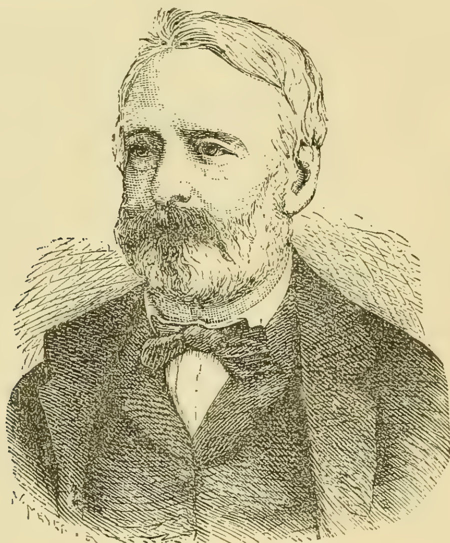
"Oss, hans landsmän, blef det icke förunnadt att trycka denna hand. Oss höfves så mycket mer att vörda hans minne, icke blott för detta hans största storverk, men också för mycket annat, som vuxit fram ur detta på nya, praktiska idéer så omätligt fruktsamma snille. Tid och rum egna sig icke för ordandet om de märkliga ting, hvarmed han riktat oss och verlden. För hvarje farkost, som glider fram på våra vatten utan segel och med en hardt när osynlig rörelsekraft, se vi John Ericsons tanke och hand såsom ledare på färden. Propellern, hans verk, är liktydig med en revolution i sjökriget och i handelsflottans rörelser. Monitorn och torpedobåten stå i förbindelse dermed. Bärande idéerna till dessa fruktansvärda redskap i sitt hufvud, tänkte han på det gamla fosterlandet och ville med dessa redskap skydda dess kuster mot fienders anfall, såsom han redan för mer än 60 år tillbaka ville med ångsprutan stäfja en icke mindre farlig fiendes, eldens, härjningar.

UPPFINNINGSKONSTENS FRAMSTEG.

1. Equatorial-teleskop. 2. Galileos första teleskop. 3. Franklins experiment. 4. Telefonen. 5. Gammaldags kanon. 6. Nutida bakladdningskanon. 7. Spanmålselevator. 8. Handtering af spanmål efter gamla metoden. 9. Dykare. 10. Dykare, iklädd modern dykapparat. 11. Cylinderpress. 12. Gammaldags tryckpress. 13. Photo-elektriskt mikroskop. 14. Vanligt förstoringsglas.

Det var icke ofruktsamma grubblerier, som fängslade sinnet. Nej, han ville med allt sitt verk vara nyttig, i stort såsom i smått. Han ville hjelpa den svaga menniskokraften. Derför gaf han åt handtverkaren och hushållet varmlufts- eller caloricmaskinen, ofarlig och lätthandterlig, och märkligt nog blef just denna för honom den första källan till välstånd och oberoende. Att uppfinnaren icke är den, som skördar guld, derpå fick John Ericson erfara de mest talande bevis, och likväl förtröttades han aldrig.

VIKTOR HUGO.

En tanke, den mest storartade af dem alla, har han måst lemna åt efterverlden att genomföra, och just såsom ett arf åt efterkommande varde den nämd. Farhåga väcktes i hans själ, att de i jorden gömda förråden af bränsle en gång skulle varda uttömda och den omättliga dragjätten sålunda icke kunna tillfredsställas. Hvad skulle dock menskligheten taga sig till, hon som lefver, röres och hafver sin varelse i ångans verld? Då skådade han upp till himlen och tänkte i sitt hjerta: Der är räddningen i timlig så väl som i andlig nöd. Då mindes han sin landsmans, den frejdade skaldens ord:

"Du högststrålande sol
Kring din konungastol
Djupt i blånande natt
Har du verldarne satt
Som vasaller. Du ser
På de bedjande ner
Men i ljus är din gång."

Så framstod för hans själ den tanken att från sjelfva den stora urkällan till all timlig värme, solen, hämta ned kraften till hennes lilla vasall, jorden. Men hvarje ny tanke blef ett verk. Så äfven här. Solmaskinen tog gestalt inför hans ögon, men såsom ett barn endast, och på framtiden beror, om det skall växa till man. Måhända skall det blifva John Ericson förunnadt att efter sin död ännu en gång komma slafven till hjelp. Afrikas brännande sol skall tilläfventyrs en gång jemte den sol, som värmer med salighet under sina vingar, blifva den lifgifvande kraften, som på rullande hjul för civilisationens välsignelse in i slafvarnes hyddor och hjertan. Varder det så — och vi tro, att det icke är en dröm allena — då står John Ericsons namn inskrifvet i tideböckerna bland de främsta leden såsom mensklighetens välgörare.

TREDJE KAPITLET.

I det storas verld. — En ny åskådning. — Emanuel Svedenborg såsom vetenskapsman och naturfilosof. — Hans upptäckter. — Huru hans vetenskapliga ideer besannas. — En blick in i verldsrymden. — Solen. — Neptunus. — Vintergatans solar. — Spektroskopets uppdaganden.

Det är icke författarens uppgift, liksom det icke heller ligger i hans förmåga, att ens närmelsevis meddela ett riktigt begrepp om vetenskapen sådan den gestaltat sig under detta naturforskningens och de vetenskapliga segrarnes stolta sekel; men en liten jemförelse emellan den vetenskapliga åskådningen, sådan den en gång var och sådan den nu, genom det outtröttliga arbetet, gestaltar sig, vågar han likväl anställa.

Hvilka revolutioner åstadkommer icke den frigjorda tanken här i verlden! De gamle trodde (och voro saliga i sin tro), att stjernhvalfvet var Guds tron och jorden, bokstafligt taladt, Hans fotapall. Det innersta af denna jord var en afgrund, dit mången dömdes med ett slag af åskstrålen, hvilken betraktades såsom en af Gud utsänd hämnare. Men vår tids vetenskap lägger band på ljungelden och ställer honom såsom ett arbetsök i storslöjdens tjenst. Vetenskapen lägger jorden på en våg och befinner den alldeles för lätt och liten att vara den Oändliges fotapall. Vetenskapen stiger ned i "afgrunden," upphemtar de der boende "mörka andarne" (kolen) och förvandlar dem till ljusets barn i form af gaslågor. Vetenskapen har äfven bevisat, att det strålande hvalfvet derofvan är icke den Eviges himmel, utan fasthellre dansande tärnor i Hans hof, som omfattar gränslösa rymder.

Sålunda har den moderna vetenskapen blifvit den tempelstormare, som lagt i grus den fromma barnatrons skapelse. Hör hur en skald klagar:

Hvarför grubblar du, när dagens stunder
fläkta ljusa vingarne kring dig,
på en klyftig lösning af de under,
som i deras krets utbreda sig?
Hvarför grubblar du, när nattens timmar
öppna hvilans famn mot tröttad själ?
På hvad sätt det underbara glimmar,
gör detsamma, blott det vill ditt väl.

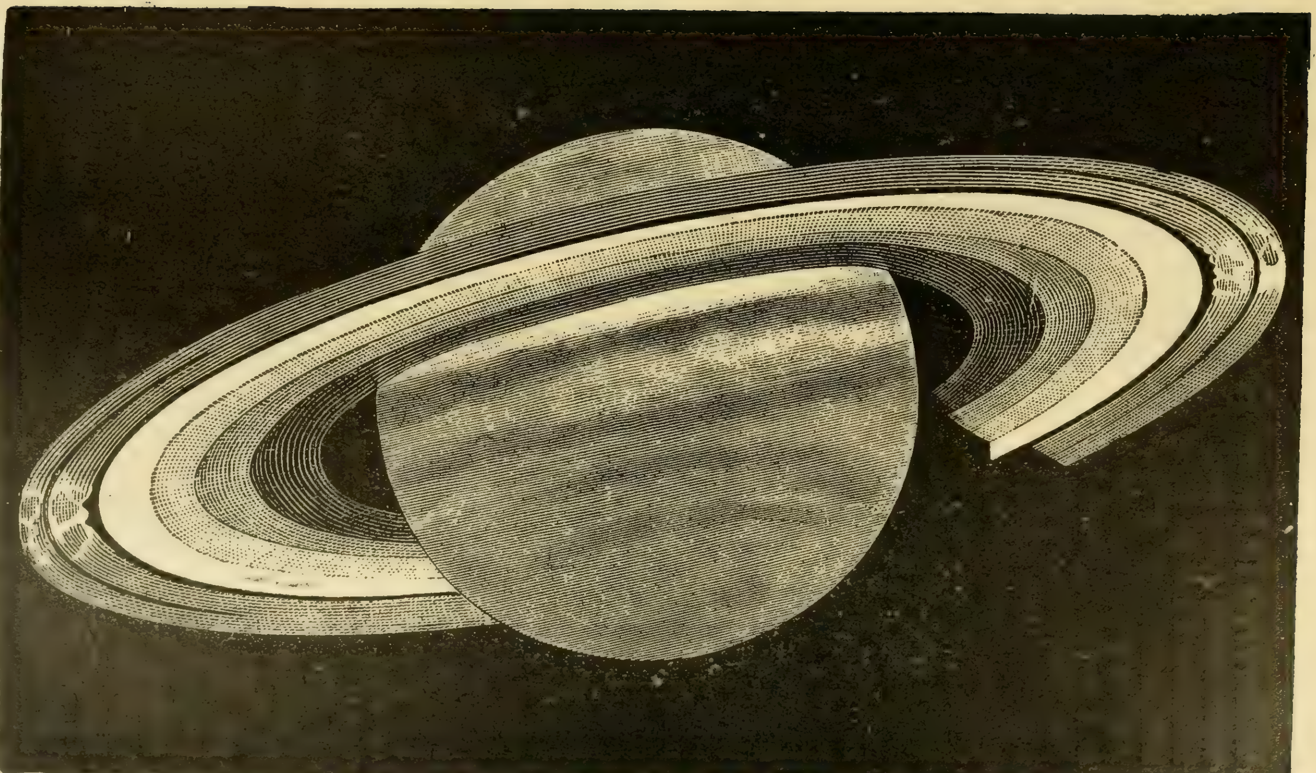
Hvarför söker du mekaniskt mäta
stjernans afstånd eller solens lopp?
Är det nödigt för din själ att veta
banans ordning för hvar himlakropp?
Är ej mera lyckligt att förmoda
någon ängel bo i stjernan der,
som ditt hjerta vinkar till det goda,
medan du i natten famlar här?

Ha vi då något att tacka den för? Hvarför icke. Vetenskapen, rätt förstådd, visar blott, att verkligheten är märkvärdigare än dikten, sanningen skönare och hugnesammare än inbillningen. Man har trott, att naturvetenskaperna förvandla hela lifvet till en tråkig prosa, en mekanisk lek, en flack öken. Så *kan* det synas i början, men efter en tid, då vi genom en fullkomligare uppfattning af lifvet och tingen i det sken, som vetenskapen sprider deröfver, börja inse den oändliga skönheten och samklangen i allting, försona vi oss lätt med den nya ordningen, hvilken visar sig mycket mera poetisk än den gamla.

"Verldsalltet är ett stort poem," har någon sagt. Sannt! Man kan läsa en vers i Jupiter och en annan i solen.... "Skapelsen är den Allsmäktiges drama," har en annan sagt. Lika sannt! En roll spelas af jorden, en annan af Saturnus, en tredje af Sirius o. s. v..... "Universum är en ros!" utropar en persisk skald. Hvarför icke? Hvarje stjerna kan ju betraktas som ett glödande blad deri. En teolog föreställde sig en gång, att Gud skapar och upprätthåller verlden på samma sätt som bilden i spegeln härrör från den framför densamma stående personen. Med andra ord: Skapelsen är Guds spegel eller hans skugga, om man så vill.

Ett är säkert: att hvarje upptäckt naturlag utgör för menniskan ingången till ett nytt mäktigt rike, som vidgas år från år, sekel efter sekel, uppenbarande nya under och större hemligheter för hvart kommande slägte. Och detta nya rike är ointagligt för fienden. Eröfradt af det forskande snillet, ligger det för oändliga tider, såsom en skön stilla ängd för menniskoanden, som dermed vunnit en hel ny verld att röra sig uti. Ringa är derför förlusten af en provins eller en batalj, om nationen fått en snillrik ande, som öppnar vägen till sådana triumfer. Vid återkomsten från en färd i naturen utropade Linné: "Väckt ur min dvala, såg jag skuggan af den Evige, omätlige och allvetande gå förbi mig!" Och just dit skall den nya vetenskapen med tiden föra vårt slägte. Den skall utdana förnuftet, höja och förädla tron, visa oss Gud i allting och äfven visa, att det finnes blott ett lif för anden, men tvänne verldar för densamma.

Det lefde i det adertonde århundradet en svensk, som man skulle kunna kalla den moderna vetenskapens stora apostel. Sjelf mästare i många, var han vägbrytare för flere vetenskaper. Om Liebnitz, den store tysken, sades, att han red in till odödligheten såsom mästare i sex sådana och detsamma kan sägas om svensken. Enligt Priestly, Cavendish och Lavosier m. fl. lärde, skulle vårt tidehvarfs rön i astronomi, fysik, kemi, magnetism, elektricitet, galvanism o. s. v. varit till en stor del förebådade i Svedenborgs naturfilosofiska verk, och att hvad man i dessa hänseenden ansett såsom nya uppdaganden varit egentligen blott bekräftelser på den svenske siarens förutsägelser. "För Svedenborgs ovanliga bildningsgåfva," säger en annan svensk (Ehrenheim), var allt åskådligt; sjelfva naturkrafterna hade sina sinnebilder och ingen lärer hafva uppställt en så empirisk transcendental filosofi, som han. Enligt honom är naturen geometrisk, i det minsta som i det största. Vi föreställa oss en oändlighet i det stora, en annan i det lilla. Menniskan står midt emellan dessa två; för henne är lika mycket doldt som uppenbart, lika mycket utom som inom hennes fattningsgåfva. Hon beundrar och vill lära känna allt. Naturen, som ville undervisa oss genom våra sinnen, tillade ett förnuft med förmåga att särskilja och draga slutsatser, och

SATURNUS UTSEENDE DEN 30:e DECEMBER 1874, EFTER TECKNING PÅ WASHINGTONS OBSERVATORIUM. (481)

som hon är sig i det största och det minsta lik, så kan genom erfarenheten utrönas, hvad vi icke kunna se. Svedenborg sammansatte sin naturfilosofi af rön och förnuftsslut. I sitt fullkomlighetstillstånd behöfde menniskan blott *åskåda* och hon begrep; i sitt förderfvade tillstånd behöfver hon rön och bevis; ju högre hon stiger med dem, ju mer lär hon att beundra den vishet, som skapat allt!"

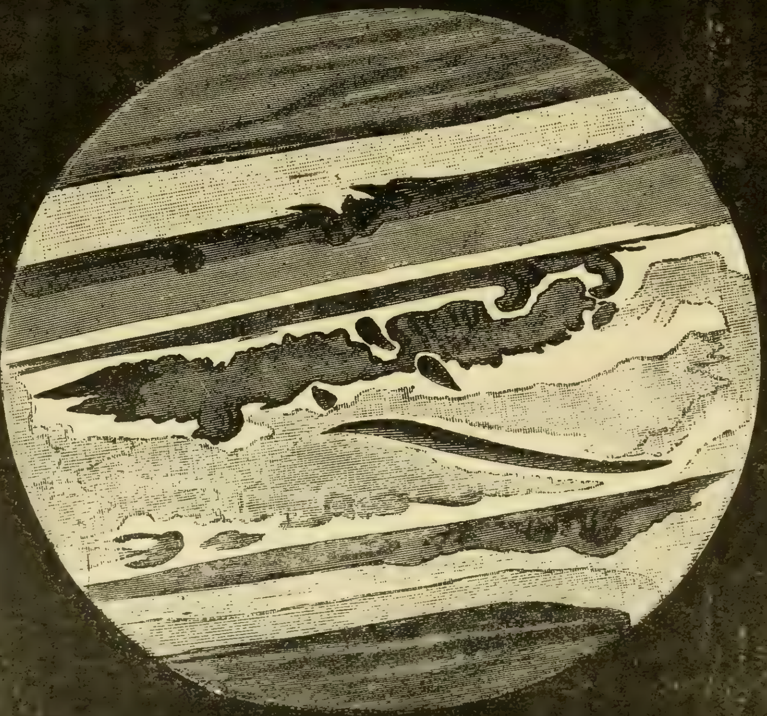
Svedenborgs första stora vetenskapliga arbete var, enligt en engelsk författares omdöme, förtjenstfullt nog att kunna grunda flera vetenskapsmäns rykte. "Genom detsamma går," säger han, "en grundton af gudadyrkan, lik en tyst psalm, som manar oss att lika djupt beundra skaparen i atomens byggnad, som i solsystemernas ordning."

I det derpå följande arbetet, "Naturens principer," genomvandrar han hela skapelsen och framkastar den ena blixtrande tanken efter den andra, visande sig lika hemmastadd ibland stjernorna som ibland jordatomerna. I detta arbete har han (se Beskows minnestal öfver Svedenborg på Svenska Akademiens högtidsdag, den tjugufjerde Januari 1859) nedlagt tankar och teorier, hvarpå en hel lång rad af vårt tidehvarfs största vetenskapsmän åkt in till odödligheten, om vi så må säga. Britten W. White, som skrifvit Svedenborgs lefnadshistoria, yttrar deri följande om "Naturens principer:"

"The doctrine of the translatory or progressive motion of the stars along the Milky Way, and her streaming out of the northern end in every direction, while at the southern end they converge at every point — one of the most magnificent truths of modern astronomy — is clearly set forth in this wonderful work of Svedenborg, years before the full fact had dawned upon the scientific world."

Och vidare:

"The sublime doctrine of cosmiscal arrangement of stars or of the clustering of stars into distinct systems forming starry systems as planets do solar systems, generally attributed to Kant, Mitchell and others, was promulgated by Svedenborg in his "Principia," when Kant, the first of the acknowledged propounders of the theory, was a boy of but ten years of age."

JUPITER DEN 28:e JANUARI 1873. DE PRICKADE FÄLTEN PÅ BÅDA SIDOR OM DEN *f*-FORMIGA FLÄCKEN VORO MATTRÖDA. (483)

Att Svedenborg hade beräknat planeten Uranii ankomst långt förrän Herschel förkunnade den, är allmänt bekant.

Vi hafva här kortfattadt utkastat några vinkar om hvad denne svensk såsom vetenskapligt snille var, i ändamål att visa, hur redan i det adertonde århundradet en stor andes siareblick hade anticiperat det nittonde seklets upptäckter. Svedenborg såg både Gud och menniskan i hela naturen. Enligt hans lära är menniskan en miniatyrbild af skapelsen, både i andligt och fysiskt hänseende. Hon är medborgare i två verldar. Bakom, under, eller öfver materien står andeverlden, som är orsakernas verld, idéernas, principernas, hvarför också hvarje naturföremål utgör sinnebilden af en sådan, inom det inres sfer lefvande tanke eller känsla. Könsprincipen genomgår allt i lifvet och naturen.

"Hur varmt han hela verlden genomletat!
Han spanat örnens flygt i skyar höga,
han myrans vägar i det tysta vetat,
och blommans stilla groning såg hans öga.

Mest dock han sökt sig sjelf i verlden vida,
i allt han sökt sin egen andes gåta,
han hört sin egen röst i stormen qvida,
och sett sin bild i källans böljor gråta."

En berömd tysk lärd (Görres) har gifvit honom ärenamnet "den nyare naturfilosofiens fader." Samme man ställer Svedenborgs stora verk *Principia rerum nuturalium* vid sidan af Newtons naturfilosofiska principer och tillägger, att den svenske siarens system skulle, under en skicklig analytikers hand, blifvit lika fruktbart för fysiken, som den store engelsmannens gravitationslära blef för astronomien?

En annan låter förstå att Buffon, Lavoisier och andra berömda naturforskare begagnat Svedenborgs upptäckter, utan källans namngifvande, och att, såsom en fransysk vetenskapsman yttrat, vissa lärde afrådt från läsningen af Svedenborgs verk, på det allmänheten ej måtte skönja, i huru stor skuld de stodo till honom, och att de frukta anblicken af denna vetenskapens polstjerna, som skulle fördunkla dem alla.

SYSKONLIF I ASTRONOMIENS TJENST. (485)
(W. Herschel och hans syster Lucretia upptäckande Uranus).

Svedenborg har, säger en svensk akademimedlem, fyratio år före Herschel förutsagt ankomsten af den planet, som bär den senares namn (Uranus). Han har tidigare än någon annan anat magnetismens djupa betydelse och derpå vågat grunda en teori för verldsdaningen. Han har, tidigare än Ampere, Faraday och Oersted, anat att elektricitet och magnetism utgöra samma kraft. Han har förutsett ljusets polaritet och galvanismen. Han har upptäckt kristallografien. Wollaston, Charles Fourier och Oken egde i honom en föregångare. Han var i anatomien en lika utmärkt forskare och gjorde å detta område upptäckter, som grundat en annans (Monroes) rykte. Och den store upptäckten om hjernans rörelse, som Schiller fått äran för, var i verkligheten Svedenborgs.

Låtom oss nu framställa ett par bilder af den *exakta* vetenskap, som blifvit frukten af fortsatta forskningar under detta sekel. Med hvad skola vi börja, hvilket fält skola vi välja? Vetandets verld är så stor, dess tempel så många, att vi varda villrådiga. Vi hafva talat om det stora och det lilla och vi hafva sagt, att det ena är lika underbart i sin litenhet som det andra i sin omätlighet. För att åskådliggöra detta skola vi ställa teleskopets under mot mikroskopets, himlakropparnes rymd emot stoftgrandens.

Vi börja med solen.

På omkring tretton millioner svenska mils afstånd från jorden glöder dagens stora stjerna, solen, kring hvilken vår egen jord, sju andra planeter, samt en mängd asteroider och kometer hålla sin eviga fackeldans. Här är nu icke rum för något solföredrag, blott några ur stjernkunskapen lösryckta sakuppgifter om denna skyns väldiga monark och hans vasaller.

Enligt de senaste antagandena, naturligtvis hvilande på vår tids grundligaste forskningar, är solens genomskärning en million engelska mil. Hvaraf består hon? Af eld och lågor, svarar astronomien. Med andra ord: Sammanpackad eter, flera tusen mil i djup och ofantligt tätare än vår atmosfer. Solen är alltså en gigantisk eldsvåda eller en ständig explosion, en låga, i omfång så stor som 300,000 verldar af vår egen storlek, utskjutande eldstungor, som ibland varda 50,000

mil långa. Dess styrka? Ingen har mätt den. Vi veta blott att det är solens kraft, som håller systemets verldar i sina banor. Hon håller vår jord vid sig, ehuru på det vederbörliga afstånd som vi nämt, eller 93 mill. eng. mil. Hvarför ej närmare? Emedan dess strålar, nu vänliga kyssar, som väcka lif i skog och dal, då skulle vara förtärande lågor. Hvarför ej aflägsnare? Emedan vi då skulle förfrysa. Den eviga visheten har afmätt afståndet. Emellertid rullar planeten Neptunus i systemets utkanter på ett afstånd af 3,000,000,000, säger tre tusen millioner eng. mils afstånd från solens härd, rullar i en bana af 162 jordårs längd, men ändå tvungen att lyda monarkens bud och tjenstgöra som en vasall vid hans hof. Men solen sjelf rör sig. Hela vårt system förändrar minutligen läge. Vissa stjernkunnige antaga, att solens marsch framåt i rymden är 15,000 eng. mil i timmen. Hvarthän? Det vet ingen, men rymden är gränslös. Som en prärield rusar hon ständigt fram i rummet, dragen af en mäktigare kropp, än hon sjelf. Hvar den befinner sig är ännu en olöst gåta, hvadan vi heller icke veta längden af vårt solsystems bana, vi veta blott att från den första Januari 1892 till samma dag 1893 hafva vi, dragna af detta jättelokomotiv, tillryggalagt omkring 14,000,000,000, säger fjorton tusen millioner engelska mil.

På tal om solar vilja vi som slutord tillägga, att en stor astronom efter gjorda beräkningar antager, att Vintergatan bebos af 18 millioner solar, större än vår egen. Tanken häpnar redan. Hvad skulle den då göra, om vi stode på en af dessa solar och såge andra nya himlar med nya vintergator och nya solar i milliontal?

Många af dessa, kanske de flesta, äro väldigare än vår. Kapella i stjernbilden Kusken är en af dem. Denna sol rullar på ett afstånd af sextiofyra billioner mil från oss. På detta afstånd skulle det fordras två billioner åttionio tusen millioner klot af vår sols storlek och ljusstyrka, för att lysa med den glans, som nu är solens.

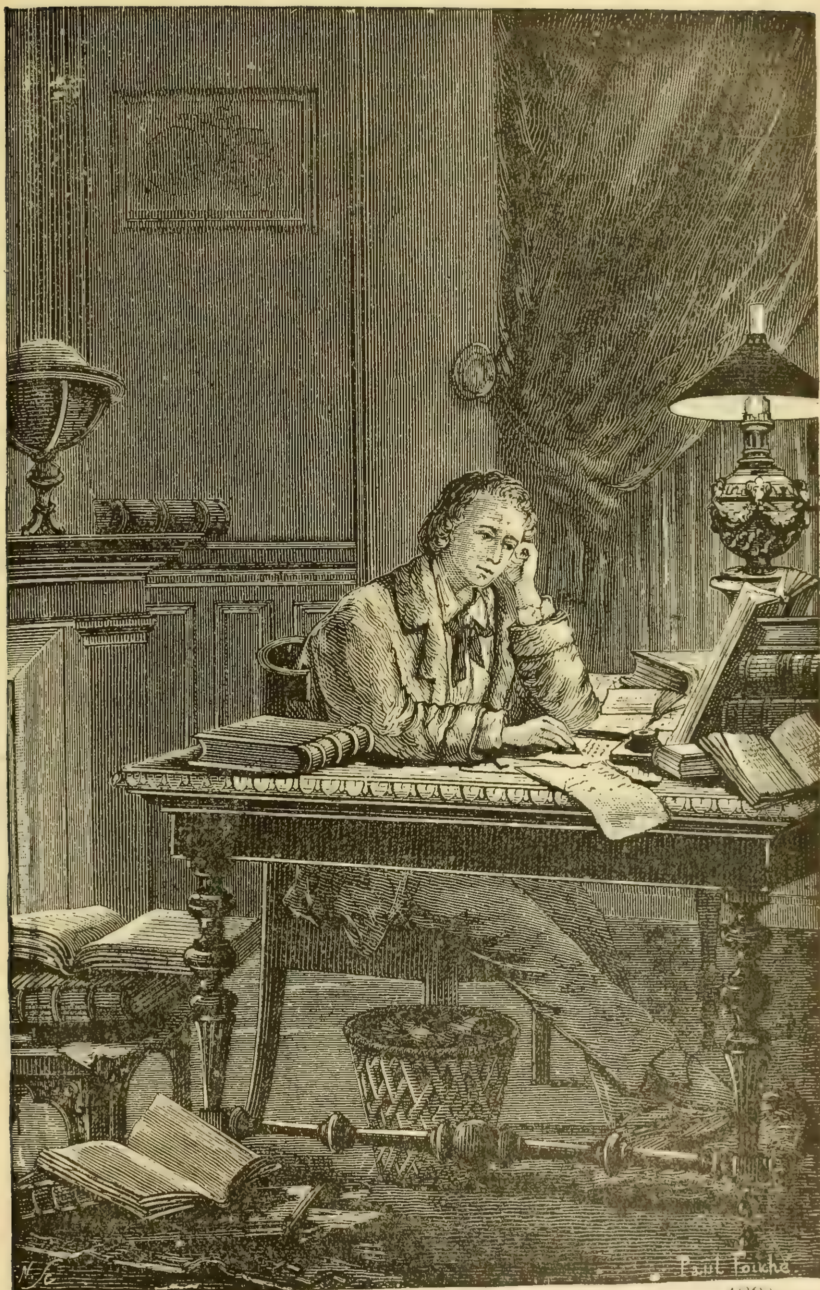
Rymden är lika full af dessa under som hafsstranden är full af sandkorn. Den för oss mest bländande är Sirius, hvilket namn också betyder "den brinnande." Denna stjerna (en

af den södra himmelens invånare) går på ett afstånd af 80,000,000,000,000 (åttio billioner) mil från våra bygder. För att få ett slags begrepp om stjernverldens djup, kunna vi icke göra något bättre än att tänka först på ljusets hastighet och sedan på den tid, som måste åtgå för detsamma att nå jorden från vissa delar af rymden.

Den 93 millioner mil långa vägen emellan solen och jorden tillryggalägger strålen på åtta minuter. Jorden är millioner år gammal. Före dess skapelse funnos andra fullbordade verldar, de der troligtvis hade lyst i millioner år innan jorden mottog solens första varma kyss. Och hvad vi nu skulle säga är, att dessa rymdens äldre solar äro så fjärran ifrån oss, att deras sken ännu icke hunnit fram till vår planet. Kanske någon i dag på detta sätt gör den första bekantskapen med jorden, kanske en annan i morgon, men när skall den sista göra det? Årtusenden härefter — kanske aldrig. Ty rymden är oändlig som Gud.

Det är svårt att vända blick och tanke från stjernornas glänsande rike, utan att först hafva yttrat några ord om Leverriers stora upptäckt, isynnerhet som denna tillhör den tid, hvarom vi skrifva. Det var nämligen denne fransman, som riktade vårt planetsystem med dess åttonde medlem.

Närmast solen dansar Merkurius, som de gamla kände så väl. Näst i ordningen och i en vida större bana se vi den strålande Venus. Efter denna kommer den glödande Mars, föremålet för våra dagars astronomiska undersökningar, hvilka, som man hoppas, skola leda till någon sorts tankeutbyte mellan jordens invånare och Mars-menniskorna, om det finns några, hvilket är högst sannolikt. Derpå kommer vår egen planet. Utom dess bana löper den majestätiska Jupiter, systemets leviathan, som en lärd kallat den. Denna kropp är 1,400 gånger större än jorden, och då Merkurius fullbordar sitt lopp omkring solen på några månader, åtgår det fjorton år för denna jätte att göra sin solrund. Vidare i ordningen kommer Saturnus, "den mörka och olycksbådande", enligt egyptiernas lära. Längre bort skrider Uranus, som stundom kallas Herschel, och till sist, på ett afstånd af tre tusen millioner mil,

LEVERRIER UPPTÄCKER NEPTUNUS. (489)

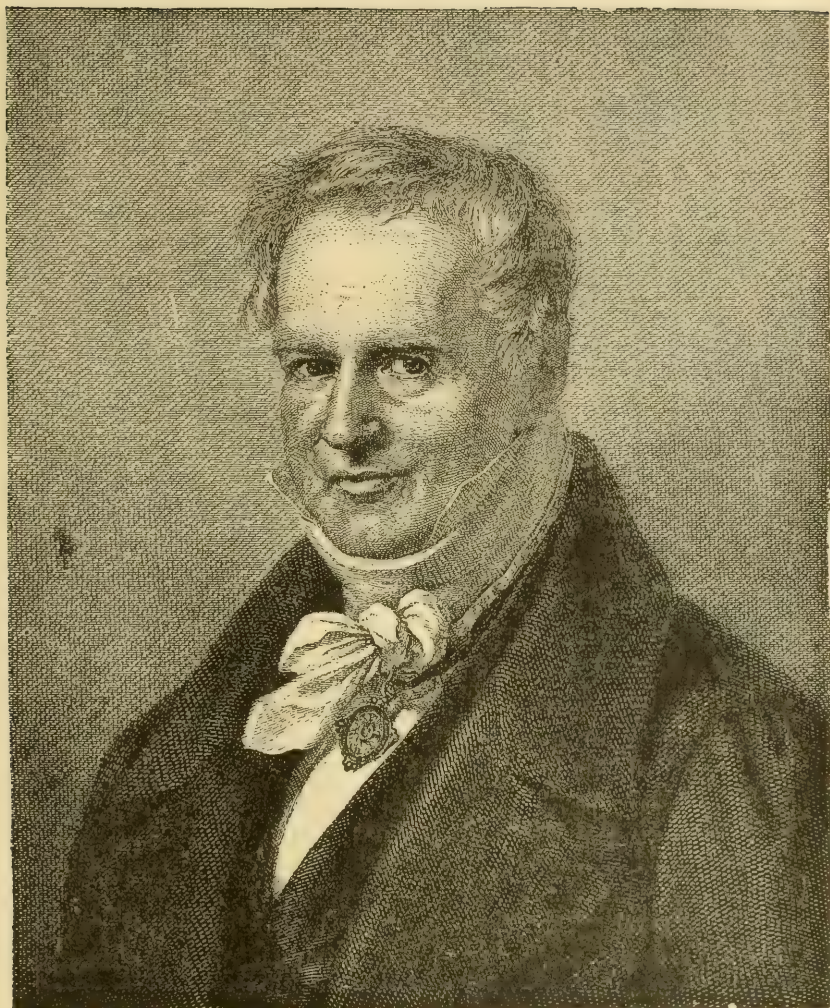
som ofvan nämts, kretsar den, jemförelsevis taladt, nyupptäckta Neptunus, hvars år är lika långt som 165 af våra.

Upptäckten af denna fjerran vandrare räknar man till en af tidehvarfvets största astronomiska triumfer. Icke att kunskapen om Neptuni tillvaro i och för sig sjelf utgör någonting så vigtigt, men emedan den uppenbarar teleskopets märkvärdiga makt, då det, styrdt af ett matematiskt snilles hand, riktas in ibland de otaliga ljuspunkter, som på en klar natt liksom diamanter öfversålla fästet.

Emellertid lär teleskopet hafva spelat en mindre roll än matematiken vid denna upptäckt. Det var genom vissa oregelbundenheter hos den då senast upptäckta planeten som Svedenborg slöt till tillvaron af en annan, som också i sinom tid dök upp i Herschels fjerrglas. Fallet var enahanda nu. Astronomerna hade märkt att Uranus löpte ojemnt eller excentriskt, som det heter. De drogo deraf den slutsatsen, att en annan utanför liggande större kropp förorsakade detta. Leverrier lyckades då till och med bestämma sjelfva den punkt å himlahvalfvet, dit tuberna borde riktas, för att finna den nye gästen, och den tjugutredje September 1846 lyckades det verkligen astronomen Galle i Berlin att få sigte på honom.

Ett ord till i fråga om dessa rymdernas glittrande invånare. Vi ha talat om ljuset och dess hastighet. Från vissa stjernor, hvilkas afstånd astronomien uppmätt, banar sig ljuset till vår jord på 3,000 år. Om en af dessa nattens bloss slocknade i dag, så skulle vi ändå se henne i tretusen år sedan hon försvunnit, d. v. s. se det ljus, hon i sista minuten utskickade. Kan man ledas rätt af ett irrsken? Ja, i detta fall. Nordstjernan är seglarens ledsagare på hans nattliga ban, men om hon hade förkolnat för 72 år sedan, så har det ändå varit hon som visat millioner utaf hafvets söner färden under dessa år, som hon legat begrafven i sitt omätliga djup.

Så märkvärdigt som teleskopet är genom sin förmåga att draga det aflägsna inom synhåll och mikroskopet genom att uppenbara det på grund af sin litenhet annars osynliga, lika märkvärdigt är också *spektroskopet* för sin egenskap att kunna granska de aflägsna himlakropparnes beskaffenhet.

ALEXANDER VON HUMBOLDT. (491)

Med blotta teleskopet varseblef man endast den eller den stjernan, den man sedan följde på dess vandring genom rymdens öknar. Men hvad var hon, hvaraf bestod hon. Var hon kanske ett tomt sken, återkastadt från en annan osynlig kropp, eller kanske en synvilla, ett nattens irrbloss?

Det vardt spektroskopets uppgift att besvara sådana frågor.

Detta instrument är ytterst enkelt. Det består af den teleskopiska tuben i förening med några trekantiga glas eller så kallade prismer. Medelst denna inrättning är man i stånd till att ej allenast erhålla en förstorad bild af det under granskning varande föremålet, utan äfven att utröna dess beståndsdelar. Med detsamma såsom tolk kan forskaren ur ljusstrålen locka sagan om beskaffenheten af den verld, hvarifrån han kommer eller beståndsdelarne af den kropp, hvarifrån han här på jorden utgått. Under spektroskopet sqvallrar strålen lika lätt om lifvet, så att säga, å den aflägsnaste fixstjerna som om något i vår egen luftkrets.

Till exempel: I ett af sina lärda verk berättar Louis Thomas, hvilken tjenst spektroskopet vid ett tillfälle gjorde forskaren i stjernrymden. Det var i Maj 1866 som astronomerna märkte, att en stjerna i Norra Kronans stjernbild, som hittills endast kunnat upptäckas med teleskopet, plötsligt strålade med en så stark glans, att hon ej blott kunde ses med blotta ögat, utan äfven i ljusstyrka täflade med stjernor af andra ordningen. Efter några dagar började dock hennes sken åter aftaga, hon sjönk småningom ned till en stjerna af åttonde storleken och var efter tolf dagar lika osynlig för det nakna ögat som förut.

Hvad hade inträffat på denna stjerna? Spektroskopet har svarat på denna fråga. Medan hon ännu strålade i sin högsta glans hade astronomerna undersökt henne med detta instrument och då funnit, att det starka uppflammandet härrörde af ett tillfälligt utbrott glödande af vätgas.

Materien eller säg jorden, den planet, vi bebo, består af vissa ämnen, dem fysikern indelar i vissa klasser och arter. Men dessa myriader andra verldar, som äro jordens medvandrare till det stora okända målet, hvaraf bestå de?

Det visste man icke förrän man framkallade spektroskopet såsom vittne i den stora undersökningen. Att Mars, Venus, Jupiter, Månen o. s. v. alla äro materia, det var lätt nog att säga, emedan vi med materia förstå allt som kan hänföras till det yttre synliga, hörbara och vidrörliga. Men frågans brännpunkt var denna: Äro dessa verldar slägt med vår egen, af samma kött och blod, om vi få begagna en sådan bild. Med andra ord: Äro dessa skapelser bröder, kunna de sympatisera och harmoniera i fysikaliskt afseende liksom i astronomiskt?

Spektroskopet löste problemet dermed, att det bevisade, att alla dessa planeter, kometer och solar äro danade af precis samma stoft som vår jord.

"Tindra, tindra, lilla stjerna!
O, hur gerna, o hur gerna
ville jag ej veta när
du blef född och hvad du är".

Så der ungefär hade menniskan gnolat i årtusenden, förtjust öfver himlahvalfvets glans, men brydd i sin okunnighet om, hvarifrån de glänsande uppenbarelserna kommit och hvad de i sig sjelfva voro.

Lät man så deras utsända strålar uppfångas af teleskopet för att brytas i dess prisma, och se! å skifvan visade det sig då att sådana saker som jern, magnetism, natrium, väte med flera på jorden kända ämnen förekomma öfverallt i hela skapelsen.

Dermed hade vetenskapen konstateradt att skapelsen i detta afseende är uniform, eller att alla verldar, bildvis taladt, framgått såsom resultatet af *en* skapelseakt, att de gjutits, ej i en och samma form, men ur en och samma metallmassa i en och samma degel.

FJERDE KAPITLET.

I det lillas verld. — Kemien. — Molekylär-teorin. — Hvad är en molekyl? — Molekylerna i en sockerklump. — Vi lefva i en molekylär-orkan. — Kemien såsom den mest praktiska vetenskapen.

Från detta stora öfvergå vi nu till det lilla, från teleskopets verld till mikroskopets.

Enligt den moderna kemien äro egenskaperna hos hvarje ämne eller substans tillfinnandes i dess molekyler. Tag till exempel denna sockerklump. Den har vissa egenskaper, med hvilka en och hvar är förtrogen. Äro dessa egenskaper att tillskrifva klumpen eller dess delar? Förvisso delarne. Ty om vi stycka klumpen, skall hvarje bit af densamma hafva samma söta smak som karakteriserar sockret. Få vi samma resultat, om vi hålla på med denna styckning i oändlighet? På denna fråga svarar kemien ett obetingadt *nej*. Snart nog skall man komma till den minsta massa som har sockrets egenskaper. Man kan utan svårighet stycka äfven dessa små massor, men några partiklar af socker upptäcker man ej längre, utan sådana af helt andra substanser, såsom kol, oxygen och hydrogen, eller de grundämnen, hvaraf sockret består. Dessa slutpartiklar kalla vi sockermolekyler, och så komma vi till den nuvarande kemiska definitionen af en molekyl: *den minsta partikel af en substans, i hvilken dennas egendomligheter äro tillfinnandes.*

En sockerklump har således sina bestämda egenskaper, emedan den utgör en sammangyttring af molekyler, som ega nämda egenskaper, och en saltklump skiljer sig från en sockerklump helt enkelt derför, att saltets molekyler äro helt olika sockrets. Så med hvarje annan substans. Det finnes lika många slags molekyler i naturen som det gifves olika sub-

stanser eller ämnen, men alla molekyler af samma substans äro i hvarje afseende absolut lika.

Komna till denna punkt få vi genom kemien en ny idé, som gör denna molekyl-teori än mera storartad; vi hafva näm-

BJÖRNSTJERNE BJÖRNSON.

ligen lärt oss fatta, att dessa de minsta partiklar, i hvilka ett ämnes egenskaper finnas till, äro de bestämda kroppar eller systemer af kroppar som röra sig i rymden, *och att en sockerklump är ett universum af i rörelse stadda verldar.*

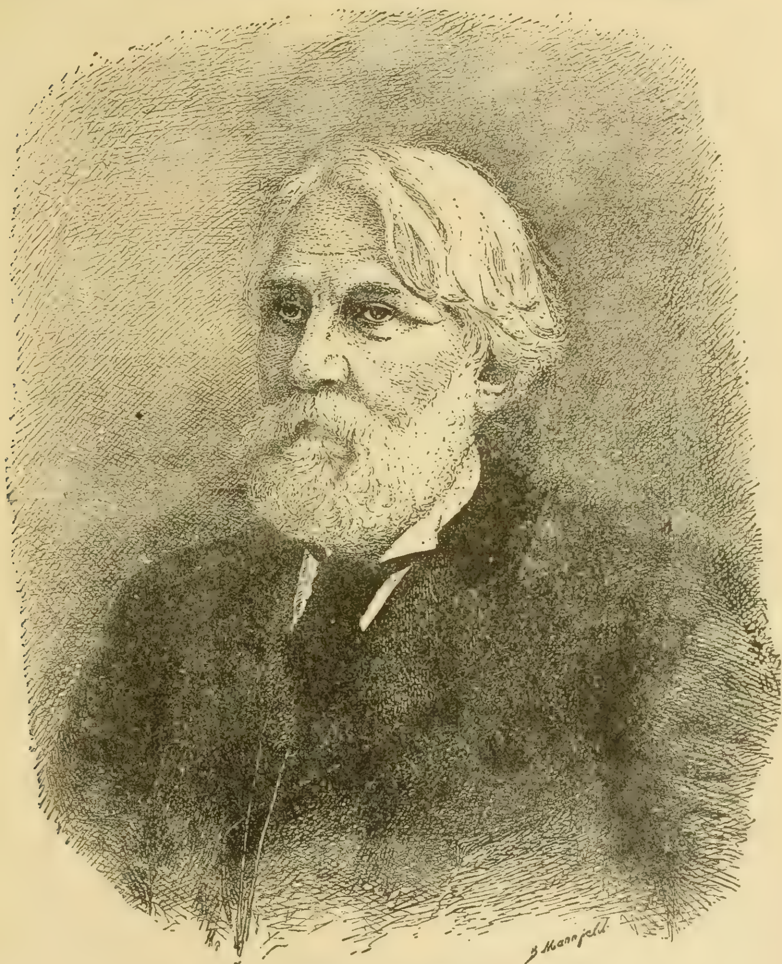
Om man under en klar natt riktar teleskopet på en af vår nordiska himmels konstellationer, skall man få en så åskådlig bild, som för närvarande kan erhållas, af hvad vi antaga skulle, under vissa omständigheter, visa sig i en sockerklump, om vi blott kunde blicka in i molekylernas verld med samma lätthet, hvarmed teleskopet genomtränger stjerndjupen. Om någon skulle säga, att detta påstående är blott en vild gissning, så få vi nämna, att idéen, så vild den än må synas, är ett resultat af vårt tidehvarfs vetenskapliga forskning, och på samma gång upplysa, att den redan ingått i facktron lika mycket som de upphöjda astronomiska idéer, vi här åsyftat.

Vill man vidare invända att solarna i en konstellation (stjerngrupp) äro synbara, men att så icke är förhållandet med molekyler, så tvingas vi att ånyo påpeka, att man i teleskopet endast ser ljuspunkter och att kännedomen om att dessa punkter äro långt aflägsna solar är en slutsats, dragen af den astronomiska vetenskapen, och derjemte att den kunskap vi ega om sockerklumpen såsom ett agregat (samling) af rörliga molekyler likaledes är en slutsats, hvartill den molekylära mekaniken kommit, en vetenskap, som, om ock af betydligt nyare datum, är ett lika positivt fält för studium som astronomien.

Än mer: synen är ej den enda och uteslutande vägen till kunskap; och ehuru våra inskränkta materiella resurser förbjuda oss att hoppas, det mikroskopet någonsin skall blifva istånd att genomtränga molekylernas universum, veta vi dock med säkerhet, att man lyckats genom strängt experimentala metoder väga molekylär-massor och mäta molekylär-storheter med lika mycken noggrannhet som i enahanda fall kommit de stjernor till del, som rulla på billioner mils afstånd från vår egen planet.

Om vi nu öfvergå till hastigheten af den molekylära rörelsen, så finna vi att den samma kan mätas på samma sätt som hastigheten hos ljudet, hos en bösskula eller en mängd andra rörelser, med hvilka vi äro förtrogna. Hur förvånande blir icke resultatet af en dylik mätning! Dessa hydrogenmolekyler röra sig oupphörligt fram och tillbaka med den yttersta snabbhet, och ej blott molekylerna hos alla luftsub-

stanser röra sig med liknande, regelmässig hastighet, utan förhållandet är detsamma med molekylerna hos hvarje substans, dess agregationstillstånd må vara hvilket som helst.

IVAN TURGENJEV.

Gasen är den enklaste molekylär-formen, emedan molekylerna i detta tillstånd äro så långt aflägsnade från hvarandra, att deras rörelser icke bestämmas af ömsesidig attraktion. I

följd häraf måste, i enlighet med rörelselagarna, gas-molekylerna alltid röra sig i rak linie och med oföränderlig snabbhet till dess de råka i kollision med hvarandra eller stöta mot det omslutande kärlets sidor, då, i följd af deras elasticitet, de tvärt studsa tillbaka och med förnyad snabbhet gå i en ny riktning. Genom dessa kollisioner uppstår dock ej någon förlust af rörelse, ity att molekylerna hafva samma vigt och äro fullkomligt elastiska samt följaktligen endast förändra sin hastighet så till vida, att hvad en af dem derutinnan förlorar måste en annan vinna.

Om vi nu hålla oss till dessa gas-molekyler, så kan man göra sig sjelf en föreställning om vår atmosfers tillstånd med dess molekyler flygande omkring i alla riktningar. Sök att fatta hvad en molekylär-storm måste vara, rasande rundt omkring oss, och huru den måste slå emot våra kroppar och alla andra föremål den träffar. Molekylerna i luften röra sig öfverhufvudtaget fyra gånger långsammare än de af hydrogen under samma förhållande skulle göra; men deremot hafva de, i medeltal, fjorton och en half gång större vigt än hydrogenmolekylerna, hvarför ock deras kraft är i proportion fullt jemförlig. Och tro ej, att verkan af deras slag är obetydlig derför att de såsom projektiler äro så små; genom sitt antal ersätta de hvad som brister i storlek.

Låtom oss, till exempel, taga i betraktande en kubikaln luft, hvilken, då den är vid fryspunkten, väger ansenligt öfver två skålpund eller *pounds*. Denna kubikaln materia innehåller öfver två skålpund molekyler, hvilka röra sig med en hastighet af 1605 fot i sekunden, och denna rörelse är i hvarje hänseende jemförlig med en kanonkulas af samma vigt. Naturligtvis är förhållandet enahanda med hvarje kubikaln luft under samma temperatur; och om, på ett eller annat sätt, rörelserna hos molekylerna i atmosferen omkring oss kunde bringas i samma riktning, skulle resultatet blifva en orkan, sväfvande öfver hela jorden med nämda hastighet — d. v. s. med omkring 1,094 mil i timmen. För dess våldsamhet skulle sjelfva pyramiderna bortsopas.

Vi lefva verkligen midt uti en dylik molekylärorkan, men vår säkerhet ligger helt och hållet i den omständigheten, att

stormen samtidigt rasar lika i alla riktningar, och dess styrka blir derigenom så noga balanserad, att vi äro fullkomligt omedvetne om tumultet. Icke ens asplöfvet skakas eller den

JUSTUS LIEBIG.

finaste hinna brister, men tag bort luften från denna hinnas yta, och molekylär-stormens kraft skall blifva uppenbar.

Kemien är på en gång den vackraste och kanske mest praktiska af alla vetenskaper, emedan den låter ställa sig i det hvardagliga lifvets tjenst på mångfaldiga sätt. Den ingår

snart sagdt i hvarje yrke och gagnar, direkt eller indirekt, hvarje hushåll, hvarje person. Den ingriper på ett det mest välgörande sätt i lifvets alla förhållanden: sociala, ekonomiska, politiska och moraliska. Den har till exempel lagt grund för en helt och hållet ny hushållning och förändrat matordningen, så att säga, till och med dieten, ja, sjelfva smaken. Dess sköna drag är, att den ratar och förkastar ingenting inom matverlden. Hvad andra tider utkastat åt djuren eller i någon flod för att bortföras, det tillgodogör sig vår tid, gör läckra rätter deraf, tack vare kemien, som förvandlar allt. Kemien har på detta sätt blifvit en alkemi, d. v. s. en konst eller vetenskap, som gör guld af värdelösa saker.

Och likväl står kemien ännu blott på tröskeln till sitt blifvande stora tempel. Den är ännu ett barn.

Dock har den äfven blott såsom sådant vunnit mer än de rent praktiska resultat, hvarpå vi syftat. Den har derjemte gjort ett stort filosofiskt rön; den har fastställt åsigten om materiens oförstörbarhet. "Af intet varder intet," det var lätt att inse och antaga. Men att af något aldrig varder intet, det ingick man icke så lätt på, förrän kemien kom och bevisade det på sitt ovederläggliga sätt. Denna vetenskap medgifver endast att ett ting kan förändra utseende och på ett visst sätt äfven karakter, men kan aldrig gå förloradt, kan icke utplånas eller förintas. En vattendroppe tycks ibland alldeles "afdunsta" och för evigt försvinna. Men den underkastas blott en sorts själavandring, i det den "ter sig i tusen former." Den stiger upp ur hafvet i ångans gestalt, blandar sig såsom sådan med de qvällens guldmoln, som kransa aftonens fäste, faller sedan såsom regndroppe till jorden, letar sig väg genom ängar och fält till någon kristallklar källa, följer derpå någon hemlig åder och ingår i blommans rötter, stiger med safven upp i bladen för att der af solljuset upplösas i sina olika delar (syret och vätet), och slutligen ingå som en del af den prunkande ros, som fägnar vårt öga.

Se der blott en marschruta för vattendroppen, eller säg ett kapitel ur dess historia. I ett annat skulle man få se den tindra som en förtviflans tår i ett menniskoöga, eller som en del af den hoppets sinnebild, som vi lärt oss se i regnbågen.

ÅTTONDE AFDELNINGEN.

UPPTÄCKTSFÄRDER. — FORSKNINGAR. — FREDLIGA SEGRAR.

I. ISHAFSFÄRDER. II. DE SVARTES VERLDSDEL. III. MÄRKVÄRDIGA FORNFYND. IV. VERLDSUTSTÄLLNINGAR. V. HEDNINGARNES OMVÄNDELSE. VI. DEN STORA FOLKVANDRINGEN. VII. "DEN GAMLA GODA TIDEN" OCH DEN NYA.

FÖRSTA KAPITLET.

Nordpolsvurmen. — Ishafsfärd i Gustaf Vasas tid. — Engelska Ishafsexpeditioner. — Amerikanaren Kanes nordpolsresa. — Löjtnant Greeleys olyckliga färd. — Nordenskiöld. — Hans tidigaste resor till polartrakterna. — Hans senaste stora upptäcktsfärd. — Nordostpassagen upptäckes. — Vegas öfvervintring i isen. — Dess hemresa. — Mottagningen i Stockholm.

Vårt företagsamma tidehvarf, stort och djerft i allting annat, har varit lika stort, lika djerft och lika framgångsfullt i fråga om farliga forskningar till lands och sjös. Man har hvarken skydt nordpolstrakternas köld och mörker eller Afrikas solbrända öknar. Man har gång på gång vågat sitt lif — och stundom äfven förlorat det — ibland polarisen, och lika ofta har man företagit den nästan äfventyrligare färden inåt den i dubbelt afseende mörka verldsdelens innersta gömmor.

En ounderkuflig lust att upptäcka nordpolen har vid flera tillfällen bemäktigat sig än den ene, än den andre. Denna idé tycks hafva egt och eger väl ännu en mystisk lockelse, någonting liknande alkemien i forna dagar eller perpetuum mobile-idéen, som lefver än. Men den synes vara lika omöjlig att realisera. Guldet måste ännu sökas, kan icke göras, och i fråga om rörelsekraft, så få vi nog till "verldens ända" vara nöjda med ångan och elektriciteten. Huru som helst, så lär tiden icke kunna föda någon "evighetsmaskin". Och polen, att den finns, det veta vi — känna det äfven hvarje gång en vinteril stryker fram öfver frusna nejder eller ett skyhögt isberg öfver hafvets slätter. Till yttermera visso hafva vi ju kartgloben, på hvilken vi se alla jordens längdgrader sammanlöpa i en slags bränn- eller fryspunkt deruppe, dit ännu blott hjelten i Jules Vernes' roman, kapten Hatteras, lyckats komma.

Dock, ingenting är ju nytt under solen, icke ens denna nordpolsvurm. Den måste hafva sysselsatt våra förfäders och deras förfäders tankar, sekler tillbaka. Tankarna drogos i norr innan de drogos i vester, man ville, så att säga, kyssa Heimskringlas panna, innan man satte sin fot på Hispaniolas mark. Hvem af oss skulle hafva trott, att till exempel Gustaf Vasa intresserade sig för geografiska färder och upptäckter i isbjörnarnes paradis? Denne konung hade, vill det synas, tid att egna sig åt "nordost-passagen" på samma gång som han handskades med danskar och prester. Nordenskiöld sjelf, nordost-passagens upptäckare, har i sin bok om *sin* Vegafärd upplyst oss derom.

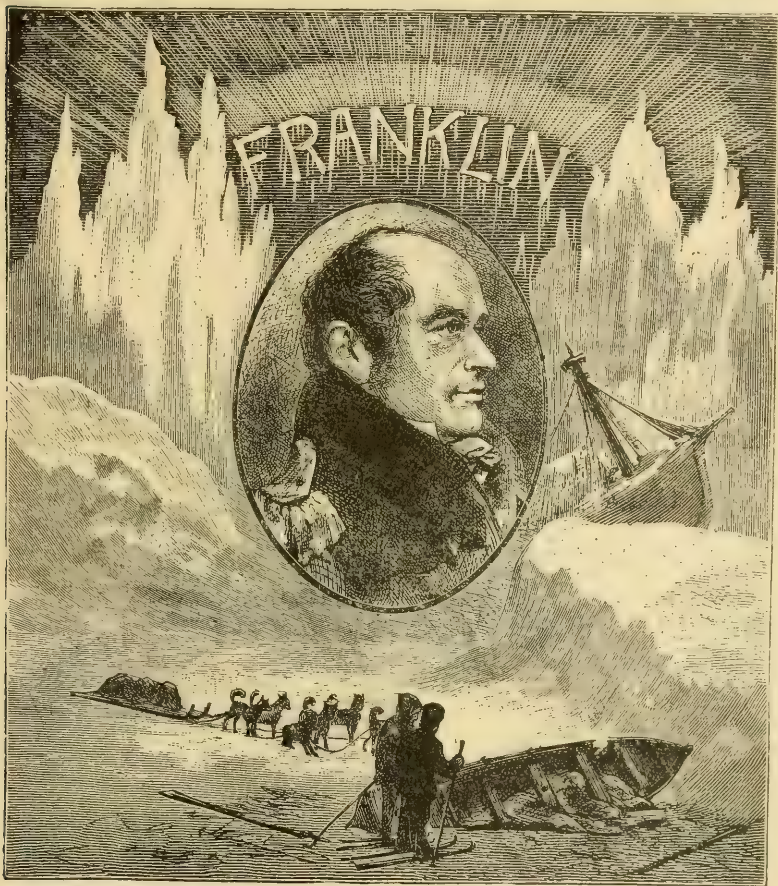
Det är sannolikt, säger han, att Olai Magni karta öfver Skandinavien före 1553 varit känd i England. Den utgör ett uttryck af en redan då i norden rotfästad åsigt, som i strid med de sydeuropeiska kosmografernas kartor, antog tillvaron af en öppen sjöförbindelse i norr mellan Atlanten och kinesiska hafvet och som äfven föranledde *Gustaf Vasa* att försöka åstadkomma en nordostfärd. Denna kom beklagligen ej till utförande, och allt hvad vi veta derom innehålles i ett bref till kurfursten August af Sachsen från fransmannen Hugert Laquet: "Då jag för 22 år sedan var i Sverige, talade konung Gustaf ofta med mig om denna sjöväg. Slutligen uppmanade han mig att företaga en sådan sjöresa och lofvade att utrusta tvenne fartyg med allt, som var nödigt för en lång seglats, och att bemanna den med de skickligaste sjömän, hvilka skulle göra allt, hvad jag befallde. Men då svarade jag att jag föredroge resor i bebygda trakter framför uppsökandet af nya obygder."

Om, tillägger Nordenskiöld, Gustaf Vasa funnit en man lämplig att utföra hans storartade planer, hade det således lätt kunnat hända, att Sverige gjort England äran stridig att hafva öppnat nordostfärdernas långa rad.

Visserligen! Men Sverige fick ju ändå 300 år senare den större äran att hafva utrustat den expedition, hvars ledare vann ett *resultat* — vi mena öppnandet af nordost-passagen. Men derom mer i sinom tid. Vi taga nu ett stort språng

fram i tiden — från Gustaf Vasas tid till nordpolsexpeditionernas.

Till dessa räknas alla färder, som företagits i ändamål att upptäcka nord- eller sydpolen samt sådana, som

SIR JOHN FRANKLIN.

lyckats framtränga så långt i norr eller söder, att de kommit inom polarkretsen. Emellertid är det hufvudsakligen i norr som färderna gått och varit föremål för verldens intresse.

Den första af dessa färder företogs 1603, då engelsmannen Stephen Bennett begaf sig af till de då obefarna vattnen. Men hvarken denna eller hans senare resor medförde något vetenskapligt resultat, och detta helt enkelt derför, säges det, att Bennett mera älskade att jaga björnar och annat vildt än att finna polen eller någon ny passage. Sedan följde en hel mängd andra engelska färder af samma slag, utan att någon hemkom med något egentligt nytt ljus i saken. Muscovy-kompaniet utrustade ej mindre än sju olika expeditioner, men fick i lön derför endast sälskinn, olja, betar m. m., hvilket åtminstone betalte en del af utgifterna. Detta var i början på 1600-talet. Derpå kom ett mellanrum af 150 år, under hvilken tid ingen dylik färd företogs. Det var icke förrän 1773 som Englands intresse för saken väcktes på nytt, och denna gång af rent vetenskapliga skäl. Kapten John Phipps anförde nämda års expedition, hvilken framträngde till i närheten af den åttioförsta breddgraden eller tio grader längre än den djerfve kapten Cook hade hunnit. Phipps blef infrusen och återvände hem, när islossningen inträffade.

Det engelska parlamentet utfäste nu ett pris af 5,000 pund sterling åt den besättning, som skulle lyckas komma polen på en grad nära, men lockelsen verkade icke, emedan ingen ansåg det möjligt att nå denna höjd. Men 1806 vardt det en engelsk hvalfiskfångare förunnadt att komma det eftersökta målet en grad närmare än Phipps hade hunnit, eller omkring 510 geografiska mil från polen.

Ett årtionde senare kom en ny engelsk nordpolsfärd till stånd, 1823 en annan, 1828 en tredje (dansk) och 1833 en fjerde (fransk, som spårlöst försvann). Vid detta lag hade man kommit till ett visst resultat i form af en tro eller öfvertygelse, den nämligen — att nordpolen var och blef oåtkomlig.

En af dem, som upp till denna tid hade deltagit i alla dessa äfventyrliga och, som man kan tycka, opraktiska företag, var engelsmannen Sir John Franklin. I sitt sextionde år, eller 1845, manades han att göra ett nytt försök i samma riktning. Tvänne fartyg hade ställts till hans förfogande och med dem begaf han sig af för att aldrig återkomma. Man

utsände på elfva års tid ej mindre än 20 olika expeditioner i ändamål att utröna hans öde, dock hvarje gång förgäfves. Men slutligen uppdagades det. Hans enka hade på egen bekostnad gått i författning om en ny expedition för samma ändamål år 1859. Derigenom vardt det såsom säkert konstateradt, att Franklin och hela hans besättning hade omkommit 1847.

Amerikanaren Kane var en af de djerfvaste och klokaste ishafsfarare, vårt århundrade frambragt. Sedan han såsom

ADOLF ERIK NORDENSKIÖLD.

deltagare i en expedition, som utsändts att uppsöka Franklin och hans sällskap, vunnit ökad erfarenhet i dylika företag, utgick han med en egen expedition 1853 för att uppsöka nordpolen. Att han icke fann den, säger sig sjelft. Men han fann sig sjelf infrusen ej blott en hel lång nordisk vinter, utan två. Under denna roade man sig med att företaga långa slädfärder med hundspann, och på en af dessa sågs på den åttioförsta breddgraden Ishafvet svalla öppet. Deraf drogs den slutsatsen, att polarhafvet går ständigt öppet längst i norr — och att det är varmt vid nordpolen. Men af senare

rön har det fästställts, att det i nordost var en del af Kennedykanalen som Kane såg.

Här kan det vara på sin plats att omtala, det den engelske sjöfaranden M'Clure hade 1851 funnit den såkallade nordvestpassagen. Han hade från Behringssund lyckats framtränga till södra spetsen af Banks land, som är den sydvestligaste af den amerikanska polararkipelagens öar, och derifrån under vandring på isbelagda sund banat sig väg till Mellville sund.

Välan, detta var det sökta målet, som dock såsom *passage* för fartyg betraktadt var af intet värde, emedan vattnet är isbelagdt största delen af året. Nordvest- och nordostpassagen erbjuda derför inga kommersiella fördelar och ega i praktiskt hänseende ingen betydelse.

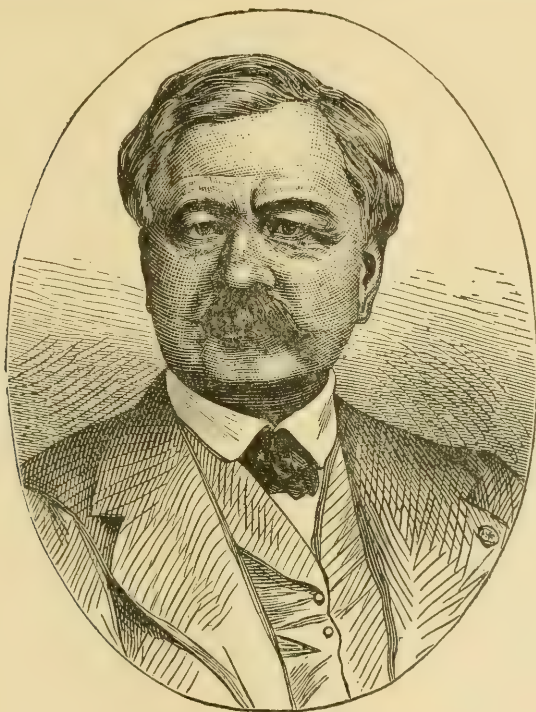
En annan olycklig expedition af samma slag var den amerikanska, som med löjtnant Greeley till ledare utsändes 1881. Denna expedition tillhörde den så kallade internationella serien och bekostades af Förenta Staternas regering, som till nordpolsfararnes förfogande hade ställt ett af sina bästa fartyg, *Jeanette*. Hufvudändamålet med Jeanettes färd var att göra meterologiska observationer enligt en förutfattad plan samt att undersöka polartrakternas fysiska beskaffenhet.

När, efter en längre väntan på underrättelse om Jeanettes öde, ingenting afhördes, beslöts att utrusta en undsättningsexpedition, bestående af Förenta Staternas ångare *Bear* och *Thesis* samt brittiska ångaren *Alert*, som skänktes Amerika för detta ändamål. När, efter långvarigt sökande, Greeley och hans sällskap anträffades (år 1884) hade 19 af Jeanettes 25 man omkommit af lidanden, och af de sex, som lefde, af hvilka Greeley sjelf var en, dogo de flesta på hemvägen.

Emellertid hade denna expeditions chef lyckats göra åtskilliga värderika rön, bland andra, att det icke finnes någon väg till polen genom Smiths sund, utan att den bästa sannolikt går längs Frank Josephs land. Genom andra af samma expedition gjorda iakttagelser har man satts istånd att på ett mycket tillförlitligare sätt kartlägga Grönlands norra kust.

Det var, som vi ofvan antydde, Sverige och en svensk förbehållet att vinna en mera afgörande seger å detta i så många afseenden äfventyrliga fält.

Emellan åren 1858—72 hade, under baron Nordenskiölds ledning, sex olika expeditioner företagits, för att utforska förhållandena omkring Spetsbergen, alla med ganska tillfreds-

FERDINAND DE LESSEPS.
(Suezkanalens byggare.)

ställande vetenskapliga resultat, såsom bland annat att bestämma bergens exakta höjd och kusternas konturer. Under den 1868 företagna resan uppnåddes latitudgraden 80° 42‘.

Den fyra år senare utrustade expeditionen bestod af tvänne fartyg, ångaren *Polhem* och briggen *Gladan.* Åren 1875 och 1876 företog den outtröttlige forskaren två andra resor

åt samma håll. Under den senare af dessa framträngde han till Jenisej-floden i Sibirien, och det var då, som han kom till den fulla öfvertygelsen att en nordostpassage vore möjlig. Det var också då, som han beslöt att icke hvila, förrän han hade upptäckt den.

Efter återkomsten till Sverige började han genast vidtaga alla nödiga mått och steg för sin segerrika ishafsfärd. Han var då lycklig nog att i saken intressera konung Oskar II sjelf, som bidrog med ett frikostigt penningeunderstöd. Vidare hade han i den rike göteborgaren Oskar Dickson en vän af sin idé, som ställde en större penningsumma till hans förfogande. Han lyckades äfven vinna en rik ryss, Sibiriakoff, hvilken tillsköt ett betydligt belopp. Så kom den ryktbara Vegafärden till stånd. Med denna ångare lemnade Nordenskiöld och hans sällskap Göteborg den fjerde Juli 1878 och styrde kursen rakt emot de isomgärdade regionerna. Men efter sju veckors lycklig seglats kom resan till ett något oväntadt slut. Vega fastnade i isen och måste i infruset tillstånd öfvervintra i närheten af den sibiriska kusten å den sextioåttonde breddgraden.

Låtom oss meddela hvad Nordenskiöld sjelf säger om sin och sitt sällskaps långa fångenskap i köldens och mörkrets rike.

"Den grundis, vid hvilken Vega förtöjdes den tjugunionde September och vid hvilken hon blef liggande under vinterns lopp, var omkring fyratio meter lång och tjugufem meter bred; dess högsta punkt låg sex meter öfver hafsytan. Den var således ej synnerligt stor, men lemnade dock ett godt skydd åt fartyget. Visserligen flyttades äfven denna grundis jemte fartyget och det innanför liggande isfältet under de våldsamma höststormarna betydligt närmare land. En och annan suck och knakning i fartygets skrof gaf till känna, att detta härvid icke undgick ganska hårda påkänningar, men någon skada led Vega under vinterns lopp hvarken häraf eller af den starka kölden, under hvilken skarpa smällar tidt och ofta angåfvo, att någon spricka i trävirket vidgat sig genom det inträngande vattnets frysning till is. Kallt så det småller i knutarne, är ett välbekant talesätt, med hvilket vi

nordbor oftast förena minnet från någon bister vinterqväll, tillbragt vid hemmets härd, men här voro dessa, isynnerhet om nätterna, i våra hytter hörbara smällar obehagliga nog, medan man måste befara, att de nybildade eller vidgade sprickorna skulle gifva upphof till farliga läckor i fartygets skrof. Till följd deraf att under köld jernet drager sig star-

KAPTEN JAMES COOK.

kare tillsammans än träet, sänkte sig under vintern hufvudena på de jernboltar, med hvilka skeppstimret var hopfogadt, djupt ned i bordläggningen. Men ej heller häraf uppkom någon farlig läcka, kanske emedan kölden endast verkade på den del af fartyget, som låg öfver vattenytan.

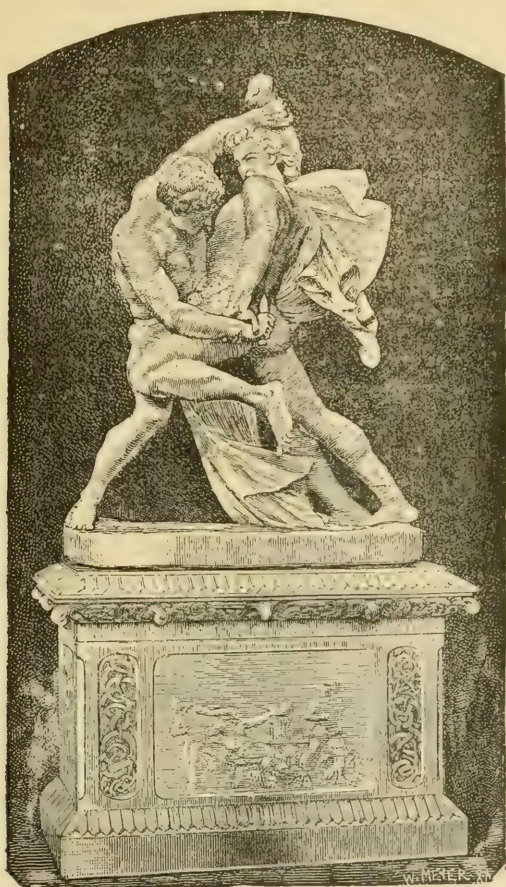
Oaktadt erfarenheten från föregående polarfärder, och särskildt från 1872—73 års svenska, visade, att äfven vid åttionde

breddgraden hafvet plötsligt kan bryta upp midt i vintern, funno vi dock snart, såsom ofvan är nämdt, att vi måste bereda oss på en lång öfvervintring. Den snö, som samlade sig på däcket, och som i början dagligen bortsopats, fick ligga qvar, så att den till slut bildade ett trettio centimeter tjockt, hårdt hoptrampadt snö- eller islager, som i ej oväsentlig mån bidrog att öka däckets motståndskraft mot kölden, och snödrifvor uppkastades för samma ändamål längs fartygets sidor. En ståtlig istrappa uppfördes från isen till styrbords reling. Ett för ändamålet i Karlskrona förfärdigadt stort tält uppslogs från kommandobryggan till fören, så att endast akterdäcket fortfarande blef fritt. — — —

På mörka vinterdagar flammade ofta under detta tält en liflig smideseld, omkring hvilken tschuktscherna skockade sig i nyfiken beundran öfver den skicklighet, med hvilken smeden formade det glödande jernet. Här utdelade kocken åt tschuktscherna öfverblifven soppa och mat samt de brödbullar, som vid hvarje bakning bakades särskildt för deras räkning. Här var mottagningssalongen, der tobak och socker utdelades åt qvinnorna och barnen, och der någon gång, om ock sällan, en frusen fångst- eller forman hugnades med en sup. Här värderades och uppköptes vedbitar och hvalkotor, och här fördes vidlyftiga underhandlingar om resor i hundslädar åt olika håll.”

De nordiska vintrarna äro långa, men ingen torde hafva varit så lång, som den, hvilken *Vegas* besättning upplefde i detta naturens isfängelse. Fartyget tvangs nämligen att ligga orörligt i tvåhundraåttiofyra dygn, emedan isen icke tillät det fortsätta förrän den adertonde Juli 1879. Två dagar derefter passerade *Vega* Behrings sund och kom ut i Stilla hafvet, för att obehindradt fortsätta sin nu till en triumffärd förvandlade resa ned till Yokohama i Japan, hvarifrån kosan styrdes hemåt genom Suez-kanalen och Medelhafvet samt öfver Atlanten och vidare genom Östersjön till Stockholm, der expeditionen mottogs som en segerkrönt örlogsman. Och en vacker vetenskapens seger hade ju Nordenskiöld vunnit. Han hade bevisat möjligheten af att via Ishafvet fara till verldens

östra delar, och sjelf hade han, utan att mista en man eller ett fartyg, trotsat detta hafs faror och kringseglat Asien och Europa.

BÄLTESPÄNNARNE.

Detta var den i alla afseenden lyckligaste ishafsfärden, de vetenskapliga resultaten må föröfrigt blifva hvilka som helst. Någon allmänt befaren väg lär icke denna nordostpassage blifva, hvadan ingen ny kommunikationsled af Vega öpp-

nats. Det skulle nämligen blifva allt för kostsamt att låta frysa in sig i nio månaders tid för att resa till Yokohama, till exempel, via Behrings sund. Handelsintressena tillåta det icke. Vegafärdens nettovinst måste följaktligen betraktas helt och hållet ur naturforskningens synpunkt.

Till att börja med har då denna expedition bevisat såsom ett sakförhållande hvad som förut var blott ett antagande, nämligen att jordens alla länder äro kringflutna af hafven, eller med andra ord, att kontinenterna äro stora öar.

Naturligtvis gjorde de Vega medföljande naturforskarne en mängd både värdefulla och intressanta iakttagelser, de der utgöra dels helt och hållet nya rön, dels ock beriktiganden af sådana, som föregående polarhafsfarare gjort. Den kännedom, som sålunda vanns om Tschuktsch-halföns bebyggare torde kunna anses såsom synnerligen värderik. Vega låg nämligen infrusen på kusten af denna halfö och fick under den långa vistelsen i isen täta besök af landets invånare. Dessa beskrifvas såsom mycket tjenstvilliga och i alla afseenden hyggliga, ehuru naturligtvis råa och obildade. Äfven gjordes åtskilliga zoologiska rön af vigt och betydelse. I botaniskt hänseende lär de nya fynden hafva utgjort sjuttio i antal.

Denna i sitt slag märkvärdiga expedition, hvars resultat kastat en viss glans öfver den nordiska forskningen, medtog närmare två års tid, inberäknadt de 292 dygn, som Vega låg förtöjd i isen. Ångaren lemnade Göteborg den 26 Juni 1878, infrös den 28 September samma år, vardt fri från isen den 18 Juli 1879, ankom till Yokohama i Japan den 11 Oktober samma år och till Singapore i December. Sues-kanalen passerades i Januari 1880; i April anlöptes Köpenhamn och den 20 April kl. tio på aftonen kastades ankar strax utanför Stockholms slott, som, högtiden till ära, nu strålade i ett haf af ljus och lågor, och var prydt med de djerfva resandes namnchiffer, hvarvid ej ens namnet på Vegas yngste medlem var bortglömdt.

ANDRA KAPITLET.

Afrika. — Allmänna reflexioner. — Afrika nödvändigt för det öfverbefolkade Europa. — Afrikas storlek. — Afrika-expeditioner. — Tyska Afrikaresande. — Livingstones resor. — Hans lif och verk. — Han intränger till Afrikas hjerta. — Slafhandeln i Afrika. — Han försvinner ur sigte. — Stanley uppletar honom. — Stanleys resor och upptäckter. — Congostaten. — Emin Paschas uppsökande.

De svartes verldsdel. Så benämner man Afrika, negrernas land, det i dunkel höljda, den stora olösta geografiska gåtan.

Denna verldsdel är derför icke ny. Den har varit känd, till namnet åtminstone, och delvis till sin natur och beskaffenhet, lika länge som någon annan. Men i sin helhet, såsom en af jordens fem stora verldsdelar, är det icke mycket mer än ett geografiskt begrepp.

Men man vill göra något mer deraf, man vill realisera detta begrepp och göra det fruktbart för civilisationen, för mensklígheten.

Och ju längre tiden lider, desto nödvändigare varder det att — vi tro det var Stanley som sade det — "tända ett ljus i den mörka verldsdelen."

Och bereda väg, skulle vi vilja tillägga, en väg för dem, som börja få svårt att andas i den redan på ljus mättade verldsdelen, vi mena Europa. Ty man har der mera ljus än bröd, mera civilisation än jord. De hemlöse måste begifva sig ut någonstädes. Hittills har Amerika varit deras mål, men snart måste man se sig om efter en nyare verld att besegra. Och det blir väl Afrika.

Denna aqvisition varder ock, när den kommer, mycket välkommen såsom en kraftig hjelp åt den moderna vetenska-

pen i dess lofvärda men ej alltid framgångsfulla försök att jemna hvad ojemnt är i civilisationen. Det är nog godt och väl att vi inrätta arbetsbesparande maskiner, emedan vi der-

DAVID LIVINGSTONE.

med göra arbetet lättare och fabrikationen billigare, men så länge det finnes öfverflöd på arbetare kunna vi ej inse att det ligger någon särskild välsignelse i en maskin som *inbesparar* 25 till 50 personers arbete.

HENRY M. STANLEY.

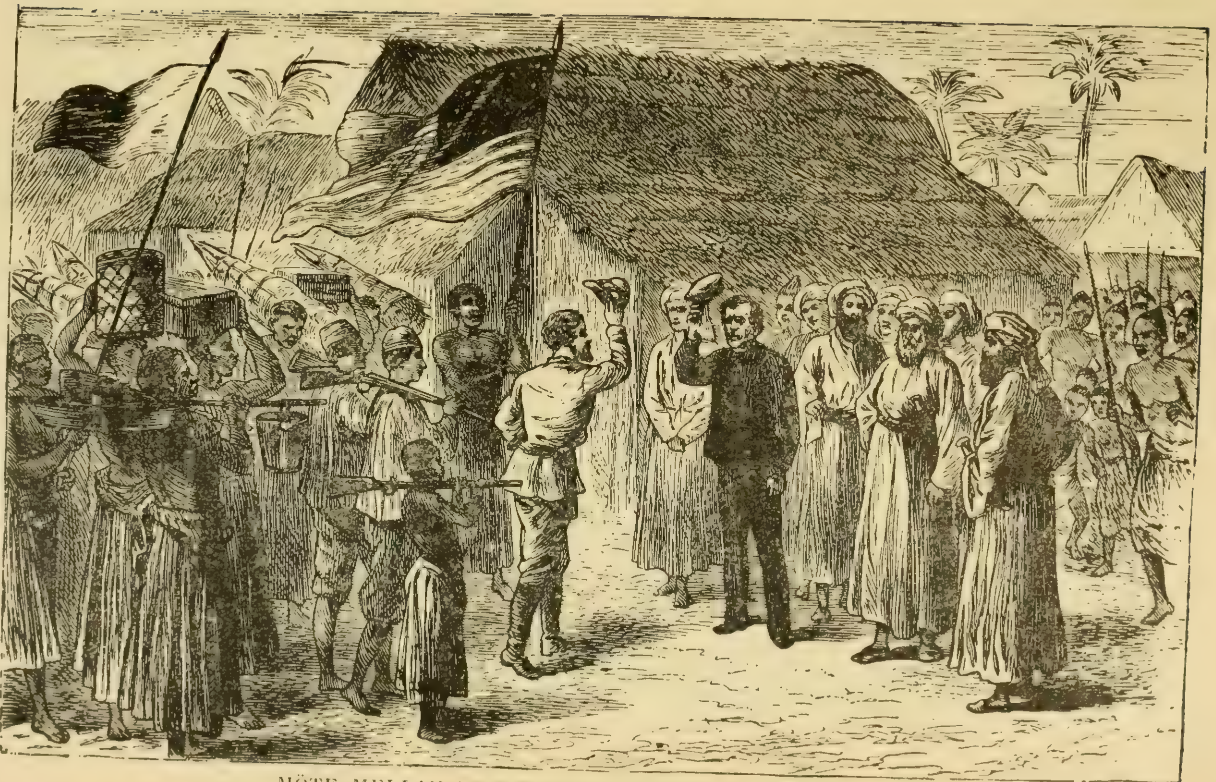
Vidare: kemien har blifvit en stor hushållerska i vår tid. Hon tager reda på hvarje bit, hvarje smula, och gör sedan mången läcker rätt af det, som man fordom ansett såsom alldeles onyttigt. Men vetenskapen är icke allsmäktig, hon kan icke skapa, kan icke bereda en god soppa af bara vatten och icke heller bröd af sten. Något annat grundämne fordras, och detta måste spira ur jorden.

Mera jord är derför de öfverbefolkade ländernas lösen. Sådan finnes i öfverflöd i Afrika, och dit vända sig det sökande tidehvarfvets blickar.

Med afseende på omfång är Afrika den andra i ordningen af jordens fem delar, men i fråga om odling och vett den ringaste ibland bröderna, trots det att Egypten, som en gång i den gråa forntiden var civilisationens säte, ligger inom dess landamären.

Afrika är naturligtvis rikt på naturliga resurser af alla möjliga slag, men fattigt på folk. Endast 100 millioner — föga mer än det unga Amerika, nej, blott Förenta Staterna, skryta öfver. Emellertid är det svårt att på milliontalet bestämma ett lands befolkning, då man ännu sväfvar i nattsvart mörker om dess djupa inre. Man har ännu blott lärt känna kusten samt dess norra och södra kant. Hvem vet, hvad som rör sig i Afrikas hjerta. Det har gått sägner om, att derinne skola finnas stora kolonier af menniskor — icke vilda nomader eller hvarandra bekämpande stammar, utan i ordentliga samhällen ordnade invånare, lika hyfsade och i många afseenden mildare och menskligare än de stolta europeer, hvilka brinna af begäret att dit få utsträcka den moderna odlingens välde.

Nå, för att få någon klar kunskap härom samt för öfrigt utforska kontinentens beskaffenhet, hafva en stor mängd s. k. Afrika-expeditioner utrustats under seklets lopp. Napoleon Bonaparte lär i början af sin karrier ha fattat ett mycket lifligt intresse för denna del af verlden liksom isynnerhet för Europa. Och vi åsyfta nu alls icke hans egyptiska fälttåg, då han vid ett visst tillfälle lät hopkedja och med kanonkulor nedskjuta 400 fångar, derför att han icke kunnat medföra något fängelse åt dem, utan vi hafva hans tillämnade vetenskapliga

MÖTE MELLAN LIVINGSTONE OCH STANLEY I UJIJI.

härnadståg i tankarna — detta härnadståg som icke blef något af, emedan den om fredlig idrott måne lille korpralen uppgick i den efter militärgloria sökande kejsaren.

Det blef en senare tids uppgift att vidtaga systematiska försök i den antydda riktningen. I vårt århundrade se vi Barth, Vogel, Rolph och Nachtigal m. fl. från norr bana sig väg inåt landet, medan Livingstone gör sina djerfva resor från söder och öster, och Burton, Speke, Grant och Baker följa Nilen så långt som de kunna i riktning mot dess källområde.

Af alla dessa med många flera i den geografiska vetenskapens intresse företagna Afrikafärder har kanske ingen uppväckt ett så allmänt intresse som Henry M. Stanleys för blott några år sedan.

Men betydelsefullast var dock David Livingstones tre särskilda missions- och forskningsfärder.

Livingstone var skotte till börden, född 1817. Han hade redan i tidiga år önskat blifva missionär, för hvilket kall han också lät bereda sig. Hans stora åstundan var sedan att resa till Kina för att predika kristendomen för dess invånare, men missionssällskapet beslöt att skicka honom till Afrika, dit han första gången anlände i Augusti 1840. I Port Natal (beläget å vestkusten) blef han bekant med den store missionären Moffat, hvars dotter sedermera vardt hans hustru. Ehuru mycket from, tycks dock Livingstone hafva intresserat sig mer för geografiska och andra forskningar än för omvändelseförsök ibland de svarte. Han företog nu en längre resa och framträngde ända till sjön Ngami, hvarefter han korsade kontinentens södra del från Zambesi till Congo.

Efter 16 års vistelse i landet, som under den tiden till en stor del genomströfvades i olika riktningar, återkom han till England 1856, der han mottogs med mycken välvilja.

Hans andra Afrikaresa anträddes 1858 och varade i sex års tid, hvarunder han så mycket som möjligt fullständigade sina förut gjorda rön. Hans jemförelsevis nya upptäckt under denna expedition var, att Afrikas största onda bestod i dess öfver allt rådande slafhandel, den han nu, så långt hans förmåga sträckte sig, försökte att undertrycka. Häri lär han icke hafva lyckats till någon nämnvärd grad, men indirekt var expedi-

ETT NATTLIGT ANFALL.

tionen i detta afseende till stor nytta, emedan den fäste civilisationens uppmärksamhet på ett gräsligt missförhållande, som var förut så godt som okändt. Livingstone hade t. ex. funnit att det var portugiserna som hade det största intresset i denna vederstyggliga rörelse. Han återvände till England igen 1864, men endast för att efter ett års rast vända tillbaka till de svartes verldsdel, den han sedan aldrig lemnade. Han anlände till Zanzibar 1866 och begaf sig genast till det inre. Hans följe bestod då af *36* personer, de flesta indier och negrer År 1871 ankom han med sin lilla karavan till Nyangwe vid floden Lualaba, der han fick se hur slafhandeln florerade och hur ett antal araber kallblodigt nedsköto negerqvinnor, dem de förmodligen icke kunde afyttra eller använda.

Under tiden hade ingen hört af honom, och uppstod på grund häraf den allmänna farhågan att han omkommit på sin vådliga färd. Men huru skulle man komma till någon visshet härom? Endast derigenom, att någon företoge sig att uppsöka forskaren, med andra ord, genom en ny expedition. Slutligen fann man en ung man vid namn Henry M. Stanley, villig att riskera sitt lif, om någon annan åtoge sig att utrusta honom och betala omkostnaderna.

En sådan vetenskapens vän fanns i James Gordon Bennett, egare af New York Herald. Hur aftalet emellan honom och Stanley afslöts, är så betydande i fråga om amerikansk tidningsmannaföretagsamhet, att vi måste berätta förloppet.

Stanley hade varit Heralds krigskorrespondent i det abyssiniska och Ashantee-kriget samt senare under Carlistoroligheterna i Spanien.

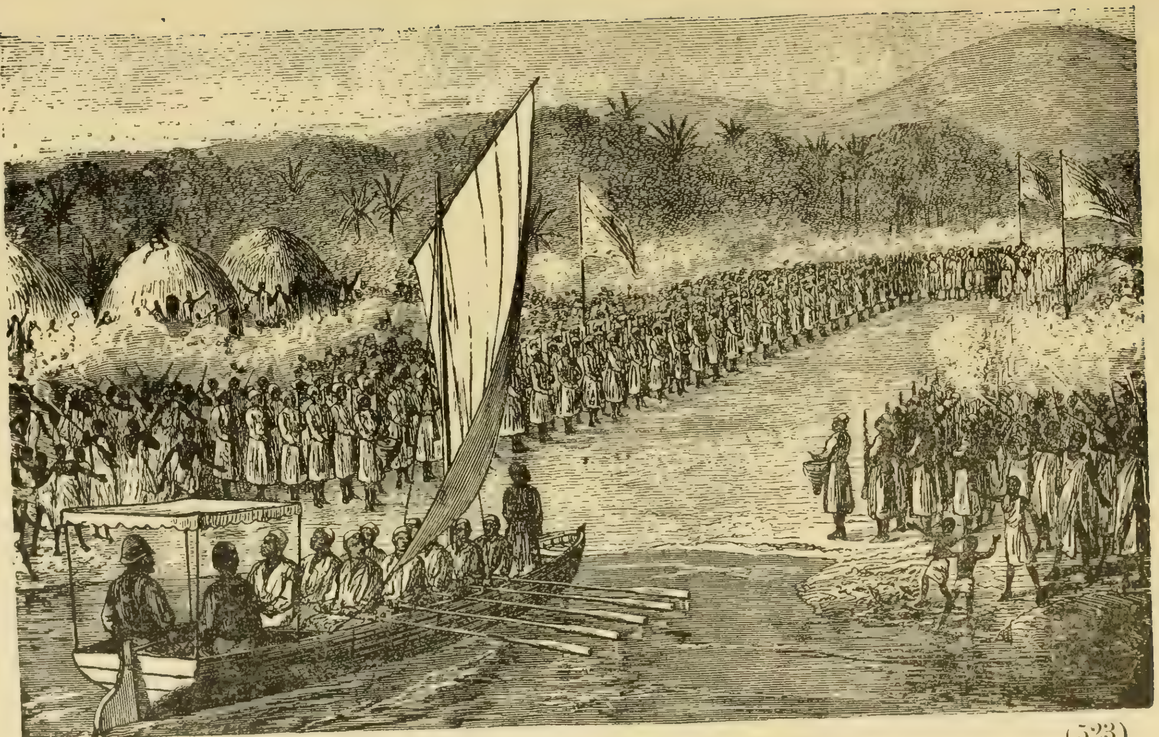
I Oktober 1869 var Bennett i Paris och Stanley i Madrid. Bennett telegraferade efter honom. Stanley hörsammade kallelsen. Anländ till den franska hufvudstaden gick han rätt upp till *Grand Hotel* och knackade på dörren till Bennetts rum.

"Stig in," ljöd Bennetts stämma.

Stanley steg in och fann Bennett i sängen.

"Hvem är ni?" sporde tidningsmannen.

"Mitt namn är Stanley."

STANLEYS MOTTAGANDE HOS KEJSAR MTESA.

"Godt. Sitt ner. Jag har vigtiga göromål för er. Hvar tror ni Livingstone är?"

"Vet inte, vet verkligen inte."

"Tror ni, att han lefver?"

"Kanske, kanske inte."

"Välan, jag tror att han lefver och att han kan finnas, och jag vill, att ni skall leta reda på honom. Uppgör sjelf planen och fortskrid sedan som ni finner vara bäst, men tag bara reda på Livingstone."

"Men det kostar pengar."

"Drag på mig för ett tusen pund, drag ett tusen till, när det är slut, drag åter ett tusen pund, när ni behöfver mera, fortsätt att draga tills ni fått nog, men finn Livingstone, säger jag."

Huru stor räkningen till slut blef, veta vi icke, men om vi förstå Stanley rätt, så lär han icke hafva varit den, som såg på styfvern, när han kunde draga 5,000 dollars så ofta han behagade.

Stanley, tidningsman till yrket, lifvades icke så mycket af begäret att rädda Livingstones person eller af kärlek för de vetenskapliga rön han månde göra, som fastmer af en stark äfventyrslusta. Emellertid åtog sig nu utgifvaren af tidningen *New York Herald* att bestrida utgifterna, hvarpå Stanley med friskt mod begaf sig i väg. Det dröjde dock en god tid innan verlden fick klart för sig, huru det gått för honom, som skulle upptäcka upptäckaren, men så anlände slutligen underrättelsen, att de båda sammanträffat vid Ujiji, dit Livingstone återvände från Nyangwe. Han och Livingstone fortsatte derpå forskningarne för några månaders tid, hvarpå de skildes, Stanley återvändande till Europa med den glada underrättelsen om Livingstone, medan denne fullföljde sitt värf till dess att han dog i Maj 1873.

Livingstone hade under sina tre afrikafärder tillryggalagt omkring *15,000* eng. mil. Han hade rest från Godahopps-udden i söder till eqvatorn i norr, samt från Atlanten i vester till det Indiska hafvet i öster.

Hans expeditioner voro de ojemförligt vigtigaste af alla. Det föredöme han gaf och de upplysningar han lemnat hafva

EN AFRIKARESAS VEDERMÖDOR.

lockat hundratals andra att försöka sin "lycka" på samma sätt, så att verlden skall möjligtvis med tiden i civilisatoriskt hänseende kunna underlägga sig denne ännu i mörker sänkta del af jorden.

Detta bör ock blifva så mycket lättare, som, enligt Livingstones utsago, afrikanerna äro, nästan hvart man kommer, mycket milda och medgörliga. Honom betraktade de såsom ett öfvermenskligt väsen.

Livingstone hade dött på sjelfva tröskeln till den hemlighetsfulla region, han ämnat utforska, säger Stanley. Det verk, tillägger han, som Livingstone hade lofvat att fullborda, var knappt påbörjadt, då han öfverraskades af döden.

Vidare säger Stanley så här i den bok han utgifvit:

"Verkan af denna nyhet på mig, sedan det första intrycket gått öfver, var, att jag beslöt utföra hvad han skulle hafva utfört, att, om försynen så ville, blifva geografiens rätte martyr. Med ett ord, jag ville icke allenast undersöka den stora floden (Congofloden) utefter hela dess lopp, utan äfven lösa hvad som ännu var problematiskt och ofullständigt i Burtons och Spekes samt Spekes och Grants upptäckter.

Godt! Beslut och handling äro ett hos tidningsmannen liksom hos qvinnan, d. v. s. då det gäller att fiska upp några färska nyheter, dessa må nu gälla någon liten sensation inom det samhälle, der man lefver och verkar, förhållandena vid Nordpolen eller Nilens källor.

Hvilket intresse Afrika vid detta lag hade uppväckt, kan man sluta sig till deraf, att Stanley, så snart det var kändt att han skulle resa, mottog öfver 1,200 ansökningar af personer, som ville följa med. Hvilka desse voro, det nämner han icke, omtalar endast att de voro "generaler", "öfverstar", "kaptener", "löjtnanter" o. s. v., hvaraf vi med säkerhet kunna antaga, att de flesta voro amerikaner. Sjelf säger Stanley med den amerikanska journalistens karakteristiska öppenhet, att han kunnat taga med sig 15,000 personer, men han inskränkte sig till fyra engelsmän — obetitlade engelsmän, skynda vi oss att tillägga.

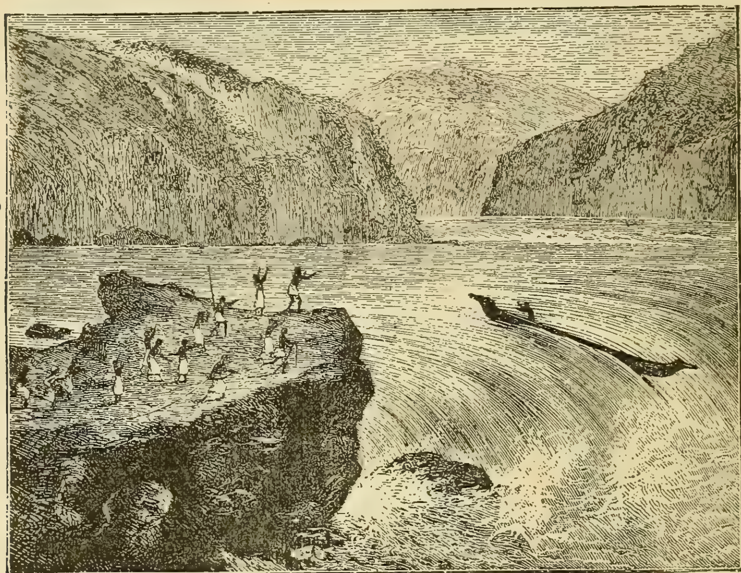
Men då man icke fick följa med personligen, medskickade man sina aktningsgärder i form af olika nyttiga artiklar,

STRID MED MENNISKOÄTARE.

många nog att utgöra en riktig bazar. Han fick en skeppslast pipor, pistoler, knifvar, tandpetare, cigarrer, biblar, bönböcker, samt afhandlingar på engelska språket, för spridning af kristendomskunskap bland Afrikas vildar. Förglömmas böra ej heller tre hundar.

Innan vi låta Stanley lyfta ankar, anse vi oss böra upplysa om, att det var Londontidningen *Daily Telegraph* och

UTFÖR ZINGA-FALLET.

New York *Herald*, som denna gång tillsammans bestredo expeditionens omkostnader.

Resan gällde nu hufvudsakligen att taga reda på de geografiska och klimatiska förhållandena m. m. omkring de centralafrikanska stora sjöarna samt att följa floden Lualaba till dess utlopp i hafvet, hvilket var Livingstones ofullbordade uppgift.

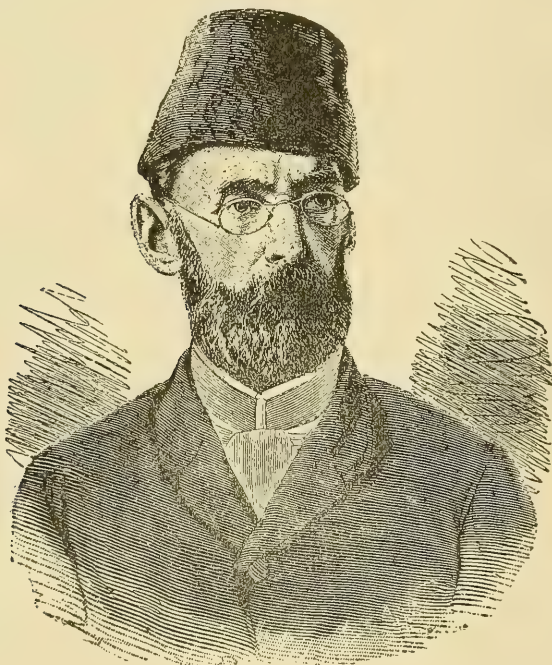
Färden anträddes från England den *15:e* Augusti 1874. Han anlände till Zanzibar på Afrikas östkust den *21:a* September. Sedan han gjort de sista förberedelserna begaf han

EN ÅNGBÅTSFÄRD TILL LANDS.

sig den *17:e* November på sin ryktbara resa genom de svartes verldsdel.

Det första målet blef den så mycket omtalade sjön Nyanza. På vägen dit utsattes han för många obehag. Ibland hans ressällskap funnos många opålitliga personer, och vid ett tillfälle öfvergaf man honom midt i urskogen Genom denna måste resenärerna ofta bana sig väg med att hugga

EMIN PASCHA.

och skära ned de tjocka buskarne. Under denna del af färden förlorade Stanley fem af sina följeslagare. Något att lifnära sig med erbjöd icke denna del af landet. Icke ens det minsta villebråd, bara lejon. Derpå inkommo de i en bebodd och odlad trakt. Detta var Suma, hvars invånare likväl voro fiendtligt sinnade emot sällskapet, hvarför de måste fortsätta resan, sjuka och hungriga. Stanleys närmaste vän och för-

ZANZIBAR.

trogne, engelsmannen Pocock, dog strax efter uppbrottet derifrån. Sedan gick färden sakta. Döden skördade offer efter offer, så att expeditionen efter blott tre månaders färd hade förlorat *120* af de afrikanske medlemmarne samt en europé. I närheten af Nyanza möttes expeditionen af en krigisk höfding, som bjöd batalj för hvarje steg genom hans besittningar.

Vi tillåta oss här göra en liten betraktelse öfver Stanleys expedition. Den var, enligt hans egna uppgifter, full af krigiska äfventyr. Det var en fiende i hvarje buske, en batalj på hvarje engelsk mil. Så fiendtligt och mordiskt sinnade voro invånarne i vissa regioner. Dessa uppgifter kunna vi icke bestrida, men vi kunna lika litet bestrida den mildt sinnade Livingstones uppgifter om en alldeles motsatt karakter hos de flesta af den svarte verldsdelens invånare.

Men vi låta Stanley fortsätta sin segerrika färd.

Sällskapet medförde en liten ångare. Med den begaf sig Stanley och elfva andra ut på en forskningsfärd, under hvilken de omsider hunno fram till Nyanza. Men innan han tilläts att fritt röra sig der i trakten, nödgades han affärda ett halft dussin invånare, säger han.

Något senare mottog han bud från konung Mtesa att infinna sig hos honom. Stanley lydde och blef mycket åtspord om sitt förehafvande. Mtesa liknade en civiliserad menniska. Han har omfattat Muhameds religion, kläder sig som en arab och skickar sig väl. Till Stanleys ära tillställde han en flottrevy. Åttiofyra kanoter utförde sina rörelser i vattnet, och till lands sågs en parad om 2,500 krigare.

Men en annan i närheten bosatt stam var mindre vänlig. För att komma igenom dess rike tvangs Stanley att med välriktade gevärssalvor affärda ett halft hundratal. Fortsatt marsch förde expeditionen till Ujiji och Nyangwe, belägna vid den af Livingstone upptäckta floden Lualaba, som Stanley nu bevisade vara ingen annan än den väldiga Congofloden, hvars stränder han nu föresatte sig att utforska. "Lady Alice" — så hette den lilla ångaren — sammansattes och sköts ut på flodens vatten, och med den ville nu vår djerfve forskare följa de främmande vågorna ända till hafvet. Men under

motgångar och faror gick färden. Sjukdomar af olika slag utbröto ibland sällskapet, så att någon hvarje dag dog och måste kastas öfverbord. Från stränderna anföllos de af vildar, hvilka dock alltid drogo sig tillbaka, då deras pilar besvarades med kulor.

BAKER PASCHA.

I början af Januari 1877, råkade expeditionen ut för två stora hinder. Det första bestod uti ett antal vattenfall, inalles femtiosju, det andra i en fiendtlig flottilj om flera hundra kanoter, bemannade med 2,000 vildar. Men det gick som

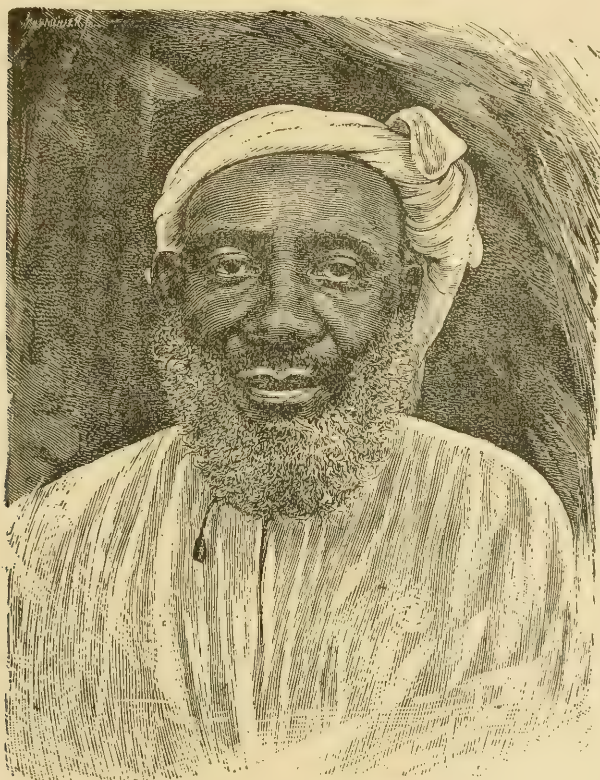
vanligt: några kulor bragte fienden till sans och förnuft. Och som byte bemäktigade sig expeditionen allt elfenben, som fanns i en stor by. Och vattenfallen? De passerades till lands.

GORDON PASCHA.

En stor seger var nu likväl vunnen. Denna flod var Congo, hvilket är ett fastställdt geografiskt faktum. När Stanley uppnådde Boma, *65* eng. mil från vestkusten, den *9:e* Augusti 1877, hade denna upptäckt kostat många menniskolif, mycket lidande och — elfenben till ett belopp af $18,000.

På tal om elfenben, så säger Stanley, att man i Europa icke har det ringaste begrepp om sättet, hvarpå denna vigtiga handelsartikel samlas i Afrika. Slafhandeln, säger han, förefaller oskyldig emot "elfenbenshandeln", såsom den bedrifves af araber och andra i trakten af Congoflodens öfre delar.

TIPPU TIP.

Sällskap, bestående af 300 till 400 personer, försedda med eldvapen, genomströfva landet och ödelägga byarne, hvars invånare fördrifvas till skogarna eller mördas, på det att de skatter de ega, isynnerhet elfenbensförråden, skola falla i marodörernas händer.

Hvilka följder denna Stanleys upptäckt skall medföra, kan endast framtiden utvisa. Emellertid har redan en stor vattenväg till Afrikas innersta vunnits genom Congofloden, som genomflyter området med samma namn. Om detta område, som man annars kallar fristaten Congo, gör man sig de ljusaste förhoppningar. På kungens af Belgien tillskyndelse bildades redan 1876 det afrikanska internationella sällskapet, som har till uppgift att utrota den afrikanska slafhandeln samt att civilisera kontinentens inre delar. I och härför hafva stationer upprättats i ganska många delar af landet, som för öfrigt räknar ett ej så litet antal smärre europeiska kolonier För att ordna dessa till ett helt och bilda en verklig liten stat, uppehöll sig Stanley der året efter sin stora upptäcktsresa. Senare har Tyskland börjat vidtaga mått och steg för grundläggandet af kolonier derstädes. Franska finnas der redan, jemte andra, så att nästa sekel torde få bevittna början till en verklig kulturstat i den ännu svarta verldsdelen.

Till detta kapitel hör äfven berättelsen om Emin paschas afrikanska äfventyr, som gåfvo Stanley osökt anledning att företaga en ny expedition till negrernas hemland.

Emin, hvars rätta och tyska namn lär ha varit Schnitzer, var preussare till börden, men hade under sina resor i vetenskapens intresse förirrat sig ned till Egypten och der erhållit sitt nya namn och den titel, han bar. Han ingick också der i den armé, som bildats af skotten Gordon, hvilken senare gaf sig i fejd med Sudans falska profet, Mahdin, emot hvilkens fanatiska skaror det blef honom omöjligt att hålla stånd i Khartum, der han, omringad, förskansat sig. Vid Khartums fall och Gordons död hade Emin intet annat val, än att retirera med sitt följe inåt Afrika, der han slog sig ned vid sjön Albert Nyanza och förblef under hela tre års tid död för Europa. Som man hade goda skäl för antagandet, att han var omgifven af fiendtliga stammar, oroades man för honom, och beslöts slutligen att utrusta en undsättningsexpedition. För att träda i spetsen för denna, återkallades nu Stanley från Amerika till England, hvarifrån äfven denna, hans senaste Afrikafärd skulle anträdas. I Februari 1887 ankom Stanley med sitt sällskap lyckligt till Zanzibar. Un-

der stora svårigheter och strider med vildarne, framträngde han derifrån till Congo samt vidare, längs floden Yambuya, inåt landet. I April 1888 träffade han för första gången Emin. Men det var nu, vid resans mål, missödena började hopa sig för honom. För det första hade han vid framkomsten förlorat sin pålitliga eftertrupp. För det andra påstås det, att Emins egyptiska officerare missförstodo hans ärende och ville göra honom till fånge. För det tredje och till råga på allt ankommo nu horder af Mahdins stora armé, för att trakassera Emins och Stanleys folk. Och för det fjerde höll det på att blifva omöjligt för Stanley att förmå Emin följa sig hem. Deri lyckades han likväl omsider, och i April 1889 aftågade de med sina respektive följen till Zanzibar, hvarifrån Stanley vidare öfver Egypten begaf sig tillbaka till Europa. Emin, som nekade att medfölja, återvände till Centralafrika samma år och dog vid sjön Albert Nyanza på våren 1892, sedan han der grundlagt en större koloni, öfver hvilken han regerade såsom kung.

Vi meddela porträtt af Afrikaresanden Baker pascha; den på sin tid mycket omskrifne Sudanguvernören Gordon pascha samt den i samband med de flesta Afrikaexpeditioner mycket omtalade Tippu Tip.

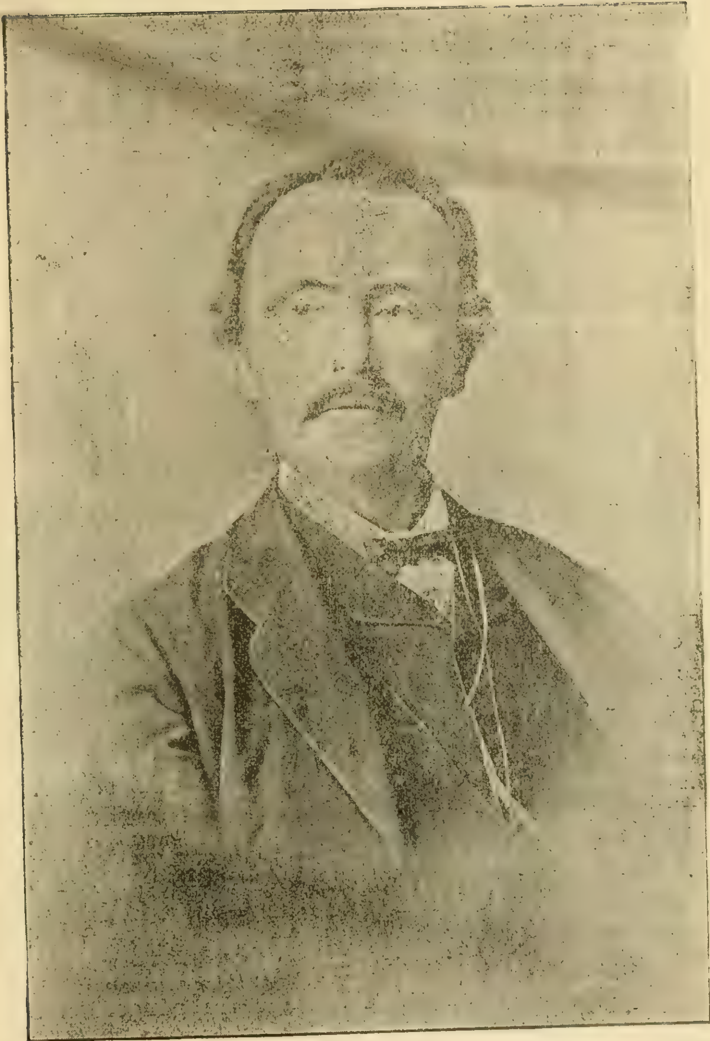
TREDJE KAPITLET.

Trojas ruiner. — Iliaden. — Heinrich Schliemann beslutar att uppgräfva den försvunna staden. — Hans öfverraskande framgång. — Årtusendens skatter bringas i dagen. — Han far till Mycene och nedtränger i dess ruiner. — Agamemnons graf. — Andra dyrbara och märkvärdiga fynd.

Inhöljd i en tretusenårig sagas natt och dold af sjelfva jorden, som höll minnena i sin mörka famn, låg ända upp till för ett årtionde sedan den en gång mäktiga staden Trojas ruiner.

Historien om Troja finnes i den grekiska skalden Homers hjeltedikt "Iliaden". På prosa lyder den ungefär så här:

Emot Troja, beläget i Mindre Asien, företogs omkring elfva hundra år före Kristus ett härnadståg. Alla grekiska folkstammar deltogo deri. Orsaken till kriget var personlig fiendskap emellan ett par personer. Trojanska konungen Priami son, Paris, hade bortfört den sköna Helena, som var spartanska konungen Menelai gemål. För att hämnas denna kränkning af gästfriheten, ingingo Menelaus och hans broder Agamemnon från Mycene förbund med de grekiska furstarne om ett gemensamt krig emot Priamus. De grekiska skeppen ankommo under Agamemnons befäl till Troja, som försvarades af flera utaf Mindre Asiens folk. Belägringen af staden varade i tio år, under hvilken tid Menelaus och Agamemnon utmärkte sig mycket, liksom Hektor och andra å trojanernas sida. När staden omsider föll, förstördes den, och Priamus jemte hans söner dödades; men Helena återtogs af Menelaus. Blott ett mindre antal trojaner lyckades rädda sig i flykten. Vid återkomsten till Mycene vardt Agamemnon mördad af sin otrogna gemål Klytemnestra och hennes

HEINRICH SCHLIEMANN.

(539)

älskare Aegistus. Från den dagen började Mycene gå sitt öde tillmötes. Dess invånare hade kämpat så tappert i Thermopylæ-passet, att de afundsjuka asiatiska fienderna beslöto att förstöra staden. Mycene belägrades, vardt intagen och jemnades med marken, medan folket gjordes till slafvar. Emellertid blefvo genom en händelse vissa delar af staden förskonade från förstöring. "Lejonporten", den stora praktfulla ingången, fick stå qvar.

Så långt sagan och Iliaden.

Sekel kommo och gingo, och så försvunno både Trojas och Mycenes ruiner under jorden. Det ena årtusendet aflöste det andra, och ingen brydde sig om att med ett enda spadtag försöka åt dagen återställa ett enda drag af vare sig det stolta, rika Troja eller det kanske ännu stoltare och rikare Mycene. Man läste som barn Homers Iliad. Detta skaldestycke är ett af de klassiska alster, som man måste hafva läst på grundspråket för att kunna anses vara "bildad". Trojas exakta läge kände man för resten icke till; liksom icke heller Mycene's.

Så föddes omkring 3,000 år efter den der lilla affären, hvari som vanligt en qvinna spelade den hemliga hufvudrollen — vi mena den sköna Helenas bortförande af Paris — så föddes, säga vi, 3,000 år efter hennes och medspelarnes död, en tysk, Heinrich Schliemann, som i sinom tid beslöt att se efter, om gubben Homer hade något annat än sin poetiska fantasi till grund för sin glödande beskrifning af Troja med dess Hektor, Priamus, Paris, Helena m. fl. samt Mycene med hämnaren Agamemnon och hans guldkronor, o. s. v.

Född fattig, spekulerade Schliemann sig till en half million dollars, innan han for till Grekland för att belägra Troja, så att säga. Han började i April 1870. Den valda platsen var en liten höjd omkring 3 eng. mil från Hellesponten och lika långt från Egeiska hafvet. Hade då Troja en gång i tiden stått der, låg det nu derunder? Nej, den allmänna meningen pekade åt ett ställe tre gånger så långt bort från Hellesponten.

Men Schliemann var en af dessa menniskor, som hafva sin egen mening om, hvad de företaga sig. Han trodde att han hade rätt. Gräfningarna började. Dock var det så svårt

att få skottkärror, att han icke kunde använda mer än ett halft dussin arbetare. Dessa gräfde i flera månaders tid, men utan resultat. År 1873 återupptogs arbetet, nu med

HENRIK IBSEN.

en styrka af 100 man, senare 150. Och resultatet? Det lät vänta på sig. Men en vacker morgon i Juni 1873 föll hans öga på något glittrande. Det första Schliemann då

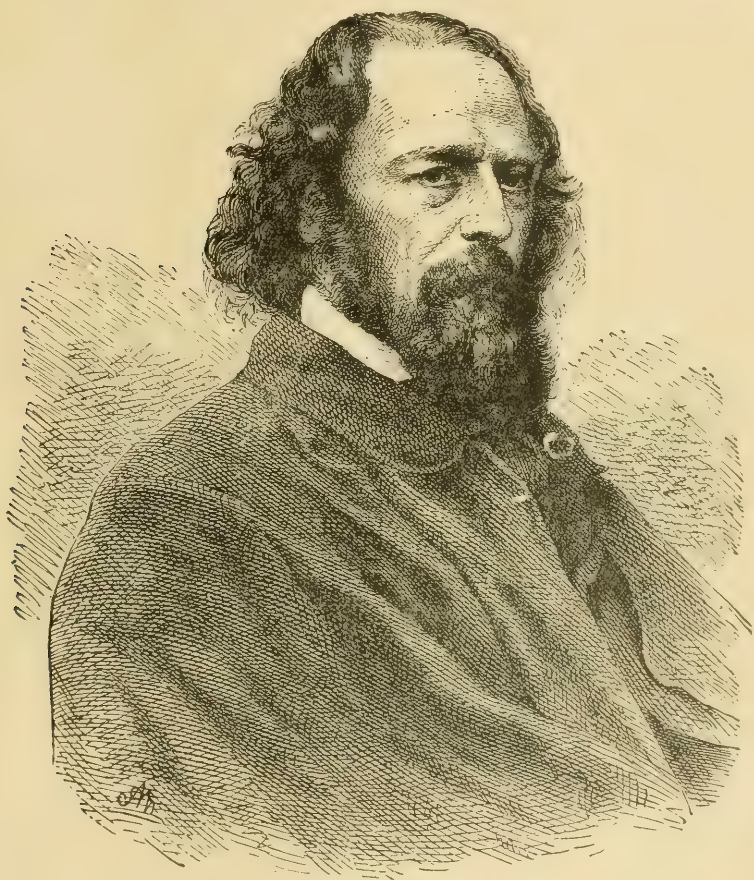
gjorde, var att hemförlofva sina arbetare — de kunde gå hem och taga sig en liten rast, sade han. Medan de rastade, skyndade sig han och hans hustru att undersöka fyndet. Och se, hans djerfva förhoppning hade gått i fullbordan: han hade funnit Troja, en bit deraf, åtminstone, och en värdefull sådan, ty hustrun fick hela fånget fullt med dyrbara guldpjeser, såsom bägare, prydnader och annat, som — så antog vår fornforskare — hade gömts af Priamus, när fienden inföll i staden.

Dessa skatter hade således legat förborgade i jorden sedan ett tusen år före Kristi födelse och bevisade verkligen, att der stått en stad, ty utom guldet och andra smycken funnos ruiner, som öfvertygade om att platsen varit bebyggd och bebodd.

Men *är* detta gamla Troja? sporde de lärde med mycket tvifvel. Nej, svarade de sjelfva på denna fråga. Det är naturligare att der varit en större begrafningsplats, en nekropol eller dödsstad. Schliemann sammankallade då en internationell arkeologisk kongress till platsen, för att iakttaga hans metoder och inspektera fynden innan de upptogos, och resultatet vardt ett allmänt antagande, att det verkligen var Troja, som hade påträffats efter 30 seklers förlopp. På samma gång hade Homers poetiska saga besannats, blifvit verklig historia.

I sin Iliad talar denne på ett ställe om "Mycene, det guldrika". Förmodligen bidrog detta uttryck till att väcka Schliemanns lust för ett härnadståg äfven emot denna underjordiska stad. Huru som helst, så började han sina forskningar der och fortsatte till dess att ett det mest glänsande resultat lades i dagen. Ty han hade en förunderlig tur att träffa rätt med hvarje spadtag, denna efter fornsaker letande tysk. När andra, stadda i liknande värf, icke sågo annat än grushopar såsom frukt af sina kostsamma mödor, hugnades Schliemann med åsynen af de rikaste fynd af hvarje slag. Ja, han påstås till och med hafva funnit liket af "Menniskornas konung", som den mäktige och i hvarje afseende rikt utrustade fursten i Mycene, Agamemnon, lär hafva kallats. Väl är det litet svårt att identifiera en person tre tusen år efter hans död, men omständliga bevis kunna ibland vara riktigt

afgörande. Och synd vore det ju att vilja beröfva den arkeologiska vetenskapen den triumf, hon tror sig i Schliemanns fynd hafva vunnit.

ALFRED TENNYSON.

Emellertid är upptäckten af Mycene, dess gyllene skatter och konungsliga lik, så intressant, att den icke kan uteslutas ur tidehvarfvets häfder.

Det skulle fordras flera sidor af vår bok för upptecknandet af den mängd guld och silfverpjeser, Schliemann fann i

Mycenes ruiner. Hvarje spadtag tycks hafva bringat i dagen en massiv skål, ett armband eller spänne, en krona, ring, eller kopp. Han fann spiror, svärdsfästen, halsband, kammar — allting som i Mycenes välmaktsdagar bländade ögat och förhöjde samhällets glans.

Naturligtvis började han utgräfningarne i Mycenes akropolis (högst belägna del af staden), der han antog att de dyrbaraste skatterna, vid stadens förstöring af de hämdlystna asiaterna, hade undangömts. Schliemann förväntade också att här finna ruinerna af de stora templen, palatserna och konungagrifterna. Akropolen bestod af en klipphöjd, som skjuter fram från det bakom liggande berget, bildande en sorts triangel, lutande åt vester. Rundt omkring denna akropol fann Schliemann de gamla murarne, från 13 till 35 fot tjocka och 16 fot höga, byggda af den hårda breccia-stenen, som det i närheten liggande berget lemnar. Af murarnes beskaffenhet framgick, att de hade uppförts under tre olika och kanske långt skilda perioder, emedan de företedde tre olika byggnadssätt. I ofvan nämda historiska notis hafva vi nämt Mycenes lejonport. Schliemann fann äfven denna, ehuru den låg under stora klippstycken, förmodligen nedkastade af den fiendtliga belägringshären. När nu denna port åter öppnats af det forskande nitet, fick verlden se ett af de intressantaste fornfynd, som någonsin mött ögat. Porten liknade en slags triumfbåge, genom hvilken man inkom till akropolen. På dess pelare hvilade ett stort stenblock med tvänne lejonbilder inhuggna i den en gång glatta ytan. Djuren, stående på bakfötterna, uppburo med ramarna ett stort altare. I närheten af porten funnos högre byggnader, hvilka förrådde att en hastig flykt derifrån egt rum. Vidare kom han till hvad man kallar Atreus' skattkammare, ett storståtligt arkitektoniskt verk, byggdt af sten och 50 fot högt samt lika långt och bredt. Emellan lejonporten och stadsmuren fortsatte Schliemann arbetet å en yta, 113 fot i fyrkant, hvarå han trodde sig i stånd att finna någon större hemlighet. Men värfvet var i sanning svårt, emedan de intresselösa lemningarne af ej blott Mycene, utan äfven en stad, som senare byggts å dess ruiner, måste genomgräfvas. Men tålamodet vardt icke obelö-

nadt, ty det dröjde icke länge innan verkligt både värderika och intressanta föremål drogos fram i dagen; först krukkärl och terracotta-vaser, alla sköna, sedan verktyg af allehanda slag och uthuggna grafvårdar, och slutligen dyrbara smycken

LEO TOLSTOI.

af guld och andra ämnen. Efter två månaders oafbrutna mödor stötte de forskande spadarna på Mycenes stora agora, motsvarande Roms forum, der folket samlades för att andraga och åhöra gemensamma angelägenheter. Agoran bildade en cirkel inom en tjock stenvägg, 12 fot i höjd. Här hade den

store Agamemnon stått, här hade han kanske mottagits vid hemkomsten såsom segrare från det förstörda Troja.

Men en ännu vigtigare upptäckt väntade forskarens öga. En dag, då arbetet pågick i närheten af den stora muren, fann han ruinerna af en byggnad, som, att döma af dess stil och storlek och de föremål, den dolde, var Atreus' palats. Liksom af en ingifvelse kom Schliemann då att tänka på legenden om mordet å Agamemnon och hans närmaste vänner. Enligt traditionen skulle det hafva varit på detta ställe som brottet egt rum. Agamemnon hade varnats från att återvända till Mycene från sitt härnadståg till Troja. Men han lydde icke varningen, utan trotsade faran och for, blott för att i sitt hem en dag öfverfallas och mördas.

Skall jag finna Agamemnons jordiska qvarlefvor på denna fläck? frågade sig Schliemann, i det han lät arbetet pågå med fördubblad ifver. Och antingen vi nu sätta blind tro till Schliemanns och andra arkeologers teorier eller ej i fråga om fyndets betydelse, så qvarstår dock såsom ett obestridligt sakförhållande, att vår outtröttlige forskare fann något, som väckte det allra lifligaste intresse i hela den bildade verlden. Strax under den fläck, der de uthuggna grafvårdarna upptäckts, funnos nu fem stora grifter. Här bestod den första upptäckten af en hop svart aska, hvari lyste några guldknappar, och den nästa uppenbarelsen var tre menniskokroppar. Hvardera af dessa hade masker af rent guld; men så snart liken kommo i beröring med luften, sönderföllo de till stoft. Detta dock endast hvad de två första i dagen bragta vidkommer, ty den tredje motstod luftens inverkan och bibehöll sin form. Den var hårlös, men ögonen kunde tydligt urskiljas, och i munnen lyste ännu 32 vackra tänder. Detta antogs hafva varit den mäktige Agamemnon, Mycenes konung, tolf århundraden före Kristi uppträdande på jorden. Hvilka skäl anför man nu till grund härför? Bland andra det, att i den grift, hvari liket låg, funnos gyllene kronor i dussintal, diadem af dyrbara ädelstenar, bröstplåtar af guld, sköna ornamenter, guldkransar, kors, halsband och örringar af samma metall, spiror m. m.

Den förvåning, hvari verlden föll vid denna upptäckt af en menniskokropp, med flera välbehållna anletsdrag från en tid, som ligger hela sekler bortom Plato och Solon, var stor, och till Mycene kommo greker från alla kanter, för att se det märkvärdiga fyndet. Emellertid skyndade sig Schliemann att vidtaga åtgärder för kroppens bevarande, emedan han hvarje ögonblick befarade att se den "dunsta bort" liksom de två andra. Han gick först i författning om en oljemålning af densamma, och lät sedan en apotekare i Argos med alkohol och gummi preservera stoftet, så att det motstod luften. Derpå vardt kroppen bokstafligen huggen ut ur sin klippbädd, och torde nu utgöra ett af de intressantaste föremålen i Aténs museum.

Utgräfningsarbetet fortskred. I den tredje griften funnos ytterligare tre kroppar, bokstafligen begrafna i juveler. Vidare upptäcktes ett altare och derunder åter en graf, innehållande qvarlefvorna af fem personer, hvilka tycktes hafva "förqväfts af bara guld och smycken". Här funnos dessutom en mångfald af andra föremål af guld, silfver och brons, signetringar, lansar, svärd och bägare. I den femte och sista grafven fanns blott en kropp, krönt med ett präktigt och dyrbart diadem, hvarjemte grafven inneböll en massa andra värderika saker af de slag, vi ofvan omnämt.

De masker, som betäckte de funna likens ansigten, äro märkvärdiga för sin stora skönhet i sjelfva arbetet, samt derför, att de antagligen äro trogna afbildningar af de ansigten, hvarå de funnos. Maskernas drag äro fullkomligt grekiska, säger Schliemann.

Af dessa sina fynd drager denne, "den lyckligaste af alla fornforskare", åtskilliga slutsatser, som förtjena att här nämnas. Schliemann kom till Troja med den fulla och fasta tron på legenden om denna stads belägring och förstöring af Agamemnon, och enär det är Homers Iliad, hvarpå denna saga stödes, följer, att Schliemann i hvarje ord deraf ser en historisk uppgift, som han nu sjelf bestyrkt genom resultaten af sina arkeologiska utgräfningar.

Men läsaren har utan tvifvel undrat, hvarför Agamemnon och de andra, som samtidigt mördades, blefvo begrafna

med alla dessa skatter af guld och ädelstenar. Schliemann, eller rättare, Iliaden förklarar det. Det skall enligt Homer hafva varit den tidens sed att begrafva eller förbränna hjeltarne tillsammans med vapen och skatter, en sed, som Agamemnons baneman Aegistus och den otrogna Klytemnestra af religiösa skäl icke vågade uraktlåta.

Ett stort antal af de uppgräfda föremålen finnas nu att beskåda i Atén, utan tvifvel utgörande den märkvärdigaste samling i sitt slag i hela verlden. När man der ser de stora guldskålarna, är det ju lätt att tänka det man står framför de kärl, hvarur Aegistus och Klytemnestra drucko hvarandra till under sina hemliga fester, och dessa svärd, var det månne de, som drucko trojanernas blod vid stadens fall?

FJERDE KAPITLET.

Utställningar. — Om utvecklingsläran. — Verldsutställningarne lyda utvecklingens lagar. — London-utställningen 1851. — Kristallpalatset. — Utställningen i Paris 1855. — Utställningen i London 1862. — Utställningen i Paris 1867. — Utställningen i Wien. — Utställningen i Philadelphia. — Utställningen i Chicago.

Det har i vårt århundrade blifvit en allmän åsigt, nej, det har fastställts som ett bevisligt faktum, att allting här i verlden är underkastadt en lag, som kallas utvecklingens eller evolutionens. Den planet, vi bebo, och de lif, vi ega, stå under denna lags herravälde. Och dermed måste vi nu förstå, att allting börjar smått och ofullständigt, men växer och fullkomnas gradvis till dess att det uppnår högsta möjliga utveckling, alltid bestämd af det inneboende fröet, hvari, så att säga, möjligheten ligger.

Vår jord, nu en fast kropp, full af lif, skönhet och kraft, hvad var den till att börja med? Geologerna svara, att den var blott en dimfigur, ett sväfvande moln i den oändliga rymden. Men denna dim- eller gaskropp tätnade efter hand, vardt fast, och blef till slut hemmet och härden för ett slägte, som icke är nöjdt med all denna yttre prakt och glans, utan trånar och sträfvar efter en annan högre och skönare verld. Men äfven denna hjertats hemliga längtan efter ett i stilla stunder framskymtande ideal, kommer icke på *en* dag, den uppstår gradvis, i en viss ordningsföljd. De sex skapelsedagarna, hvarmed vi kunna förstå lika många perioder, stadier, eller utvecklingsskeden, förutsättas såsom beredelsetid för allt, hvad som sker här på jorden, och med den sjunde kommer friden — öfvergången från arbete till njutning af arbetets frukter.

Se vi icke denna utvecklingsteori i samhällets alla inrättningar lika väl som i naturen. Ur fröet spirar plantan, ur plantan knoppen, ur knoppen blomman. Ur larven kommer puppan, ur puppan fjärilen. Gå vi nu in på de menskliga uppfinningarnes område, så ter sig en liknande ordningsföljd der. Först trägnidningen, sedan stålet och flintan, slutligen svafvelstickan. För belysning började vi med talgdanken och hornlyktan, öfvergingo sedan till oljan, uppfunno senare gasen och kommo omsider till den elektriska lågan.. Hvilka voro våra första samfärdsmedel? En simpel kärra dragen af djur, en simpel båt, fortskaffad med åror eller segel. Nu dragas vi af ångan eller sjelfva blixten, kedjad i form af elektricitet till en maskin.

För att nu komma vårt egentliga ämne in på lifvet, få vi säga, att dessa storartade tillställningar, som vi kalla verldsexpositioner, äfven lydt samma evinnerliga lag, genomgått samma utvecklingsgrader. Den stora verldsmarknad, som kommer att hållas i Chicago anno 1893, står äfven den på sitt sätt i samband med föregående tidehvarfs små s. k. mässor eller bondmarknader.

Man började med att utställa sin egen lilla orts slöjd- och konstalster. Nästa gång inbjödos flera socknar att deltaga i affären, så uppstod med tiden en provincialutställning, näst i ordningen gällde det att få till stånd en utställning för hela riket, i sinom tid förenade sig olika riken om saken, och till slut nådde företaget sin höjd- och glanspunkt dermed, att hela verlden inlät sig uti en ädel täflan med vettets och snillets vapen. Så tillkom den första verldsexpositionen, hvilken hölls i London 1851 uti det så kallade kristallpalatset, som då ansågs för den nyare tidens märkligaste byggnad.

Ett stort antal planer för byggnaden, med ty åtföljande kostnadsförslag, inlemnades till den komité, som hade saken om hand, men ingen lyckades tillfullo motsvara ändamålet. Så kom en vacker dag en mr. Paxton och föreslog uppförandet af en utställningsbyggnad af — bara glas och jern. Ideén var både djerf och ny, men komitéen ingick derpå, och kontrakt blef genast uppgjordt om en sådan byggnad till en kostnad af omkring 175,000 pund sterling. Detta glaspalats mätte i

längd 1,900 och i bredd 475 fot (i midten var dock det senare längdmåttet 960 fot). Byggnadens inre delades af två dubbla rader jernpelare i tre långskepp, hvaraf det mellersta var 74 fot bredt och 67 fot högt, sidskeppens höjd utgjorde 44 samt 23 fot. Tvärskeppet deremot hade en bredd af 74 fot, en höjd af 115 fot. Den af glas bestående väggytan utgjorde 950,000 svenska qvadratfot, hvarjemte, för luftvexlin-

INDUSTRIUTSTÄLLNINGENS BYGGNAD I STOCKHOLM 1866.

gens skull, mer än 40,000 fot voro försedda med skjutbara luckor af jernbleck.

Å den förutbestämda dagen (den 1:a Maj 1851) öppnades utställningen i närvaro af drottning Victoria och alla högre statsembetsmän samt 25,000 främlingar. Festtalet hölls af prins Albert.

"Och här", säger en tecknare, "möttes nu för första gången jordens nationer, representerade i de egendomliga alster, deras odlingsgrad satte dem i stånd att frambringa."

Ja, under detta glaspalats' tak hade församlats representanter för nästan alla raser och länder. Hvarje litet folk, hvarje slöjd, hvarje kulturgrad hade någonting att uppvisa såsom tecken af den andliga nivå eller materiella utvecklingspunkt, hvarå man befann sig.

Ingenting, säger en skildrare, gaf den estetiska effekten af det hela en så skön fulländning som de gamla majestätiska träden, hvilka man låtit qvarstå uti sjelfva byggnaden, samt de fasta, säkra bågarna till kupolen, som hvälfde sig öfver dem. Hela bilden andades det antika, men evigt friska lifvet i de pompejanska freskerna och en välgörande harmoni med naturen. Det första intrycket var det af en oändlig ljusmassa, af någonting jätteartadt; vid närmare betraktande kände sig ögat draget af de regelbundna formerna och den organiska fördelningen af massorna, och när samme skildrare kallar kristallpalatset ett konstverk, som i storartad enkelhet och elegans, i konstruktionens och utsmyckningens öfverensstämmelse med materialet och ändamålet, i formernas jemnmått och skönhet, i ljusrikedom och ändamålsenlighet står oöfverträffadt, måste vi, oaktadt sedan dess flera sådana byggnader för samma ändamål uppstått, ännu gifva honom rätt.

Antalet besökare under de sex månader, som utställningen varade, var i medeltal 42,800 pr. dag; högsta antalet någon dag var 109,915. Sammanlagdt besöktes utställningen af sex millioner personer, och inbragte i inträdesafgifter en summa af 424,322 pund sterling eller omkring 21 millioner dollars. Hela omkostnaden, huset inbegripet, uppgick till 339,334 pund och intägterna till 512,632 pund, hvadan nettobehållningen på denna första stora verldsutställning var 173,298 pund. I sanning ett lika vackert som oväntadt resultat.

Nästa affär af samma slag kom till stånd i Paris 1855.

Denna första franska följde i hufvudsak den engelska utställningen såsom mönster. Liksom denna upptog den sex stora grupper af föremål, nämligen: råämnen, maskiner, manufakturvaror, metall- och stengodsvaror, trä- och stenfabrikat samt konstalster, fördelade i tre klasser. Från londonprogrammet skilde den sig deruti, att den under den sjette gruppen upptog äfven målarekonstens alster, samt vidare deruti,

CHICAGO-UTSTÄLLNINGEN. FISKERIBYGGNADEN.

att den i slöjdalsterns klass äfven omfattade föremål ur de arbetande klassernas husliga lif, hvarigenom denna utställning fick ett alldeles nytt utmärkande drag.

Denna pariserexposition besöktes icke så talrikt som den i London, men hade 25,000 utställare emot blott 17,000 i den engelska, hvarför också utställningsytan var mycket större, nämligen 1,400,000 qvadratfot.

År 1862 blef det åter Londons tur att anordna en slik exposition, som dock icke i något afseende afvek från eller öfverglänste de båda föregående.

Af så mycket större betydelse vardt den andra utställningen i Paris 1867, och ännu vigtigare 1873 års Wien-utställning.

Man hade vid detta lag lärt sig inse, att utställningsföretag i denna skala framför allt gagnade de städers arbetarebefolkning, der utställningarne höllos, hvilket förhållande utgjorde en kraftig sporre i tider, då sysslolöshet rådde. Utställningen i Paris skulle nu taga ett stort steg framåt, den skulle omfatta all möjlig mensklig verksamhet. Utställningsbyggnaderna upptogo ett utrymme af 1,700,000 qvadratfot. Platsen blef Marsfältet. På ett års tid förvandlades denna stora öken till ett förtjusande paradis, till ett trädgårdskonstens under, till ett jätteverk af menniskokonst, der man under de höga lummiga träden, i de väldiga växthusen med deras palmer, i de yppiga boskéerna bland klippgrupperna, i hvilkas vidsträckta grottor vattnets lif rörde sig i rika aqvarier, vid åsynen af de ständigt friska, saftiga gräsmattorna hade svårt att erinra sig, hvad detta paradis nyss varit, helst, när dertill kom, att denna förtrollande sagoverld hvimlade af folk från alla jordens länder, som här grundat sina egendomliga kolonier.

Detta fält öfverlemnades åt utställningskomitéen den 25:e September 1865 och April 3:e påföljande år upprestes den första byggnadsstommen och de sista dagarna af samma år var byggnaden redan så färdig, att utställarne der kunde börja sina arbeten.

CHICAGO-UTSTÄLLNINGEN. ELEKTRICITETSBYGGNADEN.

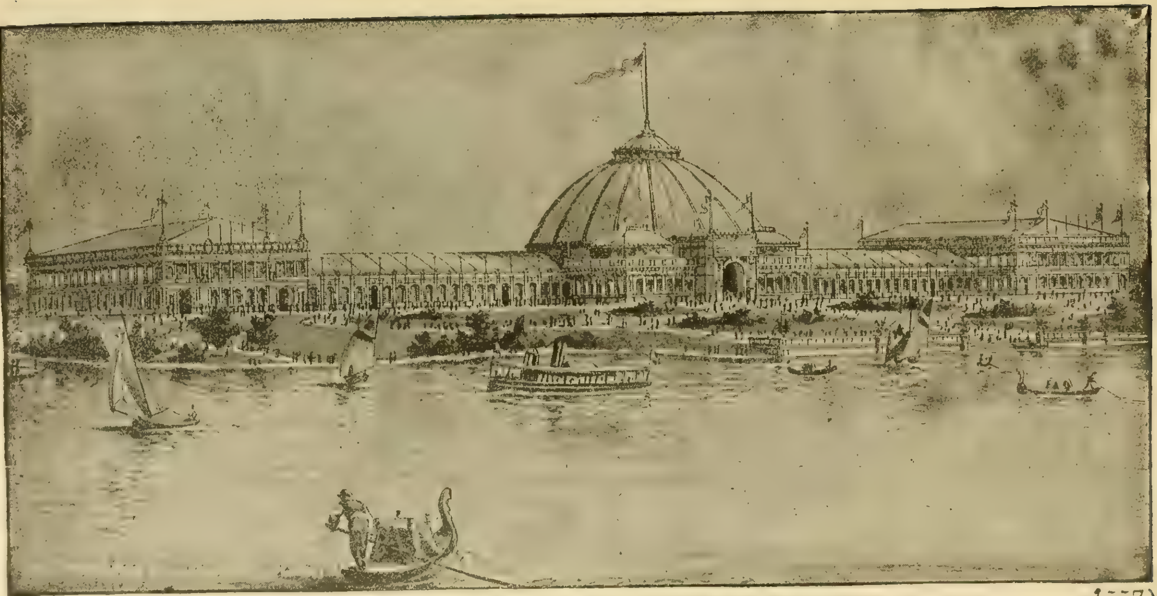
Under den korta tiden af femton månader hade man planerat hela Marsfältet samt der uppfört en byggnad, hvars like i omfattning jorden ännu aldrig skådat.

Midt emot Marsfältet på andra sidan Seinen utbreder sig en stor plats, Trocadero, som längs floden har en utsträckning af nära 1,700, och ned till Seine 840 fot. Denna plats var en kulle, hvars sluttning, uppfylld af ruinhögar och gamla ruckel, ej erbjöd någon angenäm anblick. På samma gång man ordnade Marsfältets toalett, företog man sig äfven att hyfsa upp Trocaderon, hvilken låg alldeles midt emot stora ingången till utställningspalatset och på inga vilkor fick visa sig för besökarne i sin gamla fula kostym. Hackor, spadar och skottkärror sattes i rastlös verksamhet, den kaotiska massan af sten, jordhögar och gammalt murbruk började komma i rörelse, groparna och högarna försvunno. Tusen arbetare voro sysselsatta härmed. En jernbana anlades, som öfver Point de Jena förde byggnadsgruset och jorden till andra stranden, att der användas till bankar för den bana, som skulle förena Marsfältet med den gördelbana, som omgaf hela Paris.

Och detta arbete, som kräfde ofantliga summor, var ändå bara en toalettaffär. Paris ville visa sig som en smyckad brud till största möjliga fördel.

Rum för någon vidare skildring af den ståtliga utställningslokalen och de alster, som der förevisades, ega vi icke i detta arbete. Nog af att denna Pariserexposition öfverträffade allt i sitt slag, som man hittills sett. Den fina franska smaken satte sin prägel på det hela och höjde hela utställningen till ett konstens verk.

År 1873 vardt det en annan stor kulturstats tur att i sin hufvudstad samla, hvad jorden egde skönt, sinnrikt och sevärdt. Wienutställningen öppnades då. Den yta, som här upptogs, var fyra gånger så stor, som alla föregående verldsutställningars tillsammantagna, och mer än 25 gånger så stor, som den i London 1851 hållna. Hufvudbyggnaden betäckte ej mindre än 800,000 qvadratfot. Men hvad den egde i storlek, saknade den i smak. Det var den tyska grundligheten, icke den franska smaken, som hade byggt den. Vid den före-

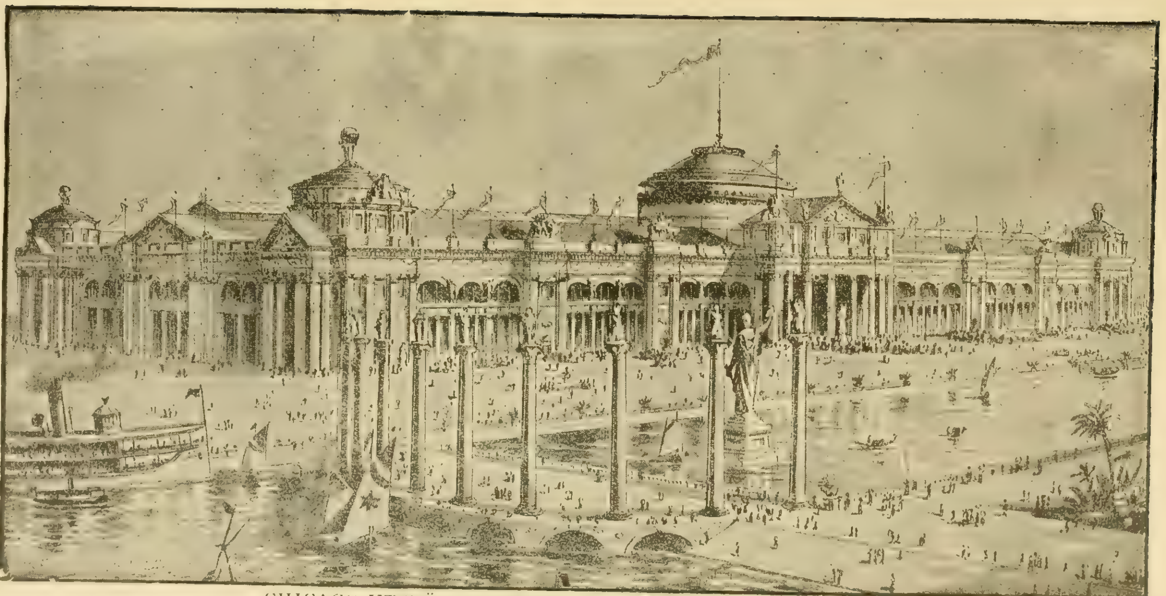

CHICAGO-UTSTÄLLNINGEN. VÄXTHUSET. (557)

gående affären i Paris hade denna stad utställt sig sjelf såsom det förnämsta föremålet. I Wien åter fingo alla nationer täfla bäst de förmådde om rummet och högsta priset.

Industripalatset i Wien var, säga sakkännare, ett af de mest storartade byggnadsverk, som någonsin blifvit utförda. Rotundans diameter utgjorde 364, höjden 283 fot, och den af henne upptagna golfytan 103,500 qvadratfot. Taket uppbars af 32 pelare, som i sin tur hvilade på fundament af beton. Hvar och en af dessa pelare bestod af fyra lika långa stycken af 235 centners (ett centner 100 skålpund) vigt. På dessa pelare låg den yttre stora takringen, som vägde ej mindre än 41,000 centner och upplyftes på sin plats af domkrafter. Från denna ring höjde sig det uppåt afsmalnande, trattformiga taket, af half tum tjock jernplåt. Kägeltaket fortsattes ända till den stora lanterninen, som var anbragt på den andra eller inre takringen och befann sig på en höjd af 158 fot öfver marken. Den hade en diameter af 109 fot och fönster af 34 fots höjd. Ofvanför denna befann sig en annan, mindre lanternin, som endast höll sju fot i diameter och var täckt med en förgyld och med stora glasjuveler smyckad jernkrona. Endast den vid denna del af byggnaden använda jernmassan vägde ej mindre än 94,000 centner. I det inre af rotundan befann sig på en höjd af 78 fot ett rundt omkring henne gående galleri, dit uppstigandet skedde medels såväl trappa som hydraulisk hiss.

Denna österrikiska utställning var bland de nämda kanske en af de mest besökta, emedan alla länder i verlden voro här representerade af något utställningsföremål. Nordamerika hade ditsändt musikinstrument och — svinslagterier! Brasilien var der med ett mångskiftande lager af metaller, hvaribland palladiummetallen. England lyste förnämligast med sina indiska skatter. Såsom en lefvande representant för det Indien, som försvinner, satt der indierfursten, Rajan, lugn som en filosof och iklädd en rik glänsande drägt, hållande i handen en pipa, hvars hela skaft gnistrade af idel dyrbara ädelstenar. Omkring honom sågos hans hemlands förnämsta alster, från den enkla sak, som den fattige parian begagnar, till konstskatten, hvilken endast naboben har råd att bestå sig.

CHICAGO-UTSTÄLLNINGEN. LANDTBRUKSBYGGNADEN.

Kapkolonien (Afrikas yttersta ända) vill täfla i glans med Bramas rike, ty dess afdelning lyser som ett stjernhvalf af diamanter. Hit har äfven kommit en del af Australiens aflägsnaste vrå i form af härliga frukter. Spanien utmärker sig för sina egendomliga väfnader. Dess granne, Frankrike, alltid öfverlägset, intager ett rum större än alla andra. Dess alstringsförmåga och konstfärdighet äro båda förundransvärda. Dess årliga export uppgår ju till omkring 4,000,000,000 (säger fyra tusen millioner) francs. Efter Frankrike kommer Schweitz, urfabrikationens land. Blott en kanton i detta lilla bergrike tillverkar hälften af alla ur, som årligen tillverkas i hela verlden, eller omkring 1,200,000. Och Italien sedan, skulpturens land, ådrager sig allas uppmärksamhet för sina marmorbilder och bronsfigurer. Man går sedan igenom Belgien och Nederländerna på några minuter, för att stanna i skogarnas och grufvornas land, Sverige, der jernet möter blicken i alla möjliga former, från jernvägsskenan och pansarplåten till urfjedern och eskilstunaknifven.

Men det skulle taga oss ett helt år att genomvandra hela verlden, låt vara, att den här är sammanträngd på en yta af några hundra tusen qvadratfot.

Nästa gång jordens alla folk träffades såsom bröder för att vidare förbrödras, var det i kosmopolitismens stora framtidsland, i den amerikanska republiken, som då, år 1876, firade sin 100:e födelsedag, sin centennialfest. Märkligt nog var det också brödrakärlekens stad, Philadelphia, som valdes till plats för denna verldsutställning, den sjette i ordningen.

Den vackra Fairmount-park hade utsetts till plats för det stora företaget, som kräfde 236 acres. Parken ligger på en höjd, 100 fot öfver den bredvid flytande Schuylkillfloden. Skranket, som omgaf platsen, var tio fot högt och hade en längd af tre eng. mil med tretton utgångar från olika sidor; hvar och en af dessa hade olika portar. I hvarje port fanns ett sjelfregistrerande vändkors, och antalet af dessa uppgick till 125.

Verldsutställningen upptog fem stora hufvudbyggnader, nämligen industripalatset, maskinbyggnaden, konstgalleriet, hortikultur- och agrikulturbyggnaderna. Industripalatset bil-

dade en parallelogram af 1,880 fots längd och 464 fots bredd, upptagande en areal af 20 acres. Den sammanlagda kostnaden af de fem byggnaderna var omkring tre millioner dollars.

Rörande den allra senaste verldsutställningen, eller rättare, den stundande, vi mena "The Columbian Fair" i Chicago år 1893, kunna vi naturligtvis icke lemna några andra upplysningar än sådana, som angå förberedelserna jemte planen, hvarå denna väldiga affär är anlagd.

Den närmaste anledningen till Chicagoutställningen är, som namnet antyder, att fira den 400:e årsdagen af Amerikas upptäckande af Kristofer Columbus. Styrelsen för densamma består af en kommission, sammansatt af två personer för hvarje stat och territorium inom unionen, samt åtta allmänna kommissarier. Derjemte tjenstgör en direktion af fruntimmer med särskild och uteslutande uppgift att tillse det qvinnan och hennes intressen varda på vederbörligt sätt representerade vid utställningen.

Å den valda utställningsplatsen (Jackson Park, belägen i stadens södra del) hafva 28 stora byggnader uppförts af kommissionen samt ett vida större antal af enskilda stater och utländska nationer. Arealen utgör 633 acres. Huru denna utställning förhåller sig til den senaste Pariserexpositionen, framgår klarast af följande lilla jemförande tabell:

	Paris.	Chicago.
Totalareal i acres	238	633
Areal för byggnader...	75½	142½
Antal hufvudbyggnader	5	28
Byggnadernas kostnad.	$3,903,760	$7,286,032
Rum för förevisningar.	4,323,330 fot.	9,138,888 fot.

Då detta skrifves, hafva 56 nationer och kolonier antagit inbjudningen till deltagande och för ändamålet anslagit 5,000,000 dollars. Omkring 20 andra utländska stater förväntas att blifva representerade, när utställningen öppnas. Af de, som deltagare redan anmälda, komma 26 att uppföra egna

byggnader för sina utställningar. Trettio amerikanska stater och territorier komma att göra detsamma, till en kostnad af omkring 3,500,000 dollars. Häraf framgår, att byggnadernas antal blir 84, kanske ännu fler, och att härför kommer att användas den ofantliga summan af 30,000,000 dollars. Denna amerikanska utställning öfvergår vida i omfång och storslagenhet alla andra, som verlden hittills bevittnat. De flesta i Europa hållna förblekna vid jemförelsen med denna, hvilken kommer att stå som ett vältaligt vittnesbörd om amerikansk kraft, talang och företagsamhet.

FEMTE KAPITLET.

Falska tänkesätt om hednamissionen. — De första missionärerna. — Verksamheten i Indien. — Bibeln öfversättes till en mängd främmande språk. — Hedningarne på Sandwichsöarna. — Hvad kristendomen gjort för dem.

Hos den stora massan af menniskor, som af olika skäl stå utom den kristna kyrkan, har den tron vunnit mark, att de systematiska försök, som göras, att till kristendomen omvända hedningarne, äro dåraktiga och fruktlösa, alldenstund, säger man, inga resultat, värda arbetet och kostnaden, visa sig.

Men en samvetsgrann undersökning af saken stadfäster icke denna lösa tro, enär hednamissionens annaler, som kunna sägas hafva börjat med vårt företagsamma århundrade, uppenbara riktiga storverk å detta den kristna sjelfuppoffringens valda fält.

Början till denna vidsträckta verksamhet var i sanning oansenlig. Manade af det adertonhundra år förut gifna budet gingo några unge män här och några der ut, för att så evangelii frö på hedendomens grund. Verlden log i medömkan eller bortvände blicken i harm vid åsynen häraf, men det moraliska hjeltemod, som trotsade den hedniska vildheten, kunde icke rygga för det "kristna" föraktet eller den "kristna" likgiltigheten.

Storbrittanien, som gått i spetsen för så många andra verldsvigtiga företag, sågs såsom vägbrytare äfven i detta. Men "isbrytningen" var icke den rättaste, ty när det gällde medel för utrustandet af de första missionärerna, vardt kyrkan i hast mer än lofligt konservativ. De skottska presterna afböjde förslaget på den grunden, att det föreföll dem revo-

lutionärt Väl borde hedningarne i fjerran länder omvändas och räddas för Guds rike, men detta kunde ju ske utan några äfventyrliga resor dit, det kunde ske med "bön och fasta" hemma. Ville någon gå ut till dem, som sutto i "mörko lande", så kunde han gå på eget bevåg, med Gud i hågen och lifvet i sin hand. En ung skottsk person, vid namn Robert Haldane, följde detta råd år 1796, då han i sällskap med ett par andra ville begifva sig till Bengalen, i och hvarför han vände sig till det ostindiska kompaniet med begäran om rätt och frihet att vistas i detta land, som då låg under nämda krämaresällskaps välde. Svaret blef nekande; man kunde icke tillåta någon beträda indiskt område *i sådana afsigter.*

Huru en ringa början kan leda till stora resultat, visa följande fakta, hemtade ur missionsväsendets historia.

En ung man vid namn Carey förestod för omkring 95 år sedan en baptistförsamling i staden Leicester, England. Han var son af mycket fattiga föräldrar och hade fått ytterst liten hjelp af dem för sin uppfostran, hvarför han egde det dubbla kallet, att genom sjelfstudier fullkomna sig i sina stycken, på samma gång som han upplyste andra om salighetens väg. En dag uppgick för honom den tanken, att hedningarne borde göras till föremål för omvändelseförsök, en tanke, som följde honom oaflåtligt i tio år och slutligen manade honom att, så att säga, framlägga förslaget härom. Hans religionsbröder upptogo dock icke saken såsom han; de betraktade honom som en opraktisk drömmare. Men detta förminskade icke hans ifver det minsta, utan fortsatte han på alla möjliga sätt att omvända andra till sin egen öfvertygelse härutinnan. Efter mycken bön och möda hade han lyckats få några andra lika fattiga som han sjelf på sin sida. Dessa sammanträdde i Kettering och bildade det första missionssällskapet, hvars, vid samma tillfälle bildade grundfond blef — tretton pund sterling eller sextiofem dollars.

Strax derpå for Carey ut till Indien, hvarest han fann, att det ostindiska kompaniet var lika godt som sitt ord, emedan det förbjöd honom att i egenskap af missionär beträda dess besittningar. Men danskarne, som den tiden besutto Serampore, tilläto honom att lefva och verka inom deras område.

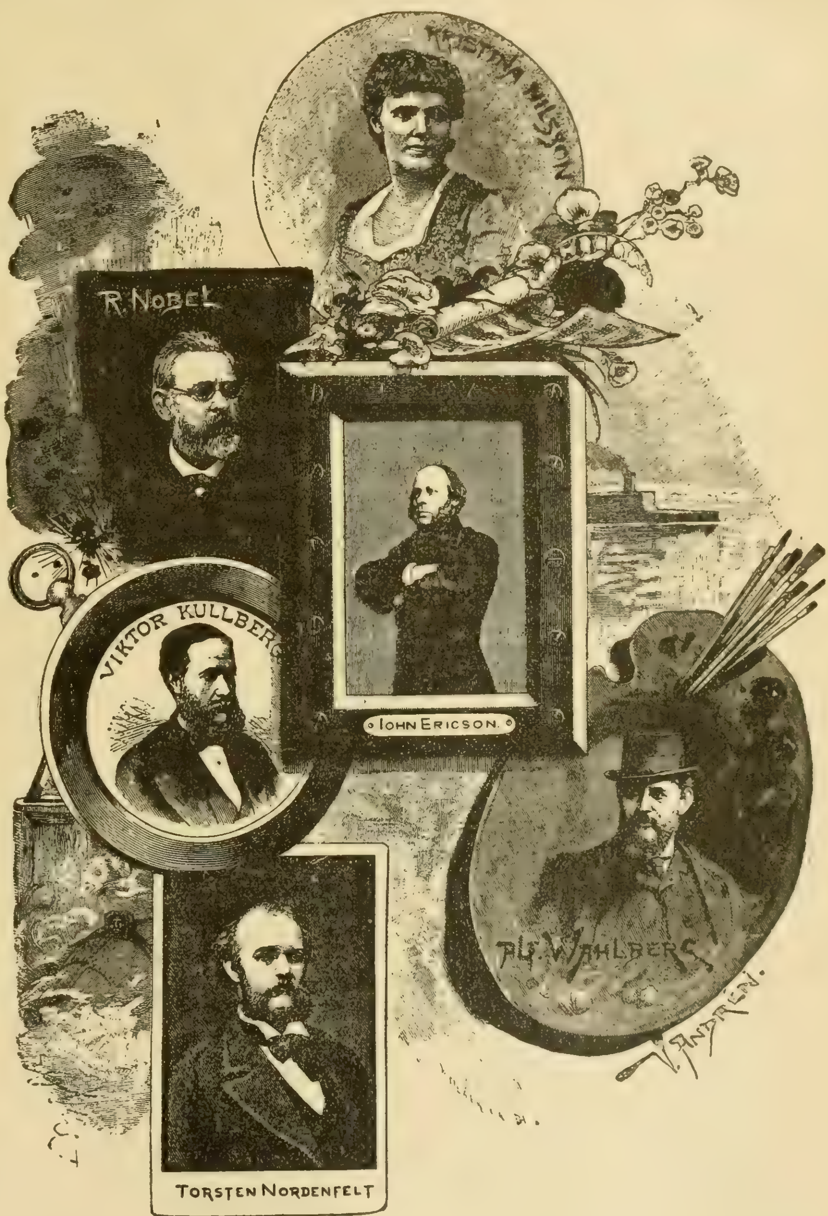

LINNEMONUMENTET I LINCOLN PARK, CHICAGO. (565)

Tjugu år derefter hade han med andras tillhjelp öfverflyttat bibeln till ej mindre än tjuguen olika indiska munarter.

Från den tiden började andra stora missionssällskap bildas i Europa och Amerika. Missionsväsendet vardt nu mera systematiseradt. Ett stort, vigtigt steg bestod i anläggandet af missionsinstitut för utbildandet af unga män och qvinnor, som kände sig kallade att utgå till de olika delarne af verlden för att sprida evangelii ljus. Samtidigt inrättades ett vidsträckt nätverk af hjelpmissionsföreningar med uppgift att insamla medel för det stora arbetet. Så vardt bibeln öfversatt till en mängd hittills nästan okända språk, och utsändes nitiske arbetare i den stora vingården, som sträcker sig från det snöhöljda Labrador ned till hottentotternas solbrända land och från de vestindiska öarna till kannibalernas hem i Stilla hafvet. Äfven det muromgärdade Kina har blifvit skådeplats för kristna omvändelseverk. England upptäckte på ett egendomligt sätt den öppning i kinesernas skyddsmur, hvarigenom bibeln och missionären dit inkommo. De brittiska kanonerna tvungo Kinas myndigheter att öppna hamnarne för Indiens opium — nu kinesernas dödliga gift. Och då fick kristendomen samtidigt inträde. Såsom motgift mot den förra varan lär dock missionärens lära icke gälla mycket.

Detta försök att civilisera och kristianisera verlden är ännu icke mer än femtio år gammalt, om vi räkna från den tid, då bibelordet började blifva tillgängligt för hedningarne på deras egna tungomål. Främst i spetsen för det jättelika företaget står ännu England, som har öfver ett tusen missionärer på fältet, hvilka det underhåller med 600,000 pund sterling, hvilken summa naturligtvis betäcker alla med dess missionsverksamhet förenade utgifter. De andra europeiska länderna hade för tio år sedan tillsammans 400 aktiva arbetare å samma fält till en kostnad af 120,000 pund. Förenta Staternas bidrag utgöres af 600 missionärer och 300,000 pund. Omkring 2,000 protestantiska missionärer äro således ständigt sysselsatta med det i sanning vigtiga och uppoffrande arbetet att lägga grund för kristen civilisation i länder, der tusenårigt hedniskt mörker ännu råder.

KRISTINA NILSSON
R. NOBEL
VIKTOR KULLBERG
IOHN ERICSON.
TORSTEN NORDENFELT
AUG. WAHLBERG
V. ANDRÉN.

Men med hvilken påföljd? spörjer tviflaren — kanske äfven den för missionsverksamheten nitälskande?

Låt oss ur tidehvarfvets egna häfder hemta svaret.

I Stilla hafvet, ej särdeles långt från den amerikanska vestkusten, ligga Sandwichsöarne liksom lösryckta delar af ett fastland, hvars längd i norr och söder är fem tusen eng. mil. Nämda ögrupp upptäcktes först af den berömde engelska navigatorn Cook, som också der tillsatte lifvet i fejd med de kannibaliska invånarne. Dessa öars klimat och jordmån äro förträffliga. Det der i ymnighet växande brödfrukt-trädet är ensamt nog att uppehålla befolkningen. Kokonötträdet lemnar både mat och dryck. Dess bark kan förvandlas till kläder, af dess blad tillverkas korgar och taktäckning. Sockerröret och kaffebusken växa båda utan mensklig vård och tillsyn. Färgträd finnas af mångahanda slag. Vid kusterna svärma utmärkta fisksorter. Sandwichsöarne äro, kort sagdt, ett paradis, hvad naturliga resurser vidkommer.

Men dess invånare hade under tidernas lopp försjunkit till den lägsta möjliga nivå, då det nittonde århundradet inträdde. De lefde på rå fisk och hundkött, samt hvita menniskor, när sådana föllo i deras händer. Sjelfva gjorde de religiösa offer af hvarandra. Alla familjeförbindelser voro okända. Två tredjedelar af de födda barnen blefvo af föräldrarne strypta eller lefvande begrafna.

Så kom en mycket plötslig förändring öfver dem, i det de, bevekte dertill af de utländingar, med hvilka de börjat umgås, uppreste sig emot sina — gudar. Träbelätena dränktes och brändes; templen raserades, menniskooffren upphörde och de prester, som vidblefvo “den gamla goda läran”, fingo dela gudarnes öde.

Vid tiden för denna revolution å öarne afseglade dit från Boston ett litet antal missionärer, för att börja grundlägga ett alldeles nytt samhälle. Den unge konungen, en åt dryckenskapen hemfallen person, mottog dem vänligt och tillät dem att predika “Hvite Krist”, liksom Ansgarius en gång i nordanlanden. Detta uppmuntrade flera amerikaner att fara dit och hjelpa till i omvändelseverket, som gick raskt framåt. Efter tjugu års förlopp hade kristendomen blifvit öboarnes

lära. En förunderlig förvandling hade försiggått med dem, i det de nu voro lugna och sedliga, egande alla civilisationens inrättningar och öfvande kristliga dygder, åtminstone till samma grad som många andra kristna länder. När femtio år hade förflutit (1870), upphörde missionen. Hela utgiften för kannibalernas omvändelse till humanitet och anständiga seder var då endast $1,250,000, eller mycket mindre än ett modernt krigsskepp kostar.

Den med missionsverksamheten obekante och illa underrättade föreställer sig gerna, att den till hedningarne utsände icke gör annat än predikar evangelium för dem på ett brutet och illa förstådt språk. Civilisationsverket på Sandwichsöarne vederlägger denna tro. De dit sände grundlade en ny fri stat såväl som en kristen kyrka. De hjelpte infödingarne till en konstitution och ett lagväsen samt en mängd uppfostringsanstalter. De lade äfven nitisk hand vid de industriella och kommersiella värfven. De lärde dem att odla socker och bomull, hjelpte dem att anlägga vägar och broar, uppsatte tidningar åt dem och meddelade dem de första grunderna i konst och vetenskap. Det råa, lättjefulla, menniskoätande folk, hvaröfver solen gick upp och ned 1825, hade 1889 förvandlats till en jemförelsevis upplyst nation, hvars utförsel besteg sig till 2,500,000 dollars.

Ett liknande exempel på det kristna inflytandets omdanande makt företer engelsmannen Moffats karriér i södra Afrika, ibland den grymma och krigiska Betchuana-stammen, dit ingen före honom vågat sig. Åratal förflöto utan att det minsta tecken till förändring hos dessa vildar visade sig. Han kunde icke ens förmå dem att komma och höra sig, utan att muta dem dertill med ett stycke tobak, och när de kommo, var det blott för att väsnas som odjur. Men Moffats sinne och hjerta veknade icke under dessa förhållanden. Han väntade på bättre tider, och de kommo helt plötsligt 1828, då de nakna, smutsiga vildarne läto öfvertala sig till att tvätta sig och bära kläder. Derpå började de förbättra sina boningar och verktyg. De inledde äfven handelsförbindelser med de hvite och importerade snart varor till ett belopp af $1,000,000

om året. I dag är hela den talrika stammen kristen och civiliserad.

Indien torde vara den kristna missionsverksamhetens svåraste fält, emedan dess invånare envist fasthålla vid sina urreligioner. Men den engelska civilisation, som der inträngt, motväger i betydlig mån braminernas fördomar, ty då missionären icke förmår att med bibeln bryta väg för nya idéer, gör engelskan det, hvilket språk hinduerna allt mer och mer upptaga. De föras sålunda i närmare beröring med odlingen i alla dess former och varda tillgängligare för de kristna folkens både dygder och laster. Får England allt framgent ega oqvald besittning af Indien, så måste den tid förr eller senare komma, då hela detta land varder engelskt-talande och — hvem vet — äfven engelskt-tänkande, en möjlighet, med hvilken vi lättare kunna försona oss, om vi förutsätta en annan möjlighet, eller den, att nya verldsförhållanden dessförinnan skola fostra nya tänkesätt litet hvarstädes och äfven i England.

Det direkta och synliga resultatet af missionsarbetet ibland hinduerna är icke så oansenligt, som man skulle kunna tro, med anledning af de djupa rötter de äldre religionerna slagit hos detta i många hänseenden märkvärdiga folk. År 1852 var antalet hinduer, som bekände kristendomen, 128,000; tio år senare hade det stigit till 213,000, och trettio år senare till omkring 450,000.

SJETTE KAPITLET.

Folkvandringens vigt för civilisationen. — Hvad den gör för Amerika. — Om Amerikas materialistiska odling. — Det stora odlingsarbetet i Amerikas vester. — Emigrationen en segerrik här. — Invandringens omfång. — Svenska banbrytare.

Vi mena härmed den sedan århundradets början oafbrutet pågående utvandringen från Europa till Amerika. Vi tala ofta om den eller den uppfinningen eller samhällsreformen såsom en "epokgörande" eller "omdanande" händelse, men i nyare tider har väl ändå ingen större verldshändelse inträffat, än denna från öster till vester riktade folkström, som otvifvelaktigt bildar en vigtigare faktor än någon annan vid lösandet af tidsåldrarnas stora problem — menniskoslägtets förbrödring.

"Under sångens vida fana
Samlas folken i en skrud;
Vesterns röde son och greken
lätt förbrödras af dess ljud."

Så har en skald sjungit, för att gifva uttryck åt sångens makt. Vi kunna nu icke förneka sanningen af de poetiska orden, enär tonernas välde länge varit kändt och erkändt som det egentliga verldsväldet, hvilket bäst bevisas deraf, att marseljäsen, till ursprunget fransk, ännu i dag, 77 år efter Napoleons fall, tager hvilken nationalitet som helst med storm.

Men det är dock blott för ögonblicket eller så länge som förtjusningen varar, man känner sig förbrödrad på detta sätt. När sången förtonat, börjar nationalkänslan återtaga sin för tillfället upphäfda rätt, och då blir svalget emellan tysken

och fransmannen åter lika stort som förut, då känner sig den infödde amerikanen och den inflyttade européen lika främmande för hvarandra som någonsin. Men

Under republikens fana
På Columbi vida mark
Varda af de många folken
En nation, stor, fri och stark.

PASTOR GUSTAF UNONIUS.

Om den nordamerikanska republiken och dess under innevarande sekel uppnådda storhet komma vi att tala senare. Den har i invandringen haft en af sina största resurser, en af de krafter, hvarmed den ur skog och mark och berg frambragt sina fabulösa rikedomar, och hvarigenom den i alla afseenden utvecklats till en af de mest aktningsvärda bland jordens stater. Detta har varit folkvandringens direkta och mera omedelbara verkan. Men hvem kan säga att den icke på samma gång indirekt gjort sitt inflytande *fördelaktigt* gäl-

lande bland de nationer, hvarifrån dessa millioner menniskor kommit såsom pilgrimer, för att söka religiös och borgerlig frihet jemte ett större verksamhetsfält med en rikligare lön för nedlagd möda? Och likväl höra vi de gamla ländernas lyckligt lottade klasser föra en ständig klagan på sina läppar öfver den oersättliga förlust, som utvandringen förorsakar de

PROF. L. P. ESBJÖRN

respektive staterna. Liksom om Sveriges folk hade varit rikare eller lyckligare i den händelse de till Amerika utvandrade (i antal kanske 700,000) hade stannat hemma, eller som om det irländska folkets nöd och fattigdom hade varit mindre, om de millioner irländare, som lefva under den amerikanska flaggan, qvarblifvit under den brittiska, eller, som om Tysklands frihet och ekonomiska välstånd kunnat vidgas

och höjas genom ett kejserligt utvandringsförbud. Nej, vi kunna såsom fullkomligt säkert antaga, att alla dessa europeiska länder gagnas ofantligt mycket mer än de skadas af dessa folkens uppbrott och vandringar åt vester, emedan rummet derigenom blir större, luften friskare och ljuset klarare för de qvarvarande. Det har alltid varit vanligt att anse ett

DR. T. N. HASSELQUIST.

europeiskt krig såsom en sorts andlig luftrensare och ekonomisk lyckobringare för folken, hvilka derför under inflytandet af denna besynnerliga tro ofta förordat istället för motarbetat dessa hemska brodermord. Men om nu ock så vore, att dödandet af ett par hundra tusen menniskor lättade de efterlemnades bördor, hvarför skulle då icke bortflyttandet af

AUGUSTANA COLLEGE.

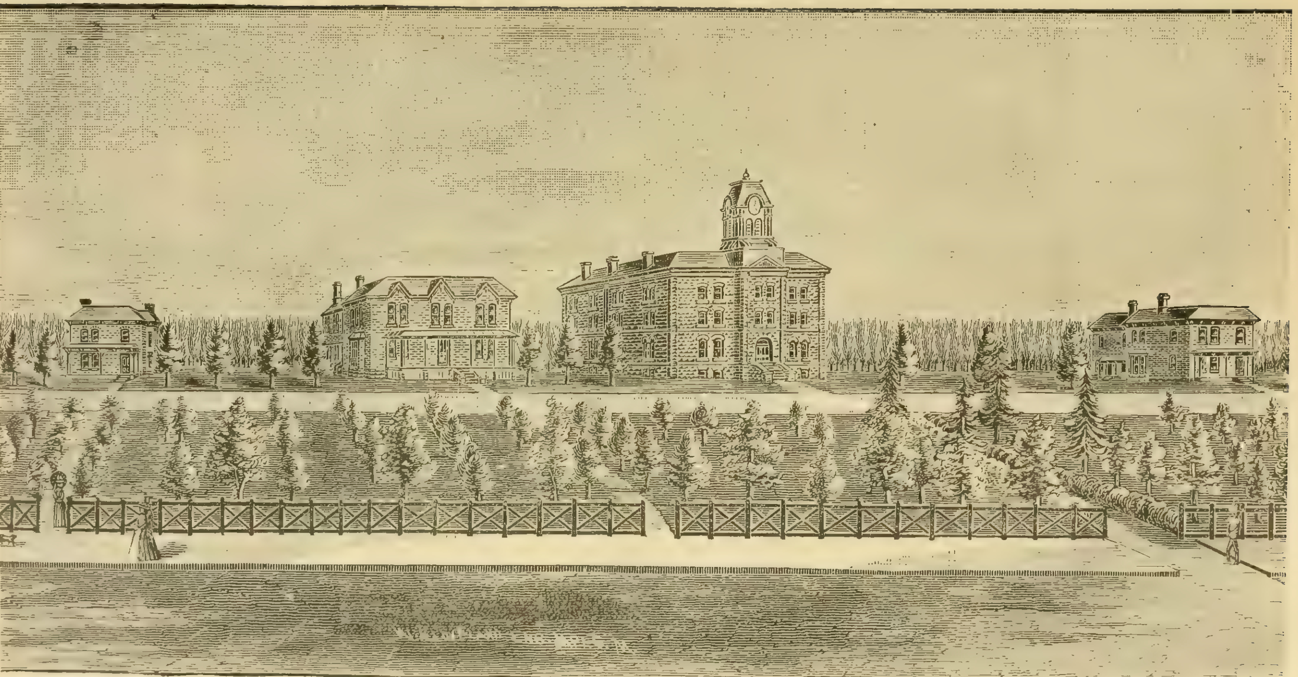
ett lika stort antal medföra åtminstone lika goda följder? Hvilket hade varit bäst för vårt lilla fattiga Sverige, der man ännu lider af brist på bröd och arbete, antingen att genom krig hafva förlorat en million söner och döttrar eller att genom utvandring till Amerika hafva gått miste om lika många? Vi, som veta, hvad Amerikas svenskar göra för Sverige, indirekt

DR. O. OLSSON.

genom den minskade konkurrenson och direkt genom de millioner kronor, de årligen hemsända, kunna lätt inse, att det rörliga, af friskt lif pulserande svensk-amerikanska samhället, är af större välsignelse än slagfältet och grafven i detta hänseende.

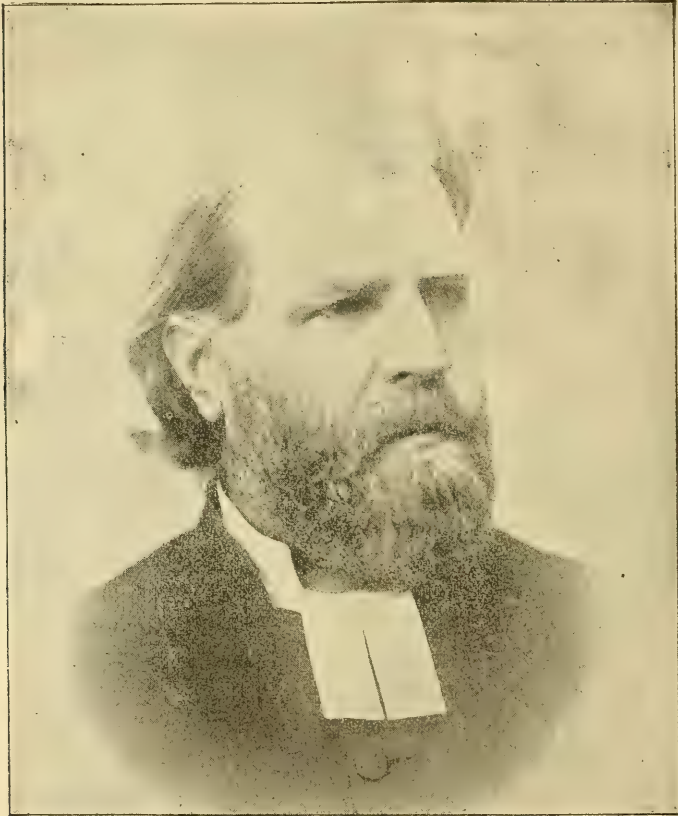
Måttstocken ligger dock icke i den större eller mindre fördelen af att "lefva väl" i materiell mening. Lifvet har stigit

SOUTH HALL. MUSIC HALL. MAIN BUILDING. NORTH HALL.

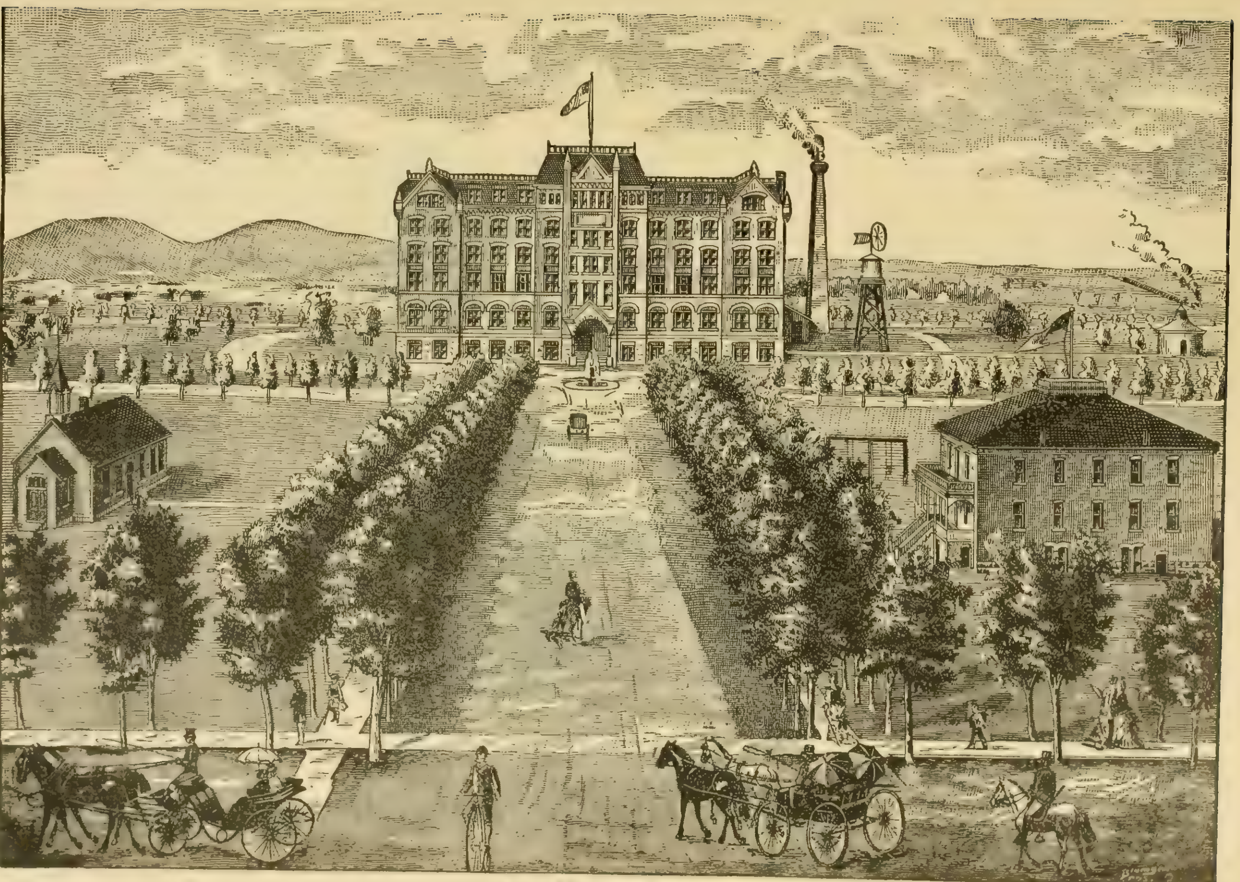
GUSTAVUS ADOLPHUS COLLEGE, ST. PETER, MINNESOTA.

högre än så vid detta lag. Vårt århundrade lefver för idéer. Dessa kunna vara rent materiella ibland — såsom de ofta äro i Amerika —, men det varder ändå alltid en betydelsefull skillnad emellan den materialism, som uppenbarar sig hos ga-

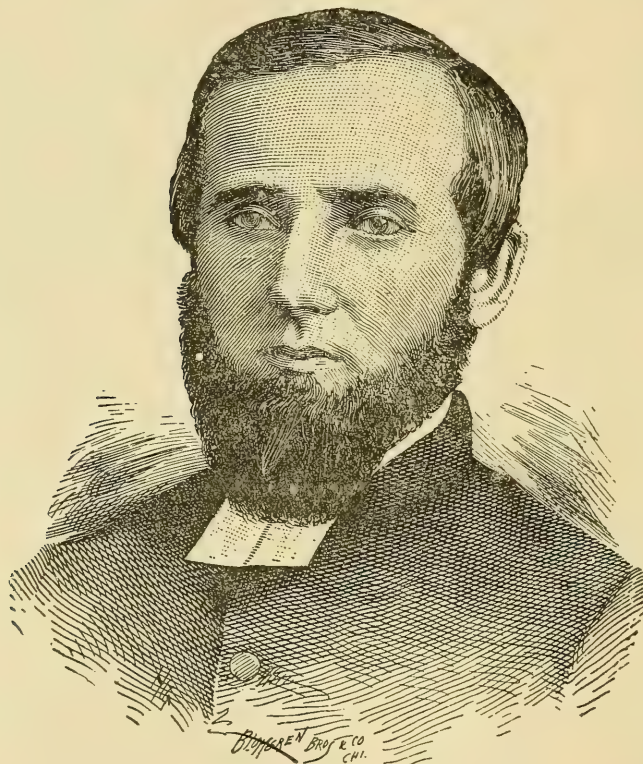
DR. ERLAND CARLSON.

stronomen, och den, som tager form i stora industriella företag. Och hvad vi i förening härmed skulle säga, är, att Amerikas så vidt omskrifna materialistiska odling ingalunda kan vara skadlig, så länge som den af ren nödvändighet sys-

BETHANY COLLEGE.

selsätter sig med att lägga den stora framtidsstatens grund på handelns och storslöjdens område. Så länge republiken vårdar och bevarar lagbunden frihet, som är menniskans första behof och rättighet, måste det allmänna politiska inflytandet verka välgörande, och att så är fallet, det låter icke förneka sig, ty ingenting märkes lättare, än att Förenta Sta-

PASTOR JONAS SVENSSON.

ternas institutioner i ansenlig mån bidraga till att göra Europa friare och folkligare. Och i detta stora politiska och sociala reformarbete tager emigrationen på sitt sätt en vigtig del.

Effekten af européernas resa till och vistelse i Amerika varder följaktligen raka motsatsen till den af de europeiska

furstarne sökta, då de, ett par hundra år efter landets upptäckt, på det lifligaste befordrade emigrationen hit i hopp om att vinna, först nya rika lydkolonier, och sedan ökadt stöd åt sina troner i de stormar, för hvilka dessa med tiden kunde komma att utsättas. Den nordamerikanska republiken torde aldrig komma att betraktas såsom något hotande åskmoln för de europeiska monarkerna, emedan det icke på det aflägsnaste sätt ingår i dess politik eller framtidsdröm att blanda sig

PASTOR OLOF G. HEDSTROM.

i de transatlantiska angelägenheterna, men är derför icke destomindre den fjerran blida sol, hvars strålar falla äfven öfver monarkiska marker för att derur locka friska frihetsplantor fram i dagen.

För engelsmännen, som en gång lade republikens grund och nu utgöra dess kärna, var Amerika till att börja med dels en religiös fristat och dels en straffkoloni. De förföljda puritanerna foro frivilligt hit för att undgå våldet och hatet på sin fosterjord, och sedan började England hitskicka sina

förbrytare, för att slippa hafva dem på allt för nära håll. Andra nationers insatser i den blifvande storstaten gjordes på samma sätt. Spanska äfventyrare, franska hugenotter, svenska och finska baggbölare och holländska krämare — af sådana element bestod de sextonde, sjuttonde och adertonde seklens amerikanska invandring. Med det nittonde vändes ett nytt blad i dess historia. Den började då öfvergå till en folkvandring af storartade dimensioner. Medeltidens korståg gällde

PASTOR O. C. T. ANDREN.

Jerusalem, såsom det botfärdiga hjertats mål; vår tids pilgrimsfärder gälla vesterns jätterepublik, der folkfrihetens genius står vinkande på en yppig strand, med löftet om lycka och frid på sina läppar. Lockade deraf bryta årligen hundra tusentals menniskor upp från sina gamla fädernetorfvor, för att söka nya hem, nya vänner, nya idéer, nya mål för lifvet i den för dem bortom hafvet liggande fjerran vestern. Emellan de båda verldsdelarne gå och komma hela flottor af ångare, hvilka på sin färd vesterut öfverföra hela

kolonier af menniskor, som tröttnat på lifvet, sådant det för fattigt folk ter sig i europeiska former. Väl mottagna å Columbias stränder, fördelas de vid de stora landningsställena åt kompassens alla håll. Tåg ila öfver alla banor inåt landets alla delar med dessa fredens volontärer. I den armé, hvarmed Napoleon öfvergick floden Niemen, för att intränga i Ryssland och, sedan han underlagt sig detta land, låta kröna

DR. ERIK NORELIUS.

sig till verldsfurste, funnos soldater ur nästan alla europeiska nationer. De voro konskriberade — tvungna att tjena krigets gud och det eröfrande våldets. Emigranthären liknar Napoleons derutinnan, att den består af kontingenter lemnade af alla nationer. Men hur olik hans för öfrigt! Den kommer frivilligt till republiken och ställer sig sjelfmant under dess fana, ej för att med svärdet *underlägga* sig en verld, utan

för att med tanke och sedlig kraft *skapa* en ny. Ett femtiotal af dessa fredens och frihetens rekryter slå sig ned på en vestslätt, hittills trampad af endast indianen och buffeloxen. Så uppstår ett nybygge och kanske femtio förbindelsepunkter deremellan och Europa. Snart kommer en ny koloni till stånd — nya emigranter. Nya acres läggas under plogen, nya skolor, kyrkor och hem springa upp. Någon större jernbana sträcker en arm åt det unga samhället. Så mycket snabbare går det med bebyggandet. Efter några års tid har området en hel mängd med kolonier samt territorialstyrelse. Några år till, och af territoriet har blifvit en stat, hvars hjerta och lungor slå i jemn takt med hela republikens, hvars lif är dess lif, såsom trädets är grenens. Denna nya medlem af den amerikanska unionen består, utom af sina infödda medlemmar, äfven af tusentals eller tiotusentals européer, hvilkas enskilda lif stå i andlig förbindelse med kanske tio gånger så många personer i hemländerna. Emellan de båda verldsdelarne uppstår då en liflig korrespondens. De hitflyttades tankar återgå så gerna till lifvets första scener och dem, som voro medspelare i dramat der, medan de qvarvarandes lika ofta vallfärda till vännerna i vester. I denna korrespondens, hvars omfång vidgas med hvarje år, är det den amerikanska sidan, som utöfver det positiva inflytandet. Sålunda får vesterns idéer makt med österns sinnen. Europa blir ett missionsfält för amerikanska politiska och sociala begrepp. Till vårt eget Sverige, en af de minsta af de nationer, som rekrytera Amerika, gå årligen omkring en half million svensk-amerikanska tidningsexemplar och minst dubbelt så många bref. Se der en del af emigrationens innebörd, se der en sida af denna folkvandrings beskaffenhet. I skenet deraf kunna vi skönja, att den fattige torparen eller drängen, som hitkommer fattig på allt, utan ens en tanke på något annat än att slå sig fram på arbetets bana, likväl är nummerkarl i en revolutionshär, hvars mål är att omhvälfva verlden, ehuru det sker efter en plan, som hvarken han eller någon annan till fullo förstår.

Man kan göra sig ett godt begrepp om invandringens vigt för Amerika, då man vet, att ett enda år hitfört när-

mare en half million främlingar. Ännu så sent som 1820 hade denna folkens vandring med solen icke tagit större fart än att invandringssiffran då var 8,385. Med mindre nämnvärda afbrott steg strömmen sedan högre och högre, till dess

JONAS ENGBERG.

att det stora kriget utbröt. Men äfven medan detta pågick var den rätt ansenlig och betecknades af talet 193,416 för krigets sista år. Men derefter steg den stadigt upp till utbrottet af 1873 års kris. Invandrareantalet 1872 var 450,000. Till samma siffra hann det icke åter förrän 1882, då minst

en half million menniskor hitkommo från Europas skilda länder. Från 1820 till 1892 har Amerika mottagit omkring femton millioner utländingar, som här nedslagit sina bopålar.

Vårt eget fädernesland har lemnat sin fulla del deraf, proportionsvis taladt, ehuru den svenska utvandringen började så sent som 1847, då det första svensk-amerikanska nybygget anlades i Illinois. Sedan dess har det gifvits år, då ända till 70,000 svenskar hit anländt, och i dag vandra emellan de båda verldshafven närmare en million personer af vår stam, hvilka äro dels inflyttade, dels födda här. Ett helt litet Sverige i Amerika! Och heder göra de sitt fädernesland, en ädel kraft äro de för republiken.

Det ligger onekligen i tingens natur, att hvarje till Amerika öfverflyttadt främmande element med tiden uppgår i det amerikanska och varder en integrerande del af denna nation. Vi hafva icke rätt att tänka eller önska oss det annorlunda. För oss svenskar att bilda oss ett ideal af en svensk-amerikansk nationalitet, som alltid förblefve en liten fristående stat inom staten, eller blott en sjelfständig social verld för sig, med sitt eget språk, sin egen press och sin egen häfd, vore ur amerikansk synpunkt lika opatriotiskt som af allmänna skäl oklokt och opraktiskt. Den unionsidé, för hvilken republiken en gång gjorde så dryga offer, talar med ljudlig stämma deremot, ty unionsintresset fordrar ej blott en skrifven konstitution, som sammanhåller jättestatens olika delar, utan tillika och framför allt en för alla gemensam kult, i kraft af hvilken dessa olika delar, vare sig fasta stater eller lösa nationaliteter, gro tillsammans såsom grenar på en och samma stam.

Denna sanning anse vi sjelfklar, hvarför vi icke bry oss om att försvara eller förtydliga densamma med någon vidare argumentation.

Icke desto mindre medgifva vi mer än villigt ett annat för alla lika tydligt faktum, som är, att dessa främmande folk, förr eller senare skingrade som namnlösa atomer i en döfvande hvirfvel, för att tala med skalden Snoilsky, likväl komma att för en längre tid framåt löpa hvar sin egen sjelfständiga bana i social bemärkelse. Det är med dessa nationali-

teter liksom med de enskilda individer, hvaraf de bestå; de måste förblifva i ett slags kandidattillstånd för en viss tid. Fem år är tidsmåttet för den enskilde att bereda sig för medborgarekallet, för att sedan som en politisk atom uppgå i storstaten. Hur länge nationaliteten skall vänta, innan den i kulturhistoriskt afseende förlorar sin identitet och varder ett med de öfriga elementen, står icke i statsförfattningen, men att det likväl någon gång kommer att ske, derför borgar en lag, starkare och ofelbarare än den nyssnämda i sina verkningar.

FILOS. DOKT. JOSUA LINDAHL.

Fästa vi nu blicken uteslutande på vårt eget folk, det svenska, så torde det komma att i detta afseende förblifva i kandidaturen för långa tider. Ty assimilationsprocessen går långsamt. Minnena från fosterjorden och den erhållna bildningens band äro starka och hålla ofta stånd längre än man sjelf önskar. Nog af, vårt svensk-amerikanska samhälle kommer att förblifva som sådant långt in uti nästa århundrade, nej, nästa årtusende. Det skall, i öfverensstämmelse med utvecklingens lagar, mer och mer i anda och sanning närma sig den amerikanska nationens ideal, men det skall också under denna andliga omdaning länge draga näring ur den svenska

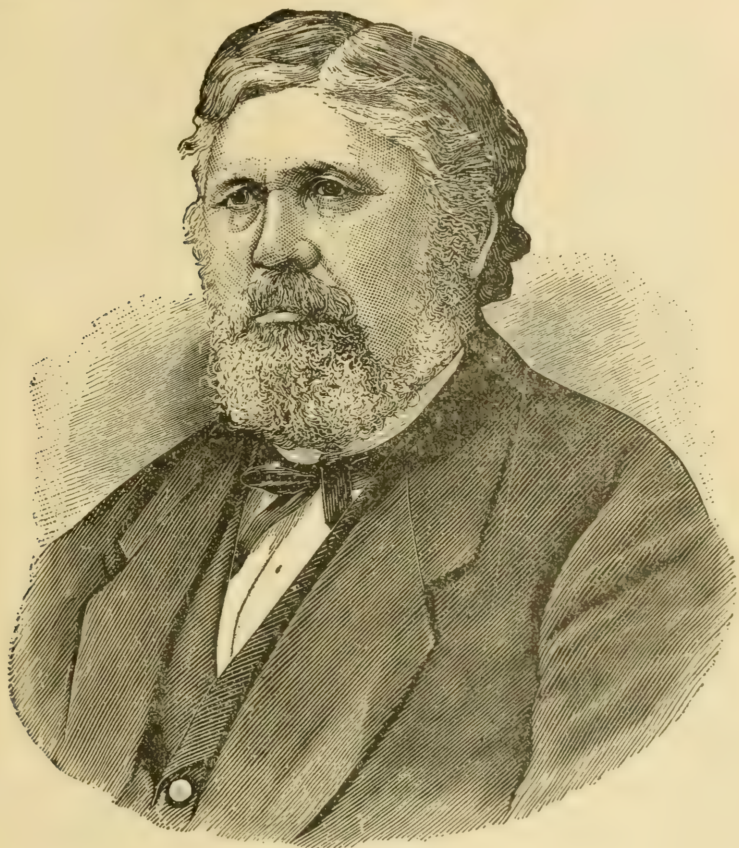
odlingens källor och i sitt hjertas tempelhvalf förnimma svenska minnens toner.

Då det nu är lifvets lag att svenskheten skall bestå så länge vi och våra närmaste efterkommande lefva, varder det lika mycket vår pligt som vårt privilegium att göra den samhälleliga tillvaron så frisk och kraftfull som möjligt. Denna tanke leder oss rakt fram till de två institutioner, till hvilka vi stå i förbindelse för den nationella sammanhållning som finnes ibland vårt folk. De enda krafter, som organiskt och systematiskt verkat för vidmakthållandet af den svenska nationaliteten i Amerika, hafva varit kyrkan och pressen. Kyrkan har varit den ark, som räddat nationaliteten från faran att uppslukas af den nya civilisationens vågor. Utan hennes tidiga ansträngningar hade de första kolonierna lemnats åt ödet att lefva på sig sjelfva, andligt och socialt taladt, hvaremot de genom hennes bemedling trädde i förbund med och kommo i tillfälle att hemta kraft och bistånd af hvarandra. Sedan kom pressen såsom på en gång den löftets båge i skyn, som visade, att framtiden var fri från faror, och den dufvopost genom hvilken hvarje svensk-amerikanskt hjerta stämdes till en jemnare och innerligare takt med lifvets pulsslag derhemma i Sverige.

Någon historia öfver dessa båda inrättningar kunna vi icke meddela här, enär detta ligger alldeles utom bokens plan och syfte. Men då vi nu framställa bilderna af ett par dussin svensk-amerikanska personligheter, som innehaft eller inneha betydande roller i samhället, manas vi att åtminstone i förbigående nämna deras verk.

G. Unonius, grundläggaren af den första svenska församlingen i Amerika under detta århundrade, anlände med ett litet följe till detta land så tidigt som 1841. Han och hans följeslagare slogo sig ned i närheten af Pine Lake i Wisconsin, 30 mil vester om Milwaukee. Der genomgingos nybyggarelifvets alla svårigheter, men utan något vidare godt resultat för den lilla kolonien, som synes hafva bestått af vid hårdt arbete ovant folk. Han öfvergaf derför detta lif och genomgick ett teologiskt seminarium, hvarpå han i Chicago bildade den ännu existerande Ansgariiförsamlingen, hvars första pastor

han var i många år, till dess att han tröttnade på lifvet i nya verlden och for hem till Sverige, der han för öfver 25 år sedan utgaf ett större intressant arbete om sin sjuttonåriga vistelse här-

P. L. Hawkinson.

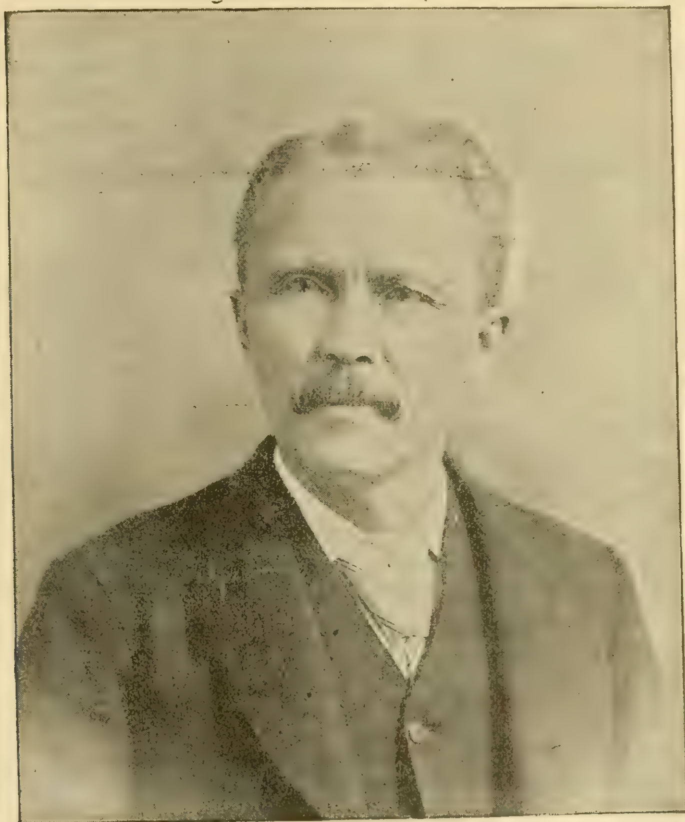
städes. Han har ända till för några få år sedan varit tullförvaltare i Grisslehamn, men har numera på grund af sin höga ålder dragit sig tillbaka till privatlifvet, hvars lugn han väl förtjent efter ett halft sekels stormar.

Pastor O. G. Hedström, den svensk-amerikanska metodismens fader, började sin verksamhet för mer än 50 år sedan i staden New York, der han fungerade som predikant och missionär å det s. k. Bethelskeppet. Under sina första tio år i Amerika predikade han på engelska språket, men det var först med hans verksamhet mera uteslutande bland svenskarne som han blef mera känd och rönte större framgång. Från sitt Bethelskepp utdelade han tusentals biblar och bönböcker, men också tusentals lekamliga håfvor i form af mat, kläder och penningar åt hjelpbehöfvande emigranter, utan afseende på trosbekännelse. Han vardt på detta sätt ett mäktigt medel för metodismens spridande ibland vårt folk, ej blott i detta land, utan äfven i Sverige, dit han en gång gjorde en äfventyrlig resa i ändamål att "omvända sina der boende slägtingar."

L. P. Esbjörn, född 1808, anlände till Amerika år 1846, dels kallad, dels manad af den andliga nöd, hvari utvandrarne befunno sig. I sällskap med ett antal emigranter fortsattes resan till Illinois, der utvandrare föregående år i stort antal slagit sig ned. I Andover stiftades i början af år 1850 en församling, bestående af tio medlemmar. Längre fram stiftades församlingar i Moline, Galesburg och Princeton. En resa på 2,600 mil gjordes för att samla medel till kyrkbygge. En summa af $2,200 erhölls, hvaraf Jenny Lind skänkte 1,500. De svenska församlingarne anslöto sig till The Lutheran Synod of Northern Illinois. Esbjörn tillträdde en professur vid Illinois State University, då i Springfield, hvilken han likväl efter två år lemnade, hvarpå han samt de flesta svenska och norska studenterna flyttade till Chicago, der nytt läroverk upprättades och der Esbjörn var lärare intill år 1863, då han reste till Sverige samt efterträddes i embetet af T. N. Hasselquist. Läroverket flyttades nu till Paxton och några år senare till Rock Island, der det numera under benämningen Augustana College står under Augustana-synodens kontroll.

De fäder, som grundade Augustanasynoden, voro förutseende män, som insågo, att ett kyrkligt samfund icke kunde ega någon framtid i detta land, om det icke hade en bildningsanstalt, i hvilken det kunde fostra sina egna lärare.

Samtidigt med synoden upprättades derför ett läroverk, ringa i sin början, med en lärare och några få lärjungar. Men allt eftersom synoden tilltog i omfång och behofvet af lärare ökades, så växte ock samfundets läroverk. Omsider började

PROF. J. A. EDGREN.

man känna och inse det tillbörliga uti att samfundet tog i sin hand uppfostrandet äfven af sådana, som ville egna sig åt andra yrken än församlingslärarens. Ifrån att vara uteslutande en prestbildningsanstalt blef läroverket efter hand äfven fullständigt "College". Sedermera lades dertill en musikaf-

delning, så en handelsskola och slutligen ett skollärare-seminarium.

Augustana College har småningom växt till sådant omfång, att det numera eger aderton ordinarie, förutom ett antal biträdande lärare. Antalet studerande under vårterminen 1892 var 365, manliga och qvinliga. Augustana College och Teologiska Seminarium är beläget på en vacker höjd i vestra delen af Rock Island, hvarifrån man har en den härligaste utsigt öfver Förenta Staternas Arsenal, de tre städerna Moline, Rock Island och Davenport, samt den majestätiska Mississippi-floden.

Synoden har ock vetat att gifva sitt läroverk en byggnad, som svarar mot nutidens alla fordringar. Stora, ljusa, luftiga lärosalar, ett stort skönt kapell, eleganta embetsrum, elektrisk belysning, centraluppvärmning, etc. Allt i det inre svarar fullkomligt mot byggnadens imponerande yttre, och det påstås vara en sannskyldig njutning att få vistas och arbeta i dess salar.

Läroverket har nu vunnit ett afundsvärdt och grundadt rykte för sin ande af framåtskridande, grundligheten af den undervisning, det meddelar, dess stadgade uppfostringsgrundsatser, dess sedliga luft, det otvungna sociala umgänget och den känsla af förtroende och vänskap, som förbinder lärare och lärjungar med hvarandra.

Hvad vi här sagt om Augustana College gäller mer eller mindre öfriga läroverk såsom: Gustavus Adolphus College i St. Peter, Minn.; Bethany College i Lindsborg, Kansas; Luther Academy i Wahoo, Nebr.; Hope Academy i Moorhead, Minn. samt Emanuel Academy i Minneapolis, Minn. Dessa äro alla i hufvudsak bildade efter det förstnämda. Gustavus Adolphus College, belägen på en hög kulle, med en härlig utsigt öfver den kringliggande nejden milsvidt omkring, har en fakultet bestående af 15 lärare och under sista terminen 298 lärjungar. Bethany College har en fakultet bestående af tjugu lärare och hade under den gångna terminen 393 studerande. I hufvudbyggnaden finnas 140 rum. Vid de tre öfriga läroverken torde antalet lärjungar variera mellan 75 och 150.

Förutom dessa finnas i landet flere andra svensk-ameri-

kanska läroanstalter. Missionssynoden har tvenne, en i Chicago, hvars föreståndare är den lugne, gedigne, mycket omtyckte Fridolf Risberg. Den andra är förlagd till Minneapolis och förestås af den allmänt bekante pastor E. A. Skogsbergh samt D. Nyvall.

JAKOB BONGGREN.

Metodisterna hafva sitt läroverk i en af Chicagos trefligaste förstäder, Evanston, der den svenska afdelningen af "Northwestern University" förestås af prof. Albert Erickson.

Baptisternas läroverk har hittills varit i Morgan Park,

der den svenska afdelningen förestått af C. G. Lagergren. Från och med nästa termin kommer den att ingå som en del af det väldiga "Chicago University", ett af landets mest lofvande lärdomssäten, att döma af de millioner, som allaredan subskriberats till företaget.

Af det lilla vi här i förbigående nämt om våra svenskamerikanska läroverk framgår, att de svenskar, hvilka hit invandrade mellan åren 1845—60, nedlagt ej så litet arbete och penningar på upplysningens altare. Den tiden är längesedan förbi och torde aldrig återkomma, då en svensk-amerikansk pastor med blicken mot skyn utbrister: "jag tackar dig, Gud, att jag aldrig skubbat min rygg emot en skolvägg."

Det otvifvelaktigt största antalet studenter vid våra läroverk utgöres numera af verkliga amerikaner, hvad födseln beträffar. Det var helt annat för tjugu år sedan; då voro de så godt som alla utländingar. I det dagliga lifvet träffas de nu som prester, lärare, doktorer, lagkarlar, tidningsmän, affärsmän, vetenskapsmän samt ej så få såsom jordbrukare. Man förvånas öfver att här och der finna till och med handtverkare, hvilka på lediga stunder sysselsätta sig med att utbilda sig i grekiska, latin och hebreiska, hvilket allt bevisar, att vi gå framåt i andligt lika väl som i materiellt hänseende.

T. N. Hasselquist, född 1816, prestvigd i Sverige 1839, anlände till Amerika år 1852. Förestod församlingen i Galesburg i elfva års tid och var sedan lärare vid och föreståndare för Augustana College och Teologiska Seminarium intill sin död, år 1891.

Flertalet af de här i landet tjenstgörande presterna af Augustana-synoden hafva erhållit sin teologiska bildning af prof. Hasselquist, hvilken skött sitt ansvarsfulla kall med nit och skicklighet. Han har äfven varit mån om tidningslitteraturen, var grundläggare af "Hemlandet" och redigerade under många år synodens tidning "Augustana".

Efter prof. Hasselquists död blef O. Olsson, född 1841, vald till föreståndare för läroverket. Olsson, onekligen Augustana-synodens populäraste man, anlände till Amerika år 1869, slog sig ned i staten Kansas, der han valdes till medlem i statens lagstiftande församling. Verkade som lärare vid

Augustana College från 1876 till 1888. Företog år 1889—90 en resa genom Tyskland, Schweitz och Italien. Olsson är författare till flera religiösa arbeten samt tvenne reseskildrin-

J. A. Enander

gar, af hvilka den senaste (Till Rom och hem igen), ett arbete på öfver 700 sidor, utgick i mer än fem tusen exem-

plar på tre månaders tid. Af fakulteten för Augustana College utnämdes Olsson 1892 till teologie doktor.

Den man, som torde hafva gjort mer än någon annan för Augustana College's ekonomiska ledning och förkofran är Erland Carlson, född 1822. Han prestvigdes 1849 och reste till Amerika 1853. Var i öfver tjugu års tid pastor i Chicago, under hvilken tid han tog verksam del i tidningen Hemlandets samt svenska bokhandelns affärer, hvilka båda då tillhörde Augustana-synoden. Carlson var i sju års tid synodens president och i många år Illinois-konferensens ordförande. Har sedan varit affärsföreståndare för Augustana College och Teologiska Seminarium, men har på gamla dagar slagit sig i ro på sin egendom "Rostad" i närheten af Lindsborg, Kansas. Vid commencement 1892 gafs honom doktorsgraden af det läroverk, hvilken han egnat så mycken möda och oegennyttig omsorg. Med varmt intresse följer han ännu utvecklingen af synodens gemensamma läroverk, som mer och mer skall lära att uppskatta och sent skall glömma, hvad han för det samma gjort och varit.

Jonas Svensson och O. C. T. Andrén anlände från Sverige år 1856. Den förstnämde tog hand om den i Andover grundade församlingen och den senare om Molineförsamlingen. Svensson skref om sin installation i embetet: "Den 18:e September reste bröderna Carlson och Norelius med mig till Andover, der jag af dem dagen derpå blef högtidligen installerad i mitt embete såsom pastor derstädes." Svensson skötte om församlingen utan afbrott till sin död, 1873. Andrén skötte om församlingarne i Moline och Rock Island till dess han 1860 blef utsedd till synodens ombud i Sverige och Norge. Det var meningen att han skulle återvända till Amerika, men han dog kort efter sin ankomst till Sverige.

Erik Norelius, född år 1833, har varit med sedan 1850, har genomgått många äfventyr och kan berätta mången treflig historia från tiden då den svenska invandringen började. Har inom Augustana-synoden intagit ett framstående rum, varit dess ordförande, redigerat så väl "Augustana" som "Hemlandet", "Skaffaren" och "Minnesota-Posten". Norelius har utgifvit flera arbeten i bokform, deribland "De svenska

luterska församlingarnas och svenskarnes historia i Amerika", ur hvilket så väl digra som intressanta arbete vi hemtat flera af de här förekommande kortfattade skildringarne af välbekanta svensk-amerikaner. Norelius, nu bosatt i Vasa, Minnesota, utnämdes till teologie doktor 1892.

ÖFVERSTE HANS MATTSON.

Jonas Engberg, född den 31:a Mars 1837, anlände till Amerika 1854, blef bokspridare och boktryckare. Blef det bekanta svenska settlementet Vasas förste skollärare år 1856, och erhöll sin lön, bestående af potäter, midt i vintern. De hade nätt och jemt instufvats i skolmästarbostället, då en

extra stark Minnesotastorm utbröt. Kallt blef det, och det ordentligt, ty — lönen förfrös. Engberg gaf då skolmästaren på båten och beslöt i stället att blifva tidningsman. I bolag med pastor Norelius utgafs från Red Wing år 1857 "Minnesota-Posten", hvilken året derpå, till följd af den då herskande krisen samt "brist på understöd" gick under. Engberg flyttade då till Chicago, redigerade "Hemlandet" och förestod „Svenska Luterska Tryckföreningens" bokhandel åren 1859—64. Blef 1869 vald till "town clerk" för "town af North Chicago". Har sedan som bokhandlare och förläggare blifvit allmänt bekant. Hans älsklingsgöra var att syssla med sång och musik, hvarom vittna de af honom samlade "Melodier till Hemlandssångerna" m. fl. musikaliska arbeten. Kompilerade dessutom "Fullständigaste Svensk-Engelska Brefställaren för svenska folket i Amerika". Engberg afled den första Januari 1890.

Filosofie doktorn Josua Lindahl, representant för svenska regeringen vid utställningen i Philadelphia, måtte under sin vistelse der fått smak för lifvet i Amerika, enär vi alltsedan fått räkna honom bland svensk-amerikanerna. Framstående vetenskapsman och fosterländskt sinnad, antog han en professur vid Augustana College, der han verkade i flera års tid. Är numera kurator samt statsgeolog för staten Illinois, i hvars hufvudstad, Springfield, han är bosatt.

P. L. Hawkinson, född 1826, anlände till staden Galesburg 1852, valdes till "Street Commissioner" flera terminer. Flyttade sedan till Chicago och slog sig på landaffärer. Utnämdes 1863 till svensk-norsk konsul, hvilken syssla han innehade till 1870. Innehade, i bolag med J. Engberg, ett tryckeri åren 1864—65, hvarunder de utgåfvo "Fänrik Ståls Sägner", troligtvis det första svenska poetiska arbete, som tryckts i denna verldsdel. Hawkinson, hvilken under en lång följd af år innehade fredsdomare-embetet, var en af Chicagos populäraste svenskar. Hawkinson afled i Januari 1888.

J. A. Edgren föddes den 20:e Febr. 1829 i Vermland. Vid blott 13 års ålder begaf han sig till sjös, fortsatte i 13 år med sjölifvet och har sedan 1865 uteslutande hängifvit sig åt den andliga verksamheten, dels i egenskap af predikant

och dels såsom lärare i sitt samfunds seminarium. Han hade tidigt omfattat baptisternas lära och bildade 1870 den första svenska baptistförsamlingen i Chicago, den han förestod en tid till dess att han uppdrogs att bilda en svensk afdelning i förbindelse med det amerikanska seminariet i Morgan Park, der han sedan tjenstgjort såsom professor i språk och teologi. Prof. Edgren har äfven utgifvit åtskilliga böcker och tidskrifter.

Jakob Bonggren, Svenska Amerikanarens hufvudredaktör, har vistats omkring 15 år i Amerika och är 35 år gammal. Han är en af våra svensk-amerikanska poeter samt en mycket

LEONARD GYLLENHAAL.

uppburen medlem i det teosofiska sällskapet, hvars uppgift är att leta reda på den vetenskapliga vägen till Gud. Hela hans håg och skaplynne lutar åt den occulta verlden, hvadan han helst sysselsätter sig med den. Men han lefver tyvärr ej i österns kontemplativa sagoland, utan i vesterns "matter-of-fact-world", hvarför han af omständigheterna tvingas att åt dagens prosaiska intressen egna lejonparten af den tid, han helst skulle vilja använda för främjandet af den esoteriska kulten. Hvilket bekommer honom så mycket mindre som han förstår den svåra konsten att foga sig efter alla sorters omständigheter.

Öfverste Hans Mattson, född 1832, anlände till Amerika 1851. Efter några års irrande hit och dit, sökande sin lycka, for han till Minnesota, der han grundade det nu blomstrande nybygget Vasa. Han innehade senare flera politiska sysslor i Goodhue county. När inbördeskriget utbröt, bildade han ett skandinaviskt regimente, hvarmed han aftågade till krigsskådeplatsen. Han utgick senare ur arméen med öfverstetitel; vardt sedan redaktör för Svenska Amerikanaren i Chicago; återfor till Minnesota och valdes till statssekreterare; verkade sedan några år såsom Northern Pacific-bolagets ombud i Sverige; var 1877 med om att upprätta tidningen Svenska Tribunen; tog ett par år derefter hand om en tidning i Minneapolis, och vardt 1885 af president Garfield utnämd till generalkonsul i Calcutta, der han vistades ett par år. Är nu bosatt i Minneapolis, inbegripen i bankaffärer.

J. A. Enander, född den 22:a Maj 1842, ankom till Amerika 1869 och blef kort derpå redaktör för tidningen "Hemlandet", den han och G. A. Bohman senare inköpte och fortsatte att utgifva till 1892. Under sin publicistiska verksamhet (som omfattat närmare 23 år) har Enander vunnit namn och erkännande såsom lycklig talare samt framgångsfull författare både på vers och prosa, hvarom hans *Förenta Staternas Historia* (utgifven i sex delar) samt många vackra dikter bära vittnesbörd. Han är medlem af flera historiska sällskap, utnämdes af president Harrison till Förenta Staternas minister i Danmark, men blef genom sjukdom förhindrad att tillträda embetet, och är nu anställd såsom professor i svenska språket och historia vid Augustana College.

Leonard Gyllenhaal, född den 1:a Juli 1842, har vistats i Amerika sedan 1866. Sedan han som alla andra genomgått några års "eklut" vardt han (1874) redaktör för "Svenska Amerikanaren", dock blott för en kortare tid, emedan han snart öfvergick till "Hemlandet", der han qvarstannade ända till år 1891, då han ingick i "Svenska Tribunens" redaktion. Gyllenhaal har således verkat oafbrutet i närmare 20 års tid å det publicistiska fältet, der han städse vinnlagt sig om att sprida nyttiga kunskaper ibland folket.

Robert Lindblom, född den 17:e November 1844, ankom

till Amerika samma dag 1864; bosatte sig först i Milwaukee, men har sedan 15 år tillbaka varit medlem af Chicagos "Board of Trade", der han gjort stora affärer. En af Amerikas förmögnaste svenskar, är han på samma gång en af de frikostigaste.

ROBERT LINDBLOM.

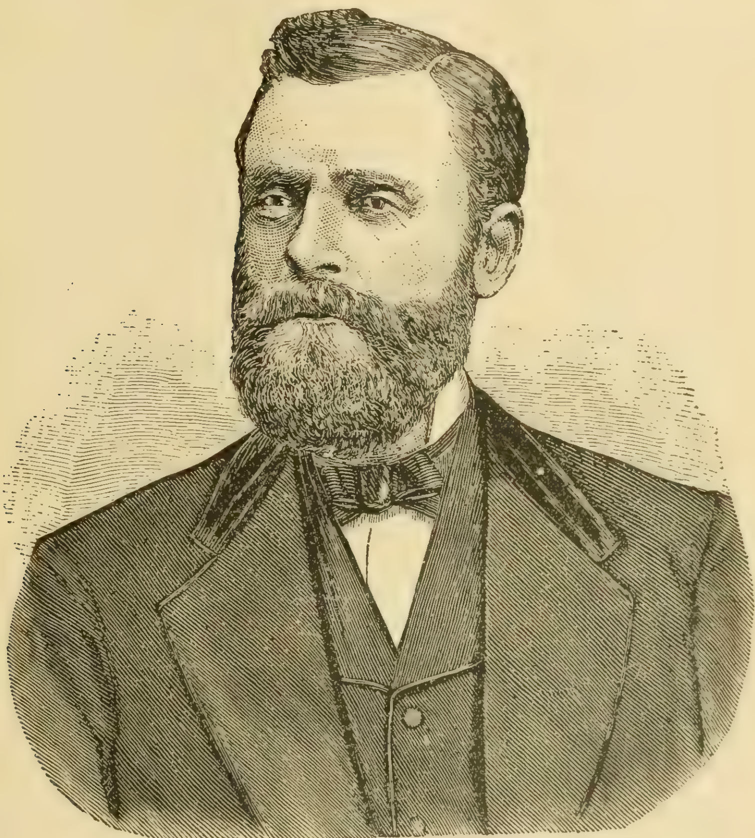
Han har egnat mycken tid åt studerandet af de sociala och politiska frågorna samt i offentliga föredrag på engelska gifvit luft åt sina vunna öfvertygelser, som stå i full samklang med det sanna vetenskapliga framåtskridandet.

P. A. Sundelius har varit i Amerika sedan 1864 och började sin bana här såsom krigare. Sårad i slaget vid Petersburg, måste han återgå till fredens värf och blef då lärare vid Augustana College, då förlagdt i Paxton. År 1869 återfinnes han såsom tidningsman i Chicago. Han kunde nämligen icke bli prest (som ämnadt var), kanske emedan han hade för mycket af det martialiska elementet i sig, hvilket också lades i dagen, då han förde "Hemlandets" och senare "Svenska Amerikanarens runor. Det var 1873, som han upphörde med journalistiken och ingick på tjenstemannabanan, i det att han då mottog anställning vid tullhuset härstädes, för att senare fortsätta i en af countybyråerna. Han har under dessa år tre serskilda gånger valts till medlem af legislaturen och der inlagt icke ringa nit om allt som främjat ordning och upplysning.

Chas. J. Sundell landsteg i San Francisco år 1850, dit han anlände såsom guldsökare, men öfvergaf snart gruflifvet och fortsatte färden till Australien via Sandwichsöarna. I Australien lär den blänkande ädla metallen icke hafva varit lättåtkomligare, hvadan han snart återvände hem till Sverige, ehuru icke utan att aflägga ett besök i Brasilien. Från Sverige återvände Sundell till Amerika 1853 och bosatte sig i Chicago. Utrustad med oratorisk förmåga, deltog han verksamt såsom talare i president Lincolns första valkampanj och vardt för sina tjenster belönad med konsulatsembetet i Stettin. Senare tjenstgjorde han äfven såsom biträdande legationssekreterare vid beskickningen i Rumänien. Efter sin återkomst till Amerika (1868) har han förestått Allanliniens ångbåtsbyrå i öfver 20 års tid. Har nu dragit sig tillbaka, för att tillbringa sina återstående år i lugn och ro.

President för Svenska evangeliska missionsförbundet i Amerika är C. A. Björk, född 1837 i Lomaryds församling af Jönköpings län. I sin barndom lärde han skomakareyrket, ingick vid 19 års ålder i krigstjenst vid Jönköpings regimente, der han tjenade till 1864, då han tog afsked och reste till Amerika. Färden skedde med segelfartyg. Efter sju veckors sjöresa led fartyget skeppsbrott vid en ö, der de skeppsbrutna måste uppehålla sig i 15 dagar, hvarefter de af en ångbåt från Quebec fördes fram till Amerika. Björk reste

till Iowa och arbetade der i skomakareyrket, boende hos en bror, som förut hade emigrerat. I dennes hem började han läsa Guds ord och sjunga andliga sånger för husfolket.

P. A. Sundelius

Som der icke fanns vare sig kyrka eller prest, läste han hvarje söndag två timmar ur Rosenii Pietistverk. När folket i närheten fick veta derom, blef huset fullt af sådana, som kommo för att se och höra den nykomne underlige läsaren.

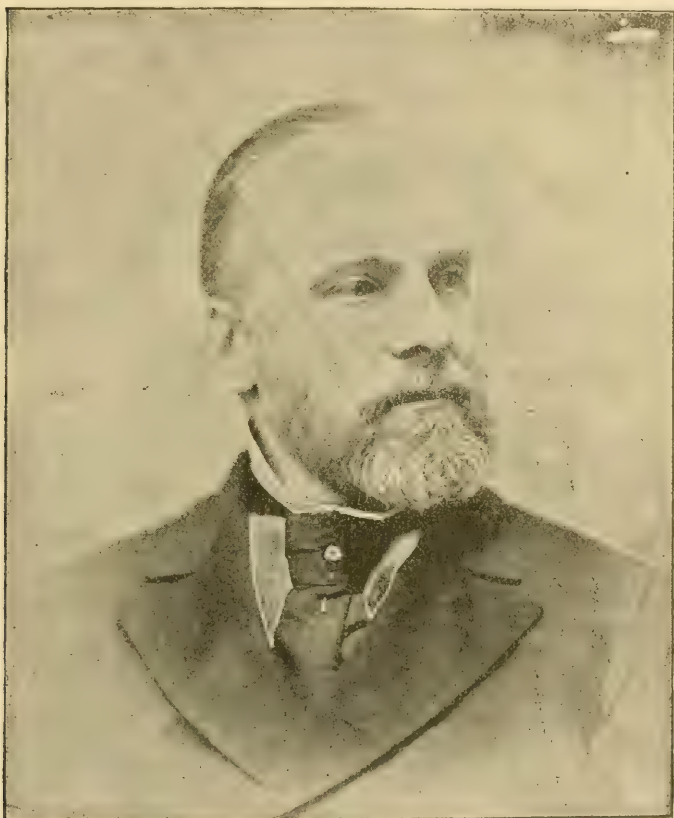
Småningom började Björk predika. På våren 1870 blef han kallad till Chicago på besök samt under sin vistelse der af missionsförsamlingens predikant Sanngren ordinerad och utsänd att verka i staten Iowa. Denna sak väckte uppmärksamhet bland svenskarne och blef föremål för olika omdömen. Verksamheten gick emellertid framåt, så att små församlingar här och der uppstodo, hvilka vände sig till församlingen i Chicago för att få sina predikanter ordinerade. Församlingen i Chicago började känna detta mer och mer ansvarsfullt. Hon ansåg att alla, som voro *ett* i tro, lif och verksamhet, borde hafva dessa rättigheter och detta ansvar tillsammans. Det var detta, som gaf upphof till Svenska evangeliskt-luterska missionssynoden. Församlingen i Chicago ingick i denna synod. År 1878 kallades Björk till ordförande. Han återvaldes sedan årligen till denna befattning, till dess Svenska evangeliska missionsförbundet bildades. Sedan dess har han varit förbundets president. Björk är en mycket stillsam, flärdfri och saktmodig man med godt hufvud. Både bland svenskarne och amerikanerna åtnjuter han ett mycket godt anseende.

Otto Pallin, 40 år gammal, har varit Amerikan sedan 20 år tillbaka. Upp till för några år sedan var han känd och värderad uteslutande såsom en af Förenta Staternas bästa svenska sångare, men slog 1887 in på den publicistiska banan, i det han då trädde i förbindelse med den af Alexander Johnson utgifna tidningen "Svenska Kuriren", der han ännu återfinnes såsom redaktör. Pallin har en ledig och lekande penna, och ehuru han funnit att denna skänker honom ett säkrare bröd än hans både odlade och vackra stämma, låter han dock ännu publiken stundom höra den senare i någon klingande aria ur ett eller annat klassiskt operastycke.

I Illinois, Iowa, Kansas och Nebraska hafva svenskar med heder fyllt mången politisk syssla. Ej så få hafva varit medlemmar i nämda staters lagstiftande församlingar. I staten Minnesota hafva svenskarne alltid varit väl representerade i lagstiftande församlingen, för att ej tala om county- och stadsembetena. Från ett af nämda stats distrikt (3:e) har John Lind blifvit vald till medlem af Förenta Staternas kon-

gress, varande den enda svensk som hedrats på detta sätt. Lind, som bor i New Ulm, förordas nu mycket som guvernörskandidat.

Hvad den europeiska utvandringen till Amerika varit för detta land och hvad den i högre mått nu är och vidare skall

KONSUL CHAS. J. SUNDELL.

blifva, torde tydligt och klart framgå af en Chicago-domares på historiska och statistiska sakförhållanden grundade och i ett för två år sedan offentliggjordt arbete uttryckta mening, som vi här taga oss friheten att i sammandrag meddela.

Domaren i fråga är John Altgeld och arbetet hans "Live Questions". Hr. Altgeld resonerar så här:

"Jag skall icke stödja mina uttalanden på någon tvifvelaktig auktoritet, utan lägga till grund för desamma Förenta Staternas census för år 1860. Förenta Staternas hela befolkning var då 31,183,744, af hvilket antal 4,099,152 voro utomlands födde. Af detta senare antal återfunnos inom de elfva sydstater, som deltogo i rebellionen, ej fler än 216,730. De öfriga staternas sammanlagda befolkning var 22,313,997, hvaraf 3,882,422 eller något öfver en sjettedel voro utländingar. Till deras antal måste vi nu lägga antalet af deras barn, hvilka, ehuru härstädes födda, i allmänhet torde kunna räknas till utländingarne, hvilkas språk de talade och hvilkas tänkesätt de delade. Om vi utgå från det antagandet, att hvarje utomlands född person hade två barn, så varder resultatet det, att fullt hälften af befolkningen i de stater, som förblefvo unionen trogna, bestod af utländingar och deras barn. Och dessa utländingar voro hufvudsakligen tyskar, skandinaver och irländare.

Skandinaverna hafva nästan alltid såsom en man kastat sina röster för den republikanska valsedeln. Likaså voro tyskarna nästan alla republikaner. De stater, hvilka besitta en större skandinavisk eller tysk befolkning, hafva alltid varit kända såsom republikanska banérförande stater (Banner States). Enkannerligen är detta sannt om Iowa, Wisconsin, Minnesota och Michigan, hvilka alla äro till en stor del bebyggda af svenskar och norrmän, samt Illinois, Pennsylvania och Ohio, som bebos af ett motsvarande stort antal tyskar. Irländarne åter höllo sig mera till demokratpartiet, men voro icke eniga, och hvad särskildt New York, der de äro talrikast, vidkommer, hafva de der ofta understödt det republikanska partiet. Taga vi hvarje stat särskildt, så visar det sig, att Iowa vid inbördeskrigets utbrott hade en befolkning af 674,913, hvaraf en sjettedel eller 106,077 bestod af tyskar och skandinaver, hvilka med ytterst få undantag stodo på den republikanska sidan. De för presidentkandidaterna i Iowa kastade rösterna voro 128,331, hvaraf Lincoln erhöll 70,409, hvarigenom hans pluralitet öfver Douglas blef 15,298. Om

nu de utomlands föddes röster (en sjettedel) icke varit med, så hade Lincoln erhållit 21,388 röster mindre. Sålunda hade hans motståndare Douglas erhållit en pluralitet af 5,000 röster. Skulle vi från Lincolns sida afdraga ej blott de verkliga utländingarnes, utan äfven deras afkomlingars röster, så hade Lincoln icke fått mer än 40,000 röster i denna stat.

PASTOR C. A. BJÖRK.

Wisconsins invånareantal var 775,881. Af dessa voro 276,967 eller öfver 35 procent utländingar, nästan alla tyskar och skandinaver, och såsom sådana republikaner. Wisconsins röstantal vid årets presidentval var 152,180. Deraf erhöll Lincoln 86,110. Hans pluralitet öfver Douglas var 21,089. Hade

dessa utländska röster uteslutits, så hade statens röster blifvit 52,263 mindre, och deraf hade följt, att Lincolns styrka skulle hafva nedgått i samma mån, i och hvarmed Douglas fått en pluralitet om 30,000. Och detta endast med afdragande af de utomlands föddes röster.

Vi komma nu till Michigan, hvars befolkning år 1860 var 749,113. Af dessa voro 149,093 eller omkring en femtedel utländingar — skandinaver, holländare och tyskar, nästan alla ifriga republikaner. Statens kastade röstantal var 154,747, hvaraf Lincoln erhöll 88,480, hvarför hans pluralitet öfver Douglas var 23,423. Utelemna de 31,000 utländska rösterna härifrån, och Douglas erhåller pluralitet öfver Lincoln.

Illinois räknade 1,711,951 invånare, hvaraf 324,643 voro födda i Europa. Irländarnes antal var 87,573; alla de öfriga, tyskar och skandinaver, voro, med onämnvärda undantag, republikaner. Lincolns andel i de kastade rösterna (338,692) var 172,161 och hans pluralitet öfver Douglas 11,946. De utländska rösterna utgjorde en femtedel eller 66,000. Om vi antaga att *alla* irländare röstade på den demokratiska sidan, hvilket icke var händelsen, så hade ändå Lincolns pluralitet försvunnit och Douglas blifvit den segrande.

Ohios befolkning var 2,339,500. Af dessa voro 328,249 eller en sjundedel utländingar. Irländarnes antal var 76,826, alla demokrater; tyskarne, alla republikaner, utgjorde resten. Ohios hela kastade röstantal var 442,441, hvaraf Lincoln erhöll 221,610, så att hans pluralitet öfver Douglas var 34,378. Utan tyskarnes röster hade Douglas blifvit den vinnande.

Fem stater äro tillräckliga bevis för, att det utländska elementet (det vill i detta fall säga tyskarna och skandinaverna) räddade unionen, emedan det förde Lincoln segrande till presidentembetet. Men det fanns en hel mängd andra stater, till stor del befolkade af samma utländska element, med samma politiska lutning, och naturligtvis spelade äfven de en liknande roll i detta politiska drama.

Låtom oss nu kasta en flyktig blick på de elfva rebellstaterna. Deras sammanlagda befolkning var 8,726,644. Endast 216,730 deraf voro födda utom Amerika och, såsom det omsider visade sig, unionister. De män, som försökte att

förstöra de republikanska inrättningarne, som förde ojemlikhetsprincipen i skölden och som högt proklamerade att de starkare hafva gudomlig rätt till frukten af de svagares arbete, voro amerikaner.

Krigsdepartementets arkiver visa, att af de 2,676,967 personer, som ingingo i unionsarméen under de fyra åren kriget varade, voro 494,900 utländingar, och bättre soldater än dessa hafva aldrig marscherat i takt med musikens toner. Det finnes icke ett enda fält, moras eller träsk, der förräderiet

OTTO PALLIN.

bjöd frihetskärleken spetsen, som ej begjutits af svenskt, norskt eller tyskt blod, blandadt med amerikanskt.

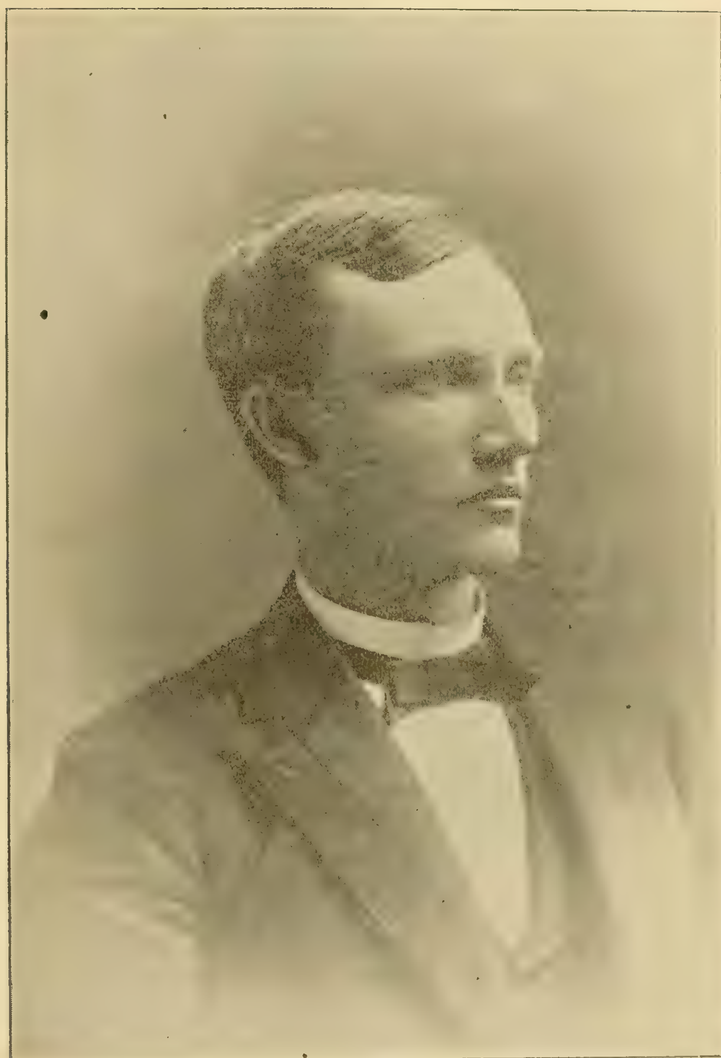
Denna sak låter betrakta sig från en annan sida. Materiella resurser äro lika nödvändiga som soldater i ett stort krig, ty utan vapen, ammunition och proviant kan den tappraste här ingenting uträtta. När kriget slöt, hade södern ännu män nog att ställa i fält om så fordrats, men tyvärr ingenting att utrusta dem med, enär alla dess resurser voro uttömda. Inga skodon, inga kläder, inga förråder af proviant eller

ammunition funnos. Norden deremot var ännu försedd med outtömliga tillgångar på allt detta, och hemligheten härtill var den, att det i denna del af landet fanns ett väldigt antal stadgade, arbetsamma och hushållsaktiga emigranter, och de stater, hvarest detta utländska element var starkast, befunnos också vara de i alla afseenden bäst försigkomna. De hade (och hafva ännu) de vackraste städerna, de flesta verkstäderna, de största fabrikerna och de fullaste magasinerna. Vidare bör anföras, att vi hafva dessa utländingar att tacka för det vidt utspunna jernvägsväsendet, ty det är deras muskelkraft, om icke deras kapital, som utfört arbetet."

Så långt hr. Altgeld.

Vi svenskar hafva af mycket naturliga skäl tagit en mindre del än tyskarne i allt detta. De räkna nämligen ett tusen af sina för hvarje hundra af våra. Proportionsvis hafva vi dock gjort vår fulla skyldighet, såväl med svärdet, då det gällt att försvara friheten och republiken, som med fredens vapen, när det var fråga om att lägga en bredare, djupare och säkrare grundval för de folkliga institutionerna och odlingen i allmänhet. Hvad vi för tolf år sedan skrefvo härom, gäller med större kraft i dag, emedan vår nationalitet under det senaste decenniet tagit riktiga jättesteg på de områden, der landsmännen verka i sina skilda kall. Vi yttrade i ett af oss utgifvet arbete 1880 dessa ord:

Staten Illinois eger för oss svenskar ett särskildt intresse på grund deraf, att det var hit som vi först riktade blicken och hågen, då stugan blef för trång på fosterjorden, liksom det också är här som man finner stamhållet för de Sveas söner och döttrar, hvilka gjort Amerika till sitt andra fädernesland. Sedan 1846, då detta land började ådraga sig vår uppmärksamhet, har den svenska utvandringsströmmen stadigt pågått — ofta med brusande fart — och hitfört omkring 200,000 personer (bör nu, 1892, vara 400,000) hvilket antal under tiden genom inom landet födda fördubblats, så att den svensk-amerikanska befolkningen i dag, 1880, består af minst 400,000 själar (nu, 1892, en rund million), af hvilka en femtedel med säkerhet återfinnes inom Illinois. Att präriestaten bebos af 75,000 (nu, 1892, kanske 150,000) kan icke betviflas

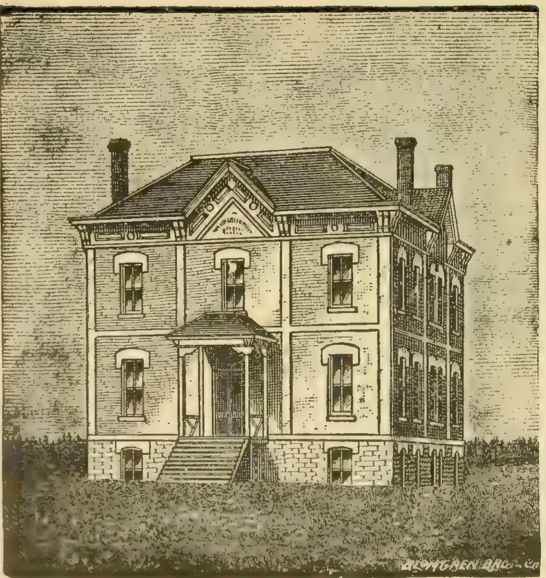
JOHN LIND. (611)

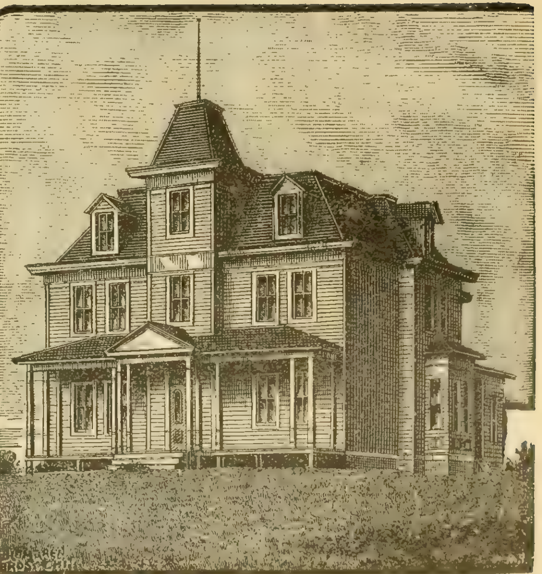
af någon som genomfarit densamma och besökt hvarje nybygge, der landsmän lefva och verka. Man vet, att det i Chicago allenast finnes landsmän i tillräckligt antal att mäta sig med en svensk stad af tredje rangen (nu, 1892, andra rangen). Chicago har nio svenska kyrkor (nu, 1892, omkring 18), af hvilka åtminstone en, hvad stil och storlek beträffar, icke står efter många i fäderneslandet. — — — — — — Gå vi utom den stora staden och besöka andra orter inom staten, som af svenskar befolkats, så bevittna vi samma rastlösa id och flit der, skåda der samma bevis på ifver och nit för religion och seder. Mer än 100 svenska tempel (kanske 150 nu) resa sig inom den unga staten, vältaliga vittnesbörd om att våra landsmän i kampen för den jordiska tillvaron icke varit döfva för den röst, som hviskar om ett högre lif härefter. Tvänne läroanstalter — den ena, Augustana College, särdeles märkvärdig för sin raska framgång och fruktbringande verksamhet — hafva upprättats och vidmakthållas af och för vårt folk. Landsmän ega och drifva ett stort antal fabriksföretag. Endast i staden Rockford äro svenskarne intresserade i ett par dussin af dem anlagda fabriker med ett insatt kapital, som torde uppgå till 1½ million dollars. Smärre handels- och handtverksföretag finnas i hundratal. Svenska farmar på 300 till 500 a 1,000 acres äro icke sällsynta, och utan öfverdrift kan antagas att Illinois' svenskar besitta en sammanlagd jordareal af 400,000 (nu 500,000) acres.

I fråga om jordbruk, stå vid detta lag staterna Minnesota, Iowa, Kansas och Nebraska långt framför Illinois, emedan antalet svenskar, som dit inflyttat och blifvit jordbrukare på de senaste tolf åren, uppgå till hundratusental.

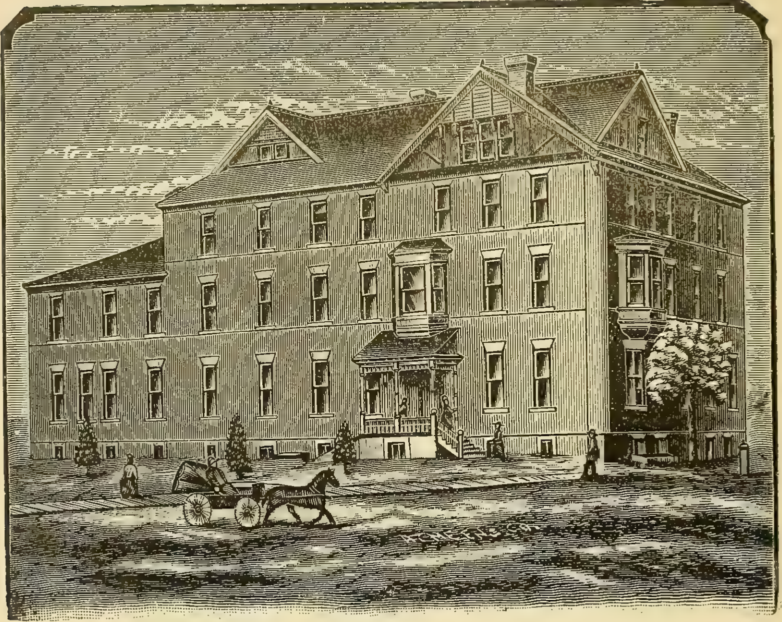
Allt detta — vi medgifva det — "är icke mycket att tala om" men det gifves emellertid förhållanden, som göra, att uppgifterna i fråga varda berättigade till en smula uppmärksamhet af den, som intresserar sig för vårt folks historia i Förenta Staterna. När och huru lades början till denna "samlade förmögenhet"? Under hvilka omständigheter började de första svenska invandrarne sitt värf såsom amerikanska medborgare?

Vi behöfva icke gå längre än en half mansålder tillbaka

LUTHER ACADEMY WAHOO, NEBRASKA.

HOPE ACADEMY. MOORHEAD, MINNESOTA.

i tiden, för att finna svaret på frågan. Det var 1846 som en liten skara, mot den svenska statskyrkans lära protesterande Helsingar, hade hört talas om den amerikanska samvetsfriheten och beslöto att tillgodogöra sig dess förmåner. De sålde derför det lilla de egde, utvandrade och ankommo hit så fattiga, att de måste börja det nya lifvet, i yttre afseende, på ungefär samma sätt som asarne, då de efter sin långa vandring började grundlägga nya hem i norden. Dessa vägbrytare för den till Amerika ställda svenska folkvandringen bodde till att börja med i jordkulor, klädde sig uti plagg af gröfsta slag, lifnärde sig med bröd, beredt af almbark och majs, mald på handqvarnar, kämpade åratal emot härjande sjukdomar, allmän fattigdom, förföljelse och andra svårigheter.

Men hur har icke tiden förändrat förhållandena! Besök i dag en af dessa svenska kolonier och se, hvad den medfödda företagsamheten, i förening med de nya fördelaktiga omgifningarne, gjort för dessa utvandrare. Här är en svensk jordbrukare. Han ankom för 20 eller 30 år sedan med ett hufvud lika tomt på kunskap om landets språk och förhållanden som hans ficka var tom på penningar. Likväl hade han maka och barn att försörja. För att lyckas häri, tillgrep han det första arbetstillfälle, som erbjöd sig. Han sågade ved i staden för 50 cents pr. famn eller biträdde en landtbrukare för $10 i månaden. Ringa var en sådan arbetslön och tarflig var kosten, men hustrun gjorde hvad *hon* kunde, och härigenom lyckades familjen hoplägga några dollars hvarje månad. Slutligen vardt summan stor nog för inköp af några acres jord, ett par dragare och de redskap, som behöfdes för farmens odling. Derpå grep paret sig an och arbetade oförtrutet, boende under tiden i en stockhydda eller ett brädhus af det mest primitiva slag. Egorna utvidgades år efter år med 5, 10, 15, 20 acres; stockhyddan gaf vika för ett "frame house", och slutligen växte egendomen till ett omfång af 160 acres eller mer, och boningshuset blef efter omständigheterna äfven förändradt. Det innehåller nu minst 5 a 6 välmöblerade rum, i ett af hvilka ses ett vackert piano eller en orgel, hvarå någon af husets döttrar öfvar sina musikaliska talanger. Någon af de äldre sönerna torde redan med faderns tillhjelp

hafva börjat jordbrukslifvet för egen räkning, antingen i hemorten eller, sannolikare, i någon vestligare stat, der jorden är ymnigare och billigare.

Denne så framgångsfulle nybyggare — och vi hafva valt honom såsom typ för den svenska jordbruksklassen i Amerika — har icke under dessa år af ihärdig möda för materiell förkofran förgätit att efter måttet af sin förmåga understödja kristendomens och den allmänna odlingens sak. Han har gifvit sina barn en vanlig amerikansk skoluppfostran, bidragit till kyrkobyggnad, prestaflöning och underhåll af många andra såsom nödvändiga ansedda saker. Ännu mer: han har icke undandragit sig, när det gällt att hjelpa en eller flera fattiga slägtingar hit öfver från det gamla fosterlandet och se till att de kommit på goda fötter här. Nej, han har gifvit med frikostig hand och njuter nu lönen för sin möda och sträfvan uti ett hem, hvarifrån han med klar blick på framtidens himmel läser löftet om en lugn och fridfull lefnadsafton efter de genomgångna striderna.

Stor är den förändring, som under dessa år egt rum med hänsyn till emigrantens ekonomiska ställning, men större och betydelsefullare är den inre förvandling, han samtidigt undergått. Hans första år på den amerikanska jorden var det märkvärdigaste året i hans lif. Den omhvälfning i hans själ, hvarigenom de rent svenska känslorna och tänkesätten omsider gåfvo vika för en alldeles ny, kosmopolitisk verldsåskådning, tog då sin början. Han hitkom med en mer eller mindre stadfästad tro på skaldens ord, att "Sverige är det bästa Gud har skapat", och fast besluten att ej tillåta någon ny idé fördrifva en enda af dessa tankar från de fosterländska minnenas helgedom, dessa minnen, genom hvilka han ännu kände sig så innerligt fästad vid det kära hemmet i norden. Denna tro och detta beslut stärktes, när han i början fann sig bedragen på nästan hvarje förhoppning, som han i förtid gjort sig om Amerika och lifvet här. Han visste icke, när han tog afsked af sitt fosterlands högstämda natur, att det i så många andra afseenden storslagna landet i vester är njuggt på sådana scener, som i nordbons själ väcka föreställningen om, hvad som är skönt och oförgängligt. Himmel,

haf och jord föreföllo honom här så annorlunda, och menniskorna syntes så prosaiska, så kalla, så egennyttiga. Och ju större kännedom den nyanlände egde om sitt fosterlands historia, ju djupare intryck han varit mäktig att mottaga af hemlandets natur, ju förtrognare han var med hvad Sverige eger stort och skönt, desto svårare var det att försona sig med de nya tingens ordning. Lifvet här var för honom en brusande malström, vid hvars betraktande han ryste, rädd att deri neddragas och i så fall förlora sina svenska egenskaper och dermed allt menskligt. I denna strid mellan det gamla och det nya vinner emellertid det senare redan i första drabbningen en liten seger, och det påföljande året se vi främlingen halft försonad med sitt öde. Han har vid detta lag börjat skönja något af det amerikanska lifvets ljusa sidor. Det tredje året medför åt honom öfvertygelsen att landet, såsom fält för det redliga arbetets sträfvan, ändå är bra mycket bättre än han i början trodde och att, om hans hittills gjorda försök att slå sig fram ej krönts med den framgång, som han önskat, felet varit hans, icke landets. Under tiden har han lärt sig en del af språket och börjat sätta sig in uti de politiska förhållandena. Ett nytt medvetande genomtränger hans väsen. Han känner, att han utgör en del af den stora massan och att han eger en betydelsefullare roll att utföra än blott och bart yrkesidkarens eller jordbrukarens. Den frihetens luft, han nu i fulla drag insuper, bringar till snar mognad de republikanska begreppen, utvecklar sjelfständighetskänslan och stärker de intellektuella krafterna. Det femte året gör honom till amerikan, om ej alltid i kraft af ett utfärdadt medborgarebref, så dock på grund af den psykiska och politiska omdaning, som nu egt rum. Det karakteristiskt svenska i åskådningssättet har till största delen försvunnit, och hågkomsterna från hemmet, hvilka i början undanskymde de ljusare sidorna af det för handen varande, hafva trädt i bakgrunden, der de bevaras såsom intressanta reliker från den genomgångna öfvergångsperioden. I korthet: han är nu naturaliserad, vigd vid Amerika, och hvarje nytt år fäster honom med nya tankar och känslor närmare vid den stora republiken och dess intressen.

Följande af *Fredrik* författade poem kan ju anses berättigadt till ett rum i detta kapitel.

Det bodde förr på Svithiods jord
En mäktig kämpaätt,
Som aldrig svek sitt gifna ord,
Men kräfde ut sin rätt.
Den drack sin kraft ur hembryggdt mjöd
Och faran djerft den spetsen bjöd.

På lång och vådlig ledungsfärd
Den ätten gerna drog,
Och då på hjeltevis med svärd
Den halfva verlden slog;
Den andra halfvan slog den med
Förvåning efter nordisk sed.

Den tiden är förbi. Ej mer
Är målet för hans lopp
Att på en dag få rifva ner
Hvad tusen år byggt opp.
Ej mer han drar från land till land
Att sticka grannens hus i brand.

En annan tid har kommit med
Ett annat lopp och mål.
Der förr det var den tappres sed
Att slå sig fram med stål,
Vill han i dag med vett och ljus
Försvara sitt och andras hus.

När fordom krigisk göte kom
Som gäst till Tiberns strand,
Skalf hela Europa som
Ett rof i härjar'ns hand.
Och Roma, sjelf minsann ej blid,
En vikingdust fick kännas vid.

Nu gäller götens ledungsfärd
Columbi land, och här
Han dana vill den nya verld,
Som i sitt sköte bär
En framtid ljus som Valhalls sal
Och mensklighetens ideal.

Med slägga, plog och spade går
Från bygd till bygd vår ätt
Och gyllne skördar i dess spår
Ses spira upp. Den slätt,
Som öken var, är lustgård, när
Vårt folk haft tid att rasta der.

Så blir det stad, der fordom stod
En wigwam blott, och der
Ett annat slägte göt sitt blod
I kamp med vildars här,
Der gjuta vi den svett, min bror,
Hvarur vårt slägtes lycka gror.

Så danas der en andens verld
Med arbetets granit
Till grundval och till värn ett svärd
Af patriotiskt nit.
Utaf det guld, som nämns geni,
Skall domen en gång färdig bli.

Så fogas stat till stat. Så går
På fredens ljusa stråt
Från ort till ort, från år till år,
Ett herligt verk framåt.
Så bygga vi på Guds mandat
En folkfrihetens jättestat.

I tusen vårars milda glans
Skall detta rike stå
Och vittna om den kraft, som fanns
Hos oss, som ännu gå
Med cirkel, vinkel, stift och staf,
Och slå ett hvalf från haf till haf.

Var derför glad, du Sveas son,
Att du får vara med
Och visa att du stammar från
Ett hugstort, dådrikt led,
Stolt att uti ditt unga blod
Bor götisk kraft och götiskt blod.

John Nelson, född i Kärråkra socken, Vestergötland, den 5:e April 1830, död i Rockford, Ill., för tio år sedan, var uppfinnare af en strumpstickningsmaskin som utan tvifvel är den fullkomligaste i sitt slags i hela verlden. Medels densamma tillverkas ett par strumpor på några få minuter, och i den stora fabrik, som sönerna nu förestå, användas flera hundra af dessa maskiner, de der gå både natt och dag, så att total-

JOHN NELSON.

produkten utgöres af kanske tio tusen pr. dygn. "The Nelson Stocking Factory" är ett af Rockfords största och vackraste företag och kan i sanning betraktas som ett monument öfver den talangfulle mannen sjelf i första rummet och dernäst den storslagna mekaniska verksamhet, som hela vår nationalitet utvecklat på denna plats.

SJUNDE KAPITLET.

En jemförelse. — Hurudan var den gamla tiden? — Hurudan är den nya. — Större humanitet. — Sedliga reformer och milda stiftelser. — Hvitt slafveri i England. — Hvitt slafveri litet hvarstädes. — Vidskepelsen fordom. — Duell-galenskapen. — Större vett och mera ljus.

Menniskoslägtet kan, som vi veta, indelas i tvänne klasser, och detta på många sätt. Teologen indelar det i onda och goda, aristokraten i höga och låga, någon annan i rika och fattiga, o. s. v. På ett fjerde sätt kunna vi mångskiftande jordvandrare hänföras till de konservative eller de liberale. Tillhöra vi den första af dessa klasser, så tala vi gerna om den gamla goda tiden, till hvilken vi då i tankarne vallfärda liksom till ett Mecca i alla afseenden. Allting var så bra förr i verlden, tror man — allting är så illa nu. Men den liberale, hvarmed vi nu endast förstå den *framåt* sträfvande, tror mera på framtiden än på det förflutna, hvarför han i stället för att "hålla sig vid hvad man har", såsom ett arf från "den gamla goda tiden," slår nya slag för något bättre. Hvem har rätt? Låt historien svara äfven i detta fall. Vårt århundrade talar för sig sjelft, men för att dess röst skall så mycket lättare höras, torde vi tillåtas att ur grafven uppkalla det adertonde seklets hamn. Dess vittnesbörd gäller den gamla goda tiden. Hurudan var den?

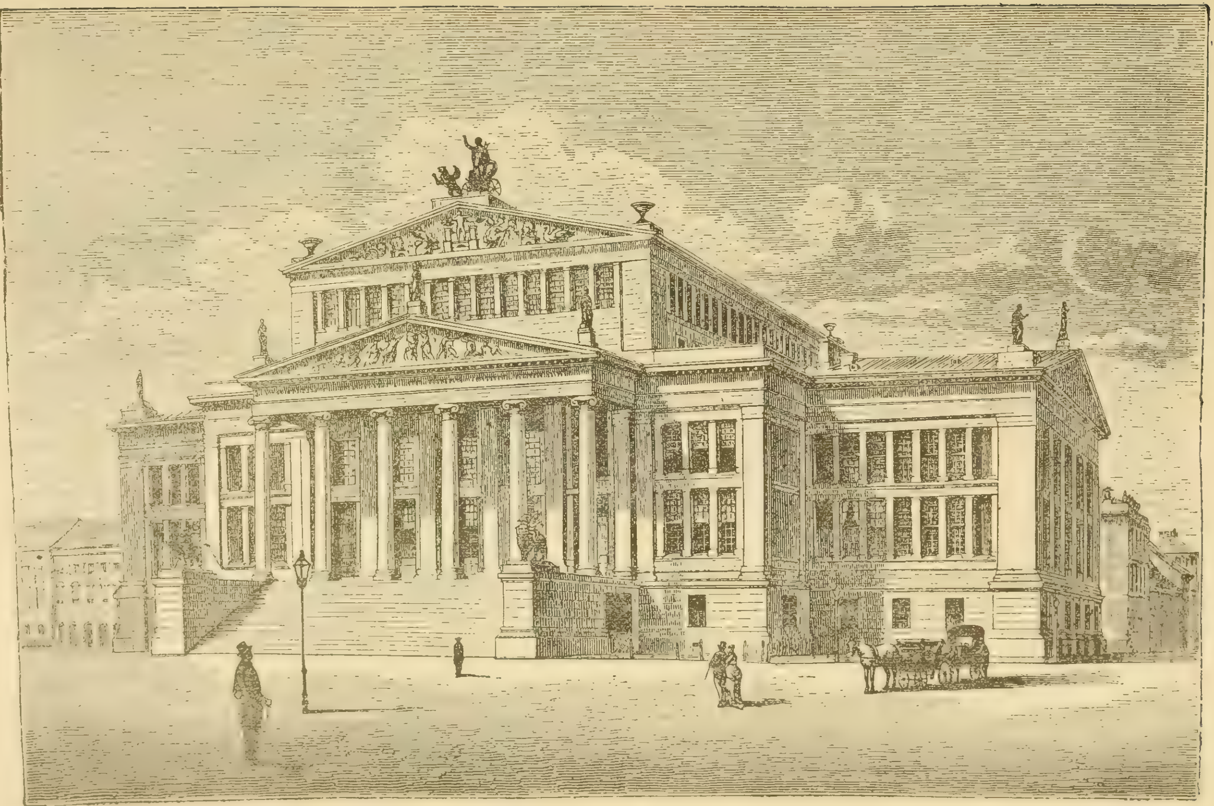
Vi svenskar veta allt för väl hurudan den var på svensk botten, hvarom vi för öfrigt redogjort i skildringen af fäderneslandets händelser under detta sekel. Hur det såg ut i kulturstaten Frankrike, har läsaren redan funnit i teckningen af den stora revolution, hvarmed det senaste seklet slöt och det nya började. Att det icke heller var bättre i andra

civiliserade länder, är ingen hemlighet. Låt oss emellertid framdraga några nya exempel på det *allmänna* och *ytterliga* elände, som rådde öfver allt här i verlden för endast sjuttiofem år sedan.

För sjuttiofem år sedan (och mycket senare än så) existerade ännu slafveriet, ej blott i Amerika, utan ock i Ryssland, Ungern, Preussen och Österrike, der jordbrukare och fattigt folk i allmänhet voro lifegna, dömda att träla för intet åt en liten öfverklass, som bara frossade. Flera år efter den dag, då vi började skrifva 1800, voro engelska fartyg ständigt sysselsatta med att från Afrika till Amerika öfverföra med våld tagna menniskor, de der såldes i sydstaterna såsom vi i dag sälja från Kansas' och Colorados stora gräsmarker österut fraktade boskapshjordar. Skilnaden i de båda affärerna är annars den, att då vi i dag, dels af ekonomiska och dels af humanistiska skäl, draga försorg om, att djuren icke fara allt för illa på den långa transporten å jernväg, brydde man sig då icke det ringaste om, huru man behandlade de *stulna* menniskorna. De stufvades in som annat fraktgods på fartygen och underkastades der ett så obeskrifligt elände, att af de 40,000, som årligen togos ombord vid de afrikanska stränderna, hade hälften omkommit innan skeppen uppnådde de amerikanska destinationsorterna.

Men, torde någon tänka, "detta var ett mörkt undantag, något, som civilisationen fördömde, ehuru den icke kunde förhindra smuggleriet." Men det var icke något smuggleri — det var en öppen, känd och tillåten affär. England, under hvars flagga skandalen försiggick, hade i ej mindre än tjugusex parlamentsakter skänkt sitt bifall åt denna slafhandel, och det var icke förrän efter tjugu års väldig agitation, som detta land inskred och undertryckte det stora brottet. Och hvad hade man annat att förvänta af England, under hvars flagga man ännu 1822 såg qvinnor på det mest barbariska sätt hudflängas?

Hur skulle för resten Brittanien kunnat ega något menskligt hjerta för invånarne i Afrikas negersamhällen eller Vestindiens slafkolonier, då det icke hade det för sitt eget folk på skottsk och engelsk jord? Skottlands kolgrufvearbetare

NYA TEATERN I BERLIN.

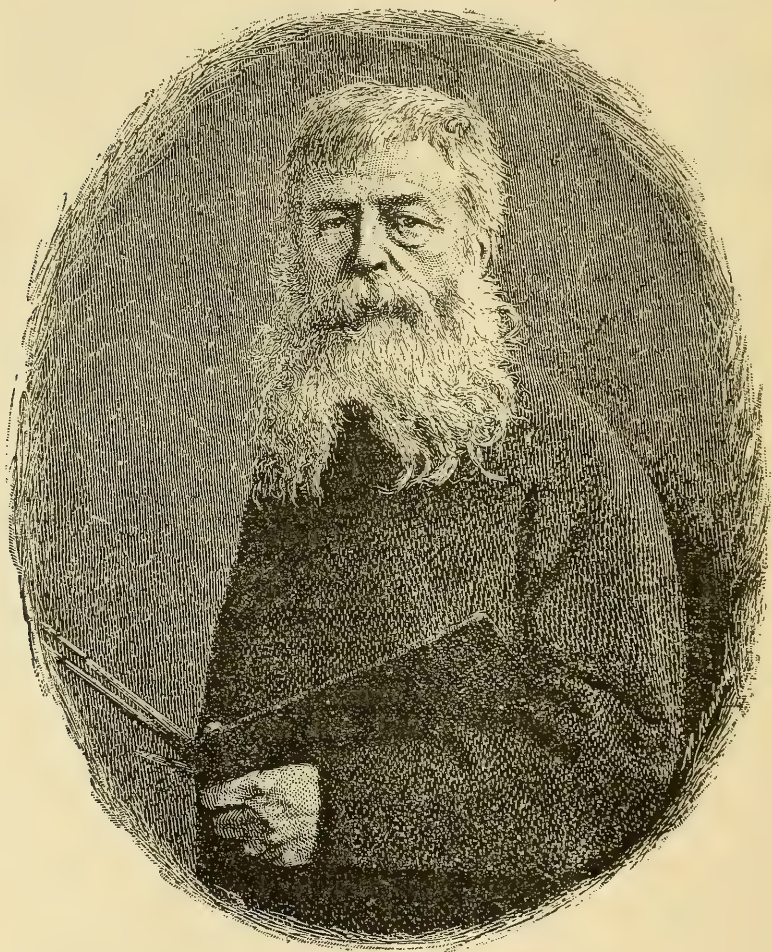
och andra voro ända upp till slutet af förra århundradet trälar, som köptes och såldes med de verk och egendomar, der de arbetade. Man såg då svaga qvinnor och späda barn anställda som dragdjur vid grufvorna, i hvars mörka gångar och schakt de gingo med kedjor om lifvet, släpande på kärror fyllda med malm eller kol. Arbetstimmarne voro från tolf till sexton om dagen, lönen en spottstyfver, otillräcklig för ett tarfligt uppehälle, hvarför ock döden oftast inträffade såsom följd af svält och elände. Och detta barbariska tillstånd sträckte sig öfver alla yrkesfält i det brittiska riket. När efter några årtionden den amerikanska uppfinningsförmågan kom och införde en ny tingens ordning inom den engelska industriens verld, kom dock ingen förändring till det bättre för de arma barnen, utan hellre tvärtom. Arbetet vardt med maskinernas tillhjelp mycket lättare att utföra, och kunde derför barnen med så mycken större fördel användas. Men de långa timmarne gjorde, att de ofta somnade vid sina arbeten, föllo emot maskinerna och blefvo illa skadade. För att förekomma detta, infördes ett fullkomligt skräckvälde i fabrikerna, i det de små blefvo ständiga föremål för hugg och slag, på det att de icke skulle våga somna. Detta ohyggliga fabrikslif hade till följd, att arbetsbefolkningen inom dessa fabriksdistrikt började i fysiskt afseende urarta till vanställda och kraftlösa dvergar. När parlamentets uppmärksamhet slutligen fästes på förhållandet, inleddes en grundlig undersökning, hvarigenom lades i dagen, att ett fast förskräckligt tillstånd rådde i hvarje hänseende inom sagda distrikt. Så god var den gamla tiden der. Vi vilja blott tillägga, hvad England vidkommer i denna gamla goda tid, att det då fanns en lag derstädes, som tvang en arbetare att träda i tjenst hos den förste, som anhöll honom derom, samt att vara nöjd med den lön han fick. Våra dagars "labor unions" voro då omöjliga af det enkla skäl, att der två eller tre voro församlade i sina ekonomiska intressens namn, för att förhindra kapitalförtryck, der stod lagens tjenare midt ibland dem och förbjöd dem att befatta sig med sådana saker.

Hela den europeiska kontinenten var ett England i detta afseende. Någon väsentlig förbättring af massornas ekono-

miska och andliga läge hade icke kommit med seklerna. Okunnighet, vidskepelse, hårdhet och hopplöshet utmärkte det andliga läget; blek nöd, industriellt slafveri och politisk omyndighet kännetecknade det sociala tillståndet.

Men det kunde ju icke vara bättre ibland folket på den sociala slätten, då höjdernas invånare hvarken ville eller visste bättre. De senare lefde nog väl, lekamligt taladt, men voro i mångt och mycket lika okunniga och vidskepliga som den stora underklass, de icke destomindre regerade. Några århundraden tillbaka, eller i den så kallade mörka medeltiden, hade menniskorna förlorat den ursprungliga omdömesförmågan till den grad, att man hänsköt åt himlen att afgöra, huruvida en för något visst brott anklagad vore oskyldig eller ej. Detta vill säga, att man icke förstod de med saken förknippade omständigheterna tillräckligt att kunna fastställa skulden eller oskulden, hvarför man tog sin tillflykt till den så kallade "gudsdomen", som bestod deri, att den anklagade underkastades någon sorts eldprof, hvars utgång fick bestämma hans öde. Gick han igenom det, så ansågs han skuldfri, om icke, så hade han i "gudsdomen" fått sitt förtjenta straff. Denna galenskap tog i duellen eller tvekampen en annan form, som de förnäme och högt uppsatte företrädesvis gjorde till regel och rättesnöre vid afgörandet af saker, hvilka angingo deras s. k. heder och ära. Om två "herrar" hade råkat i gräl, så sleto de tvisten med tillhjelp af en sådan der gudsdom. De utmanade hvarandra, och den, som lyckades skjuta ihjel eller sabla ned den andre, han hade rätt, hans heder var fläckfri. Nåväl, denna lika omenskliga som galna sed var en af "ridderlighetens" lagar i Europa ännu i detta århundrade, och till och med i Amerika hände det år 1804, att en af de klokaste män, republiken då egde, nämligen Alexander Hamilton, finansminister i president Washingtons kabinett, dödades i en duell af Aaron Burr, som var vicepresident under Thomas Jefferson. Samma år inträffade en lika notabel duell i England, hvilken "ridderliga" affär bevisade, huru låg moralen var hos de höge. En lord Camelford trodde, att en af hans vänner hade talat illa om honom, hvarför utmaning följde. Kort derpå vardt Camelford under-

rättad om, att han låtit leda sig af ett falskt rykte, och att vännen icke talat nedsättande om honom. Men detta hjelpte icke. Camelfords känslor hade en gång sårats, och ehuru den

E. MEISSONNIER.

utmanade bevisligen icke sagt ett ondt ord om honom, kunde endast *hans* blod läka svedan. Duellen kom till stånd, och

Camelford sjelf föll dödligt sårad af den andres vapen. Också en "gudsdom", men en rättvis sådan! Emellertid inskred krigsdepartementet på så sätt, att det utfärdade en sorts rundskrifvelse, som förklarade, att det vore fullkomligt förenligt med en gentlemans heder och värdighet, att som upprättelse för kränkt ära mottaga ursäkt och förklaring. Ja, så stor var enfalden den tiden, att man icke sjelf kunde inse en så enkel sak, utan måste vänta till dess att någon auktoritet påpekade densamma.

Vår nyare tid är både förståndigare och mildare. Den förlöjligar duellanten och föraktar honom såsom dumdristig, i stället för att betrakta honom såsom mannamodig. Fördragsamheten har kommit med förståndet. Ett par personer kunna nu hysa diametralt motsatta meningar och ändå umgås förtroligt. Barmhertighetskänslan, som vi kunna betrakta som den enkla rättvisans förelöpare, har uträttat ett stort verk i vår tid. Den har omdanat fångvården och strafflagen, i det den ställt dem i större samklang med humanitetens fordringar. För ett hundra år sedan betraktades och behandlades en förbrytare som en, hvilken hade förverkat all rätt till medlidande. Men i dag börjar samhället fatta, att det sjelft såsom ett helt är moraliskt ansvarigt för det onda, som händer och sker, samt att brottslingen derför visserligen bör straffas, ehuru dock icke på något annat sätt, än som kan leda till hans förbättrande. Milda stiftelser af olika slag hafva grundlagts af ömhjertade och frikostiga menniskor. De motsvara på långt när icke den verkliga nöden, men göra ofantligt mycket godt och vittna om en ädel och öm anda, som med tiden skall omdana samhället genom att i högsta möjliga grad förebygga allt det onda, som den nu till en ringa grad söker lindra. Vi hafva välgörande inrättningar för medel- och orkeslösa män och qvinnor. Föräldralösa barn intagas i andra institutioner och skänkas vård och uppfostran tills de kunna taga vara på sig sjelfva. Fria skolor upprättas för fattiga barn och fria nattherbergen för hem- och brödlösa. Anstalter för fallna qvinnor och åt dryckenskap hemfallna män finnas i alla större städer. Fattiga qvinnor, som förvänta att blifva mödrar, få hem och skydd i särskilda institut o. s. v. Ett

vidt utbredt föreningsväsen har utspunnit sig och omfattar alla klasser, men isynnerhet arbetsklassen, hvars ekonomiska intressen det främjar genom sina understödskassor. Samtidigt göras lifliga och fruktbringande försök att meddela bildning åt dem, som sakna sådan. Blinda och döfva lemnas ej längre åt det beklagliga läge, hvari olyckan försatt dem, utan omhändertagas på inrättningar, der de undervisas efter särskilda för dem uppfunna metoder. I korthet: vår tid är humanitetens och medlidsamhetens. Den har praktiskt börjat erkänna, att menniskorna äro bröder. En annan tid skall komma, då inga barmhertighetsverk skola finnas för några få af de hjelpbehöfvande, utan ekonomisk och social rättvisa för alla.

NIONDE AFDELNINGEN.

ARBETARERÖRELSERNA.

FÖRSTA KAPITLET.

Arbetarerörelsens ålder och anor. — Dess betydelse. — Arbetarens äfventyrliga läge. — Kapitalets tyranni. — Hvari ligger orsaken till kifvet? — Industrierna måste omdanas på en annan grund.

Det är en allmän föreställning, att vår tids arbetarerörelse är ett århundradets barn. Detta är ett misstag. Den pågående striden emellan kapitalet och arbetet är lika gammal som synden, hvari krigsorsaken ligger. Ingenting kan tillskrifvas blott en viss tid — ett årtionde eller ett århundrade. Det ena seklet är det andras barn, hvaraf följer, att hvad vår tid företer såsom stort och märkvärdigt, är produkten af många århundradens sträfvan. Hvad som skjutit brodd i det nittonde seklet, såddes kanske i det adertonde, kanske i det sjuttonde; kanske det också legat flera sekler under jord. Mycket, som nu står i blom, var brodd då. Dagens eller århundradets plantor, andligen taladt, skjuta sina rötter långt ned i forntiden.

Den väldiga och betydelsefulla kampen emellan arbetet och kapitalet utgör intet undantag från regeln. Den har legat och grott i många åldrar, vårdad och vattnad, som frö, af en mängd sociala och politiska omständigheter. Hvarje under århundradenas lopp uppsprungen folkinstitution har gynnat dess växt. Hvarje folkskola har gifvit den kraft. Hvarje politisk revolution, hvars resultat medfört skärpt medvetande hos den fattige och förtryckte om hans menskliga rätt, har beredt väg för detta industriella krig, som icke afser något annat, än att göra verklighet af de sanna teorier, som redan fått rum i de mera framskridna staternas lagar och författningar. Alla menniskor äro födda likställda, med

vissa oafytterliga rättigheter, hvaribland äro rättigheten att lefva, att vara fri och att obehindradt söka sin lycka, säger vårt eget adoptivlands sjelfständighetsförklaring. Men detta lika vackra som sanna uttalande får ingen laga kraft innan

GIACOMO MEYERBEER.

den stora underklassen med handling ingriper i de praktiska förhållandena och omdanar dessa så, att friheten och lyckan varda ej endast de rikt föddes, de starkas eller de hänsyns-

lösas arfvedel, de hårdhjertades sköna lön, utan allas, hela samhällets.

Arbetareskarorna kunna dock icke tillvinna sig den ekonomiska rättvisan på samma sätt som inkräktaren vinner sin seger, då han med våld bemäktigar sig grannens land. Han vinner ej ens med lagliga eller fredliga medel på en gång sin sökta rätt. I denna mening har han den visserligen sig redan gifven, ty lagarna och de sociala inrättningarna göra nu ingen åtskilnad emellan rik och fattig, kapitalist och arbetare. Men den stora, nu så ifrigt sökta välsignelsen måste komma från annat håll, och den kommer ned igenom tidehvarfven såsom den moraliska utvecklingens resultat. Hela samhället måste växa in uti den stora idéen, så att den varder en i sjelfva medvetandet införlifvad del. Ingen sätter menniskans rätt till lifvet i fråga. Den är allmänt medgifven, emedan den är allmänt medveten; den har ingått som en paragraf i samvetslagen. Striden mellan arbetet och kapitalet varder aldrig lyckligt löst förrän rätten att *njuta* lifvets lån varder lika obestridd d. v. s. lika lifligt och obetingadt erkänd.

Man tror, att man redan nu hunnit dit, men man misstager sig. Man har ännu icke hunnit längre än till förståndets erkännande af den vigtiga sanningen, och man är alldeles för mycket tillfredsställd med förståndets lilla seger i detta afseende. Man hör godt och fromt folk till höger och venster otvunget instämma i påståendet, att hvarje hit till verlden född menniska bör, för så vidt som hon vill efter måttet af sin kraft och förmåga bidraga till allas väl, sjelf hållas fri från brödbekymmer och ekonomisk nöd, som både förbittrar lifvet och förlamar krafterna. Dessa goda menniskor beklaga också att så mycket ekonomiskt lidande finnes. För att lindra eländet, då det blifver allt för stort, ingå de till och med i barmhertighetsföreningar, varda filantroper, grundlägga asyler och utdela allmosor. Men ingenting hjelper. Fattigdomen kräfver sina talrika offer. Den tvungna sysslolöshetens följder äro lika hemska. Den illa aflönade arbetarens kamp för existensen är dermed icke lättad. Den sporadiska menskliga nåden försonar icke brottet emot den eviga gudomliga

rättvisan. Och det är just denna rättvisa, praktiskt tillämpad i det ekonomiska lifvet, som arbetaren söker och som han skall erhålla, då menskligheten hjerta hunnit sanktionera dess förstånd, d. v. s. då hvad som nu är en kall tanke blifvit vigd vid en varm känsla, ty först då kan reformen frambringa några verkliga resultater.

Arbetets anspråk är icke något klassanspråk, det gäller alla, ty arbetet är allas. Således kan i grund och botten inga egennyttiga intressen spela någon roll i denna rörelse. De framsteg, som vinnas i en rättvis idés namn, vinnas för hela verlden. Om den klassskilnad, som nu råder, är ett ondt, så drabbas litet hvar deraf, den rike och mäktige så väl som den fattige och svage. Och om den rätt, som arbetet eftersträfvar — rätten att njuta det goda, som det sjelft skapar — en gång vinnes i fullt mått, så ligger det i sakens natur, att intet intrång dermed gjorts på någons rättsområde. Striden emellan arbetet och kapitalet är derför, om vi betrakta den rätt, ingen klassfejd, utan en samhällets inre strid med sig sjelft i ändamål att höja sig till ett sedligare och naturligare läge, hvad denna sak vidkommer. Den slafverifråga, som i Förenta Staterna afgjordes med svärdet för några år sedan, var på sitt sätt en fråga rörande arbetet och kapitalet. Arbetet vann segern. Detta ansågs då af slafegarne såsom en stor förlust för dem. Men de hafva för länge sedan kommit på andra tankar. De skulle ej nu vilja hafva den fula institutionen tillbaka, emedan de funnit att den förnedrade dem i hvarje afseende. Ej blott det materiella välståndet, utan äfven den intellektuella odlingen och sedlighetstillståndet hafva vunnit på slafemancipationen. Ingendera klassen har förlorat något på denna akt, men båda hafva riktat sig derpå.

Om nu den stora arbetarefrågan blefve löst på något lyckligt sätt och så, att ingen ekonomisk nöd utom den sjelfförvållade funnes här i verlden, så behöfde detta alls icke inbegripa någon inskränkning på kapitalets rätt. I ett sådant samhälle skulle ingen finnas, som hade skäl att klaga på den genomförda reformen. Den forne slafpatronen önskar icke det gamla tillståndet emellan honom och slafven tillbaka.

Förmodligen skulle det icke heller i det nya ekonomiska samhället finnas någon, huru rik han än varit, som kastade längtansfulla blickar tillbaka på den tid, då den fattige, af sitt arbete beroende, i verkligheten var det samlade kapitalets slaf. Icke många åtminstone. Och skälet är tydligt. Att

G. J. ROSSINI.

vara kapitalist under nu gällande ekonomiska förhållanden, är långt ifrån alltid en oblandad lycka. Kapitalisten med några tusen, hundratusen eller millioner, måste ständigt gå beväpnad och full af oro. Han vet ej med säkerhet huru

länge skatterna skola vara hans. Ett omständigheternas vindkast kan göra, att hans finansers farkost kantrar och går i qvaf. Egaren af ett större kapital kan derför icke vara lugn och lycklig. Hans rikedomar oroa honom lika mycket som fattigdomen plågar den fattige.

Hvari ligger grunden till detta ömsesidigt otillfredsställande tillstånd? I samhällsorganisationen, särskildt hvad industriväsendet beträffar. Detta är icke baseradt på naturliga grundvalar, utan på onaturliga. Allting får i hufvudsak gå som det kan. Hvar och en får göra det bästa han förmår. "Våga, vinna, tappa kan man", är det ekonomiska lifvets lösen. Den "lycklige" lyckas, d. v. s. den som har god tur, och med god tur få vi i de flesta fall förstå en viss portion öfverlägsen kraft, blandad med en viss del känslolöshet och en god portion likgiltighet för andras rätt och väl.

Man talar ibland om det industriella eller näringssystemet. Men i verkligheten finnes intet sådant, om med system skall förstås någonting ordnadt helt, som lyder vissa lagar. Den s. k. fria täflingen på yrkenas fält är ett krig, som icke känner någon disciplin. Det är en vild lek der den ene springer omkull den andre; man kallar detta för det sociala kompaktet eller fördraget, och likväl är enhvar under detta kompakt så ställd, att han oupphörligen tvingas att korsa alla andras planer.

Det ekonomiska samhället är derför ännu ett kaos, hvarur en ordnad verld väl någon gång skall uppstå. Det måste finnas en stor, skön lag, som kämpar för erkännande, en lag, som söker bilda harmoni i virrvarret och införa rättvisa istället för envigeskamp, ett stort, skönt rike i stället för ett oändligt antal på hvarandra ätande och frätande små kolonier. Och det är uti arbetets sociala rörelse, som man ser den lagen kämpande för herraväldet.

Ser hur våldets skaror stupa
För iden att rätt är makt;
Ser hur upp ur nya djupa
Dolda menskoandens schakt

Stiger bildningen, som väger
Slott och koja, hög och låg,
Rik och den, som intet eger
På rättfärdighetens våg.

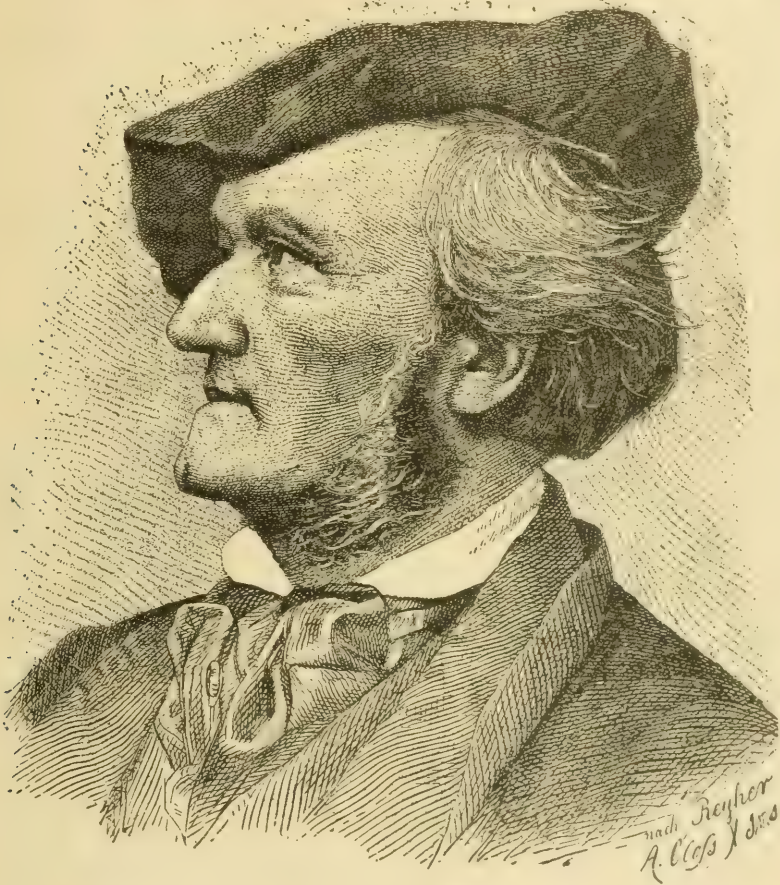
Vi yttrade i början af detta kapitel, att arbetarerörelsen icke är någonting egendomligt för detta århundrade, låt vara, att den derunder antagit ett ofantligt större omfång, på samma gång som den uppenbarar sig i en mängd nya former och med ojemförligt större kraft, än under forna åldrar. Låtom oss nu gå några århundraden tillbaka i tiden, innan vi öfvergå till vårt eget tidehvarf eller det nästkommande, eftersom vi nu nalkas slutet af det nittonde.

ANDRA KAPITLET.

De forna gillena. — Deras roll. — Huru de utvecklade sig från tidehvarf till tidehvarf. — De äro först skyddsföreningar. — Sedan handtverksföreningar. — De blifva upphofvet till samhällena. — De grundlägga riken. — De skola grundlägga ett arbetets verldsvälde.

Våra dagars stora yrkesföreningar och arbetareförbund kunna sägas ega sitt upphof i rörelser, som egde rum för ett tusen år sedan. England hade mycket tidigt, redan i konung Alfreds tid (9:e seklet) s. k. *guilds*. Dessa åter förskrefvo sig från det europeiska fastlandet, dit de påstås hafva kommit från den höga norden, från de skandinaviska länderna, hvarom också namnet tyckes bära vittnesbörd. Med *guild* få vi nämligen förstå ett gille, detsamma som ett sällskap, samfund eller lag. Till att börja med utgjorde gillena små förbund af slägtingar, bildade till värn och skydd emot främmande inkräktare på hem- och husfreden under den vilda vikingatiden. Sedan öfvergingo de till hundramannaförbund och antogo en mera social karakter. Under detta gillenas nya skede grundlades samhällena, ehuru de förra på många ställen fortlefde äfven efter dessas upprinnelse. Emellertid hade de ursprungliga gillena ej längre någon uppgift, sedan allmän lag och ordning börjat göra sig gällande. Men de försvunno ej derför; de undergingo en ny förvandling och blefvo någonting som i karakter öfverensstämmer med våra dagars yrkesföreningar. I och med samhällsbildningen uppkom klasskillnaden. Feodalsystemet grundlades. Detta system var ett våldets foster och förskansade sig bakom landmonopolet. Med andra ord: de starke och "framgångsfulle" slogo under. sig

allt hvad de kommo öfver. Då icke *herrarne* mäktade med *trälarnes* tillhjelp röfva land och riken från andra folk, gjorde de sitt eget folks egendom till "laga fång" för sig sjelfva. Under dessa omständigheter hade gillena en vigtig

RICHARD WAGNER.

uppgift i försöket att försvara den simpla menniskorätten gentemot den hjertlösa feodalismens tyranni. Gillena hade dermed blifvit det första organiserade försöket från arbetets

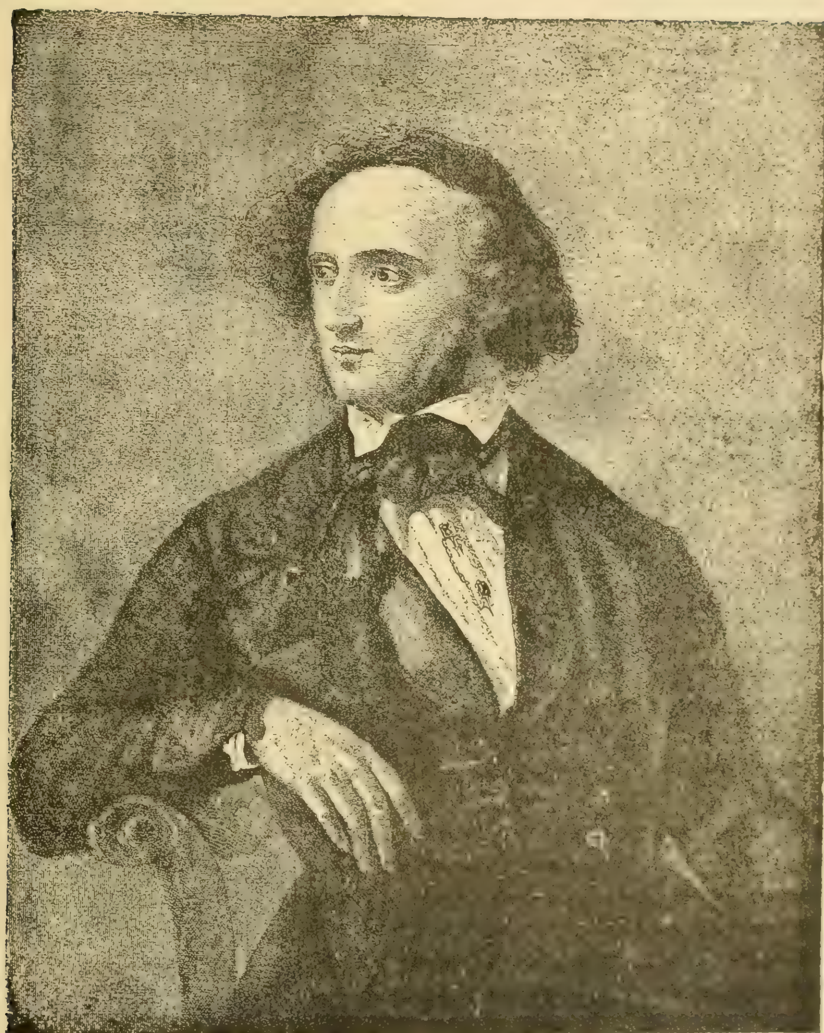
sida att hålla stånd emot det priviligierade kapitalet. Så länge kapitalisterna voro någorlunda "nådige herrar", var det väl möjligt för familjegillet eller hundramannaförbundet att slå sig fram med egna krafter, men när despotismens band åtdrogos allt tätare och tätare, vardt en förening af flera gillen nödvändig såsom skyddsåtgärd emot de mäktige. Ändamålet med sådana gilleförbund var ej precis alltid detsamma, emedan de yttre omständigheterna voro olika på olika tider; men orsaken var och förblef blott en, nämligen herreklassens öfvergrepp och de onda följderna deraf.

Ett exempel.

Den politiska indelning, som vi känna under namnet *town* i Amerika, eger naturligtvis engelskt ursprung. Men en *town* i Englands tidiga dagar bestod af bara *herrar*, det vill säga jordegare, emedan endast dessa hade kommunala rättigheter. De jordlösa stackarne funnos icke till i politisk eller nationell bemärkelse. Dessa tvungos derför att kämpa för sina borgerliga rättigheter, då de icke, som stundom hände, köpte dem.

Andan i dessa tidiga arbetareföreningar var fullkomligt broderlig, hvarmed vi mena, att ett godt förstånd gjorde sig gällande ej blott inom hvarje gille, utan ock emellan de olika gillen, som ingingo i storgillet eller förbundet. Det säger sig sjelft, att de utsattes för mycken förföljelse af den tidens öfverklass, som till och med förbjöd dem att finnas till. I Tyskland och andra orter på fastlandet samt i England löpte den, som ingick i gillet, risken af att få sin näsa afskuren såsom straff derför. Vår tid förfar ej så med medlemmen i yrkesföreningen, men det händer dock ej så sällan, att kapitalisten *afskär* hans lön eller honom sjelf från tillfället att förtjena sitt uppehälle.

Den, hvilken gör sig mödan att undersöka nutidens arbetarerörelser och de stadgar, som utgöra yrkesföreningarnas rättesnören, skall, om han också gör sig bekant med de forna gillenas regler och förordningar, finna en slående likhet emellan, säg, det tionde och det nittonde århundradet i detta hänseende. Våra arbetaresällskap hafva vuxit ut ur de forntida gillena såsom puppan växer ut ur larfven. Dessa "loger",

F. MENDELSOHN-BARTHOLDY. (639)

"läger" och "afdelningar" m. m., hvarom man läser i arbetsrörelsens annaler nu för tiden, äro visserligen olika de gamla brödraskapen i mångt och mycket, hvilket eger sin grund och orsak i de olika förhållandena inom samhället, men den underliggande idéen är dock en och densamma i båda fallen, nämligen idéen att häfda och försvara arbetets och arbetarens naturliga rätt gentemot penning- eller egendomsmaktens *särskilda*, i godtycket grundade, *så kallade* rätt.

Den mest i ögonen fallande skillnaden emellan nu och då, emellan det tionde seklets gilleväsen och vår tids arbetarerörelse, inskränker sig till ungefär den, som förefinnes emellan den tidens civilisation och vår. Om Europas och Amerikas arbetareskaror kämpa med så mycken större kraft och talang och ådagalägga så mycken större oförskräckthet än medeltidens gillesmedlemmar gjorde, så bevisar detta blott, att hela slägtet stigit i allmän odling precis i samma mån, och att arbetets sak nu är så mycket starkare, som verlden är visare.

Allting går upp och ned på lifvets stig. Ingenting utvecklas i en för menniskosinnet skönjbar *oafbruten* följd. Den andliga odlingen (och arbetsproblemet är en stor faktor deri) har sin vinter och sommar, tider, då allting ligger helt eller delvis i dvala, och tider, då allt växer och blomstrar. Denna genom århundradena sig sträckande arbetsreform, hvarom vi tala, har ej alltid fått glädja sig åt ständig framgång; den har ibland stått stilla, dock ej för att aftyna, utan fasthellre för att hemta kraft till nya ansträngningar. Ett sådant lägervallstillstånd var kanhända det adertonde seklet, hvarunder arbetets sak fruktlöst vädjade till det allmänna samvetet för sin rätt. Det svarta slafveriet formligen florerade under de mest upplysta nationers hägn, och såsom ett motstycke till denna förbannelse för de arma svarte, som föllo i den hvite tyrannens händer, såg man de fattige hvite nedtryckta till den möjligast lägsta sociala nivå.

Detta såg ut som ett hjelplöst nederlag för den ädla saken, men torde i det sken, som senare händelser kastat öfver förhållandena, kunna tolkas som en seger, emedan eländet gick så djupt, att det väckte de likgiltigaste till besin-

ning. Kapitalbildningen började allt mindre rådfråga samvetet vid affärsberäkningar. Ju större kapitalet blef, som samlades å en eller några få händer, desto mindre blef aktningen för den fattiges rätt. Och så är det ännu; vårt århundrades industriella historia företer intet märkligare drag än just denna penningens och maskinernas samverkan, för att beherska arbetet. De stora uppfinningarne kunna ännu icke sägas hafva gagnat någon annan än kapitalisten. Ringa, ytterst ringa är åtminstone den fördel, de tillskyndat honom, som icke eger något annat än sin muskelkraft att föra till torgs. Med ångan inbesparas det ena tusendet efter det andra, den ena millionen efter den andra; sålunda bildar sig en lavin på kapitalets höjder, hvarifrån den med förkrossande makt hotar kojorna i arbetets dal med ruin. Det är för att förebygga en sådan katastrof, som arbetet på de senaste 50 åren börjat utkalla sitt landtvärn, så att säga. Låt oss nu kasta en blick på några af de teorier, arbetsreformens ledare uppställt under kampens lopp i vårt århundrade.

TREDJE KAPITLET.

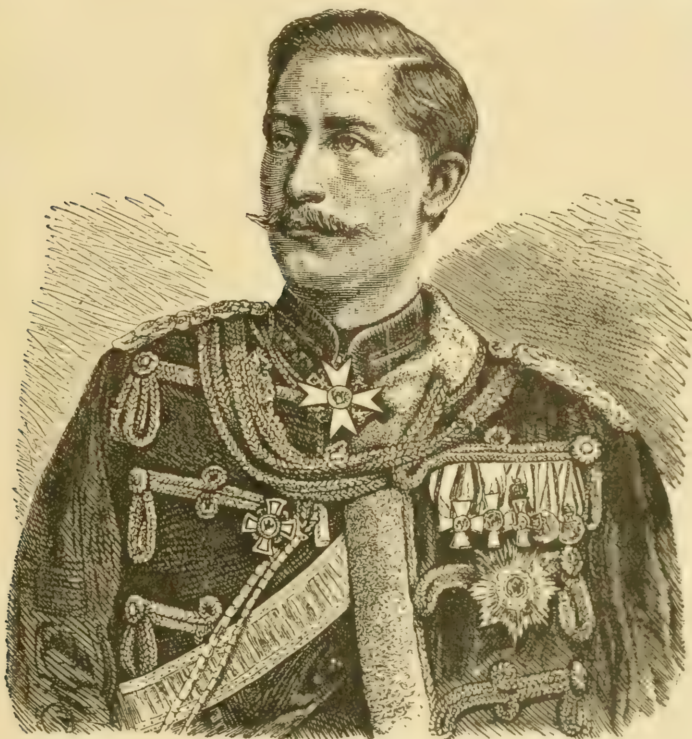
Karl Marx. — Proudhon. — La Salle. — Saint Simon. — Louis Blanc. — Fourier. — Socialismens grundsatser. — Karl Marx's och Ferdinand La Salles skrifter. — Freiligrath.

Af de många män och qvinnor, som med nit och ifver försökt att bana väg för nya idéer angående arbetet och dess förhållande till samhället, finna vi ett par eller tre, hvilkas skrifter tillvunnit sig ovanlig uppmärksamhet. Karl Marx, Proudhon och Ferdinand La Salle äro namn, som kanske ega den bästa klangen bland våra dagars socialister. Före dem hade gått Saint Simon, Louis Blanc och Fourier. Saint Simon var en fransk katolik, som icke erkände någon annan auktoritet än kyrkan, hvarför han icke heller kunde tänka sig en verld för arbetet, hvari ej, såsom den högsta välsignelsen, stod en påfvestol. Han ömmade för arbetaren, han insåg, hur vanskligt dennes läge är under den ordning, som råder, och han ville införa lag och rätt, moraliskt taladt, till förmån för de fattiga, men han kunde icke tänka sig en sådan omgestaltning utan det katolska presterskapets initiativ och dess förmånsrätt i fråga om högsta myndigheten. Hans inflytande blef på grund häraf ringa i en tid, som betraktar just denna kyrka såsom ett af de största hindren för den eftersträfvade reformen.

Fourier var mera filosof och behandlade saken på ett vetenskapligt sätt. Newton hade visat, att det finns en stor allherskande grundlag i materien, nämligen tyngdkraften. Fourier ville visa, att samma lag reglerar hela lifvet och att det följaktligen finns en strängt vetenskaplig princip, efter

hvilken samhället bör danas, en princip som, om den praktiskt erkännes, skall omöjliggöra det ekonomiska eländet. Den principen är socialismens, motsatsen till individualismens, som vi nu följa.

Efter Fourier kom Louis Blanc, född 1813 i Spanien, ehuru eljes af franskt blod. Han intog med tiden ett fram-

KEJSAR WILHELM II.

stående rum i den franska politiken, isynnerhet under revolutionstiden 1848. Hans lära var i korthet denna: lifvets ändamål här på jorden är lycka och utveckling. Han fann i det ena vilkoret för det andra. Lyckan betingas af utvecklingen. Men han fann i samhället ingenting, som motsvarade ändamålet. Ett samhällsskick, som skall kunna kallas

endast drägligt, måste lemna hvarje menniska tillfälle att utveckla sig, sade han. Och hvad menade han dermed? Ingenting annat, än att hvarje person bör erhålla de medel, som fordras för kroppslig och andlig utbildning. Han dog 1882, och hela Frankrike sörjde honom såsom en af sina ädlaste söner. Ett af hans yttranden var detta:

"Det kan tyckas, som om försöket att afskaffa det ekonomiska eländet vore blott en verldslig eller materialistisk sträfvan, men kom dock ihåg, att det högsta möjliga andliga tillstånd betingas af den minsta möjliga ekonomiska nöd. Eländet hämmar andens utveckling. Eländet nedsätter menniskovärdet. Eländet tvingar den ädle att böja sig för den oädle, och förvandlar dermed sjelfva dygden till en plåga. Eländet skapar slafvar, fostrar brott och alstrar last".

Hvem vill förneka sanningen af hans ord?

Vi öfvergå till Pierre-Joseph Proudhon, också fransman, född 1809.

Auktoritetsprincipen intager ett mycket framstående rum i både Saint Simons och Louis Blancs läror. Hvad kyrkan skulle vara i den enes samhälle, skulle staten vara i den andres. Saint Simons påfvestol ger vika för Louis Blancs starka verldsliga centralstyrelse. Fourier lutade mera åt den senares sida, men ansåg att styrelsen, sak samma af hvilkendera makten den bestod, skulle vara elastisk, inrymmande högsta möjliga mått af personlig frihet.

Kom så Proudhon 1840 med frågan: "Hvad är egendom?" Svaret utgick från honom sjelf och slog vissa samhällsklasser med häpnad. "Egendom är stöld", sade han. Och det var en olycklig stund, då orden halkade öfver hans läppar. Icke för honom sjelf, ty han hade ingenting att vinna på sirligt tal, men för saken, ity att verlden ännu i dag tror att socialismens egentliga sträfvan utgår på att återtaga tjufgodset, d. v. s. beröfva de rike, hvad de ega, och dela bytet emellan de fattige.

Hvad Proudhon menade var, att sättet, hvarpå egendom samlas, strider emot samhällets högsta intressen. Än mer: han dref, i likhet med alla socialister, den satsen, att samlad egendom är ett brott. Hvarför? Emedan det måste ovilkor-

ligen vara oförenligt med Guds och naturens lagar att den ene skall ega tio, hundra, tusen gånger mer än han behöfver för att föra ett elegant lif, medan den andre svälter och lider, ehuru han både arbetar och försakar. Detta var icke en sentimental tanke hos honom; han ansåg den såsom en vetenskaplig sanning. Detta "system", som tillåter att den ene får, utan att sjelf draga ett enda strå till den gemensamma stacken, ega hvad tusen andra, som slita och arbeta, sakna men behöfva, är ett afskyvärdt förhållande, sade han. Detta är ju sant.

Men Proudhon begick en oförsigtighet, när han utslungade satsen: "Dieu c'est le mal!" (Gud är det onda). Socialisternas fiender hafva alltid anfört denna sats som ett bevis på att socialisterna äro hädare och gudsförnekare. Han menade (hvilket framgår af sammanhanget), att den Gud, som de bigotta katolska presterna målat, är ett ondt, emedan desse prester (och äfven andra) alltid försökt att med ett gudsbegrepp, som måste vara sjelfva motsatsen till det rätta, försvara de sociala orättvisorna såsom af den Högste förordnade. Proudhons lära kan hopsummeras i följande tio teser, hvilka också kunna anses såsom socialismens tio budord:

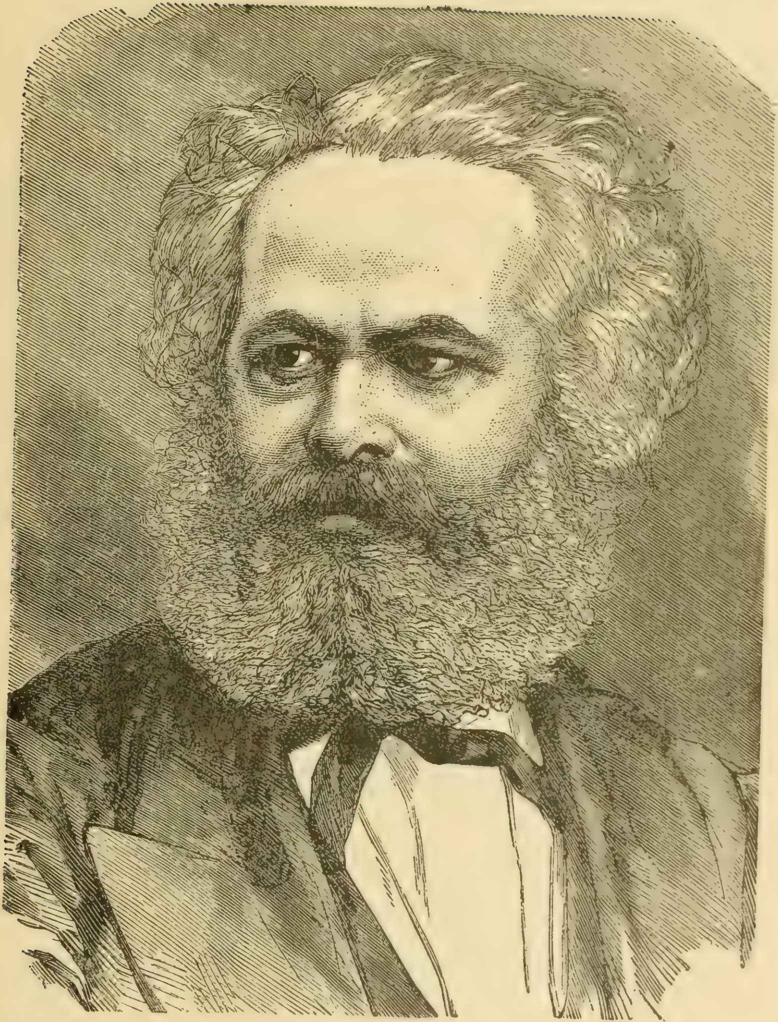
1. Samhällsmedlemmen (individen) har rätt att *besitta*, icke ega egendom. Att ega, det vill säga, oinskränkt disponera öfver egendom, ruinerar samhället genom den ojemlikhet, som deraf uppkommer.
2. Hvarje menniska har naturlig rätt till sysselsättning, hvilken rätt bestämmer besittningsrätten, ty alla måste lefva af den samfälda produkten; den ene får icke lefva på den andre.
3. Då arbetets frukter komma alla till del, försvinner egendomen genom bruket af densamma.
4. Emedan allt arbete kommer från de sammanlagda krafterna, måste också arbetets frukt vara gemensam och odelbar. Ännu tydligare: arbetet tillintetgör egendomsbegreppet.
5. Emedan hvarje arbetskraft, liksom hvarje arbetsverktyg, är samladt och gemensamt kapital, följer, att ojemnt förde-

lad ersättning och ojemnt fördelad lycka (ekonomiskt taladt) är orätt och detsamma som stöld.

6. Handelns nödvändiga vilkor äro: friheten att ingå förbindelser och pligten att gifva lika för lika; hvaraf följer att, då en varas värde mätes efter tiden och medlen som åtgått för dess frambringande, och då friheten alltid är okränkbar, arbetarne nödvändigtvis förblifva likberättigade i fråga om ersättning, liksom de äro jemlika med hänsyn till pligter och rättigheter.
7. En produkt köpes endast med en produkt. Välan, då hvarje gjordt utbyte skett med hänsyn till jemlikt varuvärde, måste hvad man kallar handelsvinst vara orättvis. Med andra ord: all spekulation är röfveri.
8. Menniskornas sociala föreningsband ligger uti deras fysiska lifsvilkor och i produktionens nödvändiga ordning.
9. Frivillig förening för vidmakthållandet af jemlikhet i produktionen och varubytet är den enda grunden för ett samhälle, som kan kallas fritt och rättvist.
10. Politiken (statskunskapen) är en vetenskap om friheten. Det samhällsskick, hvarunder den ene styr och kontrollerar den andre, är, sak samma hvad namn det har, förtryck. Den högsta samhällsordningen är den, som består i ordning och anarki i förening, d. v. s. ett samhälle regleradt af naturliga, icke godtyckliga lagar.

Att Proudhon var en ädel och varmhjertad man, kan icke gerna betviflas, om det allvar och nit, hvarmed han arbetade för sina idéer får tagas som bevis. Sitt sista arbete slutade han med en innerlig bön till Gud om framgång för frihetens och jemlikhetens sak. "O Gud", ropade han, "lär dina arma barn, lär de förvillade menniskorna att fly fåfängan, maktbegäret och girigheten, säg dem att i den verkliga frihetens hamn finnas inga store män att beundra, inga rike att knäfalla för, inga mäktige att skrämma de svage, utan att alla äro lika inför hvarandra såsom inför dig, som är maktens och ärans och härlighetens herre!"

Nu några ord om Karl Marx och Ferdinand La Salle, båda tyskar.

KARL MARX. (647)

Den förstnämde af dessa kan med rätta kallas grundläggaren af det socialdemokratiska partiet i Tyskland.

Marx föddes 1818 af judiska föräldrar, som hade öfvergått till kristendomen. Efter genomgången kurs vid Bonns och Berlins universitet började han utgifva den frisinnade tidningen "Rheinische Zeitung" 1840, men förbjöds af regeringen att fortsätta dermed längre än till 1843. Så for han till Paris för att der fortsätta sina studier i arbetarefrågan. Men det preussiska hatet följde honom äfven dit. Han hade med sin penna i franska tidningar angripit den tyska monarkismen, hvarför han, på Tysklands anhållan derom utvisades från Frankrike 1844. Fyra år senare finna vi honom åter på tysk mark i sällskap med skalden Freiligrath och andra frihetsvänner sysselsatt med ett nytt tidningsföretag, som gick ett år, hvarpå det undertrycktes, och utgifvarne landsförvistes, hvarefter Marx bosatte sig i London, scenen för hans vigtigare arbeten och död.

Freiligrath följde honom dit och det var antagligen vid denna tidpunkt, som skalden skref sitt gripande poem om *Friheten,* som han låter yttra dessa ord:

I sen mig endast i en cell,
I sen mig endast i en graf,
I sen mig endast vandrande
I landsflykt bortom öde haf.
I dårar! Bor då icke jag
Der I till döds mig velat slå,
Och finns ej i hvart hjerta än
Till hem åt mig en liten vrå.

I hvarje panna, hvari fritt
Och stolt en ädel tanke bor,
Och i hvar barm, som orädd än
På ärans rätt i verlden tror,
Der dväljes jag och öfverallt;
Der nödens röst af sorg är stum;
ty jag är lifvets andedrägt,
Som flämtar efter luft och rum.

Det var i London som Karl Marx skref och utgaf sitt stora arbete "*Kapitalet*", — kanske det grundligaste och

bästa i hela socialist-litteraturen. Det var också der som han, jemte andra, bildade det internationella förbund, hvars chef han blef. Med afseende på sistnämda arbete, *Kapitalet* (som utkom 1867), så öfverensstämma alla auktoriteter i "statshushållningsvetenskapen", att det är helt enkelt oumbärligt för hvar och en, som vill göra sig bekant med arbetarefrågan.

La Salle är en af de intressantaste personligheterna i vår tids sociala rörelse. Född 1825 i Breslau, fick han der sin första skolundervisning, som fullbordades i Berlin. Hans bana var lysande. Den store tyske vetenskapsmannen Humboldt kallade honom "Das Wunderkind" (underbarnet). Men det var icke förrän 1862, som han hängaf sig åt arbetets sak och vardt en af dess förnämsta försvarare genom sina populära arbeten, hvilka till och med vunno Bismarcks beundran. "Jag har några gånger talat med La Salle", — lär den tyske kansleren en gång hafva yttrat — "och jag måste säga att han var en af de mest älsklige och begåfvade män jag någonsin träffat."

FJERDE KAPITLET.

Det förberedande arbetet. — La Salle gör Karl Marx's läror populära. — Bismarck vill krossa rörelsen, men misslyckas. — Socialismen växer. — Individualismen såsom socialismens motsats. — Socialismen icke "gudlös". — Mazzinis tal.

Om det frågas, hvarför vi vid behandlingen af arbetsfrågan egnat så mycket rum åt desse socialister, svara vi, att det är just desse fransmän och tyskar, som i vårt århundrade ledt rörelsen in uti en ny riktning och gifvit den en vetenskaplig grundval att stå på. Det är också i Frankrike och England som arbetarne hunnit föra någon systematiskt ordnad strid emot penningemakten. Den franska revolutionen var i verkligheten ingenting annat än ett arbetets försök att befria sig från kapitalismens tyranni. Det var ett slags nyodlingsverk med både klippsprängning, timmerfällning och rothuggning. Å den sålunda vunna sveden utsåddes sedan några små frön, men den omedelbara skörden blef ringa. Djupare plöjning fordrades. Mera sten och stubb måste brytas. Dertill åtgick mycken tid. Sedan kräfdes bättre metoder, mera genomgående planer och flera arbetare. De kommo, och strömma till fortfarande, ehuru långsamt, ty folket måste väckas och undervisas. Emellertid har arbetarerörelsen redan kommit så långt i dessa länder, att den vunnit erkännande såsom en sjelfständig och aktningsvärd makt. I det lättrörliga Frankrike, der förhållandena skifta och växla med hvarje politisk vind, har kanske framgången varit mindre än i Tyskland, hvarest allting utvecklar sig lugnt och stadigt. Dess socialdemokratiska parti utgör nu en fruktansvärd fiende till det af Bismarck, Moltke och tändnålsgeväret

skapade kejsardömet. Karl Marx hade framlagt den nya lagen för de tyska arbetarne, men det var La Salle som förklarade den. Marx skref så lärdt, att äfven de lärde hafva svårt att förstå honom i många stycken; La Salle deremot lyckades att med sin mera enkla, lifliga och poetiska framställning af samhällsfrågorna åskådliggöra dem för den klass de gällde. Detta hans verk började 1862, då han också, såsom en af de förnämsta ledarne, var med vid bildandet af nyssnämda parti, som sedan dess gått fram med stormsteg, anfördt af sådana män som Bebel, Liebknecht, Vollmar och andra. Se här med hvilken fart rörelsen gripit omkring sig ibland folket. År 1871, då det tyska kejsarriket bildades, kastade socialdemokraterna 123,975 röster; 1874 hade deras styrka stigit till 351,952 röster; 1877 till 493,288 och äro vid detta lag, 1892, 1,500,000, medan deras representanter i kongressen äro till antalet 35. De hafva hållit två stora kongresser, den ena i Schweitz 1880, den andra i Köpenhamn 1883, vid hvilket tillfälle partiet lade i dagen större enighet och harmoni än vid den första stora sammankomsten, och det visade sig äfven då, att Amerikas tyskar med betydliga summor bidrogo till sakens framgång i fäderneslandet.

För att bryta den socialistiska blomman i sin knopp, gick Bismarck tidigt i författning om de strängaste åtgärder emot rörelsen. Så undertrycktes alla deras tidningar och förbjöds försäljningen af alla deras böcker. Äfven församlingsrätten vardt dem förnekad, och den hotellvärd, som beträddes med att hafva upplåtit ett rum för dem, underkastades dryga böter och fängelsestraff.

Myndigheterna gjorde dock snart det rönet att detta undertryckningsförsök icke hade önskad verkan. Låga arbetslöner, höga skatter, sysslolöshet, nöd, lidande, elände — se der förhållanden, som gåfvo socialismen berättigande. Styrelsen insåg sitt felsteg och förändrade taktik, i det den började tala om lifassurans för arbetarne och andra dylika välmenta, men naturligtvis betydelselösa förslag, allt för genomskinliga för att medföra något resultat. Då tillgreps den sista förtviflade åtgärden: regeringen upptog i sitt politiska program en del af socialisternas mera milda reformgrundsat-

ser i ändamål att bryta motståndets skarpaste udd. Fåfängt! Inga plåsterlappar, inga halfmesyrer hjelpte. Försoningen uteblef, och socialdemokratien står än i dag på sin ursprungliga grund, förhoppningsfull, lifskraftig och frimodig.

I Frankrike gör rörelsen mindre politiskt väsen af sig, kanske derför att detta lands mera fria statsförfattning lemnar den mindre motstånd. Men allting tyder på, att den vidgar sin terräng och vinner allt djupare försänkningar äfven der, hvarest den ju eger sin vagga.

I England hör man mera sällan talas om socialister. Men dess yrkesföreningar, många, stora och starka, egentligen bildade såsom skyddsvärn emot penningemakten, öfvergå dock mer och mer till någonting mera. De varda agressiva. Det mål, de närma sig, är "arbetets konfederation", hvarmed ingenting annat menas än arbetets öfverhöghet i samhället — och det är socialism.

Hvad vilja Förenta Staternas arbetare med sina "leagues", "unions" och "societies" i tusental? Ingenting annat. Jemförelsevis få bekänna sig vara eller tro sig vara socialister, men den väg de vandra och de metoder de använda, föra dem oemotståndligt in uti socialismens läger. Och hvarför? Låt oss se:

Det onda, som alla länders arbetare börjat bekämpa, kan icke sägas ligga hos en viss klass, utan i ett visst tillstånd eller en viss ordning. Med andra, tydligare ord: Om kapitalet såsom den absoluta makten i det industriella samhället ligger hos A och B eller hos C och D, det gör precis detsamma, ty det är icke personen, som förorsakar trycket — det är systemet, det gällande skicket, som spelar denna absoluta makt i händerna på kapitalets egare, sak samma hvilka de äro.

Detta "system" kalla vi individualism, hvarmed vi förstå den enskilda individens tvång att i hvarje annan individ se en motståndare eller medtäflare. Under detta system måste det alltid råda ett industriellt krig eller, rättare sagdt, ett sorts hundslagsmål, hvarunder de starkaste och argaste *individerna* handskas illa med de svagare och beskedligare. Den oundvikliga följden är, att mängden af menniskor stannar i ett

FERDINAND LA SALLE. (653)

armt och hjelplöst tillstånd. Detta är proletariatet, ett ord som är härledt från det latinska *proletarii*, hvarmed i Rom förstods de fattiga invånarne. Och proletariatet är individualismens naturliga foster.

Individualismens motsats är socialismen, emedan den ställer samhället främst och påstår att då det (samhället) eger och kontrollerar all egendom (jorden och arbetets frukter), kan ingen orättvisa komma att vederfaras någon, som gör sig till en del af detta samhälle genom att fullgöra sina enkla naturliga pligter emot detsamma.

Huru nu Englands och Amerikas arbetare skola kunna bekämpa individualismens onda följder (samhällseländet) utan att nedbryta och utdöma sjelfva "systemet" (individualismens system), inse vi ej. Antingen måste de åtnöja sig med kompromissåtgärder, som alltid lemna mycket öfrigt att önska, eller måste de blifva socialister eller *nationalister*, hvilket ord klinger bättre i amerikanska öron.

Här bör anmärkas, att socialismen är långt ifrån det gudlösa väsen, som mången tror på grund af de tanklösa uttalanden, som rörelsens råare anhängare låtit komma sig till last. En stark humanitetsprincip genomgår den nya samhällsläran. Den erkänner intet söndagsarbete, förfäktar strängt den åsigten att qvinnor och barn skola fritagas från det hårda fabrikssläpet och ifrar för den grundligaste folkbildning. En af de ädlaste män, som Italien frambragt, Guiseppe Mazzini, utfärdade för 30 år sedan ett upprop till sitt lands arbetare. Han var socialist. Hören hans ord:

"Arbetare och bröder! När Kristus kom och gaf verlden ett annat utseende, talade han icke om några rättigheter för de rike, som ju icke saknade några sådana, icke heller för de fattige, hvilka sannolikt skulle missbrukat dem i likhet med de rike. Han talade icke om intressen och privilegier till ett folk, som redan var förderfvadt af intressen och privilegier. Han talade om pligt, om kärlek, om tro, om offervillighet och dygd; och han sade, att de, hvilka mest bidrogo till *allas* välfärd, skulle vara de främste.

Dessa Kristi ord, inblåsta i öronen på ett samhälle, som hade förlorat allt sant lif, göto en ny själ deri, besegrade

millioner, besegrade verlden och kommo menskligheten att stiga en grad på den andliga utvecklingens skala.

Arbetare, vi lefva i en tid liknande Kristi. Vi lefva i ett samhälle så sedligt förderfvadt som det, hvari han uppträdde, det romerska, och vi känna i vårt innersta nödvän-

LEON GAMBETTA, FRANSK STATSMAN.

digheten att väcka det till nytt lif och samla alla dess krafter i en enda tro, under en enda lag och för ett enda mål — målet att hos menniskan utveckla alla de goda egenskaper, hvilkas frön Gud hos henne nedlagt. Vi söka bilda Hans rike

här på jorden efter det i himmelen, eller rättare, att förvandla jorden till en himlens förgård och samhället till en bild af den gudomliga idé, som i allt vill det goda, sanna och sköna.

Men hvarje Kristi handling var ett återsken af den tro, han predikade, och omkring sig hade han apostlar, som i sina handlingar förkroppsligade den tro, de af honom mottogo. Varen I ock sådana, och I skolen segra! Prediken pligten för menniskorna omkring er — och fullföljen I sjelfva edra skyldigheter så långt I förmån. Prediken dygd, försakelse och kärlek. Uttalen edra tankar djerft och förkunnen edra anspråk frimodigt, men alltid utan hot. Det starkaste hot, I kunnen använda, skall ligga, icke uti harmens och lidelsens ord, utan i lugnets och sansens."

La Salle, i många afseenden Mazzinis motsats, var i hufvudsak ett med honom med afseende å sättet för socialismens införande. Han talade för sans och måtta och var innerligt öfvertygad om, att reformen kommer lika säkert som morgondagen. Men skulle revolution inträffa, så får reformens fiender bära skulden. Ty de, icke dess vänner, komma att gjuta det första blodet och begå det första våldet. Han — och tusenden med honom — trodde dock och tro, att mängden af menniskorna med tiden skola lära sig inse, att det ekonomiska samhället såsom det nu ter sig, är i grund och botten okristligt. Det är kärlekslösheten, som utgör den förnämsta hörnstenen i industriens tempel, som är ett Molochstempel. Egendomen — så lär socialismen — bör betraktas såsom ett heligt Guds lån med ändamål att tjena som ett medel för menniskornas intellektuella och moraliska höjning å den skala, hvarå de närma sig Gud och evigheten. Socialismen för inga obilliga eller oförnuftiga anspråk i skölden. Den fordrar inga privilegier, begär bara enkla, naturliga rättigheter för menniskan — ej för den eller den personen eller klassen. Under närvarande förhållanden är arbetet, personifieradt i den fattige, (som *måste* arbeta) till för kapitalet. Under de af socialismen eftersträfvade förhållandena komme kapitalet att vara till för den kraft, som skapar det, nemligen arbetet, represen-

teradt af alla, emedan alla blefve arbetare på ett eller annat sätt.

Man har invändt att detta nya samhälle komme att likna en straffkoloni eller ett militärläger. Nej, tusen gånger nej, utropa socialisterna. Tvertom! Då, först då finge man smaka en smula af friheten. Ett i den ekonomiska orons fjettrar bundet slägte kan icke vara fritt. Man är i socialt afseende fri endast då, när man eger tillgång till de medel och utvägar, hvarigenom man varder fri från brödbekymmer, som förlama hjertat, och okunnighet, som håller själen i mörker.

Men nu reser sig en kyrkans man och seger, att detta ändå icke är den sanna, rätta och fullkomliga friheten, som är frihet från den i menniskonaturen inneboende ondskan.

Medgifvet, svarar socialisten, men allmän grundlig uppfostran, som socialismen komme att medföra, skulle väl i alla fall tjena religionens sak ofantligt mycket bättre, än den råhet och okunnighet, som till en vidsträckt grad måste finnas så länge flertalet af samhällets invånare måste kämpa som slafvar för och kifvas som hundar om det lilla de behöfva för ett njuggt dagligt uppehälle.

FEMTE KAPITLET.

Amerika såsom "arbetets land". — Landets kapitalister. — En öfverhängande fara. — Nationalegendomens ofantliga tillväxt. — Sysslolösheten och det ekonomiska eländet.

Vi höra ofta att Amerika är "arbetets land", att det är "en nation af arbetare". På samma gång både höra och *se* vi, att detta samma Amerika är strejkernas och arbetareoroligheternas land, att det är här, som den hetaste striden emellan arbetet och kapitalet pågår, här som tvisten emellan de båda klasserna (arbetarne och arbetsgifvarne) oftast urarta till verkliga småkrig med ty åtföljande lifs- och egendomsförlust. Huru skall man förklara detta, huru försona de stridande sakförhållandena?

En förklaringsgrund ligger väl uti den amerikanska arbetarens fri- och sjelfständighet, som gör att han tål och underkastar sig mindre orättvisa än fallet är med den europeiska brodern, hvilken ännu känner sig för svag att uthärda någon längre kamp. Amerikanen är aggressiv, europén hufvudsakligen defensiv, d. v. s. han opponerar sig icke gerna förrän det blir en slags fysisk nödvändighet.

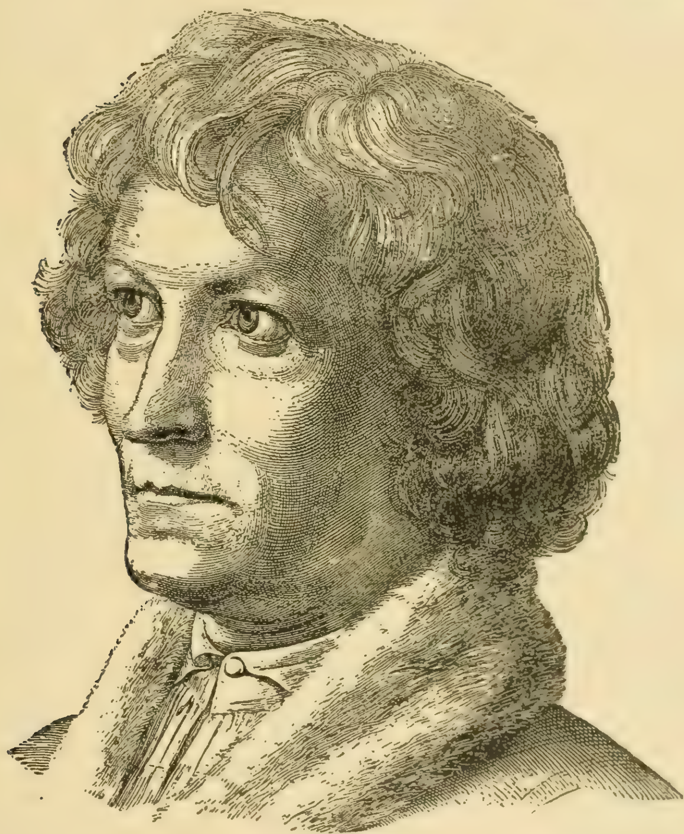
Men man får derför icke tro, att den amerikanska arbetaren gör strejk eller rustar sig till ett allmänt industriellt krig utan någon annan orsak än en inneboende lust att visa, hur djerf och sjelfständig han kan vara. Hans jemlikhetskänsla är större än européns, han är lifligare medveten om sitt menniskovärde än denne, han är äfven mera praktisk och diplomatisk samt mera förutseende, hvilket allt gör, att han bättre inser den fara, kapitalväldet en gång skall föra honom uti, om han icke i tid reser sig för att bekämpa den. Att

han icke rest sig för tidigt torde framgå af följande förhållanden:

I Förenta Staterna lefva och verka 31,100 millionärer.

I staden New York allenast bo 1,000 af dessa.

Sjuttio i landet bosatta personer ega och råda öfver till-

ALBERT THORWALDSEN.

sammans $2,900,000,000, säger två tusen nio hundra millioner dollars.

Trettioett tusen ett hundra personer äro herrar öfver 85 procent af all egendom i landet.

Ett hundra amerikaner besitta tillsammans $3,500,000,000.

Fyra personer i Förenta Staterna beherska alla större kommunikations- och transportleder och kunna, i kraft häraf, genom ömsesidigt beslut när som helst åvägabringa en fullkomlig blokad af all handel och samfärdsel, inställa hvarje bantåg och uppstänga hvarje telegrafkontor.

För att fatta hela innebörden af dessa häpnadsväckande siffror måste vi göra oss ett begrepp om den hastighet, hvarmed nationalrikedomen förökas.

År 1850 uppskattades nationalegendomen till $8,000,000,000; 1860 till $20,000,000,000; 1870 till $30,000,000,000; 1880 till 48,000,000,000 och 1890 till $61,500,000,000.

Låtom oss nu, innan vi gå vidare, lägga tillbörlig vigt vid det faktum, att denna fabulösa nationalegendom är *arbetets frukt*, ty hvarje dollars värde har tillkommit genom ärlig möda i skog, i mark, i grufvor, å sjöar, verkstäder och kontor.

Blir så nästa fråga, huru stor andel arbetet sjelft fått utaf detta enorma totalresultat. Svaret är:

År 1860 fingo arbetarne 43½ procent; 1870 hade deras del sjunkit till 32⅝ procent; 1880 fingo de hålla tillgodo med 24 procent och 1890 stannar deras andel vid 17 procent.

Således aftaga arbetslönerna i samma mån som kapitalet växer och verksamheten vidgas. Men om läsaren tror, att dessa siffror missleda, så torde följande ur Förenta Staternas census hemtade uppgifter vara mera öfvertygande.

Handtverkarens, medelaflöning är $1.02; åkerbruksarbetarens 82 cents och grufarbetarens 71 cents.

Det ligger en fast förskräcklig anklagelse mot vår beprisade statshushållningslära i dessa siffror.

Men det ligger en ännu värre och hemskare uti följande siffror, också hemtade ur census-tabellerna:

Fem millioner menniskor äro alltid sysslolösa, emedan ingenting finnes för dem att göra.

Tio tusen barn dö årligen af svält och vanvård — fattigdomens följder.

Sjuttiosjutusen barn äro hem- och värnlösa.

Af 2,000,000 menniskor, som bo i städerna New York och Brooklyn, hafva ej fler än 13,000 egna hem.

Antalet inteckningar (mortgages) är 9,000,000 — en för hvar fjerde person, nästan en för hvarje familj.

Arbetarerörelsen i Amerika är icke heller *den* de senaste årtiondenas barn, utan förskrifver sig ända från revolutionens dagar, låt vara att den på de senaste 30 åren antagit en mera betydelsefull skepnad, med en mera bestämd riktning och ett högre mål.

JENNY LIND.

Det var i Washingtons tid, som de första arbetareföreningarne bildades. Dessa voro dock af enskild beskaffenhet, afsedda för medlemmarnes sociala behof o. s. v. Det var icke förrän 30 år senare som yrkesföreningar började uppstå med det förklarade syftet att kämpa för de större intressen, som lågo inom de särskilda yrkenas kretsar. Tjugu år senare se vi dessa lokalföreningar börja bilda det unionella förbund, som i dag eger förgreningar i hvarja stat och territorium.

Sjutton år försvinna under den kraftigaste verksamhet med det förvånande resultat, att hvartenda yrke i landet företer ett på detta sätt organiseradt helt, och derpå fortskrider man med att bilda internationella förbund. Europas och Amerikas arbetare räcka hvarandra handen öfver hafvet, deras hjertan slå i samklang, de förstå nu hvarandra och de inse att den enighet, som skall skänka dem styrka att höja dem öfver träldomstillståndet, måste vara verldsvid, d. v. s. göra sig gällande på båda sidor om verldshafvet och emellan jordens alla arbetare. Upp till för omkring 20 år sedan var det dock endast handtverkare och andra yrkesmän, som mottogos i dessa föreningar; den stora massan, som intet yrke hade och släpade sig fram så godt den kunde, stod ännu utanför detta arbetets parlament, hvari de mera försigkomna suto. Men med tiden organiserades den stora orden, som kallas "Knights of Labor" eller arbetets riddare. Den gör ingen åtskilnad på person, drager ingen rålinie emellan dagsverkaren och yrkesmannen. Den mottager alla och ställer alla under blott en fana, som är arbetets hvita. År 1869 räknade denna orden 11 medlemmar, men räknar i dag en million.

Det amerikanska arbetet är organiseradt mycket i likhet med det amerikanska statsförbundet. Hvarje yrke motsvarar på sitt sätt en enskild stat med sin egen styrelse, sina egna intressen och sin egen verksamhetskrets. Men liksom unionens alla stater sedan uppgå i unionen och bilda ett stort helt med en gemensam centralstyrelse, så sträfva också arbetsföreningarne efter den enande idé, som skall göra dem till en enda stor makt, hvars mål skall blifva att omvända de rådande ekonomiska förhållandena så att arbetet som är välståndets fader, icke kapitalet, som är arbetets frukt, skall vara den bestämmande faktorn i yrkesverlden.

TIONDE AFDELNINGEN.

STATISTIK.

I. SVERIGE. II. FÖRENTA STATERNA. III. STORBRITTANIEN OCH IRLAND. IV. FRANKRIKE. V. TYSKLAND. VI. ÖSTERRIKE—UNGERN. VII. RYSSLAND. VIII. ITALIEN. IX. TURKIET. X. NORGE. XI. DAMMARK. XII. SPANIEN.

FÖRSTA KAPITLET.

SVERIGE.

BEFOLKNINGEN.

Sveriges hela befolkning var 1887, enligt de bästa källor, närmare 4,730,000. Af detta antal voro 6,771 lappar, 2,018 finnar, 70 zigenare och 12,010 födda i andra länder, nämligen: i Tyskland 2,856, i Danmark 2,795, i Norge, 2,570, i Ryssland 806, o, s. v.

I landets tolf största städer var befolkningen som följer:

Stockholm	230,000
Göteborg	100,000
Malmö	45,100
Norrköping	28,900
Gefle	21,000
Karlskrona	19,400
Jönköping	19,300
Upsala	20,900
Lund	15,000
Örebro	13,600
Helsingborg	17,000
Kalmar	12,000

Antal födda*).

År.	Födda.	Dödfödda.	Summa födda.
1870	119,838	4,006	123,844.
1871	127,333	4,382	131,715.
1872	126,983	4,145	131,128.
1873	131,643	4,289	135,932.
1874	133,249	4,589	137,838.
1875	135,958	4,359	140,317.
1876	135,890	4,346	140,236.
1877	138,475	4,198	142,673.
1878	134,402	3,983	138,385.

År 1870 funnos i Sverige 4,266 döfstumma, 3,359 blinda och 8,990 vansinniga.

Dödsfall och äktenskap.

År.	Dödsfall.	Äktenskap.
1870	82,449	25,072.
1871	72,046	27,189.
1872	68,802	29,470.
1873	73,525	31,257.
1874	87,760	31,422.
1875	88,439	30,762.
1876	86,334	31,184.
1877	83,175	30,674.
1878	81,418	29,151.

---

*) Vi meddela dessa sifferuppgifter för åtta år i ändamål att visa huru lika resultatet ter sig för hvarje år — äfven med hänsyn till de dödföddas antal.

Statsinkomster 1880.

Jordskatterna	£	248,333
Tionden	-	91,555
Kronjordsarrenden	-	138,888
Fyrbåkar	-	66,665
Valskatt	-	35,555
Skeppsfarten	-	55,555
Jernvägarne (net.)	-	222,227
Telegraferna	-	73,888
Kronskogar	-	55,555
Andra källor	-	11,778
Tullafgifter	-	1,372,222
Postafgifter	-	277,777
Stämpelafgifter	-	172,222
Bränvinsbränningen	-	833,333
Hvitbetsockerskatten	-	1,666
Inkomstskatten	-	305,555
Riksbanken	-	72,222
Summa	£	4,034,996

Utgifter samma År.

Det kungliga huset	£ 67,666
Justitieafdelningen	207,777
Utrikesafdelningen	30,100
Arméen	960,563
Flottan	287,333
Inrikesärendena	232,343
Kyrkan och undervisningen	528,540
Pensionerna	124,500
Finansafdelningen	721,718
Extra för hären och flottan	71,936
Andra utgifter	193,019
Intresse å statsskulden m. m	1,176,288
Riksdagen etc	34,711
Summa utgifter	£ 4,636,494

Utrikeshandeln 1878*).

Införseln uppgick till	£	190,000
Utförseln " "	-	40,000

De förnämta exportartiklarna voro:

Hornboskap	20,245
Får	19,728
Svin	12,987
Smör	87,000
Tändstickor	129,200
Papper	78,000
Master och sparrar	518,364

Jemte en hel mängd andra trävaror samt jernprodukter.

Flottan.

Sveriges flotta bestod för tio år sedan af

ångare:

	Kanoner.	Manskap.
1 linieskepp	66	735
1 fregatt	16	316
4 korvetter	21	365
4 monitorer	8	330
10 mindre monitorer	10	411
9 kanonbåtar	18	641
10 mindre sådana	10	390
1 torpedobåt	1	71
1 transportskepp		48
2 depeschbåtar	5	141
	155	3,448

*) Det bör bemärkas att utrikeshandeln företer stora växlingar. Så till exempel var införseln år 1873 12,000,000 kronor och utförseln 3,500,000 kronor.

Segelskepp:

	Kanoner.	Besättning.
5 korvetter	95	1,298
5 briggar	10	249
	105	1,547

Dessutom finns 87 mindre krigsfartyg, bestyckade med 112 kanoner.

Hären.

Sveriges reguliära armé bestod samma år af:

Högre officerare	2,263
Civila	499
Löjtnanter och korporaler	5,611
Musikanter	1,642
Gemene	173,588
Tillsammans	183,603

Artilleriets kanoner voro	258
Hästantalet (artilleri och kavalleri)	6,638

Sjöolyckor.

Sådana inträffade å Sveriges kuster:

År 1870	segelfartyg	90	ångare	15
" 1871	"	174	"	24
" 1872	"	193	"	17
" 1873	"	136	"	30
" 1874	"	142	"	34
" 1875	"	120	"	40
" 1876	"	149	"	40

Af dessa antal gingo 381 fartyg helt och hållet förlorade.

FÖRENTA STATERNA.

BEFOLKNINGEN.

För att visa med hvilken förunderlig fart Förenta Staterna hafva befolkats på de senaste hundra åren anföra vi följande tabell:

1790 bestod folkstocken af	3,929,827
1800 " " -	5,305,925
1810 " " -	7,239,814
1820 " " -	9,638,131
1830 " " -	12,866,020
1840 " " -	17,069,453
1850 " " -	23,191,876
1860 " " -	31,443,321
1870 " " -	38,925,598
1880 " " -	48,141,800
1890 " " -	60,000,000

Invandringen.

Den ofantliga invandring, som republiken eger så mycket att tacka för sin tillväxt och utveckling, har på de 40 åren emellan 1840 och 1880 varit som följer:

År.		År.	
1840	84,000	1860	153,640
1841	80,200	1861	91,920
1842	104,565	1862	91,987
1843	52,200	1863	176,222
1844	78,615	1864	193,418
1845	114,371	1865	248,000
1846	154,416	1866	348,554
1847	234,968	1867	298,358
1848	226,524	1868	297,205
1849	297,200	1869	385,287
1850	361,861	1870	361,238
1851	379,476	1871	367,789
1852	371,600	1872	449,400
1853	368,645	1873	437,004
1854	427,833	1874	277,511
1855	200,877	1875	200,036
1856	200,436	1876	224,860
1857	251,300	1877	130,500
1858	123,126	1878	153,207
1859	121,282	1879	177,826

De invandrades nationalitet.

En tämligen noggrann beräkning visar att under perioden 1820—76 inkommo till Förenta Staterna:

Engelsmän och irländare	4,527,892
Tyskar	2,900,549
Schweitzare	77,300
Österrikare	50,848
Svenskar och norrmän	295,980
Danskar och isländare	50,419
Fransmän	300,260
Italienare	56,874
Spanjorer och portugiser	34,714
Belgare	21,431
Holländare	42,200
Kanadiensare	470,800
Från vestindiska öar	60,700
Kineser	196,891
Japaner	430

Medförd egendom.

Det är naturligtvis svårt att på tusendet bestämma den summa som den årliga invandringen medför, men det är emellertid uppgifvet att emigrationen emellan 1850—60 tillskyndade landet ett rent penningkapital af 500,000,000 dollars. Om denna beräkning håller streck för hvarje annan period, som den ju bör göra, så har den amerikanska republiken under detta sekel riktats med ett europeiskt kapital, som ej kan kunna understiga ett tusen millioner dollars.

Armeen.

Före inbördeskrigets utbrott (1861), bestod den stående arméen af 17,984 man, men har efter detta krigs slut räknat omkring 25,000.

Under kriget, som varade fyra år, utgingo från de lojala staterna 1,258,761, och den 1:a maj 1864 stodo ej mindre än 960,710 man under vapen. Våren derpå hade antalet stigit till 1,000,516, af hvilket antal 800,000 hemförlofvades i December.

Å unionisternas sida stredo 178,975, af hvilka 68,178 stupade.

Under hela kriget stupade omkring 150,000 man å båda sidor, jemte närmare 7,000 officerare. Sjukdomar medtogo (de som dogo i följd of blessyrer ej inberäknade) 183,200.

I förening härmed meddela vi såsom en intressant historisk notis en uppgift om det antal trupper, som de tyska furstarne *sålde* åt engelsmännen, då desse med vapenmakt ville hålla amerikanerna bundna vid England — vi mena i revolutionskriget.

Hessen	16,992,	pris:	2,600,000	pund	sterling
Brunswick	5,723,	„	780,000	"	"
Hanau	2,422,	"	335,150	"	"
Ansbach	1,644,	"	305,400	"	"
Waldeck	1,225,	"	122,670	"	"
Zerbst	1,160,	"	535,400	"	"
Tillsammans	29,166,	"	4,678,620	"	"

Flottan.

Flottan består af ett dussin pansarskepp, med 38 kanoner, 15 monitorer med 32 kanoner, 68 ångslupar med 790 kanoner, 22 segelskepp med 285 kanoner, jemte ett antal mindre båtar. Officerarnes antal är omkring 1,100 och besättningen 8,000.

STORBRITTANIEN OCH IRLAND.

BEFOLKNINGEN.

Englands, Skottlands och Irlands sammanlagda befolkning utgör närmare 36 millioner, hvaraf England eger 25,000,000, Skottland 4,500,000 och Irland 5,500,000. Det senare landet har på de senaste 25 åren genom utvandring förlorat närmare hälften af sin befolkning.

Det engelska folket består af tre särskilda ursprungliga raser, nämligen den saxiska, den skandinaviska och den celtiska.

Statsinkomsterna.

Dessa variera emellan 80 och 100 millioner pund sterling per år.

Postverket	inbringar	omkring............	6,150,000
Tullen	"	"	20,000,000
Telegraferna	"	"	1,310,000
Kronjord	"	"	410,000
Excis	"	"	27,500,000
Egendomsskatt	"	"	2,670,000
Stämpelafgifter	"	"	12,000,000

Utgifterna motsvara i det närmaste denna inkomstsumma.

Fabriksväsendet.

Antalet fabriker i full gång voro:

År.	Fabriker.	Arbetare.
1850	4,600	596,082
1856	5,117	682,597
1861	6,378	775,533
1868	6,417	857,946
1888	11,300	1,498,648

Om härtill läggas dem, som arbeta hemma och i mindre företag, så uppgår Englands hela fabriksbefolkning till öfver fem millioner.

Kolgrufvorna.

Det är både intressant och lärorikt att se hur kolgrufve-industrien utvecklats i och med ångdriften. Vi gå några år tillbaka för att jemföra de årliga produkterna.

År.	Tons.	Värde.
1839	31,502,193	£ 16,123,200
1860	80,706,391	- 20,908,800
1870	110,784,572	- 27,607,700
1875	125,473,273	- 45,849,194
1890	135,612,063	- 50,430,310

Jernvägsväsendet.

År 1843 voro de brittiska jernvägarnes sammanlagda längd 1,952 mil. Sedan dess visas följande resultat:

År.	Mil.	Passagerare.
1855	8,280	118,595,135
1866	13,854	274,403,895
1877	17,092	551,533,100
1880	18,000	575,140,191

Huru säkert till lif och lem man färdas på de engelska banorna framgår deraf, att det år 1870 icke inträffade mer än ett dödsfall genom jernvägsolycka på 4,651,000 passagerare. År 1871 inträffade 404 sådana dödsfall, och 1,261 personer blefvo skadade. Emellertid ligger det någonting hemskt i följande siffror, som visa antalet dödade och sårade för några år:

År.	Dödade.	Sårade.
1870	286	1,239
1871	404	1,261
1872	1,145	3,038
1873	1,372	3,110
1874	1,424	5,041
1875	1,347	5,755
1876	1,245	4,724

Handelsflottan.

Den engelska handelsflottan bestod af:

	Segelfartyg.	Ångare.
1868	36,864	3,477
1872	32,462	4,343
1880	25,800	4,500

Skeppstrafiken i de engelska hamnarna uppgår årligen till omkring 100 millioner ton, som dock icke är mer än hälften af hvad landets jernbanor föra.

Telegrafsystemet.

Hela detta system låg i enskilda händer upp till år 1870, då regeringen öfvertog det, och sedan hvilken tid det har ofantligt tillväxt. Ej mindre än 1,300 nya stationer öppnades 1871, medan telegrammens antal uppgick till 12,000,000. År 1880 uppgick telegrammens antal till 25.000.000. Såsom ett talande exempel på, till hvilken grad engelsmännen anlita telegrafen må anföras att vid ett vigtigt tillfälle 1877 afsändes från centralstationen i London på en enda natt 440,000 ord, medan på samma gång mottogos (för tidningar) 38,000,000 ord.

FRANKRIKE.

BEFOLKNINGEN.

Vid en för några år sedan skedd folkräkning bestod hela landets invånare af 36,102,921.

Frankrike har, jemförelsevis taladt, ett mindre antal qvinnor än något annat europeiskt rike. Denna skillnad i könens antal hade länge sin orsak i de ständiga krigen under århundradets första skeden. Nu påstås proportionen vara på god väg att återställas

Utvandringen.

Utvandringen har, besynnerligt nog, icke varit stor från detta likväl folkträngda land. Så visa de statistiska verken att på tio år, hvarunder Tyskland genom utvandring förlorat 1,200,000 och England 2,750,000, förlorade Frankrike icke mer än 200,000.

Trosbekännelser.

Katoliker omkring	35,387,703
Reformerta och andra	580,757
Judar	49,439
Muhamedaner	3,070
Utan trosbekännelse	81,951

Franska flottan.

Denna bestod 1880 af:

59	pansarfartyg	med	461	kanoner.
264	skrufångare	"	1,547	"
62	propellerångare	"	154	"
113	segelfartyg	"	672	"

Hären.

Det franska militärväsendet har undergått en fullkomlig omdaning sedan 1870, då preussarne besegrade landet. För närvarande utgöres den stående arméen af 500,000 man och 120,000 hästar, men i krigstid kan på några dagar skapas en effektiv armé bestående af:

	Man.	Hästar.
Stamtrupper	677,500	133,400
Reserv-infanteri	162,500	20,000
Territorial-trupper	179,000	11,000
Garnison-manskap	671,000	34,000
Garnisoner i Algeriet	48,400	11,000
Summa	1,738,400	209,400

Folkbildningen.

Huru det franska undervisningsväsendet gått framåt visa följande siffror rörande okunnighetens aftagande hos de i skolorna mottagna barn.

1864

kunde hvarken läsa eller skrifva	86,671
endast läsa	8,701
läsa och skrifva	221,397

1874

kunde hvarken läsa eller skrifva	45,177
endast läsa	5,591
läsa, skrifva och räkna	200,000

Emellertid lär ännu en tredjedel af befolkningen vara illiterat.

Fabriker.

Antalet sådana är omkring 130,000; antalet arbetare 1,982,932; värdet af alstren två tusen millioner dollars.

I landet finnes omkring 18,520 ångmaskiner med en sammanlagd hästkraft af 219,900; 52,900 vattenverk och 12,200 väderqvarnar.

Handelsflottan.

Frankrikes handelsflotta intog för 20 år sedan endast den sjette rangen, men har sedan dess gjort ofantliga framsteg. Antalet fartyg är nu närmare 16,000 med en million tons drägtighet.

Telegrafen.

Antalet telegrafkontor var år 1852 endast 43, år 1876 2,800 och 1890 öfver 3,200. Telegrafträdarnes längd är 100,000 mil, liniernas längd 40,000 mil. Antalet depescher är omkring 13,000,000 och afgifterna derför uppgå till cirka $4,000,000.

Jernvägar.

Landets hela jernvägslängd är 12,000 eng. mil. Antalet passagerare är omkring 150,000,000 årligen och den årliga bruttoinkomsten af hela rörelsen är $150,000,000.

TYSKLAND.

BEFOLKNINGEN.

Det tyska kejsarriket, som utom Preussen, omfattar omkring 30 andra konunga- och hertigdömen jemte några s. k. fristäder, bebos af cirka 48,000,000.

Armeen.

Enligt en för 15 år sedan gjord *census* bestod då arméen af:

	Officerare.	Gemene.	Hästar.
Infanteri	10,762	482,296	18,954
Kavalleri	2,144	59,814	65,608
Artilleri	1,952	73,414	71,451
Ingeniörer	555	20,181	8,243
Tross	484	32,762	40,352
Förvaltning	216	2,826	10,864
Summa	16,113	671,293	215,472

Till detta antal skall läggas garnisonsbesättningarne och reserven som utgör hvar sin armé och bringar hela tyska hären upp till:

Infanteri	947,000
Kavalleri	110,000
Artilleri	150,000
Summa	1,207,000

Anmärkas bör här att denna styrka mycket förökats på de senaste tio åren, så att hären idag torde omfatta 1½ million.

Flottan 1882.

Jernklädda fregatter	8
Jernklädda korvetter	6
Monitorer	7
Jernklädda batterier	2
Korvetter	20
Stora kanonbåtar	18
Torpedo-båtar	20
Segelbriggar	3
Artilleriskepp	2

Boklitteraturen.

Antalet tryckalster, tidningar och broschyrer oberäknade, var för nedanangifna årtionde som följer:

År 1868	10,563	År 1873	11,315
" 1869	11,305	" 1874	12,070
" 1870	10,108	" 1875	12,516
" 1871	10,669	" 1876	13,356
" 1872	11,127	" 1877	14,000

Man torde helt naturligt spörja hvad alla dessa 120,000 nya böcker handlade om. Vi anföra såsom svar följande, som gäller året 1873:

Vetenskapliga ämnen	258	Skönlitteratur	948
Religion	1,239	Krigskunskap	314
Juridik	1,051	Geografi	340
Medicin	514	Åkerbruk	310
Naturalhistoria	600	Skön konst	391
Filosofi	157	Handel	402
Barnböcker	387	Populära arbeten	205
Skolböcker	1,314	Frimureri	19
Språkkunskap	438	Slöjd	100
Historia	690	Diverse	590
Matematik	162		

ÖSTERRIKE.

BEFOLKNINGEN.

Före år 1848 bestod Österrike af ett antal löst sammanfogade stater. Efter åtskilliga försök att få till stånd en konstitution, upprättades till slut en absolut monarki. Detta rike omfattar nu en hel mängd olika folkslag, af hvilka slaverna äro talrikast. Blott en fjerdedel af den österrikiska befolkning talar tyska. Befolkningssiffran var 1878 i de gamla österrikiska staterna 21,743,000 och i Ungern 15,509,455.

Hvad befolkningen sysselsätter sig med visar denna lista för 1880:

Åkerbruk och skogsskötsel	5,009,678
Fiskerier	5,000
Grufrörelse	50,000
Fabrikrörelse	646,800
Handel	105,948
I tjenst hos andra	1,143,750
Soldater (till lands och sjös)	150,861
Kyrklig tjenst	20,514
Uppfostringsväsendet	28,800
Konstidkare	11,400
Embetsmän	36,200
Advokater	5,100

Litteratur i Ungern.

År 1864 hade Ungern icke mer än 134 små tidningar jemte 330 obetydliga periodiska skrifter; 1873 hade antalet tidningar och broschyrer stigit till 866. Skulle vi gå jemt 100 år tillbaka i tiden, så finna vi endast två ungerska tidningar.

Inom det österrikiska kejsardömet finnes 10 universitet, nämligen i Wien, Prag, Gratz, Innspruch, Lemberg, Krakau, Gernovitz, Klausenberg, Agram och Pest.

Bokpressens alster voro 1876 som följer:

På tyska.	Slaviska.	Italienska.	Ungerska.	Tillsammans.
1,902	692	19	747	3,360

Telegrafer.

De österrikiska telegrafernas längd 1878 voro 34,171 mil, trådarnes längd 84,822 mil, kontorens antal 3,400 och telegrammens antal 7,846,542.

Jernvägar.

1878 funnos sådana till en längd af 12,000 eng. mil. Antalet passagerare som befordrades var 42,715,000.

Olycksfallen samma år voro:

Dödade	280
Lemlästade	301

RYSSLAND.

Äfven professor G. F. Kolbe, vår störste statistiker, medgifver att det är så godt som omöjligt att med säkerhet utröna någonting om Rysslands förhållanden i fråga om befolkning och andra dithörande saker. Dock visa de anställda undersökningarne att antalet invånare i det europeiska Ryssland icke understiger 90 millioner och i det asiatiska 10 millioner, hvadan hela folkstocken anslås till 100 millioner i runda tal.

Tillväxt.

Huru detta jätterike utbredt sig under århundradenas lopp visar följande. Under:

	År.		Eng. qvadratmil.
Ivan I	1462	var landvidden	382,716
Vasili Ivanovitch	1505	- “	510,288
Ivan II	1584	- “	1,530,864
Alexi Michaelovitch	1650	- “	5,039,094
Peter I	1689	- “	5,953,360
Anna	1730	- “	6,888,888
Katrina II	1775	- “	7,122,770
Alexander II	1863	- “	7,886,940

Beskattningen.

Rysslands största inkomstkälla har sedan 40 år tillbaka varit bränvinsskatten, som lemnat en tredjedel af de medel, staten behöft. Och såsom bevis på med hvilken omsorg regeringen vårdat denna "industri", må anföras att Czar Nikolaus förbjöd folket att bilda nykterhetsföreningar.

Armeens underhåll

kräfver ofantliga summor. År 1877 (vår senaste uppgift daterar sig derifrån) medtogs för detta ändamål öfver 200 millioner dollars, hvari dock icke inberäknats den kanske lika store summa som samma års krig med Turkiet förorsakade.

Undervisningen.

Den ryska regeringens och äfven folhets karakter torde bäst kunna fattas, om man jemför nyssnämnda summa, som krigsväsendet kräfver, med den, som utgifves för det allmänna undervisningsväsendet, hvilken är knappast 12 millioner.

Hären

består af:

Infanteri......	600,000	man
Kavalleri......	56,000	-
Artilleri......	72,000	-
Sappörer......	20,000	-

Rysslands fästningar

äro 32, hvaraf de vigtigaste äro Kronstadt, Sveaborg, Helsingfors, (Sebastopol förstördes 1856 och har icke befästats sedan dess) Zawosk, Modlinor, Novo Gregorieveski, Litenski och Warshau — de fem senare alla polska.

Flottan.

Före Krimkriget (1856) var den ryska sjöstyrkan indelad i Östersjöflottan och Svartahafsflottan, utgörande tillsammans 30 fregatter och 20 briggar, med en besättning af 42,000. Nu består Östersjöflottan af omkring 18 stora pansarskepp och 10 monitorer samt 100 ångare. I Svarta hafvet ligga 40 krigsfartyg, i kaspiska hafvet 30, i Aralsjön 6 och å den sibiriska kusten 30.

ITALIEN.

BEFOLKNINGEN.

Italien är indeladt i 69 provinser, hvilka sedan sönderfalla i 194 kretsar och 97 distrikt samt närmare 900 socknar. Hela befolkningen är 26,987,000.

Brott.

Italien är kändt såsom stråtröfvarnes land. Se här några siffror som tyckas vilja besanna påståendet. År 1874 begingos i landet

3,438 mord och 4,000 rån.

Under de första nio månaderna af 1879 förekommo ej mindre än 2,900 mord och mordförsök eller närmare 11 pr. dag. På samma tid förekommo 1,900 landsvägsröfverier, af hvilkas förövfare 800 undkommo lagen och rättvisan.

Presterskapet.

Italien är nästan uteslutande katolskt. I landet finnes 63 ordnar med 1,162 konvent och kloster, hvari hysas 6,000 munkar och 13,000 nunnor; dessutom 10 tiggarordnar med 1,200 inrättningar och 18,900 munkar; vidare 3 qvinnoordnar med 45 kloster och 15,000 nunnor.

Än vidare finnes det i Rom 311 kloster med 2,400 munkar, samt 163 nunnekloster med 2,100 nunnor.

Kyrkans ärkebiskoper äro 45 och biskopar 183.

Uppfostringsväsendet.

Skoltvång infördes 1859, men så lågt hade landet fallit under det påfliga enväldet, att nästan hälften af den manliga och mer än hälften af den qvinliga befolkningen kunde hvarken läsa eller skrifva 3 år senare, till en stor del derför, att det icke fanns bildade personer villiga att åtaga sig lärarebefattningar. Nu gör dock Italien lika raska framsteg på bildningens bana som något annat land. I landet finnas 21 universitet hvaraf 8 anses såsom tillhörande den första klassen af sådana inrättningar.

Flottan.

En väldig sådan har Italien. Den bestod 1880 af:

16	pansarskepp	med	124	kanoner.
9	fregatter	“	280	“
20	korvetter	“	167	“
12	kanonbåtar	“	47	“
29	transport-fartyg	“	58	“
86	fartyg	“	676	kanoner.

Hären.

Den stående arméen var 1880 sammansatt som följer:

Infanteri	515,500
Kavalleri	28,218
Artilleri	71,160
Gendsarmer	18,983
Veteraner	1,175
Vid militärskolorna	7,632
Vid reservstationer	232
Disciplinkompanier	3,300
Officerare	11,423
Pensionerade officerare	2,054
Tillsammans	659,677

Telegrafväsendet.

I Januari 1878 hade Italien en telegraflängd af 15,918 eng. mil, medan trådarnes sammanlagda längd var 50,050 mil. Inländska telegram under året var 4,577,685, utländska 369,290.

Jernvägarnes

längd var då 6,000 eng. mil; passagerarebefordringen för året 28,055,467 och hela inkomsten $24,600,000.

TURKIET.

BEFOLKNINGEN.

Folkantalet i de provinser, som stå under sultanens omedelbara välde är:

	Å eng. qvad.mil.	Befolkning.
I Europa	69,001	5,500,000
I Asien	712,908	16,000,000
Summma	781,909	21,500,000

I lydprovinser:

	Å eng. qvad.mil.	Befolkning.
I Europa	61,217	3,900,000
I Asien	4,312	236,000
I Afrika	1,311,871	18,200,000
Summa	1,377,400	22,336,000

Detta ger ett areal af öfver 2 millioner qvadratmil och en befolkning af öfver 44 millioner.

De förnämsta städerna.

	Inv.		Inv.
Konstantinopel	855,000	Gallipoli	40,000
Salonica	80,000	Jerusalem	30,000
Adrianopel	70,000	Bagdad	60,000
Smyrna	155,000	Bejrut	80,000
Damascus	120,000	Magnesia	60,000
Aleppo	120,000	Kaisaria	50,000

Krigsväsendet.

Teoretiskt är hvarje turk skyldig att bära vapen för staten, men i verkligheten är denna skyldighet inskränkt till muhamedanerna, emedan de kristna kunna, eller rättare, måste köpa sig fria för $125. Blott två kristna regimenten finnas.

I 1877 års krig med Ryssland deltogo 752,000 män, hvaraf 665,000 infanteri, 31,000 kavalleri och 41,000 artilleri. Genom sjukdomar och blessyrer reducerades denna här till 120,000 man, hvilket senare förökats till 150,000.

Flottan

består af 6 fregatter, 9 korvetter, 2 monitorer, 9 kanonbåtar samt fyra stora träskepp, 4 träfregatter, 7 träkorvetter, 15 mindre båtar jemte transport- och depesch-skepp, utgörande tilsammans 116 fartyg med 105 kanoner och 16,000 mans besättning.

Jernvägslängden

är ej fullt 1,200 eng. mil, men telegraflinierna utgöra 20,000 mil.

NORGE.

BEFOLKNINGEN.

Norges invånare voro 1880 närmare 1,800,000. Af detta antal återfunnos i:

Kristiania med dess förstäder	100,000
Bergen	33,992
Trondhjem	22,167
Stavanger	19,811
Drammen	18,600
Kristiansand	11,764

Statsutgifterna.

För det kungliga huset omkring	$	125,000
" stortinget	-	120,000
" publika verk	-	300,000
" kyrkan	-	650,000
" justitieafdelningen	-	900,000
" inrikesafdelningen	-	1,570,000
" arméen	-	2,230,000
" flottan och postverket	-	1,900,000
" diplomatiska kåren	-	125,000
" andra utgifter	-	3,000,000
Summa	$	10,920,000

Handelsflottan.

Denna bestod år 1880 af 7,814 fartyg med 1,394,366 tons drägtighet. Besättningen räknade 56,147 man, hvaraf 10,600 voro sysselsatta med kusttrafik och 43,717 i hafshandeln.

Krigsflottan och hären

består af 30 fartyg, hvaraf 1 fregatt, 2 korvetter och 4 monitorer samt 100 segelfartyg med 480 kanoner.

Arméen räknar 750 officerare och 18,000 man.

Det allmänna ekonomiska tillståndet.

Norges tillstånd 1814 var beklagligt, men har sedan dess mycket förkofrats genom kloka stortingsbeslut. År 1821 t. ex. trädde i kraft förordningen om jordens delning, i följd hvaraf egendomsegarnes antal förökades från 45,000 år 1814 till 105,000 tjugu år senare. Norges utförsel är timmer och torkfisk. Landets telegrafsystem är utbildadt till det yttersta, så att det sammanbinder nästan alla större ställen. Dess längd är öfver 5,000 eng. mil; trådarnes längd är 10,000 mil. Antal depescher: 100,000.

jernvägarnes längd är 600 eng. mil, nästan det hela statens. Antal passagerare om året 2,000,000.

Sederna och bildningen.

I detta ångans och tankens tidehvarf är antalet tryckpressar, som ett folk använder, en tämligen god måttstock för dess intelektuella verksamhet.

I första rummet bör anmärkas att i Norge råder fullkomlig jemlikhet. Enligt dekret fattadt den 21:a Augusti 1821 är ingen fritagen från beskattning, som vill säga, att det icke finnes några norska feodalherrar, ingen priviligierad klass, med andra ord.

Med undantag af 5,000 personer äro alla i religiös bemärkelse luteraner; metodisternas antal är blott 300, judarnes 5.

Vi komma nu till pressen. 1807 funnos ej fler än 4 tryckpressar; 1845 hade de stigit till 37; nu äro de flera hundra i antal.

Det norska skolväsendet är förträffligt; sederna äro enkla och goda, och förnöjsamheten allmän.

DANMARK.

BEFOLKNINGEN.

Danmark omfattar Sjelland, Möen, Samsö, Fyen, Langland, Årö, Lolland, Falster, Bornholm och Jutland. Hela befolkningen utgjordes 1880 af 1,940,000 personer.

Krigsmakten.

Danmark har blott en vigtig fästning, nämligen Köpenhamns. Dess flotta består af 7 "jernklädda" med 63 kanoner, 27 andra ångare samt 180 mindre fartyg af alla slag. Besättningen utgöres af 2,800 man, 1 amiral, 15 kommendanter och 100 andra officerare. Hären räknar 49,500 man. Indelningen är: infanteri 27,000, kavalleri 2,000 artilleri 5,000 o. s. v.

Näringarne.

I det lilla Danmark, som icke omfattar mer än 14,780 eng. qvadratmil, finnes dock 200,000 egendomar, hvaraf 170,000 tillhöra sjelfständiga jordbrukare. Riket har närmare 3,000 handelsfartyg. Jernvägarnes längd är 800 eng. mil; passagerareantalet öfver 6,000,000, och antalet olyckor mycket få. Telegraflinierna äro 2,500 eng. mil i längd; trådarnes längd 5,000 mil.

SPANIEN.

BEFOLKNINGEN.

Landet bebos af 16,000,000 menniskor. I Spanien uppnås, vill det synas, en ovanligt hög ålder, emedan der funnos 1880 ej mindre än 100 qvinnor som voro öfver 100 år gamla, 59 män hade uppnått hundratalet. Den spanska befolkningen består af många blandade raser: celter, romare, alaner, goter, morer, vandaler, araber m. fl.

Stora städer.

Madrid	370,000
Barcelona	215,900
Valencia	153,457
Sevilla	118,888
Bilboa	26,566
Burgos	25,000
Pamplona	23,800
Castellon	22,900

Krigsmakten

öfverstiger icke 100,000, hvilket är en hög siffra i betraktande deraf, att landet lefver i fullkomlig fred med alla andra makter. Det eger ett halft dussin pansarskepp, ett dussin stora fregatter, lika många monitorer och 150 mindre fartyg.

Ekonomi.

Spaniens rikedom tillhörde i århundraden adeln och presterna. År 1787 funnos 479,653 adliga personer (endast manliga medlemmar räknade) 77,665 munkar, 60,000 prester, 2,666 inqvisitionstjenstemän och 4,000 andra kyrkliga embetsmän.

Nu, så sent som 1890, räknar den spanska adeln 89 hertigar, 831 markiser, 631 grefvar, 25 baroner o. s. v., utgörande tillsammans 1,659 adliga familjer.

En stor del af egendomen ligger ännu i detta stånds händer, hvadan följer, att den spanska fattigdomen också är stor. År 1879 var de qvinliga fattighushjonens antal 178,934 och de manliga 83,657.

För blott 20 år sedan hade Spanien ännu 62 kloster och 1,500 munkar samt 900 nunnekloster med 14,725 nunnor.

Emellertid har sedan århundradets början en stark rörelse varit i gång i ändamål att afskaffa adeln och stänga klostren samt fördela jorden någorlunda jemlikt emellan folket.

ELFTE AFDELNINGEN.

VÅR TIDS LIFSÅSKÅDNING.

VETENSKAPEN VERSUS GUDSBEGREPPET. — GUDSBEGREPPETS UTVECKLING I VÅR TID. — DEN FILOSOFISKA FORSKNINGEN. — ALLMÄNNA BETRAKTELSER.

Vårt tidehvarfs lifsåskådning.

Ehuru hufvudändamålet med detta arbete är att så kort och åskådligt som möjligt teckna århundradets förnämsta historiska och andra händelser, kunna vi icke afsluta det, innan vi äfven kastat en hastig öfverblick öfver dess rent andliga verksamhet, för att se, i hvilken mån menniskan vunnit en klarare uppfattning af lifvet och tingen.

I behandlingen af det stora arbetsproblemet hafva vi velat visa, att våra dagars yrkesföreningar, arbetareförbund och internationella sällskap af samma slag utgöra ett sorts logiskt resultat af liknande rörelser i för längesedan hänsvunna tider. En evolutionsprocess har således gjort sig gällande der liksom å de politiska och vetenskapliga gebiten. Med andra ord: en genom tiderna verkande lag gör sig förnimbar i hvilken riktning vi än skåda. Låtom oss rätt förstå detta. Vi kunna bäst klargöra begreppet genom en inblick i naturens processer. Hvad är utveckling eller evolution? frågar någon. Naturen besvarar spörsmålet. Ett frö lägges i jorden. Derur spirar sedan ett strå. I sinom tid visar sig en blomma. Ur denna utbildas slutligen ett ax.

Denna materiens lifsordning är blott en bild af ordningen inom andens verld. Ty äfven der måste sås, innan man får skörda, äfven der måste man vänta på det gröna bladet ur det nedlagda fröet och på det gula axet ur den vackra blommen. Det åtgår endast en mycket längre tid för den andliga sådden att bringas till mognad. Året inom tankens och känslans verld är endast så mycket längre än inom sädeskornets eller blomsterfröets. Det kan erfordras ett sekel, i

vissa fall ett årtusende för en idé att visa sig ofvan jord, om uttrycket icke anses för djerft. Men ett är säkert: en gång sådd slår den rot någonstädes, skjuter upp, utbildas, förskönas och tar mandom i en nation, en ny kult, en institution eller en ny uppfinning. Ingenting går förloradt i materien — så mycket har kemien lärt oss. Men ingen tanke går heller förlorad, låt vara att mången sådan får under hela tidehvarf flämta efter luft och ljus.

En idé får följaktligen icke dömas efter den gestalt, den i dag antagit, ty denna gestalt är kanske blott idéens första utvecklingsstadium, kanske också att det är en vrångbild, tillkommen genom missuppfattning eller vanvård. De himmelska strålarna, liksom solens, falla ofta genom olika slags glas och frambringa olika färger, då de bryta sig i prisman. Idéerna, med andra ord, förlora alltid något af sin ursprungliga renhet, då de upptagas för att verkliggöras i det praktiska lifvet. Men det oändligt sköna och underbara i en verklig idé, hvarmed vi måsta förstå en evig sanning, är, att den är nöjd med hvilket oansenligt herberge som helst. Gif den blott en krubba till att börja med, så intager den dock en himmelsk tron, när den hinner målet för sitt lopp. Men lika anspråkslös som den är i detta afseende, lika oemotståndlig är den i kampen för sin sak, lika omutlig i talan för sin sändning. Den förhastar sig derför icke, den tager sig god tid för utförandet af sitt värf. Den bäfvar icke för några i vägen stående århundraden. Man tycker ibland att den besegrats, att den förlorat sina gudaborna egenskaper. Detta är blott en synvilla. Den verkar då på för oss hemliga sätt, och när vi minst ana det bryter den sig väg med fördubblad kraft och vinner på *ett* år lika många anhängare som den förr knappast vann på *hundra*. Förskjuten af ett folk söker den hem hos ett annat; fördömd af det ena tidehvarfvet upptages den och krönes till monark af ett annat. Huru villigt lämpar den sig icke efter hvarje tids kraf, huru graciöst fogar den sig icke efter enhvars förmåga! Den står der som en mild medlare emellan olika tider och olika folk, nöjd med den minsta seger, ehuru alltid sträfvande efter den största möjliga.

Lätt är det för oss att iakttaga utvecklingens gång hos den enskilde personen, från barn till yngling eller jungfru, till man eller qvinna. Har den strängt sedliga menniskan i *väsentlig* mån förändrats under sin färd från vaggan till grafven? Nej. Barnet tog intet språng för att varda yngling, ynglingen fann ingen genväg, när han ville blifva man. Mannen innebodde redan hos barnet, hvilket till följd af en oemotståndlig lag måste genomgå vissa lifsskeden till dess att det fann de löften, lifvets morgon gaf, uppfyllda i solnedgången, sjelf bebådande en ännu skönare morgonväkt. Detta för så vidt menniskan under sitt lefnadslopp förblef trogen de pligter, hon fann skrifna i sin egen själ och i naturen.

Precis samma eviga och omutliga lag bestämmer verldens öde. Nationen kan betraktas på samma sätt som individen i detta afseende. Den har sin barndom med alla för denna utmärkande egenskaper, sin ynglingaålder med de drag, som känneteckna den, och sin mannaålder med dess mognade frihet. Så ock med menskligheten som ett helt: krypa, gå; lära läsa, tro, tänka; förnimma, drömma, resonera.

Har verlden nu inträdt i detta tredje skede? Mera än vi veta — i sanning svårt att säga. Vi veta dock alla, att menskligbetens andliga drag förändrats, att det ena århundradet icke är likt det andra i detta afseende, att en stilla och obemärkt intellektuel process utvecklar slägtet efter vissa gifna principer och att vi oupphörligt föras framåt och uppåt på detta sätt, liksom vi af den sol vi skåda osynligen föras från rymd till rymd i oändlighetens blå.

Det skulle icke tjena någonting till att här ingå i någon kulturhistorisk skildring af föregående tidehvarf, för att jemföra dem med vårt, ty det ligger ju i det allmänna medvetandet, att de alla varit vårt underlägsna. Vi hafva liksom ett medfödt totalbegrepp om vår tids andliga öfverlägsenhet Allt hvad vi i detta arbete behöfva göra är, att erinra läsaren om den genom hela verldshistorien gående enande ande, som leder den ena utvecklingscykeln såsom ett oskyldigt barn fram till den andra, till den fria viljans dåd på den sjelfständiga tankens fält.

Summan af ett folks eller en eras odling måste visa sig teoretiskt i dess lifsåskådning, praktiskt i det nit, hvarmed teorin förverkligas här i verlden. Detta är eljes detsamma som att säga, det vår andliga ståndpunkt kan mätas i det ena afseendet efter gudsbegreppets renhet och i det andra efter menniskokärlekens värme. Häri ingår uppfattningen af materiens förhållande till anden, tidens till evighetens.

Låtom oss här sammanfatta, hvad vi anse vara den varma andliga underhafsström, som banar sig väg under den vetenskapliga *yta*, å hvilken vår tids stormar rasa.

Vissa sanningar äro till sitt väsen sådana, att de födas fullkomliga hit till verlden. Det matematiska begreppet att två gånger två är fyra låter icke utveckla sig. Menniskan måste fatta det precis som det är och alltid varit. Men när hon för första gången uttalade ordet Gud, började hon bygga ett tempel, som med tiden skulle vidgas till en hel verld och från en verld till ett verldsallt. Och så med allting annat. För våra stamfäder tusen år tillbaka betydde ordet moder icke mycket — en qvinna endast, som hade ett eller flera barn. Men med hvarje nytt sekel som rullade fram genom tiden blef detta ord omstråladt af ett nytt, varmt ljus, af den hulda, väna, trofasta kärlekens flamma. Såsom hvarje sommars grönska och hvarje vinters regn göra jordmånen allt djupare och djupare, så låter hvarje svinnande slägte sina tankar och sin erfarenhet falla i idéernas verld, som deraf varder så mycket mera rik och fruktbärande.

Ordet *nåd* i vårt språk, på latin *gracia*, engelska *grace*, var på sanskrit liktydigt med den dansande fåle, som drog solens char, säger en författare. Men så kom tid efter tid och inlade en allt större och djupare betydelse i detsamma, till dess att det kom att beteckna Guds efterskänkande godhet. Solfålen gaf vika för Kristus. I Honom ser ock den kristne Gud förkroppsligad. Men vi tala nu om den filosofiska uppfattningen af Skaparen, och hvilken utdaning har icke *detta* gudsbegrepp fått sedan judendomens välde. Ingen upplyst menniska skulle i dag kunna närma sig altaret med den föreställning om Gud, som var Calvins. Vi älska friheten och vi kunna dö för den, men icke friheten såsom den tolkas af en

rysk czar eller en turkisk sultan, utan en frihet som inrymmer rätt och jemlikhet åt alla, frihet från tvang, last, lyten och okunnighet. För en sådan frihetsidé tvekar icke det nittonde seklets upplyste son att gå gladt i striden. Det samma gäller i fråga om den Gud, han skall tillbedja. Det får icke vara vare sig det af juden, muhamedanen eller ens påfven byggda altaret, hvarpå han skall lägga sitt hjertas offer. Han vill tillbedja en stor Gud, fri från alla menskliga brister, en oändlig Gud, tillfinnandes allestädes i skapelsen. Han vill se och känna Honom i tempeltjensten, men också i naturen, der själen ofta lyftes lika högt vid betraktandet af det oändliga stjernhvalf, hvars invånare i millioner år vittnat om den allgodes allmakt. Då känna vi, att Gud är stor, och vi känna det i vårens stunder, då hela jorden jublar Hans lof och i ljufva dofter sänder Skaparen sitt rökelseoffer.

Vak upp,

O, ljufva sång! Vak upp, min själ, vak upp!
Hvar grönklädd dal, hvart sollyst berg stäm in
I lof åt Honom, skapelsens monark,
Som äfven midt i nattens tysta stund
Väl myriader stjernor hyllning fick.

Kanske någon, van att bilda sitt gudsbegrepp efter någon hjertlös så kallad teologs vyer, invänder att denna kontemplation af Gud i naturen ändå endast är en kall beundran af Hans storhet, men ingenting som värmer hjertat. Nej, man kan ej se det stora och visa i skapelsen utan att känna det goda och faderliga hos Honom, som icke gör något för skenets skull, utan allt för kärlekens.

Men kanske detta betraktande af den yttre prakten i naturens stora tempel bidrager till att föra menniskorna från den ordnade gudstjensten inom det kyrkliga templet. Icke nödvändigtvis. Den själ, som verkligen genombäfvats af andakt under åskådningen af Gud i naturen, stämmer så mycket lifligare in uti tempelsången och känner blott desto mer behofvet af en inre väg till lifvets Herre.

Vår tids gedignare filosofi ställer sig upphöjd emellan den bildstormande naturvetenskapen å ena sidan och den

tanklösa bokstafsträldomen å den andra, försökande att blåsa lif i båda.

Huru allmän denna åskådning är, varder en annan fråga. Att den finns till är dock alldeles visst, och att den skall utbreda sig och intaga verlden har man grund för att antaga, hvilket nu är det samma som att utrycka sin tro på, att den upplysta och framåtskridande delen af kyrkan (vi mena egentligen den protestantiska) någon gång skall fatta den fördomsfria vetenskapsmannens hand för att med sin inspiration mana denne, med forskningens fackla framför sig, allt djupare ned i de gudomliga schakten, der han lik Linné skall se Guds skugga skrida fram.

Man har under tidsåldrarnas kamp för det rätta, såsom man anat det, fått se åtminstone en skymt af sanningen sådan den är, och eldadt deraf går vårt slägte modigt framåt genom isfält och Sahara-öknar, i hopp om att slutligen hinna den dag, då hvarje själ med klar blick skall skåda sanningens sol och med ädelt hjerta fröjda sig åt anblicken deraf.

Under denna forskningsfärd eller detta vägrödjningsarbete gör man sina beräkningar och har man sina funderingar om hvad morgondagen månde bära i sitt sköte, precis som sökaren efter nordpolen eller Afrikas hjerta gissar och kalkulerar sig fram. Liksom en Nordenskiöld eller en Livingstone under sina resor egde att gå efter de ofullständigaste kartor, de der ofta voro vilseledande, så ega också vår tids andliga forskare till ledning kartor, å hvilka man illa nog och ofta endast på höft utmärkt djupen och höjderna, medan man, okunnig om de farliga ställena, alldeles uraktlåtit att med en enda prick varna den resande derför.

Men detta afskräcker ingalunda vår djerfva tid från att, Vega-likt, fullfölja sitt värf, kanske icke med den goda metod, som användes af nordostpassagens, på den exakta vetenskapen sig förlitande, upptäckare, men åtminstone med den hänförelse som var hans och det hopp, som bar hans fartyg genom köld och mörker.

Omkring den religiösa frågan samla sig det nittonde seklets stora tänkare. Man har, vill det synas, enat sig om den såsom folkens lifsfråga och såsom en fråga, den der tarfvar

någon sorts lösning, för så vidt som en sådan är möjlig i allmängiltig bemärkelse. Att någon skall lyckas med sänklod, slagruta, teleskop eller mikrofon af något slag utröna lifvets upphof, för att sedan dit med vetenskapens hand för själen utstaka lifvets väg, det låter högeligen betvifla sig. Men sannolikt är, att man med fri forskning och fritt ord bör kunna åtminstone släcka månget irrbloss, som nu missleder den efter ett bättre ljus sökande vandraren och skingra mången dimma, som håller mer än en farkost inom de rent timliga intressenas trånga hamn. Vetenskapen bör, mena vi nu, kunna så rena de allmänna begreppen om Gud, själen och evigheten, att sanningen, hvilken, liksom solen, lyser för alla, omsider blir i stånd att genom sin egen makt leda sinnet framåt och uppåt till lifvets urgrund.

Och dit är det väl också som vår tids högre vetenskap instinktlikt sträfvar. Här och der varsnas visserligen ett matt försök att bortresonera Gud och att af lifvet göra ett meningslöst panorama, men de bättre tänkarne och ädlare andarne — och de ega röstöfvervigt inom den sanna upplysningens verld — förkasta denna krassa uppfattning; de kämpa för gudstron, och genom deras allvarsamma och sansade gensagor emot, å den ena sidan, materialismens filosofi och, å den andra, litteralismens evangelium, se vi det skede gry, under hvilket kyrkan och vetenskapen skola arbeta hand i hand för sanningens främjande bland menniskorna.

Till hvilket resultat man skall komma, rörande de former, i hvilka sanningen skall mottagas, är väl ingen gifvet att förutse. Säkert är det att den rationalism eller "förnuftstro", som möjligtvis kommer att göra sig gällande, blir en förnuftig förnuftstro, emedan den i stället för att utsläcka kyrkans altarflamma skall nära den med skönare offer, än dem verlden hittills velat gifva såsom bevis på sin tro.

Mer vågar ingen förutsäga. Det skulle vara en skön lott att få stå på någon hög sannings fjellspets för att se framtiden uppenbarad, såsom alpklättraren under sig ser det tjusande landskapet. Men en sådan upplyftning och en sådan afslöjning hör icke till vår tid. Den allsmäktige intager icke menniskan i sitt rådsrum, begär icke hennes samtycke till de

planer, efter hvilka han omgestaltar verlden. Han låter då och då en idé, en princip falla ibland oss, och uti den se vi allt, hvad vi behöfva se, nämligen ett frö, ur hvilket med tiden spirar någon skön blomma eller planta. Hvarje stor sanning sluter inom sig en del af framtiden, och att tro detta, att förstå det, är att se en skymt af hvad som komma skall. Idéer förebåda händelser; den, hvars hjerta slår i samklang med dagens största tanke, har redan känt morgondagens pulsslag i sitt eget lif.

Så der ungefär tro vi att de, hvilka gå i spetsen för Herrans här i detta sekel, betrakta saken. De befinna sig i en sorts tempererad zon, midtemellan de mekanmessigt resonerande tankens män och de ultrapietistiske. De döma icke jorden och dess framtid, andligt taladt, från nordpolsregionens eller tropikernas utseende. Lifvet här är för dem hvarken bara is eller bara blommor. De se vår planet stadd i utveckling. Med nettobehållningen af ett tusen års filosofiska forskningar till häfstång lyfta de sig till någon tankens eterrymd för att se Gud, ej som en skröplig menniska utan som en stor Gud, stor i hvarje afseende. Idealerna som föresväfva dem, äro skymtar af Gud. En flik af slöjan, som döljer honom, lyftes, när ett skönt ideal hinnes och ett annat högre sökes. Men det yttersta målet, det högsta idealet uppnås aldrig i tiden. Det går före oss som eldstoden i öknen och det

"Anas i färger, i toner och doft,
Glänser i solguld högt öfver vårt stoft,
Strålar i ungdomens öga och ser
Ner, när du ber".

I samklang med detta begrepp om Skaparen står begreppet om det skapade. Materien, stoftet hvari vi befinna oss eller hela verldsalltet i vidsträcktaste bemärkelse är hemmet och härden för dolda krafter, hvilka måste ega sitt ursprung hos den evige. Anden genomtränger allt. Anden allenast är kraft. Utan den är allting dödt. Kalla det väsen, energi, potens eller hvad ni vill, det gör detsamma, ty det är likväl ande i motsats till materia. Se dessa oräkneliga verldar, som

dansa i en oändlig rymd, hvad är det som håller dem tillsamman? Tyngdlagen, svaras. Hvad är tyngdlagen? Vetenskapen vet det icke, den vet blott att den utgöres af något osynligt och oåtkomligt som bestämmer planeternas banor. Vi tala om den materiella verlden, men rätt betraktadt finnes ingen sådan. En verld af idel stoft skulle icke vara annat än en jättelik mullhög eller en stinkande pöl. Den skulle icke förete någon rörelse, någon kraft, någon form, någon ordning, någon skönhet. Sådan är ej verlden; den ger oss bilden af ett ordnadt, afrundadt helt med lif, färg och doft. Den talar om ande, om en lefvande, verkande, styrande princip.

Tag en jernkula. Ni säger att den är hård. Men detta är blott ett konventionelt uttryck. Det är icke jernet som är hårdt, utan något annat. Hvad? Kohesionskraften, som packat jernpartiklarne tillsammans. Låt denna gifva vika, och den s. k. hårda massan varder mjuk som smält vax.

I växternas rike är denna uppenbarelse underbarare. De ämnen, hvaraf de tusentals sköna växtformer, vi se, äro danade, kunna reduceras till blott fyra: syre, qväfve, väte och kol. Hur kommer det sig då att samma ämnen uppträda i form af en lilja å ett ställe, en ros å ett annat, en palm å ett tredje, en oliv å ett fjerde? Emedan det finnes en dold kraft, som uppenbarar sig olika under olika yttre förhållanden. De forna grekerna trodde att det fanns s. k. dryader, som bebodde hvarje planta, hvarje träd; att det var dessa, som gåfvo dem lif. Detta var blott en vacker inbillning, men den kom på sitt sätt sanningen nära nog, emedan det *måste* finnas en osynlig kraft som bestämmer plantans form och fägring.

Ju högre man stiger på dessa krafters skala, desto vigtigare varda de. Vattnet är innerligare förbundet med lifvet än fallet är med klippan, luften går i samma hänseende före vattnet, elektriciteten och magnetismen äro mäktigare än vattnet, och högsta rummet intager ljuset. Solen fäster oaflåtligt sina blickar på hafvet. Dess strålar lyfta droppe efter droppe upp genom luften, der de med lätta fingrar utplocka saltpartiklarna innan de låta dropparne fortsätta färden. Molnens yttersta silfverkanter innestänga den öfre tunga massan, som skall skänka svalka åt jorden. Så kommer vinden och

spänner sig sjelf för molnvagnen, som nu drages genom rymden till det ställe, som skall vattnas eller den stad, hvars gator skulle bestänkas. Och när sedan dropparne falla, sker det så försigtigt, att den ömtåliga, af hettan försmäktande blomman, väckes till nytt lif istället för att krossas.

Nåväl, dessa iakttagelser å naturens olika områden hafva, i vårt århundrade mer än någonsin tillförne, kommit menniskan på den tanken att Gud innebor i allt, ej blott på ett abstrakt sätt, d. v. s. skickande sina tankar från verldsalltets ena hörn till det andra, utan i den mening, att Han med sitt visa och kärleksfulla väsen fyller all tid och allt rum. Denna immanenslära drager icke den Evige från maktens och härlighetens säte ner till stoftet och låter honom stanna der såsom en blott naturkraft. Nej, den sätter honom orubbligare än förut (för tanken och hjertat) på den himmelska tron, hvarifrån han för sin andliga spira öfver själarnes rike. I sin ungdomsyra har vetenskapen velat förvisa Gudsbegreppet för att med ordet *natur* beteckna allt lif och all rörelse, men den tid skall komma, är här alla redan, då detta tankens barn (vetenskapen) skall med förklarad blick se och allt villigare erkänna att en skapande intelligens uppenbarar sig hvarthän vi blicka samt att alla yttre företeelser i materien ega sitt upphof i en inre andlig verld och allra innerst i Gud.

PERSONREGISTER.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

FÖRSTA AFDELNINGEN.

Den franska revolutionen.

ANDRA AFDELNINGEN.

Napoleon I:s tidehvarf.

TREDJE AFDELNINGEN.

Staternas inre strider.

FJERDE AFDELNINGEN.

Förenta Staterna.

FEMTE AFDELNINGEN.

Fäderneslandet.

SJETTE AFDELNINGEN.

Strödda länder.

SJUNDE AFDELNINGEN.

Vetenskaper och uppfinningar.

ÅTTONDE AFDELNINGEN.

Upptäcktsfärder. — Forskningar. — Fredliga segrar.

NIONDE AFDELNINGEN.

Arbetarerörelserna.

TIONDE AFDELNINGEN.

Statistik.

ELFTE AFDELNINGEN.

POETISKA PRAKTARBETEN

särskildt passande att såsom gåfvor utdelas på **födelsedagar,** vid **Julen** samt andra tillfällen hafva **hittills** betingat så höga priser att det varit endast de rike som ansett sig hafva råd att köpa sådana. Bristen är nu afhjelpt genom utgifvandet af nedannämnde arbeten å hvilka priserna satts så lågt att äfven den mindre bemedlade bör kunna skaffa sig en eller flera.

C. D. af Wirsén. **Vid Juletid.** Pris: $1.50. Pris å i Sverige tryckta upplagan — sex kronor.

J. L. Runeberg. **Fänrik Ståls Sägner.** Pris: $1.50. Med guldsnitt $1.75. Pris å i Sverige tryckta upplagen (något större format) — åtta kronor.

Es. Tegnér. **Nattvardsbarnen.** Pris: $1.00. Pris å i Sverige tryckta upplagan — fem kronor.

Es. Tegnér. **Frithiofs Saga.** Pris: $1.00.

" " " " Med EXTRA, fina planscher i ljustryck. Pris $1.75. Pris å i Sverige tryckta upplagan (något större format) — aderton kronor.

J. O. Wallin. **Dödens Engel.** Pris: $1.00. Pris å i Sverige tryckta upplagan — sju kronor.

Dessa äro alla rikt illustrerade, med fina planscher, enkom gjorda för dessa upplagor. Tryckta på elegant, tjockt tonpapper. Bundna i fina klothband med guld- och färgtryck, enligt derför särskildt graverade originalstämplar.

Ett pressomdöme om "VID JULETID" lyder:

Bland alla till denna jul utkomna nya arbeten intager det här ifrågavarande i afseende på innehållet en af de förnämsta platserna och, hvad utstyrseln vidkommer, ovilkorligen det allra främsta rummet.

Tre populära arbeten

— AF —

LITERATÖREN C. F. PETERSON.

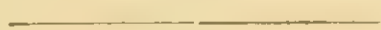

Förenta Staternas Historia,

i sammandrag. Med 33 illustrationer. Klothband. 75 cents.

Ett pressomdöme lyder:

Denna bok, 300 sidor stark och försedd med illustrationer, är en ypperlig historia, hvilken på ett redigt och öfverskådligt sätt skildrar det amerikanska folkets utveckling. Boken för till en början läsaren bort till de nordiska vikingarne, hvilka omkring år 1000–1030 besökte detta land. Han får göra bekantskap med Columbus och följa honom på hans resor till Amerika och sedan steg för steg invandrarnes utveckling och strider. De vigtigaste händelserna ända till president Harrisons administration skildras i denna historia.

Republiken,

dess institutioner samt konstitutionen. Illustrerad. Klothband. $1.00

Läsaren får här en inblick i republiken, dess lagväsende, författningar, de olika staternas förhållande till republiken i dess helhet, så väl som till hvarandra m. m. Detta arbete innehåller äfven en ordagrann och tillförlitlig öfversättning af **Förenta Staternas Konstitution.**

Amerikanska Vältalare.

Ett urval af de bästa amerikanska orationer, tal och föredrag. Med porträtter. Klothband.......................................$1.00

Här gifves tillfälle att på svenska språket läsa och studera mästerliga tal af så begåfvade män som Washington, Jefferson, Garfield, Adams, Beecher, Talmage, Swing, Blaine, Depew, Ingersoll, Webster, Franklin, Phillips m. fl.

NYA SÅNGBÖCKER.

Vårt Land

Fyrstämmiga fosterländska sånger för sopran, alt, tenor och bas.

Klothband.. $1.00

Innehåller bland annat:

Vintern rasat ut.
Rosen i nordanskog.
Vårvindar friska.
Spinn! Spinn!
Våren är kommen.
Soumis sång.
Före rider bruden.
Björneborgarnes marsch.
Du gamla, du friska.
Domaredansen.
Neckrosen.
Rings drapa.
Norges bedste.
Etc., etc.

Skandia.

Fyrstämmiga fosterländska sånger för mansröster. Klothband. $1.00

I denna samling äro intagna bland annat följande välkända stycken:

Domaredansen.
Fädrelandssang.
Min lilla vrå.
Före rider bruden.
Näckrosen.
Olaf Trygvasson.
Sof i ro.
Spinn! Spinn!

I denna samling är intagen på ett par undantag när alla sånger i National-Sångarnes Albums femte häfte.

När och Fjerran.

Fyrstämmiga fosterländska sånger för mansröster. Klothband. $1.00.

Innehåller bland annat:

SÖDERMAN:
- BRÖLLOPS-MARSH.–När solens klara strålar, etc.
- " " Se bröllopsskaran der i långan rad.
- " " Kyrkan är med blommor sirad.
- " " Låt oss en visa sjunga.

Lill' Anna Mari.
Sköna Maj! Välkommen.
Blåsen nu alla.
Neckens Polska.
Vineta.
Solen glimmar blank och trind.

